

İdealist, rantiyeye, sürgün, eylemci, yalancı, hayalperest, anarşist...
Bakunin, devrim çağının iki büyük liderinden biriydi.

EDWARD HALLETT CARR

Edward Hallett Carr

MICHAEL BAKUNIN

Kitabın künyesi

VINTAGE BOOKS

ARE PUBLISHED BY Alfred A. Knopf,
Inc.

And Random House, Inc.

Copyright, 1937, by Macmillan and Co.,
Limited

All rights reserved under International
and Pan-American Copyright
Convention. Published in Canada by
Random House of Canada, Limited.

FIRST VINTAGE EDITION, MARCH,
1961

MANUFACTURED IN THE UNITED
STATES OF AMERICA

(Yayıncıya Not: Kitap ve bölüm
başlıklarına bakarak İÇİNDEKİLER bölümü
sizin tarafınızdan hazırlanacak.)

Mihail Bakunin

E.H. Carr

İngilizceden çeviren: Gün Zileli

I. Kitap

Genç Romantik

"Karakterimde temel bir kusur var: fantastik olana, sıra dışı olana, duyulmamış maceralara, sınırsız ufuklara, kimsenin öngöremeyeceği hedeflere açılmaya olan düşkünlüğüm."

MİHAİL BAKUNİN

Çara İtiraf

(Temmuz-Ağustos 1851)

1. BÖLÜM

Bir Asi Doğuyor

Moskova'nın yaklaşık yüz elli mil kuzeybatısında, Tver eyaletinde, uzun, geniş, tek katlı bir onsekizinci yüzyıl evi bulunmaktaydı - hâlâ oradadır-. Bu ev, İtalyan mimarlar tarafından Rusya'ya getirilen klasik stili taklit ederek inşa edilmişti ve tipik bir Rus kırsal bölgesi beyinin ikametgâhıydı. Evin içinde yer aldığı Premukhino adını taşıyan malikâne, oldukça genişti. Burası, "beş yüz canlık" bir malikâneydi; onsekizinci yüzyılda ve daha sonraları da, toprak, üstünde yaşayan çok sayıda erkek serf tarafından, Rusya'daki genel ölçülere göre işleniyordu. Premukhino, büyük Rus düzlüğünün kesintisiz monotonluğundan ve verimliliğinden uzak, hoş, hafifçe engebeli bir kırsal alanda uzanıyordu. Ev, Premukhino peyzajının önemli bir özelliğini oluşturan Osuga ırmağının sularıyla birleşen çamurlu ve ağaçlıklı bir arazinin üzerinde bulunuyordu. Osuga, geniş, ağır ağır akan bir ırmaktır. Volga'yla birleşen Tvertsa'ya boşalır. Onsekizinci yüzyılda ve ondokuzuncu yüzyılın başlarında, Premukhino'da hayat, Osuga'nın akışına benziyordu. Ağır ağır ve engin. Eyaletin başkenti Tver'e, ya da - daha uzağa - büyük Moskof şehri Moskova'ya doğru. Petersburg ve ötesi, dışsal, bir ölçüde uzak, yabancı ve kavranması güç bir dünyaydı.

1779 ilkbaharında, Premukhino, Moskova soylularının vakayinamelerinde uzunca bir zamandır saygıdeğer, ama dikkat çekmeyen bir yer işgal eden bir ailenin üyesi olan Mihail Vasileviç Bakunin'in eline geçti. Mihail Bakunin, II. Katherina'nın sarayında "Devlet Danışmanı" mevkiine yükselmişti. Premukhino'ya çekildiği zaman gücü kuvveti hâlâ yerindeydi; politik tutkuları ve entellektüel becerileri zayıf görünse de, zürriyetinden gelenler onun anısını şereflelendirmekten geri kalmamışlardır. Ailevî efsaneler, onun devasa görünümünü, adalelerinin gücünü ve dizginlenmesi mümkün olmayan hiddetini öve öve bitiremezler. Elinde yalnızca uzunca bir keresteyle, tek başına, bir soyguncu çetesini nasıl patakladığı ve küstah bir araba sürücüsünü nasıl arabasından alıp ırmağa fırlattığı kayıtlara geçmiştir.

s.4

Mihail Vasileviç Bakunin'in üç oğlu ve beş kızı vardı. Oğullarının ilki memurluğa, ikincisi ise askerlik mesleğine intisap etti. Üçüncüsü olan Alexander, pek babasına çekmemişti; içlerinde en kafalı olan oydu ve narin bir yapıya sahipti. Dokuz yaşındayken -Premukhino'ya yerleşmeden hemen önce -ebeveynleri, sağlık nedenleriyle, onu, bir özel hocanın denetiminde, daha yumuşak bir iklime sahip olan İtalya'ya göndermeye karar verdiler. Tahsilini, bir Felsefe Doktoru olarak mezun olduğu Padua Üniversitesinde tamamladı; solucanlar üzerine yazdığı, iftihara geçmesini sağlayan Latince tezi, aradan bir asır geçmesine rağmen, aile arşivinde saklanmaktadır. Bundan sonraki yılları hakkında fazla bilgi yoktur. Seyahat etti ve bir kaynağa göre, 1789 yılındaki

Bastil'in ele geçirilmesinde bulundu. Bir süre, Floransa ve Turin'de Rus Elçisi olarak görev yaptı ve Turin Akademisinin üyesi oldu. Otuz yaşına kadar Rusya'ya dönmedi. Döndükten kısa süre sonra, yeni yüzyılın üçüncü yılında, ihtiyar Mihail Bakunin öldü; dul karısı, onun anısına inşa ettirdiği mükemmel bir kiliseyi, Premukhino'nun müstemilatına kattı.¹

Hayat, birkaç yıl olaysız bir şekilde akıp gitti. Alexander Bakunin, malikâneyi yönetti, Premukhino'da dul annesi ve evlenmemiş üç kız kardeşiyle sakin bir hayat sürdü, herkes onların dindarlıklarından söz etmektedir. İki yeni kanat ekleyerek evi genişletti ve Doric sütunlara dayanan bir sundurma çekerek ön tarafı süsledi. Henüz kırkını geçmişti ki, beklenmedik bir gelişme meydana geldi. Komşu Bakhovkino malikânesinin sahibi Paul Poltoratski, eski, köklü ve soylu bir aile olan Muravyev ailesinin üyelerinden bir dulla evlendi ve 1810 yılının yazında, karısını ve on sekiz yaşındaki üvey kızı Varvara Muravyev'i Bakhovkino'ya getirdi. Çok güzel, neşeli, kibar bir kız olan Varvara, Alexander Bakunin'in aklını başından aldı. Orta yaşlı, mazbut bir bekâr olan Alexander, hayatında ilk kez, romantik aşkın acısını çekmeye başladı. Aralarındaki yirmi dört yıllık yaş farkı, birbirlerine uygun olmalarına gölge düşüremedi. Sonbaharda evlendiler ve yeni evliler, kışı, Çarın kız kardeşi Grand-Düşüş Katherin'in kendi adına minyatür bir saray yaptırmış olduğu Tver'de geçirdiler. Böylece cemiyet hayatına olan düşkünlüğünü kısa bir dönem içinde gideren genç gelin, çocuklarını doğurmak ve yetiştirmek üzere (bu arada kocasının annesi ve kız kardeşleri, incelik gösterip oradan ayrılmışlardı) Premukhino'ya yerleşti. Bu, onun, hemen hemen kesintisiz on beş yılını aldı.

s.5

Ailenin ilginç bir bileşimi vardı. İlk iki kız çocuğu, Lyubov ve Varvara, sırasıyla anneannelerinin ve annelerinin adlarını almışlardı. Onlardan sonra gelen Mihail,

¹ Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 1-9, 83; *Sobaine*, ed. Steklov, i. 25-6.

aile efsanesinin Samson'u olan büyükbabasının adını taşıyordu ve ardından Tatyana ile Alexandra adlarında iki kız geldi. Kısa bir aradan sonra, ardı ardına gelen beş oğlan çocuk daha: Nikola, İlya, Paul, Alexander ve Alexis. Bu durumda çocuklar, doğal olarak, beşer kişilik iki gruba ayrılıyorlardı; Mihail, bu gruplarda mükemmel bir stratejik konum işgal ediyordu. Tek erkek olarak, büyükler grubunda hakim bir konumdaydı, öte yandan beş erkekten oluşan küçükler grubunun üzerinde, onlardan büyük olması dolayısıyla yine üstün bir yeri vardı. Kısa sürede, kişiliğinin, doğuş sırasının ona yüklediği kumanda etme rolüne son derece uygun düştüğü ortaya çıkacaktı.²

Bakunin ailesinin çocukları birbiri ardından dünyaya gelirken, Rusya'da ve Avrupa'da dramatik olaylar cereyan etmekteydi. Varvara doğalı daha üç hafta olmuş ve Lyubov henüz bir yaşını tamamlamamışken, Napolyon, Büyük Ordunun başında Moskova'ya doğru ilerliyordu. Mihail doğduğunda - Rus takvimine göre, 18 Mayıs 1814³ - Napolyon, Elbe'deydi ve aralarında I. Alexander'ın yönetimindeki Rusya'nın da bulunduğu muzafer müttefikler, Paris'i işgal etmişlerdi. Fakat kaderin destansı bir biçimde tersine döndüğü bu olay, Premukhino'da, Mihail on iki yaşındayken Rus tarihinde meydana gelen diğer bir olaydan daha az etki yapmıştır. 1 Aralık 1825'de I. Alexander öldü; bundan üç hafta sonra, Petersburg'da, sıradışı sivillerin ve subayların komplosu olan ve devrimdense, anayasayı hedefleyen Dekabrist ayaklanması meydana geldi. Muraviyev ailesi, bu olayda büyük ölçüde rol almıştı. Daha sonra asılarak idam edilen,

² Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 12-17, 30, 32.

³ Batý takvimine göre, 30 Mayıs, Paris Barýb Anlaşmasýnı imzalandyğý gün.

darbenin beş liderinden biri, Varvara Bakunin'in ikinci kuşaktan kuzeniydi. Birinci kuşaktan iki kuzeni ise (ki bunlar Premukhino'yu sürekli ziyaret ederlerdi) ayaklanmayı hazırlayan gizli topluluklardan birinin kurucularıydılar.

s.6

Bu olaylar evin reisinde silinmez izler bıraktı. Alexander Bakunin, hayatının en değerli yirmi yılını yurtdışında geçirmişti. İtalyan eğitimi, ona, artistik ve entellektüel rafinelikten çok, genellikle irade güçleri ve zevklerini daha kaba saba biçimde tatmin etmeleriyle bilinen günün Rus toprak sahibi soyluları içinde uyumsuz bir kişilik kazandırmış olmalıdır. O, onsekizinci yüzyıl Avrupası'nın hümanist ve liberal geleneginden bir şeyler kapmıştı; Fransa ve İtalya'da tanık olduğu devrimlere belli bir sempati beslediği yönündeki söylentiler yaygındı. Fakat daha olgun yıllarında bu durum tamamen değişti. Alexander, Premukhino'nun çekiciliğine, orman ve tarlalarına, fırtınalarına, bahar aylarındaki bülbül seslerine, vahşi güllerine, binbir renkli çiçeklerine çabucak kapılıp gitti. Napolyon'un işgalinin şanlı bir şekilde püskürtülmesi, yüreğinde yurtsever duyguların harekete geçmesine yol açtı; ve Dekabrist ayaklanma, Çara karşı isyan etmek gibi korkunç bir şeyi asla aklından geçirmeyen, ılımlı liberal felsefeye sahip bu adamı şok edip korkuttu. Osuga nehrinin adını verdiği uzun bir şiirinin ilk kıtasında, onun ardından, "Premukhino tarlalarının ruhu, benim inançlı dostum, çocuklarımı büyütüp besleyen" diye niyazda bulunarak, hayat görüşünü, çocukların büyütülmesinde somutlaştırır. Premukhino'daki hayatın çok

lirik bir şekilde tanımlandığı şiirin ortalarında, şair, ortodoksinin politik fikirlerini kusursuz bir şekilde ortaya koyar. "Dövüş horozlarının ülkesinde", gençliğinde işittiği, "*Ça ira* eşekler korosu"nu öfkeyle hatırlar. "O zamandan beri" diye özetleyerek bağlar, ""kaplanların ve eşeklerin müziğinden nefret etmişimdir." Serflik kurumuna, biraz endişe, biraz da belli belirsiz bir vicdan sızısıyla yaklaşır. Boyun eğdirme, "Kutsal Rusya'nın yapısı bu sarsılmaz temele dayandığı için" kaçınılmazdır. Fakat çabucak geçiştirdiği "kölelik" sözcüğünden hoşlanmaz. Karşılıklı yükümlülükler söz konusudur ve toprak sahibi, "öksüzün koruyucusu"dur. Gerçek özgürlük, "her malikânenin kendi yaşam yolunda ilerlediği" yerde var olur. Nasıl Osuga'nın, bir Volga olamadığı için şikayete hakkı yoksa, serfin de efendi olamadığı için şikayete hakkı yoktur.⁴

s.7

Mihail Bakunin'in babasının portresi o kadar da çekicilikten uzak değildir. İnsancıl, kültürlü, zeki, kendini evine ve ailesine adanmış, ama hayal gücünden yoksun ve korkmuş bir liberale uygun muhafazakâr bir fanatizme sahip bir insan olan Alexander Bakunin, isyankâr içgüdülere ya da gençliğin devrimci tutkularına doğal olarak eğilim göstermeyecekti. Çocuklarının üzerine titrer, görülmemiş bir şefkat gösterirdi, en büyük oğlunun deyişiyle, "her zaman için hoşgörülü ve nazık"ti. Fakat, onların kendisinden farklı fikirlere ya da zevklere sahip olabileceklerini aklının köşesinden bile geçirmezdi. Ne var ki, bu

⁴ Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 4, 8-11.

hoşgörüsüz ve boyun eğmez sertliğe rağmen (onun bu tutumu, altmışlarına geldiğinde, çocuklarının hiçbirinin ergenlik çağına gelmemiş olmasıyla kısmen izah edilebilir), çocuklarının en isyankâr olanlarına bile sonsuz bir saygı göstermesini bilmıştır.

Siz bizim öğretmenimizdiniz (diye yazıyordu uzun yıllar sonra ona, Mihail). Bizim içimizde güzellik duygusunu ve doğa sevgisini uyandırdınız, biz erkek ve kız kardeşleri ayrılmaz bir biçimde birleştiren ve hâlâ yakın tutan bu sevgidir. Siz olmasaydınız, bizler muhtemelen, kişiliksiz ve boş insanlar olurduk. Yüreğlerimizde gerçek aşkının kutsal kıvılcımını siz tutuşturdunuz, bizdeki bağımsızlık ve özgürlük gururunu siz geliştirdiniz. Bunu yaptınız, çünkü bizi seviyordunuz ve biz de size kalbimizle ve ruhumuzla bağlanmıştık.⁵

Mihail'in annesinin özellikleri daha az belirgin ve daha az etkilidir. En büyük çocuklarıyla yaş farkı, kocasıyla olandan daha az olan bir kadının babalarına karşı çocukların safında yer alması ya da en azından iki kuşak arasında arabulucu ve barışçı bir rol oynaması beklenir. Fakat kesinlikle böyle bir şey olmamıştır. Babayla çocuklar arasındaki her çatışmada, Varvara, duraksamadan ve gecikmeden kocasının yanında yer almıştır. Kocasının yanılmazlığına olan inancı, onu bir an bile terketmemiş gibidir. Çocuklarının ruhsal ihtiyaçlarına ve özlemlerine, kocasına gösterdiği sempatiyi göstermediği gibi, onlardan şefkatini de esirgemmiştir. "Boş, egoist bir kadındı," diye yazar Mihail, yıllar sonra, "ve çocuklarının hiçbirini onu sevmezdi." Bir tanığa göre, Mihail, ihtiyarlığında, "özgürlüğe yönelik her sınırlamaya karşı önüne geçilmez bir nefret duymasına yol açan annesinin despotik karakterinin etkisini yıkmak için büyük bir tutku duyuyordu." Mükemmel bir eş olan

⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, i.27; 11.189.

Varvara Bakunin'in başarısız bir anne olduğu saptanmalıdır.⁶

s.8

Mizaç ve fikirlerden gelen bu temel antipatiler, güçlü bir geleneğe sahip olan ailenin içindeki uyumun gelişmesine engel olmadı; genç Bakuninlerin daha sonraki mektuplaşmaları, çocukluklarının geçtiği mutluluk dönemlerine ilişkin duygusal özelemlerle doludur. Alexander Bakunin, hiçbir zaman her isteneni yerine getiren bir insan olmamıştı. Çocukların yetiştirilmesinde bir Ispartalı sadeliği söz konusudur. Rus kırının lüksü, halkın hayal gücünün bir yaratımından ibarettir. Bakunin ailesinin çocukları, mükemmel koşullarda değil, refah koşullarında büyümüşlerdir. Premukhino'nun zorlukları, *Osuga* şiirinin çeşitli dörtlüklerinde, düzyazı biçiminde övülmektedir:

Ev geniş, ama yerler parke değil; ne pahalı halılarımız var, ne ecdada ait süslerimiz, hatta ne de oyun masalarımız. Yemek odasının bir köşesinde, benimle yaşıt eski bir çalar saat bulunur, diğer köşede ise kadim bir sarmaşık uzun, geniş yapraklarını yayar... Masamı kıymetli porselenler süslemez, ama üç dört basit tabak ve çocukların parlak gözleri... Hemen yandaki oturma odasında büyük Çariçemizin bir portresi bulunur;⁷ ona sadakatle bakamasa da, damarlarında Rus kanı dolaşmasa da, portreyle gurur duyar. Divan ve ağaç koltuklar golden örtülerle örtülüdür ve yalnızca büyük bayramlarda açılırlar. Fakat akşam olduğunda, tüm aile, kovandaki arılar gibi bir araya gelir, işte o zaman ben bir kraldan daha mutlu olurum.

⁶ Sobraine ed. Steklov, i.27; El, *Severnyi*; Vestnik (Mayıs 1898)

⁷ Büyük Katerina'nın onun gençliğinde hükmettiği açýktýr, piir yazýldýđý sýrada öleli otuz yýl olmuþtu.

Çocukların eğitimi konusunda hiçbir sıkıntı yaşanmadı. İlk eğitimlerini annelerinden aldılar; "üç ufaklığın, yeri göğü sarsarak içeri dalıp, annelerinin verdiği dersi bildiklerini haykırırları," *Osuga*'daki güzel bir dörtlükte anlatılmaktadır. Biraz daha büyüdüklerinde, babaları onlara tarih (insan, bu tarih dersinin Rus yurtseverliğiyle bezendiğini düşünmeden edemiyor), coğrafya ve doğa bilimlerini öğretti, Kutsal hafta boyunca İnciden parçalar okudu, Kilisenin doktrinlerini ve seramonilerini anlattı. Fransız ve Alman mürebbiyeler (belki İngiliz ve İtalyan da, çünkü Alexander, çocuklarının *beş* dil konuşmasıyla övünmektedir) ve diğer konularda ders veren öğrenmenler de vardır. Kızlar piyano, Mihail keman çalmasını öğrenir; dinlenme anlarında günün revaçtaki şarkıları koro halinde söylenir. Tamamen ev eğitimi görmüş kızlar bile, kendilerini iki ya da üç dilde mükemmel bir şekilde ifade edebilen, entellektüel, kültürlü, okumuş kadınlar olup çıkarlar. Alexander Bakunin, Rousseau'dan eğitime inancı öğrenmiştir; onun yöntemlerinde, geçiştirmeciliğe ya da yüzeyselliğe yer yoktur.⁸

Fakat, her türlü biçimsel eğitimden daha önemli olan, bu yıllar içinde, daha genç kuşağın üyeleri arasında ortaya çıkan arkadaşlık bağlarıdır. Çocuklar - oğlanlar kadar kızlar da - aynı sıcak, duyarlı mizaca sahiptirler; evlerine duydukları aynı tutkulu bağlılıkla birleşmişlerdir. Premukhino kırsalı, koşullar onları ayrı yaşam yollarına

⁸ Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 31-3, 36-9.

sürüklediği zaman bile, birlikte paylaştıkları kutsal anılar kazandırmıştır onlara.

Biz Rusya'da, ama dupduru bir İtalyan göğünün altında doğduk ve büyüdük (diye yazıyordu Paul daha sonraları). Çevremizdeki her şey, yeryüzünde bulunması güç bir mutlulukla nefes alıp veriyordu.

Mihail, hayatının en karanlık anlarında, aniden ve mucizevî bir şekilde, uzak geçmişteki Osuga'nın rüzgârına kapılabiliyordu; gölün ortasındaki, oyun oynadıkları sulak çayırılık ve küçük ada; değirmenin suyunda balık tutan eski bıçkı değirmeninin değirmencisi; daha yapraklarda örümceklerin ağları gerili dururken, sabah erkenden temaşaya çıkmak; tomurcuklar çiçeklenir, kız ve erkek kardeşler koro halinde *Au clair de la lune*'yi söylerken, bir bahar akşamı ayışığında yürüyüşe çıkmak; Varvara'nın ölen serçesine gömme töreni düzenlemeleri ve Almanca hocası Borchert'in, onun için bir mezar taşı hitabesi yazması; *The Swiss Family Robinson*'u, kış geceleri şöminenin çevresine toplanıp okumaları - bunların hepsi, Bakunin için, Premukhino altın sözcüğünde özetleniyordu.⁹

s.10

Bu tarihsiz günler, 1828 sonbaharına kadar uzanır. Mihail, artık on dört buçuk yaşındadır. En büyük oğul olarak orduya katılacaktır; ertesi yıl Topçu Kadet Okulunun girişine hazırlanması için Petersburg'a gönderilmesine karar verilmiştir. Onun ayrılışı, Premukhino tarihindeki, çocukların doğuşundan beri ilk

⁹ Kornilov, *Gody Stranstviya*, s. 390; Sobraine, ed. Steklov, ii. 105; iv. 223-4.

olaydır. Kızlar için, "en iyi yıllar" bütün parlaklıklarıyla kaybolup gitmiştir. Mihail için ise, çocukluk sona ermiştir.

* * *

Bir yıl sonra Kadet Okuluna alınmayı bekleyen, Mihail, babasının kız kardeşiyle kocasının Petersburg'daki evlerine yerleşti. Bir zamanlar Tambov bölgesinin valiliğini yapmış Nilov enişte, bir delikanlının ihtiyaçlarını anlamaktan uzaktı. Eskiden her Rus evinin baş köşesinde bulunan, ulusal azizlerin kahramanca hikâyelerinin konu edildiği, geleneksel, *Cheti-Minie* koleksiyonunu ona yüksek sesle okutarak, Mihail'in gururunu kırdı. Nilov, yaklaşık on beş yaşlarında olan genç bir insan için bunun geliştirici bir kitap olduğu düşüncesindeydi ve yeğeninin, onun içindeki her kelimeye inanması gerektiğinde ısrarlıydı. Mihail'in sonradan belirttiği gibi, dinsel açıklamalara olan inancını ilk yıkan bu ısrar olmuştu. Kendisini, yabancı insanlar arasında böyle yapayalnız hissettiği an, bir acı gelip yüreğine oturmuştu - "nedenini bile bilmeden sevdiği o güzelim, tanıdık yüzlerden" uzaktaydı artık. Hem halası, hem de eniştesi, sıkı disiplin taraftarı insanlardı. Belki de bu koşullar, Mihail'in, 1829 sonbaharında, Kadet okuluna giriş sınavlarını başarıyla vermesine yol açmıştı.

Mihail artık on altı yaşındaydı. Bütün çocukluğu, etrafını sarmış, kendisine hayran kız kardeşleriyle geçmiş olan Mihail, kumanda etmenin tadını almış ve kendisine boyun eğilmesine alışmıştı. Ama kendisi yaşındaki oğlan çocuklarıyla şimdiye kadar hiç birlikte olmamıştı; onu arkadaşlarının oluşturduğu kalabalık içinde sivriltcek bir özelliğe sahip değildi. Yapılı olmasına

rağmen, büyükbabası ve adaşı gibi fizikî gücüyle seçilecek bir durumu da yoktu. Utangaçtı ve cinsel bakımdan gelişmemişti.

s.11

O zamana kadar (diye yazar yıllar sonra) ruhum ve hayallerim saf ve temizdi, hiçbir kötülükle lekelenmemişti. Topçu okulunda, kısa zamanda, hayatın karanlık, kirli, pis yanıyla tanıştım. Sürekli izleyicisi olduğum kötülüklerin içine batmadıysam da, onlara alıştım, kötülükler artık beni ne şaşırtıyor, ne de tiksindiriyordu. Kısa sürede yalan söyleme huyunu edindim, çünkü zekice bir yalan biz kadetler arasında kötülük olarak görülmüyor, ittifakla onaylanıyordu.

Bu naif ve kendinden memnun suçlamaya, belki de ifade ettiğinden daha az önem vermek gerekir. Mihail'in bir kadet olarak bilinen tek düzensizliği malî alandadır. Sağdan soldan borç alır - bütün hayatı boyunca onu terketmeyecek hoş bir alışkanlık - ve borç paranın karşılığında, tefecilerin eline yüksek bedeller içeren senetler tutuştururdu. Topçu Okulunda geçirdiği üç yıl içinde biriken borç - babasının Petersburg'daki arkadaşlarının verdikleri önemli miktarlar bunun dışındadır - 1900 rublelik yüklü bir meblağa ulaşıyordu. Yüksek matematik öğrenirken kendinden geçse, yazı yazmada canlı ve enerjik olsa da, okul hayatında onu diğerlerinden ayırt edecek bir başarıya sahip değildi. Sınavlara bir ay kalıncaya kadar kitapların kapağını açmamakla övünürdü, sınav dönemine girilince, iki ya da üç hafta boyunca sabahlara kadar çalışırdı. Bu, karakteristik bir metottu. Üç yılın sonundaki bitirme sınavlarını, doğuştan gelen zekâsının da yardımıyla başarıyla

geçti; 1833 yılının Ocak ayında, topçu sınıfına teğmen olarak atandı.¹⁰

Genç teğmenin, Topçu Okulundaki kurslara devam etmesi gerekiyordu. Fakat, üstlerinden, istediği yerde yaşayabileceği konusunda izin kopardı ve üç yıllık bir aradan sonra, özgürlüğünü yeniden kazanmış yetişkin bir erkek olduğu duygusuyla, halasının ve eniştesinin yanına yeniden döndü. Uzak kuzenlerinden biri olup, o kışı Petersburg'da geçirmekte olan, kendisinden birkaç ay küçük Marie Voyekov'a aşık oldu. Her gün evin kapısını aşındırdı. Marie dikiş dikerken, o da yüksek sesle kitap okudu. Sanatın mı, yoksa müziğin mi insana daha çok şey kazandırıldığı üzerine tartıştılar. "Aşk, ruhsal yücelme, duygu, duyarlılık (duygusallıkla karıştırmamaya dikkat etmeliyiz) ve daha binlerce başka şeyin" anlamları gibi son derece nazik konularda fikir yürüttüler. Aşkın daha az soyut biçimi üzerine konuşmadıkları anlaşılıyor; fakat Marie'nin bu soylu flörtten hoşlandığı aşikârdır. Birlikte gittikleri toplantılarda, Mihail, Marie'yi, çevresindekilerin kur yapmasına izin verdiği için azarlıyor, bu da Marie'nin hoşuna gidiyordu. Paskalya öncesi perhiz sırasında, Mihail, ona, Massillon'un vaızlarını okumuş, kutsal hafta törenine ilk katılımı sırasında tamamen beyazlara bürünmüş olan Marie'ye kilisede uzaktan bakıp, "Marie ve ailesi için vecd içinde dua" etmişti. Bir keresinde, Beethoven'in (Mihail'in favori bestecisiydi) Dokuzuncu Senfonisinin icra edildiği bir konsere birlikte gitmişlerdi. Marie, müziği dinlerken, arkadaşının yüzünün aldığı ifadeden ürkmüş ve onun, sanki "bütün dünyayı yıkmaya hazırmış" gibi görüldüğünü düşünmüştü. Marie Voyekov, hayli kavrayışlı bir kız

¹⁰ *Sobaine*, ed. Steklov, i. 110-11; ii. 106-7.

olmalıydı. Ne var ki, halasıyla birlikte Petersburg'dan ayrılıp memleketine geri döndü. "Petersburg artık bir çölden farksız," diye yazıyordu Mihail, kız kardeşi Varvara'ya gönderdiği yirmi dört sayfalık özel mektupta; bu ilk aşk romanı böylece kesintiye uğradı - bir daha da hiçbir zaman yeniden canlanmadı.¹¹

s.12

Bunun ardından yeni olaylar gelmekte gecikmedi. Nilov hala, Topçu Okuluna gittiğinde on beş yaşında olan bir çocukla, bu okuldan yeni mezun olmuş, neredeyse on dokuzundaki bir erkek arasındaki büyük farklılıktan Mihail'in kendisi kadar etkilenmemiştir. Bakmaktan sorumlu olduğu yeğeni üzerinde disiplin uygulamasının hâlâ görevi ve hakkı olduğunu düşünüyordu. Mihail'in, Marie Voyekov'a olan ilgisini işittiği zaman, yalnız buna itiraz etmekle kalmadı, aynı zamanda izinsiz dışarı çıkmasını yasakladı. Mihail, doğal olarak bu yasağa uymadı. İlişkiler gerginleşti. Halası, işi, Mihail'i, Topçu Okulunda aldığı borçlardan dolayı azarlamaya kadar vardırırdı. Mihail, bir daha geri dönmeyeceğine ahdederek evi derhal terketti. Mihail Bakunin, tarihte, büyük bir aşık olarak değil de, büyük bir asi olarak yerini aldığından beri, bu olay, onun, ilk aşkıdan çok, ilk isyanı olarak ele alınıp, hayatının önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilecektir.¹²

¹¹ *Sobaine*, ed. Steklov, i. 78-9.

¹² *Sobranie*, ed. Steklov, ii.108-9.

Yaz eğitimi için kampa katılma emrini alması, aşağı yukarı, Nilov'lara kafa tutup evden ayrıldığı zamana denk düşer. Bu bir şans ya da tesadüf olabileceği gibi, önceden hesaplanmış bir durum da olabilir; çünkü Petersburg'da kendi olanaklarıyla geçinmesi mümkün değildi. Kamp Ağustos'ta bitince, uzun zamandır uzak kaldığı evine bir ziyaret yapmayı planladı. Bunun, derinlerine kök salmış duygularını harekete geçirmesi doğaldı. Kamp hayatının temiz havası, onu canlandırmıştı. Bir gece, zamane şairlerinden Venevitinov'un dizelerini okurken, bir hüznün, aşk ve evrensel sükûnet ruh hali onu sarıp sarmaladı.

Yıldızların gökyüzünü kapladığı o harika gecede (diye yazıyordu daha sonra babasına), ayın gizemli ve titreyen ışıkları altında, bu soylu, büyük şairin dizelerini okumak beni alıp götürdü. Melankoliyle ve olağanüstü bir mutlulukla dolup taşım. Oh! O anda ne kadar temiz, ne kadar kutsaldım. Sonsuzluk duygusuyla, Tanrının o harika dünyasına, bütün insanlığa ve özellikle size baba, anneme ve kız kardeşlerime duyduğum sevginin ateşiyle sonsuzluğa daldım.

Babasına, Nilov'larla kavga ettiğini ve borçlarının miktarını itiraf ettiğini, pişmanlık dolu, alçakgönüllü bir mektup yazdı. Çünkü, evin giderleri de dahil, yıllık ödemeleri şimdiden yılda 700 rubleyi buluyordu ve borçlarını karşılaması mümkün değildi, bu yüzden, babasının insafına sığınıyordu.

Sonunda, Ağustos 1833'deki eve dönüş anı gelip çattı. Premukhino'nun bildik manzarasını, Osuga ırmağını ve onun ardında uzanan, uzun, tek katlı evi görmeyeli beş yıl - şehir yaşamının yabancı ortamında, yabancıların içinde geçmiş yıllar - oluyordu. Mihail içeri daldığında, aile toplu

halde akşam yemeğindeydi. Aile efradını teker teker kucakladı, onların ise, Mihail'i sevgiyle bağırmasına basarken, bir zamanlar tanıdıkları bir çocuğun kocaman bir adam olduğunu görmenin heyecanı ile sesleri titriyordu. "Bu duygular" diye yazıyordu Mihail sonradan, "hissedilebilir, ama anlatılamaz." Herkes büyük bir mutluluk içindeydi. Hoşgörülü baba, genç adamın borçlarına karşı yumuşak bir tutum takındı. Borçların 600 ruble tutarındaki acil bölümünü ödedi, geri kalanlarını ise taktı. Alacaklılar belki de daha iyisini hak etmemişlerdi. Aradan on yıl geçtikten sonra bile paralarını geri alamadılar. O sırada Mihail, onların ulaşamayacağı bir yerlerdeydi, Alexander Bakunin için ise, en büyük oğlunun borçları yüzünden alacaklıların kapısını aşındırması bir yenilik olmaktan çoktan çıkmıştı.¹³

* * *

s.14

Mihail'in, yeniden ailevi ortamdaki yerini alması, aile tarihinde büyük bir olaydı. Petersburg'daki zaferinden cesaret almış genç isyancı, Premukhino'da da isyan bayrağını yükseltti. Kız kardeşlerinin lideri ya da savunucusu olarak savaşa girmesi onun karakteristik özelliği idi. Eve dönmeden üç ay önce, kız kardeşlerinin en büyüğü olan Lyubov ile, birliği yakınlarda konaklayan bir suvari subayı olan Baron Renne arasında söz kesildiğini öğrendiği zaman, kız kardeşinden, "beni yakından ilgilendiren bu olayın bütün ayrıntılarını" kendisine anlatmasını rica ettiği halde, özel

¹³ *Sobaine*, ed. Steklov, ii.109-10.

bir duygusal reaksiyon göstermemiştir. Ama şimdi, Premukhino'ya adımını atar atmaz, Lyubov'un, sözlüsüne karşı tavrında bir tuhaflık olduğunu farketmiştir. Varvara ile Tatyana'yı çapraz sorguya çekti ve onlardan, Lyubov'un, aslında Renne'yi sevmediğini, fakat sözlüsünü ona uygun bulan babasının baskısına direnemediğini öğrendi. Lyubov ne kadar uysal bir mizaca sahipse, Mihail de o ölçüde güçlü bir isyancı mizaca sahipti. Nilov halanın kendisi üzerinde tiranlık uygulamasına hoşgörü göstermemiştir. Babasının, Lyubov üzerindeki tiranlığına karşı da hoşgörü göstermemeye karar verdi. Kendini evdeki gençlerin çete reisi ilân etti ve Lyubov'a ısrarla, babasına direnmenin ve Renne'yi reddetmenin kutsal bir görev olduğunu anlattı. Keskin ve gizlenmesi mümkün olmayan bir düşmanlık iki kuşağı böldü; Lyubov, iki kamp arasında kararsız kaldı, yalpaladı ve acı çekti. Onun başı üzerinde, kaderiyle ilgili bir mücadele sürdürülürken, muhtemelen savaşıyan taraflardan hiçbirisi, Lyubov'un duygularını dikkate almamış ya da onun hepsinden fazla acı çektiğini görüp bir an için duraksamamıştı. Baron'un duygularına ise, kimsenin kulak asacak hali yoktu zaten.

Bu sadece iki kuşağın değil, iki yüzyılın çatışmasıydı. Mihail, Marie Voyekov'la sevdâ dolu saatler geçirerek biraz olsun kendinden geçtiğine göre, romantik aşkla yücelmenin ne olduğuna vakıftı. 1830'ların romantizmi, ağır adımlarla ilerleyen Rusya'da bile revaçtaydı; ve Premukhino'ya, romantizmin soluğunu ilk getiren Mihail olmuştu. İnsanın görevleri, artık yasalara ya da ölü anlaşmalara bağlı olarak tanımlanmıyordu. Görev, insanın en üstün kapasitelerini, en üstün yeteneklerini, insanın içindeki sezgi gücünü, gençliğin, felsefenin ve aşkın birleşik gücüyle ortaya çıkarmaktı. Aşk, insanın yeryüzündeki en üst misyonuydu.

Bir insanın kendini aşksız vermesi, Kutsal Ruha karşı işlenmiş bir günahı. Lyubov, ne pahasına olursa olsun, bu günahı işlemekten korunmalıydı.

s.15

1760'lar gibi eski bir tarihte doğan Alexander Bakunin'e gelince, bütün bu olanlar, onu zıvanadan çıkartmıştı. Yalnızca kararını sorgulayan ve karşı çıkan çocuklarına öfkelenmekle kalmamış, onların ne demek istediklerini de anlayamamıştı. O, onsekizinci yüzyıl kültürünün temsilcisiydi. Aile fertlerine şefkat göstermekte ne kadar zenginse, coşkuya kapılmakta da o kadar yoksuldu. Ölçülü, dengeli kararlara inanan Alexander, hayatının en önemli kararının - Varvara Muravyev'le evlenme kararı- ne ölçülü, ne de dengeli olduğunu unutmuş görünüyordu. En büyük kızının Renne ile evliliğine karar verirken, Renne'nin Lyubov'u sevdiğini ve ona en büyük mutluluğu vereceğini düşünmüştü. Lyubov'un, kararı kendisine bıraktığını biliyordu; bu yüzden, işine karışıldığı için değil, bu, kendisiyle Lyubov arasında bir mevzu olduğu için, diğerlerinin müdahalesinden hem incinmiş, hem de şaşırılmıştı. Çocuklarını anlayamadığı duygusu, kızgınlığını en üst perdeye çıkartmıştı.

"Korkunç bir sahnenin" ardından, Mihail, Petersburg'daki görevine döndüğünde, fırtına hâlâ dinmiş değildi. Fakat eylem alanından uzaklaşmak, genç adamın öfkesini yatıştırmamıştı. Lyubov'a ve babasına, bu saçma sapan evliliği protesto eden mektup bombardımanını sürdürdü. Lyubov'un, Renne'yi sevmediğini göstermek için, onun kendisine yazdığı mektupları

babasına gönderdi. Hepsinden önemlisi, bu evliliğe karşı olduğunu bildiren bir mektup yazmasını sağlayarak, tavizsiz Nilov halayı genç kuşağın safına kazanmasıydı. Böylece her yandan saldırıya uğrayan Alexander Bakunin, boyun eğdi ve yenilgiyi kabul etti. Altmış beş yaşındaydı. Dizginlenmez bir karaktere sahip olan en büyük oğluyla başa çıkacak ve ona karşı direnecek enerjisi yoktu; yapabileceği son şey, çocuklarına karşı acı bir sonla noktalanacak bir kavgayı sürdürmektense, onların kendisine olan sevgisini korumaktı. Aralık'ta, dört aylık acılı bir dönemden sonra, Lyubov'un nişanı bozmasına izin verildi. Baron, Premukhino'yu, bir daha geri dönmek üzere terketti; adı, aile tarihinde, yalnızca bir dönüm noktası olarak hatırlandı.

s.16

Premukhino'da yaşam (diye yazıyordu, babasına dört yıl sonra) Renne'nin döneminde kesintiye uğradı, uğramak zorundaydı. Geçmişle gelecek arasındaki zıtlık, kız kardeşlerim ve benim açımdan o kadar keskindi ki, bunu farketmedik bile. O zamana kadar sevgi ve hayranlıklarının değişmez objeleri olan siz ve annem - evet, sevgi ve hayranlıklarının, din bir yana, onlar sizden daha büyük bir varlık tanımamışlardı - o zamana kadar onların mutluluğuyla mutlu olan sizler, birdenbire kendinizi onlardan ayırdınız, Premukhino'yu bilen herkesi hayran bırakan ve imrendiren o şahane uyumu aniden yıktınız... O zamana kadar sizi çocuk sevgisinin timsali olarak gören bizler, sizin Lyubov'a niçin azap çektiğinizi anlayamadık, hâlâ da anlayabilmiş değiliz.

Fırtına geçip gitti. Ebeveynlerle çocuklar arasındaki ilişkiler eski halini aldı. Fakat bu ilişkinin ruhunda bir değişiklik olmuştu. Çocukluk döneminin saflığı bitmiş, bir daha geri gelmemek üzere dağılıp

gitmişti. Ebeveynlerin yanılmazlığına olan inanç, çocukluğun oyuncakları gibi gerilerde kalmıştı ve Mihail'in hayatında, diğer her türlü otoritenin ardı ardına sorgulanacağı, güvensizlik gösterileceği ve yıkımla yanıtlanacağı bir dönem hızla yaklaşıyordu.¹⁴

* * *

Mihail artık neredeyse yirmi yaşına gelmişti ve hızla geliyordu. Petersburg'a dönünce, kendisinin "hem fizikî, hem de entellektüel kapasitesini" keşfeden Premukhino'daki kız kardeşleriyle iletişim kurdu. Bütün bilgi dallarındaki susuzluğunu gidermeye girişti, "Rus tarihi ve Rus istatistikleri" alanına daldı. Kadet okulunun mutsuz öğrencilik döneminden kalan utangaçlığını bir yana attı ve olağanüstü çekim gücünün bilincine vardı. Nilov halayı yenilgiye uğratmıştı. Şimdi ise, büyük Muravyev ailesinin hayattaki önemli kişilerinden olan ve 1833 sonbaharında, Petersburg'un dışında bulunan malikânesini neredeyse her gün ziyaret ettiği Nikola Muravyev'in sevgisini kazanmıştı. Muravyev'in on yedi çocuğu vardı ve üç kızı evlilik çağına gelmişti. Mihail, onların "ruhî ve aklî" yeteneklerini büyük bir hayranlıkla farketmişti; zavallı Marie Voyekov'u, artık yalnızca, onların, Marie'den zerafet, güzellik ve zekâ bakımından ne kadar üstün olduklarını gözlemlediği zamanlar hatırlıyordu. Ama Mihail'in hayranlığı, kolektif ve soyut düzeyde kaldı. Üç kız kardeş de harikaydı, aralarında haksız bir

¹⁴ *Sobranie*, ed. Steklov, i.104, 113-20; ii. 113-14; Kornilov, *Molodye Gody*, s.78.

seçim yapmaya asla girişmedi. Böyle bir şey olmadı. Ama bu durum, öyle anlaşıyor ki, Mihail'in erotik hayallerine malzeme sağladı; on beş yıl sonra, kendi kendine vakit geçirmek için yazmaya başladığı Crebillon *fil*s tarzında pornografik bir kısa romanın kahramanı, babalarının teşvik ettiği üç bakireyle yatmaktadır.¹⁵

s.17

1834 yılının başlarında, Renne'ye yol verildikten birkaç hafta sonra, Mihail'in yaşamının Petersburg dönemi beklenmedik bir şekilde noktalandı. Muravyev'in kızlarının çekiciliği, kalbini kazanmasa da, derslerini engellemeye yetmişti. Şiddetli bir ceza onu bekliyordu. "Bütün eğitim süresince derslere ilgisizlikten ve ilerleme göstermemekten" suçlu bulunarak Topçu Okulundan çıkarıldı ve Polonya sınırındaki ıssız ve metruk bir bölgede bulunan bir karakola gönderildi. Tipik bir korkaklık göstererek - kendi aile bireylerinin önünde aşağılanmaya dayanamazdı - Premukhino'ya, uğradığı muameleyi yazmadı; babası bunu resmî gazeteden ve Nikola Muravyev'in rasgele yazılmış bir mektubundan öğrendi. Suçluya, görevine hareket etmeden önce Premukhino'yu ziyaret etme izni verildi.

Kuşku yok ki bu, küçük düşmüş bir insanın yuvaya dönüşüydü; fakat, orada olup bitenler hakkında elimizde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Haziran'da Mihail, Minsk eyaletinde küçük bir kasaba olan Molodechno'ya vasıl oldu. Yazın iki ayını ordugâhta geçirdi, daha sonra birlik, büyük bir askerî teftiş için Vilna'ya hareket etti ve

¹⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, i.120-26. Bu kısa roman (yayýmlanmamýptýr), Dresden'de bulunan *Staatsarchiv*'deki Bakunin dosyasýndadýr.

Ekim'de, Grodno eyaletindeki Kartuz-Bereza'da kış için konakladı.¹⁶

Mihail'in daha sonradan Polonya'nın sorunlarına gösterdiği sempatiye neden olan, bu mutsuz ülkenin sınır bölgelerine zor altında yaptığı bu yolculuk değildir. Büyük Polonya ayaklanmasının ve özgürlük mücadelesinin bastırılmasının üzerinden yalnızca üç yıl geçmişti. Ama Mihail, isyancılara karşı alınan olağanüstü önlemlerin, "yalnızca makul değil, aynı zamanda zorunlu" olduğuna inanmaktadır. Vilna'da iki baloya katıldı ve Polonyalı hanımlar hakkında, "hoş ve zeki" oldukları, "mükemmel dans" ettikleri ve "son moda göre" giyindikleri kanaatini edindi. Bunun ötesinde, Polonya toplumuyla da biraz ilgilendi ve görev yaptığı bölgedeki toprak sahibi eşrafın olsun, halk kitlelerinin olsun, hem adetler, hem de dil bakımından Rus olduklarını gözlemledi. Mihail, hayatı boyunca, Polonya toprak sahiplerinin, eski Polonya Krallığının doğu yürüyüşünü temsil ettikleri iddiasına karşı büyük bir gayretle mücadele etmiştir.

s.18

Bu askerî hizmet döneminin en sağlam sonucu, Mihail'in yeni ortaya çıkan entellektüel kendini geliştirme deneyimine yoğunlaşmasıdır. Garnizon yaşamının inziva ortamında, "bilincinde olmadan, neredeyse içgüdüsel bir açlıkla bilgiye," yöneldi. Eline geçirebildiği -seyahat, fizik, Rusça gramer türü kitaplara (zamanındaki birçok eğitimli Rus gibi, yazılarını, Rusçadan daha akıcı ve daha doğru bir şekilde kullandığı Fransızca

¹⁶ *Materiali*, ed. Polonsky, i.406; *Sobraine*, ed. Steklov, i.125, 133, 139-140; iv.102.

dilinde yazıyordu ve ailesine yazdığı mektupların neredeyse hepsi Fransızcadı) ve Capetique'nin *History of the Restoration*'una gömüldü. "Tarih ve Litvanya istatistikleri" üzerinde çalıştı, Polonyaca öğrenmeye girişti. Vilna'da, Alman felsefesi öğrencisi olan bir askerî doktorla tanıştı ve o, Mihail'e, insan düşüncesinin bu yeni ve engin alanına açılmanın ilk ipuçlarını verdi. Ama Mihail, hiçbir zaman bir masabaşı öğrencisi olmadı. Sürekli fikir teatisine ve yakın arkadaşlığın itkilerine ihtiyaç duydu; kampta ve kışlada, kendini, en ciddi düşünceleri asla askerî rutinin acil ihtiyaçlarının ötesine geçmeyen, votka içmek ve kâğıt oynamakla zaman öldüren erkeklerden oluşan bir ortamla çevrili buldu. Mihail, bu katı yalnızlıkta çareyi, Premukhino'ya tutkulu mektuplar yazmakta buldu.

Burada yalnızım, tam anlamıyla yalnız. İnziya hayatıma eşlik eden, sonsuz sessizlik, sonsuz keder, sonsuz sıra hasreti... Zamanla farkettim ki, Cenevre filozofu tarafından öylesine belagatle övülen, tam bir inziya yaşamının çekiciliği, sofizmin en budalaca kısmını oluşturmaktadır. İnsan toplum için yaratılmıştır. Bir insan için, onu anlayan, neşesini ve üzüntüsünü paylaşan bir akraba ve dost çevresi zorunludur. Gönüllü tecrit, hemen hemen egoizme eşittir ve bu egoist acaba mutlu olabilmiş midir?¹⁷

s.19

Mihail'in sabrı neredeyse taşma noktasına gelmişti. 1835'in Ocak ayında, birliğe yeni bir suvari kıtasını getirme göreviyle Tver'e gönderildi. İzinli ya da izinsiz olarak ebeveynleriyle ve kız kardeşleriyle kucaklaşmak üzere

¹⁷ Sobraine, ed. Steklov, i.140-42,161-5; ii.398.

Premukhina'nın yolunu tuttu; bir kere daha orada, bildik görüntülerin, en mutlu yıllarındaki sevdiği insanların arasındaydı. Şimdi o uzak Polonya garnizonundaki inziva hayatına geri dönmek, felaketin en büyüğü gibi gözüküyordu. Son iki yılda, bu kararlı genç, yüreğine söz geçiremez olmuştu. Disiplin, cesur ve hedefleri olan insanlar için değil, korkaklar ve zayıflar içindi. Hayalî bir hastalık uydurarak Promikhino'da kaldı ve istifasını gönderdi. Babası tarifsiz bir kedere garkoldu. Kız kardeşleri, yarı şaşkın, yarı hayran, çevresinde toplandılar. Ama Mihail, kız kardeşlerini şaşırtmış olmaktan memnundu, babasının üzüntüsü de umurunda değildi. Onun bu görülmemiş davranışı, askerî otoritelerin gözünden kaçacak gibi değildi ve asker kaçaklığı nedeniyle tutuklanması an meselesiydi. Duruma, nüfuz sahibi ailesinin müdahale etmesi gerekti. Durum ayarlandı ve Mihail, "hastalık nedeniyle, kendi talebi üzerine askerlikten çıkarıldı." Henüz yirmi birinde bile değildi. Babasının, asker olması yolundaki ısrarı nedeniyle zorla sürüklendiği bu kötü başlangıcı telafi etmek için daha epey zamanı vardı. Herhangi bir plana sahip değildi. Ama onu çok daha fazla tatmin edecek bir şeyi vardı: kendine sonsuz güven.¹⁸

Mihail'in dramatik dönüşünden bir ay önce, Premukhino'da bir başka önemli olay meydana gelmişti. Kız kardeşlerinin iki numarası olan Varvara, Tver eyaletinden bir suvari subayı ve toprak sahibi olan Nikola Dyakov'la evlenmişti. Varvara için bu, aşktan çok, bir mantık evliliği idi. Dyakov, çok zengindi, ama çok akıllı bir adam değildi, belki de en akılsızca olanı, zekâ sahibi davetsiz misafirlere bile kabaca davranan

¹⁸ *Materiali*, ed. Polonsky, i. 404-5; Kornilov, *Molodye Gody*, ss.88-89.

çalkantılı bir aileye evlilik yoluyla dahil olmasıydı. Dyakov'un akılsızlığının sonuçları hemen açığa çıkmadı. Mihail, Polonya sınırının onda bıraktığı izlerden kurtulmak ve bir asker kaçağının belirsiz durumunun tadını çıkarmak için Premukhino'da iki aydan daha az bir süre kaldı. Mart'ta, Lyubov ve Tatyana ile birlikte Moskova'ya hareket etti.¹⁹

s.20

2. BÖLÜM

Aşk ve Metafizik

Mihail'in yaşamında ilk önemli entellektüel etkiyi yapan, kendisinden yaklaşık bir yaş büyük olan Nikola Stankeviç adlı genç olmuştur. Stankeviç de Mihail gibi, bir toprak sahibinin en büyük oğluydu. Akranları, onun azize benzeyen karakteri, hızlı işleyen mükemmel bir beyne sahip olduğu noktasında neredeyse tamamen fikir birliği içindedirler. Ondan bugüne kalan bir fotoğrafta, son derece feminin özelliklere sahip hoş bir yüzü, gür siyah saçları, karşısındakini büyüleyen delici siyah gözleri olduğunu görüyoruz. Belirgin liderlik özelliklerinden yoksundu, ne güçlü bir bedene, ne de güçlü bir iradeye sahipti. Ancak, çekiciliğini oluşturan da bu yetersizlikleriydi. Çoğu zayıf erkek gibi, o da

¹⁹ Kornilov, *Molodye Gody*, s.80.

başkalarının yoğun sempatisine ihtiyaç duyuyordu, bunu esinleyen büyük bir potansiyele sahipti; ve seyrek rastlanan bir yetenek olarak, başkalarının sempatisini hissetme yeteneği de o ölçüde güçlüydü. Erkekler ve kadınlar, ona karşı, önüne geçilemez bir sevgi duyarlardı. Kısa yaşamında herhangi bir düşmanı olmamıştı. Onun, Rus tarihindeki ve Mihail Bakunin'in biyografisindeki önemi çok büyüktür. İlk dikkate değer Rus romantigidir; Rus düşüncesini, Alman metafiziğinin engin ve verimli toprağına açan öncü de odur.²⁰

Rus romantizmi, sahip olduğı Alman soyzinciriyle ayırdedilir. Romantizm, yüzyılın başındaki durgunluk ve sarsıntı döneminde, Almanya'da ortaya çıktı. O, soyutluk ve ideal adına, seleflerinin somut materyalizmine karşı çıkan genç ondokuzuncu yüzyılın başkaldırısıydı. İfadesini, Novalis'in "mavi çiçeğı"nde - romantik şairin peşine düştüğü mistik hedef- Tieck'in, Hoffmann'ın, Jean Paul Richter'in fantastik, doğa üstü hikâyelerinde buldu. Klasikle romantığın parlak bir sentezi olan Goethe, İtalya'daki romantik düş dünyasında yerini aldı. Ruslar, özellikle, Mignon'un, bilinmeyenin çekiciliğı aracılığıyla selâmete çıkmanın, romantik uhrevîliğın bir sembolü olan ünlü şarkısı *Wilhelm Meister*'i ödünç aldılar. Durmadan tekrarlanan "*Dahin, dahin liegt unser Weg*" nakaratı, Stankeviç ve arkadaşlarının mektuplaşmalarındaki romantik şifre oldu ve taklit edilen son yankısını, yarım yüzyıl sonra, Çehov'un, üç taşralı kırkardeşindeki, "Moskova'ya! Moskova'ya!" nidalarında buldu. Stankeviç'in kuşağı açısından romantizmin anlamı, gerçeklikten kaçmaktı. Problemi de burada yatmaktaydı.

²⁰ Sobraine, ed. Steklov, ii. 386.

* "Oraya, oraya, yolumuz o yoldur." ç.n.

Gerçeklikle uzlaşmanın günlük pratikteki zorunluğu, romantiklerin karakteristik düalizmini ortaya çıkarttı - "karakterin bölünmesi", Dostoyevski'nin zamanına kadar, hatta daha sonraları da, romantik edebiyattaki hakimiyetini sürdürdü.

s.21

Onsekizinci yüzyıl, Mantığın anahtar sözcük olduğu erkeksi bir yüzyıldı. Yeni çağın parolası ise Aşk'tı; kadınlar (Schlegel'in dediği gibi, "şiirdeki iç derinliği sağlayanlar"), kendilerine bu çağda yüksek bir yer edindiler. Fakat bu noktada bile romantik hareket, kalıtsal düalizmini özel bir canlılıkla sergiledi; Nikola Stankeviç'in bu sorunla boğuşması, bütün bir kuşak açısından tipiktir. Stankeviç, babasının evindeyken, süzgün, mahzun mavi gözlerinin "içine dalıp gittiği zaman, yaşamını, bütün gücünü alıp götüren", komşu toprak sahibinin genç karısına rastladığında, 1833 yılıydı ve henüz yirmi yaşındaydı. Aynı ideali arayan yakın ruhların birleşmesiyle coşan bir aşkın peşindeydi. Fakat, ayışığının aydınlattığı bir gece, bu hanımefendi onu alıp yazlık evin bahçesine götürdüğünde ve orada öpüşüklerinde, egoistçe duyguların kendisini alıp götürdüğünü ve burada saf aşkın paylaşılmasına ilişkin hiçbir şey olmadığını kavradı; dünya hali ile tanışmasına yol açan bu ilk deneyden dehşet içinde kaçtı.²¹

s.22

²¹ *Perepiska Stankeicha*, ss. 239-44; Schlegel, *Ideen*, s.127.

İkinci deney, Moskova'da yaşandı. Stankeviç'in çevresinde toplanan gençler arasında, Tver Eyaletinde bir malikânesi olan ve Bakuninleri yakından tanıyan Beyer adlı, varlıklı bir dulun iki kızı da vardı. Stankeviç, Natalie Beyer'de, bir keresinde yazdığı gibi, "*cinsler arası* aşkın en iyi ve en kutsal türü" olarak saf romantik arkadaşlığı bulmuş gibiydi. Ama bir kere daha hayal kırıklığına uğradı. Birkaç ay süren yüksek bir ruhsal ilişkinin ardından Natalie, huzursuzluk ve isteri sendromları göstermeye başladı. Ailesine hayli bağlı genç bir kadındı ve bir azizle ruhsal ilişki sürdürecektir bir mizaca sahip değildi. Stankeviç'i öylesine irkilten, mahzun mavi gözlü hanımefendide gördüğü egoist ihtiras ve tatmin edilmemiş şehvet belirtileri, Natalie'de de ortaya çıkmıştı; onunla olan ilişkiler, Stankeviç, kaderin bir eseri olarak üçüncü bir deneye daldığı sıralarda zaten çıkmaza girmiş ve utanç verici bir hal almıştı. 1834 ilkbaharında, Mihail, Polonya sınırındaki sürgününe hazırlanırken, Lyubov Bakunin, annesiyle birlikte Moskova'ya gelmişti. Stankeviç, kırılğan, uhrevî, içine kapanık Lyubov'u, romantik idealin cisimleşmesi olarak gördü. Ama, tayin edici herhangi bir söz söylemekte çok çekingen davrandı. Lyubov, Premukhino'ya döndü ve Stankeviç'in Natalie ile olan sorunlu arkadaşlığı devam etti. Natalie'nin artık kıskançlıkla bezenmiş duyguları, gittikçe ve gittikçe daha çalkantılı bir hal aldı ve Stankeviç'in içten şaşkınlığı, arkadaşları tarafından, Natalie'nin duygularıyla oynamakla suçlandı. 1835 Şubat'ında, Mihail, Lyubov ve Tatyana ile

birlikte Moskova'ya geldiğinde, bu olaylar cereyan etmekteydi.²²

* * *

Mihail ve kız kardeşlerinin fırtınalı gelişi, bu yanlış anlamalar ve tutkular denizinin çalkantısını hiç de yatıştırmadı. Tersine, birkaç gün içinde, bazı farklı ve önemli sonuçlara yol açtı. Tepeden tırnağa isterik ve kıskanç bir ruh hali içine girmiş olan Natalie, aniden, bir marazî duygusal durumdan, tam tersi bir başkasına savruldu. Madem büyük bir aşkın kahramanı olamamıştı, o halde feragat etme büyüklüğü göstererek kahraman olacaktı. Madem Stankeviç'i kazanamamıştı, o halde, onu arkadaşı Lyubov Bakunin'e kazandırmak için kendine eza çektirmeyi göze alacaktı. Onların birbirlerinin kollarına atılması için her şeyi yaptı, bunun için eskimiş, ama etkili bir hileye başvurarak, her ikisine de, birbirleri için yanıp tutuştukları konusunda teminat verdi. Lyubov'un karakteri, bu tehlikeli oyunun kurbanı oluvermeye elverişliydi; Moskova'dan ayrıldığında, zehir kanına işlemişti artık. Stankeviç bile, hâlâ itiraf etmekten korksa da, romantik aşk düşünün sonunda gerçekleştiğine inanmaya başlamıştı.²³

s.23

Natalie Beyer'in, bu büyük kendini inkâr oyununu oynarken, yıkılmış duyguları için

²² *Perepista Stankovicha*, ss. 221, 254-5.

²³ Kornilov, *Molodye Gody*, s.97; *Perepiska Stankevicha*, ss.126-9.

daha fazla şeyler vadeden bir başkasını zaten bulmuş olduğunu ileri sürmek insafsız ve adil olmayan bir yargı olur. Ne var ki, böyle birisini bulması çok fazla gecikmedi. Kız kardeşleri ayrıldıktan sonra, Mihail, Moskova'da bir hafta daha kaldı. Bu bir haftayı, neredeyse kesintisiz bir şekilde Natalie ve Natalie'nin kız kardeşi Alexandra ile geçirdi; bu bir hafta bitmeden, Natalie'nin isterik adanmışlığının idolu olan Stankeviç'in yerini bütünüyle almıştı. Natalie'nin seçimi, *ilk bakışta* kötü bir seçim gibi görünmüyordu. Stankeviç'in sık dokunmuş duygular ağına yakalanmış olan herkesin, Mihail'in güçlü fiziğinde ve özgüveninde bir panzehir araması gayet doğaldı. Mihail'in, Stankeviç'in romantik adanmışlığının doğurduğu anlaşılmasın çekingenlikle ilgisi olmayan, istekleri bir kere harekete geçti mi hiç kimsenin önüne geçemeyeceği türde bir genç olduğu ilk bakışta anlaşılıyordu. İlk yaklaşımlar umut vericiydi. Mihail'in bir yıl önce askerlikte uğradığı aşağılama ve Premukhino'daki soğuk karşılamadan çıkıp gelmiş olması, Nathelie tarafından büyük ve özel bir hayranlıkla karşılanmıştı. Bu, Mihail'in erkeklik gururunu okşamış, moralini güçlendirmişti. Hatta Natalie'ye, kız kardeşlerinin, onun değerini takdir etmediklerini, hâlâ bir çocuk gibi gördüklerini, kendisini bekleyen misyona (gerçi henüz bu misyonun ne olduğu çok net değildi) inanmadıklarını ima edecek kadar ileri gitmişti. Natalie, şimdiye kadar aile kucağında bile görmediği mükemmel bir anlayışı göstermekte bu kadar istekli olan tek insandı.

Bu genç romantikler arasında ketumluk, pek önem verilen bir şey değildi; Natalie Beyer ise, en az ketum olanlarıydı. Mihail, Mart'ın ortasında, Tver'de yeniden kız kardeşlerine katıldığında, Natalie

tarafından, onlara hitaben yazılmış bir mektup taşıyordu yanında.

Sevgili arkadaşlar (diye yazıyordu Natalie), onu anlamaya çalışın! Onun hakkındaki bütün yanlış görüşleri bir kenara atın; inanın bana, onun gerçekliğini görmekte bizler sizden daha iyi bir durumdayız... O, çok şeyi başaracak güçlü karakterlerden ve ateşli ruhlardan biridir ve bu nitelikler onda daha da tehlikeli bir hal almaktadır, çünkü bunlar uzun süre baskı altında kalmış. Ona karşı davranışlarınız tamir edilmez zararlara yol açabilir, hatta size karşı duyduğu sevgiye zarar verebilir. Eğer onu, inatla hayalinizde yarattığınız gibi görmeye devam ederseniz, gerçek Mihail'i tanıyamayacaksınız...

s.24

Natalie, nasıl bir arı kovanına elini soktuğunun farkında değildi. Kız Bakuninlerin, zaman zaman erkek kardeşlerini eleştirme ayrıcalığını kullandıkları olurdu. Ama hiçbir ailede böylesi tutkulu bağlara ve karşılıklı adanmışlığa dayanan bir birlik görülmemiştir; bir yabancının kız kardeşlerine Mihail'i anlatmaya kalkışması hoşgörülelemeyeceği gibi, saçmalıktı da. Mihail, yeni hayranının patavatsızlığı için özür diledi ve çabucak, faturası Natalie'ye çıkartılan bir uzlaşmaya gidildi. Kız kardeşlerin en yırtıcısı ve kiskancı olan Tatyana, Alexandra Beyer'e, ondokuzuncu baharının tüm vahşetiyle, Natalie'nin Mihail hakkındaki tutkusuna hakaretler yağdıran bir mektup yazdı.²⁴

Boş çekişmeler içinde bir ay geçti. Ardından Mihail, ipleri eline alma zamanının geldiğini düşündü. Kız kardeşlerinin etkisi

²⁴ Kornilov, *Molodye Gody*, ss.152-7

altında, bu her an patlamaya hazır kadınlara karşı tavrını netleştirdi. O, ruhsal bir ilişki istemişti. Kardeşçe, romantik bir aşk, hepsinden önemlisi, uysal, kendisine hayran havariler istemişti. Bunun yerine, bireysel tutkularla karşılaşmıştı. Bu noktaya kadar onun fikirleri Stankeviç'inkilerle uyum halindedir ve çok iyi bilinen romantik anlayışı izlemektedir. Ama Mihail'de, düalizmin zerresi olmadığı gibi, Stankeviç'e azap çektiren iç çatışmadan da eser yoktu; Stankeviç'in tersine, o kendini, ihtirasla ilgisi olmayan bir sadelikle ifade ediyordu. Beyer kardeşlerle ilişkideki normal olmayan gerginliğin ortaya çıkmasına öncelikle neden olan Mihail'in tavrıdır. Marie Voyekov'a duyduğu acemice aşkın ve Muravyev'in kızlarıyla flörtünün herhangi bir sıradışı özellik gösterdiği söylenemez. Fakat bu noktadan itibaren onun seksüel gelişmesi tuhaf bir duraklama göstermiştir. Yaşamının daha sonraki döneminde, Mihail, kesinlikle iktidarsızdır. Yirmilerindeyken, çağdaşlarından bazıları, onun bu tür bir yetersizlik içinde olduğundan zaten kuşkuluyorlardı; herhangi bir kadınla seksüel ilişki kurduğu bilinmemektedir. Bu konuda, bize kalmış herhangi tıbbî ya da başka bir net belge söz konusu değildir. Fakat öyle görünüyor ki, onun yetersizliği, delikanlılık zamanından başlamıştır ve bu, daha sonradan öylesine ateşli bir şekilde sözünü ettiği, annesinin hakimiyetine duyduğu nefretin yol açtığı psikolojik bir vaka olsa gerektir. Dağdağalı tutkuları cinsel boşalmaya olanak vermemiş, hayatındaki bütün kişisel ve politik ilişkilerinde taşkınlık şeklinde tezahür etmiş ve ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısındaki Avrupa'da iz bırakan, büyüleyici olduğu kadar itici de olabilen, yoğun, tuhaf ve yıkıcı bir kişiliği yaratmıştır.

Mihail'in, Beyer'in kızlarına Nisan ayı içinde yazdığı iki mektupta da (mektuplar özel olarak Natalie'ye yazılmakla birlikte, ihtiyatı elden bırakmayıp iki kız kardeşe hitap etmişti) seksüel aşkı açıkça reddetmesi ve üstlendiği özel misyonla gurur duyması dikkat çekicidir. Eğer, diye izah ediyordu muhataplarına, onlardan birine duyduğu tutkuyla gözleri kararacak olursa - "ruhla değil, duygularla bağlantılı, yakıcı, fırtınalı bir tutku"- ortada aşkın niteliğini değiştirecek bir tehlike var demektir. Fakat o, "onların ruhlarının güzelliğini, duygularının kusursuzluğunu" sevdiği için, hiçbir şey, bu "basit, hassas ilişkiyi" etkileyemezdi. Diğer anlamdaki aşkı geçmişte yaşamıştı ve bu aşkın "yakıcı anıları"nın izlerini yüreğinde hâlâ taşıyordu. (Bunu söylerken, Marie Voyekov'un anısını gözünün önüne getirdiği tahmin edilebilir.) Ama böyle bir aşk, *iki kişi için de*, egoizmden başka bir şey değildir.

Hayır, ben tamamen farklı bir karakterdeyim. Tanrının eliyle yüreğime, tüm varlığımı saran, "o, kendisi için yaşamayacaktır" kutsal sözleri kazanmış olan ben, bu zamanların insanıyım. Bu güzel geleceğe ulaşmak istiyorum. Kendimi bu geleceğe hazırlamalıyım. Bu kutsal amaç için her şeyi feda edebilmeliyim - ki benim tek tutkum budur... Bunun dışındaki her mutluluk benden uzak dursun.

Böylece, amacını ve aşka ilişkin sınırlarını açıklayan Mihail, kız kardeşlerden, kendilerine tevdi ettiği sırları saklamalarını rica etti. Natalie, "acısını kalbine gömmeli ve orada tutmasını bilmeliydi. Fakat bu talimat herhangi bir şekilde, şahsa münhasırmış gibi anlaşılmasın diye, Alexandra da, "ona,

büyük, tutkulu yüreğinde bir yer vermeye" davet ediliyordu. Dostça, fakat ihtiyatlı yazılmış bu notla, Mihail vaazını bağlıyordu. Beyerler, yaz için şehirden ayrıldılar; geride, son birkaç ayın sarsıcı duygusal çalkantılarının izleri kaldı.²⁵

Mihail, 1835 yazının büyük kısmını Premukhino'da geçirdi. Misyonu konusunda uzun uzun düşündü ve Moskova'da tanıştığı Stankeviç'in arkadaşı Efremov'a, Temmuz'da şunları yazdı:

s.26

Düşüncenin ve duygunun kutsal ışıyla aydınlandığında, insanın temeldeki özünü biçimlendirecek olan iradedir. Ama bizim irademiz hâlâ gelişmiş olmaktan uzaktır. O, hâlâ onsekizinci yüzyılımızın, bu, sefahat ve şarlatanlık, bayağılık ve soyluluğun aptalca gösterişçiliği, her şeye yukardan bakan septisizm ve Cehennem korkusundan azade olma yüzyılının boğucu kundağından kurtulabilmiş değildir... Hayır henüz ondokuzuncu yüzyıla ait değiliz. Biz hâlâ onsekizinci yüzyıldan ondokuzuncu yüzyıla geçiş aşamasının o azap verici koşullarında, uyuşmaz ve karşılıklı olarak birbirini dışlayan iki idealin arasındayız... İrademizin gelişmesi tek çözümdür. "Ce que je veux, Dieu le veut"^{*} diyebildiğimiz zaman, işte o zaman mutlu olacağız ve acıyla kıvranan irademizin acıları sona erecek. O zamana kadar bu acıları çekmemiz kaçınılmazdır.

Genç romantik, iradesinin henüz yeterince güçlenmediğinin farkındaydı. Ama iradesini ilahî amaçla özdeşleştirerek bu yolda ilerleyeceğinden emindi.²⁶

* * *

²⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, i. 165-73.

* "Benim istediğimi Tanrı da ister" anlamında, Fransızca bir deyiş. ç.n.

²⁶ *Sobraine*, ed. Steklov, i. 174-5.

Ekim'in ortasında, Efremov ve bizzat Stankeviç, Premukhino'da on gün geçirdiler; Stankeviç, Lyubov Bakunin'e karşı duyduğu, ona acı veren çekingence hisler konusunda bir şeyler olacağını umut eder gibiydi. Bu umutlar hüsrarla sonuçlandı. Lyubov'dan kendini ifade etmesi beklenemezdi; Stankeviç'de de inisiyatif ele alacak cesaret yoktu. Ama, Lyubov'un duygusal hüsrarıyla sonuçlanan bu ziyaret, Mihail açısından oldukça kârlı sonuçlar vermişti. Bahar'da Moskova'da başlayan arkadaşlık, olgunlaşarak yakın dostluğa dönüşmüştü. Kitaplardan çok insanî ilişkilerle döllen, çabuk çalışan, doymak bilmez bir beyne sahip olan Mihail, Stankeviç'in, onu Alman metafiziğinin yeni dünyasına götüren öyküsünü büyük bir açıklıkla içti. Mihail'in romantik idealizmi için sonunda sağlam bir felsefî temel bulunmuştu.

s.27

Stankeviç'in metafizik çalışmaları, o zamana kadar, doğayı, insanı ve tarihi Hristiyan Tanrısıyla özdeşleştirilebilecek bir Mutlaklığın farklı bir dışı vurumu olarak gören fırtınalı ve duygusal Schelling'e dayanıyordu. Stankeviç'in Premukhino'yu ziyareti, cismanî bir perhize daha çok ihtiyaç duyduğunu hissettiği bir zamana rastgelmişti. Kant'a yönelmişti ve modern Alman felsefesinin kurucusunu kavrama ihtiyacı, Premukhino'da kaldığı on gün boyunca birçok ateşli tartışmanın temasını oluşturdu. Stankeviç'in Moskova'ya döner dönmez yaptığı ilk iş, Mihail'e, *Saf Aklın Eleştirisi*'ni göndermek oldu; ve Kasım ayı boyunca, biri Moskova'da, diğeri Premukhino'daki iki arkadaş, birlikte Kant'ın sistemini incelemeye giriştiler, birbirlerine neredeyse her gün, bugüne yalnızca Stankeviç'inkilerin kaldığı, izlenimlerini ifade eden mektuplar yazdılar. Bu iş, Stankeviç için bile oldukça zordu. "Zaman zaman başımı ağrıtsa da," diye

yazıyordu, "Kant'a hayranım." Belli ki, Alman metafiziğinin jargonunu çok az bilen Mihail'in yarı yolda tıkanıp kalacağından korkuyordu. Öğrencisinden, günde üç saatten fazla Kant okumamasını rica etmiş, zor noktaları defalarca açıklamış, Almanca ve Fransızca tefsirleri bulmak için Moskova'yı arşınlamıştı. Ama Mihail yiğitçe mücadele etti ve arkadaşına, "Kant'ın ruhuna vakıf olana kadar" kendisine rahat huzur olmadığını yazdı.²⁷

Ne var ki, Mihail'in incelemesi, babasıyla ilişkilerinde o zamana kadar karşılaşmadığı şiddette bir krizle kesintiye uğradı. Aylardır -ordudan ayrıldığından beri - evde bir huzur ortamı hüküm sürüyordu. Alexander Bakunin, pratik bir adamdı. Geçmiş geri getirilemezdi; Mihail'in ordudan tardedildiği resmen teyid edilene kadar geleceğe ilişkin bir angajmana girilemeyeceğinden, sorunu zamana bırakmıştı. Bu arada, Mihail'in felsefeyle oyalanmasını, küçük gören bir alaycılıkla seyrediyor ve içten içe, onun, pipo içip Diyojen gibi kendini kitaplarına kapamak yerine, kız kardeşleriyle dans etse daha hayırlı bir iş yapmış olacağını düşünüyordu. Ama, Aralık'ta resmî prosedür tamamlanıp Mihail'in özgürlüğü tescil edilince, sorun bir kere daha keskin bir hal aldı. Bundan sonra ne yapılacağı bir karara bağlanmalıydı.²⁸

s.28

Bu konuda Alexander Bakunin'in kafasında en ufak bir kuşku yoktu. Onun gözünde, bir toprak sahibinin ve centilmenin

²⁷ *Perepiska Stankevicha*, ss.336, 576-97.

²⁸ *Sobaine*, ed. Steklov, i.176; *Materiali*, ed. Polonsky, ss. 404-5; Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 89, 161.

oğlu için, itibarlı, hatta güvenilir tek meslek, ister askerî, ister sivil alanda olsun, devlet hizmetiydi. Mihail orduyu reddettiği için, bu durumda, tek alternatif olarak sivil hizmet kalıyordu. Birkaç ay önce Mihail, bu olasılığı paylaşır gibi görünmüştü. Ama o zamandan beri, dünyadaki misyonu konusundaki duygular içinde sıkıca kök salmıştı. Stankeviç, tefekküre dalmanın, resmî hayattan çok daha üstün bir şey olduğunu onun kafasına sokmuştu. Bu, yalnızca, Alman felsefesi bilginin bütününü içerdiği için değil, fakat bizatihi Berlin'de günün birinde bilgiyi özümlemek için yapılacak çalışmalar için de zorunluydu. Yalnızca o ay içinde yazdığı mektuplarda Stankeviç, "*Dahin, dahin*" bilinen sözcüklerini defalarca tekrarlamıştı. Moskova'daki öğrenci hayatı konusunda hiçbir bilgisi olmayan Mihail, bunun tadını oraya yaptığı son ziyaretinde daha yeni almıştı. Onun, Kant'ın anlaşılması, ama sarhoş edici sayfalarının yerine, bürokratik bir ofisteki yönetsel dosyaların içine gömülmesi düşünülecek şey değildi.²⁹

Aile, 1836 Yeni Yılı için Tver'de bir araya geldiğinde kriz en yüksek noktasına ulaştı. Genç Mihail'in askerî sicili parlak değildi. Fakat ailenin dostu olan Tver Valisi Kont Tolstoy, Mihail'e kendi bürolarından birinde bir görev teklif etti. Nezaketle yapılmış bu teklifi reddetmek oldukça zordu; Alexander Bakunin'in sinirliliği, kör olma tehdidi dolayısıyla ilerleyen yıllar içinde iyice artmıştı. Mihail, konuyu ele almaktan kaçındı. Yarı esprili bir şekilde anlattığına göre, bütün bir hafta boyunca, "umutsuzluk içinde" kendini "içkiye vurdu". İntihar etmeyi bile düşündü. Derken büyük bir çöküşe girdi. Ne babasıyla, ne de Kont'la yüz yüze gelecek cesareti vardı. Kız kardeşleriyle bile

* "Oraya., oraya" ç.n.

²⁹ *Perepiska Stankevicha*, ss. 572, 581.

tek kelime konuşmadı. Aniden Moskova'ya hareket etti ve oradan babasına bir mektup yazarak, resmî bir görev almayı reddettiğini, felsefe öğrenimi yapmaya karar verdiğini ve kendi geçimini matematik öğretmenliği yaparak sağlayacağını bildirdi.³⁰

Alexander Bakunin, altmışlarının sonlarına gelmiş ve bilinci iyice zayıflamıştı. En büyük oğlunun, onun aile meclisindeki yerini almaya ve sorumluluklarını paylaşmaya hazır olmasının zamanı gelmişti. Alexander Bakunin, kendine, hiçbir zaman sert ve müşkülpesent bir baba olmadığını söyleyip duruyordu. Oğlunun Topçu Okulundaki ilk borçlarını ödemişti. Renne'ye karşı ayaklanma serkeşliğini sineye çekmişti. Bu genç adamın daha sonraki haylazlıklarını da büyük bir hoşgörüyle ele almıştı. Ama büyük oğlu, askerî eğitimi boşa harcayarak ve asker kaçağı haline gelerek, şimdi de babasının kendisine sağladığı rahat bir görevi aşağılamayla reddederek, belirgin bir işten, meslekten, gelecekte, geçim kaynaklarından yoksun bir halde Moskova'ya yerleşmeye kalkarak, onun algılamasının ve sabrının sınırlarını tamamen aşmış oluyordu.

s.29

Alexander, kaleme kağıda sarıldı ve Mihail'e şunları yazdı:

Moskova'dan yolladığın mektubunu aldım ve gördüm ki, hâlâ aklın bir karış havada, yüreğin de sağır. Buradan ayrılışının bana verdiği acı, şaşkınlığımdan bile daha büyük. Gerçek felsefe, hayalî teoriler ve boş laf cambazlıkları değil, aileye, topluma ve ülkeye olan günlük yükümlülükleri

³⁰ Kornilov, *Molodye Gody*, s.141; *Sobaine*, ed. Steklov, ii. 398.

yerine getirmektir. Senin için her şey demek olan bir "içsel hayat" hakkındaki boş fikirler ve gevezelikler uğruna bu yükümlülükleri bir kenara bıraktın; ama bu dönemde kendinden de nasıl kaçacağını bilmiyordun. Üzerinde ağırlığını hissettiğin bu tatsız durum, kaçınılmaz olarak kendine saygını zedelemeye, aylak bir yaşama ve vicdanî bir huzursuzluğa yol açtı. Hiçbir zaman bir despot olmadım. Benim isteklerimi yerine getirmen her bakımdan senin yararına ve övgüye değer bir davranış olacaktır. Senin isteklerini yerine getirmem ve anlaşılmasın ilkelerini izlemem ise gülünç ve saçma olur. Eğer biraz insafın kaldıysa, izlenmesi gereken bu tek yolu izlersin. İyice düşün, aklını başına topla ve kayıtsız şartsız, iyi ve itaatkâr bir evlat ol. İtaat ederek geçmişi sil ve kendi körlüğündense kör babana inan - o, sana ne yapacağını söyleyecektir. Sana son sözüm budur.

Alexander'ın belagatli mektubu, en pederane protestolarının kaderinden kurtulamadı. Mihail, Moskova'da kaldı ve birkaç hafta sonra Varvara'ya şunları yazdı:

Aşkın olduğu yerde yükümlülük olmaz. Görev, sevgiyi dışlar; aşkın dışlandığı her şey kötü ve adîdir. Artık benim annem, babam yok. Onları reddediyorum. Onların sevgisine ihtiyacım yok.³¹

s.30

3. BÖLÜM

Romansın Sıcak Yazı

³¹ Kornilov, *Molodye Gody*, ss.141-2; Sobraine, ed. Steklov, i. 223.

Kadim ve modern başkentler olan Petersburg ve Moskova arasındaki rekabet, son iki yüz yıllık Rus tarihinin değişmez özelliği olmuştur. 1830'lar dönemi, Moskovaların kesin üstünlük sağladıkları bir dönemdi. Moskova, Napolyon yangınının küllerinden, prestij ve debdebeyle yenilenerek çıkarken, Dekabrist ayaklanması, Petersburg'u, reaksiyonun kalesi haline getirmişti. İlerici düşünce, karargâhını, gençliğin biraz olsun özgürce soluk alıp düşünebildiği Moskova'ya nakletmişti. Moskova Üniversitesi, entellektüel faaliyetin arı kovarı haline gelmişti. Öğrenciler, etkileri kısa sürede üniversite sınırlarının dışına taşan ve felsefede, politikada, edebiyatta Rus düşüncesinin yeni ekollerini yaratan gruplar ya da o günün terminolojisiyle "çevreler" etrafında toplanıyordu. Bu "çevreler"den ikisi anılmaya değer. İlki, politikaya yoğunlaşan ve kendine ilk Fransız sosyalistleri arasında ruhsal bir sığınak bulan, Alexander Herzen ve arkadaşı Ogarev'e ait çevredir. İkincisi ise, "Stankeviç çevresi" diye bilinen, politikadan uzak duran, gerçeği, daha az cesur olmasa da, daha az tehlikeli olan Alman şairlerinin ve filozoflarının sayfalarında arayan çevreydi.

Bu coşkulu gençler çevresine şimdi Mihail de dalmış, felsefî çalışmalarına büyük bir hevesle sarılmıştı. İlk ay Stankeviç'in evinde kaldı, daha sonra Efremov'un yanına geçti; yeni arkadaşları arasında, gelecekte o kuşağın büyük edebiyat eleştirmeni olacak Vissarion Belinski de vardı. Mihail, öğrenci olmaktan çok öğretmen olmaya yatkın bir ruh hali içindeydi; bir gözlemci, onun, "gruba her yeni katılana vahşice davrandığını ve bir seferinde öğrencisine felsefenin sırlarını hararetle aktarmaya

giriştiğini" anlatmaktadır. Daha sonra bu çevrenin sürekli elemanlarından olan Turgenyev (gerçi Mihail'le orada karşılaşmamıştır) çevrenin gece toplantılarının çok canlı bir tasvirini yapmaktadır:

s.31

Gözünüzün önüne getirin, beş adam ve altı genç çocuk, yanmakta olan bir mum, soğumuş çay ve bayat, felaket bayat bisküviler. Ama yüzlerimizi görebiliyor ve konuştuklarımızı duyabiliyorsunuz. Gözler coşkuyla alev alev, yanaklar heyecandan kızarmış, yürekler çarpıyor, Tanrı ve gerçek, insanlığın geleceği ve şiir üzerine konuşup duruyoruz... Ve gece sessizce uzaklaşırken hafif bir rüzgâr esiyor. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte mutlu, içimiz rahat ve ayık (kuşkusuz toplantılarımızda şarap da bulunurdu), içimizde hoş bir coşkuyla toplantıdan ayrılıyoruz. Sükûnet içindeki dünyanın boş sokaklarında evlerimizin yolunu tuttuğumuzda başımızı kaldırıp gökteki yıldızlara dostça selâm veriyoruz, sanki onlar daha yakına gelmiş, daha bilinir olmuşlardır artık.³²

Çoğu Rus düşünür, metafizikten çok, etikten hoşlanırdı. Mihail'in Moskova'ya geldiği sırada, Stankeviç çevresi, Kant'ı bırakmış ve Fichte'nin daha popüler olan ahlâkî vaazlarına sarılmıştı. Mihail, Fichte'nin, idealist bir etik sistem yaratmaya çalışan, *Kutsanmış Hayatın Rehberi*'ni yanından ayırmaz olmuştu; o dönem yazdığı mektuplar, buradan yaptığı alıntı ve tefsirlerle dolup taşıyordu. Fichte'nin, *Bilginlik Mesleği Üzerine* adı altında toplanmış konuşmalarını Rusçaya çevirmişti. Bu çeviri, o günün ilerici dergilerinden olan *Telescope*'da yayımlanmış

³² Sobraine, ed. Steklov, i. 196, 204; Herzen, ed. Lemke, xiii, ȳȳ; Panaev, *Literaturniya Vospominaniya*, s.239; Turgenyev, *Rudin*.

ve bu ilk edebî çalışması sayesinde cebi muhtemelen birkaç ruble görmüştü. Diğer malî kaynakları belirsizdir. Kendine özgü tumturaklı üslubuyla belirttiği gibi, aceleyle Tver'den hareket edip, "Mekke'den Medine'ye kaçışı" ona bağımsızlığını kazandırmıştı. Fakat, bu kaçış ona, cesurca, "bir erkek" olduğunu ilân etme fırsatı vermiş olmakla birlikte, cebinde tek metelik olmadan ortada kalmasına yol açmıştı. Üzerinde "*Monsieur de Bacounine, Maitre de Mathematigues*" yazılı, kurusıkı atan kartvizitler bastırarak, bunları zengin ve aristokrat akrabalarına dağıttı. Ne var ki, Nisan ayına kadar tek bir öğrenci bile bulamadı. Bu dönem içinde arkadaşlarından borç aldı, onlardan alamadığı zaman da profesyonel tefecilere başvurdu. Mihail, yoksunluk ve sıkıntıya seve seve katlanabilirdi. Ama para bulur bulmaz akşam yemeğine çıkar, arkadaşlarını en pahalı lokantalarda ağırlar ve en iyi şarapları ısmarlardı. Paraya aldırış etmezdi, borçlarını geri ödeme yükümlülüğüne ise hiç kulak asmazdı. Özgür ve anlayışlı Bohem çevrede bile, kısa sürede, başkalarının sırtından geçinen birisi olarak nam saldı. Arkadaşları ona, önceleri şakayla, daha sonra ise aşağı yukarı ciddi olarak, Gogol'un ünlü komedisi *Müfettiş*deki şişinmeci ve otlakçı "Khelestakov"un adını takmışlardı.³³

s.32

Fakat, bütün kapılar kapansa da, hâlâ sığınabileceği bir yer vardı. Madam Beyer'in kapısı ona hâlâ açıktı ve hayran hayran onun ağzına bakan Natalie ile Alexandra'ya, hiçbir riske girmeden Fichte'nin gizemli

³³ Sobraine, ed. Steklov, i. 209, 259; ii. 74; Belinsky, *Pisma*, i. 78, 284-5, 290.

düşüncelerini açıklamak oldukça hoştu. Mihail'in doğuştan gelme didaktik mizacı, Fichte'nin, *Bilginlik Mesleği Üzerine*'deki konuşmalarıyla iyice cesaret bulmuştu.

Güçlüyüm (diye yazıyordu, naifçe kendini anlattığı yazısında) ve sevdiğim bir insana destek olma ihtiyacını duyuyorum. Kendini benim yol göstericiliğime teslim edecek birisine.

Akıl hocalığı yapan ve günah çıkarılan peder rolünü oynayan yirmi bir yaşındaki Mihail'in, duygusal genç kadınlar nezdinde dayanılmaz bir çekiciliği vardı. Çok geçmeden, kız kardeşlerine, Beyerlerin kendisi için "vazgeçilmez" hale geldiğini açıkça itiraf etti. Natalie ve Alexandra'ya, daha da açık bir şekilde, "kalbinin ve dostluğunun" onlara ait olduğunu belirtti. Bir yıl önceki durum, bütün ayrıntılarıyla tekrarlanmak üzereydi.

Gerçi bu kez, kız kardeşlerin küçüğü farklı bir yöneliş içindeydi. Güçlü bir kadın olan Madam Beyer, o zamana kadar çocuklarını yönlendirmesini bilmişti. Şimdi de Alexandra'nın, istenmeyen bir damat adayına kapılmaması için elinden geleni ardına koymuyordu; nitekim Alexandra da, hızla dine yönelmiş ve bir manastıra gitme niyetinde olduğunu açıklamıştı. Aile içi isyanlarda uzman olan Mihail, derhal vaziyeti ele aldı. Alexandra'dan, kendisini, "ona gerçeğin kapılarını açacak ve uygun yönelişi sağlayacak birisi" olarak görmesini rica etti; ve kesinlikle mazur görülebilecek bir abartmayla, Rus manastır hayatının, "riyakârlığa, rezalete ve hayal edilebilecek her türlü kötülüğe batmış" olduğunu anlattı. Varvara'dan, Alexandra'yı, Tver'de onunla kalmaya davet ederek, niyetinden vazgeçirmesini rica etti. Varvara denileni yaptı ve Alexandra da daveti kabul etti. Mihail, bir kere daha zaferi kazanmıştı.

Madam Beyer, isteri nöbetleri geçirdi ve Alexandra'nın esaslı bir dayacağı hak ettiğini düşündü. Fakat bir daha ne damat adayı, ne de manastır söz konusu oldu.³⁴

s.33

Ne var ki, Mihail'in zaferini başka iki fırtına izledi. Gururla, kendi ruhlarının yol göstericisi olduklarına inanan bu genç romantikler, neredeyse mekanik bir dakiklikle, en basit, en aşikâr duyguların kurbanları oluvermişlerdi. Natalie'nin geçen baharki ölümcül örneğini izleyen Alexandra, Mihail'in kız kardeşlerine onu öylesine hayranlıkla övdü ki, Varvara ve Tatyana bir kere daha vahşî bir kıskançlığa kapıldılar ve Mihail'e, "Beyerlerin, onların, Mihail'in kalbindeki yerini aldıkları" yollu sitemlerde bulundular. Bu sırada Natalie, Moskova'da, geçen yıl oynadığı oyunun gülünç bir versiyonunu sahneye koymakla meşguldü. Alexandra da Moskova'dayken, Mihail, tutku ve heyecanlarını iki kız kardeş arasında tarafsızca bölüştürmeyi güvenli bulmuştu. Ama şimdi, Mihail'in sarhoş edici etkisinin bütünüyle üzerinde yoğunlaşması, Natalie'nin duygusal doğası üzerinde eski yıkıcı sonuçlarını yeniden göstermişti. Mihail'in, "arkadaşlığın" içsel yaşamının, "şehvetin" dışsal dünyasından üstün olması gerektiği hakkındaki vaazları, yalnızca onun isteri nöbetlerini alevlendirmeye yol açtı; büyük bir kızgınlıkla, "ikisinin arasında arkadaşlık olmadığı" yanıtını verdi. İflah olmaz bir naiflik içinde bulunan Mihail gerçekten şaşırdı ve iyi niyetinin anlaşılmamasından dolayı büyük bir kedere

³⁴ *Sobaine*, ed. Steklov, i. 204, 213, 227, 232-4, 241, 291.

kapıldı. Belki bir parça da böbürlenerek, "sevdiği kızın acılarına bilmeden de olsa neden olup, derdine derman olamamaktan" şikayet etti. Bir keresinde, yarı ciddi bir havada, kız kardeşlerine, "onunla evlenmeye karar verme noktasında bulunduğunu" bildirdi. Ama, kısa sürede, "bu evliliğin Natalie'yi mutlu edemeyeceği" sonucuna vardı, ama kızcağızı kendi haline bırakma alternatifine hiçbir zaman yanaşmadı. Nisan ayının sonunda, kördüğüm her zamanki usulle çözüldü. Madam Beyer ve kızı, yazlığa gitmek üzere Moskova'dan ayrıldılar.³⁵

s.34

Natalie'ye birkaç gün sonra yazdığı mektupta, "ayrılışının kendisine büyük acı verdiğini ve tam bir yalnızlık içine düşmesine yol açtığını" bildirdi. Stankeviç, sağlık nedeniyle Kafkasya'ya gitmiş ve çevre, yaz dolayısıyla dağılmıştı. Moskova'da Mihail'in birkaç arkadaşı kalmıştı. İlerici düşünceleri himayesine alma hevesine kapılmış bir aristokrat olan Ekaterina Levashov'un evine konuk olarak girip çıkıyordu. Ama artık hakimiyeti altına alacağı ya da yönlendireceği arkadaşlardan yoksundu; bununla birlikte, pazarları, akşam yemeklerinde, orada bunun için elverişli bir ortam buluyor, "inanç, aşk ve düşünceden yoksun bu ruhsuz yaratıklar sürüsünün üzerine bütün birikimini dökme" fırsatını kaçırmıyordu. Moskova'da, matematik ve fizik sınavlarına çalıştırdığı Ponamarev adlı bir öğrenci de vardı. Fakat Mihail, diğer cezbedici şeyler olmadığında, öğretmenlik görevini, Moskova'da kalacak kadar ciddiye

³⁵ Kornilov, *Molodye Gody*, s. 205; *Sobaine*, ed. Steklov, i. 283, 289-90.

alan bir özel öğretmen değildi. İlk ayaklanma patlak verdiğinde, gururla "bireysel özgürlük" talebinde bulunmuş ve "artık aile hayatı yaşayamayacağını" açıklamıştı. Ama artık daha iyisini biliyordu. Aşk ve sempati, onun için oksijen kadar vazgeçilmezdi. Beyerlerle yaşadığı, yıkımla sonuçlanan ilişkiden sonra bunları kendine hayran olan kız kardeşlerinin bağrından başka yerde bulabilir miydi? Her şeye rağmen, Premukhino hâlâ onun eviydi. Doğduğu günden beri içine yer etmiş olan Premukhino'nun yaz gecelerini ve seslerini, ondan hiçbir şey koparıp alamazdı. Beyerlerin ayrılışından iki hafta sonra, Mayıs ayının ortalarında, Moskova'ya daha fazla dayanamadı. Öğrencisini yüzüstü bırakarak, Premukhino'nun yolunu tuttu. "Mekke'den Medine'ye kaçış", müsrif oğulun geri dönüşüyle noktalanmıştı.³⁶

* * *

1836 yazı, Mihail'in yaşamının ilk döneminin taçlanmasıydı. Ebeveynlerinin vesayetinden ve düzenli bir mesleğin kâbusundan kaçıp kurtulmuştu. Kız kardeşleriyle yeniden bir araya gelmesi, Beyer kızların araya girmesinin yol açtığı kıskançlığın gölgesini ortadan kaldırmıştı, Mihail'in coşkulu didaktizminin ya da kız kardeşlerinin ondan vecd içinde öğrenmelerinin önünde hiçbir engel kalmamıştı. En büyük oğlunun davranışı hakkındaki görüşünü değiştirmemekle birlikte, ihtiyar Alexander Bakunin, bu konuyu zorlamak ya da belirsiz bir durumu kurcalamak için bir neden görmüyordu.

³⁶ *Sobaine*, ed. Steklov, i. 211, 249, 299, 301.

Kuşaklar savaşında bir ateşkes söz konusuydu. Erkek kardeşle kız kardeşler arasında sükûnet ve barış günleri, onların arasındaki çılgınca aşkın yol açtığı ruh hali içinde yok olup gitmişti. Mihail, hiçbir zaman böylesine harika ve kadirşinas havarilere sahip olmamıştı. O yaz, Tver'i birkaç günlüğüne ziyaret etmek için, bir kereliğine Premukhino'dan ayrıldı; bu kısa yokluğu, kızlara, Mihail'in, kendilerine ilham ettiği duyguların derinliğini ifade etme fırsatı verdi.

s.35

Sen bize yeni hayatı getirdin (diye yazıyordu Lyubov), yaşamımızın hedefini görmemizi sağladın, şimdi ise, tam emeğinin meyvalarını tatma zevkine varacakken, mutluluğumuzu bizimle paylaşacakken, güç ve cesaret verecekken, burda yoksun.

Varvara ise, aynı mektuba bir not düşerek şöyle diyordu:

Küçük cemaatin seni bekliyor. Mihail, gerçekten bilmiyorum, nasıl olup da kendini bu kadar vazgeçilmez hale getirebiliyorsun. Tanrı seni kutsasın!

Tatyana da aynı gün yazdığı mektupta, ondan, elini çabuk tutup, *Kutsanmış Hayatın Rehber'i*ni bir an önce çevirmesini rica ediyordu, onu, "binlerce kere" okumak için içi içine sığmıyordu çünkü.

İlahî uyum (diye yazıyordu üç gün sonra) tüm varlığıma yayıldı... Kalbim, bize tanıttığın Tanrı için, senin için, tüm dostlarım için, bizimle aynı hedefler uğruna çalışan tüm varlıklar için öylesine yakıcı bir aşkla dolu ki... Bizim sana ne kadar şey borçlu olduğumuzu ve bizim dostluğumuzu nasıl kazandığını anlamalısın canım.

Mihail, aynı coşkulu ruh haliyle yanıtladı:

Sonunda, ailemde o ilahî uyumu buldum... Sizler benim yalnızca aynı kandan gelen kız kardeşlerim değil, aynı ruhtan, aynı ölümsüz hedeflere sahip kardeşlerimsiniz.

Yıllar sonra, Tatyana, hâlâ aynı vecd içinde, Mihail için, "her zaman hepimizin mutluluğuna, hepimizin neşesine neden olmuştur" diye yazabilmiştir.³⁷

Mihail'in, Tatyana ile olan özel ilişkisi, 1836 yazında zirve noktasına ulaştı. Tatyana, yalnızca yaşça ona en yakın kız kardeşi değil (Mihail'den bir yaş küçüktü), mizaç ve görünüş olarak ona en çok benzeyeniydi. Bugüne kalmış bir fotoğraftan, Tatyana'nın, ailenin en sıradan üyesi olduğunu görüyoruz, ne kadınsı özellikleriyle, ne de güzellik bakımından dikkat çekici bir yanı var. Mihail'in çehresindeki güçlülük izlenimini veren iri gözler ve burun, kalın dudaklar, bir kadında hiç de hoş durmamaktadır; müthiş tutkulu bir insan olan Tatyana, kardeşinin dışında hiçbir erkeğe tutku duymamıştır. İkisinin arasındaki tutku, yakıp kül edici bir noktaya ulaştı. Aynı karaktere sahiptiler. Ne var ki, Mihail'in, otuz yıl boyunca Avrupa semalarına savurduğu bu ateş, bir köşede unutulmuş Tatyana'nın içini yakıp kavurdu.

s.36

Mihail, kız kardeşlerinin hayatında, onun yerini alma tehdidi taşıyan her türlü etkiye karşı korkunç bir kıskançlık duymuştur. Başka bir erkeğin, onun sevgili

³⁷ Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 222-5; *Sobranie*, ed Steklov, i. 325-6; Kornilov, *Gody Stranstviya*, s.12.

Tatyana'sına en ufak bir şekilde yaklaşması bile tepesini attırmaya yeterdi. Mihail, Tver'den Moskova'ya kaçtıktan kısa süre sonra, şık, genç bir toprak sahibi olan Kont Cologub'un, Tatyana'ya kur yaptığına ilişkin söylentiler çıkması üzerine, Tatyana'dan, ironik bir dille, "Tver'in eğlence hayatıyla kendinden geçmiş", Cologup'dan ise, "bir cemiyet kahramanı, mükemmel bir centilmen" diye söz eden, fena halde alaycı mektuplar yazmıştı. Bir aşk kavgasının ardından kuşku bulutları uzaklaşırken, Mihail'le Tatyana arasındaki tutku zirveye çıktı.

Mektubun için teşekkür ederim, benim canım, harika Tatyana'm (diye yazıyordu Mihail, Mart ayında). Bu mektup bana gerçek mutluluğu getirdi. Mutlulukla dolup taşmama neden oldu, benim büyüleyici sevgilim. Uzun zamandır böylesi harika duygular yaşamamıştım. Oh, senden bir daha hiçbir zaman kuşkulananmayacağım. Bundan sonra hiçbir şey benim sana olan inancımı sarsamayacak.

Bir ay sonra, hâlâ iyiden iyiye lirik yüksekliklerde dolaşıyordu:

Hayır, benim büyülü güzelim, kimse mektubunu görmedi. Ama onu yakmadım da. Ah, onu ebediyen saklayacak ve asla yanımdan ayırmayacağım. Kuşkulara son! Sen benim adanmış kız kardeşimi geri getirdin. Bundan sonra hiçbir şey bizi ayıramaz. Mektubunun bana getirdiği mutluluğu yalnız sen bilebilir, yalnız sen hissedebilirsin! Bir de kalkmış onu yırtabileceğimi ya da birilerine gösterebileceğimi düşünüyorsun. Hiçbir yabancı göz onu kirletemez. O, bütün soğuk, eleştirel bakışlardan azadedir, o, neşeyle dolan ve alev alev yanan kalbime gömüldü.

Mektupların yazıldığı dönem ve şartlar, onların özel içerikleri dikkate alınmadığında, bu baş döndürücü sözcükler yanlış anlamaya oldukça elverişlidir. Romantik harekette, erkek ve kız kardeşler arasında aşkın idealize edilmesi genel bir

durumdur. Bu, birçok ülkede görülmüştür, Châteaubriant'ın *René*, Schiller'in *Messina'nın Gelini* ve Shelley'in *İslamın İsyanı* gibi eserleri tipik örneklerdir. Premukhino'nun atmosferi, bunun yerli bir örneğidir. Bildiğimiz kadarıyla normal bir genç olan Alexis Bakunin, mektubunda şöyle yazmaktadır: "Benim için tek gerçek, kutsal aşk vardır - erkek ve kız kardeşler arasındaki aşk." Öte yandan, Mihail'in Tatyana için duyduğu kıskanç, çılgınca aşkın bedelinin, normal cinsel aşktan mahrum kalmak sonucunu verdiğine hiçbir kuşku yoktur. Yıllar sonra Mihail, bu anormal aile içi ilişkinin bilincine varmış ve Rusya'dan ayrılışından hemen sonra yazdığı bir mektupta, "yasalar benim aşkımın yönelişini suç sayar" alıntısına yer vermiş, neye atıfta bulunduğu belirsiz kalmasın diye şunu da eklemiştir: "Bununla kastettiğim sensin, Tatyana."³⁸

s. 37

Mihail'in düşüncesini esaslı bir şekilde biçimlendiren Fichte öğretisi, bu dönemde kız kardeşleriyle yaptığı sohbetler ve mektuplaşmalar, tamamen romantik bir ruhun felsefî ifadesidir. Bu, Kant'ın idealizminin aşırı sübjektivist bir noktaya götürülmesidir. "Ruhun tek gayesi kendisi olmalıdır," diyordu kız kardeşlerine, *Kutsanmış Hayatın Rehberi*'ni yeni incelemeye başladığında; "başka herhangi bir gayesi olmamalıdır." Ve Fichte'nin kitabındaki "temel idea"yı, onlara, aşağıdaki terimlerle kısaca aktarmaktadır:

³⁸ *Sobaine*, ed Steklov, i 193, 217-18, 271; iii 2; Kornilov, *Gdy Stranstiya*, s77

Hayat, aşktır, hayatın tüm özü ve biçimi aşktan doğar ve aşktan ibarettir. Söyleyin bana, gerçek aşkla kendi gerçek mutluluğunuzu elde ederek ruhunuzun tüm özlemini yerine getirdikten sonra neyi arayacaksınız, ne için çaba göstereceksiniz - ve siz bana yaşamınızı açtınız. Aşkınız neyse, yaşamınız da odur.

Kafası sürekli "iç" ve "dış" hayat arasındaki farklılıkla meşguldü. Dış yaşam, tahmin edilebileceği gibi, babasından sık sık işittiği, "görev üzerine anti-Hristiyan vaazlar ve dünyevî akıl" temeline dayanan "bir çeşit yapay hayat"tı. Bu, "ucuz etik ve üç kurusluk ahlâk" dünyasıydı. Fichte'nin tilmizi, bu dış hayatın yükümlülüklerinden, kendi ruhunun içsel hayatına sığınabilirdi.

Dışsal hayat ya da dışsal mutluluk için (diye açıklıyordu Mihail, Tatyana'ya) hiçbir şey yapamam ve yapmak da istemem... Saf bir içsel yaşam sürerim. Kendi içimde kalırım ve bütünüyle kendi içime gömülürüm, beni Tanrıyla birleştirecek yalnızca budur.

Bu, kendini kutsallaştırmaya doğru bir adım gibi görünmektedir."Acı çekiyorum" diye yazıyordu daha sonları, "çünkü bir insanım ve Tanrı olmak istiyorum."

s.38

Fichte, bu genç romantiğe, nasıl realiteden kaçıp, kendi ilahî ruhunda tefekküre dalma olanağı veriyorsa, şairler ve romancılar da, tahayyül dünyasının düşlerinde gezinmesini sağlıyorlardı. Mihail, Stankeviç çevresindeyken, son derece popüler, fantastik öykücüler olan "Jean Paul" Richter ve Hoffmann'ı (ki, Hoffman, Balzac tarafından yapılan "le poète de ce qui n'a pas

l'air d'exister, et qui néanmoins a vie"^{*} tanımlamasını hak etmiştir) ilk kez okudu. Mihail, onlarda, ruh dünyasının, olgular dünyasına üstünlüğü, gerçek olmayanın gerçekliği romantik inancının mükemmel bir sanatsal ifadesini buldu. Bunların etkisiyle, mucizevî olanın çağrısı, Mihail'in bütün düşünce ve duygularını renklendirdi. "Mihail, bana, herhangi bir yerden her an eve dönebileceğini söylemişti" diye kaydeder, Stankeviç, Moskova'da birliktelerken, "bazı olağanüstü şeyler bulacağı beklentisi içindeydi." Bizzat Mihail de, Çara *İtiraf*ında, bundan, "karakterimde temel bir kusur var: fantastik olana, sıra dışı olana, duyulmamış maceralara, sınırsız ufuklara, kimsenin öngöremeyeceği hedeflere açılmaya olan düşkünlüğüm," diye söz etmiştir. Bu ağır perhize, Goethe, Schiller ve hepsinden önce, çağdaşlarının güzel bir çiçek, daha sonraki kuşakların ise Alman romantik ruhunun karikatürü olarak gördükleri Bettina von Arnim'in Goethe'yle gerçek dışı mektuplaşmalarının okunması da eklenmişti. Bu, o yaz, Premukhina'da olmuş olmalıdır ki, Mihail, yıllar sonra o günleri şöyle anımsamaktadır: "geceler, bahçedeki grottoda (küçük, süslü, yapma mağara, ç.n.) oturup, fener ışığında, Bettina çevirmek."³⁹

Stankeviç çevresi, Fichte felsefesi, fantastik Alman romancıları, Bettine von Arnim'in taşkınlıklarının geceleri çevrilmesi, kız kardeşleriyle yapılan tutkulu sohbetler - bunların hepsi Mihail'in kalbinde Premukhino'nun etkisiyle birlikte harmanlanmıştır. Genç Bakuninler için Premukhino hem aile ocağı, hem de romantik ruhun özüdür. Orada, insan, pastoral bir huzur ortamı içinde, "dışsal" dünyanın sert gerçekliği tarafından rahatsız

* "Sanki var olmayan, ama yine de yaşayan şeylerin şairi." ç.n.

³⁹ *Sobaine*, ed Steklov, i 209, 221, 274-5, 300.

edilmeden, kaygısızca, ruhun "içsel" hayatıyla kendinden geçebilirdi. Romantik idealizm, karakter olarak aristokratik bir doktrindi. Onun karakteristik ürünü avarelikti. Önkoşulu ise, kısıtlanmayan bir zevk ve özgürlük ortamı içinde, idealistin bireysel ruhunu geliştirme fırsatını kullanabilmesiydi; ve bunlar, Premukhino'nun verimli toprağında fazlasıyla bulunmaktaydı. Mihail Bakunin, Premukhino'nun, ruhunun şekillenmesindeki rolünü hiçbir zaman inkâr etmemiştir. O, sonuna kadar bir aristokrat olarak kalmıştır.

s.39

Ne var ki, bu parıltılı madalyonun öbür yüzüne bir göz atmak - Mihail, bunu uzun süre yapmamış olsa da - gerekmektedir. Premukhino'daki genç romantiklerin yüksek düşünceleri, yalnızca duygusal doyuma ve karşılıklı hayranlığa koşullanmıştı. Bu, daha sonraları Mihail'in itiraf ettiği gibi, "tam anlamıyla duyma ve hayal etmeye, gerçeklikten ise tümüyle uzak olmaya" dayanan bir durumdu. Çok sayıda serfin varlığı - bu içsel hayatı mümkün kılan "realite" - onu hiçbir zaman düşündürmemişti. Bireyin kendi dışındaki herhangi bir sorumluluk ya da insanlığa ilişkin bir görev duygusu da söz konusu değildi.

Biz soyut ruhlar (diye yazıyordu Mihail hapishanedeki uzun hatırlama döneminde) kendi düşüncelerine, önündeki oyundan başka bir şey görmeyen bir satranç oyuncusu gibi öylesine gömülürdük ki, gerçek dünyada ne olup bittiğine, çevremizdeki düşüncelere, duygulara ya da izlenimlere dikkat bile etmezdik.

Fakat, gençlerin en zekisi olan Paul, Varvara'ya on yıl sonra yazdığı bir mektupta, Premukhino'nun karakteristik zaafını bellig bir şekilde, şöyle özetlemiştir:

Çocukluktaki tutkulu hayaller, uyumsuz teoriler, aşırı coşku, boş bir midenin bonbon şekerlemeleriyle ve baharatla doldurulması gibi bir şeydi. Her şeyden önce, bir insan, ortak yaşamın sert, kuru ekmeğiyle beslenmelidir.

Romantik çağın gerçek çocuğı olan Mihail, hayatı boyunca sert gerçekliğin ekmeğinden uzak durdu ve kendi hayallerinin bonbon şekerlemelerini ve baharatlarını çiğnemekten vazgeçmedi.⁴⁰

s. 40

1836 yazı, Mihail'in romantik döneminin zirvesiydi. Gerçeklikten hiçbir zaman bu ölçüde kaçmamıştı. Sevgili kız kardeşlerinin eşliğinde, Mihail, Premukhino'da iç hayal dünyasına gömüldü. Bu, bütün günlerini kendisiyle geçirmeye devam ettiğı bir dünyaydı; Mihail için meslek, böyle bir dünyaya karşı uzun süreli bir kampanya anlamına geliyordu. O, kendini yaşadığı bu günlerde, dış dünyanın gerçekliğine karşı kendi romantik ilüzyonlarını tercih etti. Fakat bu ilüzyon, bir daha hiç bir zaman bu kadar inandırıcı ya da kurulan hayaller bu kadar muzaffer olamadı. Bu yaz günleri, Mihail'in hayatındaki mükemmel uyumun son dönemi idi. Daha sonbahar gelmeden, gerçeklik, Visaryon Belinski'nin şahsında, Premukhino'ya zuhur etmişti.

⁴⁰ Sobraine, ed. Steklov, i.27; iv. 220; Kornilov, *Gody Stranstviya*, s. 360.

4. Bölüm

Sonbaharla Gelen Gerçeklik

Mihail, 1836'nın Mayıs'ında Moskova'dan ayrılmadan önce, yeni arkadaşı Belinski'den, o yaz Premukhino'yu ziyaret etmesini rica etmişti. Daveti mektupla yineledi; Ağustos'un ikinci yarısında, Belinski, çekingenliğiyle uzun bir mücadeleden sonra Premukhino'ya avdet etti.⁴¹

Çekingenliğinin iki nedeni vardı. Mihail'den üç yaş büyük olan Vissarion Belinski, sınırlı geliri olan bir askerî doktorun oğluydu. Rus toplumunun keskin kast sisteminde, Belinski, Bakuninlerin ve Stankeviçlerin sahip olduğu "kalıtsal soyluluk"tan yoksundu. Çoğu toprak sahibi çocuğu olan Stankeviç'in arkadaşlarından farklı olarak, hor görülen profesyonel sınıftan gelen Belinski'nin, ilerici fikirlerin geçerli olduğu bir çevrede diğerlerinden pek farklı görülmediği bir gerçektir. Fakat bu durum, büyük köken farklılığını ortadan kaldırmamaktaydı. Bakunin ve Stankeviç, başından itibaren eşit insanlar olarak bir araya gelmiş ve sınıf geleneğinin binlerce görünmeyen bağıyla birleşmişlerdi. Fakat Bakunin ve Belinski arasında kapanması güç bir sosyal uçurum vardı; Belinski için Premukhino, yabancı, bilinmedik bir yerdi.

⁴¹ *Sobrine*, ed. Steklov, i. 332-3; Belinsky, *Pisma*, i. 284-5.

Belinski, bir başka bağlamda da eksikliğinin farkındaydı. Moskova Üniversitesi'nden dört yıl önce, serflik kurumuna saldıran bir oyun yazdığı için atılmıştı. O zamandan beri, bu tür edebî çalışmaları elinden geldiğince sürdürerek kıt kanaat geçimini sağlıyordu - *Telescope'a* yazıyor, bir Rusça gramer kitabı hazırlıyor ve Paul de Kock'un romanlarını Rusçaya çeviriyordu. Sonraki kuşaklar, Belinski'yi kendi kuşağının Rusya'daki en büyük beyni olarak değerlendirmektedir. Fakat, Stankeviç çevresinin diğer üyeleri gibi, o da, biçimsel eğitimde başarısız olmuştu. Alman düşüncesi konusundaki bilgisizliği, arkadaşlarının aklın kaynağı olarak saygı gösterdikleri büyük filozoflarla doğrudan bağlantı kurmasını önlemişti. Bu filozoflara, sadece, bu konuda kendisinden daha teçhizatlı tiryakilerin aktardığı ikinci elden bilgilerle hayranlık besliyordu. Belinski, utanarak, metafizikten çok pratiğe eğilimli olduğunu ve gerçek romantğin hedefi olan, gerçeklikten kurtulmayı henüz başaramadığını itiraf etmiştir. Premukhino'ya geldiğinde, hem sosyal, hem de entellüktüel olarak değersiz olduğu duygusunun yanı sıra, ona sürekli azap veren, en ufak imada bile kıpkırmızı kesilme huyunun verdiği ürküntünün ağırlığı altında eziliyordu.⁴²

s. 42

Belinski, Premukhino'ya, genç kuşağı tam anlamıyla sarhoş etmiş Fichteci idealizmin bağbozumunun en yüksek noktasında gelmişti. O da Mihail kadar coşkulu ve hevesliydi; yeni doktrine öyle

⁴² Belinsky, *Pisma*, i. 115-16, 123.

hızlı bir geçiş yaptı ki, geldikten üç hafta sonra, *Telescope'a*, Fichteci sistemin tam ve coşkulu bir *açıklamasını* içeren bir makale yazdı.

Her insan, kendi hedefi olan, bilincinin tam gelişmesinin özeti olarak insanlığı sevmelidir, öyle ki, insanlığı seven her insan, kendi gelecekteki bilincidir.

Böylece, öz-gelişme, kozmik ideal oluyordu; makale, gelecekteki yaşam konusunda ilginç bir kehanetle son buluyordu:

Uzaklarda, tepelerin ötesinde, akşam göğünün ufkunda, batan güneşin huzmeleri parlayıp ısıldıyor ve tam bir sükûnet içindeki ruhsal düşler sonsuzluğun gizemini tahayyül ederken yeni dünyayı ve yeni cenneti görüyor.

Premukhino'nun yaz sonu akşamlarının kusursuz manzarası, Belinski'nin bilincinde, bir ölçüde Fichte'nin felsefesiyle içiçe geçmişti; yalnızca Mihail'in metafizik vahiyleriyle değil, fakat kendini birdenbire içinde bulduğu yeryüzü cennetinin inayetskâr manzarasıyla da mest olup gitmişti.

Sen yalnız yeni ferahlık verici ideallerle değil, beni Premukhina'ya getirerek de, içinde bulunduğum ölgün ruh halinden kurtardın (diye yazıyordu daha sonra Mihail'e). Ruhum yumuşadı, acılarından arındı ve sağlıklı izlenimlere, sağlıklı gerçeklere ulaşabildi. Premukhino'nun uyumu, benim dirilişime yalnızca katkıda bulunmuş değildir; o, bunun baş nedenidir.

Mihail ve Premukhino'nun, kuşağının en güçlü beyni üzerinde işte böylesine güçlü bir etkisi olmuştur.⁴³

⁴³ Belinsky, *Sochineniya*, i. 171-88; Belinsky, *Pisma*, i. 121.

Belinski'nin ziyaretinin mutlu günleri, Eylül ortasına kadar sürdü. Bundan sonra ardı ardına fırtınalar patlak verdi. O zamana kadar Mihail'in felsefî akıl yürütmeleri kişisel sınırları aşıyor değildi ve isyancılık eğilimi yalnızca ailevî alanda uygulanma imkânı bulmuştu. Diğer yandan Belinski, Fichte'de, kendi politik özgürlük inancı için, sağlam bir metafizik temele dayanan uzlaşmaz bir bireycilik görüyordu. Bir gün, bütün aile masanın etrafında bir araya geldiğinde, konu dönüp dolaşıp Fransız Devrimine gelmişti. Belinski, aile başkanının orada bulunuyor olmasını dikkate almadan, yalnızca Terör'ü savunmakla kalmadı, hiç sakınmadan, "giyotinin hâlâ beklediği kelleler var" deyişini de ortaya atıverdi. İhtiyar Alexander, tam anlamıyla dehşete kapılmıştı. Son derece kibar bir insandı. Konukseverliğin getirdiği yükümlülöklere uydu; ancak, tesadüfen, Belinski'nin Lyubov ve Tatyana'ya, *Telescope*'deki bir makaleyi okuduğunu gördüğünde, kızlarına bu devrimci zehirin aşılmasına karşı vakur bir protestoya girişti. Öfkesini, konuğuna değil, en büyük oğluna ifade etti. Onun için, bu korkunç fikirleri Mihail'in mi Belinski'den kaptığı, yoksa tersi mi olduğu hiç önemli değildi. Mihail ve arkadaşının, Moskova'da, yalnızca boş felsefî spekülasyonların peşinde zaman öldürmekle kalmayarak, kanlı devrime methiyeler düzüp düzmediklerini öğrense iyi olurdu. Bu, yapılan açıklamaların ışığında daha da meşum bir özellik arzeden Mihail'in önceki tavırlarına tam anlamıyla uymaktaydı.⁴⁴

Alexander'ın, konuğuna karşı bu belirgin şüphesini ve onaylamaz havasını

⁴⁴ Belinsky, *Pisma*, i. 273-4.

algılayarak mutsuz olan Belinski, çok geçmeden, bizzat Mihail'in husumetine de maruz kaldı. Bilmeden de olsa, genç Bakuninler kuşağının nazik duygusal dengesinde ciddi bir kargaşalığa neden olmuştu. Stankeviç'in hayalini görmeye devam eden Lyubov olsun, evlenme sorunlarıyla boğuşmakta olan Varvara olsun, bu yeni edebiyat aslanının ziyaretinden pek etkilenmemişlerdi. Fakat, Tatyana ve Alexandra için bu, büyük bir olaydı; çok geçmeden, Mihail için duydukları coşkuyu, Belinski için de duymaya başlamışlardı. Belinski de az çarpılmamıştı. O da çoğu yazar gibi zekâya hayrandı; özellikle zeki kadınlar, yolunun üstüne pek seyrek çıkmıştı. Daha Premukhino'ya gelmeden önce, Mihail'in harika kız kardeşlerinin, "anlaşılmaz ve gizemli" olduklarını duymuştu. Rüyaları şimdi gerçekleşmişti. Kız Bakuninlerde "kadınlar hakkındaki tüm düşüncelerinin ete kemiğe büründüğünü" görmüştü.

s.44

Kır ev hayatının yol açtığı sürekli bir arada bulunma koşullarında duygusal bazı gelişmeler olması doğaldı, nitekim oldu da. Ancak bu duygular, Premukhino'da o sırada genelleştiği üzre, huzursuz ve hastalıklı biçimlerde ortaya çıktı. Lyubov hariç, kız kardeşlerin içinde güzellik iddiası taşıyan, o sırada yirmisinde olan Alexandra'ydı. Arayış içinde olan ve şefkate susamış Belinski, umutsuz bir aşka düştü. Alexandra da, Belinski'nin yeteneklerine hayran olmaya hazırды. Ama, kalbinde onunla ilgili herhangi bir kıpırtı söz konusu değildi; öte yandan, Tatyana'nın daha tez canlı ve ateşli mizacı, utangaç yabancının çekiciliğine büyük bir

arzuyla yanıt vermeye daha elverişliydi. Duyguları, Belinski'nin ona okuduğu *Telescope*'daki makalesi gibi, "tarif edilemez"di; bu makale Moskova'ya gönderilmeden önce Tatyana, kendi elleriyle onun bir kopyasını çıkartmıştı.

Tatyana'nın mektuplarından ve daha sonraki olaylardan anlaşıldığı kadarıyla bu, yürekten çok, kafaya dayanan bir aşktı. Ama küçük bir kuşku bile Mihail'in kıskançlık öfkesine kapılması için yeterliydi - bu öyle acı verici ve moral bozucu bir öfkeydi ki, başkalarına itiraf etmesi mümkün olmadığı gibi, belki nedenlerini kendine bile açıklayamıyordu. Belinski ile arkadaşlığı, neredeyse bir gecede, keskin, zehir saçan bir nefrete dönüştü. Mihail'in Belinski'ye tavrında her zaman bir tepeden bakışın tohumları vardı. Şimdi ise, onu açıktan açığa aşağılamaya başlamıştı. Belinski ile Tatyana arasında geçen sohbetleri istihza ve alaylarla kesti. Bütün aile masanın başında otururken, Belinski'yi tersledi. Belinski, *Telescope*'a yazdığı ikinci makaleyi okurken, oradan kalkıp, yazı bitinceye kadar gösterişli bir kayıtsızlıkla başka şeylerle uğraştı. Belinski'nin en büyük yarası olan dil bilmemesini kullanıp, ona acı vermek için kız kardeşleriyle Almanca konuştu. Bütün bunların içinde en yaralayıcı olanı ise, Belinski'nin, Alexandra'ya olan karşılıksız aşkını yüzüne vurması ve kendini bir Bakunin'e münasip gören Belinski'nin haddini bilmezliği ile dalga geçmesiydi.⁴⁵

⁴⁵ Belinsky, *Pisma*, i. 121, 157, 159-62; Kornilov, *Molodye Gody*, s. 245.

Duygulu Belinski, bu hakaret yağmuru altında acıyla kıvrandı. Onda Mihail'i yüzleyecek özgüven yoktu ve kendinde eksikliğini duyduğu daha derin duygulara sığınması da mümkün değildi. Kendisini, "emperyal mavisî elbise giymeyi beklerken, çuval giymiş" gibi saçma bir durumda hissetmişti. Mihail'in kız kardeşleriyle dostluktan bile tad almaz olmuştı; çünkü, "meleklerin hayali, yalnızca, kendi düşüşlerinin bilinci olan şeytanlarda canlanırdı." Mihail'in durumu da ondan daha iyi değildi. En zayıf noktasından vurulmuştu. Gerçekliğin ilk darbesiyle ideal dünyası paramparça olmuştu; üstelik Fichteci cephanelikte, onu tamir edecek güçte herhangi bir silah yoktu.

Tatyana'ya duyduğum hisleri nasıl adlandıracağımı bilemiyorum (diye yazıyordu daha sonradan). Bildiğim tek şey bunun kıskançlık olduğu ve bu kıskançlığın tüm ruhumu kemirdiğidir; bu beni sonsuz bir yıkımın eşiğine getiriyordu. Ah! bilebilseydin, anlayabilseydin ne korkunç bir aşağılanma yaşadığımı, nasıl bir moral bozukluğu içine düştüğümü, kendimi nasıl güçsüz hissettiğimi! Öylesine yüksek bir misyonun, öylesine ulvî bir görevin bilincinde olan ben, böylesine alçalayım, böylesine değersiz bir tutkuya kapılayım ve bu tutku tüm varlığımı teslim alsın, onun böylesine kölesi olayım ve kendimi ondan kurtaracak gücü bulamayayım. Kız kardeşlerimin, hatta senin merhametinin hedefi olayım. Ah! Bu cehennem'in ta kendisi - tüm acılarıyla tam bir cehennem.

Bu cehennemî işkence ve acılar içinde kıvrınma haftalarca sürdü. Bu, genç romantiklerin, disipline olmamış vahşî duygularla birbirlerini parçalamaya hazır oldukları, birbirlerine karşılıklı acı vermeyi önleyecek muhtemel rahatlamalara ve yumuşamalara asla izin vermedikleri, tuhaf, insan doğasını inceleyen birisi için oldukça ilginç bir durumdu. Onların geliştirdiği insan ilişkileri ve duyguları, coğrafi ayrılık

gibi yalnızca dışsal bir önlemin uygulanmasıyla giderilemeyecek kadar temel ve kutsal bir şeydi. Yol aıtıkları acı ne olursa olsun, ortaya getirdikleri sorunlarla yüzleşmeli ve savaşmalıydılar. Aslında acı, ruhsal gelişmenin ve ruhun değeri kazanmasının vazgeçilmez parçasıydı. Sonuç, bir çeşit duygusal kadercilikti. Kıskançlıktan çılgına dönmüş Mihail, istenmeyen konuğun bir an önce çekip gitmesi için hiçbir şey yapmadı; Alexandra'ya duyduğu mutsuz aşktan dolayı ızdırap çeken, Mihail'in akla hayale gelmeyecek hakaretleriyle ve Alexander Bakunin'in sessiz muhalefetiyle karşı karşıya kalan Belinski, Premukhino'da, Kasım başına kadar kaldı.

s.46

Derken, bu gergin ortam, farklı türde bir yıkımla kesintiye uğradı ve Belinski, apar topar Moskova'ya döndü. *Telescope*, son zamanlarda, politik ve felsefi ortodoksi karşısında, özgürlükler konusunda fazla ileri gitmişti. Sansür, dergiyi kapatmış, Belinski'nin birkaç düzenli gelir kaynağından biri sona ermişti. Bu, yaşlı Alexander Bakunin için bir zafer anıydı. *Osuga* destanını eline aldı, ona, yeni gazeteciliği suçladığı birkaç yeni kıta ekledi ve *Telescope*'un kapanışını kutladı.⁴⁶

*

*

*

⁴⁶ Belinsky, *Pisma*, i. 123; Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 209-10, 269.

Belinski'nin, Premukhino'dan ayrılışını izleyen günler, Mihail'in yaz rüyasının evrensel uyumunu yıkan ve bozgununu tamamlayan bir diğer yarı komik olayın doruk noktasına tanıklık etti.

Mihail'in erkek kardeşlerinden İlya, bir suvari alayında kadet olurken, Nikola, Mihail'i izleyerek, ama sonuçta daha az huzursuzluk yaratarak, Petersburg'daki Topçu Subay Okuluna gitmişti. Geriye kalan diğer üç erkek çocuk -Paul, Alexander ve Alexis - Büyükanne Poltoratski'nin gözetimi altında, yaşlı bir aile hizmetçisiyle birlikte bir dairede kaldıkları Tver'de okula gidiyorlardı. 1836 Ağustos'unun başında, yaz tatili sona erince, Mihail, çocukları alıp Tver'e götürmüş ve onlarla iki hafta geçirdikten sonra, Belinski gelmeden hemen önce Premukhino'ya geri dönmüştü. Mihail'in bu sırada Fichte'den başka bir şey düşündüğü yoktu; her zamanki gibi, düşüncelerini ve hayallerini, anlayışlı bir dinleyici topluluğuna aktarmak ihtiyacını duydu. Akşamları, çocuklar sıkıcı derslerinden eve döndüklerinde, onlara, dış dünyanın anlamsız bayağılıklarından kaçınmanın ve özkusursuzluğa varmanın yollarını gösteren Alman felsefesinin mükemmel açıklamalarını okudu ve yorumladı. Mihail'in vaazlarının, onların kolay etkilenen beyinlerinde yarattığı etki, on beş yaşındaki Alexander'ın kız kardeşlerine yazdığı bir mektupla kayda geçmiştir:

s. 47

Mihail'den gittikçe daha fazla öğreniyor ve onun bizim için ne kadar vazgeçilmez olduğunu daha iyi anlıyoruz. O, bizi eski bulunduğumuz durumdan alıp yükseklerle çıkarttı, ilk kez önümüzdeki bilinmezlikten mutluluk duyduk. Karşılıklı içtenlik

bizi gittikçe daha fazla birleştirdi, öyle ki, adetâ yekvücut olduk, herbirimiz bütünün hizmetindeyiz artık. Artık biz, insanlığın büyük yönelişini gerçekten anlamış bulunuyoruz. Bizim bütünsel mutluluğumuzda tek eksiklik sizlersiniz.

Fakat bu lirik ruh hali, Mihail'in ayrılışıyla birdenbire kesintiye uğradı. Okulun dışsal dünyası, kaçınılmaz olarak gelip onların bilincine çarptı; birkaç hafta sonra, on üç yaşındaki Alexis, eğer hayatın sıkıcılığы böylesine devam edecek olursa, boğazını keseceğini yazdı.

Umutsuzlukla serkeşlik karışımı böylesi bir ruh hali içinde olan üç çocuk, Ekim ayında, sömestr tatili için Premukhino'ya geldiler; bu ziyaret sırasında Mihail ve Tatyana, babalarından, çocukların okulu bırakıp, eğitimlerine, Moskova'da, Mihail'in gözetimi altında devam etmelerine izin vermesi için düşüncesizce şefaatte bulundular. Çocuklar, Tver'e, kurtuluş saatlerinin yaklaşmakta olduğuna ilişkin büyük umutlarla döndüler. Mihail, sonunda, öneriyi babasının önüne koydu ve beklenen yanıtı aldı. Alexander Bakunin, oğullarını, Moskova'ya gönderip, "Mihail'in arkadaş topluluğunda onları bekleyen tehlikelere teslim etmektense" ölmeyi tercih edeceğini açıkladı; Mihail'in rehberliğı altında onların zaten "yanlış fikirlere kapıldıklarını, kendilerini eğiten kurumlara karşı aşağılayıcı bir tavır içine girdiklerini, bu kurumların metodlarından nefret eder olduklarını" esefle belirtti. Artık söylenecek bir şey kalmıyordu; bu hoş olmayan haberi Tver'deki çocuklara bildirmek için hiç kimsenin acelesi yoktu.

Mihail'in kendisi bile, genç erkek kardeşlerinin patlayıcı delikanlı beyinlerinde yol açtığı isyanın ve ruhsal kararlılığın farkında değildi. Ekim ayının sonlarında bir akşam, delikanlılar bir araba çağırdılar, eşyalarını yüklediler ve arabacıya, Premukhino'ya çekmesini söylediler. Ne yazık ki, bu çocuklar da Mihail'in para tutmama alışkanlığını paylaşıyorlardı, dolayısıyla böyle bir yolculuk için gerekli paradan yoksundular. Yolun uzunluğunu göz önüne alan sürücü, gençlerin gerekli yol parasına sahip olmadıklarından kuşkulanıp, ödemeyi önceden yapmalarını talep etti, çocuklar parayı vermeyi ısrarla reddedince, homurdanarak arabasını sürüp gitti. Tartışmayı duyup olay yerine gelen hizmetçi, durumu Büyükanne Poltoratski'ye bildirdi, bunun üzerine suçlular onun önüne çıkarıldılar. Yaşlı hanımefendi dizginleri ele almış görünüyordu. Onlara, "sizi haylazlar" diye hitap etti, polise, onların şehrin hudutları dışına çıkmalarına izin verilmemesi yönünde talimat vereceği yollu tehditlerde bulundu, sonunda, Mihail'e hitaben yazılmış, onu, "kardeşlerine çok güzel örnek teşkil etmekle" ve bu kaçış girişiminin baş suçlusu olmakla suçladığı bir mektubu okudu. Tiradını bitirince de kapıyı yüzlerine çarpıp çıktı; bundan sonra önüne gelen, Premukhino'ya, bu kuraldışı davranışın farklı bir versiyonunu ulaştırdı.

Bu haberler, Premukhino'da genel bir şaşkınlığa yol açtı. Mihail bile, erkek kardeşlerinin ciddiyetsiz tutumundan şok olup, onları sağduyuya davet eden bir mektup yazmıştı:

Ben size ahlâkî özgürlükten, tüm kötü alışkanlıkların ve eğilimlerin yok edilmesinden ibaret olan özgürlükten söz etmiştim; ama siz, yaşıyorsunuz, eğitiminiz ve sınırlı araçlarınız dolayısıyla şu anda ulaşma imkânınız olmayan bir başka özgürlüğe kafayı takmışsınız. Üç misli çalışmalı ve

bütün okul ödevlerinizi hazırlamalısınız. Artık elâlemle insan hakları konusunda daha fazla bir şey konuşmayın.

Tatyana, onlara, "çocukça ve düşüncesizce" davrandıklarını söyleyip, "Mihail'in hoşnutsuzluğunu" bildirdi. Bu olayın en büyük sonucu, Mihail'in ve öğretmenliğinin gözden düşmesi oldu. Alexander Bakunin, çocukların kafa tutma yönündeki bu davranışının, Mihail'in meşum akıldaneliğinin doğrudan sonucu olduğunu, onun, isyan ve yıkım yolundaki ölümcül adımlarını izlemelerinden kaynaklandığını çok açık bir şekilde görmüştü. Bu durumla kişisel olarak başa çıkamayacak kadar yaşlıydı ve çocuklarının hiçbirine güvenmiyordu. Bu müşkül durumda, damadı Dyakov'dan, derhal Tver'e hareket etmesini, isyancı oğullarını zapturapt altına almasını, eğer gerekiyorsa, bedensel cezaya başvurmasını rica etti.

s.49

Bu sert talimatlar, Premukhino'daki genç kuşağın bütününde öfkeye neden oldu. İsyanı bastırmak için ileri sürülen acımasız yöntemlerden hoşlanmamışlardı. Bakunin ailesinin şerefini ilgilendiren nazik bir konuda Bakunin olmayan birisine talimat verilmiş olmasından da hoşlanmamışlardı. Dahası, bu iş için, Mihail'in hiçbir zaman saklamadığı bir nefret ve küçümsemeyle davrandığı Dyakov'un seçilmiş olmasından hiç haz etmemişlerdi. Çocuklara, ceza seferi haberi uçuruldu, onlar da sonuna kadar direnmek için hazırlıklarını yaptılar. Aralarından biri, kişisel bir saldırıyı püskürtmek için kasap bıçağıyla silahlandı. Ne var ki Dyakov, kısmen silik bir adam

olmasına rağmen, nazik görevini yerine getirirken örnek bir incelik gösterdi. Durumunun zayıflığının farkında olduğundan, ne cezaya, ne de tehdide başvurdu, ama son derece arkadaşça bir tutum takınarak çocukları alıp kendi malikânesine getirdi, orada yatışmalarını sağladı, bu gençlik çılgınlığını aklı başında bir değerlendirmeye tabi tutmaları için onlara zaman tanıdı. Bu tutum tam bir başarı sağladı; isyan, özür dileme, uzlaşma ve affetme atmosferi içinde dağılıp gitti.

Sevgili kız kardeşlerim (Paul'un yazdığı bu mektup sayesinde, hikâyenin son kısmını öğreniyoruz), bizim için dostluk duygularınızı ifade ettiğiniz mektubunuzu yeni aldık. Hiç de koşullara boyun eğecek bir ruh hali içinde değildim, zira Schiller'i yeni okumuştum: "Diğer herkes *boyun eğer*, yaratıcı bir insan ise *iradesine* boyun eğer." Ama boyun eğmenin gerekli olduğunu görmeye başladım. İçinde bulunduğumuz durumda bu zorunlu!⁴⁷

s. 50

Yalnızca Mihail babasından özür dilemedi. Belinski'nin ziyareti ve çocukların gençlik çılgınlığı, Alexander Bakunin'i, en büyük oğlunun iflah olmaz bir durumda bulunduğuna ikna etmişti. O ana kadar, çocuklarının en isyancısı ve zoru olan Mihail hakkında bile umutsuzluğa kapılmamıştı. O andan itibaren, Mihail'e kaybolmuş gözüyle bakmak ve onu düşman bir güç olarak değerlendirmek zorunda hissetti kendini. İsyan kanseri, aile organizmasının içindeydi ve sökülüp atılması mümkün değildi. Tek çare, onun diğer aile üyelerine yayılmasını önlemektir. Bizzat Mihail de bu olaylardan fena halde etkilenmiş ve morali bozulmuştu.

⁴⁷ Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 252-67; Sobraine, ed. Steklov, i. 354-5.

Fichte doktrini bu testten başarısız çıkmıştı. Hor görülen gerçeklik, bu doktrinin savunmasını parçalamıştı. O övünülen uyum, bizzat Mihail'in dizginlenmez tutkularıyla paramparça olmuş, en genç havarilerinin çocukça eylemiyle saçma bir noktaya sürüklenmişti. Premukhino'nun onun için artık yalnızca aşağılanma ve yenilgi anlamına geldiğinin bilincindeydi. Birkaç gün içinde eşyalarını topladı ve Belinski'nin peşisıra Moskova'nın yolunu tuttu.

s.51

5. Bölüm

O ve Kız kardeşleri

Mihail'in ruhsal gelişmesinin ileriki aşamalarına geçmeden önce, kendisinden büyük iki kız kardeşi, Lyubov ve Varvara ile ilişkilerini ortaya koyan ve mütehakkim karakteri dolayısıyla aile hayatındaki hakim konumunu anlatan iki olaydan söz etmemiz yerinde olacaktır. Burada sözünü edeceğimiz olaylar, şu anda ulaştığımız dönemin ötesine uzanmaktadır. Ama her ikisinin de doruk noktası 1837 yılıdır ve Mihail'in Fichteci dönemine çok uygun düşmektedirler.

Lyubov, genç Bakuninler içinde sağıkça en zayıf ve en kırılgan karakterli olanıydı. Mihail'in ona duyduğu sevgi, Tatyana, hatta Varvara'ya duyduğu tutkunun yanında

oldukça zayıf kalıyordu. Bu sevgide, sahiplenme ve kıskançlık öğeleri yoktu. Bir yıl önce, Natalie Beyer'in gürültülü gösterilerle verdiği ilham sonucunda Lyubov'la Stankeviç arasında doğan sempatiye olumlu yaklaşmıştı. Kasım 1936'da, Belinski'nin Premukhino'yu ziyaretinin hemen ardından Lyubov Moskova'ya geldiği ve Stankeviç'le bir kere daha karşılaştığında, Mihail, bu karşılıklı çekimi tam anlamıyla kutsamaya ve cesaretlendirmeye hazırды. Stankeviç, Yeni Yıl için Moskova'ya beklediği babasına danışmadan duygularını resmen açıklayamayacağını duyurdu. Gençler, bu ara dönemde mektuplaşmaya karar verdiler; Mihail, bu gizli mektuplaşmayı, diğer iki kız kardeşiyle yaptığı mektuplaşmalar aracılığıyla sağladı. Lyubov'un bu adımı kabul etmesi, Stankeviç'e olan aşkının yeterli bir itirafıydı.

s.52

Stankeviç gibi birisinin sahip olduğu böylesine istisnaî bir aşk, Mihail'in gözünde, özellikle kutsal ve evrensel karakterdeydi. Nikola'nın Lyubov'a duyduğu aşkın ulvîliğini, en alenî ve lâbualî bir tarzda tartışmak ve tahlil etmek, onun en çok tuttuğu oyun haline gelmişti. Stankeviç'in sevgilisine ulaştırması için kendisine teslim ettiği mektupları okumakla kalmıyor, Beyerlere ve çevrenin diğer üyelerine de yüksek sesle okuyordu; bu mektupları, yorumlarıyla birlikte Varvara ve Tatyana'ya, sahibine teslim etmeden önce okumaları için gönderiyordu. Bu görülmemiş davranış, hırslı genç romantiklerin, bireye, Mutlak'ın bir parçası olarak muamele ettiklerini göstermektedir. Onlar bunda hiçbir bir

sakınca görmemekte, mektupları saygılı bir hayranlıkla hep birlikte dinlemekteydiler. Ne var ki, Lyubov'la birlikte Premukhino'ya kapanmış kız kardeşleri, bu mektupların Lyubov'a ifade ettiği sevgiden kuşkuya kapıldılar, mektupları çok soğuk ve soyut bulup, Nikola'nın adanmışlığının, onun hedefinin mi, yoksa bireysel mutluluğun mu ifadesi olduğu noktasında tereddüte düştüler. Moskova'nın daha soğukkanlı, daha felsefî atmosferinde bulunan Mihail, bu saçma kuşkuculuğu hiddetle reddetti. Kaleme kâğıda sarılıp Stankeviç'i heyecanla savunan, öte yandan, kız kardeşlerinin kavrayışını anlamakta bünyesel bir yetersizlik gösterdiği, Lyubov'a olan sempati eksikliğini öyle çok fazla ortaya koymayan bir mektup döşendi.

Stankeviç'i suçlamak için hiçbir nedeniniz yok. Onun aşkı gerçek aşk, kutsal, ulvî aşk. Bu aşk şimdi onun tüm varlığını şekillendiriyor; bu aşk, onun tüm moral ve entellektüel hayatını büyük bir parlaklıkla aydınlatıyor ve ısıtıyor; bu, onun içinden ses veren dinsel, insanüstü bir şey... Bu aşk onu tam anlamıyla mutlu ediyor. O, bunda, iç yaşamının dışsal dünyadaki bireysel ifadesini buluyor. Aşk, bu adamın bireysel yaşamını tam anlamıyla Mutlak'ın yaşamına dönüştürüyor.

Ulvî, ama endişe verecek ölçüde gayrişahsî aşkı anlatan bu mektup 1836 yılının son günü yazıldı. Bu sırada Stankeviç'in babası Moskova'ya gelmişti. Fakat hiç kimse karar vermek için acele eder gibi değildi; Stankeviç'in babası bir ay sonra malikânesine döndü ve oradan, esrarengiz bir şekilde, böyle önemli bir konuda kardeşine danışması gerektiğini bildirdi. Bu arada Stankeviç ile Lyubov arasındaki mektuplaşma devam etti. Bu belirsizlik, arkadaşına olan güveni ve sabrı sonsuz olan Mihail dışında herkesin sabrını taşıma noktasına getirmişti. Stankeviç sonunda

babasının onayını alıp Lyubov'u resmen istediğinde daha Nisan sonuna yeni gelinmişti. Stankeviç'in isteği derhal kabul edildi. Premukhino, rahat bir nefes almıştı. Mihail zaferi kazanmıştı. Yıllardır ilk kez, tüm Bakunin ailesinin hep bir ağızdan onay vererek birleştiği bir olay yaşanıyordu. Ama şu kaderin cilvesine bakın ki, son dışsal engelin ortadan kaldırılması, gerçek trajedinin başlangıcının da işareti oluyordu - bu trajedi, koşullardan değil, karakterden kaynaklanıyordu.

s.53

Mart'ın ortasında, nişandan iki hafta önce, Nikola, Lyubov'a bir mektup yazarak, hasta olduğunu ve "tek kurtuluşunun Karlsbad'a gitmek" olduğunu bildirdi. Hasta olduğu doğrudur. Sürekli ateşinin yükselmesi, ısrarlı öksürük, boynundaki ve başının arkasındaki ağrılar, onu üç yıl sonra ölüme götürecektir olan tüberküloz hastalığının belirtileriydi. Fakat bu krizler, arkadaşları tarafından, fizikî rahatsızlığından çok daha fazla ciddiye alınan ruhsal bunalımlarıyla aynı zamana rastgeliyordu, hatta belki de kısmen bunun ürünüydü. Stankeviç, eyleme yönelik her atılımı felç eden bir misyon bilincinden muzdarip, "düşüncenin belirsizliğinin" merhametine kalmış, kronik irade zayıflığı gösteren o romantik Hamlet'lerden biriydi. "O, her türlü kişisel mutluluğu, misyonundan bir uzaklaşma olarak görür" diye yazıyordu, o sırada, onun hakkında Belinski, "ve her insanî bağın ayağına köstek olduğunu düşünür." Babasının gecikme ve duraksamaları, yalnızca onun yüreğindeki kararsızlığın mükemmel bir yankısıydı. Lyubov'a aşkını itiraf ettiği zaman, bu ahlâkî

yükümlülük kararını sarstı, kafasını karıştırdı. Resmî nişanlılığa doğru gitmek onu tam bir yıkıma sokmuş ve iflah olmaz bir şekilde, duygularının, nişanlılığa, sonuç olarak romantik evliliğin önşartı olan ulvî ve tutkulu aşka uygun olmadığına ikna etmişti. Bu sonucu kendine ifade etmeye pek cesaret edemedi. Karlsbad'a yapılacak bu yolculuk, şerefiyle ne bozup atabildiği, ne de yerine getirebildiği bir nişanlılıktan acısız bir şekilde kaçma fırsatını veriyordu; bu yolculuğa, hem bedence sağlığına kavuşabilmek, hem de kafasını dinlemek için dört elle sarıldı.⁴⁸

s.54

Stankeviç'in her yaptığını onaylayan Mihail, bu projede eleştirecek hiçbir şey bulmadı. Tek üzüntüsü, yurtdışında ona arkadaşlık etmesini sağlayacak gerekli paradan yoksun olmasıydı. Premukhino'ya bu konuyu çıtlattı. En büyük oğlunun doğuştan kötü olduğuna inanan Alexander Bakunin, hiç duraksamaksızın, Stankeviç'in yurtdışına yapacağı yolculuğun iki gencin bir tertibi olduğu sonucuna vardı ve Stankeviç'e, Lyubov'dan uzağa gittiği için değil, ama Mihail'i, baba parasıyla "dünyayı dolaşmaya" teşvik ettiği için azarlayan kızgın ve sert bir mektup yazdı. Yalnızca Varvara, Stankeviç'in niçin Lyubov'la evlenip onu da Karlsbad'a yanında götürmediğini sorarak tereddütünü ifade etti. Fakat bu gayet doğal sorunun yanıtı yoktu. Ağustos 1837'de, Stankeviç, nişanlısını ziyaret

⁴⁸ Kornilov, *Molodye Gody*, s.293; *Sobranie*, ed. Steklov, i. 378-80; *Perepiska Stankevicha*, ss. 370-378, 503-26; Belinsky, *Pisma*, i. 110.

edecek zaman bulamadan, tek başına, Almanya'ya hareket etti.⁴⁹

Mihail'in daha o zamandan, Stankeviç'in Lyubov'la asla evlenmeyeceğini bilip bilmediği kesin değildir. 1837 sonbaharını Premukhino'da geçirdi; kız kardeşine gösterdiği özel ilgi, Lyubov'un trajik durumunun bir ölçüde bilincinde olduğunun ve belki de kendisini de dolaylı olarak bu durumdan sorumlu gördüğünün belirtisi olarak ele alınabilir.

Daha önce hiç bu kadar yakın olmamıştık (diye yazar Lyubov, Mihail Kasım ayında oradan ayrıldığında). Birbirimizi daha iyi tanıdık ve sevdik. Artık onunla konuşmaya korkmuyordum; öylesine nazik, öylesine anlayışlıydı ki. İtiraf edeyim ki, eskiden elimde olmadan ondan çekinirdim. Çevresindeki her şey öylesine fırtınalıydı ki, bu benim üzerimde korkunç bir etki yapardı. Aynı fikirde olsam bile, onunla sohbet etmeye çekinirdim. Bu bende büyük üzüntüye yol açardı. Fakat artık her şey çok farklı! Onunla sohbet etmek beni öylesine yatıştırıyordu ki, şimdi burada olmadığı için çok üzgünüm.

Nişanlılar arasındaki bu gerçek dışı mektuplaşma kış boyunca devam etti. Ama, Stankeviç'i, tedavi için bir Alman kaplıcasına sürükleyen aynı felaket, bu kez dirençsiz Lyubov'u da vurdu. Rusya'nın daha şiddetli ikliminde hastalık korkunç bir hızla ilerledi ve 1838 ilkbaharında o artık, ölümün eşliğinde bir kadındı. Mihail, yaz için bir kere daha Premukhino'ya geldi, Lyubov'un son aylarında onun yanında bulundu. Yıllar sonra, Mihail, bir gün erkek ve kız kardeşleriyle birlikte onun en sevdiği ağacın yanında nasıl havaî fişek patlattıklarını, Lyubov'un bu sahneyi görmesi için bir arabayla nasıl getirildiğini, Premukhino'nun o bildik şenliğinin son anlarından birine

⁴⁹ Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 306-9; *Perepiska Stankevicha*, s.537.

tanık oluşunu sevgiyle hatırlayacaktır. Haziran'da, Lyubov, nişanlısına son mektubunu yazdı. Ağustos'ta, Stankeviç'in Rusya'dan ayrılışından tam bir yıl, ikisinin son buluşmalarından iki yıl sonra öldü.⁵⁰

* * *

s. 55

Lyubov Bakunin'in yaşamı ve ölümü, neredeyse bir azizenin Hristiyan alçakgönüllülüğünün ve teslimiyetinin örneği olarak değerlendirilmeyi hak eder. Varvara da çok dindardı. Ama onun dindarlığı farklı türdendi. Genç kızlığı sırasında, babasının bir keresinde ona, "isterik akılsız kız" demesine yol açan, dinsel duyguların yol açtığı sürekli krizler yaşardı. Onun inancı, Lyubov'un ortodoks doktrini sessiz sedasız kabullenişinden oldukça farklı, mistik ve tutkulu karakterdeydi. Yirmi iki yaşında Dyakov'la geleneksel ve aşksız bir evlilik yapması, bu yüzden daha da şaşırtıcıdır. Ondan yaşça oldukça büyük olan Dyakov, cana yakın, pek bir özelliği olmayan ve sıkıcı bir insandı; Varvara'nın onun evlenme talebini kabul etmesi, ailevî görev sunağında kendini kurban etme bilincinin bir örneği gibidir. Bu evliliğin başlangıcı, belki de Varvara'nın daha sonraki dönemde kocasıyla fizikî ilişkiye karşı gösterdiği nefretin habercisidir. Kasım 1835'de kocasına bir erkek evlât doğurdu; bu ona, o kışın bütününü ailesiyle birlikte geçirmesi için makul bir mazeret sağladı. Mihail,

⁵⁰ Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 317-18, 321-2; *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 151, 250.

Mayıs 1836'da Premukhino'ya geldiğinde hâlâ oradaydı.⁵¹

Mihail'in, bu "uygunsuz" evliliğe ilk karşı çıkışı, heyecanlı bir gencin, çekicilikten ve sevimlilikten yoksun eniştesine duyduğu normal bir hoşnutsuzluktan fazla bir anlam ifade etmemekteydi. Ama artık Fichte, ona hayatın gerçek anlamını göstermiş, Varvara'nın Dyakov'la ilişkisi daha derin, kozmik bir anlam kazanmıştı. Bu ilişki, dışsal dünyanın günlük geleneksel yükümlülükleriyle, içsel yaşamın dayattığı ruhsal derinlik arasındaki ebedî çatışmanın klasik bir örneğini ortaya koymaktadır. Mihail artık anlamıştı ki, Varvara'nın evliliği, bir zamanlar düşündüğü gibi yalnızca yanlış bir karar değil, fakat, onun yüksek kişiliğine karşı işlenmiş bir günah, hayattaki kutsal misyonuna bir ihanetti. O, bu günahı, ancak acı çekerek ve anne olarak kurtulabiliyordu. O tutkulu 1836 yazı, Mihail'in kız kardeşleri üzerindeki moral nüfuzunun zirve noktasına vardığında, Varvara da kendi durumu hakkındaki bu görüşü tamamen kabul etmişti. Kocasına geri dönmesi için artık hiçbir neden kalmamıştı.

s.56

Yönelimimden uzaklaştım (diye yazıyordu o günlerde). Okşamalarıyla beni kirleten yabancı bir adamın hayatıma girmesine izin verdim. Ama kalbimdekileri bilen Tanrı, benim zayıflığımı esirgedi. Acı çekerek günahlarımdan arındım; doğurduğum çocuğumla yeni bir hayata başladım.

Arkadaşlarının felsefî bakımdan aydınlanmaları için kız kardeşlerinin özel

⁵¹ Kornilov, *Molodye Gody*, pp. 67, 324; Sobraine, ed. Steklov, i. 202.

ilişkilerini izleme alışkanlığına sahip olan Mihail, bu durumun en ufak ayrıntılarını Belinski'ye bildiriyordu. Belinski, Varvara'nın "günah"ı konusunda çabucak ikna oldu; Premukhino'dan ayrıldıktan hemen sonra, Varvara'dan, "zayıf, düşkün bir yaratık" olduğunu itiraf eden ve Belinski'ye, onun gibi hak etmeyen birisine yüksek bir düşünceyi aktardığı için teşekkür eden bir mektup aldı.⁵²

Varvara Dyakov'un öyküsü, belki de, bu hırslı genç romantiklerin tutkularının ve filozofların soyut standartlarına yönelişlerinin derecesini ortaya koyan en mükemmel örneği oluşturur. Mihail'in Premukhino'da kurduğu "Fichteci uyum"un 1836 sonbaharında çökmesi ve Mihail'in de çekip gitmesi, ürününü derhal Varvara'nın kocasına karşı tavrında gösterdi. Dışsal gerçeklik bir kere daha galip gelmişti. Mihail'in öğretmenliği altında geçen yazın coşkusuyla Varvara, kendi ruhunun fonksiyonları sayesinde ve kendini daha yüksek bir göreve hazırlayarak her şeyin üstesinden gelebileceğini sanmıştı. Ama şimdi Dyakov'un ihmal edilemeyecek bir gerçeklik olduğunu görüyordu. Evliliğinin fiyaskosundan dolayı kocasını suçlarken de çok dürüsttü, çocuğunun babasına tamamen kayıtsız kalırken de çok insandı. Kendi acıları, kefaletinin aracıydı. Ama kendi acısını ondan çıkartması doğru muydu? Ocak ayında, Mihail'in ayrılışından iki ay sonra, Dyakov'a, kocasına karşı yaptığı hatalardan dolayı affına sığınan ve "dini için her şeyi feda etmeye" hazır olduğunu ifade eden acı ve endişe dolu bir mektup yazdı. Eve dönüşü konusunda sessiz kalmıştı; mektuptaki bu belirsizlik, yüreğinin zıt duygular içinde nasıl yalpaladığını ortaya

⁵² *Sobaine*, ed. Steklov, i. 448; Kornilov, *Molodye Gody*, s. 345; Belinsky, *Pisma*, i. 248.

koymaktadır. Fakat bu kadarı bile, durumu Moskova'da öğrenen Mihail'in öfkeye kapılması için yeterliydi. O sırada derin bir felsefî umutsuzluğa gömülmüş bulunuyordu. Fakat, kız kardeşinin kalbindeki herhangi bir rakibe duyduğu kıskançlık her zamankinden de fazla alevlenmişti. Kaleme kâğıda sarıldı ve Varvara'ya, mektup dosyasında yer alan en kızgın mektuplardan birini yazdı. Dyakov'u, "işe yaramaz bir insan görünümündeki bir hayvan" olarak nitelendirdi; kız kardeşini, "ona geri dönerse çok gözyaşı dökceceği, ama son pişmanlığın para etmeyeceği" noktasında uyardı ve şu tutkulu sözlerle bağladı:

s.57

Varvara, aşktan feragat etmek bir suçtur; ve sen bu suçu işlemek istiyorsun. Bir hayvanla yaşamak için kendini insan yaşamından tamamen ayırmış oluyorsun...

Varvara, doğru söylediğime seni ikna etmek için ne yapmam gerektiğini söyle bana. Canım, yapabileceğim hiçbir şey yok, içime kapanmaktan başka yapacak hiçbir şey. Seni nasıl sevdiğimi bilmiyorsun, yalnızca beni dinlemen için neler yapabileceğimi bilemezsin. Varvara, Varvara, allahaşkına kendini mahvetme.⁵³

Ama bu sefer Mihail yayı fazla germiştir. Bu mektup, Mihail'in gençliğini karakterize eden ve Belinski'ye de acı vermiş olan, kişisel ilişkilerdeki duyarsız acımasızlığın da ötesindeydi. Varvara, Mihail'in, kocasına karşı yükümlülüklerini kesin bir dille inkâr eden ve Dyakov'u acımasızca "hayvan" olarak tanımlayan sözleri karşısında şok oldu ve irkildi. Tam tersine, evli olduğu erkeğe karşı

⁵³ Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 331-5; *Sobaine*, ed. Steklov, i.396-8.

net bir görevi olduğuna karar verdi - bu, "Dyakov'u hayata ve mutluluğa geri döndürecek ve onun kalbini gerçeğe açacak" bir görevdi; bu görevin yerine getirilmesi için, 1837 ilkbaharında Dyakov'u Premukhino'da kalması için çağırdı. Ne var ki, eski uyuşmazlık kendini ortaya koymakta gecikmedi. Dıştan bakıldığında, Dyakov'un tavrı mükemmeldi. Varvara'nın her türlü isteğini kabul etti, onunla "kardeş gibi" yaşamaya da itiraz etmedi, alçakgönüllü bir adanmışlıkla ona her türlü saygıyı gösterdi. Fakat şurası çok açıktı ki, Varvara'nın kendisine sunduğu "annece özen ve şefkatin" yerine, onun kafasında hâlâ "dünya zevkleri" vardı, onun gözünde bu deneme devresi, yalnızca, karısının onun evine ve yatağına dönüşünün başlangıcıydı. Dyakov gittikten sonra, Varvara, Mihail'e başarısızlığını itiraf eden dokunaklı ve acılı bir mektup yazdı. Öyle karmaşık bir ruh hali içindeydi ki, ne kocasıyla birlikte yaşayabiliyor, ne de onu aklından çıkarabiliyordu. Tek umudu kaçıp gitmekti. Mihail, 1837 yazında Premukhino'ya gelince, çocuğun sağlığını bahane ederek yurtdışına gitme planları yapıldı, şimdi Hegel'e dalmış olan ve daha da büyük bir tutkuyla Berlin'i ziyaret etme düşleri kuran Mihail, ona refakat edecekti.

s.58

Varvara'nın "içsel kurtuluşu" ("içsel" ve "dışsal" arasındaki karşıtlık hâlâ Mihail'in en gözde klişesiydi) artık tamamlanmış oluyordu. "Dışsal kurtuluşu" ise, başta malî durum olmak üzere sorun olmaya devam ediyordu. Hesaplar, Varvara'nın mücevherlerinin satılmasının, ancak kendisinin, çocuğun ve bakıcının Karlsbad'a yapacakları yolculuğu karşılayabileceğini

gösteriyordu. Orada bir yıl boyunca, 2000 rubleden daha az bir parayla yaşaması mümkün değildi. Tabii ki, Mihail'in tek kuruşu yoktu. Alexander Bakunin, Varvara'nın kocasına karşı tavrını kesinlikle onaylamamakla birlikte, Varvara'nın aile mirasındaki payından 1000 ruble vermeye ikna oldu. Cana yakın ve zayıf iradeli Dyakov ya da erkek kardeşi de muhtemelen geri kalan parayı karşıladılar. Belki Varvara bu parayı, müzik dersleri vererek ya da çocuk hikâyeleri yazarak geri ödeyebilecekti.⁵⁴

Alexander Bakunin, kız kardeşiyle yurtdışına bu geziyi Mihail'in planladığını ilk kez farkettiğinde, pazarlıklar bu minvalde sürüp gitmekteydi. Bunu keşfetmek, yaşlı adamın öfkesini yeniden tutuşturdu. Ailenin başına gelen her kötülükte büyük oğlunun parmağı olduğunu bir kere daha görmüştü. Aralıkta, o sırada Moskova'ya geri dönmüş olan Mihail'e, uzun bir mektup döşendi (bu mektubun karısının el yazısıyla yazılmış olması, artan rahatsızlığının işaretidir) ve bütün şikayetlerini tek tek sıraladı. Mihail, çocuklarla ebeveynler arasında düşmanlık tohumları ekiyor ve çocukların babalarına olan inancını yıkıyordu. Kız kardeşlerinin beynini, "Hristiyanlık kılığına girerek kendini saklayan Saint-Simonizmin o habis safsatalarıyla" yıkayarak onları ifsad ediyordu. Erkek kardeşlerini okuldan kaçmaya teşvik etmişti. Varvara'nın, serbestçe seçtiği kocasına olan aşkını öldürmüştü, onu, kocasından ayrılması için kışkırtmıştı. Sonuç olarak, Alexander Bakunin, Mihail'e, ya "gerçek bir Hristiyan oğul" olmasını ya da Premukhino'ya yaptığı "felsefî ziyaretlere" bir son vermesini kesin bir dille hatırlattı. Premukhino'da durum bir

⁵⁴ Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 340, 351, 353-5; Sobraine, ed. Steklov, ii. 133, 144.

kere daha gerginleşmişti. Kızlar, doğru ya da yanlış, babalarının, Dyakov'un, Varvara'nın yolculuğunu veto etmesini teşvik ettiğine, hatta, çocuğunun ondan alınacağı tehdidini savurarak Varvara'yı kocasına geri dönmeye zorladığına inanıyorlardı. Muhtemelen kararlılığını göstermiş para kesesinin iktidarının farkında olan Mihail, bir kere daha uzlaşma taktiklerine başvurdu. Yılın son günü, Premukhino'ya değil, hâlâ bekâr iki teyzesinin yaşadığı Kozitsino'ya doğru yola çıktı. Oradan, ebeveynlerine devasa uzunlukta bir mektup yolladı (orijinali elimizde bulunmamaktadır, ancak tamamlanmamış müsveddeleri otuz basılı sayfadan fazla tutmaktadır); bu mektupta hayatını ve çocukluğunun ilk aşamalarından itibaren babasıyla ilişkilerini gözden geçirdi. Mektup, sevgi dolu sözcüklerle kaleme alınmıştı, Kutsal Kitaptan bol bol alıntılar içeriyor ve ebeveynlerinden, "çocuklarına olan sevgilerini onarmalarını, ahengi yeniden kurmalarını ve Varvara'yı kurtarmalarını" talep ederek son buluyordu.⁵⁵

s.59

Bu arada Mihail, kendi yolculuğuna gerekli parayı bulmak için çırpınıyordu. Umudu Stankeviç'deydi. Stankeviç, Ağustos'ta Almanya'ya hareket etmeden önce, Mihail'in 1000 ruble tutarındaki borçlarını ödeyeceğine, Karlsbad'a yapacağı yolculuğun masrafını karşılayacağına ve orada kaldığı bir yıl boyunca kendisine 1500 ruble vereceğine söz vermişti. Tek sorun, Stankeviç'in, son derece cömert bir insan

⁵⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 86-7, 90, 96-130.

olan babasından bu kadar yüklü bir miktarı isteme konusunda vicdanen rahat olmamasıydı. Rusya'dan ayrıldığından beri bu vicdanî rahatsızlık daha da ısrarlı bir hal almış gibi görünüyordu. 1838 Şubat'ında, Berlin'den Mihail'e yazdığı bir mektupta, yalnızca 2000 ruble, hatta "belki de daha az" verebileceğini bildiriyor ve ona hiç de hoş olmayan bir şekilde, "daha ekonomik yaşamasını" salık veriyordu. Mart'ta gelen bir mektup ise, daha net ve cesaret kırıcıydı. Ortada başka bir velinimet de gözüküyordu, bu durumda Mihail, ister istemez yolculuğunu ertelemek zorunda kaldı.⁵⁶

s.60

İlkbaharda Premukhino'da bir gelişme meydana geldi. Alexander Bakunin yumuşadı ve Varvara'nın yolculuğu için onay verdi, gerçi bu sonuca, Mihail'in duygusal mektubunun mu, yoksa kız kardeşine refakat etme niyetinin geçersizleşmesinin mi daha büyük bir etki yaptığı bilinmemektedir. Dyakov'un erkek kardeşi büyük bir cömertlik göstererek yol masrafının esas bölümünü karşıladı. Dyakov, bunu, karısına ve oğluna, Karlsbad'a kadar refakat edip ardından Rusya'ya dönme koşuluyla yaparak kendi onurunu da kurtarmış oldu. Fakat son anda, belki de bir koca olarak gösterdiği müsamahanın sonucunda düştüğü saçma durumu farkettiği için, Haziran ortasında Lübeck'e doğru yola çıktıkları Petersburg'da onları uğurlayıp geri döndü. En azından Varvara'nın "kurtuluş"unu sağlamış olan Mihail Rusya'da kaldı, ama bu zafere rağmen, Varvara'ya eşlik etmek için gerekli

⁵⁶ *Perepiska Stankevicha*, ss. 631, 655, 659-60.

parayı bulamadığından müthiş bir hayal kırıklığı içindeydi.

Mihail'in, kız kardeşinin ardından "vadedilmiş topraklara" gitme hedefini gerçekleştirmesine daha iki yıl vardı. Fakat bu noktada, 1837 yılının başına, Mihail'in, Belinski'nin Premukhino'ya yaptığı ziyaretin sonuçlarından uğradığı hayal kırıklığıyla ve umutsuz ruh haliyle yaşamakta olduğu Moskova'daki günlerine dönmek gerekmektedir.⁵⁷

s.61

6. Bölüm

Hegel ve Belinski

1837 yılının ilk aylarında Stankeviç çevresinin önde gelen üyelerini bir kasvet basmıştı. Stankeviç, Lyubov'la ilişkisinin yol açtığı vicdanî rahatsızlıkla boğuşuyordu. Belinski, Premukhino'yu ziyareti sırasında uğradığı aşağılanmanın ve *Telescope*'un yayınına son verilmesiyle ihtiyaç içinde kalıp arkadaşlarının sırtından geçinmenin verdiği kendini değersiz bulma duygusuyla acı içinde kıvranıyordu. Mihail, herhangi birisinden borç aldığı için başka zamanlarda olduğundan daha fazla vicdan azabı çekmese de, felsefî bakımdan özgüveninin

⁵⁷ Sobraine, ed. Steklov, ii. 138, 148, 186; Kornilov, *Molodye Gody*, s.361.

çökmesinden büyük acı çekiyor, düşünce ve davranışı için artık sağlam bir temel kalmadığını düşünüyordu. "Dışsal dünya"sının "düşlerden ve deyimlerden" başka bir şey ifade etmediğini, "içsel dünya"sının ise "fakir ve sığ" olduğunu kavramıştı. Kuşkuculuk, geçen yazın "sınırsız inanç"ından intikamını alıyordu. Kız kardeşlerine olan duyguları bile, "pek önemsiz, pek değersiz, çok sınırlı" görünmeye başlamıştı, ona öyle geliyordu ki, onlar için duyduğu aşk, fantazi ve ilüzyon dünyasına ait bir şeydi. Ama Mihail'in doğası, kötümserliğe saplanıp kalamazdı. Madem ki ortada felsefî bir felaket vardı, o halde bu, felsefî bir çareyi de getirecekti. Stankeviç çevresi, Fichte'den Hegel'e yöneldi.⁵⁸

Stankeviç, ilk kez Hegel'i incelemeye giriştiğinde Kasım öncesiydi; Mihail'in kız kardeşlerine yazdığı mektuplarda Hegel ismi ilk kez Şubat 1937'de görülmektedir. Mihail, neredeyse daha ilk göz atışta bu yeni doktrinin şu andaki huzursuzluğunun çözümünü içerdiğine karar verdi, bütün hızıyla kendine güvenini kazanarak kız kardeşlerine ve arkadaşlarına bu çözümü övmeye başladı. Hegel'den, insanlığın üç aşamalı bir gelişmeden geçtiğini öğrenmişti - içgüdü dönemi, duygu dönemi ve düşünce dönemi. Geçen yıl, Fichte'nin rehberliğinde geçtiği dönem, duygu dönemiydi. Fakat, o zaman muzafferane bir şekilde kurduğu duyguların uyumu geçici ve aldatıcıydı, çünkü bu yalnızca içsel ve ruhsal bir uyumdu ve gerçeklikle bağlantısı yoktu. Bu, insanlığın eğitiminde kadınsal döneme tekabül ediyordu. Fakat insanlık dünyaya açılmalıydı. İçsel uyum, "tezat fırtınalarına" açılmalı, acılarla sürüklenen insanı yok

⁵⁸ Belinsky, *Pisma*, i. 109; *Sobaine*, ed. Steklov, i. 358, 386; ii. 18, 78.

etmeli, düşüncenin yardımıyla onun yeniden doğuşunu sağlamalıydı. "Düşüncenin uyumu", içsel kendilikle dışsal realite arasındaki barışı sağlıyordu. Mihail, hayatında ilk ve son kez düşüncenin gücüne inanç besliyordu. "Düşünmek, düşünmek, düşünmek - işte bu zorunludur," diyordu kız kardeşlerine, gerçi bunu söylerken Almancadaki "düşünce" ile Fransızcadaki "akıl yürütme" arasında büyük farklılık olduğunu ve düşüncenin kesinlikle akıl yürütmeden üstün olduğunu izah etmeye özen gösteriyordu - ondokuzuncu yüzyıl onsekizinci yüzyıldan ne kadar üstünse o kadar üstün.⁵⁹

s. 62

Nisan'da çevre dağıldığında, ne Mihail, ne de arkadaşları, Hegelci bilim hakkında yüzeysel bilgilerin ötesinde bir bilgiye sahiplerdi. Stankeviç, sonbaharda yurtdışına yapacağı yolculuğa hazırlanmak üzere o yaz babasının malikânesine gitti. Ciğerleri zayıf olan Belinski de, Kafkasya'ya. Mihail de, Haziran'da Premukhino'ya döndü. Varvara'nın "kurtuluşu" için verilen mücadeleden fırsat buldukça, kendini o zahmetli Hegel incelemesine verdi; o yıla ve sonraki yıla ait defterleri bu konuda yaptığı okumaların kılı kırk yaran notlarıyla doludur. Hegel'in mantık sistemi üzerine bir özet metin yazdıktan sonra, *Ruhun Fenomenolojisi*'ne başlayarak, bu konuya tamamen hakim olma çalışmasına girişti. Bunun çok zor bir iş olduğu ortadaydı, daha ilk adımda bunu bırakarak *Ansiklopedi*ye başladı. Burada, Mihail'in, önsözde ilk kez

⁵⁹ *Perepiska Stankevicha*, s. 624; *Sobaine*, ed. Steklov, i. 408; ii. 185.

okuduğu ve Rusya'da olsun, başka yerlerde olsun çok tartışılan o ünlü cümle yer alıyordu: "Akılcı olan gerçektir ve gerçek olan akılcıdır." Fakat, Mantık üzerine olan bölüm bitmeden önce, *Ansiklopedi*'nin analizi kesintiye uğradı; Mihail, *Dinin Fenomenolojisi* üzerine konferanslara geçti, ancak üç ay sonra, *Ansiklopedi* ve *Fenomenoloji*'nin başlangıcına geri döndü.

s. 63

Bu sistematik olmayan girişimler, bu hırslı havarinin kendine dayattığı görevi yerine getirmekte ne kadar zorlandığını yeterince göstermektedir. Aslında, önüne gelen her şeyi okuyan ve fevkalâde çabuk kavrayan bir beyne sahip olan Mihail, normal bir öğrenci değildi. Hegelci sistemi kavramanın üstesinden hiçbir zaman gelememi. Ondan ruhsal ihtiyaçları için gerekli olanları alıp benimsedi. Fichte'nin romantizmi onda olumsuz sonuç vermişti, çünkü bu felsefe dışsal realitenin inkârını gerektiriyordu; oysa realite ihmal edilmeye gelmezdi. Hegel ise, realiteyi kabul etmekle kalmıyor, tüm felsefesini onun üzerine dayandırıyor, gerçekte ideali muzafferane bir şekilde birleştiriyordu. Özünde kaybedilmiş bir şey yoktu. Hegel'in romantizmi, Fichte'nin romantizminden daha inceydi ve ondan daha az derin değildi.

Kötü olan bir şey yok (diye yazıyordu Mihail Hegelci defterine). Her şey gayet İyi. Yalnızca sınırlılık kötüdür, ruhsal bakışın sınırlılığı. Ruhun hayatı, tüm varlığı oluşturur; her şey Ruhla girer; Ruhun ötesinde hiçbir şey yoktur. Ruh, mutlak bilgi, mutlak özgürlük, mutlak aşk ve sonuç olarak mutlak mutluluktur.

Hegel, realiteyi tanıyarak, insanın kutsiyetine romantik bir başlangıç yapmayı garanti altına almıştır.⁶⁰

Mihail'in Hegelci gençlik dönemi, Belinski'nin adıyla kopmaz bir şekilde bağlıdır. İçinde doğduğu romantik çağa gereken saygıyı gösterse de Belinski, mizaç ve alışkanlık bakımından, Mihail gibi bir romantik değildi. Varlığın en yüksek hedefi olan içsel varoluşu ortaya çıkaracak herhangi bir aristokrat inancı beslemek için, fazlasıyla görmüş geçirmiş, fazlasıyla mücadele etmiş bir insandı. Geçici olarak da olsa, Premukhino'da, "Fichteci uyum" tarafından baştan çıkarılmıştı; sonra da Mihail'e, kendisini "Fichteci soyutluğa" bulaştırarak, ilk kez kafasında, "gerçekliğin ve varlığın değerini" yıktığı için serzenişte bulunmuştu. Fichte'den Hegel'e geçiş, Belinski'yi bir kez daha ortaya çıkarttı. Almancayı bilmemesi hâlâ onu, aklın kaynakları konusunda ikinci el bilgilerle sınırlıyordu. Fakat, Hegelci sistemin anahtar sözcüğü olan "realite"yi büyük bir hırsla kapmıştı; Mihail, doğaçtan gelen eğiliminin yolunu izleyerek, Hegel'de daha soylu ve ulvî bir romantizmi bulurken, Belinski - karakteristik olarak - onda, Fichte'nin romantik ilüzyonlarına karşı tutarlı bir sağduyunun dayanağını keşfetmişti.⁶¹

s.64

Böylesine farklı iki karakter arasında çatışma kaçınılmazdı. Aslında bu çatışma, uzun süre ertelenmişti. Premukhino'da geçirdiği haftalar sırasında Mihail'in mütecaviz ve izahı güç muamelesine maruz

⁶⁰ Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 389-93, 396.

⁶¹ Belinsky, *Pisma*, i. 227-8.

kalan Belinski, dargınlığını açıkça belli edemeyecek kadar alçakgönüllü ve çekingen bir insandı. Moskova'da yeniden bir araya geldiklerinde, ilişkilerini belirleyen, her ikisini de etkisi altına almış kasvet ve deprasyon ruh hali olmuştu. Fakat ortada bir tartışma yoktu; 1837 Haziran'ı sonunda, o sırada Kafkasya'daki Pyatigorsk'da bulunan Belinski'ye, ortak "düşüş"lerinin nedenini teşhis etmeye çalışan uzun bir mektup (mektup günümüze kalmamıştır) yazma ilhamı geldi. O sırada Belinski'nin Hegel hakkındaki bilgisi son derece yüzeyseldi. Buna rağmen, Hegel'in yardımıyla ya da değil, sorunun duygusal aşırılıkta ve "dürüst bir insan" olma görevine gereken dikkatin gösterilmemesinde yattığını keşfetmişti. Mihail, bundan gereğince etkilenmiş görünmüyordu. Onun aristokratik kibirliliği, Belinski'nin, iki eşit insan olarak aynı ruhsal deney hakkında fikir teatisinde bulunabilecekleri faraziyesi karşısında bir ölçüde rencide olmuştu. Mihail, artık altı ay önceki "düşüş"üyle ilgilenmiyordu. Kısa bir gecikmeden sonra Belinski'ye gayet mağrur bir havada yazıp, Hegel'i inceleyerek "yeniden doğduğunu" bildirdi. Onun bu "yükselişi asla bir daha düşüşe geçmeyecek"ti; böylece, hâlâ kuşku bataklığında çırpınmakta olanlar üzerindeki üstünlüğünü ilân etmiş oluyordu.⁶²

Bu mektup, Belinski'yi, ilk kez Mihail'in dominasyonuna karşı isyana teşvik etti. Mihail'in kendisine karşı tavrının (bunu bir önceki sonbahar Premukhino'da da yapmıştı), "sevgiden uzak bir hor görme" olduğunu keşfetmenin acısıyla kıvrandı. Mektubun bütün tonu, hatta okunaksız yazısı ve imla hatalarına önem vermemesi, onun kendisine karşı saygısızlığının göstergesiydi. Derhal bir mektup yazarak,

⁶² Belinsky, *Pisma*, i. 77, 105-6, 125.

Mihail'in, iki ay sonra yazacağı bir başka mektupta ayrıntılandığı durumunu enine boyuna ele aldı ve şikayetlerini sıraladı. Mihail hâlâ Fichte günlerinde yaşıyor, "içsel" bir hayat sürdürüyordu; "içsel yaşamın bu aşırılığı" onu, "dışsal" hayatın "alçakça" karakteri konusunda kör ediyordu. Mihail'in, "kendisinin olmayan parayı harcama" ve arkadaşlarından ve arkadaşlarının babalarından borç alma alışkanlığı, Belinski'ye, bu "alçaklığın" bir örneği olarak görünüyordu. Belinski, birisinden borç aldığı zaman kendini aşağılanmış hissediyordu. Mihail ise, ne utanma ve vicdan azabı biliyor, ne de parayı geri ödemek için bir çaba gösteriyordu. Belinski, ona, Kont Stroganov olayını hatırlatıyordu. 1836 başında, Moskova'ya ilk geldiğinde, Bakunin, Stroganov'dan, Almanca bir tarih ders kitabını Rusçaya çevirme karşılığı bir miktar para almıştı. On iki aydan fazla bir zaman geçtiği halde bu konuda hiçbir şey yapmamıştı. Stroganov'un kendisine yükümlülüğünü hatırlatması üzerine de, kitabı bölüm bölüm parçalamış ve arkadaşlarına, kız kardeşlerine, erkek kardeşlerine, kısacası önüne gelen, Almanca bilen kim varsa bölüştürmüştü - doğal olarak sonuç vermeyecek bir çareydi bu. Mihail, uçan kuşa borçluydu. Yurtdışına yapacağı yolculuk için müthiş paraya ihtiyacı vardı. Çalışmayı kabul etmişti. Ama kafasına girmeyen bir şey varsa, o da bunu bizzat yapması gerektiği idi. Hegel'e rağmen, Mihail, hâlâ, gerçekliği anlama konusunda bir yetersizlik içinde görünüyordu. "Sen ne dersin de," diye yazıyordu Belinski, "eğer dışsal gerçeklikten özgür olmak istiyorsan, ona boyun eğmek zorundasın."⁶³

⁶³ Selinsky, *Pisma*, i. 107, 117, 148-9, 153, 173.

Bu mektuplar, beklenmedik bir şekilde, Mihail'in karakterinin yumuşak yanına dokunmuştu. Evet, filozofları ciddiye alma uğruna, "üçbeş kuruşu" ödeyerek "dürüst" olma gibi değersiz bir şeyi reddetmişti. Ama Belinski konusunda vicdanı rahat değildi; Kasım ayında, ona, Premukhino'dan, uzun bir "itiraf" yazdı. Bir anlık bir samimiyet ruh hali içinde, kendi günahlarının arkadaşınınkinden üç misli daha büyük olduğunu açıkladı. Belinski'ye karşı önceki sonbahar takındığı tutumun gizli nedeninin Tatyana'yı kıskanması olduğunu izah etti. Belinski, "derinden etkilendi ve heyecanlandı". Daima idolize ettiği (hatta, nefretle karışık bir hayranlıktı bu) bir insanın kendinden aşağı birisinin önünde (çünkü Belinski'nin kendini içten içe değersiz görmesi hâlâ bütün gücüyle devam ediyordu) kendisini böylesine alçaltması onu son derece etkilemişti. Bu, anlaşılır bir açıklama olarak, Belinski'yi yatıştırdı ve onu, Mihail'in, Premukhino'daki garip davranışını affetmeye sevketti. Son bir nokta olarak, belki de, düşünceleriyle, Bakunin ailesinin kızlarını, ağabeylerinin kıskançlığını çekecek ölçüde etkileyebilmiş olduğunu öğrenmek koltuklarının kabarmasına yol açmıştı. Böylesine umut vermeyen bir şekilde başlayan bu mektuplaşma etkili bir yatıştırıcı görevi görmüş oldu. "Gerçeklik" ve "doğruluk" sorunları ise askıda kalmıştı. Aralık başında, Mihail, Moskova'ya geldiğinde, iki adam arasında duygusal bir barış ortamı hakim olmuştu. Bundan sonraki dört ay, arkadaşlıklarının en yakın dönemini yaşadılar - yaklaşan fırtınaya bir mukaddemeydi bu.⁶⁴

⁶⁴ Belinsky, *Pisma*, i. 157, 164, 177.

Bu birkaç aydaki dışsal olaylar, çok az ve önemsizdir. Mihail, Moskova'ya döndüğünde, oğullarına öğretmenlik yapacağı Levashovların şahane konağına yerleşti. Fakat hayatını kazanmak için girdiği diğer bütün angajmanlar gibi bu da kısa sürede başarısızlıkla sonuçlandı. Kendi anlatımına göre, Premukhino'yu çok özlemiş ve Moskovalı arkadaşlarından ayrı yaşamaya dayanamamıştı. Tam bir hafta süren öğretmenlikten sonra, hayatı dayanılmaz bulmuş ve kışın geri kalan kısmını geçirdiği, Belinski'nin katına taşınmıştı. Ocak 1838'de, Varvara'nın "kurtuluşu" amacıyla entrika çevirmek için Kozitsino'daydı. Şubat'ta, Beyerlerin kır evine bir ziyarette bulundu; burada, normal, bağımsız kadınların ihtiyaçlarına karşı duyarsızlığının yol açtığı bir diğer duygusal karmaşaya dahil oldu.⁶⁵

Bu ziyaretin büyük bölümü, Bettina von Arnim, Luther ve Goethe'nin *Egmont*'unu birlikte okuyarak, uyum içinde geçti. Natalie'nin üç yıl önceki kara sevdası artık yok olup gitmişti. Ama bu sefer Alexandra, bu tehlikeli yakınlığın kurbanı oldu. Kız kardeşinden daha samimi ve cesur olan Alexandra, ziyaretin son günü, Mihail'e aşkını açıkça itiraf etti.

⁶⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 80.

Senin önünde, Tanrının önünde durur gibi sessizce durdum (diye yazıyordu Alexandra, Mihail'e sonradan). O, bana bütün varlığını vermişti. Sen de belki benim ruhumu okuyabilirdin, fakat bana üzgün, öylece baktın ve şöyle dedin: seni kabul edemem.

Hakkımda verilen hükmü okudum ve uzaklaştım - göz yaşlarımı görmeni istemedim. Ama senden uzaklaşamadım da. Geldim ve kapının eşiğinde durdum, başımı göğsüne yaslamak istedim, elini tutmak, başımı kendime doğru çekmek.

Mihail, nedense, Alexandra'nın dobralığından, bir zamanlar Natalie'nin gösterdiği isterik patlamalardan daha az rahatsız olur. Kaygısız bir havada (önceki gibi, her iki kız kardeşe birden hitap etmiştir) yanıt verir:

Alexandra, benim kıskanç karım (Felsefeyi kastetmektedir) sana selâmlarını yolladı ve bana, onu benim aşkımdan yoksun bırakmaya kalkarak münasebetsizlik ettiğini sana söylememi tembihledi.

Yine de, tutkulu mektuplaşmayı kesmek için bir sebep görmedi ve bir yıl sonra, hâlâ, Alexandra'ya, "içsel dünyası"nın bir "boşalım ve yankı"ya ihtiyaç duyduğunu ve bunu onda bulduğunu yazıyordu. Bu sefer, onun iç dökmeleri, sesini çok az duyduğu alçakgönüllü hayranının içtenlikle dolu yüreğinden kopan acı bir çığlığa sebebiyet vermişti:

Böyle bir kadını anlamayacak mısın? Anlamayacak mısın, her an kendine karşı, kalbinin doğal eğilimine karşı silahlanmadıkça, seninle bu ilişkiyi yürütemeyeceğini?

Ama bu yalnızca geçici bir protestoydu. Mihail, amansızdı; bu mektuplaşma Mihail, Rusya'dan ayrılana kadar, tonunda gözle

görülür bir değişme olmadan böylece devam etti.⁶⁶

Alexandra Beyer'in ani ilânişkı, Mihail'in kalbindeki birkaç teli kıpırdatmış ya da durumunun tuhaflığını farketmesini sağlamıştı. Moskova'ya döner dönmez, gençlik yolu üzerine kilometre taşları gibi saçılmış ilişkilerden birine daha girdi. Uzaktan kuzini olan Sophie Muravyev'le karşılaştı ve "içinde oldukça ciddi bir şeyler kıpırdadı." Fakat kız kardeşlerine, bu konudan Beyerlere söz etmemelerini, aksi takdirde "gürültü koparacaklarını" söyledi. Bir ay sonra hâlâ, aşık olup olmadığından emin değildi, çünkü insan, "tuhaf, ele avuca sığmaz bir yaratıktı". Bir yandan da yarı alaylı bir şekilde, bir gün, "*genç bir hanımla* birleşmeye karar verebileceğinden" söz ediyordu. Ama, hâlâ "gerçek aşk"tan uzaktı. Güzel Sophia'ya olan ilgisi sönünce, bir başka Muravyev'in üç güzel kızı ve daha da güzel olan Maria Voyekov gibi, o da unutuşun gayya kuyusuna atıldı. Mihail Bakunin'i ciddi olarak ele geçirebilecek hiçbir şey yoktu gerçekten.⁶⁷

s.68

Bu fasıla anında, o kışın baş işi olarak, Belinski, Hegelci bilimin sırlarına vakıf olmaya girişti. Kafkasya'dan döndüğünden beri, çevrenin bir diğer üyesi olan Katkov'la birlikte Hegel'i incelemeye başlamıştı. Ancak Mihail'in gelişiyile, başka bir öğretmen aramaya gerek kalmadı. Mihail'in üstünlüğü yeniden kesin bir şekilde kurulmuştu; iki

⁶⁶ Sobraine, ed. Steklov, ii. 141, 147, 232; Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 593, 605.

⁶⁷ Sobraine, ed. Steklov, ii. 142, 161-2.

arkadaş, haftalar boyunca, birbirleriyle ve Hegel'le sarmaş dolaş oldular.

O günkü gibi (diye yazıyordu Belinski sonradan) bir sevgiyi bana karşı sende hiç görmemiştin, karakterindeki o asaleti, ruhunun büyüklüğünü, hem içsel, hem dışsal olarak tüm kişiliğindeki şiirselliği, aslansı kaliteyi hiç görmemiştin. O günlerin anısı kalbimden hiçbir zaman çıkmayacak ve sen bende daima o halinle yaşayacaksın.

Mihail'in onun hakkındaki takdir sözleri de, bir ölçüde lütufkârlık tınısı taşımakla birlikte daha az samimi değildi. "Benim Vissarion'um yeniden hayata döndü," diye yazıyordu, kız kardeşlerine, Şubat'ta, "harika bir insan, büyük bir ruh."⁶⁸

Bu eşit olmayan arkadaşlık, en yüksek noktasına, 1838 Mart'ında ulaştı. O ay içinde, liberal eğilimli bir matbaacı, o zamana kadar geleneksel ve reaksiyoner fikirleri savunmuş olan *Moskow Observer* adlı terkedilmiş dergiyi satın aldı ve Belinski'ye derginin editörlüğünü teklif etti. *Telescope* kapandığından beri herhangi bir gazetecilik işinden ya da gelirinden yoksun olan Belinski, bu fikrin üzerine atladı; elbette Mihail de gazetenin düzenli yazarlarından olacaktı. Derginin, sonbaharı hatırlatan sarı kapak rengi değiştirilip, umudun rengi yeşil yapıldı. Yeni yönetim altında çıkan ilk sayıda - tarihi Mart olmakla birlikte, Nisan ortasında ancak çıkmıştır - Mihail'in, Hegel'den yaptığı üç makale çevirisi ve bu makaleler üzerine bir takdim yazısı yer alıyordu. Bu makale, Mihail'in basılmış ilk orijinal çalışmasıdır.

⁶⁸ Belinsky, *Pisma*, i. 293; *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 142.

Makale - Mihail'in yazarlık hayatının bu aşamasında kaçınılmaz olarak - Hegelci gerçekliğe bir methiyeydi. Bir yıl önce kız kardeşlerine yazdığı mektuplar ve defterleri, Hegelci doktrinin romantik ve idealist özelliklerine tutkuyla vurgu yapıyordu. Fakat şimdi, "akılsal gerçeklik" parolasına duyulan coşku, Belinski'nin de etkisiyle, onu yeni ve şaşırtıcı bir konuma sokmuştu. Otorite, diye açıklıyordu, sonuç olarak, Reformasyon'da yıkılmıştır. Descartes, *ego*'ya dayalı yeni bir felsefe kurmuştur. Almanya'da, Kant ve Fichte, Descartes'ın doğrudan mirasçılarıydılar. Onların sisteminin sonucu, "her türlü objektiviteyi, tüm gerçekliği yıkmak ve soyuta yoğunlaşmak, *ego*'yu, kendini sevme ve kendine kendine tefekküre dalma hali içinde boşaltmaktı." Fransa'da, *ego* ile gerçekliğin birbirinden boşanması temeline dayanan onsekizinci yüzyıl felsefesi, "ruhsallık karşıtı karakterdeki materyalizm"le noktalanmıştı. Fransız devrimi, bu "ruhsal bozulmanın" sonucuydu. Çünkü, "dinin ortadan kalktığı yerde devlet de olmazdı." Mihail, nutkunun sonunda, lafı, aynı gerçek dışılık felaketinin hüküm sürdüğü Rusya'ya getirmektedir.

Evet mutluluk, muhayyilede, soyut hayaller görmekte değil, gerçeklikte yaşar. Gerçekliğe karşı isyanın anlamı, hayatın yaşayan kaynağı olan birinin kendini kendi içinde öldürmesidir... Umut edelim ki, yeni kuşak, bizim harika Rus gerçekliğimizle barış içinde olacak ve bütün o boş dâhilik iddialarını bir kenara bırakacaktır, onlar en sonunda gerçek Rus olma ihtiyacının meşruluğunu hissedeceklerdir.

Bu dönemde Mihail, politikayla ilgilenmemekteydi. Fakat bu kafası karışık tirad, devrimcilikten fersah fersah uzak olduğu gibi, açıkçası, en aşırı biçimiyle politik muhafazakârlık doktrininin

tohumlarını içermekteydi. "Aklî olan gerçektir ve gerçek olan aklîdir." Bizzat Hegel, tam bir idealist olarak başlamış ve Kilise'nin ilahîliğini, devletin ilahîliğini överek bitirmiştir. Mart 1838'de, hem Mihail, hem de Belinski, gözle görülür bir şekilde Hegel'in ayak izlerini takip etmektedirler; ve (zamanlarındaki tanıklar farketse bile) hangisinin lider, hangisinin takipçi olduğunu söylemek zordur. Belinski, coşkun ve uzlaşmaz bir şekilde, bu taşlı yolu sonuna kadar izlemiş ve Rus devletinin rasyonel gerçekliğini ateşli bir şekilde savunarak radikal arkadaşlarını şok etmiştir. İsyanıcı ve romantik olarak doğmuş Mihail ise, böylesine tutarsız bir kaderden kurtulmuştur. Onun ortodoksiye adanmışlığı kısa bir dönem sürdü; ilk edebî orijinal çalışmasının ortaya çıkmasına yol açan bu dönem, tuhaf bir rastlantının ötesinde bir anlam taşımamaktadır. Belinski ile aralarında meydana gelen ve felsefeyle pek de ilgisi olmayan şiddetli bir tartışma, aralarındaki felsefî ve kişisel ilişkiye son verdi.⁶⁹

* * *

s. 70

Bu tartışmanın nedenini çok uzaklarda aramamak gerekir. Mihail, peygamber harmanisine sarındığı ve Belinski, bir havarinin alçakgönüllü tavrını takındığı sürece arkadaşlıklarında bir sorun yoktu. Ama Belinski editör, Mihail de yazar olunca,

⁶⁹ *Sobaine*, ed. Steklov, ii. 154, 163, 166-78.

Mihail, kendini tahammül edilmez bir konumda buldu. Yazarlığın getirdiği şeref, dengeyi kurmakta yetersizdi. Mihail'in, *Moskow Observer* için daha fazla ve daha fazla Hegelci makaleler yazma rüyası bir anda silinip gitti. Belinski'ye, fikirlerinin şekillenmediği şu koşullarda bir dergi çıkartmaya "hakları olmadığı" sonucuna vardığını ve bu projenin bütünüyle bırakılması gerektiğini bildirdi. Mihail, Belinski üzerindeki etkisinin hâlâ geçerli olduğunu ve bu kararı dillendirdiği an hemen kabul edileceğini sanıyordu. Fakat çok geç kalmıştı.

Bir ay önce (diye yazıyordu, Belinski, ona sonradan), tamamen şaşkın bir haldeydim. Ama yüreğimde büyük bir ruhsal gelişme meydana geldi ve ilk kez kendi bağımsızlığımın ve kendi gerçekliğimin farkına vardım (evet, kendimin, Mihail).

İçindeki "ateşin ve enerjinin" bilincine varmış ve "kendine eğilecek gücü bulmuş"tu. Vesayet altında bulunduğu günler artık geride kalmıştı. Mihail'e, bundan böyle, "kendi aklıyla kendi hayatını yaşamak ve kendi yolunda ilerlemek" niyetinde olduğunu açıkça bildirdi. Mihail, onun bağımsızlığını, aşağılama ve nefretle selâmladı. Onun bu yanıtı, ortak arkadaşları arasında, Belinski'nin deyişiyle, bir "ayrılıkçılar koalisyonu" örgütlenmesine yol açtı; ve Mihail, bir daha, *Moskow Observer*'e yazmadı.⁷⁰

s. 71

Bu noktada, Mihail Bakunin'in biyografisinde başlıca bir figür olan Vasili

⁷⁰ Belinsky, *Pisma*, i. 278, 294.

Botkin'i tanıtmanın zamanıdır. Botkin, zengin bir çay tüccarının oğluydu. Fakat zenginler sınıfı, ondokuzuncu yüzyılın başlarındaki Rusya'da itibar sahibi bir sınıf değildi; Botkin, yalnız Bakunin ve Stankeviç'in karşısında değil, bir devlet görevlisinin oğlu olan Belinski karşısında da, toplumsal olarak ikinci sınıf konumundaydı.

Üniversiteye gönderilmemişti. Fakat okula gitmemiş olması onda, sanata, müziğe ve edebiyata karşı tutkulu bir açlık yaratmış, Almanya, Fransa ve İtalya'da bir yıl okuyup, eğitimini tamamlamıştı. 1836'da, Belinski tarafından Stankeviç çevresine takdim edildi. Her işe yatkın yetenekleriyle, erken yaşta kel oluşuyla, kadife ceketiyle, güzel esprileri ve kahkahalarıyla, söylediği ve yaptığı her şey için özür dileyişiyle, kibar bir ltufkrlıkla karışık bir sevgi kazandı bu çevrede. 1838 baharında, Belinski, havariliğin boyunduruğunu fırlatıp attığında, hürmetkâr Botkin, Mihail'e, onun yerini almaya en yakın aday olarak göründü. Botkin'in, çevredeki hemen hemen malı zorluk çekmeyen tek ye olması da başka bir avantajdı; Belinski'nin evinden ayrılan Mihail, Botkin'in evine yerleşti. Botkin'in uysallığı, kısa süre içinde Belinski'nin yerini almasını sağladı. Fakat çok geçmeden, Mihail, aksilenmeye başladı. Evsahibinin cana yakın amatrlğ, Belinski'nin çabuk kavrayan, keskin zekâsının yerini tutacak gibi görünmüyordu. Mihail, Mayıs ayında, Varvara'ya veda etmek için Premukhino'ya gitmek üzere Moskova'dan ayrıldığında, Botkin'le ilişkileri, aynı Belinski ile olduğu gibi kopma noktasına gelmişti.⁷¹

Mihail'in Premukhino'ya gidişinden sonra, Haziran'da, annesi ve iki kız kardeşi

⁷¹ Pyrin, *Biografiya Belinskogo*, ss. 135-7; Belinsky, *Pisma*, i. 127-8, 271, 295-6.

Moskova'ya geldi. Belinski, orada onları gördü. Alexandra'ya olan sevdası henüz sona ermişti. Ağabeylerine karşı olumsuz duygular içindeyken, cömert ve coşkulu yüreğinde bu iki kız kardeş için duygusal bir şeylerin gelişmesi mümkün değildi. Artık en sonunda kendini kurtardığını yazıyordu Mihail'e, ortada düşmanlık beslemek için bir neden yoktu. Arkadaşını bağımsız bir varlık olarak sevebilir, saygı gösterebilir ve anlayabilirdi. Bununla birlikte, mektuptaki terimler, Mihail'in kişiliğinin onun üzerinde nasıl hâlâ güçlü bir etki taşıdığını göstermektedir.

Evet, senin beni sevdiğin gibi ben de seni seviyorum, tüm hatalarınla, tüm sınırlılıklarınla seviyorum, coşkulu anlarda havada son derece zarif bir şekilde gezinen uzun ellerinle ve elinin (şimdi hangi elin olduğunu hatırlamıyorum, sağ mıydı, sol muydu) en uzun parmağını pitoresk ve anlamlı bir şekilde kıvrıp beni işaret ederek soyut düşünce yeteneğim olmadığını söyleyişini seviyorum - "hayır, o kadar da değil." Seni kıvrırcık saçlarınla, aklınla, dudaklarının arasındaki piponla seviyorum. Mihail, sen de benim seni sevdiğim gibi sev beni. Amacım sonsuz mükemmelliğe erişmek, bu yüksek geleceğe ilerlememde bana yardımcı ol, ama kısa sürede yok olup gidecek o gururlu aşağılamayla cezalandırma beni.

s. 72

Kızlar ve anneleri, döneceklerinde, Belinski ve Botkin'i de kendileriyle Premukhino'ya gelmeye davet ettiler. Fakat, Lyubov'un yaklaşan ölümünün gölgesi altında geçen bu ziyaret, ilişkilerde gözle görülür bir değişik sağlamadı. Belinski, huzursuz ve sıkıntılı, Mihail ise son derece kayıtsızdı. "Bir barış söz konusu değil," diye yazıyordu o sırada Belinski, "ancak geçici bir

ateşkesten söz edilebilir." 1838 Ağustos'unun başında, ziyaretçilerin ayrılışından birkaç gün sonra, Lyubov'un ölümü, diğer bütün olayları gölgede bıraktı.⁷²

Ama Belinski, meleklerle dövüşen Jacob gibi, düşmanını bir türlü bırakmıyordu. Hâlâ, kendisinde derinden kök salmış aşağılık duygusuyla baş edememekteydi. Ne yapıp edip, Mihail'den, ona karşı eşit davranma hakkını koparıp almalıydı. En çetin çatışma, soğuk kayıtsızlığa tercih edilirdi. "İlişkinin olmaması, yanlış bir ilişkiden daha iyidir." Eylül'de, Belinski, Mihail'e, kendisinin "tahrir" adını verdiği üç uzun mektup yazdı. Bunlardan biri, tamamlanmamış haliyle günümüze kalmıştır ve kendi mektuplaşma dosyasında yaklaşık otuz sayfa tutmaktadır. Mektup, gerçekliğin ateşli bir savunusuyla başlamaktadır. "Bağımsız olarak, ruhumun kızgın ocağından 'gerçeklik' sözcüğünün önemini bulup çıkardım... 'Gerçeklik'. Yatıp kalkıp, gece gündüz bu sözcüğü tekrarlardım." Hegelci doktrinin net önerilerinin sonuçlarından çıkarmış değildi bunu. "Gerçeklik, demirden pençeleri ve demirden dişleri olan bir canavardır. Kim ki, ona kendiliğinden teslim olmaz, onun tarafından zorla yakalanır ve yutulur." Sonra, Mihail'in durumuna geçmektedir. "Gerçekliği teoride hayran olunacak bir şekilde anlayan, ama onun dışında yaşayan" insanlar vardır. Mihail'in hatası, "soyut düşünce uğruna yaşamın gerçekliğini bile bile reddetmenin sonucu olarak ... idealizm ve sadelik eksikliğidir." Belinski, mektubunda, Mihail'le arkadaşları arasında konuşulmayan, çok seyrek olarak açılan bir konuya da değinmektedir. "Aslında sen hiç yaşamadın, herkesin daha okula gitmeden çok iyi öğrendiği şeyi bilmiyorsun: hissi aşktan bile

⁷² Belinsky, *Pisma*, i. 190-92, 296-9.

ayrı olarak bir gizem olan hayatın edimi." Belinski, çağdaşları arasında, Mihail'in soyut ve skolastik tavrıyla, arkadaşının seksüel deney eksikliği arasında net bir şekilde bağlantı kuran tek kişi gibi görünmektedir.

s. 73

Belinski, mektubunun bundan sonraki bölümlerinde, oldukça nazik bir konu üzerinde dolaşmaktadır. Bakunin ailesinin kızlarını saran duygusal atmosfer içinde, Mihail, yalnızca kıskançlığın kurbanı olarak görülemezdi. Belinski, kendi adına, Mihail'in onların üzerinde kurduğu sorgulamasız hakimiyete fena halde gıpta ediyordu. Belinski, tartışmanın en hararetli yerinde bu etkiye karşı cepheden saldırıya geçer. Mihail, felsefe adına, kız kardeşlerinin gerçeklik duygularını ifsat etmiş, doğal duyguların yerine teoriyi koyarak yaşamlarını yıkmıştı.

Onları düşünce dünyasına götürdün ve yeni bir hayat verdin. Ama, onların kurtuluşu çok, hem de çok fazla istediklerini düşünmek için güçlü nedenlerim var. Soyut düşüncenin önemini kavramadan önce, Tanrıya boyun eğme basit duygusuyla bu ihtirastan azadeydiler. Bu, bana daha iyi gözüküyor.

Kızların felsefeyi hatmettiklerini sanmalarıyla alay eder. "Onların bilgisinin köşetaşı, şu iki mucizevî sözcüktür: " 'Mihail der ki.' " İstihzayla, bir gün "onları böylesine hasta eden doktorun cübbesinin onların omuzlarından kayıp düşeceğini ve bir kere daha eski, kutsal, güzel basitliklerine geri döneceklerini" umduğunu belirtir.⁷³

⁷³ Belinsky, *Pisma*, i. 227-55, 259, 299-300.

Eleştiriye tahammülsüz Mihail'in, Belinski'nin, felsefesine ve kişiliğine yaptığı yoğun saldırıya tahammül etmesi oldukça zordur. Nitekim, mektubun doruk noktası, onu öfkeden çılgına çevirir. Mektup, onu, en hassas iki yerinden yaralamıştır - kız kardeşleri için duyduğu tutkulu hayranlık ve bir öğretmen olarak işe yaramazlığı. Bu kez acımak yoktur artık. Mihail'in uzun ve öfkeli yanıtı günümüze kalmamıştır. Fakat erkek kardeşlerine söylediğine göre, "onu öyle bir pataklayacaktı ki, ortalıkta, uzun süre kıcını ovalayarak gezecekti." Mihail'in mektubundan alıntılar, Belinski'nin karşı cevabında yer almaktadır. Bu alıntılardan net bir şekilde ortaya çıkmaktadır ki, Mihail, yalnız kız kardeşlerine ve kendisine yapılan saldırıları değil, Belinski'nin "rasyonal gerçeklik" adına söylediği her şeyi yalanlamaktadır. Mihail, iyi bir Hegelci olmaya devam etmektedir. Fakat onun Hegel yorumu, Belinski'nin, "demir pençeli ve demir dişli canavar"ını kesinlikle reddetmekte ve bir kere daha "idealizm"e, "özgür ve bağımsız düşünce"ye sarılmaktadır. Belinski'nin karşı cevabının yazılışı iki haftayı aldı ve basılı haliyle yaklaşık elli sayfa tuttu; bu mektup, ateşli ve uyumsuz ikilinin arasındaki gelgitli arkadaşlığı kesin olarak sona erdirdi. Bir yıl sonra, yara izleri daha geçmemişken, yeniden bir araya geldiler. Ama aralarındaki karşılıklı çekim ve birbirleri üzerindeki o tuhaf etki artık geçmişte kalmıştı. Belinski, Mihail'in vesayetinden kendini tamamen kurtarmıştı. Böyle yaparak, Mihail'i, kendisinin öylesine içine gömüldüğü Hegelci gerçekliğin dar ortodoks anlayışından kurtarmıştı. Dört yıl sonra, Belinski'ninkinden farklı bir başka etki

altında, Mihail, Hegel'i tamamen farklı bir şekilde yorumlayacaktı.⁷⁴

s.74

Belinski, Mihail'in gençlik dönemindeki arkadaşlarının en zeki ve belki de en iyi kalpli olanıydı; mektupları, Mihail'in karakterinin hem güçlü, hem de zayıf yanlarını bize ulaştıran en keskin yorumları içermektedir. Belinski, her ikisinin de tamamen farkındaydı. "Seninle aynı odada yaşamamanın anlamı," diye yazıyordu, çatışmanın en kızgın döneminde, "seninle durmadan kavga etmektir." Ve sonra: "O, düşünceye doğru devasa bir adım anlamına gelen tek kişidir benim için - fikir alışverişinde korkunç bir kapasiteye sahiptir!" Bu tezat hiçbir zaman çözüme ulaşmaz ve Belinski, "nefrete yakın olan aşkla, aşka yakın olan nefret" arasında gidip gelmeye devam eder. Bu karmaşık tablo belki mektuplarından alınmış iki parçayla tamamlanabilir. İlki, Ekim 1838'de yazılan karşı cevaptan alınmadır ve bizzat Mihail'e hitap etmektedir:

s.75

Taşkın, disipline edilmemiş güç, sükûnetten uzaklık, çabuk heyecanlanış, derin ruhsal huzursuzluk, uzaktaki bir hedef için aralıksız bir şekilde didinme, içinde yaşanan durumdan memnuniyetsizlik... kişisel özellikleri dikkate

⁷⁴ *Sobaine*, ed. Steklov, ii. 204, 212-13; Belinsky, *Pisma*, i. 259-307.

almayan genelleştirmeye yatkınlık - işte senin karakterin. Bunlara, samimiyetten, cana yakınlıktan - eğer şöyle ifade edecek olursam - komşuna duymam gereken şefkatten yoksunluğu da ekleyeyim. Bu yüzden senin için şunu tekrar tekrar söylemek kolaydır: "Eğer çekip gitmemiz gerekiyorsa, biz de öyle yaparız," ya da "beğenmezsen beğenme," ve bunun gibi şeyler. Bunların anlamı, senin herkesi ağırlığın altında ezmen ve her sıradan insanın seni sevmesini zorlaştırmaktır.

İkinci pasaj, Stankeviç'e yazılmış bir mektupta geçmektedir:

Fevkâlade bir insan, derin, ilkel, aslansı bir karakter - bunlar inkâr edilecek şeyler değildir. Ama onun talepleri, çocuksuluğu, palavracılığı, vicdansızlığı, ikiyüzlülüğü - bütün bunlar, onunla arkadaşlığı imkânsız hale getirmektedir. O, fikirleri sever, insanı değil. İnsanı sevmek yerine, hakimiyeti altına almak ister.

s.76

7. Bölüm

Kurtuluş

Belinski ile kavgasıyla, Berlin'e gitmek üzere yola çıktığı yirmi aylık dönemde, Mihail'in ruhsal gelişmesinde önemli bir kilometre taşından söz edilemez. Ruh halinin genelde bedbinlik olduğu söylenebilir. Lyubov'un ölümü ve

Varvara'nın yurtdışına gitmesiyle Premukhino çekiciliğini yarı yarıya yitirmişti. Beyer kardeşlere felsefî kur yapma olanaklarından bıkkınlık duymaya başlamıştı. Stankeviç çevresi dağılmıştı. Belinski'nin şahsında (Stankeviç'in ayrılışından beri), çevrenin onu harekete geçiren ve ilham veren tek üyesini kaybetmişti. Öğretmenlik tutkusunu - bu, hepsinin içinde en çarpıcı hastalık belirtisiydi - bir yana bırakmış, hatta öğretme gücüne olan güvenini de yitirmişti.

Artık başkalarına herhangi bir öğüt vermeyi bıraktım (diye itiraf ediyordu kız kardeşlerine). Benim yönlendirilmeye ihtiyacım var. Başkalarını yönlendirirken, artık kovmam gereken bir sinsi düşmanlar ordusu ruhumu istila etti.⁷⁵

Bu yenilgi ruh haliyle Mihail kendini bir öğrenci olmaya zorladı. Artık, kalan son arkadaşı Botkin dışında onu Moskova'ya çeken hiçbir şey yoktu; çocukluğundan beri ilk kez, kışın büyük bölümünü Premukhino'da geçirdi. Sonradan, orada kalması için başka bir neden olduğunu iddia etmiştir. Premukhino'da tüm ev halkı, Lyubov'un ölümünden dolayı büyük üzüntü içindeydi. Mihail, ebeveynlerinin, "aile işleri için bir yardımcıya" ne kadar büyük ihtiyaç duyduklarını kavramış, "ebeveynlerini huzura kavuşturmak, kız ve erkek kardeşlerini rahatlatmak için kendini feda etmeye" karar vermişti. O kış, Premukhino'da, serf emeğiyle çalışan küçük bir kâğıt fabrikası kuruldu. Mihail, fabrikadan gelecek kazancın, babasına, onun Berlin yolculuğu için gerekli malî imkânı sağlayacağını hesaplamakta gecikmedi ve dostça ilişkiler geliştirmeye karar verdi. Babasına karşı tavrı, kendi ifadesiyle, "sevgi ve saygı, aynı zamanda sıkı bir bağlılık"la

⁷⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 294-5.

tanımlanabilirdi. "*Bilgiye olan açlığı - ki bu açlık radikal temelde yapılanmıştı ve*" onun "*tüm içsel ruhsal hayatının özünü oluşturunuyordu -*" (altını kendisi çizmiştir) dışında her şeyi feda edebilirdi.

s.77

Mihail'in bu döneme ilişkin defterleri, bu büyük susuzluğu giderecek kaynaklardan çıkarılmış notlarla doludur. Belinski ile giriştiği uzun düelloyla iştahı açılmış olan Mihail, Hegel konusundaki yoğun, sistematik olmayan incelemesine devam etti. Ne var ki, kafası başka konulara kaymaya başlamıştı. Muhtemelen kendini antik dönemin filozoflarını okumaya hazırlamak için, iki aydan daha fazla bir zaman Yunan grameriyle boğuştu. İçlerinde Neander'in, bir zamanlar ünlü olan *Hristiyan Kilisesinin Tarihi* adlı kitabının, antik tarih üzerine ders kitaplarının ve Guizot'un *Fransız Uygarlık Tarihi* adlı kitabının da bulunduğu din üzerine çeşitli eserleri özetledi. Onun tarafından 1839 Mayıs'ında seçilen bir okuma listesinde, diğer kitapların yanı sıra, *Manu Yasaları*, Kuran, Locke'un eserleri, bir İngilizce grameri ve Diferensiyal Hesap işlemleri de bulunmaktadır. Bu kitapların bir kısmını ya da tamamını okuyup okumadığı bilinmemektedir; aynı belirsizlik, mektuplaşmalarında sözünü ettiği Gibbon'un *Çöküş ve Düşüş* kitabı için de söz konusudur. Fakat, bu listedeki kitapların hepsi okunmamış olsa bile, yüksek düzeyde bir entellektüel çabayı gerektiren zengin ve çok yönlü bir okuma yapıldığını gösteren yeterince delil vardır. Mihail'in kendi anlatımıyla, "askerî eğitimim ve eski tembelliğim, bilgimde büyük gediklere yol açtığından, bazen aşırı bir şekilde çalışarak,

sabahtan gece yarısına kadar incelememi sürdürüyordum"⁷⁶ sözlerinde öyle pek büyük bir abartma yoktur.

s. 78

Karışık okumaları, felsefesinde güçlü eklektizm unsurları taşıdığı bir dönemin yansımasıdır. Belinski ile birlikte aşırı Hegelci günlerindeyken soyut ve duygusal bularak reddettiği Schiller'e döner. Fichte'nin hayatını okur, eski ustasını, bir kere daha, "çağımızın gerçek kahramanı" olarak selâmlar ve onun, "kendini, her türlü tesadüfî ve dışsal koşullardan, hedefleri doğrultusunda kararlı ve yorulmak bilmez bir şekilde ilerlemek için dünyasal fikirlerden arındırmasını" över. Fakat Mihail'in en önemli keşfi, doğaüstü bir İsa için ikameci bir tarih anlayışıyla Alman düşüncesinde bir devrim başlatan Strauss'un *İsa'nın Hayatı*'dır. Mihail, şimdi, Almanya'daki Hegelcilerin "iki partiye bölündüklerini" ilk kez öğreniyordu - Strauss'u destekleyen Sol kanat, ona "güçlü ve ciddi" bir şekilde karşı çıkan Sağ kanat. Mihail, elbette, hâlâ sağcı kampta yer alıyordu. Botkin, "Hegelci Sol"un yayın organı olarak bilinen *Hallische Jahrbücher*'e abone topluyordu. Botkin'in yolladığı *Jahrbücher*'in bir sayısından, Mihail ilk kez, din ve felsefe için materyalist bir temel oluşturmaya çalışan ve dinsel vahiy karşı saldırıya geçen açıktan açığa Hegelci Ludwig Feuerbach'tan haberdar oldu. Bu fikirler ona son derece paradoksal göründü, çünkü hâlâ Mihail'in kavrayışının çok

⁷⁶ *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 7-12, 229, 246, 260, 276, 396, 399, 402.

ötesindeydiler. Hegelci ordunun sağ kanadına sıkı sıkıya sarıldı ve kız kardeşlerini, Strauss'a hayranlık duyarken "ona inanmamaları gerektiği" konusunda uyardı. Fakat onun düşünce hayatında bunun, Hegel'in havarilerinin devrimci fikirlerin savunuculuğunu yapabildiklerini ilk kez farkettiği önemli bir an olduğu kaydedilmelidir.⁷⁷

Tatyana ile birlikte, Aralık ve Mart'ta Moskova'ya yaptığı iki ziyarette Botkin'le düşüp kalkarken, Belinski ile karşılaşmamaya özen gösteren Mihail, bu iki kısa ziyaretin dışında, Temmuz 1839'a kadar kesintisiz bir şekilde Premukhino'da kaldı ve çalışmalarına gömüldü. Derken, bazı dışsal uyarıcıların yarattığı ihtiyaç çok ısrarlı bir hal aldı; beş yıldan fazla bir zaman önce Topçu Kadet Okulundaki tahsilinin yüz kızartıcı bir şekilde sona ermesinden beri ayak basmadığı Petersburg'a gitti. Yolculuğunun nedeni ya da bahanesi oldukça gariptir. Mihail, Varvara'nın Dyakov'dan boşanma işlemlerini yapmak niyetindeydi; yola çıkmasının arifesinde Varvara'ya mektup yazarak, "onun özgürlüğünü sağlamak için mümkün olan her şeyi yapacağı"nı temin etti. Bu plan başlıbaşına fantastikti. Rusya'daki yasalar çerçevesinde boşanma, politik etkiler söz konusu olmadıkça hiç de kolay bir sorun değildi; Mihail, babasının muhalefeti koşullarında böyle bir etkiyi sağlayabilecek durumda değildi. Beklendiği üzre, Mihail'in bu projesinden kendisini haberdar etmeyi ihmal ettiği Alexander Bakunin, bunu oğlunun yola çıkışından sonra öğrendi ve ona bir acı mektup daha yazdı:

⁷⁷ Granovsky, *Perepiska*, ii. 377-8; *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 232, 275, 306; Kornilov, *Molodye Gody*, pp. 524-5.

Planların ve niyetlerin konusunda tek bir kelime etmeden Petersburg'a çekip gittiğin için beni gerçekten son derece incittin. Belki sana bazı yararlı tavsiyelerde bulunabilirdim... Çabaların ve dilekçelerin herhangi bir sonuç elde edemez. Varvara'ya bu konuda yazmayı düşünüyorum; ama deneylerimden biliyorum ki, benim tavsiyelerimin hiçbir yararı olmayacaktır.⁷⁸

s. 79

Açıklanan amacı açısından verimsiz geçse de, Petersburg ziyareti, Mihail'in konukluğunu tam dört ay uzatmasına yol açacak kadar çekici olmuştur. Petersburg'a geldiği gün, uzaktan kuzeni olan, Petersburg'daki önceki konukluğundan tanıdığı, kendi yaşındaki Sergey Muravyev'le karşılaştı ve onunla kalmaya başladı. Topçu Kadet Okuluna girmeyi başaran ve çocukluğundan beri pek az gördüğü - ailede ona tamamen yabancı olan tek kişi - erkek kardeşi Nikola'yla ilgilendi. Okuldaki son aylarında sık sık konuk olduğu Nikola Muravyev de içlerinde olmak üzere, Petersburg'daki birçok akrabasını aradı. Yaşlı adam, onu her zamanki gibi sıcak karşıladı; fakat Mihail, üç sarışın kız kardeşin artık evde olmadığını görünce, oraya bir daha adımını atmadı. Boşanma konusunda geniş bilgisi olan Üçüncü Emperyal Yüksek Mahkemesi Başkanı Dubbelt'e yaklaşımda bulundu. Popüler aylık dergi *Anavatandan Notlar*'ın girişimci editörü Kraevski ile tanıştı. Daha ilk karşılaşmalarında her zamanki gibi Mihail, Kraevski üzerinde güçlü bir izlenim bıraktı ve editör, onu, dergisinde felsefe üzerine

⁷⁸ *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 225, 231, 255-6; Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 568-9.

makaleler yazması için derhal angaje etti. Mihail, bir kere daha verimli bir gelir kaynağı elde ettiğini düşündü ve bu makalelerin, 1840 yılının ilkbaharında yayımlanan ilki üzerine derhal çalışmaya başladı. Ne var ki, ilk baştaki şevk kısa sürede söndü. İkinci makale, Mihail'in Rusya'dan ayrılma arifesine kadar tamamlanmadı ve hiçbir zaman yayımlanmadı.⁷⁹

s. 80

Ancak, Mihail'in Petersburg'daki ikameti sona ermeden hoşnutsuzluk bulutları birikmeye başlamıştı. Varvara adına gösterdiği çabaların başarısızlığa uğramasından öylesine meymun olmuştu ki, yaklaşık iki ay boyunca Premukhino'da kimseye bir şey yazmadı. Daha önce mektubundan alıntı yaptığımız babası, onun edebî çalışmalarıyla alay etti. Alaycı bir şekilde altını çizerek, Belinski için mesele yok, diyordu, çünkü o entellektüel kapasitesini satıyor. Ama Mihail'e gelince, onun kendini tarımsal çalışmalara ve aile içi işlere adayıp, boş zamanlarını entellektüel çalışmalara ayırması daha doğru olurdu. Evsahibi konuk ilişkisi, Sergey Muravyev'in, kuzenine duyduğu sevgide önemli bir zayıflamaya yol açmıştı. Şikayetleri duyduğunda konuğunu evden sepetlemek için çareler aramaya başladı; bunun üzerine Mihail, evden taşınmak zorunda kaldı, önce (cebinde tek kuruş olmadığı halde) lüks bir otele çıktı, ardından da Topçu Okulundan

⁷⁹ *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 257-8, 371-85; Kornilov, *Molodye Gody*, s. 570.

eski bir yoldaşının evine taşındı. Ekim 1839'da, Mihail, kasvetli bir ruh hali içindeyken, Belinski, edebiyattan ortaya çıkan bir Maecenas rolünü oynamayı arzu eden zengin sanat meraklısı Panayev'le birlikte Petersburg'a zuhur etti. O meşhur kavganın üzerinden henüz bir yıl geçmişti. İki eski arkadaş karşılaştıklarında, Belinski, Mihail'in, "daha akıllı başında ve daha insan" birisi haline geldiğini düşündü. Belli bir sıkılganlık döneminin ardından, Belinski, bir kere daha eski büyüünün etkisi altına girdi ve Mihail'i, "arkadaş ve kardeş olarak" bağrına bastı. Barışmayı daha gönülden isteyen, Mihail'den çok Belinski'ydi. Bu, sürekli bir barışma olmayacaktı. Bununla birlikte, Mihail Petersburg'da kaldığı sürece devam etti. Kasım'ın ortasında, Botkin'den acil bir çağrı geldi. Botkin, borçlarını ödemesi için, Panayev aracılığıyla ona 4000 ruble yollamıştı; bunun üzerine Mihail, Premukhino ve Moskova'ya gitmek üzere Petersburg'dan ayrıldı.⁸⁰

Bu ani çağrıyı izah etmek için kısaca konudan ayrılmak zorundayız. Botkin, Mihail'in arkadaşlarının, onun kız kardeşleriyle karmaşık duygusal ilişkilere bulaşma değişmez kuralının kurbanı olmuştu. Temmuz'da, Mihail Petersburg'dayken, Bakunin ailesinin diğer üyeleri Moskova'yı ziyaret ettiler; burada Botkin, bir önceki yaz ilk kez Premukhino'da gördüğü güzel Alexandra'ya aşık oldu. Fakat Alexandra'nın Botkin'e ne kadar aşık olduğu (çünkü onun mektupları ortada yoktur) o kadar net değildir. Botkin, sosyal bakımdan aşağı konumdaydı ve belirgin bir kişisel çekiciliği yoktu. Ancak yirmi üç yaşındaki Alexandra, artık aşık olma zamanının geldiğini düşünüyor olmalıdır. Önce bir süre

⁸⁰ Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 540, 567, 570; Belinsky, *Pisma*, ii. 1-2, 10, 48.

oyaladı ve ebeveynleriyle Premukhino'ya dönmeden önce, Lyubov'un Stankeviç'le yaptığı gibi, o da talibiyle gizli bir mektuplaşma sürdürmeyi kabul etti. Mihail, bu ilişkiyi öğrendi. Yıllar onu olgunlaştırmıştı ve Alexandra, onda, asla, Tatyana ile ilgili kolayca kapıldığı heyecana benzer karanlık duygulara yol açmamıştı. Mihail, Alexandra'ya duygulu bir mektup yazarak, eğer Botkin'i gerçekten seviyorsa onunla evlenmesini salık verdi.⁸¹

s.81

Bu gelişmeler, yaşlı Alexander Bakunin'den gizlenmekle birlikte, genç romantiklerin pratiği gereği, Alexandra, Botkin, Mihail ve Moskova ile Petersburg'da bulunan tüm arkadaşları arasında sürekli tartışıldı. Bunun sonucu olarak, Ekim ayında, Alexandra'nın dayılarından biri durumdan haberdar oldu ve eniştesine bunu duyurmanın görevi olduğunu düşündü. Alexander Bakunin, doğal olarak infiale kapıldı. Botkin'e, alaycı bir kibarlıkla ve oldukça dolambaçlı ifadeler içeren bir mektup yazıp, Alexandra'dan, "kandaşım", kendisinden de "kandaşımın babası" olarak söz ederek, böyle bir evliliğe asla izin vermeyeceğini deklare etti. Kararsız ve karaktersiz Botkin, bu çözümsüzlük ortamında uzun süre bekledi ve işin içinden çıkamadı. Mihail'in Kasım ortasında Premukhino'ya gidip, ateşi üflemesinden ve

⁸¹ Kornilov, *Molodye Gody*, pp. 525-6; *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 258-9.

"şu dayı denen hayvanı" boğazlamasından daha iyi bir şey düşünemezdi.⁸²

Mihail'in Premukhino'ya vasıl oluşundan sonra geçenler konusunda herhangi bir kayıt yoktur bugüne kalan, babasıyla olan son açık muharebesi bir kronolojiden yoksundur. Ancak şurası açıktır ki, Mihail, bir kere daha, kız kardeşinin yaptığı gafın günah keçisi olarak görülmüştür. Annesinin Alexandra'ya yazdığı bugüne kalmış bir mektupta, Mihail, kız kardeşinin sırrına ihanet etmediği için acı bir şekilde eleştirilmektedir. Mihail orada birkaç gün kaldı ve karakteristik bir şekilde, "artık babasının olmadığını" ve Premukhino'nun, "her türlü insanlıktan, dinden ve aşktan yoksun bir yer olarak bozulduğunu ve çürüdüğünü" ileri sürerek Moskova'ya hareket etti. Aşıklar, umutsuz mektuplaşmalarına devam ettiler. Fakat hem Botkin'in kararsızlığına, hem de Alexandra'nın aşkından emin olmamasına şiddetli bir darbe indi. 1840 yılının başlarında, Mihail'le Botkin'in ilişkisi bozuldu, Botkin, Mihail'i, (belki de bozuşmaya neden buydu), Alexandra'yı, kendisiyle evlendiği takdirde erkek kardeşleriyle arasının bozulacağı konusunda uyarmakla suçladı. Mektuplaşma birkaç ay daha ite kaka yürüdü. Ardından Alexandra'nın sağlığı bozuldu. Mektuplaşma kesildi, böylece bu güçsüz ve kaçamak romans sona ermiş oldu. Dyakov ve Botkin gibi sönük ve sağlamlıktan uzak şahsiyetlerin, genç Bakuninlerin doğaçtan gelme gergin, yüklü atmosferi içindeki varlıkları, onların iç huzurunu riske sokmaktan başka bir sonuç vermemiştir.

⁸² Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 541-2; *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 268.

Moskova'daki 1839-40 kışında - bu, Mihail'in Rusya'daki son kışıydı - Mihail, hayatında önemli bir rol oynayacak iki çarpıcı kişilikle temasa geçti. Otuzların başlarında Stankeviç kendi felsefî çevresini örgütlerken, Herzen ve arkadaşı Ogarev'in liderliğinde, politik karakterde rakip bir çevrenin Moskova'daki varlığından daha önce söz etmiştik. 1834'de, bu çevrenin, radikalizmini, teorik alandan pratiğe geçirme eğilimi içine girmesi üzerine polis, çevrenin önde gelen üyelerini tutukladı ve Moskova dışına sürgüne gönderdi. Herzen, Urallardaki Perm'e gönderildi, daha az tehlikeli olan Ogarev ise doğduğu yer olan Penza bölgesine. Fakat 1839 yılında, otoriteler insafa geldi. Mihail, Kasım'da Moskova'ya geldiğinde, Ogarev ve karısına Moskova'da oturma izni verilmişti; Herzen de, o kış, şehri çeşitli defalar ziyaret etti. Mihail'in Belinski ile kavgası, Stankeviç çevresini nihaî olarak bitirmişti. Botkin, Katkov ve daha az parlak olanları hâlâ Moskova'daydı. Çevrenin ilk üyelerinden ve Stankeviç'in yakın kişisel arkadaşı Granovski, Berlin'de üç yıl kalmanın kendine kazandırdığı *şan* ve *şerefle* geri dönmüştü. Ama ortada ne bir merkez, ne de liderlik vardı. Mihail, birleştirici değil, dağıtıcı bir güçtü. Yeni arkadaşları, eskilerine tercih etti; Herzen ve Ogarev'in şahsında, yeni ve cana yakın arkadaşlar bulmuştu.

Herzen, yirmi yıl kadar sonra yazdığı anılarında, gerçekliğin akılcılığı Hegelci doktrini çevrevesinde, o sırada pek rağbette olan tartışmaların son derece canlı ve parlak bir tablosunu çizmiştir. Tarihler açısından anlatımı doğru değildir, çünkü Mihail'le Moskova'da ve Belinski ile Petersburg'da meydana gelmiş olması gereken tartışmaları aynı anda cereyan etmiş gibi anlatmıştır. Ama, işin özü bakımından anlatımı doğrudur. Belinski, artık aşırı muhafazakâr ve kaderci bir konuma gelmişti ve Herzen'in meydan okuyuşuna cevaben, "altında yaşadığımız bu muazzam otokrasinin rasyonel olduğunu ve varlığı belirlediğini" kabul etmeye hazırdı. Öte yandan, başlangıçta bu fikri paylaşmış gibi görünen Mihail, kuşkularını ifade etmeye başlamıştı. "Devrimci güdülerini onu başka bir yöne sürüklemişti." Aslında Mihail, kuşkularını, Herzen'le tanışmadan çok önce ifade etmeye başlamıştı. O, "başka bir yöne", "devrimci güdülerinden" dolayı değil (politik anlamda devrimcilikle hâlâ hiçbir ilişkisi yoktu), Belinski'nin rasyonel realite doktrinini günlük hayatın sorunlarına ve davranışlarına ("üç beş kuruş" ve "doğruluk" sorunları) uygulama teşebbüsleri ve yine Belinski'nin, Mihail'in kız kardeşlerini felsefî bakımdan eğitmesine karşı yönelttiği haddini bilmez eleştiriler nedeniyle sürüklenmişti. Mihail için, gerçeklik sorununda metafizik ve etik hâlâ öncelikliydi. Kraevski'nin *Anavatandan Notlar*'ındaki felsefî makalesi, Hegel'i politik olarak kullanmaya dönüş yönünde herhangi bir ima taşımıyordu. Politik alanda, Mihail, Rusya'dan ayrılacağı ana kadar doğuştan ortodoks bir tarafsızlık içinde kaldı; mektuplarından birinde, Paul'ün, bir gün "örnek bir toprak sahibi" olacağı

kehanetinde bulunduğunda ya da Nikola'yı, "kendini tamamen Çarına ve ülkesine adanmış gerçek bir Rus" diye övdüğünde, alayın zerresi yoktu.⁸³

s. 84

Aslında bu sırada, Mihail'in mektuplarında ya da yazılarında, politik olarak Herzen'den herhangi bir şekilde etkilendiğine ilişkin hiçbir belirti yoktur. Belinski ile kavga ettiği andan yurtdışına gidişine kadar fikirlerinde önemli bir değişiklik olmamıştır; Moskova'daki o kış, entellektüel gelişmesi açısından tam anlamıyla verimsiz geçmiştir. Tutkulu bir satranç oyuncusu olmaya, Hegel çalışmasından yeterince zaman bulabiliyordu. Sosyal eğlencelere daha çok katılabiliyor, Ogarevlerin kabullerine (Maria Ogarev cemiyet hayatında iddialıydı ve özellikle entellektüel erkeklere kapısını açık tutardı) ve Botkin'in evindeki müzik gecelerine gidebiliyordu. Yeni yıl arifesinde, Botkin'in, mayonez, mersin balığı ve çulluktan oluşan yemeğinde, Mihail, dokuz bardak şampanya içerek sarhoş olmuştu. Bu akşam yemeğini, özellikle Mihail'in sivrildiği "jimnastik hareketleri" izlemişti. Bir başka seferinde, kayıtlara göre, Mihail, "son derece zarif bir şekilde" dansetmişti. Ne yazık ki, yemekte konukların, "Saf Varlık"tan "İdea"ya kadar tüm Hegelci kategorilere kadeh kaldırmaları önerilen, yardımseverler için düzenlenmiş bir maskeli baloya giden Botkin'e katılıp katılmadığı saptanamamıştır.⁸⁴

⁸³ Herzen, ed. Lemke, xiii. 15-16; *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 234, 295.

⁸⁴ Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 555-7; *Sobranie*, ed. Steklov, 280-81.

Mihail, bu başıboş çevrenin ayrılmaz bir parçası olan skandallardan da yakasını kurtaramadı. Kibar, hoşgörölü bir kocaya sahip olan Maria Ogarev, flört etmeye bayılıyordu; 1839-40 kışında, Katkov, en gayretli aşıkları arasındaydı. Tam olarak ne olup bittiği oldukça karanlıktadır. Fakat Mihail'in revaçta olan versiyonuna göre, bir gün Maria Ogarev'e uğradığında, Katkov ile Maria'yı oldukça yakın bir konumda bulmuş ve gördüklerini derhal arkadaşlarına yetiştirmişti. Katkov, Ogarev'e, aşağıdan alan bir özür mektubu yazdı. Özür kabul edildi, bundan sonra koca ve aşık, hışımlarını dedikoduculardan aldılar. Ilımlı Ogarev, karısının şerefini büyük bir gayretle savundu ve "bu sürüngenlerle" tüm ilişkisini kesti. Katkov, uzun ve acı bir küskünlük içine girdi ve intikamını, benzeri bir konuda, ertesi yıl aldı. Bu sırada Moskova dedikoduları Mihail'in kendi ünü üzerine yoğunlaşmıştı. Mihail, başka insanlara hitaben yazılan mektupları açmıştı. Altı yıldır arkadaşlarının sırtından geçiniyordu. Lyubov'a olan evlenme taahhüdünü yerine getirmediği halde Stankeviç'ten 3000 ruble dilenmişti. Bütün yıl boyunca Botkin'in sırtından geçinmiş, karşılığında, Botkin'in Alexandra'ya kur yapmasına arka çıkmış ve sonunda da ona ihanet etmişti. Mihail hakkındaki, gerçek ve hayal ürünü olan bu kumkuma aylarca sürdü. Yalnız bir adamdı, dünyayla ve kendisiyle gittikçe ve gittikçe daha büyük bir uyumsuzluk içine girmişti. Hem Moskova'nın, hem de Petersburg'un onunla ilgili hoş olmayan anıları vardı ve geriye çok az arkadaşı kalmıştı.⁸⁵

⁸⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, ss. 482, 485-6; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. xiii-xiv.

Kötümserlik, bir bulut gibi tüm ruhunu kapladı. Misyon duygusunu, kendine ve büyük bir geleceğe olan inancını yitirmişti. Gururu kırılmıştı. Şimdi uzaklarda olan, hiç kimseyle kavga bile etmemiş, saygı duyduğu, tüm arkadaşları içinde hayırla yad ettiği Stankeviç, içini döküp itirafta bulunabileceği tek kişiydi.

Tüm hayatım, tüm meziyetim (diye yazıyordu Stankeviç'e, Şubat 1840'da), bir çeşit soyut ruhsal güçten ibaretti ve bu güç, aile hayatının günlük olayları, anlamsız aile kavgaları, arkadaşlar arası kavgalar gibi sefil ve ıvır zıvır şeylerle ve belki de aynı zamanda benim yetersizliklerimle harcanıp sonunda karaya oturdu. İçimde hâlâ, canlı bilgi için, diğer her şeye baskın çıkan eski güçlü ihtiyacın varlığını koruması - tüm zavallı çabalarımın rağmen hâlâ giderilememiş o açlık; tüm bildiğim, hiçbir şey bilmediğimdir - gerçek bilgiye bir başlangıç olarak gerekli bir geçiş durumudur, fakat çok yoksul ve yeteneksiz herhangi biri, bu durumda kalmakla suçlanabilir.

Bu satırlardaki tevazu, açıklık ve samimiyet Mihail'in mektuplarında istisnaî bir yer tutar.

Bu ruhsal *sıkıntıdan* kurtulmanın tek yolu dış ülkelere yolculuğa çıkmaktı. Alman romantikleri, bunun için İtalya'ya giderlerdi. Ruslar ise selâmeti Almanya'da bulurlardı. Beş yıl boyunca, her çeşit fikri dalgalanmanın ortasında, Mihail'in, Alman felsefesinin bilginin anahtarı olduğuna olan inancında hiç bir sarsılma olmamıştı. Eğer akla olan susuzluğu hâlâ giderilememişse, bunun nedeni pınarın kaynağından içmemiş olmasıydı. Berlin'e yolculuk, "hayatımın tek amacı haline geldi... hayatımın tek anlamı haline." Bu onun, "kutsal suyla vaftiz edilmesi" olacaktı.

Ah! hayal edemezsiniz (diye yazıyordu kız kardeşlerine o sırada) ne büyük bir sabırsızlık içinde olduğumu! Artık burada bir dakika daha kalamam. Tüm hayatımın, tüm mutluluğumun, tüm gücümün anlamı olan kutsal, ulvî bilgiyi kavrayabilirim, kavramalıyım.

Hayatının belli başlı krizlerinden birini yaşıyordu. Tüm "ruhsal varlığının kaderi" bahis konusuydu.⁸⁶

* * *

s.86

Mihail, bu ruh hali içinde, kendini son bir gayretle topladı ve "onda daha önce pek seyrek görülen, tuhaf huzursuz ve telaşlı duygular içinde", ebeveynlerine uzun bir mektup yazdı. Günümüze kalan mektup, edebî yeteneğinin, o dönemin dergilerinde çıkan yazılarındakinden çok daha yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Alçakgönüllükle bağımsızlığın, içtenlikle yaratıcılığın ustalıkla örülüp dokunması, on bir yıl sonraki Çara yapılacak büyük *İtirafın* minyatür bir habercisi gibidir. Mihail, geçmişteki "hatalarını" ve "başarısızlıklarını" kabul etmekte, ama bunlardan pişmanlık duymamaktadır; çünkü bunlar, "iyi bir deneme okulu" görevi görmüştür. O, tamamen, "bir insanın tüm sosyal koşullardan bağımsız olabileceğini düşünmesine yol açan o coşkun ruh halinin" ürünü olarak ortaya çıkmıştı; şimdi tek hedefi, "kesin ve gerçek bir dışsal faaliyete" sarılmaktı. Babası ona, çiftçilikle devlet görevi arasında bir seçim yapmasını söylemişti. Tamamen katılıyordu. Babasının,

⁸⁶ *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 256, 260, 296, 304, 407.

en büyük oğlunun kendisini devlet işlerine adanması isteğini takdirle karşılıyordu. Fakat önceki kış Premukhino'da yürüttüğü sabırsız çalışma saatlerinin de sessizce tanıklık ettiği gibi, bilgiye olan dayanılmaz açlığı, kır hayatı yaşamasının imkânsız olduğunu göstermekteydi. Geriye, bir devlet hizmetinde çalışmak kalıyordu. Eğer şimdi herhangi bir beceri elde etmeden ve üniversiteden mezun olmadan böyle bir işe girerse alt düzeyde bir memur olacaktı ve bu da memleketine değerli hizmetlerde bulunmasını önleyecekti. Öte yandan, Berlin'de üç yıl okursa doktora derecesini elde edecek ve Moskova Üniversitesinde bir profesör kürsüsü elde edecek vasıfları kazanacaktı. Bu programı yerine getirebilmek için gereken miktarı inceden inceye hesapladıktan sonra babasından, üç yıldan fazla olmamak üzere her yıl için 2000 ruble -"ya da eğer bu mümkün değilse 1500 ruble" - rica etmekteydi. Gamsız bir havada, eğer bu dileği kabul edilirse, bir daha asla para için ebeveynlerinin başını ağrıtmayacağına söz veriyordu.⁸⁷

s. 87

Mektup, 24 Mart 1840 günü gönderildi. Mihail, üç hafta boyunca içi içini yiyerek bekledi. Kız kardeşlerinden babalarının sorunu nasıl ele aldığına ilişkin en ufak bir belirtiyi kendisine bildirmelerini rica etti ve dayanamayıp ebeveynlerine kibarca bir hatırlatmada bulundu. Sonunda yanıt, Nisan ortasında geldi. Mektup 30 Mart tarihini taşımaktadır, ama belli ki, yollanması gecikmişti. Mihail'in ikna ediciliği işe yaramıştı. Alexander Bakunin, Mihail'in

⁸⁷ *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 392-406.

sevgi gösterilerine, "sevgisiz çalışma ölümdür" diye yanıt vermekten ya da Mihail'in "yeni bir Dulcinea'ya aşık olan bir diğer Don Kişot" olduğuna ilişkin inancını ifade etmekten kendini alamamıştır. Ama oğlunun projesini onaylamıştır. Malikânenin çok ağır bir ipotek altında olduğuna, İlya'nın bir ata ihtiyacı olduğuna ve Nikola'ya yeni bir üniforma gerektiğine ilişkin bazı ayrıntıları da açıklamaktadır. Fakat "eğer şartlar elverirse" (mektup karısının elyazısıyla yazılmıştır), Mihail'e yılda 1500 ruble vereceğine söz vermektedir. Mihail, sevinmesi gerektiğinin farkındaydı. Başka şansı yoktu. Herzen'le konuşmuş, onun ve bazı arkadaşlarının kendisine 5000 ruble borç vermelerini teklif etmişti; Herzen, borç fikrini kesin olarak reddetmemiştir. Bu sefer Herzen'e daha alçakgönüllü bir öneride bulunarak ilk elde 2000 ruble ve ardından gelen iki yılda da her yıl için 1500 ruble vermesini istedi. Belki şunu belirtmek önemlidir: Mihail'in çağrıda bulunduğu arkadaşları arasında Herzen, en yakın zamanda ve en az tanıdığı arkadaşındı, ilk tanışmada insanın üzerinde bıraktığı manyetik kişilik izlenimi Herzen'in üzerinden henüz silinmemiştir. Herzen, onu soylu bir biçimde yanıtladı. Gelecek açısından bir belirsizlik söz konusuydu. Fakat şu anda Mihail'e 1000 ruble verebilirdi. Mihail'in yurtdışına gitmesi böylece garanti altına alınmış oluyordu. Hayatının düşü gerçekleşmişti.

Yeni bir hayat yolu önümde uzanıyor (diye yazıyordu kız kardeşlerine 9 Mart'ta). Birkaç yıl içinde size, yeni bir insan, gerçek bir kardeş ve arkadaş ve aşkla dolu olarak geri döneceğim.

Eğer bu sırada Mihail'in gizli bir önsezisi varsa, o da doğduğu topraklara bir daha asla kendi isteğiyle dönmeyeceğiydi,

bunu, kendilerini ona adanmış yas içindeki kız kardeşlerine itiraf etmemişti.⁸⁸

s. 88

Rusya'daki son haftalarını onlara adanmış olmalıdır. Mayıs'ın sonuna doğru Premukhino'ya geldi. Ta çocukluğundan tanıdığı leylaklar, elma ağaçları, kiraz ağaçları daha yeni yeni açmışlardı. Onların çiçek açtığını bir daha hiç görmeyecekti. Ama şimdi büyük bir mutluluk içindeydi, o yaz sevgili evinin sükûnetini bozacak hiçbir şey yoktu. Ölmüş olan Lyubov ve İtalya'da bulunan Varvara hariç, tüm aile bir araya gelmişti. Kuşaklar arasındaki çatışmanın silahları susmuştu. Şimdi ebeveynleri, Mihail aileden ayrılır ve kaçınılmaz olarak tehlikeli bir yolculuğa çıkarken, iyi dileklerde bulunuyor ve bütün diğer duyguları bir yana atan büyük bir sevgi gösteriyorlardı. Alexander Bakunin, "ılımlı, kibar ve saygılıydı"; ayrılış anında, Mihail, annesinin bile kendisini sevdiğine ikna olmuştu. Mihail, özgürlüğünü kazanınca, hoşgörölü ve sabırlı oluvermişti. O harika 1836 yazından beri ilk kez, dünyayla ve kendiyile barışıktı.

Haziran'ın ortasında, dış dünyadan gelen iki ses, bu kırsal uyum ve barışı bozdu. Beyer kızlar, merkezî Rusya'daki aile malikânesindeydiler; o ilk heyecanla Mihail, onların varlığını bile unutmuştu neredeyse. Sonunda, Mihail'e veda etmeleri için Premukhino'ya davet edildiler. Fakat ortada pratik bazı zorluklar söz konusuydu. Yol epey uzundu. Çağrı çok geç kalmıştı. Mihail, her iki kızıdan da, içtenliğine ve dostluğuna

⁸⁸ *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 410, 419-21, 423; Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 637-8; Belinsky, *Pisma*, i. 162.

kuşkularını dile getiren öfkeli mektuplar aldı. Alexandra, "bazı insanların kendi sevinçleri içinde kederli dostlarını unuttuklarını" özellikle belirtiyordu. Mihail, cevaben ikisine birden hitap eden bir mektup yazarak, onları kuşkuculuklarından dolayı azarladı ve Alexandra'ya insafsızca, "şımarık çocuk, kader tarafından değil, benim tarafımdan şımartılmış çocuk" diye hitap etti. Fakat "yurtdışında ve ölümsüz aşkın özgür krallığında" daima onlarla birlikte olacağına söz verdi, ruhu her zaman onlarla olacak ve onları "aşkla kucaklayacak"tı. Hiç kimse onun iyilikseverliğinin ışığından mahrum kalmayacaktı.⁸⁹

Roma'da bulunan Varvara'dan ve Stankeviç'den Premukhino'ya, aşağı yukarı aynı anda iki mektup geldi. Stankeviç'in ciğerlerindeki rahatsızlık had safhaya varmış ve ciddi bir hastalığa dönüşmüştü. Napoli'de kalan Varvara şu anda onun yanındaydı. Varvara'nın Stankeviç'e taptığı ve Stankeviç'in bir zamanlar Lyubov'a duyduğu hisleri şimdi Varvara'ya karşı duyduğu, uzun zamandır herkesin bildiği bir sırdı. Mihail ve kız kardeşleri, karakteristik bir şekilde, Stankeviç'in hastalığı haberiyle altüst olmaktan çok, sonunda bir arada olmanın sevincini yaşıyorlardı. Mihail, Varvara'ya, kendisi için, Stankeviç'in, "kelimenin tam anlamıyla" yalnızca bir adam, Varvara'nın da yalnızca bir kadın olduğunu yazıyor ve yakında Berlin'e hareket edeceği için zafer ve neşeden başka bir şey hissetmediğini bildiriyordu.

⁸⁹ Kornilov, *Molodye Gody*, ss. 675-6; *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 430; iii. 4.

Bu mektup yazıldıktan birkaç gün sonra sıra ayrılık anına geldi. Mihail, ebeveynlerinden ve Premukhino'dan ayrıldı; erkek ve kız kardeşleri ise, onunla Kozitsino'ya kadar geldiler. Burada Mihail, Tatyana'ya, Alexandra'ya ve üç erkek kardeşine veda etti, aynı gün yola devam ederek Paul ve Alexis'le birlikte Torzhok'a vasil oldu. Akşam olmuştu ve araba onları Premukhino'dan uzaklaştırıp kaçınılmaz ayrılık anına gittikçe daha fazla yaklaştırdıkça üçü de gözyaşlarını tutamaz hale gelmişlerdi. Mihail bu sahneyi ve yolları üzerinde bulunan çalılıklardaki ardıc kuşlarının şarkılarını çok iyi hatırlamaktadır. İki erkek kardeşini Torzhok'da bıraktı ve yalnız başına Tver'e geldi, oradan da 26 Haziran günü, gemisinin üç gün sonra demir alacağı Petersburg'a ulaştı.

* * *

Mihail'in Rusya'daki son üç günü hakkındaki tek ayrıntıyı, düşmanca bir tanık olarak kabul etmemiz gereken Belinski vermektedir. Uzun bir bocalamalar dizisinden sonra Belinski artık kendini, Mihail'in karakterini "enine boyuna çözdüğü"ne inandırmıştı. Mihail'in Botkin'e ihanet ettiğine ikna olmuştu; Botkin'e o günlerde bir mektup yazarak, Mihail'i, "mükemmel bir kafaya sahip olan, ama kesinlikle kalpsiz biri, tuzlanmış bir balığın taze kana sahip olması gibi bir şey" diye tarif etmişti. Bu ruh hali içindeyken, korkuyla, (hâlâ Mihail'in onun üzerindeki iktidarından korkuyordu), Mihail'in "her şeyi ayrıntılarıyla tartışmak ve ona bir

açıklamada bulunmak üzere" Petersburg'a gelmekte olduğunu öğrendi. Petersburg'a gelen Mihail, bir otelde peşin parayla, gündeliği dört rubleye geniş bir oda tuttu. Geldiği günün akşamı, Panayev'i ziyaret etti. Belinski'den etkilenen Panayev, onu kibar, ama soğuk bir şekilde karşıladı. Mihail'in orada olduğunu bilmediği, Panayev'le birlikte kalan Katkov ortalıkta görünmedi. Fakat Panayev'den, Mihail'in ertesi sabah Belinski'yi ziyaret etmek niyetinde olduğunu öğrenince, bu Moskovalı dedikoducuyla eski hesapları temizlemek için bir plan yaptı. Sabah erkenden Belinski'nin evine gitti. Belinski, heybetli Mihail'le yalnız başına karşılaşmak istemediği için belli ki rahatlamıştı. Belinski, Mihail'le Katkov arasında geçenleri kaydetmez. Ama Katkov'un varlığının acı bir sahneye yol açtığının çok iyi farkındadır.

s. 90

Belinski, kalbi çarparak Mihail'in yaklaştığını gördüğünde - kirli bir öğrenci kepi giymiş, uzun boylu, hantal bir gölge - ve onu pencereden uzanıp yukarı gelmesi için çağırdığında saat on ikiyi geçiyordu. Holde karşılaştılar. Belinski, ona bir Judas öpücüğü (düşmanlar arasındaki sahte öpüşme, ç.n.) vermekten kaçındı. Ama Mihail onun kollarına atıldı ve "koca dudaklarıyla" öpmeyi başardı. Yatak odasından geçerek oturma odasına girdiler ve Mihail orada birdenbire düşmanıyla yüz yüze geldi. Katkov, Mihail'e alaycı bir şekilde, onun işlerine kibarca müdahalede bulunduğu için teşekkür ederek derhal yayılım ateşine başladı. Mihail tam anlamıyla şaşkınlık içindeydi, yeniden yatak odasına geçti ve divana oturdu. Katkov, onu izledi ve

cevabını bekledi. "Gerçekler!" dedi Mihail, yapmacık bir kayıtsızlık tonuyla sonunda, "Gerçekler, Gerçeği istiyorum!" "Gerçekler!" diye yankıladı Katkov, "beni rezil rüsva ettin. Sen, adî yaratığın birisin, bayım." Bunun üzerine Mihail divandan fırlayıp, hiç de özgün olmayan bir biçimde öfkeyle bağırdı: "Adî yaratık sensin." Derken Katkov, son zehir saçan atışını yaptı: "Hadım."

Belinski, Mihail'in vücudunun "elektrik çarpmış gibi" titrediğini gördü. Ama elini ilk kaldıran ve düşmanını itekleyen Katkov'du, bu yüzden, fizikî olduğu kadar ahlâkî olarak da saldırgan konumunda olan oydu. Mihail, onun bastonunu yakaladı ve mütezavize yöneltti. Belinski, onursuz ve umutsuz bir şekilde kavgacıların kavgayı kesmesi için bağıırıp dururken, bu mücadele sırasında baston nasıl olduysa tavana çarpıp sıvaları döktü. Mihail, bastonu eline geçirip Katkov'un sırtına sert bir şekilde indirdi. Katkov iki büküm oldu, Mihail geriye doğru çekilip onun, iki kat olduğu için görünmeyen yüzüne iki kere tükürdü. Kurbanının bu büyük hakareti üzerine Katkov içeri odaya kaçtı, ancak kısa bir süre sonra yeniden kavgaya girmek üzere geri döndü. Mücadelenin verdiği acıyla Mihail şöyle haykırdı: "bundan sonra silahlar konuşacak." Katkov, artık yalnızca ona tehdidini hatırlatma arzusundaydı. "Dinle, bayım" dedi, ağır ve net bir şekilde, "eğer damarlarında gerçekten tek bir damla insan kanı varsa, bu sözünü unutma." Ve yanıtı beklemeden, evden çıkıp gitti.

Belinski, yaralı aslanla yalnız başına kalakalmıştı. Mihail'in yanakları kızarmış, dudakları, hem öfke, hem de aşağılanmayla

şışmıştı. Belinski, kız kardeşlerinin bu dudakların öpüşüne nasıl dayandıklarını fena halde merak ediyordu. Bir anlık sıkıntılı bir sessizliğin ya da daha da sıkıcı bir konuşmanın ardından Belinski, sebep olduğu karşılaşmadan dolayı özür diledi ve birlikte evden çıktılar. Aynı akşam Belinski, muhtemelen önceden sözleştikleri için Mihail'i ziyaret etti; Mihail, ona, Katkov'a ulaştırılmak üzere bir not verdi. Bu notta, Rus yasalarının düelloya kesinlikle izin vermediği izah ediliyor ve düellonun Berlin'de yapılmasının daha iyi olacağı belirtiliyordu. Mihail, diğerlerine göre daha kabadayı ve Katkov'dan daha kalıplıydı. Düşmanlarının iddialarına göre fizikî bakımdan korkaktı. Kişisel şeref onun için hiçbir şey ifade etmezdi. Esnek karakteri, Avrupa göçünün hemen başlangıcında meydana gelen bu talihsiz olayın keyfini gereğinden fazla kaçırmamasını önlemişti; önemsiz ve alâkasız bir olayın kader yolunun önüne dikilmesine izin vermeye hiç mi hiç niyeti yoktu.⁹⁰

Ertesi gün yol hazırlıklarıyla geçti. Mihail, onu gayet güzel karşılayan Herzen ve karısının yanında, eski arkadaşlarının düşmanlığını biraz olsun unuttu. Moskova ya da Petersburg'daki geri kalan diğerleri, yaşamının gençlik dönemindeki hikâyesinin birer parçasıydılar, hiçbiri için üzüntü duyacak bir durum yoktu. Onlardan "içten bir hoşnutlukla" ayrılmıştı. Geriye yalnızca sevgili ve vefalı Premukhino çevresi kalıyordu; bir gece önce, 28-29 Haziran gecesi, eline kalemi alıp tek tek hepsine veda etmişti. Nikola, Premukhino'daki genç kuşağın, kendinden boşalan liderlik görevini ele almalıydı. Bir an için Nikola'nın, Belinski'nin etkisi altında kalacağı

⁹⁰ Belinsky, *Pisma*, ii. 124, 145-9.

korkusuna kapıldı. Onu bu tehlikeye karşı bir kere daha uyardı.

Bizim küçük çevremize sıkıca sarıl ve unutma ki, ne Belinskiler, ne de Botkinler bu çevrede yer alabilir.

Belinski iyi bir adamdır, ama bizden biri, bizim türden biri değildir. Kız kardeşlerimizin dostu ve koruyucusu ol, onlara öğret ve onlardan öğren. Bir başkasından öğrenmek dünyanın en güzel şeyidir. Onlardan çok şey öğrenebilirsin - bunu ben kendi deneylerimle biliyorum.

s.92

Ardından sıra diğerlerine geldi. Alexandra, onun ne kadar yakın ve samimi arkadaşı olduğunu unutmamalı ve sık sık içten mektuplar yazmalıydı. Paul ve Alexis, babalarına ve kız kardeşlerine mukayyit olacaklarına ilişkin sözü unutmamalıydılar. Alexander, ona zaman zaman yazmalı, derslerine çalışmakta sebat etmeli ve "ruhsal hayatını gerçekten ve kesin olarak güvence altına almaya çalışmalı"ydı. En sonunda sıra Tatyana'ya gelmişti:

Sevgili, harika, akıllı Tatyana, hoşça kal, tatlım, harim dostum. Olabildiğince mutlu ol ve sevgini benden esirgeme. Bu benim için, benim sana göstermem gereken sevgiden daha elzem.

Hayatına giren en ufak bir şeyden bile haberdar olmalıyım. Sık sık yaz bana.

Ebeveynlerine herhangi bir mesajı yoktu. Lübeck'e vasil olduğunda, onlara görev icabı bir mektup yazacaktı.⁹¹

Bu mektubu bitirdiğinde saat sabahın altısıydı. İhmal ettiği için bilmeyerek de olsa kalplerini kırdığı Beyer kızları hatırladı o

⁹¹ *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 434-6; iii. ý, 6.

anda. Geçen altı yıl içinde, kendisi onlara fazlasıyla değer vermişti, onlar ise, son tahlilde, ona çok az. Fakat şu ayrılış anında birlikte paylaştıkları coşku anlarını hatırladı ve bunu içten bir sevgiyle hissetti.

Hayatıma giren her şeyden (Tatyana'ya yazdığını şimdi tersinden onlara yazıyordu) haberdar olmalısınız. Aynı şeyi sizin için de umut edebilir miyim? Beni terketmeyin dostlarım. Bu benim için korkunç, tamiri imkânsız bir kayıp olur.⁹²

Eşyalarını topladı, Herzen, Mihail'i, Neva üzerinden, geminin beklemekte olduğu Kronstadt'a götürecek vapura bindirmek üzere ona tek başına eşlik etti. Neva'nın ağzındaki kasırga durulmuş, ortalık yatışmıştı. Mihail'in bir daha uzun yıllar göremeyeceğini aklından geçirmediği rıhtıma ve binalara dönüp bir kez daha baktılar, Herzen, Puşkin'den, Petersburg'a "sıkıcı, soğuk ve granitten" bir şehir diye seslenen dörtlüğü okudu. Mihail, kıyıda ayrılmakta olan vapura atladı, Herzen'e hoşça kal dedi, Herzen ise, oracıkta, sağanak halinde yağın yağmurun altında, siyah kukuletalı, ıssız, yalnız bir gölge olarak hareketsiz, öylece kalakaldı.

s.93

Vapur, Kronstadt'a aynı gece vasıl oldu; gemi, 30 Haziran 1840 gece yarısı, Baltık denizinden demir aldı. Fırtına vardı ve yolcuların çoğunu deniz tutmuştu. Fakat Mihail, çalkantılı denizin yeni ve muhteşem manzarasıyla büyülenmiş halde güverteden ayrılamıyordu. Rusya'nın sakin kıyıları geride kalmıştı. Fırtına, o zamana kadar hep onun seçtiği şey olagelmışti. Görkemli

⁹² *Sobranie*, ed. Steklov, ii. 436-8.

kayalıkları ve yarı yarıya yıkık kalesiyle Bornholm adası, Heine ve Scott'un *Korsan Hikâyelerini* hatırlatıyordu. Hava durulmuştu. Denizin üzerinde harika bir güneş doğuyor, yükseliyor ve geceleri yerini ay ışığına bırakıyordu. Beşinci gün gemi, Lübeck limanı Tramünde'ye ulaştı. Mihail, Hamburg'da üç gün geçirdi ("Alman kızları çok hoş" diye yazıyordu buradan "ve hepsi 'jawohl' diyorlar") ve dört günde -çünkü hâlâ trenyolu yoktu - Hamburg'dan Berlin'e geldi. Sonunda, bir akşam, saat altıda, Prusya başkentine vasil oldu. Temmuz'un 13'üydü ya da artık Rusların da kullanmak zorunda olduğu Batı takvimine göre 25 Temmuz'du.⁹³

Berlin'de Mihail'i yeni haberler bekliyordu. Stankeviç, bir ay önce, Roma'dan Como'ya giderken mola verdikleri Kuzey İtalya'daki bir köy olan Novi'de, Varvara'nın kollarında hayata veda etmişti. Bakunin'in, geçmişiyile kalan son birkaç bağından biri daha böylece kopmuştu. Şimdi önünde yepyeni bir dünya açılıyordu.

s. 95

II. Kitap

Devrimci Maceracı

* "Evet", ç.n.

⁹³ Herzen, ed. Lemke, vi. 469; *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 1-2, 6-7.

"Bir kayanın üzerinden atlayabilir miyim ya da daha kötüsü, bir kumsalda koşabilir miyim, bilmiyorum; bildiğim tek şey, son nefesime kadar hızımı kesmeyeceğimdir."

MIHAİL BAKUNİN

Paul Bakunin ve Turgenyev'e
(Kasım 1842)

"Senin gibi kasırganın ortasında büyüyen ve güney ışığındansa, fırtınalı havada daha iyi olgunlaşan insanlar..."

ADOLF REICHEL

Mihail Bakunin'e
(19 Nisan 1850)

8. BÖLÜM

İki Dünya Arasında

Mihail Bakunin, Stankeviç'in ölümü haberinin, sebatkâr iyimserliğini söndürmesine izin vermedi. Böyle bir son, diye açıkladı, "ölümün üzerinde mutlak bir zafer, ölümsüzlüğün takdis edilmiş bir açıklanmasıdır"; Varvara, "kendisinin bir kere daha umutlu, soğukkanlı, hayır dualarıyla ve aşkla dolu olduğunu" yazdı. Çocuğuyla birlikte Varvara bir kere daha dünyada yalnız başına kalmış bir halde, kardeşine katılmak üzere Berlin'e geldi; Mihail'le birlikte döşenmiş bir eve yerleştiler. Varvara'nın Stankeviç'le birlikte yaptığı son gizli yolculuktan haberdar olmayan yaşlı Alexander Bakunin, onun Mihail'le Berlin'de buluşmasının, kendisinden kasıtlı olarak gizlenen, önceden hazırlanmış bir planın parçası olduğuna kesin olarak inanmıştı; Mihail'e acı bir mektup yazarak onu samimiyetsizliğinden dolayı azarladı. Aldatıldığı zaman hiçbir şeyden kuşkulananmamak, ortada hiçbir şey yokken aldatıldığından kuşkulananmak bu ihtiyar adamın kaderiydi.⁹⁴

Genç Bakunin, kendinden dört yaş genç ve günün birinde kendisinden daha yaygın bir üne kavuşacak Rusyalı bir başka mavi gözlü devle karşılaştığında, Berlin'e geleli

⁹⁴ Kornilov, *Gody Stranstiva*, s. 16; *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 8, 27.

çok olmamıştı. İvan Turgenyev, iki yıldır yurtdışındaydı ve bu oyunun yabancısı değildi. Henüz ülkesinin etkisinden kurtulamamış Bakunin, yabancı bir şehirde bulunmanın şaşkınlığını üzerinden atamamıştı; şu anda, Turgenyev'den daha az uyum içinde olacağı, çok daha az çekici bir vatandaşıyla bile karşılaşsa boynuna sarılacak bir ruh hali içindeydi. Birkaç gün - belki de birkaç saat - içinde hayat boyu sürececek bir dostluk kuruluvermişti.

İvan Turgenyev, bir dulun en küçük oğluydu. Annesinin boyunduruğundan yirmi yaşında kurtulmuştu; yirmi beş yaşındayken, hayatının sonraki kırk yılını geçireceği Pauline Viardot'a tutuldu. Bu belirgin iki olay arasındaki dönemde her çeşitten küçük kâhine tapındı. Bunlardan biri, yurtdışındaki ilk sonbaharı sırasında tanıştığı, hayatının son yılında Roma'da karşılaştığı Nikola Stankeviç'ti. Stankeviç'e tapınması, Hegel ve metafiziğe adanmışlığını da içeriyordu. Gerçi felsefe, genç Turgenyev'in kafasında derin kökler salmış değildi, bir anlamda modaya ayak uydurmuştu. Şimdi Stankeviç ölmüştü ve yeni bir idole ihtiyacı vardı. Stankeviç'in öğrencisi ve arkadaşı Bakunin karşısına çıktı.

s.98

Stankeviç bizi bir araya getirdi (diye yazıyordu tanışmalarından altı hafta sonra) ve ölüm bizi ayıramayacak. Sana ne kadar çok şey borçluyum anlatamam, ifade edemem. Duygularım büyük bir dalga gibi kabarmış bir halde ve onları kelimelerle ifade edecek ölçüde yatışmış değiller. Benim ansiklopedimin⁹⁵ sayfa başlığında şöyle yazıyor:

⁹⁵ Hegel'in, *Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften*'i kastedilmektedir.

Stankeviç 24 Haziran 1840'da öldü. Ve altında: 20 Temmuz 1840'da Bakunin'le tanıştım.⁹⁶ Benim tüm geçmiş yaşamımdan başka bir anının aktarılmamasını dilerdim.

Bakunin de az etkilenmiş değildi. Premukhino'daki kız kardeşlerine, kendilerinden, "Beyerlerden ve Stankeviç'den sonra" "gerçekten içli dışlı olunacak" tek kişinin Turgenyev olduğunu bildirmişti.⁹⁷

İki arkadaş, kısa sürede birbirlerinden ayrılmaz oldular. Bakunin, şımarık bir çocukla ve endişeli bir anneye geçecek bir hayata gelemezdi. Ekim ayında, Varvara'dan ayrılıp Turgenyev'in yakındaki katına geçti. Burada iki genç adam, dostluklarının ilk çiçek açtığı bu günlerde, Turgenyev sobaya sokulmuş, Bakunin divana yayılmış bir vaziyette, geceler ve geceler boyunca, inançlarını, hoşlandıkları şeyleri ve önlerindeki hedefleri konuştular. Ya da yürüyerek, yüksek kaliteleriyle, anlatım özellikleriyle evrensel bir ilgi yakalamış yabancı gazetelerin bulunduğu gözde cafeleri olan Under der Linden'e gidiyorlardı. Liderlik ve öğretmenlik rolü Bakunin'e ne kadar uygun düşüyorsa, arkadaşına havarilik yapma rolü de Turgenyev'e o ölçüde uygundu. Daha da iyisi, Bakunin'in, Turgenyev'in belirsiz bir gelecekte ödenmek üzere küçük ya da büyük çapta borç kaynağı olacak bir gelire sahip olduğunu keşfetmiş olmasıydı. Bu, her bakımdan ideal bir ittifaktı.⁹⁸

⁹⁶ Tarih ya yanlýptýr ya da Rus takvimine göre yazýlmýptýr (gerçi Stankeviç'in ölüm tarihi Batý takvimine göre verilmiştir). Bakunin, Berlin'e, 13/25 Temmuz'da gelmiştir.

⁹⁷ Kornilov, *Gody Stranstviya*, s. 52; *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 59.

⁹⁸ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 25, 40, 44-5, 85; Annenkov, *Literuturniya Vospominaniya*.

Fakat bu günlerde Bakunin, tam bir ciddiyet içindeydi. Stankeviç'in bütün havarileri için Berlin, başta gelen felsefe kenti idi; Hegel dokuz yıl önce ölmüş olsa da, Berlin'de felsefenin anlamı hâlâ Hegelci sistemdi. İnançlı havari profesör Werder'in saltanatı hüküm sürse de, profesörün anlattıkları, ders sıralarının ötesine pek nadiren geçiyordu. Bakunin, büyük bir hırsla onun öğrencisi olmaya hazırlanıyordu. *Faust*'daki bilgiç'ten neşe içinde, "*Zwar weiss ich viel, doch möchte ich alles wissen*"^{*} alıntısını yapıp duruyordu. Sabırsızlığı o kadar büyüktü ki, Üniversitenin açıldığı Ekim ayına kadar bekleyemedi. Werder'in mantık üzerine notlarını diğer öğrencilerden ödünç aldı, onları kendi başına inceledi ve bir kopyasını çıkararak eve, Paul'a gönderdi. Yeni dönem başlayınca Werder'in felsefe derslerine ve estetik, teoloji, fizik kurslarına katıldı, boş zamanlarında eskrim ve binicilik yaptı. Bakunin, Turgenyev'den geri kalmayan bir kendine güvenle, o harika kışı Berlin'de onunla birlikte geçirmeyi büyük bir sabırsızlıkla bekliyordu.

Bu ihtiraslı skolastik programın gerçekte ne kadar devam ettiğine ilişkin bir kayıt yoktur. Fakat Bakunin üniversiteye giriş sınavını kazandı ve onu, *vir invenis ornatissimus* olarak tanımlayan bir diploma aldı. Bakunin ve Turgenyev, Werder'in pek seyrek katıldığı mantık üzerine kurslarında düzenli bir şekilde yer alıp, coşkulu Hegelciler olarak nam saldılar. Daha sonra Bakunin, romantiklerin eski idolü Schelling'e rastladı. Schelling, bir ölçüde hayal kırıklığı yarattı onda. Onun derslerini

* "Çok şeyden biraz anlasam da, bilmek istediğim tümüdür." ç.n.

"ilginç, fakat önemsiz" bulmuştu. Fakat bu, Schelling'in jübilesine coşkuyla katılmasını önlemedi. Öğrencilerin fener alayı, yaşlı adamın evinin önünde toplandığında, Bakunin'in gök gürültüsünü anımsatan *hurra* nidası, şiddetli alkışların arasından bile duyulabiliyordu ve yüzü, yanında bulunan birisinin tanımıyla, "açılmış kocaman ağzıyla", pitoresk bir görünüm kazanmıştı. Bakunin, kendiliğinden insan aktivitelerinin hepsinden olduğu gibi gürültüden de kendi adına hoşlanırdı ve sistematik olmasa bile, üniversite hayatının bir parçası olarak her zaman coşkulu bir gösteriye girişmeye hazırdı.⁹⁹

s.100

Sosyal hayat da daha az çekici değildi. Artık Berlin'e ayak basmış olan Bakuninler için arkadaş sıkıntısı diye bir şey yoktu. Rus arkadaşları arasında, Stankeviç ölüm döşegindeyken onun ve Varvara'nın yanibaşında bulunan Efremov, Stankeviç'in diğer iki arkadaşı olan ve Mihail'in ilk kez burada tanıştığı Frolovlar bulunuyordu. Baltık bölgesinden gelen, Bakunin ve Turgenyev'le Rus soğuk bifteği ve çayı üzerine akşam sohbetlerine girdiğini yazan, ama alçakgönüllü bir tutumla ismini vermeyen bir Alman baronu da vardı. Şimdi Katkov da sahneye çıkmıştı ve hiçbir zahiri nezaket gösterisi fırsatını kaçırmıyordu. Berlin'in coşkusu, Bakunin'in bütün olumsuz anılarını silip süpürmüştü. Yalnızca Katkov'du bu utanç verici olayı unutmayan ve yıllar sonra anılarında, Bakunin'den aşağılayıcı bir şekilde söz ederek intikamını

⁹⁹ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 10, 18, 32-3, 37, 78; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, p. xx.

almış oldu. Almanlar arasında, tamı tamına on yıl boyunca, Almanya'daki Rus turistlerine pür düşünme ve küp gibi içmenin gizemini öğretme işini yürüten Müller-Strübing de unutulmamalıdır. Müller-Strübing, bir gazeteci, edebiyat adamı, sanat, müzik ve tiyatro eleştirmeni ve filozoftu. Gençliğinde politikaya atılmayı hayal etmiş ve bu, beş yılını hapishanede geçirmesine neden olmuştu. Şimdi kimse onun nasıl geçindiğini tam olarak bilmiyordu. Fakat, Berlin'i ziyaret eden çoğu Rus, zengin ve cömertti; bu Ruslar onu, hizmetlerinin karşılığı olarak, Strassburg mantısı ile ağırlıyor, ardından da sanat ve metafiziğe karşılık, yaşamının başta gelen zevki olan bira ile ödüllendiriyorlardı. Belki de onun en büyük önemi, Bakunin de içlerinde olmak üzere¹⁰⁰ çok sayıda Rusa, kendilerine, bu tipik Almanı - metafizik, duygusal, her yerde bulunan, obur, müşfik ve hepsinden önemlisi olağanüstü gülünç – hayat boyu örnek almalarını sağlayacak bir biçim vermelerinde yardımcı olmasıdır.

s. 101

Fakat, Bakunin ve Turgenyev çevresindeki en ünlü Alman, Varnhagen von Ense'dir. Varnhagen, biyografi konusunda edebî yeteneği olan bir emekli diplomattı. Viyana Kongresinde bulunmuş ve Württemberg mahkemesinde Prusya Krallığını temsil etmişti. Doğal eğilimleri ya da diplomatik deneyimleri, onu, azılı bir şöhret avcısı haline getirmişti; en büyük şöhreti de, Alman romantiklerinin taşsız kraliçesi Rahel Levin'le evlenerek yapmıştı.

¹⁰⁰ Herzen, ed. Lemke, xýv. 314-19; *Russkaya Starina* (Mayıs 1884).

Şimdi ise, bu çöküş yıllarında, müteveffa karısından kalan literatürü düzenlemekle, titiz bir şekilde günlük tutmakla, hatırat toplamakla, sanat ve edebiyattaki yeni hareketlere hamilik yapmakla meşguldü. Otuzların sonlarında, Puşkin adı, Prusya'nın doğu sınırlarını geçmiş ve Rus edebiyatı, moda bir kült haline gelmişti. Varnhagen, bu külte, büyük bir hırsla sarılmıştı. Berlin'de, Stankeviç ve Granovski gibi, edebî bakımdan sivrilmiş Rusları keşfetmiş ve Stankeviç'in Neverov adlı arkadaşından Rusça dersleri almaya girişmişti.

Bakunin'in, Varnhagen'le ilk tanışması da karakteristiktir. Bir sabah, Neverov'un, Varnhagen'e yazdığı bir mektubu kaybettiği için özür dilemek için onu evinde ziyaret eder. Varnhagen, henüz yatağında yatmaktadır. Fakat bu durumda olması, gururunu ya da aklının başında olmasını engellemez. Genç adamı ve özürünü kabul eder. Büyük bir inceliğe sahip ve her şeyden haberdar olan Varnhagen, Bakunin'in, Bettina'nın Goethe'yle mektuplaşmalarından Rusçaya çevirdiği bazı parçaların bir zamanlar basıldığını hatırlamıştır. Bu çeviri tamamlanmış mıydı acaba? Gerçeğe sadakatsizlikte üstüne olmayan Bakunin, tamamladığı, ama ne yazık ki, elyazmalarını kaybettiği yanıtını verir. Varnhagen, ziyaretçisinin, yüksek ve özgür düşünceli, "kişilikli bir genç olduğunu" düşünür. Fakat, bu sohbeti günlüğüne geçirmez. Herzen, Bakunin ve Turgenyev'in, nasıl büyük bir hırsla, "gerçekliğin girdabına kapıldıklarını", Varnhagen'i ziyaret edip, ondan, kendilerine "hoş bir aktristi" tanıştırmalarını rica ettiklerini nakleder. Ancak bu anlatımın doğruluğu kuşku götürür. Bakunin, bu tür bir gerçekliğe uygun değildir, Turgenyev'in ise, böyle bir tanışma için Varnhagen'e ihtiyacı yoktur. Varnhagen'in, gerçekten de onları tanıştırdığı ünlü şarkıcı, Henriette

Solman'dır. Fakat artık genç ve muhtemelen güzel de olmayan Solman, Rahel'in ölümsüzlüğü gelenegini sürdürmek üzere sahneyi bırakmış ve bir *salonda* çalışmaya başlamıştır. İki genç adam, biri yeşil, diğeri mor en iyi kadife yeleklerini giymişlerdir onu ziyaret etmek için. Varnhagen, Bakunin'i, Bettina von Arnim'le de tanıştırmıştır. O da ellisini oldukça geçmiştir - o zamanın bir aktarıcısına göre, "en ufak bir güzellikten yoksun, boyalı saçları taranmamış, eski bir siyah ipek elbiseyi özensizce üstüne geçirmiş bu ufak tefek kadın bulunduğu yerle pek alâkasız gibi görünüyordu." Bettina, Bakunin'in üzerinde, gençlik günlerinde okuduğu mektuplarından çok daha az romantik olduğu izlenimini bırakmıştı gerçekten de. Fakat Bakunin onu çeşitli defalar ziyaret etti ve bu ziyaretleri genellikle üç saati buldu.¹⁰¹

s.102

Bakunin ve Turgenyev'in içinde yer aldığı topluluk, çeşitli ve kozmopolit unsurlardan oluşuyordu, burada her meslektan insan vardı. Çarşambaları, herkes, büyük senfonilerin sırasıyla çalındığı Beethoven konserlerinde toplanıyordu. Bu seçim önemliydi. Beethoven, henüz evrensel bir klasik değildi, ama Alman idealizminin müzikal ifadesiydi. Kırkların genç romantikleri, Herzen'in ifadesiyle, "Rossini'yi boş geçiyor, Mozart'a hoşgörü gösteriyor (onu çocukça ve zayıf bulmalarına rağmen) ve Beethoven'in her

¹⁰¹ Varnhagen, *Tagebücher*, i. 232; Herzen, ed. Lemke, xıııı. 235; *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 85-6, 93, 266-7. Bettina von Arnim'in "zamanda anlatılmış" Lucy Cohen'in, *Lady Roths'indechild and Her Daughters*'inde (1935) bulunabilir.

notasında felsefî araştırmayı sürdürüyorlardı." Konserlerden sonra - ve genellikle diğer akşamlarda da - Varvara'nın katında toplanıyorlardı. Varvara, pencerelerinde çiçekler olan, içinde bir kanaryanın özgürce uçuğu, kafeste bir şakrakkuşu bulunan, üçüncü kattaki geniş, hoş bir odada oturuyordu; Varvara, konuklara Rus çayı ve pişmiş dil ikram ederken, Mihail ve Turgenyev de ona yardım ediyorlardı. Akşamları, edebiyat okumalarıyla (bir gece, Byron'un *Cain*'i, Almanca çevirisiyle okunmuştu) ya da felsefe veya sanat üzerine tartışmalarla geçiyordu. Tabu olan tek şey politikaydı. Günlük olaylar, ölümsüz gerçeklerin yanında kesinlikle önemsiz görülüyordu. Bakunin'in "pervasız" bulduğu büyük Werder, zaman zaman sıkıcı, bilgiç Alman öğrencilerinden fırsat buldukça bu toplantılara katılıyordu. Bir seferinde onlara, Kristof Kolomb üzerine yazdığı şiirsel dramının birinci perdesini okumuştı. Bir başka seferinde, Varvara'ya, ruhun ölümsüzlüğünün metafizik savunmasıyla "tam anlamıyla güven" vermişti. "Bize rahat huzur yok" diye yazıyordu Varvara, kız kardeşlerine. Bu genç insanların, kendi hedef ve başarılarının net bir anlatımını verebilmek için evde böyle bir huzurlu ortamı zor buldukları açıktır. Fakat kuşku yoktur ki, hayat, kalabalık, tutkulu ve son derece önemliydi.¹⁰²

¹⁰² *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 22, 43, 66, 86; Herzen, ed. Leemke, xııı. 14; Kornilov, *Gody Stranstiya*, ss. 16, 42.

*

*

*

Bütün bu heyecan verici yoğun deneyimlerine rağmen, Bakunin, Batı Avrupa'da esasen hâlâ bir yabancıydı. 1840 yazında, Kronstadt'dan yola çıktığı zaman ülkesini reddetme düşüncesinde değildi ve Rusya toprağına bir daha özgür bir adam olarak asla ayak basamayacağını aklından geçirmemişti. Hatta 1842 ilkbaharına kadar, hâlâ, Moskova Üniversitesinde felsefe kürsüsü edinme hedefine inanıyor ya da arkadaşlarının buna inanmasında bir sakınca görmüyordu. Sürgün yaşamının ilk aylarında yazdığı hacimli mektupların gösterdiği gibi, akli fikri Premukhino'daydı; en büyük dileği, yurtdışındaki geçici ikameti sırasında elde ettiği moral ve entellektüel edinimleri oraya gelecek olan sevdikleriyle paylaşmaktı.

İlk düşündüğü, Paul'dü. Mihail'in bir küçüğü Nikola, ona hiçbir zaman ruhça yakın olmamıştı, ayrıca evlenmek üzereydi. Ama Paul, her zaman onun gözdesi olmuştu. Paul, kendini felsefeye adamıştı ve onunla birlikte Werder'in öğrencisi olmaya can atıyordu. Paul, Berlin'e gelmeliydi. Ebeveynlerinin bir itirazı olmayacaktı, çünkü Turgenyev gerekli parayı borç olarak sağlayacaktı. Paul'ün yolculuğuna karar verildikten sonra, ancak bundan sonra Mihail'in sevgili Tatyana'sının onunla birlikte gelmesi sorunu gündeme gelebilirdi. Mihail'in, Premukhino'ya 1841 ilkbaharı boyunca yazdığı mektuplar bu projelerle doluydu.

O zamana kadar Tatyana ile ilgili olarak hiçbir şey yapılmamıştı. Mihail'den uzakta kendi başına savaşıyordu. Ebeveynlerinin hiçbir zaman kendi istekleriyle onay vermeyecekleri bir öneri için onlara acı

vermeye dayanamayacak müşfik bir doğası vardı. Fakat Paul'un yolculuğu, beklenmedik bir iştihakla onaylanmıştı. Paul ve Alexandra Beyer, Beyerler ve Bakuninler tanıştığından beri görülmemiş ölçüde ölümcül bir duygusal karmaşıklıkla ortaya çıkmasına yol açan bir ilişki yaşıyorlardı. Paul, yirmi bir yaşındaydı ve Alexandra ondan yaşça oldukça büyüktü; Alexander Bakunin, oğlunun aklını çelmek için başka bir ülkeye yolculuğu akıl etme ferasetini bir kere daha gösterdi. Ağustos 1841'de, Mihail'den bir yıl, bir ay sonra, Paul, Berlin'e ulaştı.¹⁰³

s. 104

Paul'un yola çıkışı o kadar ani olmuştu ki, Varvara ve Mihail'e haber verecek zaman bile olmamıştı. Onlar, bir yaz gezisi için Berlin'den ayrılıp Batı Almanya'ya gitmiş ve herhangi bir adres de bırakmamışlardı. Paul onları izledi ve Rus turistlerinin gözde sayfiye yeri olan Ems'de yakaladı. Ems'de birlikte birkaç hafta geçirdiler, Frankfurt'u ziyaret ettiler, Lützen muharebesinin geçtiği yeri, Gustavus Adolphus anıtını gördüler, Varvara ve Paul'un kışı geçirmeye karar verdikleri, hoş bir kent olan Dresden'i gezdiler. Güçlerin bölünmesine yol açan bu karar, ailedeki belli bir gerilimin ürünüydü. Ekim 1841'de Mihail, felsefe eğitimine devam etmek için Berlin'e döndü - kendisinin belirttiği gibi, hayatında ilk kez yalnız başınaydı.¹⁰⁴

Yalnızdı, çünkü Turgenyev, Rusya'ya Mihail tarafından "tam yetkiyle" donanmış

¹⁰³ Steklov, *M.A. Bakunin*, i. 93; *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 44-5, 51-3; *Godi Stranstviya*, ss. 68, 71.

¹⁰⁴ Kornilov, *Godi Stranstviya*, s. 73; *Sobraine*, ed. Steklov, iii. 60, 65, 67, 69-70; iv. 232.

olarak dönmüştü, tam o sırada, Premukhino'ya, uzun süredir beklenen altı günlük inanç dolu ziyaretini yapmaktaydı. Kendisi büyülendiği gibi, evsahiplerini de büyülemişti. Hoş görünüşü ve olumlu tavırları, güreşirlerken ağırlığı altında kalıp ezildiği Alexis; karikatürlerini çizdiği Alexander ve Mihail'in arkadaşına daha gelmeden tapmaya hazırlanan, geldiğinde de paldır kültür, tutkulu bir şekilde aşık olan Tatyana da dahil, herkesi cezbetmişti. Tatyana o sırada yirmi yedi yaşındaydı. Belinski'ye karşı muhtemelen duyduğu geçici duyguları bir yana, o zamana kadar Mihail ve erkek kardeşleri dışında hiçbir erkeği sevmemişti. Fakat Mihail'in ayrılışı, Tatyana'nın duyguları üzerindeki doğal olmayan dominant etkisini ortadan kaldırmıştı. Altı günlük kısa ziyaret sırasında, Tatyana öylesine yakıcı duygularla dolmuştu ki, daha önce bu tür şeyleri hayal bile etmediği gibi, bu duygular onu, Mihail'in hiçbir zaman götüremediği bir dünyaya götürmüştü.

Aralık'ta, Torzhok'da, ilkbaharda da Moskova'da buluştular. Turgenyev, arkadaşının kız kardeşine karşı hoş duygularla doluydu. Ama gerçek bir romantik değildi. Onda, Bakunin'in, inceltmiş duygularla ve metafizik diskurlarla cinsel çekimin doğrudanlığı olgusunu karmaşık hale getiren ölümcül mizacından eser yoktu. Bir hedonist gibi öyle pek fazla kızların peşinden koştuğu da söylenemezdi. Turgenyev, Rusya'ya dönüşünü, kısa süre sonra kendisine bir çocuk doğuracak olan annesinin sarışın terzisiyle bir *ilişki*ye girerek taçlandırdı. Yaşam planlarında Tatyana Bakunin'e yer yoktu. Aşka susamış, aşk vurgunu bu kızın, kaderinin ne olduğunu anlayacak kadar akli vardı, geceler boyu ağladı. 1842 yazında, Turgenyev'e, hâlâ elimizde olan bir mektup

yazarak "istenmeyen" aşkını ilân etti – bu, umutla, istekle beslenmeyen bir aşktı ve onda kıvanç olmadığını biliyordu. Yine de kıvanç duyduğu bir şey vardı. Bu kıvanç, şimdi ona sıkıntı veriyordu, Mihail'in, Turgenyev'in asla geri ödeyemeyeceği cömertliği sayesinde yaşaması, hâlâ yaşamda var olmasıydı bu.¹⁰⁵

s.105

Bu sırada, Tatyana'nın trajedisinden habersiz ve Turgenyev'in parası konusunda vicdanî bir sıkıntı içinde olmayan Mihail, Berlin'deki Dorotheenstrasse'de, tek kişilik katı döşemekle meşguldü. Hemen hemen yalnızca Almanlarla düşüp kalkıyordu - Müller-Strübing ve diğerleri artık geçmişte kalmışlardı.¹⁰⁶ Konferans listesine Schelling'i ("Vahiy Felsefesi") ve Ranke'yi ("Modern Tarih") eklemişti ve boş zamanlarında Shakespeare'i okuyordu. Beethoven'in senfonileri, ona, Premukhino'ya duyduğu sıla özlemini ve Varvara ile Paul'a olan özlemini hatırlatıyordu. Sağ yanağında, onu bir hafta boyunca uyutmayan bir apse çıktı ve ardından şiddetli bir diş ağrısı geldi. "Yalnızlık" diye yazıyordu Premukhino'daki kız kardeşlerine, "daima benim için önemli olmuştur, bu sayede kendi içime nüfuz etmek zorunda kalıyorum." Fakat 1841-2 kışındaki mektuplarında hoşnutsuzluğa ve ruhsal sarsıntılara ilişkin herhangi bir not bulunmamaktadır, oysa hayatında bir krizin yaklaşmakta olduğu aşikârdır.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Kornilov, *Gody Stranstviya*, ss. 75-7, 115-16, 222.

¹⁰⁶ Ekim 1841'de Berlin'e gelen Engels de Dorotheenstrasse'de bir ev tutmuş ve Werder'le Schelling'in derslerine katılmıştır. Ne var ki, iki genç adam, yıllar sonra tanýpacaklardır.

¹⁰⁷ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 66-7, 73-4, 92.

*

*

*

Bu kriz, Mihail'in Varvara ve Paul'un Premukhino'ya dönüşüyle birlikte, doğduğu topraklardaki son kişisel ilişkilerinin de kopuşuna rastlamıştı. Önce Varvara gitti. Onun dönüşü, Alexander Bakunin'in mektup yazarak, kızının Rusya'ya dönmesini ve kocasıyla yeniden birleşmesini istediği önceki ilkbahardan beri devam eden bir tartışmanın sonucunda gerçekleşti. Bu pederşahî müdahale Mihail'in tüm isyankâr duygularını ayağa kaldırmıştı. Eski savaş atı, muharebe kokusunu almıştı. Kocasının, Varvara ve çocuğuna her türlü müdahalesine karşı garanti verilmedikçe onun Rusya'ya geri dönmesine izin verilmesinin bir suç olduğunu deklare etti. Her zaman Dyakov'un safında yer almış olan babasına güveni yoktu; Turgenyev ise, "Varvara'nın geri dönüşü konusunda Nikola'yla pazarlık yapmakla" görevli olarak Rusya'da bulunuyordu. Varvara, eskisi gibi, özgürlük tutkusuyla, çocuğunun babasına ve kocasına duyduğu bir çeşit gizli saygının yol açtığı acı arasında tereddüte düştü. Mihail'in, Dyakov'a karşı katı ve aşağılayıcı tavrı ve kendisine karşı üstten davranışıyla, bir kere daha altüst oldu. Fakat, Mihail'in, üzerindeki iktidarının farkındaydı ve zaman zaman onu, korkuya benzeyen bir duyguyla özdeşleştiriyordu. Mihail, Varvara onun zaferine kin duysa da, her zamanki gibi galip çıkardı. "Hatırlıyor musun," diye yazıyordu, o sırada Mihail, Tatyana'ya, onun hakkında,

"ne kadar isyancı olduğunu ve kimseyi dinlemeden, ne yapacağına kendi başına karar verdiğini - ve ardından yapacağını yapardı. Şimdi olduğu gibi."

Mücadele haftalarca sürdü. Kasım 1841'de, Varvara, kocasına yazdığı bir mektubu, onaylanmak üzere Dresden'den, Mihail'e yolladı. Bu, hiç de Mihail'in tarzına uygun bir mektup değildi. Mektubu anında yırtıp attı ve Varvara'nın, kocasına yollaması için yeni bir mektup kaleme aldı. Birkaç gün sonra, Mihail, Dyakov'a arabuluculuk yapan Nikola'dan bir mektup aldı. Dyakov, Varvara'yı asla görmeyeceğine ve oğlunu, "seyrek, son derece seyrek" ziyaret edeceğine söz veriyordu. Bunun üzerine Mihail, Varvara'nın dönüşüne "onay" verdi. Fakat kışın yolculuk yapmak mümkün değildi, bu yüzden Varvara, 1842 Haziran'ına kadar yola çıkamadı. Bu son aylarda, Mihail'le kız kardeşi arasında çok az mektuplaşma oldu. Mihail, Noel'de, Varvara ve Paul'ü, Dresden'de ziyaret etti, fakat Varvara, onu yeniden görmeksizin Almanya'dan ayrıldı.

Birbirimizi anlamaya çalıştık (diye yazıyordu Varvara'ya, döndükten sonra), arkadaş olmaya çalıştık, ama başaramadık, bu yüzden kimse suçlanamaz... Senin duygularını sık sık incittiğimi inkâr edecek değilim. Ama inan bana Varvara, bu beni de çok yaraladı, her zaman içtenlikle ve büyük bir acıyla beni affetmeni arzulamışımdır. Ayrıca benim sert tutumumun kaynağı dürüstlüktür. Senin dostun olmaya çalıştım. Zorla yapılamayacak şeyleri zorla yapmaya çalıştım. Bu çocukluktu, kabul ediyorum ve sana yemin ederim ki, bunu bir daha asla yapmayacağım.

Ama Varvara büyüden kurtulmuştu. "Küçük sürü"de isyan çıkmış ve Premukhino'yla bir bağlantı daha kopmuştu.¹⁰⁸

¹⁰⁸ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 55, 70-73, 78, 92-3, 117-18.

Paul, hâlâ Almanya'daydı. Varvara'nın yola çıkışından kısa süre sonra, öğrenim yılının sona ermesiyle birlikte, Mihail, Berlin'den onun yanına geldi. Rusya'dan yeni dönen Turgenyev de Ağustos'ta Dresden'e vasıl oldu. Ancak Turgenyev, geçen yılki gibi yardımda bulunacak kadar bolluk içinde değildi. Turgenyev, zenginliğini paylaşmaya tam anlamıyla gönüllüydü, ancak kaprisli bir insan olan annesi, oğlunun, arkadaşlarına yardım etmesini önlemek için muslukları kısmıştı. Malî zorluk, gelip kapıya dayanmıştı. "Ebeveynlerimize söyleyiver," diye yazıyordu, Alexis'e, Mihail, son derece alaycı bir şekilde, "havayla beslenmeyi öğreniyoruz, ama eğitimimizi henüz tamamlamadık." Dresden'de, Yazikovlar adlı, onların ilk kez Ems'de tanıştıkları bir Rus aile vardı. Mihail, kendi tuhaf tarzında, yarı yarıya anneye, Paul ise, yarıdan daha fazla, kızına aşıktı. Daha Varvara yola çıkmadan, Yazikovlardan borç almışlardı. Borçlarını geri ödeyecek durumda değillerdi. Diğer borçlar daha da kesin bir şekilde sıkıştırıyordu. Eğer bir yağlı lokma düşmezse, diye yazıyordu, Mihail, "yakında hapsi boylayacağız."

Bu durumdan kurtulmak için bir şeyler yapmak gerekiyordu. Yurt dışında geçirdiği bir yıl, Paul'da felsefe öğrenimi konusunda büyük bir tutku geliştirmiş değildi. Ama bu, başka bir amaca hizmet edebilirdi. Bu, genç adamın, Alexander Beyer için duyduklarının derinliği konusunda ilüzyondan uyanmasına yol açmıştı - acı bir şekilde Alexandra'ya maledilen bu değişiklik, bir gençlik vefasızlığı değil, Mihail'in etkisinin ürünüydü. Bu durumda Paul'un geri

dönmesini geciktirecek bir neden kalmıyordu. Turgenyev, Kasım'da Rusya'ya dönecekti. Mihail, Paul'un onunla birlikte dönmesi için ısrar ediyordu.¹⁰⁹

s.108

Bu karar için daha da ikna edici bir neden vardı. Bu aylarda, Bakunin'in düşünce ve duygularında tedrici bir dönüşüm meydana gelmişti. Önceki kış, Alexandra Beyer'e gamsız bir havada yazdığı bir mektupta (bu, tutkulu kız kardeşlere hemen hemen son yazdığı mektuptur) Almanya'ya onu ziyarete gelmezse, "bir daha hiçbir zaman buluşmamayı da göze alalım" diyor; aşağı yukarı aynı zamanda, Premukhino'daki kız kardeşlerine yazdığı mektuba, yarı şaka, yarı ciddi, "günün birinde yeniden buluşur muyuz? Tanrı bilir!" diye not düşüyordu. 1842 yazında, Berlin'den ayrılıp Dresden'e geldiğinde yaptığı, Prusya'dan Sakson başkentine gitmekten daha fazla bir şeydi. Aynı zamanda, felsefe ve akademik yaşamın yerine politikayı ve gazeteciliği koymuş oluyordu. Bu değişikliğin sonucu, politikanın yasadışı olduğu Rusya'ya bir daha asla dönmemektir. Yeterince oynamıştı. Artık hedeflerini gerçeğe dönüştürmenin zamanıydı. Bu kararını, Premukhino'ya, *Faust*'tan şu alıntıyla duyurdu:

Ich bin zu alt um nur zu spielen
Zu jung um ohne Wunsch zu sein.*

Erkek ve kız kardeşlerini hâlâ seviyordu ve her zaman sevecekti, ama hayat, yollarını

¹⁰⁹ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 55, 70-73, 92-3, 117-18.

* "Yalnızca oyun oynamak için çok yaşlı, tutkularını kaybetmek için çok genç" anlamına gelen dizeler. ç.n.

ayırıyordu, o, farklı bir yolda yürüyecekti. Almanya'da bir yıl daha geçirecek, sonra belki de Fransa'ya gidecekti. Mektup, görülmemiş ölçüde kuru bir tonda yazılmıştı. Mektupta ayrıca, Nikola'ya sesleniyor, ebeveynlerinin malikânesinin satılmasını ve payına düşenin tasarrufuna verilmesini rica ediyordu. Babasının malikânesinde pay sahibi olma faraziyesi, bir zümrüdüanka kuşu gibi hayallerini süslemeye devam ediyor, otuz yıldır duyduğu endişeleri dağıtıyordu.¹¹⁰

Ancak, buz gibi kayıtsızlık ve soğukkanlı hesapçılık Mihail'in yüreğini uzun süre yönlendiremezdi. Ayrılık gelip çatığında, onu iliklerine kadar sarstı. Ülkesini reddetmişti, bu onun için bir şey ifade etmiyordu. Ama Premukhino, onun akarsuları, korulukları, kız kardeşleri, erkek kardeşleri - bunlar o zamana kadar onun bir parçasıydı. 3 Kasım 1842 günü Paul'a, Dresten tren istasyonunda güle güle dediğinde, bir mucize olmazsa onu bir daha hiç göremeyeceğini biliyordu. Ertesi gün kâğıdı kalemi aldı ve Premukhino'ya, uzun bir alıntı yapılmadan hakkı verilemeyecek olan, yığınla mektubunun içinde eşsiz denebilecek bir mektup yazdı:

s. 109

Paul ve Turgenyev gittiler. Yarın bu mektubu, üç gün kalacakları Berlin'e yollayacağım. Ondan ayrılırken, bir kere daha - evet, son defa - sizlerden, Premukhino'dan, Rusya'dan, tüm geçmişimden ayrıldım. Benim için, Paul, sevgili Premukhino dünyamdan son bir yankıydı. Bu yankı yok artık. Artık o da yok, siz de yoksunuz. Hoşça kalın, hoşça kalın! Çevremde yalnızca yabancı yüzler var, yalnızca yabancı sesleri işitiyorum artık; eve ait tek

¹¹⁰ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 91, 94, 115, 120-22, 125-6.

bir ses yok, susmuş. Evi böylesini sevdiğimi hiç bilmezdim, hiç bilmezdim size böylesine bağlı olduğumu. Size şu satırları yazarken bir bebek gibi ağlıyor, ağlıyorum. Ne zayıflık değil mi? Ama bunu sizden saklamaya kalkışacak değilim. Uzun zamandan beri sizinle konuşmıyordum. Paul'un ayrılışı, yüreğimi saran kabuğu kırıp attı. Bir kere daha sizleri içimde hissettim, bunu bir kere daha hissettim, son kez elveda diyebilmek için... Rahatça ağlayabilmek için yalnız başıma kalmak tam bana göre; daha önce bilmezdim gözyaşlarının böylesine... Evet, bunların benim son gözyaşlarım olduğuna inanıyorum; artık daha fazla kaybedeceğim bir şey yok. Her şeyimi kaybettim, her şeye elveda. Hoşça kalın dostlarım, hoşça kalın.

Sevgili Tatyana, resmimi odana as. Onu senin için çizdim. Belki bu beni senin kalbinde yaşatır. İtiraf edeyim ki dostum, ben artık senin için, hakkında hiçbir şey bilmediğin bir hayaletim. Portrem ve Paul'un anlattıkları beni canlandıracaktır. Varvara bunu yapamaz; o beni tanımıyordu, şimdi bile tanımaz.

Bir keresinde, geç bir sonbahar akşamında, Lopatino ile Mytnits korusu arasındaki çitlerde nasıl resimler hayal ettiğimizi hatırlıyor musun? Bir grup kanaryanın nasıl aniden havalandığını? Şimdi ben, senden uçup gelen kanaryaların ülkesindeyim. Mytnits koruluğundaki yürüyüşlerimizi hatırlıyor musun? Bu yaz, benim en sevdiğim yoldan hiç yürüdün mü? Küçük koruluktaki ağaçlarım ne oldu? Bir ilkbahar, Kutsal Haftada, orada bir ateş yakmıştık. Lyubov o sırada hastaydı ve ölümü yakındı, o da bir arabada bizimle birlikte gelmişti. Sonra ben ayrıldım. Tanrım! Babama hoşça kal derken kalbim nasıl acıyla burkulmuştu; ne kadar acı bir şeydi, mutlu olmamızı isteyen, ama yaşamlarımızı mahveden, yoksul, ama şerefli babamızı terkedip gitmek - evet yaşamlarımızı yıktı, çünkü kendi inançlarına yeterince bağlı değildi. Şimdi o beni kalbinden tamamen atmış bulunuyor. Keşke onu ne kadar çok sevdiğimi bilseydi! Ona iyi bakın dostlarım, o bir martirdir, çok daha iyi bir kaderi hak etmiştir. Sonra hep birlikte Kozitsino'ya gitmiştik; sonra hatırlıyor musunuz kız kardeşlerim, o akşam nasıl vedalaştığımızı? O zaman, birbirimizi bir daha hiç göremeyeceğimizi hissetmiş miydiniz? Ya sen hatırlıyor musun Alexis,

üçümüzün yolda giderken nasıl ağladığımızı ve ardıc kuşunun çalılıkların içinden ötüşünü?...

Büyük bir gelecek bekliyor beni. Önsezilerim beni yanıltmaz. Ah, bunun çok küçük bir parçasını yüreğim için de başarabilseydim, başka bir şey istemezdim. İstedğim mutluluk değil. Mutluluk değil düşündüğüm. Çalışmak, kutsal bir dava için olabildiğince çalışmak, bütün istediğim bu. Önümde geniş bir alan var ve bence anlamlı olan bundan başka bir şey değil...

Hâlâ çok kederliyim, ama bu keder geçecektir. Bu, Rusya'dan ayrılışımın verdiği son acı olacak. Artık bir kez daha güçlüyüm, hiçbir şeyden korkmuyorum, yolumda başım dik ilerlemeye hazırım. Ama dostlarım, biliyorsunuz ki, denizlerin ötesinde asla kopamayacağınız, sizin için aşkla dolu dostunuz var, sizden ayrılmış ve bu dünyada evsiz.

Allahaısmarladık dostlarım, yeniden allahaısmarladık. Elimi sallıyorum sizlere, bir daha geriye dönüp bakmadan yaşayıp gideceğiz artık.

s. 110

Bakunin, geçmişte yaşamak için çok gençti. On beş gün sonra büyük bir neşe içinde, resmî bir baloda hazır bulunduğunu ve Fransız bakanın karısıyla dans ettiğini yazıyordu.¹¹¹

s.111

9. Bölüm

Elveda Felsefe

¹¹¹ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 148-53, 161.

Mihail Bakunin, artık yirmi dokuz yaşındaydı. Premukhino'daki iç çatışmalar onun ortodoks politik inancını örselememişti; Hegelci realite hakkındaki felsefî tartışmada hâlâ herhangi bir politik eğilim arayışı içinde değildi. Rusya'dan Almanya'ya göç ettiğinde, mizaç olarak isyancı, aile geleneği ve rasyonal inançları açısından muhafazakâr olduğu rahatlıkla söylenebilir. Mihail Bakunin, öylesine dikbaşlı bir karaktere sahipti ki, mizaç, uzun vadede geleneğe de, akla da ağır bastığından, onun, sonuçta devrimci davada karar kılmasının önceden tahmin edilmesi zor değildi. Fakat bu dönüşümün sürati ve eksiksizliği, hem genelde bir Rus aristokratının, hem de özelde Bakunin'in tipik semptomlarını sergiler.

Bakunin'in, Premukhino konusundaki yoğun duyguları, esasen yerel ve kişisel karakterdedir. Bir bütün olarak ülkesine ya da ulusal geleneğe bağlılığı söz konusu değildir. O, Rus kırımı kucaklar, kesinlikle Rus devletini değil. Rus aristokrasisinin üyeleri arasında bile, ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Rus milliyetçiliği (belki diğerlerinden fazlaca) yeni yeni filizleniyordu. Slavofil doktrinin aşılandığı sonra gelen Rus kuşağı, örneğin Dostoyevski'nin romanlarında göreceğimiz gibi, Almanları, Fransızları ve İngilizleri, acı, irkilme ve aşağılama karışımı bir duyguyla anar olmuşlardır. Ama, Herzen, Turgenyev ve Bakunin'in kuşağı, Avrupa'yı, en büyük saygıya layık ikinci bir anavatan olarak görüyordu. Üçü de Fransızca'yı rahatlıkla, Almancayı hemen hemen aynı şekilde, kendi ana dilleri gibi konuşuyor ve yazıyorlardı; otuzlarına geldiklerinde, başka bakımlardan son derece farklı olan bu üç adam,

kendilerini özellikle Rus görmek yerine, Avrupa ve dünya vatandaşı olarak görme noktasına gelmişlerdi. Milliyetçilik, Avrupa'nın geri kalanını girdabına çekerken, Rus toprak sahibi kastı, hâlâ kozmopolit kültürden bir şeyleri ve Aydınlanma Çağının bakış açısını koruyordu. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar süren bu ortam, bu uluslararası adam için, gecikmiş de olsa, verimli bir toprak oluşturunuyordu.

s. 112

Bu koşullarda doğan ve büyüyen Bakunin, isyancı mizacını serbestçe ortaya koymasını önleyecek güçte herhangi bir ulusal gelenekten masundu. Akıl da aynı şekilde etkisizdi; çünkü atak ve güçlü bir kafaya sahip olsa da, bu, onun güdülerine kumanda etmiyor, tersine, hemen hemen görülmemiş derecede güdülerinin hizmetinde bulunuyordu. Otoriteye ayrımsız boyun eğmek, her normal bireyin gelişmesinde zorunlu bir aşamadır. Bakunin, tüm hayatını, çoğu insanın hızla yetiştiği on yaşla otuz yaş arasındaki devrede geçirmişti. Bu bağlamda, sürekli çocukluk gibi, sürekli gençliğin sırrından da az yararlanmamıştı. İsyanlarının karşısında yer alan maddenin belirleyiciliği, o sırada henüz ikinci derecede bir öneme sahip görünmektedir. Bu, az çok, geçici koşullar ya da güdüler tarafından belirleniyordu; aklının sağladığı, başkaldırıyı haklı çıkaran argümanlar henüz oldukça arızîydi. Saf isyan güdüsü, bağımsızca itirazda bulunmak ya da başkaldırı mantığı, Mihail Bakunin'in kişiliğinde olduğu kadar çarpıcı bir şekilde hiçbir zaman ortaya konmuş değildir.

1842 yılında, Almanya'dayken, Bakunin'de meydana gelen, içsel olandan

politik isyancılığa dönüş süreci, tanımını en basit şekliyle Alman edebiyatı ve felsefesindeki gelişmelerde bulur. Bakunin, çoğu Rus çağdaşları gibi, Almanya'ya avdet etmeden önce, Almanya'dan gelen iki önemli etki altındaydı: Alman romantizmi ve Hegel felsefesi. Bakunin, 1840'da Berlin'e geldiğinde, bu etkiler bizzat Almanya'da hâlâ üstün konumdaydı; entellektüel atmosferi, özünde (belki daha yoğun bir şekilde) arkada bıraktığı Rusya'dakinden farklı bulmamıştı. Bakunin'in Berlin'deki ilk yılı, Avrupa periyodunun başlangıcı olmaktan çok, Rus periyodunun sonuçlanmasıdır.

s. 113

Öte yandan, 1841 yılı, Alman düşüncesinde önemli bir dönüm noktasına işaret eder. Bir yıl önce, IV. Frederik Wilhelm Prusya Kralı olmuştu. Bu adam, uyuyan yılanın kuyruğuna basmama meziyetinin uzağından bile geçmemiş, iflah olmaz, azgın bir reaksiyonerd. Düşünce ve söz özgürlüğüne karşı giriştiği provokatif saldırılar, ona, radikaller tarafından, "ilk Alman devrimcisi" ironik adının takılmasına yol açtı. Strauss'un *İsa'nın Hayatı*, münferit bir skandaldı, "Hegelci Sol" ise, ortalıkta görünmeyen, farkedilmesi bile zor bir klikti. Ama resmî zulüm, harekete güçlü bir itki kazandırdı. 1841'de, Bakunin'in, adını Moskova'dayken şöyle bir duyduğu Ludwig Feuerbach, yükselen kuşağın fikrini kristalize eden ve felsefî bir zirveye işaret eden, *Hristiyanlığın Özü'nü* yayımladı.

Materyalist temelde bir din oluşturma anlamına gelen Feuerbach'ın kitabı, Hegelci Sol ya da artık "Genç Hegelciler" diye anılan radikaller için bir buluşma noktası olmuştu. Çağın dinsel karakteri dolayısıyla, Hegelci

ortodoksiye yapılan bu ilk saldırı, bu dinsel cepheyi oluşturdu; Hegel'in ölümünden on yıl sonra bile onun devasa prestijinin önemi devam etmekte olduğundan, isyancılar, onun ismi altında hareket ediyor, onun doktrinini inkâr etmek yerine, yorumluyorlardı. Onlar, eski insanın gerileyiş yıllarının yarattığı devlet tapıncı urunu kesip atan Hegelci sistemin, reaksiyonun değıl, devrimin akidesi olduğunu ileri sürüyorlardı. Nasıl, gerçek olan her şey akılcıysa, diyalektik yöntemde de gerçek olan her şey akış halindeydi. Bu yüzden, herhangi bir olayda durgunluk rasyonel olamazdı; bu durumda, akıl ile devrim, muzaffer bir şekilde bir araya gelmekteydi. Bu yeni doktrin, genç kuşak içinde bir orman yangını gibi yayıldı. O zamana kadar Hegelciliğı politik kabullenmecilik olarak yorumlayan bu ateşli Hegelciler, doludizgin politikaya dalıyor, Hegel'i uygun bir şekilde yorumlayıp, kendilerini haklı çıkaracak bir biçimde ileri sürüyorlardı. Otuzlarda Hegelcilik, politik dünyayı ne ise o olarak kabul etmek anlamına geliyordu. Kırklı yıllarda bu (az sayıdaki profesyonel filozof hariç), politik devrim anlamına gelmeye başladı.¹¹²

s. 114

Bakunin'in yeni-Hegelcilikle ilk tanışması, günümüzde, hem Bakunin'in, hem de Karl Marx'ın entellektüel gelişmesinde kısa süreli bir etki yapmasıyla hatırlanan, ortalama bir yeteneğı sahip Arnold Ruge'un etkisiyle olmuştur. 1838'de, Ruge, Halle üniversite kentinde, *Hallische Jahrbücher* dergisini kurdu, Hegelci Solun,

¹¹² *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 103.

felsefî ve politik dergisi haline gelen *Jachbücher*'in bir nüshasını, Botkin, Moskova'dayken Mihail'e vermişti. Dergi, dikkat çekmeye ve radikal çevrelerde etkili olmaya başladı; 1840 sonunda, Frederik Wilhelm'in demirden eli durumu müdahale ederek dergiyi yasakladı. Hiçbir şeyden cesareti kırılmayan Ruge, faaliyetlerini, daha ılımlı bir iklime sahip Saksonya'ya aktardı. Dresden'de, 1841 yılında yeniden çıkmaya başlayan derginin prestiji son derece artmış ve *Deutsche Jahrbücher* gibi daha katolik bir başlık altında, radikal eğilimi iyice vurgulu hale gelmişti. Bakunin, Ruge ile, ilk kez, 1841 sonbaharında, Varvara ve Paul ile birlikte Dresden'i ziyaret ettiği sırada tanışmıştı. "Mistisizmin en ufak izini taşıyan" her şeyi reddetmesine ve "din, sanat ve felsefeye ilişkin her şeyde büyük bir tek yanlılık" sergilemesine rağmen, Ruge'u, "ilginç ve dikkat çekici bir adam" olarak değerlendirmişti. Bakunin, hâlâ, ortodoks bir Hegelciydi ve Ruge'un materyalist görüşleriyle hafifçe şok olmuştu. Öte yandan bu, onda, Ruge'un, kendinden memnun Almanların, "çürümüş, değişmez ılımlılıklarını" sarsmaya yardımcı olacağı düşüncesinin doğmasına yol açmıştı.¹¹³

* * *

Berlin'de yalnız başına geçirdiği 1841-2 kışı, Bakunin'in dönüşümündeki belirleyici bir dönem gibi görünmektedir. Sansürün burnu dibinde, Genç Hegelcilerin Almanya'ya akan broşür ve risale yığınlarını büyük bir hırsla yuttu. Hatta, kendinden hareketle, o zamana kadar başarısızlıkla sonuçlanan kimliğini arama faaliyetinin

¹¹³ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 65-6.

hikâyesini anlatan isimsiz bir broşür bile yazdı -ya da Ruge'un söylediğine göre, yazdı.¹¹⁴ 1842 yazında, yeniden Dresten'e yerleştiği dönemde Bakunin artık dört dörtlük bir Genç Hegelciydi. Ruge, onun, "Berlin'deki tüm yaşlı eşekleri geride bıraktığını" farketmişti; Meyerbeer'ın yeni operası *les Huguenots*'un popüler parçasını mırıldanmaya başladı ve isyancı lider Ruge'a, gıyabında, "Papa Coligny" adını taktı. Artık, devrimci davayı benimsediğini dünyaya ilân etmeye hazırdı; Ruge'un dergisinin sütunları onun tasarrufuna açıktı. Ekim ayında, *Deutsche Jahrbücher, Almanya'da Reaksiyon: Bir Fransızın Not Defterinden* adlı makaleyi yayımladı. Makale, "Jules Elysard" imzasını taşıyordu.

s. 115

Bu makalede Bakunin, özgürlüğün gerçekleştirilmesinin günün yakıcı sorunu olduğunu açıklıyordu - bu, reaksiyon ve demokrasi arasındaki temel karşıtlığı ortaya koyan bir sorundu. Çağdaş tarih, pozitif (var olan düzen) ve negatif (devrim) arasındaki Hegelci antitez tarafından belirlenmişti. Demokrasi, henüz bağımsız bir var oluşu başaramamış bir idealdi. "Demokrasi, henüz kendini iddialarının zenginliği oranında değil, yalnızca pozitifin inkârı olarak" ifade etmişti. Demokrasi reaksiyonu alaşağı ettiği zaman, ancak ve ancak o zaman, yalnızca negatif olmaktan çıkacaktı. "O zaman niteliksel bir dönüşüm olacak, yeni bir yaşam, hayat veren vahiy, yeni bir cennet, yeni bir yeryüzü, genç ve şimdiki

¹¹⁴ Bu dönemde Schelling'e karpý yazýlmýþ, Schelling ve Vahiy baplıklý isimsiz bir broşür eskiden Bakunin'e atfedilirdi. Fakat artýk bunun, Engels'in çalıþması olduđu kupkudan azadedir.

uyumsuzlukları tam bir uyuma dönüştürecek bir dünya oluşacaktır."

Bu dönüşüm sırasında, reaksiyon ve demokrasi ölümcül bir kavga içinde olacaktı. Pozitif ve negatif arasında uzlaşmanın mümkün olduğuna inanan bir kimsenin saçmalıkları, Hegel'e başvurularak, aşağılamayla çürütülüyordu. Uzlaşma, Bakunin'in tabiatına tamamen yabancıydı; uzlaşmacılar (ya da "ılımlılar"), reaksiyonerlerden (ya da "pozitivistlerden"), çok daha tehlikeliydiler. Sol, "iki kere iki dört eder" diyor; Sağ, "iki kere iki altı eder" diye iddia ediyor; *juste çevresi* ise, "iki kere ikinin beş ettiğini" söylüyordu. Reaksiyonerler, başta bir anakronizm örneği olarak tanınıyorlardı. Uzlaşmacılar ise, artık var olan düzenin günlerinin sayılı olduğu hissedilen bir çağın karakteristik ürünüydüler.

Tüm halklar ve tüm insanlar (ünlü nutkun sonuna gelmişti) tam anlamıyla bir önsezi içindedir. Yaşayan bir organizma olan hiç kimse, kesin bir ifadeye kavuşacak yaklaşan geleceğin, insanı titreten beklentisini görerek felç olmuş değildir. Rusya'da, bu sınırsız ve karla kaplı imparatorluğun üzerinde bile - ki onun hakkında çok az şey biliyoruz ve belki onun da önünde büyük bir gelecek var - karanlık fırtına bulutları toplanıyor! Hava boğucu, fırtına yaklaşıyor!

Bu yüzden gözleri kör olmuş kardeşlerimize sesleniyoruz: Tövbe edin, tövbe! Tanrının Krallığı kapıda.

Haydi, yıkıcı ve imha edici sonsuz ruha güvenelim, çünkü bu bilinmez ve sonsuz ruh, tüm hayatın kaynağıdır. Yıkma güdüsü, aynı zamanda yaratıcı bir güdüdür!¹¹⁵

¹¹⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 12648, 183; iv. 103; Ruge, *Brief-wechsel*, i. 273.

Almanya'da Reaksiyon, popüler sanatta, saygıdeğer Hegel'den devrim felsefesine geçiş olarak mükemmel bir makaledir. Bu, Bakunin'in kaleminden çıkan en inandırıcı ve akla yatkın yazıdır ve ona, Avrupa ilerici çevrelerinde ün kazandırmıştır. Kimse, Jules Elysard Fransız adına inanmamış ve kısa sürede makalenin gerçek yazarı hakkında söylentiler yayılmaya başlamıştı. Söylentiler Moskova'ya da ulaşmış olmalı ki, Herzen, günlüğüne şöyle yazmıştı: "Eski günahlarını temizliyor - Onunla tamamiyle birlik halindeyim." Söylentiler, daima cömert olan Belinski'ye ulaştığında, "Mihail'in ve kendisinin, farklı yollardan Tanrıyı aradıklarını, fakat sonunda aynı tapınakta buluştuklarını" açıkladı ve Mihail'e, eski kavgalarını unutmayı öneren ateşli bir mektup yazdı. Onu Botkin izledi. Makale, tam bir *başarı skandalı* yaratmıştı. Bakunin, eserinin uzun süre Rus otoritelerinden gizli kalacağına ya da Ruge, böyle ortalığı alevlendiren bir makalenin Sakson sansüründen kurtulacağına inanmıyorlardı. Her iki nedenden dolayı Dresden'deki durumları tehlikeye girmiş ve istikrarsız bir hal almıştı.¹¹⁶

Bu durum, Bakunin'dense Ruge'un daha çok umurundaydı. Bakunin, eylemlerinin sonuçları konusunda daima pervasızdı; zaten Dresten'den de, Almanya'dan da bıkmıştı. *Almanya'da Reaksiyon*, yalnız onun Hegelci döneminin zirvesi değil, aynı zamanda sona ermesiydi. Alman felsefesi, sekiz yıl boyunca, şu ya da bu biçimde düşüncesine egemen olmuştu. Yeni çayırlar aramanın zamanıydı artık. Programını açıkladığı makale için Alman değil, Fransız ismi seçmesi önemli bir

¹¹⁶ Herzen, ed. Lemke, iii. 96; Belinsky, *Pisma*, ii. 317; *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 184

noktaydı. Bir yıl önce, Lamennais'in *Politique du peuple*'u üzerine eğilmiş ve bu eserin, tüm Alman metafizik dünyasının, hiçbir zaman var olmamış gibi muamele ettiği, dinle politika arasında yeni ve canlı bir sentez kurduğunu düşünmüştü. *Almanya'da Reaksiyon*'un yayımlandığı sırada, Stein adlı bir Alman profesör, Alman dünyasına ilk kez, Saint Simon, Fourier, Proudhon ve Pierre Leroux'un teorilerini açıklayan, *Çağdaş Fransa'da Sosyalizm ve Komünizm* başlıklı bir eser yayımladı. Fransız yazarlarının hayalci ve ütöpik programları, Bakunin'e, Alman metafiziğinin soyutluğuyla kıyasladığında oldukça somut geldi. Hatta Feuerbach bile, "gerçek dışı" ve "saf teorik"ti; bu Alman teorisyenleri, "kurtuluş için ileri sürdükleri teorik reçetelerle", sadece "komik"tiler. Yeni-Hegelcilik teoriydi. Fransız sosyalizmi ise pratik. Gelecek, insanların eylemine aitti. Bakunin, bu yolla, bir kere daha alternatifi formüle etmişti, seçimi konusunda kuşkusu yoktu.¹¹⁷

* * *

s. 117

Bu, Dresden'de, yeni ve çarpıcı bir şahsiyetin ortaya çıkışıyla pekişti. 1841 yılında, İsviçre'de, Almanca konuşulan ülkelerde önemli bir popülarite kazanan ve iki yıl içinde bir düzine baskısı yapılan, *Hayatta Kalan Birinin Şiirleri* başlıklı, küçük bir şiir kitabı yayımlanmıştı. Politik özgürlük için yanıp tutuşan şiirler, George

¹¹⁷ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 62-4, 154, 175-6; iv. 103.

Herwegh adlı genç bir adama aitti ve on yıldır yavaş yavaş zemin bulan, "Genç Almanlar" adlı bir hareketin zirvedeki ifadesiydi. "Genç Almanlar", sıkıcı, atıl ve budala Tötonlara, bir model olarak, (devrim geleneginin hâlâ canlı olduğu) Fransa'nın ilerici ideallerini örnek gösteriyorlardı; bu modelin en ünlü temsilcileri, her ikisi de Yahudi olan, Börne ve Heine, Paris'te sürgündeydiler. Her ikisi de, romantizmin duygusal gevezeliklerine (bu, bazen onlara uysa da) ve bu ekollerin metafizik inceliklerine saldırıyorlardı. "Genç Almanların" yazar ve şairleri, eylemde göze çarpan kişiler değillerdi; ancak teoride, eylemin duygu ve düşünce üzerindeki önceliğine övgüler düzüyorlardı. Her iki bağlamda da, Herwegh, hareketin tipik bir temsilcisiydi.

s. 118

Herwegh'in, Ekim 1842'de, Dresden'i ziyareti, Paul ve Turgenyev'in Rusya'ya hareketleriyle, *Almanya'da Reaksiyon*'un basılması arasındaki kısa devreyi kapsar. Herwegh, tüm iyi demokratlarca selâmlandığı Alman Eyaletlerindeki muzaffer ilerleyişinin orta yerindeydi. Bakunin ve Turgenyev'in evini paylaştığı Dresden'deki demokratlara bir hafta ayırdı. Bu, mutlu bir buluşmaydı. Herwegh, Bakunin'in kalbinde Turgenyev'in ayrılışıyla boş kalacak olan yeri doldurmaya uygun birisi olarak görünüyordu. Turgenyev bir aristokrat, Herwegh ise bir otelcinin oğluydu. Fakat, ilk bakışta birçok ortak yöne sahiptiler. Her ikisi de yakışıklı (çağdaşları, Herwegh'in, "bir erkekte görülmemiş ölçüde hoş gözleri" olduğunu belirtiyorlar) ve son derece yetenekliydi. Her ikisi de, çalışma ve

sorumluluktan hoşlanmayan, epeyce boş vermiş ve zevkine düşkün bir mizaca sahipti. Her ikisi de, onlara hayran olacak, yol gösterecek, rahat yoldan kaderlerini belirleyecek birisi için ideal arkadaşlardı. Mihail Bakunin, Herwegh'in yanında kendini, daha zayıf tekneyi korumanın büyüüne bir kere daha kapılmış "bir Rus *müjiği*" gibi hissediyordu. Daha önce, Herwegh gibi, böylesine "zevkle yaratılmış" birisine hiç rastlamamıştı. Bu, sağlamlıktan bütünüyle uzak, yavan ve teorik Ruge'dan büyülenme ölçüsünde bir büyülenmeydi.¹¹⁸

Bu çekim, Bakunin'in, Herwegh'in ideallerinin kendisinininkiyle ne kadar uyuştuğunu keşfetmesiyle daha da güçlenmişti. Herwegh, teorisyen ve duygusallarla alay ediyor, kendini eylem adamı olarak adlandırıyordu. Bakunin de, yeni inancının tüm ateşliliğiyle aynı şeyi yapıyordu. Herwegh, iki üç yıldır, Almanya'nın politik geriliğini suçluyor, kurtuluş için Fransa'yı örnek alıyordu. Bakunin'in düşüncesi de son iki üç ay içinde aynı yönde bir dönüşüm yaşamıştı. Herwegh, onu, kişiliği, Bakunin için yeni bir sosyal ve politik önem kazanan George Sand'la yeniden tanıştırdı. Birlikte, en son *Consuelo* şaheseri üzerine uzun tartışmalar yaptılar. Herwegh'in Dresden'e yaptığı bir haftalık ziyaret bitmeden, aralarında samimi bir dostluk ve birlik kurulmuştu. Bu birlik, işin romantik faslı bir yana, işe de yaramıştı. Herwegh, daha geçenlerde, İsviçre'de yayımlanan, *Deutsche Bote* adlı Alman radikal dergisinin editörlüğünü üstlenmişti, bu durumda, "Jules Elsyard"ın da bu derginin yazarlarından olması son derece doğaldı.¹¹⁹

¹¹⁸ Herwegh, *Briefwechsel*, s. 24; *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 183-4.

¹¹⁹ Ruge, *Briefwechsel*, i. 284; Herwegh, *Briefwechsel*, s. 272.

Herwegh, 2 Kasım 1842'de, Dresden'den ayrıldı ve Prusya topraklarında olaylarla dolu sekiz hafta geçirdi. Orada bulunduğu onuncu gün, Berlin'in zengin Yahudi ipek tüccarlarından birinin kızıyla nişanlandı; bir hafta sonra, 19 Kasım'da, egzantrik çıkışlar yapmaya meraklı IV. Frederik Wilhelm, demokratik şairi, kendisinin "şerefli muhaliflerden" hoşlandığı teminatını vererek, huzuruna çağırdı. Bu tuhaf jestin ardındaki belirleyici neden, muhtemelen meraktı. Gerçi bu, birkaç gün sonra, *Deutsche Boten*'nin yeni çıkan sayısının Prusya topraklarında yasaklanmasını önlemedi. Kralın kalbini, nişanlısının kalbini kazandığı kadar çabuk kazandığı zehabına kapılan Herwegh, Frederik Wilhelm'e şık bir protesto mektubu yazdı. Kazara ya da planlı olarak, mektubu basında yayımlandı. Bu patavatsızlığın sonucu olarak, kendisine, yirmi dört saat içinde Prusya'yı terk etmesi bildirildi. 29 Aralık'ta Berlin'den ayrıldı. Sakson yetkilileri, Leipzig'de kalmasına izin vermediklerinden doğru İsviçre'ye gitti.¹²⁰

Bakunin, birdenbire ve beklenmedik bir şekilde, geri dönüşünde Herwegh'e katılmaya karar verdi. *Almanya'da Reaksiyon*'un ünü, onu endişelendirmiş ve şimdi Herwegh'le olan birliğin bilinmesiyle bu endişe daha da artmıştı. Sakson yetkilileri tarafından tutuklanacağı ve Rusya'ya teslim edileceği korkusuna kapılmaya başlamıştı. Kendisinin sonradan kabul edeceği gibi, bu, erken bir korkuydu. "Atmacanın önündeki dövüş horozu gibi" kaçması için ortada bir neden yoktu. Kaçışı

¹²⁰ Herwegh, *Briefwechsel*, ss. 25-37.

için sağlam nedenler olsaydı bile, Bakunin, hayatında ilk ve son kez, aşırı bir ihtiyatlılık göstermişti. Fakat ortada başka nedenler vardı. Bakunin, son maceralarından sonra iyice parlak bir hal alan arkadaşının büyüüne fena halde kapılmıştı. Ayrılık dayanılır gibi değildi. Bakunin daha sonra, *İtirafta*, eğer Herwegh Amerika'ya gidecek olsa onun peşinden gideceğini yazmıştır. Daha yüz kızartıcı bir düşünce de ihmal edilmemelidir. Dresden'e göç eden Bakunin, Berlin'de bir takım borçlar bırakmıştı. Şimdi ise, Ruge'dan aldığı borç da dahil, Dresden'deki borçları 2000 taler gibi önemli bir miktara ulaşmıştı. O zamana kadar alacaklılarını, ebeveynlerinden ya da Turgenyev'den gelecek para umuduyla oyalamıştı. Fakat durum hiç de olumlu gözüküyordu. Ruge'dan 250 taler daha borç aldı ve 1843 Ocak'ının ilk günü, Herwegh'e katılmak üzere alelâcele yola çıktı.¹²¹

s.120

Bakunin'in Dresden'den ayrılışına samimi olarak üzülen belki de yalnızca iki kişi vardı. Birkaç ay önce, Paul ve Turgenyev yola çıkmadan, Bakunin, Konservatuvar'da müzik öğretmenliği yapan Adolf Reichel'le arkadaşlık kurmuştu. Adolf'un, Matilda adlı bir kız kardeşi vardı; Bakunin'in kişiliği, her iki kardeşi de derinden etkilemişti. Sık sık evlerine uğrayarak, Reichel'den, favorisi Beethoven'i dinler ya da eğer Reichel evde yoksa, Matilda'yla çene çalardı. Matilda için, bu rastgele sohbetler, "ruhun ikinci kez vaftiz"

¹²¹ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 172-3, 209; iv. 104-5; Ruge, *Briefwechsel*, i. ss. 307-8.

edilmesi idi. Ne var ki, bu sohbetler onun için hiç de çok uzun değildi; Bakunin'in daima çekip gitmek için acelesi olduğunu farketmişti; kısa süre içinde anlaşıldı ki, Bakunin'in kaderi, dönülmesi mümkün olmayan bir tutku tarafından belirlenmiştir. Kardeşi Alexis'e, "aşık olmayı denediğini, fakat başarılı olamadığını," Paul'a ise, "henüz *ona* rastlamadığını, belki de hiç rastlamayacağını" belirttiği mektuplar, aşağı yukarı aynı zamana rastlar. Zavallı Matilda için hiçbir umut ışığı yoktu. Fakat, sonradan evlense de Matilda, Bakunin'in anısına bağlı kaldı, ona oldukça dinsel tonda mektuplar yazdı ve yedi yıl sonra hapis hanede ziyaret etmeye çalıştı. Adolf Reichel, politikaya hiçbir ilgi duymayan bu iyi müzisyen, otuz yıldan fazla bir zaman, Bakunin'in en sadık ve sabırlı dostu olarak kaldı.¹²²

Bakunin, Herwegh'e, Karlsruhe'de katıldı. 6 Ocak 1843'de, Bakunin'in Fransız toprağına ilk ayak bastığı yer olan Strassburg'daydılar; birkaç gün sonra da Zürih'e vardılar.¹²³

s.121

10. Bölüm

İsviçre Fasılası

¹²² *Materiali*, ed. Polosky, ii. 388; *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 107, 164.

¹²³ Herwegh, *Briefwechsel*, ss. 104, 113; *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 172-3.

Bakunin, önünde açılan yeni dünyanın fethine girişmek için duruma intibak etmeye çalışırken, bir duraklama devresi geçirdi. İki buçuk yıl önce Berlin'e ilk varışında yaşadığı bir anlık çekingenlik Zürih'te de tekrarlandı. Berlin ve Dresden'in batısındaki her şey ona yabancıydı, Herwegh'in dışında kimseyi tanıımıyordu. Politik lider ya da örgütçü olmayan Herwegh, o sırada, parlak evliliğinin hazırlıklarına gömülmüştü. Bakunin, Zürih'in hemen dışında, göle ve karla kaplı dağlara bakan bir odada yalnız başına yaşıyordu. Hayal edilemeyecek güzellikteki İsviçre manzarasıyla sarhoş olmuştu. Herwegh'le birlikte gölde kayıkla gezinti yapıyor, birlikte "hayal kuruyor, gülüyor ve kederleniyorlardı" ve arkadaşını, "bir ağabeyin kız kardeşini sevdiği" gibi seviyordu - bu sevgi daha zayıf karakterde olana karşı koruyucu bir lütufkârlıktan da azade değildi. Şubat başında, Bakunin, şimdiden açmış kardelenler ve "sümbül gibi kokan küçük mor çiçekler" bulduğu Uetliberg'e tırmandı; üç ağaç çiçeğini kuruttu ve onları mektuplarla Premukhino'ya gönderdi. Felsefe unutulmuş, politika ise beklenmekteydi.

Bazen, divanın üzerinde saatlerce uzanıyorum (diye yazıyordu Paul'e), özellikle güneş batarken göle ve dağlara bakıyorum, manzaradaki en ufak değişiklikleri gözlüyorum, birbiri ardından durmaksızın ortaya çıkan değişiklikleri; düşünüyorum, her şeyi düşünüyorum, kederi ve neşeyi duyuyorum; önümdeki her şey sisler içinde gizli.

Bu pastoral ortam içinde saatlerini, ona, Fransız düşüncesinin Alman düşüncesinden kesinlikle üstün olduğu yolundaki yeni inancını sağlayan George Sand'ın romanlarını devirmekle geçiriyordu. Bir zamanlar hayran olduğu Bettina'nın herzeleri, Madam Dudevant'ın "büyük,

misyoner şahsiyeti" yanında, ne kadar küçük, ne kadar özentî kalıyordu! Bettina, Almanya'nın soyut teori dünyasına aitti. George Sand ise, Fransızların, "pratik, canlı, gerçekten sade" özelliklerine sahipti. O, insanlığın kadın peygamberiydi ve Bakunin ne zaman onu okusa, daha iyi bir insan olduğunu, inancının daha da "güçlendiğini ve genişlediğini" hissediyordu.¹²⁴

s. 122

1839 yılındaki başarısız bir demokratik ayaklanmadan beri sağlam, muhafazakâr bir hükümetin yönetimi altında bulunan Zürih kantonu, Prusya'dan ve Saksonya'dan sınır dışı edilmiş devrimci bir şairin sığınmasına gereken saygıyı göstermek niyetinde değildi. Yaklaşık Şubat ortalarında, Herwegh, Zürih'i terketmesi yolunda bir ihtar aldı. Bunun üzerine, vatandaşlığının görüşülmekte olduğu Basel kantonuna sığındı; 8 Mart 1843'de, Emma Siegmung'la, ünlü, küçük Baden kaplıcasında evlendi. Bakunin, sağdıç rolünü büyük bir zevkle yerine getirdi, gelini arabasından alıp, "Elveda Matmazel" sözleriyle Kiliseye kadar eşlik etti, gerisin geri getirirken de, "Günaydın Madam" sözlerini söylemeyi ihmal etmedi. Bakunin, Herwegh'in bu aşk evliliğinden büyük bir memnuniyet duymuş gözükmemektedir ve mektupları, geline komplimanlarla doludur. Fakat bunun hemen ardından, yeni evli çiftin İtalya'ya gitmesi, *Deutsche Bote* büyük rüyasının sonunu getirdi. Herwegh ve arkadaşları tarafından toplanan malzeme -şiir ve makaleler- küçük bir cilt halinde basıldı. Bu

¹²⁴ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 179-84, 186.

ciltte, haylaz Bakunin'in herhangi bir yazısı yer almıyordu.¹²⁵

Aynı ilkbahar, Bakunin'in duygusal ilişkilerinin en garip ve karanlıkta kalmış olanı başladı. Dresten'de, Pescantini adlı İtalyan bir şarkıcı ve Baltık bölgesinden bir Rus olan, karısı Johanna ile tanışmıştı. Pescantini'den borç para almış, hatta ondan, "malî işlerine destek olmasını rica" etmişti. Pescantinilerin hali vakti yerindeydi ve daha geçenlerde, Bakunin'in o yaz onlara katıldığı, Nyon yakınlarındaki Cenevre Gölü kıyısında bir ev satın almışlardı. İsviçre'deki ilk buluşmaları, 1765'de Rousseau'nun iki ay yaşadığı, onun kutsal anılarıyla dolu, Bienne Gölündeki St. Peter Adasında gerçekleşmişti. Burada Bakunin, 1843 Nisan'ının sonunda, Pescantiniler ve çocuklarıyla on gün geçirdi.

s.123

Büyüleyici bir yer ve büyüleyici insanlar (diye yazıyordu Paul'a). Bir an için tüm dertlerimi bir yana koyup, bir çocuk kadar mutlu oluyor, yürüyor, şarkı söylüyor, kayalara tırmanıyor, doğaya hayran kalıyor, Shelling çeviriyor, İtalyanca okuyor, dilediğimi yapıyor ve İspanya'da kaleler inşa ediyorum.

İspanya'da kaleler, Johanna için inşa ediliyordu. Bakunin, Dresden'de, Pescantini'ye, "hoş, cömert İtalyan mizacında, son derece tutkulu, son derece zeki ve bunların yanısıra artistik" diyerek saygı göstermişti. Ancak şimdi, yüksek ruhlu Johanna'nın çevresi, ona, farklı bir bakış açısını telkin ediyordu. Pescantini'nin "İtalyan mizacı", böylesine mükemmel bir

¹²⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 196; Herwegh, *Briefwechsel*, ss. 40, 222.

kadının yanında değersiz kalıyordu; Bakunin kendini, Johanna'yı, "korkunç ve rezil bir kölelik" olan evliliğinden kurtaracak gezgin bir ortaçağ şövalyesi gibi görmeye başlamıştı. Bu, bildik ve Bakunin'e uygun bir roldü. Bir kere daha bir kadının aklının yöneticiliğini yapıyor, bir kere daha ev içi isyanın ve kurtuluşun peygamberi oluyordu. "Varvara'nın kurtuluşu", daha romantik bir biçimde yeniden sahneye konuyordu.¹²⁶

*

*

*

Fakat romans, eskisi gibi, realiteden kaçmak için yeterli değildi. St. Peter Adasından Zürih'e dönüş, yücelerden alçaklara inmeyi de ifade ediyordu. Malî durum, duygusallığa yer bırakacak gibi değildi. Okuyucu, Bakunin'in malî durumunun her zaman olduğu gibi iflah olmaz bir borç yükü ve onmaz bir kargaşalık içinde olduğunu anlamaya kendini hazırlamalıdır; biyografi yazarı, onun borçluluk arapsağını çözmeye Bakunin'in kendisinden daha yetkili değildir. Aslında onun malî hesapları, bir bakıma, kendi içinde son derece basittir. Bu hesapların kredi tarafı daima açık verir. Borçlarını iki kategoriye bölmüştür: hapisane tehdidi taşıyan borçlar ve şerefsizliğe yol açma tehdidi taşıyan borçlar. Diğerlerini boş verir ve çabucak unutturdu. Aslında alacaklılarını, yalnızca olağanüstü kriz anlarında bir saniyeden fazla düşünürdü. İşte bu anlardan biri de, 1843 Mayıs'ının başında, Zürih'e dönüşünde gelip çatmıştı.

¹²⁶ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 183, 199, 204, 209, 218, 245.

Dresden'den kaçtığından beri malî durumu sürekli daha kötüye gitmişti. Zürih'e geldiğinde, toplam parası iki franktan ibaretti, bunu da tutup bir dilenciye verdi, bu tutumunu Herwegh'e, böylece dünya malından tamamen azade olduğu şeklinde açıkladı. St. Petersburg Adasını ziyaret etmeden önce bile, Ruge'un mektupları sabırsız ve hoşnutsuzdu. Bir alacaklı olarak Ruge, Turgenyev'le kesinlikle kıyaslanamazdı. Zengin bir adam olmadığı için (*Deutsche Jahrbücher*'in yasaklanmasıyla, Bakunin'in Dresden'den ayrılmasından sonraki birkaç gün içinde son derece mütevazı olan düzenli bir gelirden de yoksun kalmıştı) verdiği borçların derhal ödeneceğini umut ediyordu; bir Rus olmadığından, Dresden'deyken ondan tasasız bir şekilde borçlarını tasfiye etmesini isteyen Bakunin'in ticari borçları hakkında verdiği bilgileri bir güzel yutmuştu. Tüm borçların yekûnu 2000 talere ulaşmıştı. Mart'ta, Bakunin, boğayı boynuzlarından tuttu ve Ruge'a göndermek üzere, Turgenyev'in Petersburg'daki bankerlerine 2500 talerlik bir hesap çıkardı, bu paranın şu andaki ihtiyaçlarıyla birlikte borçlarının karşılanmasını sağlayacağını izah etti. Ailesine yaptığı sürekli başvuruların ısrarlı bir sessizlikle karşılanmasının ancak Rus sansürünün müdahalesiyle izah edilebileceğini belirtti. Kuşkusuz Turgenyev'e bu parayı ödeyecek, sonra da babasıyla durumu görüşecekti. Eğer bütün bunlardan bir sonuç alınamazsa, "eli ayağı tuttuğu ve sağlam bir iradeye sahip olduğu için" dilenmekten kurtulmanın diğer yollarını arayacaktı.

Tüm kalbimle itiraf ederim ki (diye bağlıyordu, samimiyetle), şimdiye kadar düzensiz bir kişiydim. Ama artık düzensizliğimi yenmem gerektiğini biliyorum. Şimdi ilk kez ekonominin, kişisel onurumun temel koşulu olduğunu anlamış bulunuyorum.¹²⁷

Bu açıklamalar, St. Peter Adasının heyecanlı atmosferi içinde, kısa sürede unutuldu. Fakat, Mayıs başında, Ruge, paranın ödenmesi için yaygarayı basmaya devam etti; Zürih'e döndüğünde, Bakunin'i bekleyen bir başka kötü mektup daha vardı, Turgenyev'e yollanan hesap karşılığını bulmamıştı. Bakunin'in Premukhino'ya uzun ve belagatli bir mektup yazmaktan başka çaresi yoktu. Büyük bir aciliyetle, "Paul'a ya da Nikola'ya ya da eğer onlar orada değilse kız kardeşlerime" diye hitap ediyor ve yaklaşık 10.000 rubleyi bulan borçlarının ayrıntılı bir listesini yapıyordu. Bu borçların üçte ikisinin acilen ödenmesi gerekiyordu, borçlar, "hapis" ya da "şerefini kaybetme" kategorilerinden birine giriyordu. Babasından, malikânenin kendine ait hissesini satmasını, halasının toprağı ipoteg'e vermesini, Turgenyev'den ya da Madam Yazikov'dan borç alınmasını rica ediyordu - eğer iflastan kurtulacaksa bu umutsuzca çarenin yürürlüğe konması zarurîydi. Eğer borçları ödenir ve "bir iki yıl" yaşamasına yeterli bir para sağlanırsa, onlardan bir daha tek kuruş istemeyecekti. Alacaklılarına üç aylık senetler verecekti, eğer bu arada para gelmezse, en iyisini yaptığına gerçekten inanarak seve seve hapishanenin yolunu tutacaktı.¹²⁸

¹²⁷ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 156, 196-8; Wagner, *My Life*, s. 466.

¹²⁸ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 205-11.

Bu başvurunun Premukhino'da yarattığı hayret, ancak hayal edilebilir, çünkü bize bu konuda herhangi bir kayıt kalmamıştır. Ancak, Mihail'in, "ağızına lokma koymadan dolaşma" düşüncesi, yumuşak kalpli Natalie Beyer'i etkilemiş, arkadaşına, soluk soluğa tavsiyelerde bulunmasına yol açmıştı:

Ebeveynlerine gerçeği tüm çıplaklığıyla söyle, onlara, bir gün tüm servetlerini oğulları için harcamak isteyeceklerini, ama o zaman çok geç olacağını anlat; peki o zaman da sessizliklerini koruyacaklar mı, oğullarını kaybettikleri, belki de kendi hatalarıyla ölümüne yol açtıkları korkunç haberini aldıklarında vicdanlarını altınlarıyla yatıştırabilecekler mi?

Son derece elverişsiz bir zamandı. Bakunin ailesi malî bir zorluk içine girmişti, Turgenyev ise, annesinin malî dizginleri ele alması sonucu kötü bir dönem yaşıyordu. Bir zamanlar, Mihail'in, Turgenyev'in sırtından geçindiği düşüncesiyle onuru kırılan Tatyana, Turgenyev'e bizzat mektup yazarak, ondan, ağabeyinin, Ruge'a borcu olan 2000 taleri ödemesini rica etti. Daha önceden, doğrudan Ruge'un aynı yöndeki ricasına muhatap olan Turgenyev'in iyice canı sıkıldı. Aşık olduğu kızlara para vermek onun için bir yenilik değildi. Ama aşkına karşılık vermesi mümkün olmayan bir kadın tarafından kendisinden para istenmesi hiç hoşuna gitmemişti. Kendi hesabından, Mihail'e, yalnızca 1000 ruble yolladı; kısa bir gecikmeden sonra, 1200 ruble daha gönderdi. Fakat, mutsuz Tatyana'ya, içine işleyecek acı bir mektup yazdı; bu sefil malî vaka, sonunda, temiz, coşkulu bir romans ortamında başlayan bir ilişkinin sonunu getirdi. Alexander Bakunin, büyük oğlunu bir yüzkarasından kurtaracak 1800 ruble buldu. Başka miktarların geldiğine - eğer

geldiyse kimden geldiğine - ilişkin, herhangi bir kayıt yoktur. Kriz, geçici olarak aşılmış, Ruge yatışmıştı. Borçlu, hapishaneyi boylamadı, bir kere daha kendini daha önemli konulara adamak için özgürdü artık.¹²⁹

* * *

s. 126

Ne duygusal ilişkiler, ne de malî sorunlar, Bakunin'in hayatında uzun süre esas rolü oynabilirdi, nitekim düşünceleri şimdiden politik sorunlara yönelmiş bulunuyordu. Büyük ölçüde Herwegh'in aracılığıyla, içlerinde, yirmi yıl önce Prusya'dan sınır dışı edilmiş ve şimdi Zürih'teki radikal partinin liderliğini yapan August Follen'in, İsviçre'nin en önemli demokratik gazetesi *Schweizerische Republikaner*'i basan ve daha geçenlerde *sığınmacı* olan Julius Fröbel'in de bulunduğu çok sayıda önde gelen İsviçreli radikalle tanışmıştı. Bakunin'in içinde bulunduğu malî zorluğa üzülen Follen, ona, Rusya hakkında bir kitap yazmasını önerdi. Fakat Bakunin, hayatı boyunca, kalemıyla hayatını kazanmaya karşı aristokratik bir tiksinti duymuştu, ayrıca o sırada, kısa süre sonra terkedeceği, kendi ülkesinin kurumlarına karşı yazılı bir saldırıda bulunma konusunda belli bir önyargıya da sahipti. *Schweizerische Republikaner*'de komünizm üzerine yayımlanmış, ona atfedilen bir makale dışında, İsviçre'de

¹²⁹ Kornilov, *Gody Stranstviya*, ss. 224, 242-3, 248, 262; *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 204.

bulunduğu süre içinde, Bakunin'in kaleminden çıkmış tek bir makale yoktur. Bu dönemde, daha az samimi oldukları arasında, Neuthâtel'de Doğal Tarih profesörü olan ve kısa bir süre sonra Birleşik Devletler'e göç edecek Agassiz; Bern'de tanıştığı ünlü doğal bilimler profesörü, Vogt da vardı. Follen'in kız kardeşi olan, Vogt'un karısı Luisa, bu evsiz ve büyüleyici genç Rusa, annece bir ilgi göstermişti. Dört oğullarının en büyüğü olan Karl, tarihte, 1848 Alman devrimine katılmasıyla ve daha sonra da Marx'la tartışmaya tutuşmasıyla tanınır. O sırada küçük bir oğlan çocuğu olan üçüncü oğulları Adolf, son yıllarında Bakunin'in yakın arkadaşı olmuştur. En küçük oğulları Gustav ise, altmışların sonlarında onunla karşılaşmıştır. Adolf Reichel'in yanısıra, Vogtlar da, Bakunin'in en sürekli ve sadık dostları olmuşlardır.¹³⁰

s. 127

İsviçre yolculuğu sırasında Bakunin'in karşısına çıkan en önemli şahsiyet, kendisi gibi İsviçre'de yabancı olarak bulunan ve dünyayı dolaşan bir gezgindi. Bakunin, 1843 başında Zürih'e geldiğinde eline geçen ilk kitaplardan biri, geçen Aralık ayında, Vevey'de basılmış, Wilhelm Weitling imzasını taşıyan, *Uyum ve Özgürlüğün Yolları* başlıklı, ince bir kitaptı. Bu, "gerçekten olağanüstü kitap", Bakunin'i çarpmıştı. Yazarın, ilk kez, "bir proletaryan düşünce" gibi, hiç de bildik olmayan sözcükler kullandığını söylüyor, Ruge'a, kitaptan çarpıcı bir bölümü alıntı olarak yolluyordu:

¹³⁰ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 174-5, 193-4, 222-31.

Mükemmel bir toplumda hükümet değil, yönetim olur, yasa değil yükümlülük olur, ceza değil, düzeltme araçları olur.

Bu çarpıcı satırlar, Mihail'in beyninde, canlı ve sürekli bir etki yaptı. Burada, kendisinin yirmi yıldan fazla bir zaman sonra ayrıntılarını ortaya koyacağı anarşist akidenin başta gelen maddesinin rüşeymi vardı.¹³¹

Wilhelm Weitling, 1806 yılındaki Napolyoncu saldırıdan sonra Almanya'da üslenen bir Fransız subayıyla, Magdeburg'daki bir Alman kızının evlilik dışı çocuğuydu. Terzilik mesleğini öğrendi, bütün eğitimini kendi çabasıyla edindi. Büyüyünce askerlik yapmaktan kaçtı ve bohçasını sırtına vurup dünyayı dolaşmaya çıktı. Yıllarca süren gezginlikten sonra, 1835 yılında, sosyalizm akidesini incelediği ve devrimci propagandanın pratiğini yaptığı Paris'te ortaya çıktı. 1839 ayaklanmasından sonra, Blanqui'nin diğer yabancı arkadaşlarıyla birlikte Fransa'dan sınır dışı edildi. İsviçre'ye iltica etti; burada, dağ taş dolaşarak, zanaatkârların gizli politik topluluklarını kurarak, kendi eliyle, sosyal ayaklanma yoluyla erişilecek gelecekteki Ütopya'yı vazeden kitaplar, dergiler ve risaleler basarak, dört yıl daha geçirdi.

s. 128

Weitling, Herwegh'den, gelip Zürih'te Bakunin'i görmesi yolunda bir mektup aldığı anda, 1843'ün Mayıs'ıydı. Bakunin, *Uyum ve Özgürlüğün Yolları* yazarını büyük bir coşkuyla karşıladı. Onda, cevvaliyet, zekâ, enerji ve "hepsinden önemlisi, büyük bir fanatizmden arınmışlık, saygın bir

¹³¹ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 176-7.

gurur, köleleştirilmiş çoğunluğun geleceğine ve kurtuluşuna inanç" bulmuştu. O zamana kadar Bakunin'in devrimciliği, çay ve tütün eşliğinde entellektüeller tarafından yapılan tartışmalarda, bu konunun da ele alınmasının ötesine geçmemişti. Ruge'u kalemi bırakıp, kılıca sarılmaya teşvik edecek bir kışkırtmayı hayal bile etmek mümkün değildi; Herwegh ise, bir eylem adamı gibi görünmeyi sevse de, esasında, tiranı alaşağı etmekten, ona karşı şiirler yazmakla daha fazla ilgiliydi. Weitling'in kişiliğinde, devrim, yakıcı bireysel acılar biçiminde, daha pratik bir görünüm arz ediyordu. O andaki idealleri, özellikle günün Fransız sosyalizminin yarı yarıya mistik diliyle bezenmişti. Ancak, bu ideallerin başarıya ulaşması için izlenecek metod konusunda ilüzyonları ve vicdanî endişeleri yoktu. Magdeburglu terzi çırağı, her türlü ırksal, ailesel ve sosyal statüye ilişkin yüklerden azadeydi. Herkese karşıydı ve devletin yıkılmasını, zenginlerin zor yoluyla mülksüzleştirilmesini vazediyordu. Daha baştan, önerisi, "komünizm düşmanlarının acımasızca kurşuna dizilmesi"ydi. Bakunin, bu, yüksek ruhlu idealizm ile pervasız vahşet karışımında, kendi çalkantılı doğasına uygun bir şeyler buldu. Weitling ile karşılaşması, spekülâtif felsefeden pratik devrimciliğe dönüşümünü tamamlamak açısından, hayatının belirleyici önemde bir olaydır. Rus aristokrati, uluslararası proletaryanın hizmetkârı olmuştu. Bu andan itibaren, sosyal ve politik düzeni şiddet yoluyla alaşağı etmek, Mihail Bakunin'in başta gelen ve açıkça ilân edilmiş hedefi haline geldi.¹³²

¹³² *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 106.

Bakunin'in, Weitling'in propaganda faaliyetlerine ne ölçüde katkıda bulunduğu ya da onun "zanaatkârlar" cemiyetine katılıp katılmadığı bilinmemektedir. Birliktelikleri, her halükârda kısa sürmüştür. Weitling, İsa'yı, "yoksul kız Meryem'in evlilik dışı çocuğu", ilk isyancı ve komünist olarak resmeden, *Yoksul bir Günahkârın İncili* adlı yeni kitabını - aslında burada Weitling, prototip olarak kendini almaktadır - daha yeni baskıya göndermişti. Durumu istihbar eden Zürih'teki yetkililer, bu suçun, politik ve dinsel ortodoksiye karşı aynı anda işlenmiş olmasından yararlanmaya karar verdiler. Yayınevi basıldı ve kitabın provalarına el kondu. Weitling tutuklandı, altı ay hapis cezasına mahkûm edilip, cezasının sonunda ülkeden çıkarılmasına karar verildi. Elyazmaları, bu yeni ve sinsi komünizm salgın hastalığına karşı bir rapor hazırlama talimatı almış Bluntschli adlı muhafazakâr jüri üyesinin başkanlığındaki bir komisyona teslim edildi.

Bu olaylar Bakunin'in kaderinde önemli değişikliklere yol açtı. Adı, Weitling'in evrakları arasında geçiyordu; Bluntschli'nin raporunda da (basılmıştır) kendisinden, Weitling'in suç ortaklarından biri olarak söz edilmekteydi. İsviçre otoriteleri ona karşı herhangi bir girişimde bulunmadılar. Fakat Bern'deki uyanık Rus sefarethanesi, Petersburg'a, soylu bir aileden gelen bu Rus gencinin komünistlerin arasına karıştığına ilişkin ayrıntılı bir rapor gönderdi. Otoriteler fena halde telaşlandılar. 1843 Kasım'ında, Premukhino'da bulunan Alexander Bakunin, oğluna bundan böyle malî yardım yapmaması ve derhal Rusya'ya geri dönmesini sağlaması yolunda ricada

bulunan bir resmî yazı aldı. Yaşlı adam, tüm tevazuuyla, oğlunun faaliyetlerini onaylamadığı ve ona Mayıs ayından beri para yollamadığı, ancak onu geri getirmeye zorlayacak herhangi bir imkândan yoksun olduğu yanıtını verdi.

Bu gelişmelerden habersiz olan Bakunin, yaz sonunu ve sonbaharı, Nyon'da, Pescantinilerle geçirmekteydi. Bundan sonra, Dresden'den, ona katılmak üzere gelen Reichel'le buluşmak üzere Bern'e hareket etti. Bern'de, 1844 Yeni Yılına kadar kaldı; oradayken, 6 Şubat günü, yurda dönmesi yolundaki resmî çağrı kendisine verilmek üzere Rus Sefaretine davet edildi. Bakunin, Rus hükümetinin uzun koluna gereken saygıyı gösterdi. Emre boyun eğmiş gibi görünüp ertesi gün Bern'den ayrıldı. Ne var ki, yolculuk Rusya'ya değildi. Zürih'ten yollanan eşyaları için Baden'de birkaç gün bekledi. Ardından, Reichel'le buluşup, Brüksel'e gitmek üzere İsviçre'den ayrıldı.

s.130

Petersburg, davayı, sanığın gıyabında ve normal seyrinde sürdürdü. Aralık 1844'de, Çar, "eski Teğmen Mihail Bakunin" hakkındaki, bütün soyluluk ünvanlarını kaybettiğine, belirsiz bir zaman için Sibirya'ya sürülüp ağır çalışmaya gönderilmesine ve tüm mülkiyetine Devlet tarafından el konulduğuna ilişkin ceza hükmünü imzaladı. Kendisine doğrudan doğruya bildirilen süresiz sürgün cezası, Dresden'den kaçtığı sırada, resmen tasdik edilmişti.¹³³

¹³³ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 232, 448, 458-60; iv. 110.

11. Bölüm

Paris'te Hayat

Bakunin'in Brüksel'de kaldığı üç aylık dönemdeki ilk ve tek önemli olay, bir Rus arkadaşının, muhtemelen Alexandra'nın eski nişanlısı Botkin'in daveti üzerine Paris'e kısa bir ziyaret yapmasıdır. Ondokuzuncu yüzyılın kırklarında, Fransa'nın başkenti, Kıtanın her yanından politik göçmenlerin sığınma taleplerini kabul eden ve ilerici düşüncenin toplanma noktası olan gelecek on yıldaki Londra'dan farksızdı. Temmuz monarşisinin, sıkıcı, cesaret kırıcı monotonluğunun altında, 1789 geleneği yaşamını sürdürüyordu. Birkaç milliyetten ve her ekolden gayrimemnun - yalnızca Almanya'dan 80.000'den fazla göçmen de içlerinde olmak üzere - *burjuva* devletin çöküşüne ilişkin her derde deva görüşlerini vazediyordu. Herkes, eninde sonunda Paris'e gelmek zorunda olan devrimin teori ve pratiğiyle ilgileniyordu. Paris, muhafazakârların korkulu rüyası, gayrimemnunların ise Mekke'siydi. Bu, Mihail Bakunin gibi birisi için bulunmaz bir ortamdı.

Bakunin'in 1844 Mart'ında, Paris'te geçirdiği birkaç gün, olaylarla dolu ve büyüleyiciydi. Orada, çok sayıda tanıdık simayla karşılaştı. Alexandra'yla yaşadığı aşktan sonra tamamen kendini toparlamış Botkin'in yanısıra, Bakunin'in ilk kez Dresden'de tanıştığı, yurtdışına seyahat ettikleri zamanlar liberal fikirlerle ilgilenmekten hoşlanan, fakat kendi kazançlarıyla tuttukları evlerinde rahat içinde yaşayan aydınlanmış Rus aristokratlarından biri olan Grigori Tolstoy da oradaydı. Uzun balayılarından yeni dönen Herweghler, Emma'nın, babasından aldığı yüklü bir para sayesinde, Paris'te şık bir ev kurmuşlardı. Son olarak, Dresden'den Paris'e göç eden Ruge da oradaydı. Ruge, Bakunin'i, malî düzensizliği dolayısıyla ancak yarı yarıya affetmişti ve "bir Alman son derece yabancı olan, hata üstüne hata yapan, verdiği sözü tutmayan" Rus arkadaşını sıkı bir gözlem altına almıştı. Bakunin, Paris'e geldiğinde, Ruge, müteveffa *Deutsche Jahrbücher*'in halefi, *Deutsch-Französische Jahrbücher*'in ilk sayısını (aynı zamanda son sayısını) daha yeni yayımlamıştı. Bu sayıda, Marx tarafından yazılmış, Hegel'in *Yasanın Felsefesi* üzerine önemli bir makale ve Bakunin'in kısa bir yazısı yer alıyordu - bu yazı, Bakunin'in, Ruge'dan, devrim görüşünden umutsuzluğa kapılmamasını rica eden ve Fransa'nın geleceğin umudu olduğuna dikkat çeken, Mayıs ayında, St. Peter Adasından yazılmış (fakat muhtemelen, basılmak üzere düzeltilmiş) bir mektubuydu. Hırsları kapasitesini aşan Ruge, kendini Paris'teki devrimci hareketin lideri olarak görüyordu. 23 Mart'ta, Paris'te, "sorunlarımızı" tartışmak üzere özel bir toplantı düzenlendi. Bakunin, Tolstoy ve Botkin ile birlikte, devrimci Rusya'yı temsil

etti. Fransızların arasında, Louis Blanc, Pierre Leroux ve Félix Pyat da vardı. Toplantıdaki Almanlar, Bernays adlı bir gazeteci ve Karl Marx'la, onların desteklediği Ruge'du. Bakunin, Dresden'de, Marx'ın adını, Ruge'dan işitmiş olmalıdır. Şimdi, ilk kez, gelecekteki rakibiyle yüz yüze geliyordu.¹³⁴

Birkaç gün sonra, Bakunin, Reichel'in, Konservatuvar'da bir öğretmenlik işi bulduğu Brüksel'in yeknesak hayatına geri döndü. Brüksel'de, yalnızca birkaç Polonyalı göçmenle samimi bir ilişki kurabilmişti, bunların başında, kıdemli bir demokrat ve tarihçi olan Lelewel geliyordu. Fakat diğer Polonyalı isyancıların görüşleri oldukça uzaktı ve Belçika'nın başkentinde Bakunin'i çeken hiçbir şey yoktu. Bir kere devrimin merkezini keşfettikten sonra, hiçbir şeyden hoşnut kalamazdı. Temmuz 1844'de, uysal Reichel'i, üç buçuk yıl kalacağı Paris'e kendisiyle birlikte göç etmesi için ikna etti.¹³⁵

s. 133

Bakunin, ilk sığınağını, *Deutsch-Französische Jahrbücher*'le işbirliği halindeki Alman sürgün grubu içinde buldu. Bu bahtsız projenin çökmesinden beri, derginin, Marx ve bizzat Ruge'un da içinde yer aldığı çoğu yazarı, Bernays ve bir diğer Yahudi Bernstein tarafından çıkarılan, daha az iddialı, *Vorwärts* adlı haftalık bir haber dergisinde yazmaya başlamışlardı. Bakunin, bir süre için Reichel'den ayrıldı ve Rue des Moulins'de, Bernstein'ın, bu kalender Rus

¹³⁴ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 555-6; Ruge, *Brief-wechsel*, i. 318, 370; *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 64, 211-15, 461.

¹³⁵ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 555; *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 110-11.

aristokratının dünya malının, basit bir bavul, katlanan yatak ve çinko leğenden ibaret olduğunu görünce çok şaşırarak kardeşiyle bir yer kiraladı. Bakunin, *Vorwärts*'de yazmışsa bile, bunu tespit etmek mümkün olmamıştır. Bu dergiyi, yukardan bir havayla, "hiç bir işe yaramayan bir kâğıt parçası" olarak değerlendirmiştir. Şimdi Bakunin, bir kere daha, Rue de Bourgogne'de, Reichel'le oturmaktadır, burada birlikte, İngilizce ve Fransızca dersleri vermektedirler. Bakunin, esas olarak, arkadaşlarının yardımlarıyla geçiniyor olmalıdır. *İtiraf*ında sözünü ettiği, yaşamını sürdürmek için "Almancadan çeviriler" yaptığına ilişkin herhangi bir belirti yoktur; "Rus ailelere, 10 ya da 7,5 franka ders verdiği" iddiasını doğrulayacak herhangi bir şey de işitilmemiştir.¹³⁶

s. 134

Alman radikalleri, kısa süre sonra, yeni kazandıkları bu Rusu, Fransız arkadaşlarına tanıştırdılar; Bakunin, kırklı yıllarda, Paris'te, ilerici düşüncenin hemen hemen tüm temsilcileriyle teker teker tanıştı. Bunlardan, yakın yıllarda yazıları kendisini en çok etkileyen iki kişiyi ziyaret etti: Lamennais ve George Sand. Ancak, George Sand, fazla mütehakkim, Lamennais ise, günlük hayattan elini ayağını fazlasıyla çekmiş olduklarından, Bakunin'in yakın arkadaşları olmaları mümkün değildi. Nitekim hiçbir zaman da yakın ilişkiler kurulamadı aralarında. Mart ayındaki ilk kısa ziyareti sırasında, birkaç yıl önce, George Sand'ın işbirliğiyle, *Revue*

¹³⁶ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 236-8; iv. 114; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 400-401; Steklov, *M.A. Bakunin*, i. 127.

Indépendante'yi kuran Pierre Leroux'la tanışmıştı. Ama, Leroux'u bir daha göremedi ve bu dergiye yazma isteği gerçekleşemedi. Ünlü *Voyage en Icarie*'nin kıdemli yazarı Cabet'i (kısa süre sonra Amerika Birleşik Devletleri'ndeki "İkaryan" kolonisini bizzat kuracaktır) ve Fourieristlerin lideri Considérant'ı da ziyaret etti. Fakat, Fransız komünistleri, ilk başta, "Almanlardan daha ilerlemeci, daha insan, özgür ve vakur" görünmüşlerse de, kısa süre sonra, sosyal devrimin, kitap yazmakla ve vaaz vermekle geleceği ya da yeryüzü cennetinin, bir profesörün inzivaya çekildiği sırça köşkünden *a priori* ortaya koyduğu bir çizginin ürünü olarak kurulacağı ilüzyonunun beyhudeliğine ikna oldu. Bu ütopyacılar, Weitling'in tüm kusurlarına sahiptiler, üstelik onun yüksek meziyetlerinden de nasiplerini almamışlardı. Bakunin, Weitling'i, *Constitutione*'deki Merrucan, *National*'daki Marrast, *La Presse*'deki Émile Girardin ve hepsinden önemlisi, *La Réforme*'daki Louis Blanc, Flocon ve Cavaignac gibi liberal ve radikal gazetecilerden daha çekici buluyordu. Ancak Paris'teki gazetecilik faaliyetleri birkaç makaleyle sınırlı kaldı; bu adamların hiçbiri onun gelişmesinde herhangi bir ciddi rol oynamadı. İlk günlerde, Fransız işçilerinin bazı sosyalist ya da komünist toplantılarında bulundu. Ne var ki, kendisini Fransız otoritelerinin gözüne batıracağı ve sınırdışı edilmesine yol açacağı korkusuyla, Fransız politik hayatında bu biçimde yer almaktan kısa sürede vazgeçti. Bu dönemde, Fransız *burjuva* radikalleri gibi, Fransız proletaryası da onun üzerinde fazla bir etki bırakmış değildir.¹³⁷

Bakunin'in, ne *İtiraf*'ında, ne de başka bir yerde değindiği, Paris'teki hayatına

¹³⁷ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 200, 235; iv. 113.

ilişkin bir olaydan burada söz etmenin yeridir. 1845'de, Farmason oldu ve Paris'in Grand Orient'indeki İskoç Locasına katıldı. Masonlukla ilerici düşünce arasındaki ittifak uzun süreli bir geleneğe dayanır. Ondokuzuncu yüzyılın başlarındaki Rusya'da, "son derece zayıf olan Mason sekti", bizzat Bakunin'in yazdığı gibi, "insanlık sevgisinin alevinde gizlenerek korunmuştu"; bu yüzyıl boyunca, Fransız radikallerin çoğunluğu Farmasondu. Bu yüzden, Bakunin'in Masonluğa katılmasında şaşılacak bir şey yoktur. Fakat, zamanının büyük kısmını onunla geçiren Reichel, bunun farkına varmamıştır. Bu olgu, onun bu döneme ilişkin mektuplaşmalarında bu konudan hiç söz etmemesiyle birleşince, Bakunin'in Masonluğa ilgisinin pek de o kadar güçlü olmadığı sonucu çıkmaktadır. Onun hayatındaki bu karanlık nokta konusunda ayrıntılı bilgi noksanlığı söz konusudur.¹³⁸

* * *

Bakunin'in Paris'teki ikametinin ilk bölümü sırasında, az sayıdaki arkadaşı arasında, kendi zatî önemleri ve onun hayatında belirleyici bir rol oynamaları nedeniyle, biri Alman, diğeri Fransız iki adam ön plana çıkmaktadır: Karl Marx ve Pierre-Joseph Proudhon.

¹³⁸ *Sobranie*, ed. Steklov, i. 25. Dresden *Staatsarchiv*'deki Bakunin dosyasında bulunan ve muhtemelen 1848'de Skorzewski tarafından ele geçirilen bir sertifika (bkz. s.172), Bakunin'in, üç yıl boyunca, Paris'in Grand Orient'indeki İskoç Locasının bir üyesi olduğunu göstermektedir. Reichel, Nettlau'ya (bu kitabın yazarının Dr. Nettlau'yla kişisel iletipiminden elde edilmiş bir bilgidir), Bakunin'in Farmason olduğunu bilmediğini belirtmiştir.

1844 yılının ikinci yarısında, Paris'te, Bakunin'in, Marx'la ne ölçüde yakın bir ilişki içinde olduğunu ortaya çıkartmak oldukça zordur. Her ikisi de *Vorwärts* çevresinde yer alıyordu. İkisi de Herwegh'in arkadaşı ve hayranıydı. İkisi de Ruge'u hakir görüyordu ve yaklaşık bu zamanlarda onunla açık tartışmaya girişmişlerdi. İkisi de, Alman düşüncesinin pratik olmayan karakterini reddetmekle meşguldü; her ikisinin de gözü, Avrupa devriminin habercisi "Galya horozu"ndaydı. İlişkilerinin derecesi ne olursa olsun, Marx'ın bu ilişkide, dominant taraf olduğu açıktır. Marx, Bakunin'den dört yaş küçüktü. Ancak sicili ve deneyimi çok daha etkileyiciydi. Bir yıl boyunca, Köln'deki *Rheinische Zeitung*'un editörlüğünü yapmış ve onu, Almanya'daki en önemli ve saldırgan radikal yayın organı haline getirmişti. Ünü, felsefe ve politik gazetecilik alanlarındaydı, şimdi de politik ekonomi çalışmasına gömülmüştü. Bundan yıllar sonra, çatışmalarının en yüksek noktasında, Bakunin, Paris'te tanıştıkları ilk günlerde, rakibinin vukufunun derinliğine duyduğu saygıyı ve Marx kadar "genişlemesine ve derinlemesine" okuyan birisiyle çok seyrek karşılaştığını cömertçe ifade etmiştir.

O sırada politik ekonomiden hiçbir şey anlamıyordum ve sosyalizmim tamamen içgüdüsel. O ise, benden genç olmasına rağmen, bir ateist, bilimsel materyalist ve bilinçli bir sosyalistti.

Bizzat Bakunin de, günün birinde bütün bunları benimsedi; belki de Marx'ın etkisiyle, 1844 sonbaharında, Feuerbach'ın felsefesi üzerine bir çalışma (bu projeye ilişkin hiçbir

şey işitilmedi daha sonra) planladı, politik ekonomiyi incelemeye başladı (bu konuda da hiçbir zaman ilerleyemedi) ve kendini (bir ölçüde hatalı olarak), "tam anlamıyla bir komünist" ilân etti.

Bakunin'in, Marx'ın yeteneklerine duyduğu tam anlamıyla samimi hayranlığın, kişiliğine duyulan sevgiyi de içerdği söylenemez. Marx'ın karakteri, Bakunin'e her zaman uzak ve itici gelmiştir. Marx, sert, dakik ve hesaplıdır. Kendi söylediğine göre, saf düşünce temelinde bilimsel sosyalizmi pratiğe geçiriyordu; Bakunin için ise, duyguyla renklendirilmemiş hiçbir şey güzel değildi. Rus aristokratiyle, Yahudi avukatın oğlu arasındaki farklılık, yalnızca mizaçlar arasındaki çatışmadan değil, aynı zamanda gelenek ve fikirler konusunda ortak herhangi bir arkaplan olmamasından da kaynaklanıyordu; başından itibaren, birbirlerini ne anlamış, ne de sevmişlerdi.

s. 136

Oldukça sık buluşurduk (diye yazıyor Bakunin, bu Paris günlerinin ardından) çünkü, onun bilgisine ve daima kişisel benlik davasıyla bir arada olsa da, proletarya davasına adanmışlığına ve tutkusuna fazlasıyla hayrandım; öğretici ve nükteli olduğu kadar, biraz da kin ve garaz dolayısıyla ilham verici olmaktan uzak sohbetlerini arar olmuştum - ki, bu kin ve garaz, ne yazık ki, sık sık ortaya çıkardı. Fakat aramızda hiçbir zaman yakın bir dostluk oluşmadı. Mizaçlarımız buna izin vermiyordu. O, beni duygusal idealist olarak adlandırıyordu; haklıydı. Ben de onu, hoyrat, kendini beğenmiş ve acımasız olarak değerlendiriyordum; ben de haklıydım.

Fakat, o sırada bu temel farklılıkların kendilerini tam olarak ifade etmesi için yeterli zaman olmamıştı. 1845 Ocak'ında, *Vorwärts*'da yayımlanan gereğinden fazla

açık sözlü makaleler, Fransız otoritelerini, Prusya Hükümetinin ricası üzerine, Marx'ı sınırışı etmeye sevketti; Marx, ailesiyle birlikte, - Bakunin'in *İtiraf*ında, "hiç rahat etmediğim" dediği - Brüksel'e gitti.¹³⁹

Daha cana yakın birisi olan Pierre-Joseph Proudhon, belki de, Bakunin'in gelişmesinin bu aşamasında daha önemli bir etki yapmıştı. Proudhon, Weitling gibi kendi kendini eğitmiş bir işçiydi. Fakat, Weitling'in tersine, saygın *burjuva* modeline uygun bir hayat sürdürdü; en radikal fikirleri ileri sürmüş olmasına rağmen, devrimin körüklenmesinde hiçbir zaman aktif bir şekilde yer almadı. Korkusuz ve orijinal düşünmeye yatkın kafası, Fransız sosyalizminin hobisi olan ve felaketine yol açan geleneksel ütopyalardan uzaklaşmasına yol açtı. Yazarlık hayatındaki ilk önemli adım, 1840'da basılan, *Mülkiyet Nedir?* başlığını taşıyan ve bu başlığı, "Mülkiyet hırsızlıktır" vecizesiyle yanıtlayan bir broşürün basılmasıdır. Mülkiyetin inkârını, daha az vurgulu olmayan, Tanrının reddi izledi. Kendini, ateist değil, antiteist olarak adlandırıyordu. Tanrının, Kötülüğün tecessüm etmiş şekli olduğuna inanıyordu. "Eğer Tanrı yoksa," diyordu, "mülk sahipleri de olmayacaktır." Politik kurumları da aynı şekilde değerlendiriyordu. Weitling gibi, o da, anayasal demokrasiye inanmıyordu. 1848 Kurucu Meclis'inde, "anayasaya karşı oy vereceğim," diye ilân etmişti, "benim onaylamadığım şeyleri içerdiği ve onayladığım şeyleri içermediği için değil: anayasaya, bir anayasa olduğu için karşı oy kullanacağım." Bu inkârların şaşırtıcı kalitesi ve stilinin nüfuz edici gücü, Weitling'dense, Proudhon'a, "anarşizmin babası" ünvanını kazandırdı.

¹³⁹ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 237; iv. ýýý.

Bakunin'in Marx'la ilişkisi kesinlikle tek taraflıydı: Marx, Bakunin'den hiçbir şey almamıştı. Bakunin'le Proudhon arasındaki ilişki ise daha karmaşıktır. Proudhon'un fikirleri, aynı Bakunin'inkiler gibi, sürekli akış halindeydi; Bakunin gibi, o da, olumlamadan çok inkâra önem veriyordu. Almanca bilmiyordu; Bakunin, henüz Fransızcaya çevrilmemiş Hegel'i ona tanıtmak için büyük çaba gösterdi. Bir akşam vakti, şu meşhur hikâyeye göre, Bakunin, Hegel felsefesinin içeriğindeki devrimci öğeleri arkadaşına yorumlamaya girişti. Ertesi sabah, şafak söktüğünde, sönen ateşin korları çevresinde yorumlar devam etmekteydi. Hegelci diyalektik, tuhaf bir şekilde çarpıtılmış şekliyle de olsa, Proudhon'un, 1846'da yayımlanan *Ekonomik Çelişkiler* adlı çalışmasına büyük ölçüde uyuyordu; bu kitap için seçtiği "Destruam Aedificabo," şiarı, Bakunin'in, "yıkma tutkusu, yaratıcı bir tutkudur" deyişini müthiş hatırlatıyordu. Bu önemli katkılara rağmen, Bakunin, daha sonraki yıllarda daima Proudhon'a borçlu olduğunu söylemiştir, Proudhon'un ise ona hiçbir borcu olmamıştır. Daha sonraki yıllarda, Proudhon'un, "doktriner burjuva sosyalistlerinden, eylemiyle ve içgüdüleriyle yüz kere daha devrimci olduğunu" söylemiştir. Duygusal iyimserliği bir hayli yüksek boyutlarda olan Proudhon, Saint-Simonistlerin ve Fourieristlerin fantastik hayalciliğine sahipti. Var olan düzenin üç ana dayanağına cesaretle saldırmıştı: Tanrı, Devlet ve özel mülkiyet. Bunlara ilk darbeyi indiren Weitling olmuştu. Ancak, Bakunin'in, otoriteye karşı içgüdüsel başkaldırıdan, düzenli bir anarşist akideye

dönüşümünden sorumlu olanların başında Proudhon gelir. Bu, sözü geçen akidenin formüle edilmesinden yirmi yıldan fazla bir zaman önce olmuştur. Fakat, tanışmalarından yirmi yıl sonra dahi Bakunin, Proudhon'u, öğretmeni ve yol göstericisi olarak selâmlamıştır.¹⁴⁰

* * *

s. 138

Gerçi, Bakunin'in Paris'teki ilgileri, yalnızca politika ve teori ile kısıtlı değildi. Ruge ile bozuşma ve Marx'ın ayrılışı, onun, Paris'teki Alman politik gruplarıyla işbirliğinin sonunu getirdi. Bu toplulukta sürekli görüştüğü tek Alman Herwegh'di. Tembel, keyfine düşkün ve ilk kez, ünlü olduğu kadar zengin de olan Herwegh, politik reform ya da sosyal devrim davasının renksizliğinden, Paris'in eğlence hayatıyla daha fazla ilgiliydi. Partilerden, eğlencilerden çıkmaz olmuş, metresi Kontes d'Agoult'un kişiliğinde, edebiyatta olduğu kadar, sosyete alanında da ün kazanmıştı. Bu yaşam tarzı, Ruge ve diğer iyi Alman demokratları tarafından, onun, hiç de kıskançlıktan doğmayan bir horgörüyle karşılanmasına yol açmıştı. Ama Bakunin'in aristokratlara karşı önyargısı yoktu; Ruge'un, Herwegh'in Kontesle birliğine itirazının burjuva ve geleneksel bir anlayış olduğunu düşünüyordu. Mihail, gerektiğinde, hiçbir şaysiz yaşayabilirdi. Ama bulduğunda, lüksten hoşlanırdı; yıllar sonra, saygıdeğer Reichel, Herweghlerin

¹⁴⁰ Bakunin, *Euvres*, ii. 311-12; Herzen, ed. Lemke, xiv. 453.

Rue Barbet'teki katlarında birlikte geçirdikleri o "harika akşamı" özlemle yad etmiştir. Bakunin bile, zaman zaman Kontes d'Agoult'un salonunu dolduran ünlülerin arasında boy gösterir, bunu, özür diler bir havada, "Fransız kibarlığı ve Fransız yalancılığı gibi huylarını tamamen kaybetmemek için" diye açıklardı.¹⁴¹

Gerçi bu yeni dostlar, Bakunin'in derinden duyduğu tüm ihtiyaçları karşılıyor değillerdi. Beş yıllık gezginlik, arada bir tekrarlanan memleket özlemi krizlerini ortadan kaldırmamıştı.

Kendimi ruhsal ortamın son derece soğuk olduğu yabancı bir ülkede, dosttan ve akrabadan yoksun, aileden yoksun, herhangi bir faaliyet alanından yoksun, işsiz ve herhangi bir gelecek umudu olmaksızın sürgüne mahkûm etmişim. Kendimi ülkemden kopartmış ve kaygısızca tüm dönüş yollarımı kapamışım. Ama ne Alman, ne de Fransız olma başarısını gösterebilmişim. Tersine, dışardaki yaşamım uzadıkça, daha da derinden, bir Rus olduğumu ve Rus olmaya son veremeyeceğimi hissettim.

Çara yapılan *İtiraf*'da yer alan bu satırlar, Bakunin'in bu döneme ilişkin hissiyatı hakkındaki tüm gerçeği ifade etmemekle birlikte, onun ruh hallerinden birini doğru bir şekilde tasvir etmektedir; böyle anlarda, geçici bir süre için, şeytanın iğvasına uyup, "kendini Sen nehrine atmayı, orada mutsuz, yararsız bir varlık olarak boğulmayı" düşündüğü gerçekten de olmuştur.¹⁴²

s.139

¹⁴¹ Rug, *Briefwechsel*, i. 374; *Materiali*. ed. Polonsky, ii. 372; *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 269.

¹⁴² *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 114-15.

Ülkeye geri dönmesi çağrısını yerine getirmediğinden beri, Rus resmî makamlarının tutumuna ilişkin hiçbir haber almamıştı. Fakat, 1845 Ocak'ında, Parizyen, *Gazette des Tribunaux*, Rus resmî gazetesinin, sürgün ve kürek cezası konusundaki emperyal kararını yeniden yayımladı. Aynı kararda, Bakunin'in sonradan "üst sınıftan bir hilekâr" olarak tanımlayacağı, pek tanınmamış birisi olan, Paris'teki bir diğer göçmen, İvan Golovin'e de benzeri bir ceza verilmişti; *Gazette des Tribunaux*, Golovin'in, kararı, "Romanovlar ve Rus aristokrasisi tarafından verilmiş imtiyazların" ihlali olarak protesto eden bir mektubunu yayımlayınca, Bakunin'in sabrı taşıtı. Radikal gazete *La Réforme*'a uzun bir mektup göndererek, hem Golovin'le, hem de Rus Hükümetiyle alay etti. Rus soyluluğunun, Çarın iradesi karşısında bazı imtiyazlara sahip olabileceği fikriyle dalga geçti. Yazısında, "Rusya'da yasanın, Çarın iradesinden başka bir anlama gelmediğini" belirtti; "Rusya ve Polonya gibi mutsuz ve baskı altındaki ülkelerde" demokrasinin bir zorunluluk olduğunu söyleyerek bağladı. Rus halkının kaderi ve kalitesi üzerine şu belîğ sözleri yazdı:

Onu ezen korkunç köleliğe ve her yandan yediği darbelere rağmen, Rus halkı, hem içgüdüsel olarak, hem de alışkanlıklarıyla demokratiktir. Bu halk yozlaşmamıştır, yalnızca mutsuzdur. Onun yarı barbar doğasında, öyle enerjik, öyle engin bir şeyler vardır ki, böylesi bir şiirsellik, tutku ve nükte zenginliğinde, eğer onu tanıyabilmişseniz, dünyada hâlâ büyük bir misyonu yerine getireceğine inanmamanız mümkün değildir... Çünkü Rus halkı, hükümetin kötü iradesine rağmen ilerlemektedir. Köylülerin efendilerine karşı, kısmi ama son derece ciddi ayaklanmaları bunu yeterince ispatlar. Bu ayaklanmaların büyük bir ihtilale dönüşeceği an belki de o kadar uzakta değildir; eğer hükümet, bu halkın kurtuluşu için elini çabuk tutmazsa çok kan dökülecektir.

Bu mektup, *La Réformé*'da, 27 Ocak 1845'de yayımlandı. Bu, Rus Hükümetine saldırdığı ve Rus devrimini ilân ettiği ilk yayımlanmış yazısıdır; bu mektuptan, *İtiraf*'da, "ikinci suçu" olarak söz etmektedir - ilk suçu, ülkeye dönmeyi reddetmesidir. Daha önemlisi ise, daha sonraki doktrinde oldukça göze çarpan bir özellik olan, Rus halkının demokratik karakterine olan duygusal inancını ilk kez kamuoyunun önünde açıklamasıdır. Şu nokta önemle belirtilmelidir ki, bu inanç, yerinde yapılmış bir gözlemden değil, Rus halkıyla son bağlantısından dört yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra, yabancı bir başkentte yaşadığı sıra özleminin yarattığı duygulardan doğmuştur.¹⁴³

s.140

Fakat Rusya için duyulan sıra özleminin anlamı, her şeyden önce Premukhino'ya duyulan özlem. Bakunin'de soyut patriyotizmin zerresi yoktu. Premukhino, onu tüm Rus dünyasıyla birleştiren tek noktaydı. 1843 Temmuz'unda, adı Weitling olayına, kamuoyu önünde karıştığından beri, Premukhino'dan hiçbir haber almamıştı. 1844 sonbaharında, ailesiyle gizlice haberleşmenin yollarını bulduğunu kaydetmiştir. Bu dönemde ailesine mektup yazdıysa bile, ya mektuplarına sansür tarafından el konmuş ya da alıcıları tarafından, herhangi bir tahkikattan kaçınmak için imha edilmiş olmalıdırlar; çünkü Premukhino arşivlerinde bu mektuplara rastlanamamıştır. 1845

¹⁴³ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 234-43; iv. 112; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s.41.

ilkbaharında, ilki Paul'a, ikincisi, Paul ve Tatyana'ya, üçüncüsü de Tatyana'ya birbiri ardından yazılmış üç mektup vardır. Bu mektupların üçü de, yerlerine, Rusya'ya dönen dostlar tarafından kişisel olarak ulaştırılmıştır. Tatyana'ya yollanan sonuncu mektuba, Mihail, *La Réformé*'da yayımlanan mektubunun bir kopyasını koymuş ve ondan, iki yıllık sessizliğe son vermesini rica etmiştir. Paul ve onun dışında, ebeveynleriyle, diğer erkek ve kız kardeşleriyle, herkesle bağını kopartmaya hazırdı. Tatyana ile hayat boyu sürecek kutsal yakınlığının, "zamanın yasalarına yenildiğini ve diğer her şey gibi fasılaya uğradığını" düşünmeye dayanamazdı. Bir kere daha, son kez olmak üzere, eski yakınlık duygusunu yakalamaya çalışıyordu.

Sevgili Tatyana, belki yanıliyorum, ama bana öyle geliyor ki, hayatın, kederli ve sıkıcı, günlerin derin ve sessiz bir acıyla geçip gidiyor, tutkulu yüreğin aşkın ve hayatın tatmin edilmemiş ihtiyaçlarıyla azap çekerek içine kapanıyor, sonsuz bir gurur ve önüne geçilmez bir yalnızlıkla kıvranıyor. Bana öyle geliyor ki, bizim eski Premukhino dünyamızın, şimdi diğerleri tarafından reddedilen ve unutilan gençlik dolu inançlarının ve beklentilerinin yıkıntıları arasında yalnız başına kaldın ve sana yakın hiç kimse yok, üzüntülerini paylaşabilecek ya da paylaşacak hiçbir arkadaşın yok. Canım, eğer tahminim doğruysa, unutma ki, hâlâ sadık ve değişmez bir dostun var...

Fakat Tatyana yanıt veremedi ya da vermedi. Mihail de bir daha yazmadı; onu gençliğinin evine bağlayan tek şey yalnızca anılarıydı artık.¹⁴⁴

¹⁴⁴ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 234-57.

Paris'teki birkaç Rus ziyaretçinin, zaman zaman, onun doğduğu topraklardan belli belirsiz tatlar getirdiği de oluyordu. Paris'teki ilk kışında, Grigori Tolstoy'un arkadaşlığı, "taşlaşmış ruhunu ısıtmış, yeniden güç ve cesaret vermiş, bir kere daha gençleşmesine yol açmış"tı. Daha sonra gelenler arasında, karısı tarafından terkedilen ve ordan oraya gezerek boşuna oyalanacağı ve teselli bulacağı bir şeyler arayan Ogarev de vardı. Bakunin'in, Paris'te onu ziyaret etmesinin dışında, aralarında geçenlere ilişkin herhangi bir kayıt yoktur. Fakat barışmış ve on sekiz yıl sonra yeniden olduğu gibi yakın arkadaşlar olarak bir araya gelmişlerdir. Sonra, "mükemmel insanlar ve *samimi* arkadaşlarım" dediği, Rusya'ya dönerlerken yanlarında Tatyana'ya yazılmış mektubu da götüren Melgunovlar vardır. 1845 ilkbaharında, Johanna Pescantini (Mihail'in Paul'a mektubundaki üstü örtülü imaya dayanarak) Paris'teydi ve muhtemelen yalnızdı; Mihail, St. Peter Adasında başlattığı ve Leman Gölü kıyısında devam ettirdiği kurtuluş mücadelesini sürdürüyordu. Fakat Varvara'nın trajedisine benzer bir sonuç, tek yanlı bağlılık biçiminde yeniden tekrarlandı. Johanna son derece dinine bağlı bir kadındı. Bakunin'in, evliliğin köleliğine başkaldırı yönünde yaptığı tutkulu kıskırtmalar, kocasına ve çocuklarına karşı görev duygusuyla çatışıyordu; sonunda onlar üstün geldi. Bakunin'i seviyordu. Ama, Pescantini'ye döndü. Bakunin, onu terketmenin kendisi için kolay olmadığını, ama bunu o arzu ettiği için böyle hareket ettiğini yazacaktı sonradan; bundan sonra bir daha karşılaşmadılar. Johanna'nın, kız kardeşlerinin dışında, Bakunin'i, gençlik döneminde derinden etkileyen tek kadın olduğu düşünülebilir. Önemli olan nokta ise, bu duyguların, kendilerini, tutkulu bir

ayrılık ve isyan çağrısıyla ifade etmiş olmasıdır.¹⁴⁵

s.142

Bu dönemdeki bir diğer duygusal ilişki, Bakunin'in hayatındaki diğer bildik örneklerle, Beyer kardeşler ve Mathilda Reichel ile yaşadığı talihsiz flört örneklerine uygundur. Paris'teki Rus göçmenler arasında, bir zamanlar, Moskova'daki Herzen ve Ogarev'in çevresinde bulunan Nikola Sazonov da vardı. Tembel ve keyfine düşkün bir karakteri olan Sazonov, doğduğu topraklardan da sürgün edilince, Paris'e gelen çok sayıda Rusun kolaylıkla sürüklendiği, Bakunin'in deyişiyle, "Fransız şarabı içip, Fransız kadınlarını öpmek" türünden bir sosyal hayata yöneldi. Bu hayat tarzı içinde, zekâsı tahribata uğradığı gibi, hâlâ önemli miktarda olan maddî varlığı da önemli ölçüde sarsıldı. 1846 sonbaharında, borçları dolayısıyla Clichy hapishanesine atıldı. İçine düştüğü müşkül durumdan kurtarmak için, iki kız kardeşi, alelâcele Rusya'dan çıkıp geldiler.

Ne var ki, Sazonov, daha onlar gelmeden Clichy'den kurtulmanın yolunu bulmuştu. Geldiklerinde, kardeşlerinin, bir İtalyan metresin pençesine düşmüş olduğunu gördüler. Umutsuzlukla, içlerinde Bakunin'in de bulunduğu arkadaşlarının yardımına başvurdular. Öyle anlaşıyor ki, Bakunin de, bu nazik durum konusunda onlara tavsiye ve yardımda bulunmuştur. Fakat, kız kardeşlerin büyüğü, Poludenski adında birinden boşanmış bir dul olan Maria, kardeşinin müşkül durumunu tartıştığı bu

¹⁴⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 244-5, 256; *Herzen*, ed. Lemke, xiv. 556.

yakışıklı, genç deve çabucak aşık oluverdi. Arkadaşlıkları iki yıl sürdü; Bakunin'e yazdığı birkaç mektup muhafaza edilebilmiştir. Bakunin, Mary'nin hizmetlerini büyük bir hoşgörüyle kabul etti ve elbette, onun kendisine borç verme isteğine direnmedi. Bakunin'in, Mary'e, Johanna Pescantini'ye duyduğu türden bir tutku duyduğuna ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. Fakat, dış görünüşüyle, her iki ilişki de, aynı yönde bir seyir izlemiştir; Bakunin'i resmettiği kabul edilen, Turgenyev'in *Rudin* romanındaki şu ünlü pasajın, onları anlatıp anlatmadığı da kesin değildir:

Dışardan gelen bir Rus hanımefendi ona bağlandı, okumuş cinsten bu kadın, artık okumuşluğu ölçüsünde genç ve güzel değildi. Onunla bir süre ilişkisini sürdürdü ve sonunda ayrıldı. Daha doğrusu, kadın ondan ayrıldı.¹⁴⁶

* * *

s.143

1847'de, Mihail'in Paris'teki son yılında, yolu üzerinden üç hayalet daha geçti.

O ilkbahar, Alexander Herzen, karısı ve üç çocuğuyla birlikte, sürekli bir sürgün hayatı yaşamak üzere Paris'e geldi - gerçi, doğduğu topraklardan tamamen uzaklaştıklarını o sırada henüz bilmiyorlardı. Daha Paris'e geleli bir hafta olmamıştı ki, bir sokağın köşesinde, üç arkadaşıyla birlikte yürüyen, aynı on yıl önce Moskova'da yaptığı gibi el kol hareketleriyle konuşan, ikide bir durup bir

¹⁴⁶ Herzen, ed. Lemke, xiii, 587-8; xiv. 134-7; Materiali, ed. Polonsky, i. 38-41; Turgenyev, *Rudin*.

yerleri gösteren Bakunin'e rastladı. Bakunin, Petersburg rıhtımında Herzen'le vedalaştıkları o uzakta kalmış 1840 yazından beri, dış görünüş bakımından çok az değişmişti. Ama ruhsal bakımdan, devasa bir gelişme söz konusuydu. Rusya'dan ayrıldığından beri Bakunin, yalnızca Hegel'in devrimci yorumunu kavramakla kalmamış, onun da ötesine geçmişti. Herzen'in o ana kadar yalnızca hayal ettiği, Avrupa'nın devrimci başkentinde üç yıldır kalıyor olmanın ayrıcalığından hoşnuttu. Herzen şimdi, daha kendisinin başlangıcında bulunduğu bir yolculuğa çoktan çıkmış onun gibi bir öncüyü selâmlayabilirdi. Bakunin'in pansiyonunda Proudhon'la konuştuğunda ya da kendisine, politik gelişmesinin bir kilometre taşı gibi görünen, bir cafede Louis Blanc ile tanıştığında, hâlâ bu ruh hali içindeydi.

Daha sonraki deneyimler ve fikir yürütmeler, bu basit manzarayı değiştirmiştir. Herzen, Bakunin'in, yurtdışındaki uzun konukluğu sırasında, Rusya'nın gerçekliğine ilişkin duygularını yitirdiğini farketti. *Deutsche Jahrbücher*'deki, Jules Elysard imzalı makalesinde Bakunin, doğduğu topraklar üzerinde "bulutların toplanmakta olduğu"na ilişkin inancını açıklamıştı; Herzen ise, Bakunin'in iyimser mizacının ürünü olan, I. Nikola Rusya'sında devrimci rüzgârın esmeye başladığı ya da esmek üzere olduğu türünden bir şeye ikna olmaya hazır değildi. O sırada Herzen, (gerçi yurtdışında birkaç yıl geçirdikten sonra o da aynı yanılsamalara kapılmıştır), Rusya'dan, Bakunin'in, Rus halkının demokratik doğası mistik görüşünü paylaşacak ölçüde kopmuş değildi. Ayrıca, Bakunin, Sazonov ve Paris'teki diğer arkadaşlarının yaşantılarını görmek, onda hiç de olumlu bir izlenim bırakmamıştı. Bohem hayat, sıkış tepiş öğrenci odaları,

kronik malî sıkıntılar, cafelerde sabahın üçüne kadar süren tartışmalar - ki, bu tartışmalarla Herzen, "beş adam hiçbir şey anlamadan dinliyor ve diğer beşi de, anlamadan konuşuyor" diye dalga geçmiştir - bütün bunlar, Bakunin'in mizacının bir parçası haline gelmişti ve onun dünyaya bakışında, dünya devrimi davasıyla çözülmez iç bağlar oluşturmışlardı. Herzen'in düzenli işleyen, son derece disiplinli kafası, bu ilişkiyi kavrayamamıştı. Bakunin ve 1847 Paris'i, onun doğuştan kuşkuculuğuna bol bol malzeme sağlıyordu.¹⁴⁷

s.144

Herzen'in gelişinden birkaç hafta sonra, Belinski de Paris'te peydah oldu - Herzen gibi, politik aydınlanma için değil, sağlık nedenleriyle. Bu, Belinski'nin, Batı Avrupa'yı ilk ve son ziyaretiydi. İleri safhada veremdi ve Paris'teki konukluğunun ikinci yarısını, Passy'deki bir sağlık kurumunda geçirdi. Ateş hemen hemen sönmüştü. Bakunin'le eski ilişkilerinde sürekli tekrarlanan büyük küskünlüklerden, vicdan azabının yol açtığı barışmalardan artık eser kalmamıştı. Belinski de, Hegelci realitenin büyüsünden kurtulmuş, aynı Bakunin gibi, Hegel'den, Fransız sosyalizmine yönelmişti. Ancak mizaç farklılıklarının yol açtığı uçurum kapatılacak gibi değildi. Belinski, Bakunin'den hâlâ, kibarca, "bizim Alman" ve "benim inanç arkadaşım" diye söz etmekteydi.

O, bir mistik bir idealist, bir romantik olarak doğdu ve öyle ölecek (diye yazıyordu Belinski, Paris'ten ayrıldığında); çünkü felsefeyi reddetmek, insanın doğasını değiştirmez.

¹⁴⁷ Herzen, ed. Lemke, xiii. 289, 579-80, 582.

Bakunin'in hayalci iyimserliği, Belinski'yi sinizme yöneltmişti. "İnanç arkadaşı Bakunin ne söylerse söylesin", despotizm ve haksızlık kazanacaktı.¹⁴⁸

Üçüncü hayalet, Almanya ve Londra turlarını bitirip, yaz sonuna doğru Paris'e gelen Turgenyev'di. Ama şimdi, Turgenyev'in düşüncesi, felsefeden de, politikadan da uzaklardaydı. Berlin'de kalbini kısa bir süre fetheden Bakunin'i, oradan, çabucak ve nihaî olarak çıkarıp atmıştı; Tatyana'nın anısı, bu buluşmaya ayrı bir sıkıcılık katıyordu. Her iki taraf da geçmiş yakınlığı canlandırmak için herhangi bir teşebbüste bulunmadı. 1844'den beri, Pauline Viardot, Turgenyev'in uysal kalbinde tartışılmaz bir egemenlik kurmuştu. Paris'e gelişinden birkaç gün sonra, Courtavenel'deki Viardot villasına çekip gitti; arkadaşları bir daha onu şehirde hiç görmediler.¹⁴⁹

s. 145

Eylül'de, Belinski, Rusya'ya dönmek üzere Paris'ten ayrıldı. Bu, aynı zamanda, hayatında yer etmiş arkadaşlarına, Herzen'e, Turgenyev'e, Bakunin'e veda etmek anlamına geliyordu, nitekim, bir yılı bulmadan öldü. Herzen, Ekim ayında, Bakunin ve Herwegh de içlerinde olmak üzere tüm arkadaşlarına bir veda ziyafeti verdikten sonra ailesiyle birlikte İtalya'ya gitti. İki ay sonra, Bakunin'in Paris'teki konukluğu da sona erecekti.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Belinsky, *Pisma*, iii. 249, 265, 328, 338-9.

¹⁴⁹ Belinsky, *Pisma*, iii. 258.

¹⁵⁰ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 268.

12. Bölüm

Devrime Giriş

Fransız Devrimi geleneğinden beslenen ondokuzuncu yüzyıl liberallerinin gözünde özgürlük, yalnızca birey için değil, ulus için de söz konusuydu. Bireyler gibi uluslar da, mutlak monarşiler ya da yabancılar tarafından, iradeleri hilafına yönetilmeme "hakkına" sahiptiler. Metternich çağında, milliyetçilik ilkesi, hem savunucuları, hem de muhaliflerince, her yerde demokrasinin doğal sonucu olarak kabul edildi; bu yüzyılın ilerlediği yıllarda, gerek Marx, gerekse Bismarck (biri teoride, diğeri pratikte), bunların arasında zorunlu bir bağlantı olmadığını gösterdiler, yirminci yüzyıla kadar, demokrasi kavramı ve milliyetçilik, dünyada ağır basan politik doğruluk için el ele veren müttefik güçler oldular, ancak sonunda, günümüzdeki Sinyor Mussolini ve Herr Hitler tarafından, birbirlerinden tamamen koparıldılar.

Ondokuzuncu yüzyılın büyük kısmı boyunca, Polonya davası, Avrupa liberallerine, bu iki ilkenin ikiz kardeş gibi birbirinden ayrılmadığını göstermenin pratikteki modeli olarak hizmet etti. O, hem milliyetçiliğin, hem de demokrasinin ruhunu temsil ediyordu. Polonya'yı baskı altına alanlar, Viyana Kongresinden beri, demokrasi ve milliyetçiliğin geleneksel muhalifleri olan, Avusturya, Rusya ve

Prusya'ydı. Avrupa'da ırkları baskı altında tutmayan Fransa ve İngiltere, Polonya davasını sempatiyle ele alan liberal duygulara serbestçe hoşgörü gösterebilecek durumdaydılar. Bütün ülkelerin demokratları, Avusturya, Rusya ve Prusya otokrasilerini ateşli bir şekilde reddediyorlardı; Polonya'ya yapılanlar, böyle bir reddiye için iyi bir platform oluşturuyordu. Polonya, herkesin bildiği gibi, bu iktidarlardan üçte ikilik bir parça kopartmanın Aşıl topuğunu oluşturuyordu. Ondokuzuncu yüzyıl demokratlarının elinde, Polonya davası, uluslararası hakların sembolü haline gelmişti.

s.147

Özgürlüğün, ondokuzuncu yüzyıldaki en aşırı savunucusu Mihail Bakunin'in, demokrasi kültüne, er ya da geç milliyetçilik kültürünü katması kaçınılmazdı; doğaldır ki, onun bu kültü, Polonya'yla ilk somut nesnesini bulmuş oldu. Ancak bu gelişme yavaş yavaş olgunlaştı. Bakunin, Polonya sınırında görev yapan bir gençken, Çarın bu belâlı ve yarı yarıya yabancı tebalarına karşı, resmîyetin, aşağı gören lütufkârlık tavrını paylaşıyordu. Daha sonra, Berlin ve Dresden'de bulunan çok sayıdaki Polonyalı sığınmacıyla herhangi bir teması olmadı. Brüksel'de, Lelewel'in bile onun üzerindeki etkisi, Polonyalı olmaktan çok, kişiseldi. Fakat Lelewel, sonunda ona, Polonya'nın, yalnızca, Rusya'nın kaynaşmaktan uzak bir bölgesi değil, kendi tarihine sahip bir ülke olduğunu öğretti. Polonya, bizzat Rusya gibi, Çarcı baskının parlak bir örneğiydi; bu fikir Bakunin'in zihninde öyle köklü yer etti ki, geçen bölümde alıntı yapılan, Ocak 1845 tarihli *La Réforme*'daki mektubunda, Rusya

ve Polonya'dan, yalnızca "demokrasi" ile kurtulacak, "mutsuz ve baskı altında ülkeler" olarak bir arada söz etti.¹⁵¹

Kendilerine yapılan haksızlıklar üzerine uzun zamandır derin derin düşünmekte olan Polonyalılar, yabancıları değerlendirmede neredeyse marazî bir duyarlılık edinmişlerdi. Özellikle bir Rusun rastgele sarfettiği sempatik bir söz onlar için çarpıcı bir yenilikti. Polonyalı göçmenlerin aristokratik hizbinin lideri, Kont Adam Czartoryski, Bakunin'i evine davet etmek üzere bir adamını göndermişti. Bakunin gitti, ama pek etkilenmedi, bir daha da gitmedi. Birkaç hafta sonra, Londra'nın Somers Town'ında yaşayan, demokrat partili bir Polonyalı olan Stolzmann adlı kişiden bir mektup aldı. Stolzmann, ona, "dürüst ve vefalı karakterinin, aydınlık ve ilerici görüşünün delili olan," *La Réforme*'da yayımlanan mektubunun, bir Polonya göçmen dergisinde yeniden basıldığını haber veriyor ve Bakunin'i, Kasım ayında yapılacak, Dekabrist ayaklanmasının martirlerini anma toplantısına davet ediyordu. Mihail, kibarca yanıt verdi, ancak Londra'ya gitmedi. Paris'te yaşayan, sürgün Polonyalı şair Mickiewicz'i ziyaret etti. Artık oldukça yaşlanmış olan Mickiewicz, Polonya romantizminin tuhaf bir şekilde su yüzüne çıkmasından fena halde etkilenmişti - bu Mesihî doktrine göre, Polonya'nın şehadeti, Çarmıha gerilmenin bir sembolüydü ve onun yeniden dirilişi, insanlığın kurtuluşunun habercisiydi. Bakunin'e, dünyanın, barış içinde yaşayan ve çalışan, bir Polonyalı, bir Çek, bir Fransız, bir Yahudi ve bir Rusun oluşturacağı bir cemaatle kurtulacağını anlattı. Diğer bütün unsurlar tamamdı, bir Rus eksikti; Mickiewicz, Bakunin'in bu

¹⁵¹ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 242.

boşluğu dolduracağına inanıyordu. Bakunin, bu daveti de kibarca geri çevirdi.¹⁵²

s. 148

Gerçi, Polonya'nın emellerine karşı gösterdiği bu gevşek tutum, o ana kadar çok az ilgilendiği, Merkezî Avrupa'nın küçük bir köşesindeki olaylarla kısa süre sonra ortadan kalktı. Polonya topraklarında, hâlâ görece bağımsızlığını koruyan, Cracow Cumhuriyeti adlı küçük bir parça vardı. Burada, 1846 Şubat'ında, Polonya bayrağı bir kere daha yükseltildi, Rusya ve Avusturya Polonyası'nın kurtuluşu ilân edildi. Prusya'daki ayaklanma, hemen hemen bir darbe bile indirilmeksizin sönüp gitti. Galiçya'da ise, köylülerin toprak sahiplerine karşı ayaklanmasının isyanın kaderini belirlemesiyle büyük çatışmalar yaşandı. Avusturya, düzen tesis edilince, Rusya ve Prusya'nın göz yummasıyla Cracow Cumhuriyetini sessiz sedasız ilhak etti ve bu, Büyük Britanya ile Fransa'nın, ölçülü, diplomatik protestolarına yol açtı.

Bu olaylar, çok sayıda Polonyalının yaşadığı ve güçlü dostlara sahip olduğu Paris'te aşırı bir heyecana yol açtı. İsyanın sürdüğü iki üç gün iyimserleri cesaretlendirir gibiydi; Fransız radikalleri, demokrasi ve milliyetçiliğin haklı çıkması umuduyla özellikle hareketlenmişlerdi. Bakunin, radikal arkadaşlarından, bu heyecanı anında kapıvermişti. Yetişkinlik çağına ulaştığından beri, Avrupa'da ilk kez gerçekten devrimin ortaya çıkışına tanık oluyordu - teoride değil, pratikte bir devrime. Önüne geçilmez bir şekilde o yöne

¹⁵² *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 112-13; Kornilov, *Gody Stranstviya*, ss, 300-304.

doğru sürüklendi. Kanındaki devrim çağrısı, bazı insanların denizin ve dağların çağrısını hissetmesi gibi bir şeydi. Ancak duyguları eyleme dönüşmeden ayaklanma çöktü; Bakunin'in tek katkısı - bu, Paris'teki ikinci ve son gazetecilik macerasıydı - *Constitutionnel*'de, Polonya'yı savunan ve Çarcı baskıya karşı çıkan öfkeli bir makale yazmak oldu. Eğer O'Connell, diye yazıyordu, İngiliz Parlamentosunda, dünya yüzünde İrlandalılar kadar zalimce muameleye maruz kalmış bir ulus olmadığını deklare edebilmişse, bunun nedeni, Rus Hükümetinin Polonya'daki barbarca işlemleri hakkında hiçbir şey bilmemesidir.¹⁵³

s. 149

Bu sırada, Bakunin, yeniden uyuşukluk içine giren Polonya'nın sorunlarıyla müthiş hareketlenmişti. Versay'da karargâhı bulunan Polonya demokratik örgütüyle temasa geçti, Polonya'da ve sınır bölgelerindeki anti-Çar faaliyetleri teşvik etmek üzere hizmetlerini sundu. Politikasının hedefleri, bir Rus devrimi ve özgür Slav halklarının federal cumhuriyetiydi. Bağlantıları bir süre devam etti. Fakat bu öneri ve program, Mihail'in umduğunun tersine, derhal bir heyecana yol açmadı; Polonyalıları, "dar kafalı, sınırlı ve içine kapanık" buldu. Polonyalıların bir Rusa güvenmeleri zordu; küçük toprak sahipleri sınıfının en büyük bölümünü oluşturan Polonyalı demokratlar bile, beklenmedik bir şekilde, Bakunin'in devrimci programından hoşlanmamışlardı. Belki, işin malî yanı da tartışmaların ahengini bozan bir etki

¹⁵³ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 257-61; iv. 117.

yapmıştır. Bakunin, fikri zenginliği, cesaret ve enerjiyi sağlarken, giriştiği herhangi bir işin gerektirdiği sermaye başka kaynaklardan gelmek zorundaydı. Fakat, *İtirafta* yazdığı gibi, karşılıklı güven ve pratik eşgüdüm olmasa da, Polonya davasına ilgisi azalmamıştı. Prusya'da, 1846 yılında meydana gelen ayaklanmaya liderlik eden Polonyalı bir General olan Mieroslawski'nin kız kardeşlerinden birinin ve isyana karışan diğer Polonyalıların, onun mektuplaşmalarında yer almaya başladıklarını görüyoruz. 1847 Şubat'ındaki bir Fransız gizli polis raporunda, Bakunin'in, "evinde, çok sayıda Polonyalı göçmenle görüştüğü" belirtilmektedir; birkaç ay sonra, bizzat kendisi, Luisa Vogt'a, "günlerinin hemen hemen yalnızca Polonyalılarla geçtiğini ve kendini, Rus-Polonya hareketine kalp ve ruh olarak adadığını" yazmaktadır. Ama hareket namına bir şey yoktu ortada. *Constituonnel*deki makalesinden on sekiz ay sonra, ister istemez, eski öğrenci hayatına, sohbetlere ve Paris cafelerine geri döndü.¹⁵⁴

s. 150

Fakat, Bakunin'in politik kaderine damgasını vuran, adının, bundan sonraki on altı yıl boyunca duyulmasını sağlayan ve Polonya'daki isyanla aşikâr bir şekilde yanyana getiren olayın eli kulağındaydı. Kasım 1847'de, Herzen'in İtalya'ya hareket etmesinden tam bir ay sonra, iki genç Polonyalı göçmen, Bakunin'i, 1831 Polonya ayaklanmasının yıldönümü münasebetiyle düzenlenen ve Fransız radikal milletvekili

¹⁵⁴ *Sobranie*, ed. Steklov, iii, 263, 267; iv. 118-19; Pfitzner, *Bakunin-studien*, s. 127.

Vavin'in başkanlık edeceği bir şölene davet ettiler. Bu davet kendisine ulaştığında, Bakunin, hastalıktan yeni kalkmıştı ve "kafası kazınmış, evde oturuyordu". Onu uzun süre aylaklığa zorlayan bir dönemi geride bırakmasını sağlayacak bu fırsata büyük bir istekle sarıldı. Bir peruk temin etti, üç gün boyunca yapacağı konuşmaya hazırlandı ve bu konuşmayı, dinleyicilerinden hepsiyle iletişime geçmesini sağlayan büyük bir coşkuyla irad etti. Teması, Rus demokratlarıyla Polonya milliyetçilerinin dayanışmasıydı. "Gerçek Rus ulusu" adına, Polonyalılara ittifak teklif etti. "Çünkü, sizler, İmparator Nikola'nın düşmanlarısınız, resmî Rusya'nın düşmanlarısınız, doğal olarak, ister istemez, Rus halkının dostlarısınız." Çarın Alman kökenini söz konusu ederek Slav yurtseverliğini gıdıkladı, Rus ve Polonyalıların yabancı bir efendiye hizmet ettiklerini deklare etti. Nutkunun sonunda, tüm köleleştirilmiş Slav halklarına seslendi:

Birbimizden ayrı durarak, birbirimizi felç etmiş oluyoruz. Eğer birlikte hareket edecek olursak karşımızda kimse duramaz. Rusların ve Polonyalıların uzlaşması büyük bir davadır ve tüm kalbimizle desteklenmeyi hak eder. Bunun anlamı, altı milyon canın kurtuluşu, yabancı boyunduruk altında inleyen tüm Slav halklarının kurtuluşudur. Bunun anlamı, tek kelimeyle söyleyecek olursak, Avrupa'da despotizmin düşüşü, kaçınılmaz düşüşüdür.¹⁵⁵

s. 151

Bakunin'in kişiliği, akılcı terimlerle izah edilemeyecek olgulardan biridir. Onun tutkuları, izahtan vareste ve hayalîdir. Yazıları, ne kadar dinamik olursa olsun,

¹⁵⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 270-79; iv. 118-19.

bağlantıdan yoksundur; yazılarının olsun, eylemlerinin olsun, sonunu getirdiği pek seyrek görülmüştür. Hayatını gözden geçiren biri, somut sonuçlar elde etmek için boşuna çaba harcamış olur. Yine de, çağdaşları üzerinde büyük bir canlılık ve güçlülük izlenimi yaratabilmiştir. Onun bu etkisi, ona atfedilebilecek herhangi belli bir başarıya dönüşmüş olmaktan çok uzaktır; kendi ülkesinin yanısıra birçok ülkede, daha ölmeden bir efsane haline gelmiştir. Bakunin, politik hatipliğin yaşayan bir gelenek olduğu bir Devlette büyümüş olsaydı, döneminin en önde gelen hatiplerinden biri olurdu. Ne var ki, hayatı, halk önünde pek seyrek, üstelik her zaman başka dilde konuşma yapmak zorunda kaldığı koşullarda geçti. Fakat bu seyrek konuşmalarında, devasa gövdesi ve korkunç enerjisiyle, dinleyicilerini neredeyse hipnotik bir büyü altına almasını bildi. 1500 Fransız ve Polonyalı coşkun dinleyicinin korkunç alkışları, Paris'teki Rus Büyükelçisi Kont Kiselev'in öfkeyle dikilmiş kulaklarına kadar ulaştı. Kiselev, Fransız konukseverliğini istismar eden politik sığınmacılar tarafından dost bir hükümete karşı girişilen bu propaganda üzerine, Guizot'a protestosunu ilettili. Polonyalı örgütlerin dağıtılmasını ve suçluların Fransa'dan sınırdışı edilmesini talep etti. Polonyalılar, Paris'te önemli bir sempatiye sahiptiler ve bu halk desteği, hükümette, onlara ilişmekte isteksizliğe yol açıyordu. Ama Rusların dostları yoktu. Bakunin'in konuşması, 29 Kasım şöleninin sansasyon haline gelmesine yol açmıştı. Rus hükümetinin gazabını yatıştırmak için bazı jestlerde bulunmak kaçınılmaz hale gelmişti. 14 Aralık 1847'de, Bakunin, bir emirle, Fransa sınırlarının dışına çıkmaya davet edildi. İçişleri Bakanı Duchâtel'den, sınırdışı edilmesine ilişkin motiflerden kendisinin

haberdar edilmemesi de rica edilmişti; kaçak, üç buçuk yıl önce geldiği Brüksel'e geri döndü.¹⁵⁶

s. 152

Bu sınırdışı edilme olayı, Paris'teki radikal çevrede, tuhaf bir söylentinin alttan alta yayılmaya başladığı zamana denk düşer. Ağızdan ağıza dolaşan bu söylenti, Bakunin'in, Rus hükümetinin gizli ajanı olduğu, Polonyalıları ve sosyalistleri, efendilerine ihbar etmek için onların güvenini kazanmaya çalıştığı yolundaydı. Polonyalılar, Bakunin'e, onu gözden düşürmek için bu söylentiye başlatan kişinin, Rus Büyükelçisi Kiselev olduğunu söylediler ve Kiselev'in, Guizot'a, "fazla ileri giden" bir ajanın sınırdışı edilmesini talep ettiğini izah ettiler. Bu hipotez kesinlikle gerçek dışıdır; çünkü bu söylentiden, Şubat 1847 tarihli polis raporunda, Kiselev, Bakunin sorununu ele almadan aylar önce söz ediliyordu. Bu iftiranın kaynağı, muhtemelen, başından itibaren Bakunin'e güvenmeyen Polonyalı çevreydi. Bunu ilk ortaya atan kim olursa olsun hızla her tarafa yayıldı. İlk andan itibaren kesin bir olasılık gibi benimsendi. Rus toprak sahibi sınıfının bir üyesinin kızıl devrimi vazetmesi, bu sınıfın değerleri göz önüne alındığında şaşırtıcı bir olguydu; öte yandan, Paris'teki radikal çevrede dolaşan Jacob Tolstoy adlı bir diğer Rusun polis ajanı olduğu açığa çıkmıştı. Bakunin'in durumunu izah etmek gerçekten zordu. Belli bir işi yoktu ve görünür geçim araçlarından yoksundu. Ajanlık mesleği için gerekli olan mantıklı bir kafa yapısına sahip olmamasına

¹⁵⁶ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 281, 291; iv, 119-20.

rağmen, kötü alışkanlıkları böyle düşüncesizce bir kuşkunun ortaya çıkmasına neden olmuş olabilir. İftira bir kere ortaya atılmıştı, kolay kolay silinmeyecekti. Genelde yara alsa da, hiçbir zaman ölmeyecekti; kesintilerle de olsa, gittikçe daha tutarsız biçimlerde, Bakunin'in daha sonraki devrimci hayatının çeşitli aşamalarında yeniden ve yeniden ortaya çıkacaktı.¹⁵⁷

* * *

Bakunin'in, Brüksel'deki ikinci ikameti, birincisinden de kısa, 1847 Aralık'ının ortasından, 1848 Şubat'ının sonuna kadar sürdü. Lelewel ve Polonyalı demokratlar, ona hakettiği coşkulu kabulü gösterdiler. Fakat Lelewel, Bakunin'in onunla yaklaşık dört yıl önce karşılaştığından beri, gözle görülür ölçüde yaşlanmıştı. O şimdi, "politikada sıfırı tüketmiş, kırgın bir adamdı"; daha da kötüsü, Bakunin, eski arkadaşını, "Polonyalı pozu atan bir Yahudi," bir Lubliner, (bu, Bakunin'in karakterinde, anti-Semitizmin, kayda geçmiş ilk güçlü dışavurumudur), "son derece iğrenç, dayanılmaz ve sıkıcı bir yaratık" olarak görüyordu. Brüksel'deki Polonya demokratlarının saflarını "gayet antipatik" bulmuştu. Onlar, "tüm göçmenlerin, özellikle de Polonyalıların ortak hastalığı olan dedikoduculuk ve ayak kaydırmacılığı" üst düzeyde geliştirmeye devam ediyorlardı. Şüphe kumkuması, Paris'ten çabucak, oraya da ulaşmıştı. Bu koşullarda, orada, güven ve işbirliğinden eser olmaması doğaldı.

¹⁵⁷ *Sobranie*, ed. steklov, iv, 119-20; Pfitzner, *Bakuninstudien*, s. 27.

Bakunin'in, Brüksel'de topluluk önüne çıktığı tek olay, Dekabrist ayaklanmanın yıldönümü şerefine Polonyalılar tarafından örgütlenen bir şölen oldu (bu toplantı, defalarca ertelendikten sonra, 14 Şubat'da yapılabilmşti). Sonradan yapılan *İtiraftaki* anlatıma göre, Bakunin'in burada yaptığı konuşma, "ilkinin daha gelişmiş bir tekrarı"ydı. "Slavların, tereddi etmiş batı dünyasını canlandırmadaki büyük yerinden ve misyonundan," ve "Avusturya İmparatorluğunun yıkılışının kaçınılmazlığı"ndan söz etti. Bu bir ölçüde kuşku götürür anlatımın doğruluğunu kontrol edecek araçlardan yoksunuz. Konuşma basılmamış olduğu gibi, günümüze de kalmamıştır.¹⁵⁸

s. 153

Bakunin, Brüksel'de bir diğer eski arkadaş buldu. Karl Marx, 1845 başında, Paris'ten sürüldüğünden beri Brüksel'de yaşıyordu. Onun verdiği ilhamla ve rehberliği altında, Brüksel, uluslararası komünist hareketin önemli bir merkezi olmuştu. Buradaki hareket, yalnızca bir Alman İşçi Sendikasına değil, çeşitli milliyetlerden ilerici düşünceye sahip insanların birliği olarak düşünülmüş daha gevşek bir Demokratik Federasyona da sahipti. Bu Federasyonun başkanı, Bakunin'in, "aktif, güçlü ve gerçekten pratik" birisi olduğunu düşündüğü, Jottrand adlı bir Belçikalıydı. Marx ve Lelewel de başkan yardımcısıydılar. Fakat Bakunin, Marx'ın çalışmalarına çok büyük bir ilgi göstermedi. Onun sadece Londra'daki İngiliz

¹⁵⁸ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 282-4, 287; iv. 119-20.

Çartistleriyle görüşmeler yaptığını biliyordu. Fakat, Marx, o sırada taslak halinde olan ve birkaç hafta sonra Londra'da basılacak *Komünist Manifesto*'dan hiçbir yerde söz etmemiştir. Elimizde, Bakunin'in, 26 Aralık'ta, Demokratik Federasyon'un bir toplantısına katıldığına ve Kölnl  bir Alman olan D'Ester ile birlikte  yeli e kabul edildiğine ilişkin bir kayıt bulunmaktadır. Bundan sonraki bir toplantıda da bulundu - muhtemelen, Marx'ın, Serbest Ticaret  zerine Fransızca bir metin okuduğu 9 Ocak tarihli toplantı olabilir bu. Fakat bundan sonra herhangi bir toplantıda yer almadı. Brüksel'deki ikameti sırasında, Bakunin'in, devrim davasında yer alan i  i arkadaşlarına karşı ho g r s z olduğu anlaşılmaktadır. Bu Alman grubuna karşı, derin, i   d sel bir antipati duymaktadır.

Almanlar (diye yazmaktadır Herwegh'e), zanaatk r Bornstedt, Marx ve Engels - zellikle Marx-, burada her zamanki fesatlıklarını tezg hlıyorlar. Benlik davası, garaz, a ız dala ı, teorik ho g r s zl k ve pratik korkaklık, hayat hakkında sonu gelmez teoriler üretmek ve hayatın basitli inden, pratikten, eylemden tam bir uzaklık... Kendileri tepeden tırna a burjuva oldukları halde, *burjuva*'yı b ktirici bir biçimde tekrarladıkları bir deyim haline getirmişlerdir. Tek kelimeyle, yalan ve budalalık, budalalık ve yalan. Böyle insanların yanında şöyle bir soluk bile alamazsın.

s. 154

Bir başka yerde, daha veciz bir şekilde ifade ettiği gibi, Demokratik Federasyon, "hayal edilebilecek en büyük  arlatanlık - pratik anlamda, tüm ya amların adand  ı boş risalelerin üretildiği bir yerdi" ve Marx, "işçileri teorisyen yaparak onları yıkıma

götürüyor”du. Karl Marx ve Mihail Bakunin arasındaki temel mizaç uyuşmazlığı, bu inceleme ve teori adamıyla, içgüdü ve eylem adamı arasındaki uyuşmazlık, böylece, bizzat Bakunin tarafından, erken bir aşamada tanımlanmış oluyordu.¹⁵⁹

Bakunin'in, Brüksel'de, kendini evinde hissettiği tek yer, başka türden bir topluluktü. Orada rastladığı Polonyalıların en cana yakını, Polonya göçmenlerinin aşırı sağ kanadının üyesi General Skrzyiecki'ydü. "Katolik, hatta Cizvit fikirleri bir yana, kutsal hak teorisi bir yana," General, Bakunin'in, Paris'teki Polonyalı arkadaşlarından birine, mazur gösterir bir havada yazdığı gibi, "gerçek Polonyalı ve Slav ruhunu" sergiliyordu. Bu, Bakunin'in, disipline olmamış arkadaşlık güdülerinin garip bir yaratımıdır ve şurası bir gerçektir ki, ortak sosyal köken, ortak sosyal inançtan daha güçlü bir bağ oluşturmaktadır. Skrzyiecki, Bakunin'i, Belçika başkentindeki muhafazakâr rahipler topluluğuna - Belçika'nın Bağımsızlığının sağlanmasında yer almış eski bir Bakan olan Comte de Mérode ve Louis-Philippe Fransası'nda bile reaksiyonier olarak görülen Fransız Meşrutiyetçisi Comte de Montalembert'e takdim etti.

Cizvit propagandasının (diye yazıyordu sonradan) göbeğinde yaşadım. Beni Katolik inancına ikna etmeye çalıştılar; Cizvitler kadar, hanımefendiler de ruhumu kurtarmaya çalıştılar, onların arasında gerçekten hayat buldum.

Bakunin, sofu Katoliklerin dinsel hizmetlerinden bütünüyle kopmadı. Keza, Maria Poludenski, onun ruhsal ve malî ihtiyaçlarına, rahatına katkıda bulunmak

¹⁵⁹ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 282, 284, 287; iv. 120; Marx-Engels, *Sochineniya*, vi. 435, 679; *Karl Marx, Chronik Seines Lebens* (Moskova 1934) s.43.

için Paris'ten çıkageldi. Kadın hayranlarının ihtimamı, bir kere daha politik hayal kırıklıklarını gidermekte imdadına yetişmişti.¹⁶⁰

s. 155

Fakat, Paris'ten çıkıp, Brüksel'in "dar ve tecrit yaşamına" girmiş Bakunin'i hiçbir şey teselli edemezdi. Marx ve Engels'in İngiliz Çartistleri hakkında anlattıkları, Londra'ya gitmesini söylemeleri, belki onu bir an için etkilemiş olabilir. Ama aslında aklı fikri Paris'teydi. 4 Şubat 1848'de, Millet Meclisinde, Bakunin'in sınırdışı edilmesi konusunda gensoru verildi, Guizot ve Duchâtel'in yanıtları son derece zayıf ve çelişkiliydi. Üç gün sonra, Bakunin, *La Réforme*'da yayımlanmak üzere, Duchâtel'i protesto eden ve "zaman her şeye karar verecektir" açıklamasıyla son bulan bir mektup kaleme aldı. Bu mektup 10 Şubat'da yayımlandığında, Bakunin, bu cümlelerin, iki haftadan az bir zaman içinde yerine geleceğini aklından bile geçirmiyordu. 22 Şubat 1848'de, Hükümetin, bir dizi radikal şöleni (o dönemde politik gösteriler bu biçim altında yapılıyordu) yasaklaması, Paris'te bazı ılımlı gösterilere yol açtı. Ertesi gün ilk kez karşılıklı silah teatresi oldu. Paris'teki işçi sınıfı merkezlerinde barikatlar kuruldu; Louis Philippe, Guizot kabinesini azlederek, yükselen dalgayı önlemeye çalıştı. Bu teslimiyet, halkın iştahını körelteceğine, daha da körükledi. 24 Şubat'da, devrim, tam istime geçti. Louis-Philippe, aşağılanmış bir vaziyette ve neredeyse göze görünmeden tahtı bırakıp kaçtı. İsyancılar Tulus Sarayına

¹⁶⁰ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 287; iv. 120; *Materiali*, ed. Polonsky, i, 38.

girdiler ve sosyalist Louis Blanc'tan, şair Lamartine'e kadar uzanan tüm yeteneklerin oluşturduğu geçici hükümeti ilân ettiler.

Bu çarpıcı olaylar, Bakunin'in üzerinde, ani ve manyetik bir etki yaptı. Belçika başkentinin asude durgunluğu içinde dönenip duruyordu. Onun rahatı için koşturup yanına gelmiş Maria Poludenski'ye, kelimenin tam anlamıyla heyecandan hastalandığını söyledi. Acil bir durumda kullanmak üzere bir sahte pasaport elde edinceye kadar bekledi ve yola düştü. Sınırdaki onu, cumhuriyetin ilân edildiği haberi bekliyordu. Tren yolu isyancılar tarafından kesilmişti, bunun üzerine en yakın Fransız kasabası Valenciennes'e yürüyerek gitti. Sokaklarda ve kamu binalarında kırmızı bayraklar dalgalanıyordu ve herkes neşe içindeydi. Bir trene atladı ve 26 Şubat'ta Paris'e varış oldu. Sonunda eyleme gün doğmuştu.¹⁶¹

s. 156

13. Bölüm

1848

Herzen (gerçi orada bulunmamıştır), Şubat devriminin ilk günlerinin, Bakunin'in hayatının en mutlu anları olduğunu söyler. Devrim, onun işidir. Kendini adadığı devrimle ilk kez yüz yüze gelmişti. Hayat bir anlam kazanmıştı. Bakunin, Paris'in

¹⁶¹ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 120-21; *Matiriali*, ed. Polonsky, i. 38.

vazgeçilmez parçası olarak bildiği, son moda arabaları içindeki genç ve yaşlı züppelerin, bastonları ve saplı gözlükleriyle aylakların bulvarlardan bir anda yok olduklarını büyük bir memnuniyetle belirtmektedir. Bunların yerini, evlerin boyunu bulan, taşlardan ve kırılmış eşyalardan oluşan barikatlar, kızıl bayraklar, devrimci şarkılar, evrensel bir coşku ve iyimserlik atmosferi almıştı. Bakunin, o devrimin yakın mahallelerdeki kirli işlerini, son günlerinde kabul ettiği uyanık bir realizmle görmekten uzaktı. Şimdi her şey genç ve parlaktı, özgür insanlığın gurur ve vakarına inançla ve umutla doluydu. Daha önce farkında olmadığı Fransız proletaryası, onun "asil işçileri" olmuştu.

Devrimci Polis Şefi Caussidière, yeni bir işçi Ulusal Muhafızı teşkilatı örgütlemiş, ulusal muhafızlar Luxemburg'a yakın bir kışlada üslenmişlerdi. Bakunin, bütün bir hafta boyunca burada kaldı, onlarla gece gündüz hayatı paylaştı. Gördüğü ve duyduğu her şeyle büyüldü. Daha önce hiçbir yerde, hiçbir zaman, "bu basit, eğitimsiz insanlar arasında olduğu gibi, böylesine asil bir özveri, böylesine etkileyici bir gurur, böylesine doğal ve zarif davranışlar, böylesine dostça ve şenlikli bir ortam, bütün bunların kahramanlıkla böylesine birleştiği bir durum" görmemişti. Sabahın dört ya da beşinden, ertesi gecenin saat ikisine kadar ayaktaydı ve hayat, "kongrelerde, toplantılarda, kulüplerde, geçit törenlerinde, yürüyüşlerde ve gösterilerde" geçip gidiyordu. Yıkılması gereken her şeyin bir an önce yıkılmasını vazedip duruyordu. İsyanı vazediyordu - isyan edilecek bir şey kalmadığı zaman bile. Yeni düzenin inşasına yönelik yapıcı çalışmayla çok az ilgiliydi. Geçici hükümet üyelerine atfedilen, Bakunin efsanesine ilişkin iki aforizma anlatılır. "Ne adam!" diye

haykırmıştı Caussidière, "devrimin ilk günü, vazgeçilmez bir hazinedir; ikinci günü ise kurşuna dizilmesi gerekir." "Eğer o sırada üç yüz Bakunin olsaydı," demişti Flocon, "Fransa'yı yönetmek mümkün olmazdı."¹⁶²

s. 157

Bu çılgın haftaların sarhoş edici ruh hali içinde, Bakunin, eski dost ve düşmanlarını düşünecek en ufak bir zaman bile bulamamıştı. Ruslardan yalnızca Turgenyev ve Annenkov hâlâ Paris'teydiler; her ikisi de, Bakunin'in devrimi sevinçle kucaklayan tavrının tersine fazlasıyla korku içindeydi. Turgenyev, daha sonraları, Rus otoritelerine, bu sırada kendisinin, "Bakunin'i bir kere bile ziyaret etmediğini, bir kere sokakta gördüğünü" söylemiştir. Herwegh, karısının, bir devrimci lider olarak ününü kullanması gerektiği yönündeki baskısının zoruyla, Paris'te, devrim ateşini kendi doğduğu ülkeye taşıyacak bir Alman lejyonu örgütledi. Brüksel'den, polis tarafından rezalet bir şekilde sınır dışı edilen Marx, Paris'e, Komünist Ligin merkezi kurulurken vasıl oldu ve Herwegh'in girişimi konusundaki horgörüsünü ifade etti. Bakunin, Marx'ın Herwegh'e karşı tavrını garezkâr ve cömertlikten uzak bulup ona sırtını döndü. Küçük dalaşmalarla geçirecek zaman yoktu. Devrim için bir şeyler yapmak isteyen herkes teşvik edilmeliydi.¹⁶³

¹⁶² Herzen, ed. Lemke, xiv. 424; Bauler, Byloe (Temmuz 1907) s. 75; *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 121-2; Tuchkova-Ogareva, *Vospominaniya*, s. 304.

¹⁶³ Lemke, *Ocherki*, s.162; *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 296; Steklov, M. A. *Bakunin*, i. 188-9.

Fakat çok geçmeden, Bakunin, yerinin Paris olmadığını anladı; Paris artık devrimin tek merkezi değildi.

Yakında, belki de bir yıla kalmadan (diye yazıyordu *La Réforme'a*, 13 Mart'ta) o Avusturya imparatorluğu canavarı yıkılmış olacak. Özgür İtalyanlar bir İtalyan Cumhuriyeti ilân edecek. Tek bir büyük ulus olarak birleşmiş Almanlar, bir Alman cumhuriyeti ilân edecekler. Polonyalı demokratlar, on yedi yıllık sürgünden sonra evlerine dönecekler. Devrimci hareket, ancak Rusya da içinde olmak üzere tüm Avrupa bir federal demokratik cumhuriyete dönüştüğü zaman duracak.

s. 158

Bu cesur kehanetin gerçekleşmesinin eli kulağında gibiydi. Bu makalenin yayımlandığı günlerde, Viyanalılar, Metternich hükümetine karşı ayağa kalkmış, bir Kamu Güvenliği Komitesi kurmuş ve yaşlı İmparatorluktaki farklı milliyetlere ayaklanma işareti vermişti. 7 Mart'ta Macaristan'da, Macaristan Diet'ine sorumlu bir anayasal hükümet kuruldu. Venedik, kendini bir cumhuriyet olarak ilân etti, Milan'daki Avusturya garnizonuna karşı başarılı bir ayaklanma patlak verdi ve tüm İtalya, müttefik yöneticilerini kapı dışarı etmek üzere birleşme noktasına gelmiş gibi görünüyordu. 18 Mart'da, Berlin sesini yükseltti ve korku içindeki Frederik Wilhelm'den, bir anayasa ilân etme sözünü zorla aldı. Daha küçük Alman eyaletlerinin çoğunda da benzeri olaylar meydana geldi. Fransa örneğinden yola çıkan devrim dalgası önüne geçilmez bir şekilde ilerliyordu.

Öyle bir ruh hali içindeydik ki, (diye yazıyordu daha sonraları Bakunin, bu parlak günler hakkında), biri

gelip bize, 'cennette Tanrı alaşağı edildi ve orada bir cumhuriyet ilân edildi,' dese, herkes buna inanır ve kimse en ufak bir şaşkınlık bile göstermezdi.¹⁶⁴

Kendini hâlâ bir Rus olarak hisseden Bakunin için, Rusya'nın, Avrupa kıtasında harekete geçmeyen tek önemli ülke olması oldukça acı vericiydi. Ama Bakunin'in heyecanı sönmemişti. Ortada, onu teşvik eden önemli bir görev duruyordu. Madem Rusya'da bir devrim vuku bulmamıştı, onu kendisi gerçekleştirecekti. Rus devriminin başlangıç noktasının Polonya olacağı açıktı. Aralarında Czartoryski'nin de bulunduğu Polonyalı liderler, Doğu Avrupa'ya vasil olmak üzere Paris'ten ayrılmışlardı; Prusya otoritelerinin zımnî muvafakatıyla, Posen'de, bir Polonya Ulusal Komitesi kurulmuştu. Devrimin yavaş yavaş parlaklığını yitirdiği ve can sıkıcı günlük rutinin egemen olmaya başladığı Paris'te, Bakunin'i hiçbir şey tutamazdı. Derhal Posen'e hareket etmesi gerekiyordu. Her zamanki sefil engelle karşılaştı: parasızlık. Ama böyle ıvır zıvır şeyler cesaretini kıramazdı. Posen'deki devrimci faaliyet için geçici hükümete başvurarak 2000 frank borç istedi. Genç hükümetler genellikle cömert olur. Flocon, Bakunin'in talebini büyük bir şevkle yerine getirdi; kötü niyetli insanlar, onun sıkıcı bir taraftar olarak küçük bir miktar verilip baştan savuşturulduğunu fısıldadılar. Bakunin ise, Flocon'un kendisine daha fazla miktarda para teklif ettiğini, fakat bunu reddettiğini belirtmektedir. Bu doğru olabilir. Bakunin de çok cömertti ve yarını düşündüğü yoktu.¹⁶⁵

¹⁶⁴ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 265, 296; iv. 122-3.

¹⁶⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 124-5.

Eli açık Caussidière, ona, biri kendi ismiyle, diğeri ise Posenli, hayali Grand-Dük, Léonard Neglinski adına iki pasaport temin etti; böylece, 2000 frank ve iki pasaportla silahlanmış Bakunin, 1848 Mart'ının son günü, Doğu Avrupa devriminin alevlerini körüklemek üzere Paris'ten ayrıldı. Bir menzil arabasıyla Strassburg'a geldi; *İtiraf*da, kendisiyle, birlikte seyahat ettiği bir yolcu arasında geçen hayali bir sohbeti şöyle anlatmaktadır:

"Niçin bu yolculuk?"

Bir isyan başlatmak için.

"Kime karşı?"

İmparator Nikola'ya karşı.

"Ne yolla?"

Tek bildiğim, kendimim.

"Nereye yolculuk?"

Posen Düklüğüne.

"Niçin özel olarak oraya?"

Çünkü Polonyalılar bana, orada hayatın ve hareketin daha canlı ve Galiçya'dansa Rusya Polonyası üzerinde çalışmanın daha kolay olduğunu söylediler.

"Ne kadar paranız var yanınızda?"

İki bin frank.

"Daha fazla paranız olacağını umuyor musunuz?"

Hiçbir şey kesin değil, ama belki biraz daha bulabilirim.

"Posen Düklüğünde arkadaşlarınız ve bağlantılarınız var mı?"

Berlin Üniversitesinde eskiden sık sık karşılaştığım birkaç genç dışında orada kimseyi tanımıyorum.

"Tavsiye mektuplarınız var mı?"

Bir tek bile yok.

"Yalnız başınıza ve hiçbir dostunuz olmadan Rus Çarıyla başa çıkabileceğinizi nasıl umut edebiliyorsunuz?"

Devrim benden yana ve Posen'de yalnız kalmayacağımı umuyorum.

"Şu anda tüm Almanlar Rusya'yı suçluyor, Polonyalıları övüyor ve onlarla birlikte Rus İmparatorluğunun üzerine yürümeye hazırlanıyor. Bir Rus olarak onlara katılacak mısınız?"

Tanrı korusun! Eğer Almanlar Slav toprağına ayak basmaya cesaret edecek olurlarsa onların uzlaşmaz

düşmanı olurum; Posen'e, Polonyalılarla Almanların, Rusya'ya karşı bu gayritabii birliğine bütün gücümle direnmek için gidiyorum.

"Ama Polonyalılar, Rusya'nın iktidarıyla tek başlarına başa çıkabilirler mi?"

Tek başlarına değil, diğer Slavlarla birlik halinde, özellikle Polonya Krallığındaki Rusları kazanmayı başarırsam.

"Neye dayanarak bu umudu besleyebiliyorsunuz? Ruslarla herhangi bir bağlantınız var mı?"

Hayır yok; tek umudum, propagandada ve şu anda tüm dünyayı kaplayan devrim ruhunda.

Bu, Bakunin'in o zamanki düşünce yapısının makul ve doğru bir tasviridir. Muhtemelen, Nikola'nın yardımını sağlamak için, Rus patriyotluğunu ve eğer hedeflerine hizmet ediyorsa pekâlâ kullanmaya hazır olduğu Almanlarla ittifaktan haz etmeyişi abartmış olabilir. Fakat, içine girdiği maceranın hesapsızlığı ve pervasızlığı konusunda kesinlikle hiçbir abartma söz konusu değildir. Giriştiği kampanyada ne bir planı, ne de müttefiki vardır.¹⁶⁶

* * *

s. 160

Alman topraklarındaki ilk durağı Frankfurt'tu. Nisan'ın ilk günü, bir Alman Ulusal Meclisi toplamak için hazırlık yapan profesörlerin, gazetecilerin ve liberal politikacıların, güya Ön Parlamento denen kendi kendini yapılandıran meclisinin küçük bir oturumu sırasında geldi. Yanında, Herwegh tarafından Alman demokratlarının birçoğuna yazılmış tavsiye mektupları da getirmişti. Diğerlerine, Meclis üyelerinden

¹⁶⁶ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 129; Pfitzner, *Bakuninstudien*, s. 56.

Karl Vogt tarafından tanıştırıldı. Burada da herkes istim üstünde görünüyordu. Fakat Ön Parlamentonun cumhuriyetçi ve devrimci kanadı, ılımlı liberaller tarafından fena halde yenilgiye uğratılmıştı. Bakunin, "bu yeni Babil kulesinde, birliğin zerresine bile" rastlamamıştı. Mainz, Mannheim ve Heidelberg'e bir yolculuk yaptı. Brüksel'den kendisine yollanacak eşyaları beklemek üzere Köln'de (orada hâlâ devrime ilişkin bir işaret yoktu) kasvetli birkaç gün geçirdi. 21 Nisan 1848'de, Berlin'e ulaştı.¹⁶⁷

Bundan birkaç gün önce, Berlin'deki Rus Konsolosu, Prusya Hükümetini, bir Rus ajitatörü olan Mihail Bakunin'in, Polonya'da devrimi körüklemek üzere, Berlin üzerinden Posen'e gideceği konusunda bilgilendirmişti. Çok nazik bir andı. 18 Mart'tan beri, Prusya otoriteleri, kamuoyunu yatıştırmak ve devrimi durdurmak için, çoğu biçimsel, çok azı gerçek olmak üzere tavizler verme politikası izlemekteydi. Prusya otoriteleri, demokratlardan hoşlanmıyordu, ancak onların, konuşma özgürlüğüne saygı gösterilmesi yönündeki baskıları dolayısıyla elleri kolları bağlanmıştı. Polonya sorunu, özellikle müşkülat yaratıyordu. Prusya Hükümeti, ilk coşku anında kendini, bir özerk Polonya bölgesi kurulması işine kaptırmıştı. Fakat bölgenin sınırları belirsiz kaldı ve Polonya Ulusal Komitesi, en ılımlı Prusyalıların bile aşırı bulduğu taleplerini belirledi.

s. 161

Bu gibi çeşitli sıkıntılı durumlar, Berlin'de beklemekte olan Bakunin'e son

¹⁶⁷ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 297-9; iv. 130; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 44; Pfitzner, *Bakuninstudien*, s. 56.

derece aşırı biçimlerde yansıdı. Oraya varışının ertesi günü, Herwegh'in varlıklı kayınpederi Siegmung dışında kimseyi ziyaret etmeye zaman bile bulamadan tutuklandı. Polis Şefi Minutoli, Bakunin'den, Posen Grand-Düklüğü'ne gitmeyeceğine dair şeref sözü vermesini istedi ve ona, eğer bu sözü verirse, Polonya propagandası açısından, Prusya'ya karşı değil, Rusya ve Avusturya'ya karşı aynı şekilde aktif olan Breslau'ya serbestçe gidebileceğini bildirdi. Bakunin bu koşulları kabul etti. Kendi pasaportuna polis tarafından el kondu. Fakat Léonard Neglinski'nin pasaportu, düşülen bir kayıtla birlikte geri verildi. "Leipzig ya da Posen Grand-Düklüğü için geçerli değildir"; ayrıca, Prusya tabiyetinden Simon adına bir başka pasaport daha temin edildi. Böylece, yolcunun kimliğini iyiden iyiye değiştirmiş olan Minutoli, Rus Konsolosuna, Rus ajitatör Mihail Bakunin hakkında verilen bilgileri değerlendirip Berlin'e gelir gelmez kendisini tutukladıklarını, bir muhafız eşliğinde gerisin geri Köln'e yolladıklarını bildirdi. Aynı zamanda, durumla bizzat ilgilenen Fransız Konsolosuna, Bakunin'in, "hiçbir şekilde kendi ülkesinin otoritelerine teslim edilmeyeceğine ilişkin" garanti verildi.¹⁶⁸

s.162

Bu sırada Bakunin, aslında, muhafız eşliğinde, Berlin'den, polisin kendisinden ayrılacağı Leipzig'e doğru yola çıkmıştı. Orada yirmi dört saat mola verip Ruge'u ziyaret etti. Ruge o sırada bir seçim

¹⁶⁸ *Sobranie*, ed. Steklov, iv, 130-31; *Herzen*, ed. Lemke, xiv. 651; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 40, 82, 151; Pfitzner, *Bakunistudien*, ss. 56, 58; Circourt, *Souvenirs d'une Mission à Berlin*, ii. 77.

mitingiyle meşguldü, Frankfurt'taki Ulusal Meclise delege seçilmek için seçim propagandası yürütüyordu. Bakunin onu, kabaca bir tavrıyla, "bir şişe şampanya içmeye ve seçimi falan, kim gönüllüyse onlara bırakmaya" davet etti. Seçimle hiçbir şey olmazdı - "belagatın geçerli olduğu tek bir topluluk vardı, başka hiçbir yerde geçmezdi bu." Ruge yarı yarıya dirense de ona ayak uydurdu. O akşamı Hotel de Pologne'de geçirdiler. Bakunin, Fransızlardan hayal kırıklığına uğradığını, Almanlardan hiçbir şey beklemediğini, umudunu, doğunun şafağına bağladığını anlattı. Ruge onu huzursuzca dinledi; orada oturmuş içki içerlerken, Ruge'un adaylığının düştüğüne ilişkin bir mesaj geldi. Bakunin buna sevindi ve "biz Slavların devriminin yolda olduğuna" ilişkin yeminler etti. Ruge, "bu Sakson filistenlerinin nankörlüğünü" o zaman bol bol ödetecekti onlara. Ertesi sabah Bakunin, Breslau'ya doğru yola çıktı.¹⁶⁹

Aslında, Bakunin'den daha az coşkun birisi açısından, doğruya güvenmek için, batıdakinden daha fazla hayal kırıklığı yaratacak nedenler söz konusuydu. Bakunin, Mayıs ayını Breslau'da hayal kırıklığı ve durgunluk içinde geçirdi. Baden'de, Nisan sonunda, batı Almanyalı devrimciler, hükümete bağlı askerî birlikler tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldılar, onlara yardıma gelen Herwegh'in Alman lejyonu bozguna uğrayıp dağıldı. Almanya'da kimse konuşmaktan başka bir şey yapmıyordu. Frankfurt'taki Ulusal Meclis, olmayan Alman Federasyonu için iki yüzlü bir anayasa taslağı hazırlamaya girişti. Bakunin, Alman devriminden hiçbir zaman çok fazla umutlu olmamıştı. Fakat Paris'ten gelen haberler fena halde umut kırıcıydı. Geçici hükümet,

¹⁶⁹ Pfitzner, *Bakunistudien*, s.57; Ruge, *Briefwechsel*, ii. 43-5.

bütün düzen kurumları gibi muhafazakâr bir yönelime girmiş ve Hotel de Ville'nin önündeki işçi gösterisini dağıtmak için askerî birliklerini kullanmıştı. Posen Grand-Düklüğü'ndeki Prusya-Polonya balayı, Polonyalıların acıklı bir şekilde, "dördüncü bölüşüm" diye tanımladıkları, özerk bölgenin sınırlarının belirlenmesi konusunda Prusya ile özerk bölge arasında çıkan anlaşmazlık sonucu sona erdi. Devrim dalgası gözle görülür bir şekilde inişe geçmişti. Üstelik bu dalga, Rusya'nın yakınlarına bile sokulamamıştı.

s. 163

Bakunin'in Breslau'daki kendi durumu da umutlarına ve hedeflerine uygun değildi. Avusturya, Rusya ve Prusya Polonyası'ndan aşağı yukarı eşit uzaklıkta olan Breslau, ayaklanma eğilimindeki Polonyalıların toplanma yeri olarak biçilmiş kaftandı. Mayıs 1848'de, buraya Almanya'nın her yerinden, Paris'ten, Londra'dan, hatta Polonya'dan Polonyalılar üşüştü. Polonyalı liderler, onları, Rusya Polonyası'nda isyan çıkartmak amacıyla bir komitenin faaliyette bulunduğu Cracow'a yollamayı planlıyordu. Fakat onlar da, bu kampanya için herhangi bir somut plandan yoksun olmak bakımından Bakunin'den farklı bir durumda değillerdi. Hem silah, hem de para bakımından durum parlak değildi; bütün bir ay verimsiz tartışmalarla geçip gitti. Ayrıca, dıştan ne kadar övgüler yağdırırlarsa yağdırırsınlar, Polonyalıların Bakunin'e karşı güvensizlik içinde olduğu açıktı. Breslau'da bir Rusun oturup, durmadan devrimden söz etmesi, yeterince kuşku vericiydi; onun bir casus olduğu söylentileri bir kere daha ortalıkta dolaşmaya başladı. Bakunin yalnız

ve arkadaşsızdı. Rusya'ya geri dönmekte olan Maria Poludenski'den gelen sitem dolu bir mektup ve Bakunin'in, "muazzam bir uçurumla ebediyen ayrıldıklarına" ilişkin yazdıkları da, bu sıkıntılı ortama katkıda bulundu.¹⁷⁰

Yalnızca Avusturya'da devrim hâlâ ilerleme halindeydi; doğal olarak Bakunin'in düşüncesi güneye yöneldi. 15 Mayıs'ta Viyana'da yeni bir halk ayaklanması oldu ve İmparator Ferdinand, Innsbrück'e çekildi. Macaristan, gerçek anlamda bağımsız oldu. İmparatorluktaki Slavlar huzursuzdu. Jellacic, Hırvatları, Macar efendilerine karşı ayaklandırdı. Prag'da, geçici hükümetin fonksiyonlarını yerine getirmek üzere bir Çek Ulusal Komitesi kuruldu. Daha ilerici konumdaki Çekler, hâlâ daha önemli hedeflerde ısrar ediyorlardı. Alman Ulusal Meclisi daha önce kurulmuştu. Slavlar için bir araya gelmenin zamanıydı. Bir Çek komitesi, Mayıs sonunda Prag'da toplanacak bir Slav Kongresi için genel bir çağrıca bulundu. Slav birliği, Bakunin'in ufkunda uzun zamandan beri belli belirsiz yüzen bir görüştü. Breslau'nun kasvetli ortamına bu fikir parlak bir ışık huzmesi gibi düştü. Derhal Prag'a doğru yola çıktı ve 3 Haziran günü Kongrenin açılış toplantısına yetişti.

* * *

s. 164

Kongre, Bohemya Ulusal Müzesinde toplandı. Kongrenin başkanı, Ulusal

¹⁷⁰ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 131-2; *Materiali*, ed. Polonsky, i. 40; Herzen, ed. Lemke, xiv. 135; Circourt, *Souvenirs d'une Mission á Berlin*, ii, 7, 88.

Komitenin üyesi, Çek tarihçisi Palacki'ydi. Delegeler, 340 gibi önemli bir sayıya ulaşıyordu. Bunların üçte ikisinden fazlası Çek ve Slovak'tı; kongrede kırk Güney Slavı, altmış Polonyalı ve Ruthene bulunuyordu. Slav ırkının en büyük bölümü, yalnızca, kendi ülkesinden dışlanmış Mihail Bakunin ve Rus sınırındaki Avusturya vilayeti Bakuvina'dan gelen, Eski Müminler Ortodoks tarikatına mensup Miladorov adlı bir papaz tarafından temsil ediliyordu. Delegelerin büyük çoğunluğu ulusal kostümler giymişlerdi, Prag'ın Çek burjuvazisi de bu olayın şerefine aynı şekilde giyinmişti, eleştirel bir Alman gözlemciye göre, tarihi şehir, bir şark kervansarayının renkli, barbarca görünümüne bürünmüştü. Uzaktan gelen delegeler, yerel Slav taraftarların evlerinde kalıyorlardı, Bakunin, patriyotik bir Çek biracının evinde konuk oldu.¹⁷¹

Prag Kongresi, Bakunin'i, ondokuzuncu yüzyıl politik romantiklerinin kararlı bir şekilde ihmal ettikleri, milliyetçilikle demokrasi arasındaki temel bölünmeyle ilk kez yüz yüze getirdi. Bölünme, özellikle karmaşık ve keskindi. Alman topraklarının her yanında demokrasi ve milliyetçilik hep el ele olmuşlardı. Viyana'da üslenmiş devrimciler de dahil, Alman demokratları, ateşli pan-Almandılar. Slav emellerine herhangi bir sempatileri yoktu ve Bohemya sorununda, büyük bir Alman nüfusu barındırması ve geleneksel Alman kültürü nedeniyle buranın Alman Konfederasyonunun içinde yer alacağını düşünüyorlardı. Bu yüzden, Almanlar ve Çekler, bu hayatî konuda başından beri anlaşmazlık halindeydiler. Daha doğu taraflarına gidildiğinde de benzer bir durum

¹⁷¹ Nikolaevsky, *Germanoslavica* (1931), No. 2, ss. 303-4; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 152.

vardı. Habsburgların boyunduruğundan kurtulan Macarlar, tebaları durumundaki Slovak ve Hırvatların ulusal emellerini tanımak niyetinde değillerdi; Slovaklardan ve Hırvatlardan bölünen Macarları yönetmek konusunda, Almanlar ve Çekler arasında aynı keskin antipati söz konusuydu.

s. 165

Bu koşullarda, Slav milliyetçileri, hem Almanları, hem de Macarları yeminli düşmanları olarak görüyorlardı; Alman ve Macar demokratları Habsburg İmparatorluğuna karşı ayaklandığından beri, Slavlarla Habsburglar arasında uyumsuz bir bağ kurulmuştu. Slavlar, Avusturyalıların, Almanlardan "daha iyi" olduğunu söyleyecek noktaya kadar gitmişlerdi. Prag'daki Çek Ulusal Komitesi, Innsbruck'daki İmparator Ferdinand'a şimdiden bir heyet yollamıştı; Çek liderleri, Almanların değil, Slavların (özellikle Çeklerin) egemen partner olacağı bir Avusturya İmparatorluğunun yeniden biçimlendirilmesine ilişkin hayaller kurmaya başlamışlardı. Birkaç ay sonra, Habsburgların sadık bendesi Hırvatlar, Macar demokratlarının ayaklanmasını ezdiler. Habsburg İmparatorluğunun sarsılan yapısı içinde, demokrasi ve Slav milliyetçiliği karşıt güçler olarak ortaya çıkmışlardı.¹⁷²

Slav Kongresinde karşılaşılan sorunlar, eğer davet, ilk başta düşünüldüğü gibi Avusturya Slavlarıyla sınırlı tutulsaydı az çok çözülebilirdi. Fakat davet, diğer Slavları, Polonyalıları, Sırları, Karadağlıları ve

¹⁷² Nikolayevsky, *Germanosloavica* (1931), No. 2, s. 308.

Mihail Bakunin'i kapsayacak şekilde genişletilince, fikir karışıklığı ve çatışması, içinden çıkılmaz bir hal aldı. Polonyalılar için, demokrasiyle milliyetçiliği bir araya getirmekte bir zorluk söz konusu değildi, onlar da Bakunin gibi, kurtuluşlarını, Rus İmparatorluğunu yıkacak bir devrimde görüyorlardı. Türkiye Slavları ise, özgürlüklerini kazanmak için, tam da Polonyalıların yıkmaya çalıştığı Devletin müdahalesi dışında bir yol görmüyorlardı. O sırada, Polonyalıların ve Bakunin'in bir fikirde, Sırpların ve Karadağlıların diğer fikirde olduğu, Slav sorununun odak noktasını oluşturan Rus sorunu karşısında, Kongrenin çoğunluğunu teşkil eden Avusturya Slavları, tamamen kayıtsız kaldılar.

s. 166

Bakunin, Prag'a, yeni bir devrim fideiği bulmak umuduyla gelmişti. Tüm faaliyetlerine yeni bir yön vermesine yol açan gayet farklı bir ortam buldu. Paris'te Polonyalıları keşfetmişti. Prag'da, geniş Slav ailesinin geri kalanını keşfetti. *İtiraf*da anlattığı gibi, Slav yüreği hızla çarpmaya başlamıştı. Slavlarda, "şaşırtıcı bir yenilik ve Almanlarla karşılaştırılmayacak ölçüde bir doğal zekâ ve enerji" bulmuştu. Onların, kendisinininkine fazlasıyla benzeyen "çocukça coşkusundan" etkilenmişti. Palacki'nin kendisi, Bohemya tarihini, Slavlar ve Almanlar arasındaki uzun süreli bir egemenlik mücadelesi olarak tasvir etmekle Çek milliyetçiliğinin temellerini atmıştı. Bakunin, Almanlardan, Almanlara ilişkin her şeyden nefret etmenin, iyi Slav olmanın alâmeti farikası olduğunu ve bunun, Slav kardeşliğini sağlayacak çimento görevini

yerine getirdiğini kavramıştı. Eski bir Alman arkadaşı, onu, Slav kardeşlerinin bir ortak dilden bile yoksun oldukları rahatsız edici gerçeğiyle iğnelediğinde, büyük bir inançla, Elbe'den Urallara, Adriyatik'ten Balkanlara kadar tüm Slavların, "*zahrabte niemce!*" ("Almanları alaşağı edin") deyişini anladıklarını belirtmişti. Bakunin, bu yeni duyguların önceki inançlarıyla uyumlu olmadığını kabul etmemiştir. Slav patriyotu olması, bir demokrat olmaktan vazgeçmesi anlamına gelmiyordu. Prag'da, önünde iki görev duruyordu; tek bir pan-Slav ideal içindeki Slav milliyetçiliğinin ayrılıklarını, zaman zaman çatışmalarını kaynaştırmak, sonra da bu ideali demokratikleştirmek.¹⁷³

Kongre, üç seksiyon ya da komisyona bölündü: Polonyalıların, Rutheneslerin ve Rusların oluşturduğu kuzey; Çeklerin ve Slovakların oluşturduğu batı; ve güney Slavlarının muhtelif gruplarının oluşturduğu güney. Bakunin, kuzey seksiyonunun sekreteri ve güney seksiyonuna kuzey seksiyonunun görüşlerini izah edecek heyetin üyelerinden biriydi. Hem kuzey, hem de güney seksiyonlarında, hem de Kongrenin genel toplantısında konuşmalar yaptı. Bu konuşmaların hiçbirisi elimizde yoktur, ancak *İtiraf*'da bunları uzunca özetlemiştir. Slavların birleşmesinde ısrar etmiş ve onların "bölgesel çıkarlarını" tamamen bir kenara atmıştır. Çekleri, Slavların yardımıyla gücünü yeniden kazanacak Habsburg İmparatorluğunun, Slavların bağımsızlığının sağlanmasıyla bir daha katienen ilgilenmeyeceği konusunda; Güney Slavlarını, Polonya'da Slavları ezen Çara yardımcı olmamaları konusunda uyarmıştır. Slavlar, Rusyasız (Rusya kendi özgürlüğünü

¹⁷³ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 132-3; Nikolaevsky, *Germanoslavica* (1931), No. 2, ss. 305-6.

kazanıncaya ve Polonya'ya özgürlüğünü verinceye kadar) ve Avusturya'ya karşı birleşmeliydiler. Rus devrimi ve Avusturya İmparatorluğunun yıkılması, Bakunin'in öngörüsüne göre, Slav kurtuluşunun vazgeçilmez iki koşuluydu.¹⁷⁴

s. 167

Pan-Slav birliği fikri, Bakunin tarafından işlenip Kongreye sunulan ve sonradan basında yayımlanan üç belgede ortaya konmuştur. *Yeni Slav Politikasının Temelleri*'nde, psikolojiden oldukça habersiz bir şekilde, Slavların uzun süredir baskının kurbanları oldukları için başkalarına baskı yapmayacaklarını izah etti. "Yeni politika" diyordu, daha sonraki anarşist fikirlerini haber verircesine, "bir Devlet politikası değil, bir halk politikası, bağımsız, özgür bireylerin politikası olacaktır." *Slav Federasyonunun Temelleri*, özgür ve bağımsız Slav halklarının en üst organı olacak ve Slav halklar arasındaki çatışmalarda ve Slav olmayan uluslarla Slavlar arasındaki ilişkilerin yönlendirilmesinde karar verecek "Slav Meclisi" için bazı ölçütler getiriyordu. *Slav Halklarının İç Yapılanması*, Bakunin'in demokratik inançlarının ifadesiydi. Slav halklarının "yeni yaşamı", Fransız Devriminin üç klasik ilkesi üzerinde kurulacaktı - "herkese eşitlik, herkese özgürlük ve kardeşçe sevgi." Serflik, kast sistemi, aristokrasi ve imtiyaz, Slavlar arasında kendilerine yer bulamayacaklardı. Bu ilkelerin yerine getirilip getirilmediğini gözlemlemek, Slav Meclisi'nin işi olacaktı. Büyük emeller peşinde koşan bu önerilerin

¹⁷⁴ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 138-41.

Kongrede tartişılıp tartişılmadığı konusunda bir netlik yoktur. Ancak bunların kongrece kabul edilmediği kesindir. Bakunin dışında tek bir kongre üyesi yoktu ki, bunlara dürüstçe imzasını atsin.¹⁷⁵

Aslında, Prag Kongresinde tek bir belge yayımlandı - Avrupa halklarına manifesto. Bakunin, bu belgenin hazırlanmasında, başkan Palacki'nin yardımcılığına seçilenlerden biriydi. Bir Alman arkadaşına, "Frankfurt'taki aşırı Sol'un programındaki kadar demokratik bir Avrupa halklarına manifesto hazırlıyoruz," demişti. Bakunin ve Polonyalı arkadaşları tarafından ileri sürülen ilk taslak, bu tanımlamaya gerçekten de yanıt verecek nitelikteydi. Fakat, Palacki'nin becerikli kaleminden çıkan nihaî metin, devrimin, hatta demokrasinin en ufak bir izini bile taşımıyordu. Metin, Rus-Polonya çatışmasını yatıştırmak ve Türkiye Slavlarının kurtuluşu için Avusturya İmparatorluğunun bir özgür halklar federasyonuna dönüşmesine ilişkin sofuca umutlarını dile getiriyordu. Bu metin, Kongre tarafından, 12 Haziran 1848 Pazartesi günü oybirliği ile kabul edilmiştir.¹⁷⁶

s. 168

Fakat bu kamusal faaliyetler, Bakunin'in Prag Kongresi sırasındaki enerjisini tüketememişti. Kongre, onun umutlarını tatmin edecek en önemsiz şeydi, umutlarını yerine getirecek diğer araçları büyük bir hırsla araştırmaktaydı. Bakunin, nihaî hedefi olan Rus devrimini bir an bile gözden kaçırmamıştı. Kongrede Rus sınırından bir

¹⁷⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 300-305.

¹⁷⁶ Nikolayevsky, *Germanoslavica* (11931), No.. 2, s. 308.

papazın bulunması önüne geçilmez bir "günaha" davetti. Eski Müminler, iki yüzyıl boyunca, kesintili de olsa baskı ve zulümle yüz yüze gelmiş, Çarlığa ve Ortodoksiye karşı mücadeleyi sürdürmek açısından Ortodoks Kilisesinin en önemli muhalif tarikatıydı. Bu tarikat, Rusya'daki kendiliğinden ve yerli bir muhalefet hareketini temsil ediyor, devrimci propaganda için doğal bir alan sağlıyordu. Ancak Milodradov'un "tam bir Rus serserisi ve dolandırıcısı" olduğu ortaya çıktı. Bakunin'in parası yoktu ve kısa sürede, Milarodov'un devrim davasına karşılıksız hizmet etme eğiliminde olmadığını anladı. Diğer merkezlere yöneldi. Onunla kafa dengi olan Kongre üyelerinden bazılarını - Slovaklardan, Moravyalılardan, Hırvatlardan ve Sırlardan oluşan bir avuç insan- buldu ve onları, devrimci hedefleri gerçekleştirmek amacıyla gizli bir topluluk biçiminde örgütledi. Bu, daha sonraları Bakunin'in baş tutkusu haline gelecek sayısız gizli kapaklı topluluk kurma girişimlerinin ilkiydi. Fakat bunun, o anda kurulmasının dışında başka bir önemi yoktu. Gerçek bir varlık değildi ve Kongrenin sona ermesiyle birlikte bu topluluk da sona erdi. Son olarak, Bakunin, Kongreye uzak duran ve fikirleri, ona, Palacki ve arkadaşlarından daha yakın gelen bazı genç Çek demokratlarıyla tanıştı. Bunlardan üçü -Arnold, Sabina ve Joseph Fric - önümüzdeki sayfalarda yeniden ortaya çıkacaklardır.¹⁷⁷

¹⁷⁷ *Sobrania*, ed. Steklov, iv. 137-8, 158; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 114, 125, 128.

Palacki'nin manifestosunun kabul edildiği 12 Haziran'daki oturum Kongrenin sonuydu. Aynı gün, Prag'da bir ayaklanma patlak verdi. Bu, Kongrenin yol açtığı heyecan davaya ek bir katkıda bulunmuş olsa da, Kongreden tamamen bağımsız bir Çek öğrenci ve işçi örgütünün işiydi. Bakunin, *İtiraf*'da, ayaklanma arifesinde "karışık ve belirsiz" bir atmosfer olduğunu işittiğini ve "diğerleriyle birlikte", öğrencileri umutsuz bir girişimden vazgeçirmek için gayret sarfettiğini belirtmektedir. Bunun doğru olup olmadığı bilinmemektedir, ancak Bakunin'in bu ayaklanmanın kışkırtıcısı ve örgütleyicisi olduğuna ilişkin sonradan tedavüle sürülen diğer bir versiyona inanmak için ortada bir neden yoktur. Ancak, isyan başlayıp, Kongrenin diğer üyeleri korku içinde evlerine dağılırken, Bakunin'in bütün kalbi ve ruhuyla kendini kavganın orta yerine attığı da bir gerçektir. Ayaklanma başlayınca, Bakunin'in yerinde oturmadığını tahmin etmek zor değildir. İnsanlara cesaret vermek için barikattan barikata koştu ya da isyanın komuta merkezi Clementinum'da, önünde Prag'ın planı, oturup, liderlerle stratejiyi tartıştı. Bu olay, isyancıların boş umutlara kapılmalarına yol açacak ölçüde sürdü, hatta bir devrimci hükümetin kurulması bile söz konusu oldu. Fakat General Windischgrätz birçok sadık Slavın da içlerinde yer aldığı çok sayıda askerî birliğe sahipti ve güllelerini kullanma fırsatını da geri çevirmedi. 16 Haziran'da, kent merkezi bombalandı, bir ya da iki ev ateş aldı ve isyancılar kayıtsız şartsız teslim oldular. O zaman, ancak o zaman Bakunin, kaçıp kurtulmanın yoluna baktı ve Breslau'ya sağ salim vasil oldu.¹⁷⁸

¹⁷⁸ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 158; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 695; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. Iv-Ix.

* * *

Bakunin, Breslau'da kısa süre kaldıktan sonra Berlin'e gitti; her yerde hazır ve nazır Müller-Strübing'le aynı evi paylaşarak 1848 yazının geri kalan kısmını orada geçirdi. Prusya başkentinde altı yıldır oturmakta olan Müller, Bakunin'i, yeni Alman felsefeciler ve politikacılar kuşağıyla tanıştırdı. Ama Bakunin artık 1842'deki coşkusundan sıyrılmıştı. Birbiri ardından gelen, Fransız, Alman ve Slav devrimlerinin yarattığı hayal kırıklığı, üzerinde büyük bir ağırlık yaratmıştı. Berlin'deki demokratlar oldukça ürkek bir kuşaktı, reaksiyonun üstün güçleri tarafından kolayca sindirildiler. "Resmî devrim," diye yazıyordu Bakunin, Herwegh'e, resmî reaksiyona anıştırmada bulunarak, "budalalık ve işe yaramazlık içindedir." Alman devrimi, "kendilerini gerçek insanların yerine koyan hayaletlerin muharebesi" olmuştu. Bakunin, Avusturya Slavlarından da çok memnun değildi. İsveçli arkadaşı Fröbel, ona Viyana'dan, "burada Almanlar demokrat, Slavlar ise, demokrasinin düşmanları olarak ortaya çıkıyorlar," diye yazdığında, Bakunin, bunu yarım ağızla inkâr edebilmişti ancak. Düşünceleri gittikçe daha fazla, daha fazla, doğduğu topraklara yönelmekteydi. Ona çok sayıda Rusla ilişkisi olduğunu ve Slavların kurtuluşu üzerine Rusça yazılmış bir manifestonun 10.000 adet basıldığını (bunların hiçbirisi sahiplerine ulaşmamıştır) söyleyen Varnhagen von Ense'yi ziyaret etti. Bakunin'in sarsıntılı ruh hali içinde, akıp giden hayatı gibi gittikçe daha akıcı ve şaşırtıcı hale getiren o masum kaçış hayallerine sarılmak rahatlatıcı oluyordu. Bu

hayaller gençlik günlerindeki gibi, bu iflah olmaz romantğin, inatçı ve istenmeyen realiteden kaçıp sığındığı hayal dünyasını oluşturuyordu.¹⁷⁹

s. 170

Bakunin, toplumsal bakımdan olduğu kadar, kişisel bakımdan da kötümserlik içindeydi. Frocon tarafından kendisine verilen 2000 frank, uzun süre önce suyunu çekmişti. Ödeyemediği kiralarına karşılık eşyalarına el koyan evsahibesine borçlanmıştı. Devrim davası için yaptığı tüm hizmetlere ve fedakârlıklara rağmen, Rus devletinin casusu olduğu yolundaki eski iftira arkası sıra onu izliyordu. 6 Temmuz 1848'de, bu iftiranın basılı olarak piyasaya sürüldüğü gazete, Karl Marx'ın *Neue Rheinische Zeitung*'undan başkası değildi. Gazetenin Paris muhabirinin George Sand mahreçli haberine göre, George Sand, geçenlerde Paris'ten sınırdışı edilen Mihail Bakunin adlı Rusun, Rusya'nın aleti olduğuna ilişkin belgelere sahipti. O güne kadar, esas olarak Polonyalı merkezlerde ağızdan ağıza el altından dolaşan bu söylenti, böylece, Alman demokratlarının en yaygın okunan yayın organı aracılığıyla açıkça ilân edilmiş oluyordu. Breslau'da bulunan Bakunin, yerel gazetenin sütunlarında infialini ifade etti; George Sand'a yazarak, kendisiyle ilişkilendirilen haberi yalanlamasını rica etti. *Neue Rheinische Zeitung*, hem Bakunin'in kendi reddiyesini, hem de George Sand'ın onlara yolladığı yalanlamayı yayımladı. Gazete, bir ölçüde aldırılmaz bir havada, George Sand'ın

¹⁷⁹ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 316-17, 320-23; Varnhagen, *Tagebücher*, . 174.

mektubunun, "olayı mükemmel bir şekilde açıklığa kavuşturduğunu," ekledi; böylece bu ısrarlı iftira bir kere daha dinlenmeye çekildi. Basına yazılmış daha başka protesto mektuplarına ilişkin taslaklar sonradan Bakunin'in evrakları arasında bulunmuştur. Fakat bunlar ne tamamlanmış, ne de herhangi bir yere yollanmıştır.¹⁸⁰

s.1 71

Bu olay, yıllar sonra, Bakunin ve taraftarlarının Marx'a karşı garezkâr suçlamalarından birini teşkil etmiştir. Bu konuda Marx'ın aklanması gerekir. Bu gibi konularda, *Neue Rheinische Zeitung*, ancak çağdaşı politik basın kadar titizdi. Haber, inandırıcı açıklamalarla Paris'ten gelmişti. Marx, Bakunin'i çok yakından tanııyordu. Ruslar her zaman anlaşılmaz insanlar olmuşlardı ve çoğu casus olarak biliniyordu. Hikâyeye doğru da olabilirdi, yanlış da. Marx iddiayı da basmıştı, yalanlamaları da. O, görevini yapmıştı. Bu dönemde Bakunin de ona karşı özel bir düşmanlık geliştirmemişti. Marx, Ağustos sonunda Berlin'deydi ve yine Eylül'ün ilk yarısında Viyana'ya gidip gelmişti. Bakunin'in günlüğüne bakıldığında, belki birden fazla buluşukları ve dostça sohbet ettikleri anlaşılmaktadır. 1871 yılında Bakunin tarafından anlatılan bir hikâyeye göre, o, Marx'ı o sırada uyarmış ve kendisinin, her üyesi, ondan alacakları bir emirle cinayet işleyecek kişilerden oluşan bir gizli cemiyetin başı olduğunu söylemişti, bunların Bakunin'in daha sonraları birçok

¹⁸⁰ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 305-14; iv. 185; Pfitzner, *Bakunistudien*, ss. 76, 91.

zamanını harcayacağı melodramatik kurgu dünyasına ait olduğuna kuşku yoktur.¹⁸¹

Eylül ayının ortasından itibaren, her zamankinden daha merhametsiz Rus ajanlar bir kere daha Bakunin'in peşine düştüler. İddiaya göre, Bakunin, iki adama, Rusya'ya gitmeleri ve Çara suikast yapmaları için rüşvet vermişti. Prusya otoriteleri, Rus Elçiliğinin haberi olmadığı sürece Bakunin'in orada kalmasına göz yummaya gönüllüydüler. Fakat şimdi Rus Hükümetine karşı yükümlülüklerinden daha çok sorumluluk duyuyor, kendi radikallerinden, beş ay öncesine göre daha az korkuyorlardı; artık bu uygunsuz yabancı ajitatöre daha az seremoni gösterebilirlerdi. Bakunin tutuklandı ve evrakları arandı, gerçi Bakunin'in itirazına rağmen, iyiniyetli Müller-Strübing onun adres defterini daha önceden yakma becerisini göstermişti. Rus Elçisine, ele geçen mektuplaşmaların, Bakunin'in Alman demokratlarıyla ve Polonyalı göçmenlerle ilişkilerini ortaya koyduğu, ancak Rusya'ya ilişkin herhangi bir şey ele geçirilemediği bildirildi. Fakat bu da Bakunin'e yardımcı olmadı. Herhangi bir açıklama yapılmaksızın Prusya topraklarını terketmesi emri verildi kendisine. 22 Eylül'ü 23'üne bağlayan gece yola çıktı; birlikte yolculuk yaptığı bir hanımefendiden makas ödünç alarak sakallarını kesti ve Breslau'ya farketilmeden girebildi.

s. 172

¹⁸¹ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 319 (Steklov tarafından "Carriere" olarak yeniden üretilen bu ismin, Dresden'de bulunan *Staatsarchiv*'deki orijinalinde net olarak "Marx" olduğu görülmektedir); *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 303.

Seçilen motif açıktı. Bakunin, bir kere daha, Breslau'nun, doğudaki ileriye dönük operasyonların karargâhı olarak kullanılacağını umut etmişti. Prag Kongresinden beri, muhtemelen devrimci amaçlarla ona para bile gönderen Lukaszewicz adlı Crakowlu bir Polonyalıyla temas halindeydi. Bakunin'in, Prag'da tanıştığı Slovak liderlerden biri olan Stur, onu ısrarla Slovakya'ya çağırıyor ve "Karpatya'da bir yerlerde" buluşmalarını öneriyordu. Rusya Polonyası sınırındaki Silezya üzerinde bulunan Myslowitz adlı köyde, Breslau'daki Polonyalılarla, Rusya Polonyası'ndaki Polonyalılar arasındaki gizli haberleşmeyi yürüten Anna Lissowska adlı esrarengiz bir şahıs yaşıyordu. Mihail'in ilk projesi, Breslau'ya varınca Myslowitz'i ziyaret etmektir. Fakat bu yolculuk iptal edildi ve tutuklanmasından sonraki soruşturma sırasında Bakunin, Myslowitz'e gittiğini ve Anna Lissowska'yı duyduğunu kesinlikle inkâr etti. Eğer Rus sınırının öte yanındaki devrimcilerle gerçekten temas kurduysa, Bakunin, hemen hemen hayatında bir defalığına, izini gizlemeyi başarmıştı. Bu tür bağlantılar eviyle temasa geçmesini sağlamamıştı ve Napolyon'un hizmetinde bulunmuş, o sırada ise kendisine Prusya Polonyalıları ile Paris Polonyalıları arasında arabuluculuk yapma misyonunu biçmiş bir Polonyalı kulağıkesik olan Kont Skorzevski ile buluşması dışında, Breslau'daki kısa süreli kalışı sırasında bu konuda herhangi bir şey yaptığına ilişkin bir kayıt yoktur. Gizli bir işaretle Bakunin'in Mason kardeşliğinden olduğunu anlayan Skorzevski, onu yerel locayla tanıştırdı, Paris'ten, onun üç yıllık Grand Orient üyeliğini gösteren sertifikayı getirtmeyi üstlendi ve Bakunin'e, "gerekli özellikleri kazanıp", kendi yerine loca başkanı olması için ısrar etti. Fakat bütün bunlar kısa

sürede unutuldu. Bakunin'in oraya varışının üzerinden bir hafta geçmeden, polisin kimliğini tespit etmesi, bütün entrika ve umutlarına son verdi. Eğer Prusya topraklarında daha uzun süre kalmaya devam edecek olursa, Rus Hükümetine teslim edileceği konusunda resmen uyarıldı. Belçika'ya gitmesi için kendisine bir pasaport verildi. Ama o, umut verici devrim sahnesinden durgunluğa ve belirsizliğe doğru bir kere daha kürek çekme düşüncesine katlanamazdı. 8 Ekim 1848'de Dresden'e hareket etti. Burada, Rus Hükümetinin onun sınır dışı edilmesi yönündeki talebi 1844 yılı gibi eski bir tarihe kadar uzanıyordu, bu yüzden kırk sekiz saat içinde şehri terketmesi istendi. Her taraftan kuşatılan Bakunin, en sonunda, Prusya ve Sakson kararlarının geçmediği, Prusya bölgesindeki, etrafı çevrili bağımsız bir devlet olan Anhalt Hollandası'ndaki Koethen adlı küçük kasabaya sığındı.¹⁸²

s.1 73

Anhalt'ın politik statüsü, Koethen'i, o sırada, Prusya otoritelerinden kaçan politikler için güvenilir bir liman haline getirmişti. Bakunin orada, Berlin'den eski arkadaşlarıyla karşılaştı ve diğerleriyle gizlice haberleşti. Orada, Leipzig, Berlin ve Dresden'de, demokratlarla birlikte sürekli, gizemli komplolar düzenleyen ve dolayısıyla Bakunin'in kendisine yakın bulduğu Enno Sender adlı genç bir yerel isyancı vardı. Fakat burası, ciddi politik faaliyetler için çok

¹⁸² *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 308, 323-5, 538; iv. 164; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 51, 83, 94, 101-4, 160, 686; Pfitzner, *Bakunistudien*, ss. 52-5, 78-9; Circourt, *Souvenirs d'une Mission à Berlin*, i. 366; ii. 138-40.

küçük ve izole bir yerdi. Elbe ve Saale arasında bulunan ve Harz dağlarının doğuya uzanan silsilelerinden çok uzak olmayan bu yer, Bakunin'e, sekiz yıl önce Rusya'dan ayrıldığından beri görmediği kır yaşamının neşesini hatırlatıyordu. Bir gazeteci ve yayıncı olan Keil, onu Koethen'de ziyaret etti ve dizine oturttuğu küçük bir kız çocuğuna, Rusya'daki kendi çocukluğunun, erkek ve kız kardeşlerinin masallarını anlatırken resmini çekti. Bir ondokuzuncu yüzyıl uluslararası devrimcisinin hayatı kasvetliydi ve yasaklarla doluydu. Bu hayat, politik faaliyetlerin merkezileştiği büyük kentlerde geçerdi. Bu, otoritelerin görevlileriyle tam bir köşe kapmaca oynamayı gerektirirdi. Eğer Bakunin, dikkati başka yere çekmeye çalışırsa, onlar, bizzat kendisinin ya da arkadaşlarının çalışma belgelerindeki ya da mektuplaşmalardaki izlerinin peşine düşerlerdi. Bu yüzden, Koethen'deki bu sonbahar haftalarında, onun arkadaşlarıyla birlikte kırsal alanı arşınlayıp,"tavşan ve diğer vahşi hayvanları" avladığını kaydetmek hoş olacaktır. Bu sırada, belki de aynı zamanda, altı ay sonra tutuklandığında evrakları arasında bulunan tüm belgelerin en önemlisini yazmaktaydı - bu, daha önceki bölümlerden birinde sözü edilen erotik bir romanın fragmanıydı.¹⁸³

s. 174

Fakat, dinlenmeyi zorlayan bu günlerde bile, Bakunin'in çalkantılı beyni huzur içinde değildi. Hâlâ, Slavların, Almanların, Macarların ve devrimin çözülmemiş problemleri üzerinde gezinmekteydi.

¹⁸³ *Sobranie*, ed. Steklov, iv, 164-6; Nikolaevsky, *Katorga i Ssylka* (1930), Nos. 8-9, s. 112; Pfitzner, *Bakuninstudien*, ss. 63-78

Aralık'ta, oradayken, *Prag'daki Slav Kongresinin Üyesi, Rus Yurtseveri Mihail Bakunin'den Slavlara Çağrı* yayımlandı. Başlığın bulunduğu sayfada, "Yazarı tarafından basılmıştır, Koethen 1848" ifadesi yer almaktadır. Gerçekte ise, Leipzig'de, Keil tarafından basılmıştır. *Slavlara Çağrı*'nın basılması, Bakunin'in hayatındaki bu önemli kriz anında politik felsefesini gözden geçirmesi için en uygun dinlenme yerini sağlamıştır.¹⁸⁴

s. 175

14. Bölüm

Bir Devrimcinin Amentüsü

Fikirleri konusunda geride bu kadar karışık ve eksik çalışmalar bırakmış Mihail Bakunin gibi çok az insan, hayatı ve düşüncesiyle dünyada böylesine güçlü bir etki yapabirmiştir. Bakunin, verimli, fakat mütecanis olmayan bir yazardı. Mizacı, onu, anlık ilhamlara, yazıdan çok konuşmaya bel bağlamaya sevketmiştir.

Dünyayı kurtaracak ne bir teori, ne hazır bir sistem, ne de yazılı bir kitap vardır (diye yazıyordu mektuplaştığı birisine). Bağlı olduğum bir sistem yok, ben gerçek bir arayışçıyım.

Bir başka yerde, devrimin, "düşünceден çok, içgüdü olduğunu" ilân etmişti. Bu ilkeye

¹⁸⁴ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 345-66; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 133.

sıkı sıkıya bağılı olarak, inancını sistematik bir şekilde açıklamaya pek seyrek teşebbüs etmiş, hatta başladığı çalışmaları pek nadiren bitirmiştir. Reichel, Paris'te birlikte yaşadıkları dönemde, Bakunin'in, "her gün, hiçbir zaman bitmeyen ölümsüz bir kitap yazmaya" giriştiğini belirtmektedir. Paris'ten yazdığı mektuplarda, bir çağ açıcı metin dizisine referanslarda bulunduğu (gerçi konu, zamandan zamana değişiklikler göstermektedir) görülmektedir. Fakat bu, hiçbir zaman gün ışığına çıkmadı ve ciddi bir gelişme gösterdiğini farzetmek için bir neden yoktur. 1842 Sonbaharında yazılan *Almanya'da Reaksiyon*'dan beri, Bakunin, politik felsefesi konusunda, dünyaya, dikkate alınacak bir metin sunmamıştı. *Schweitzer Republikaner*'deki Komünizm üzerine makalede (bunun Bakunin'in çalışması olduğu düşünülmektedir) çok sayıda soru sorulmasına rağmen, hiçbir çözüm getirilmemektedir. Paris'te hiçbir makale yayımlamamıştır, ancak *La Réforme*'da kendisinin suçlanmasına karşı bir protesto ile Litvanya ve Beyaz Rusya'daki Ortodoks Kilisesi tarafından uygulanan dinsel zulmü suçlayan kısa bir makalesi, nihayet Polonya şölenindeki konuşması yayımlanmıştır. Devrimin ateşli ilk altı ayında eline kalem almak için ne zamanı, ne de bunu teşvik eden bir durum olmuştur. Koethen'de dinlenme fırsatı bulduğu koşullarda bile, bir itki olmaksızın sessizliğini bozmadı. Dizginlenmez Müller-Strübing, ona Berlin'den yazarak "Slav Demokratlarına Çağrının" bir nüshasını rica edip duruyordu.¹⁸⁵

¹⁸⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 235, 237, 317; iv. 98; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 556; Pfitzner, *Bakuninstudien*, ss. 20, 92.

Bu, ihmale gelecek gibi bir çağrı değildi. Tuhaf bir ironidir ki, Bakunin'in bağlandığı milliyetçilik biçiminin doğuştan gelen sakatlığı nedeniyle, yurtseverlikle demokrasiyi birleştirmesi bir hayli zordu. 1840'larda İtalyan, Polonya ve (kesinlikle önemsiz sapmalar içerse de) Alman milliyetçiliği, politik özgürlükle el ele gitti. Polonya hariç, Slav milliyetçiliği ise, bu ittifaka kesinlikle aykırıydı. Aşağı yukarı tüm Slav yurtseverlerini içlerinden çıkarmış Çekler, Slovaklar ve Güney Slavlar, son bölümde açıklanan koşullarca, milliyetçilik ve demokrasi arasında bir seçim yapmaya zorlanmışlardı; bunların çoğu, açıkça milliyetçiliği tercih etmişlerdi. Sadık Slav birlikleri tarafından desteklenen, Prag sokaklarında silahlı işçi ve öğrencileri eğiten Çek burjuvazisi tarafından alkışlanan Windischgrätz'den beri, Slavlar, karşıdevrimin en çarpıcı zaferlerinin yanında yer almışlardı. Ağustos'ta, Hırvat birlikleri, İtalyan demokrasisini daha doğarken boğmak için Radetski'nin arkasında Milan'a yürüdü; orada yapılan zulümler "Hırvat barbarlığı" kapısında belirtilmiştir. Mihail, Müller-Strübing'in mektubunu, huzur içindeki Koethen'de aldığı anda, Slav askerî birlikleri, Hırvat liderleri Windischgrätz ve Jellacic'in komutası altında Viyana'ya yaklaşmaktaydılar. 1 Kasım'da Hırvat birlikleri şehri işgal ettiler, Reishtag'ı dağıttılar, demokratik milletvekillerini tutukladılar ve Frankfurt delegesi Robert Blum'u kurşuna dizdiler. Bunun gerisinde, daha karanlık bir Slav tehdidi yükseliyordu. Artık kendi güvenliğinden endişesi kalmayan Çar Nikola, gözle görülen ve gittikçe artan bir sabırsızlıkla, Merkezî Avrupa'daki devrim ateşini söndürmek üzere

iyi eğitimli Rus askerlerini gönderme isteğinde olduğunu ortaya koymaktaydı. Alman demokratları Marx ve Engels'in, Slavların karşıdevrimci bir ırk ve demokrasinin doğal düşmanı olduğuna ilişkin homurdanmalarında bu bakımdan şaşılacak bir şey yoktur.

s. 177

Ancak, 1848 sonbaharında Avrupa devrimcilerinin tek derdi, Slav sorunu değildi. Şubat ve Mart aylarının güveni şimdi yalnızca anılarda kalmıştı. Nisan ve Mayıs aylarında başlayan reaksiyon, genel bir geri çekilişe, hemen hemen bir bozguna yol açmıştı. Haziran'da, Windischgratz'in Prag'daki güllerinin salvoları, bir avuç askerî birliğin kent proletaryasını nasıl kolaylıkla dağıtabileceğini göstermişti. Bundan on gün sonra, Paris'te, General Cavaignac, benzeri bir eylemi sahneye koydu. Üç gün süren sokak savaşlarından sonra, Champ de Mars'da birkaç yüz kişi idam edildi ve birkaç bin kişi sürgüne yollandı; böylece askerler, burjuva cumhuriyetini proletaryadan kurtarmış oldular. Eylül'de, Frankfurt'ta barikatlar kuruldu ve yeni gösterilerde bulunma talebini yerine getirmekte acz içinde olan Ulusal Meclis, Prusya askerî birlikleri tarafından kurtarıldı. Aşağı yukarı aynı zamanda, Engels ve Lassalle'ın konuşma yaptığı, Köln yakınındaki bir mitingde kıvılcık bayrak açıldı ve bir sosyalist cumhuriyet ilân edildi. Fakat bu jestin tek sonucu, önde gelen katılımcıların hayatlarını kurtarmak için kaçmak zorunda kalmaları oldu. Eylül sonunda, Baden'de, gerçekten de bir sosyalist cumhuriyet ilân edildi, fakat birkaç

günden fazla yaşayamadı. Ardından, Kasım başında, bu felaket masalı Viyana demokrasisinin bastırılmasıyla tamamlandı. 1848 yazında ve sonbaharında, her yerde devrim canavarını bastırmaya ahdetmiş askerler, kendilerini birkaç ay önce davet eden burjuvazi tarafından sevinçle karşılandı. Eğer reaksiyon ve proletarya arasında bir seçim söz konusu olacaksa, reaksiyonun, iyi burjuva vatandaşların yaşamları ve mülkiyetleri için çok daha az tehlikeli olduğu açıktı.

Bakunin, Koethen'e vardıktan kısa süre sonra ortaya çıkan bu umutsuz koşullarda *Slavlara Çağrısı* yazmaya oturdu. Başarısızlığı kabul etmiş ya da umutsuzluğa kapılmış değildi. Eğer devrim henüz başarılı olmamışsa, bunun nedeni yeterince ileri gitmemiş olmasıydı. Onun teması, devrimi daha fazla, daha fazla ileri götürmek gerektiği idi. Almancaya göre hâlâ daha kolay yazabildiği Fransızcada, mutad olmayan bir özenle yazdı. Altı ay sonra tutuklandığında, evrakları arasında yarım düzine taslak metin ya da taslak parçaları bulundu. Kasım başlarında, Berlin'de bulunan Müller-Strübing'e, Almancaya çevrilmek üzere bir nihaî taslak (bu taslak elimizde değildir) gönderdi. Fakat Berlin demokratları, bu çeviriyi yapmak yerine kendilerini daha önemli görevlere adanmışlardı. Onlar, gelenek ve eğilimleriyle yarıdan fazla burjuvaydılar. Prusya'daki durum kritikti. Demokratların kaderi pamuk ipliğine bağlıydı; onlar, *Çağrı*'daki belli pasajlarda, Bakunin'in, reaksiyoner kamptaki ürkek burjuvaziye korkutacak, tüm sosyal düzene meydan okuyan ne gibi fikirler ileri sürdüğünü çok iyi tahmin ediyorlardı. Orijinal taslak fena halde sansüre tabi tutularak Koethen'deki Bakunin'e geri yollandı. O ise, çalışmasının bu şekilde tahrif edilmesine alçakgönüllü bir

şaşkınlıkla boyun eğdi. Çoğunlukla Avusturya ile ilgili bazı yeni pasajlar ekledi ve nihaî metni, Leibzig'deki yayıncı Keil'e, basılmak üzere gönderdi.¹⁸⁶

s. 178

Hazırlık taslaklarıyla birlikte, *Slavlara Çağrı*, 1848 devriminin şoku ve hayal kırıklıklarından ortaya çıkan Bakunin'in fikirlerinin kapsamlı bir şekilde ifade edildiği (ayrıntılarda bazı karışıklıklar olsa da) bir metindir. Fikirleri kısaca üç cümlede özetlenebilir. Birincisi, burjuvazinin kendini spesifik, karşıdevrimci bir güç olarak ortaya koyduğuna inanmaktadır ve devrimin gelecekteki umudu işçi sınıfında yatmaktadır. İkincisi, devrimin zorunlu koşulunun, onun Avusturya İmparatorluğunda patlak vermesi, Merkezî ve Doğu Avrupa'da özgür bir Slav cumhuriyetleri federasyonu kurulması olduğuna inanmaktadır. Üçüncüsü, köylülüğün, özellikle Rus köylülüğünün, devrimin nihaî başarısını getirecek belirleyici güç olduğunu ispatlayacağına inanmaktadır. Bu üç fikir, Bakunin'in bu dönemdeki tüm faaliyetlerinin temelini oluşturur.

*

*

*

s. 179

¹⁸⁶ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 345-66; Pfitzner, *Bakuninstudien*, ss. 78-106. (*Slavlara eklemeler* içeren taslađý, Pfitzner tarafýndan basýlmýptýr, diöer çepitli taslaklar ya da taslak parçalarý, Dreseden'deki *Staatsarchiv*'de korunmaktadıřr.)

Burjuvazinin reddi, Bakunin'in yeni programının ilk vazgeçilmez noktasıdır.

1848 devrimi, burjuvazinin işiydi. Geleneksel burjuva parolası özgürlük ve eşitlik sözcüklerinden ilham alan burjuvazi, aristokrasiyi reddetti, ancak burjuvazinin politik ve ekonomik hakimiyetini garanti altına alan bir anayasayla ehlileştirdiği monarşiyi muhafaza etmeye de hazırды. Toplumun var olan gerçevesini bütünüyle alaşağı etme yönünde bir talebi de, arzusu da yoktu. Özel mülkiyet kurumu, burjuvazinin üstünlüğünün istihkâm siperiydi; bu istihkâm siperi tehdit edildiği zaman, burjuvazi onu vahşice savunmaya girişiyor ve aynı, eskiden imtiyazlarını savunmak için harekete geçen aristokrasi gibi kinle saldırıyordu. Proletarya, burjuvazinininkiler de dahil olmak üzere tüm ayrıcalıklar süpürölüp atılınca kadar devrimi sürdürmek istiyordu; bu kapsamlı yeni devrim fikri, bir anda burjuvaziyi inatçı bir karşıdevrimci ve ayrıcalıkların savunucusu haline getirmişti. 1848 yazında ve sonbaharında, Marx ve Bakunin gibi tutarlı radikaller, burjuvaziyi devrim terazisinde tarttılar ve eksik geldiğini gördüler.

Bu dönemde, Marx'ın, Bakunin'in evrimi üzerinde bir etkide bulunduğı tahmin edilebilir. Üç yıl önce, "Galya horozunun öteceğı" ünlü kehanetiyle Avrupa devriminin işaretini veren Marx, devrimin "kalbinin" proletarya olduğunu da ilân etmişti. 1848 Şubat'ında basılan *Komünist Manifesto*, devrimin nihaî zaferinin proletaryanın burjuvaziyi alaşağı etmesiyle gerçekleşeceğini önceden söylemişti. Bunu okuyup okumadığı belli olmasa da Bakunin'in bu doktrinden haberdar olduğu kesindir. Fakat Prag Kongresi gelip çatığında, bu doktrini kabul ettiğine ilişkin

herhangi bir işaret yoktur. Kongredeki sosyal programı tam anlamıyla burjuvadır. Bu program, 1789'un üç parolasına ve talebine, serfliğin, aristokrasinin ve imtiyazların ilgasına dayanır. Bakunin, proletaryayı, beş yıl önce, İsviçre'de keşfetmiştir. Fakat proletarya, hâlâ onun politik felsefesinde herhangi bir role sahip değildir.

s. 180

Prag Kongresinin akıbeti, Bakunin'in, burjuva devrimine inancını sarstı. Slav burjuvazisi, yalnız milliyetçiliği demokrasiye tercih etmekle kalmamış, aynı zamanda, Windischgratz'in askerlerinin, devrimci öğrenci ve işçileri kurşuna dizmesini hoşgörüyü karşılamıştı. 21 Haziran 1848'de, *Neue Rheinische Zeitung*, Marx'ın editörlüğünde, Köln'de yayımlanmaya başladı; Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları boyunca, Bakunin, bedbin bir halde Breslau'da ve Berlin'de otururken, Marx, Paris'teki "beyaz terör"e, Frankfurt Ulusal Meclisinin "parlamenter budalalığı"na, karşıdevrimci eğilimleriyle demokrasinin yenilmesinden sorumlu olan burjuvazinin korkaklığına ve rezilliğine ateş püskürmekteydi. Bakunin, Almanya'daki en radikal yayın organı olan *Neue Rheinische Zeitung*'un bir okuyucusu olmalıdır; Eylül'de, Marx'la Berlin'de buluştu. İntibak, kolay ve doğal oldu. Bakunin, daima olumsuzluğu vazedirdi; şimdi burjuvazi, yıkım yolunda ilerlemenin önüne dikilmişti, bu durumda burjuvazinin, düşmanları arasında yer alması gerekiyordu. Olayların mantığına, muhtemelen Marx'ın etkili

propagandasının etkisinin de eklenmesiyle, Bakunin, hızla, bir burjuva devrimcisinden proletarya devrimcisine dönüştü. Burjuvaziyi devrim kaçaklığı yüzünden asla affetmedi ve hayatının sonuna kadar ondan aşağılama ve acıyla söz etti. "Biliyor musunuz," demişti, bir keresinde, esaslı bir burjuva olan İsviçreli profesöre, "burjuva dünyasında neden her şey bu kadar kötü gidiyor? Çünkü bu saygıdeğer sınıf psikolojik olarak ölmüştür de ondan. Hem de bir daha dirilmemecesine..."¹⁸⁷

1848'de, Bakunin'in görüşü, politik devrimden, sosyal devrime doğru bir değişim geçirdi. 1848 öncesinde, devrimciler, kendilerini, burjuvazinin temsili kurumlarını ve ayrıcalıkların ilgası talebini savunmakla yükümlü hissederlerdi. Şimdi bu politik program bir anakronizme dönüşmüştü. Paris'te, temsilciler meclisi, Cavaignac'ın işçileri kurşuna dizmesini ve sürgüne göndermesini alkışlıyordu. Frankfurt'ta temsilciler meclisi, gerçek sorun, Almanya'nın kaderine karar verecek olan devrimci proletarya ile Prusya ordusu arasındaki çatışmayken, kâğıt üstünde iki yüzlü bir anayasa oluşturma tartışmalarıyla meşguldü. Proudhon, şu önemli şiarı ortaya atmıştı: "Evrensel oy hakkı, karşıdevrimdir." Marx ve Bakunin de aynı yolu izlediler. Anayasal demokrasi, aristokrasinin ayrıcalıklarına olduğu kadar, devrim davasına da düşmandı. Tüm sosyal düzeni alaşağı etmekten başka çare yoktu.

s. 181

Temsili kurumları reddetmek, mizaç bakımından, Bakunin için, Marx'dan daha

¹⁸⁷ Vyubov, *Vestnik Evropy* (Dubat 1913), s. 79.

kolaydı. Bir Rus ve aristokrat olarak yetişmiş Bakunin'de, politik aklı keşfetmenin bir aracı olarak kafa saymayı kabul etme eğilimine doğal bir uzaklık vardı. Özgürlüğü severdi, ama eşitlikten nefret ederdi. Onun için eşitlik, bir ideal ve slogandı, asla yaşayan bir inanç değil. 1848'den itibaren, anayasalara ve parlamentolara olan horgörüsünü ifade etme fırsatını hiç kaçırmadı.

Parlamenter tartışmalarla çok az ilgiliyim (diye yazıyordu Herwegh'e, Ağustos'ta). Parlamenter hayatın, Kurucu ve Ulusal Meclislerin ve bunlara benzer şeylerin çağı geçmiştir. Herhangi birisi, kendine şu soruyu net bir şekilde sormalıdır: bu kadim biçimlere artık herhangi bir ilgi duymadığını itiraf etmeli midir, yoksa onlara yalnızca zorla ve gerçek dışı bir ilgi mi duymaktadır. Anayasalara ve yasalara inanmıyorum; dünyanın en iyi anayasası bile beni mutlu etmeyecektir. Bizim farklı bir şeylere ihtiyacımız var: ilham, hayat, yeni, yasadız, yani özgür bir dünya.

Ve bu tavrını, *İtiraf*da, mükemmel bir içtenlikle tekrarladı:

Bir cumhuriyet istiyorum. Ama ne çeşit bir cumhuriyet? Parlamenter bir cumhuriyet değil. Temsili hükümetler, anayasal biçimler, parlamenter aristokrasi ve aktif güçlerin hiçbirinin etkili olmadığı, öylesine kurnazca düzenlenmiş sözde iktidar dengesi - tek kelimeyle, Batı liberallerinin, dar, içbağlantıları kurnazca örülmüş, yavan politik kateşizmi - benim hayranlığımı, sempatimi, hatta saygımı asla kazanamadı; ve o andan itibaren, Fransa'daki, Almanya'daki, hatta Slav Kongresindeki parlamenter ürünleri gittikçe daha fazla hakir görmeye başladım.

Parlamenter demokrasinin halkı temsil etme iddiasını reddetmesiyle birlikte, Bakunin'in dili, ondokuzuncu yüzyıldansa, yirminci yüzyıla daha uygun düşer hale gelir.¹⁸⁸

¹⁸⁸ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 317-18; iv. 153.

Bu yeni sosyal program, *Slavlara Çağrı*'nın ilk taslaklarında kendini ifade etmeye başlar:

İlkbahardan itibaren, iki büyük soru kendiliğinden ön plana çıktı: toplumsal sorun ve tüm ulusların bağımsızlığı, halkların onun içinde ya da onsuz kurtuluşu. Bu iki soruyu, diğerlerinin içinden bulup ortaya çıkaran ve onların acil çözümünü talep eden bir parti değil, birkaç birey, kitlelerin mükemmel içgüdüsyüdü. Tüm dünya anladı ki, nüfusun büyük çoğunluğunun sefil koşullarda yaşamaya mahkûm edildiği, eğitimden, boş zamandan, ekmekten yoksun bırakıldığı yerde, özgürlük bir palavradır, o, güçlüler ve zenginler için bir sıçrama tahtası görevi yerine getirmeye mahkûmdur.

s. 182

Bakunin'in eski yıkım teorisi, yeni vurgularla ve özel bir sosyal çeşniyle birlikte tekrarlanıyordu:

Şu andaki yaşamımızın maddî ve moral koşullarını yıkmalıyız. Böyle büyük bir kitlesel özgürlüğü desteklemekten ve beslemekten aciz ve kopuk bu güçsüz sosyal dünyayı tepeden tırnağa yıkmalıyız. Öncelikle yaşadığımız çevreyi bütünüyle dönüştürmeli ve atmosferimizi temizlemeliyiz; çünkü bu dünya, içgüdülerimizi ve irademizi yozlaştırmakta, yüreğimizi ve zekâmızı iğdiş etmektedir. Sosyal sorun, öncelikle toplumun yıkımı olarak ele alınmalıdır.

Fakat, hâlâ, ellerinden çabucak kayıp giden anayasal özgürlüklerin rüyasını görmeye devam eden ürkek burjuva demokratları, böylesi gürbüz bir, kitleler için sosyal devrim savına hazır değillerdi. Yalnızca alıntı olarak verilen ve diğerleri de benzeri tonda olan bu pasajlar metinden

çıkarılmıştır. *Slavlara Çağrı*'nın basılan versiyonu, sosyal soruna ucundan şöyle bir dokunmaktadır.¹⁸⁹

*

*

*

Bakunin'in programının ikinci kısmını oluşturan ve sosyal sorun içinde yer almayan Slav halklarının kurtuluşu, *Çağrı*'nın nihaî versiyonunda merkezî temayı oluşturdu.

Paris'teki, yalnız ezilen bireylere değil, aynı zamanda ezilen uluslara da özgürlüğü sağlayacak devrim fikri, Polonya'da Bakunin tarafından sınırlanmış ve onun tarafından, Polonya sorununa, esas olarak, Rus sorununun bir parçası muamelesi yapılmıştır. Prag'da bunu, Avusturya ya da Türk hakimiyetinden kurtulma peşinde olan diğer Slav halklarını içine alacak biçimde genişletti. 1848'in ikinci yarısında, beklenmedik bir şekilde, tüm Slav sorununun incelenmesine daldı. Bu dönemdeki evrakları, sayfalar dolusu etnolojik istatistikleri içermektedir. Avrupa Türkiye'sindeki nüfusun bir milyondan azının Türk, altı milyondan fazlasının ise Slav olduğunu keşfetmişti. Macaristan'daki on altı milyonluk nüfusun, bu konuyu en iyi bilenlerin kendisine aktardıklarından yola çıkarak, sekiz milyonunun Slav, dört milyondan azının ise Macar olduğunu tahmin ediyordu.

¹⁸⁹ Pfitzner, *Bakunistudien*, ss. 101-2.

Bakunin, Slav özgürlüğünün bazı sorunları olduğunun bilincindeydi. Türkiye Slavlarının kurtuluşu, devrimden çok, Rus emperyalizminin zaferiyle kazanılacakmış gibi görünüyordu. Bakunin, kendini, Türkiye'nin "yapay iktidarının" yakında zeval bulmasıyla kurtulmaktan başka bir yol olmadığı düşüncesiyle avutuyordu. Osmanlı, "bedeninde öldürücü mikrop taşıyan bir insan gibi iflah olmaz" durumdaydı. Doğu Galıçya'daki Rutheneslerin kurtuluşu, toprak sahiplerinin ve ezenlerin önemli rol oynadıkları Polonya bölgesindeki Polonyalılarla önemli bir çatışma içindeydi. Bu durumda Bakunin, Polonyalı toprak sahiplerinin, "demokratik eğilimde olacağını ve özgürlük ruhundan etkileneceklerini" farzetme yolunu seçmişti; bu geçersiz, ancak uygun faraziyeyle, köylüleri, efendilerin insafına bırakmış oluyordu. Macaristan Slavlarının kurtuluşunda teorik bir zorluk söz konusu değildi. Habsburglar'dan kurtulmak için mücadele eden Macarlar, blok halinde, bölgenin merkezinde ve batısında yaşıyorlardı; Hırvatistan ve Slovakya'daki Macar toprak sahiplerine sempati beslemek için bir neden yoktu.¹⁹⁰

Bütün bu sıkıntıların en büyüklerinden bir kısmı, Bakunin'in *Çağrı*'yı yazmaya giriştiği sırada ortaya çıkan olaylar tarafından ortadan kaldırıldı. Viyana semerindeki demokrasi kadar, Avusturya demokrasisi ile Çek milliyetçiliği arasındaki giderilmez antipati de Çek milliyetçilerini Habsburglar'ın kollarına atmış ve Slav programına karşıdevrimci bir içerik kazandırmıştı. Ancak, 1848 Kasım'ının başında, Viyana demokrasisi ezilip, Habsburglar, bir kere daha, Avusturya Almanlarının efendisi durumuna gelince,

¹⁹⁰ *Materiali*, ed. Polonsky, i. 22-3; *Pisma Bakunin*, Ed. Dragomanov, s. 385.

Çek burjuvazisi, Emperyal güce umut beslemekten çok, ondan korkmaya başladı. Slavlarla Habsburglar arasındaki zımnî ittifak, ortak düşman ortadan kalkar kalkmaz geçerliliğini kaybetmişti. Bohemya'nın Alman boyunduruğundan kurtuluşu, bir kere daha demokratik bir dava haline gelmişti. Bakunin'in ellerinde, Slav özgürlüğü fikri, yeni ve daha somut bir biçim almıştı. Bunun anlamı, öncelikle, Habsburg İmparatorluğu'nun yıkılmasıydı. Başka bir neden yoksa bile, sırf bu yüzden, *Slavlara Çağrı*, Avrupa tarihinde bir kilometre taşıdır. Kasım 1918'den tam yetmiş yıl önce, ilk defa, Avusturya İmparatorluğu'nun yıkılması ve onun yıkıntıları üstünde yeni Slav devletlerinin kurulması, kamuoyu önünde açıkça savunulmuş oluyordu.

s. 184

Bu talepte Bakunin, Avrupa radikalleri arasında hemen hemen yalnız başınadır. Merkezî Avrupa'nın Slavları, Prag Kongresinde bile Avrupa'nın bilincine çıkmayı başaramayan yepyeni ve bilinmedik bir problemi gündeme getirdiler. Fransızlar, bu soruna uzak ve kayıtsızdılar. Radikal kesimde, Bakunin'in yanı sıra bu soruna ilgi gösteren tek Rus, Herzen'di. Almanlar, Slavlığın gündeme getirilmesine ya kayıtsız ya da düşmandılar. Bu programın amansız muhalifleri Marx ve Engels'di. *Slavlara Çağrı*, yayımlanmasından altı hafta sonra, Engels tarafından, *Neue Rheinische Zeitung*'daki, *Demokratik Pan-Slavizm* başlıklı makaleyle ayrıntılı bir şekilde eleştirildi. Engels'in, "beş buçuk milyon Çek, Moravyalı ve Slovak tek bir devlet içinde yer alacak ve beş buçuk milyon güney Slavı da

Türkiye Slavlarıyla birlikte başka bir devletin içinde yer alacak, öyle mi" diye sorarken durumun saçmalığını bütün açıklığıyla göstermiş oluyordu. Bu Slav halklarının hiçbirisi belli bir bölgede mutlak çoğunluk oluşturmuyordu; bu durumda şehirlerdeki Alman çoğunluğun durumu ne olacaktı? Eğer Polonya, Baltık kıyılarını talep ederse, nasıl olacaktı da Avusturya ve Macaristan'ın Adriyatik kıyılarından yoksun bırakılması sağlanabilecekti?

Polonyalılar, Ruslar, hadi en fazla Türkiye Slavları dışında, Slav halkının herhangi bir geleceği yoktur, şu nedenle ki, diğer tüm Slavlar, bağımsızlığın gerektirdiği aslî, tarihi, coğrafi, politik ve ekonomik koşullardan ve var olma yeteneğinden yoksundurlar.

Ayrıca bu Slavlar, hiç de Bakunin'inki gibi devrimcilik iddiasında değildiler, tersine, köklü bir şekilde burjuva ve reaksiyonerdiler. Jellacic ve Hırvatların yardımıyla, karşıdevrim, gerçek Slav ruhunun karakteristiği haline gelmişti. Engels'in gözünde, Merkezî Avrupa'daki Slavların sözde istekleri, I. Nikola'nın ve otokrasinin oyunundaki bir piyondan başka bir şey değildi.¹⁹¹

s. 185

Bakunin'in Almanlardan hoşlanmaması gibi, Engels'in de, Slavlardan hiç hazetmemesinin, aralarındaki ayrım çizgisini yaratan derin ilkesel farklılıktan çok, naif ırksal önyargılardan kaynaklandığı inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Bununla birlikte, ilkesel farklılıkların olduğu ve her ikisinin düşüncesini belirlediği de başka bir

¹⁹¹ Marx-Engels, *Sochineniya*, vii. 203-20.

gerçektir. Bakunin, demokrasi ve milliyetçiliğin, kendilerini aynı devrimci güdü içinde ifade eden ikiz güçler olduğu romantik inancına (bu inancını, ancak 1863 Polonya ayaklanmasının başarısızlığından sonra terketmiştir) hızla ve sıkı sıkıya sarılmıştı. Israrlı materyalistler olan ve devrimin sosyal, ekonomik karakterine inanan Marx ve Engels, milliyetçiliği, reaksiyoner bir güç olarak görmeyi becerebilmişlerdir. Bakunin, bir milliyetçi olarak, ilkeleri, onu, aynı coşkuyu Alman milliyetçiliğine karşı duymaktan alıkoysa da, Slav milliyetçiliğini desteklemiştir. Enternasyonalistler olarak, Marx ve Engels, Alman milliyetçiliğine görece tolerans göstermekle birlikte, Slav milliyetçiliğini suçlamışlardır. Milliyetçilikle enternasyonalizm arasındaki sorun üzerinde tarih henüz nihaî kararını vermemiştir. Hatta belki de, tarih, Merkezî Avrupa Slavları sorununda da son sözünü söylememiştir. Bakunin, 1918'de zafere ulaştı. Fakat, Engels'in fikrini savunan insanlar hâlâ mevcuttur.

* * *

Bakunin'in, *Slavlara Çağrı*'da yansıyan inancının üçüncü maddesi, köylülüğün devrimci güç olduğuna inanmasıdır. Bu inanç, *Çağrı*'dan sonra yazmaya başladığı ve Nisan ayında *Dresdener Zeitung*'da yayımlanan, *Rusya'nın Koşulları* üzerine bir makalede çok daha özel biçimde ifade edilmiştir.¹⁹²

Marx ile Bakunin'in köylülüğe karşı tavırları, aynı milliyetçiliğe karşı tavırda olduğu gibi, aralarındaki keskin ayrılığı

¹⁹² *Sobranie*, ed. Steklov, iii, 399-426.

ortaya koyar. Bir kentli ve endüstriyel devrim ürünü olan Marx, köylülüğü, devrimci ıskalada en aşağı noktaya koyar. O, devrimci kapasite bakış açısından, işçi sınıfını üç kategoriye ayırır - kaçınılmaz olarak devrim için çalışacak, örgütlü ve sınıf bilincine sahip şehir proletaryası; henüz devrim için örgütlenmekten uzak ve sınıf bilincine sahip olmayan, şehir proletaryasının daha aşağı kesimini oluşturan *Lumpenproletarya*; ve köylülük. İkinci kategori, her halükârda, devrim için potensiyel bir temel oluşturunuyordu ve propaganda için verimli bir topraktı. Üçüncü kategori ise, devrim davası için hiçbir şey ifade etmemekle kalmıyordu, aynı zamanda, devrime kesinlikle düşmandı. Marx, daha polemiksel bir yazısında, köylülerden büyük bir neşeyle, "yerli barbarlar" ve "mağara insanı" diye söz etmekte ve bu nedenle onların bir sınıf oluşturmamayaacağını, kendi sınıf çıkarlarını savunma yetisinden yoksun olduklarını açıklamaktadır. Marx'ın gözünde kırsal nüfus, daima karşıdevrimin siperi görevini yerine getirmişti.

s. 186

Şehir ve kır işçileri arasında var olduğu ileri sürülen karşıtlık, Bakunin'in düşüncesine tamamen yabancıydı. Çocukluğundan beri, kırsal serf nüfusuna alıştı; o günün Rusya'sında var olan çok az sayıdaki fabrikada serfler çalışmaktaydı. Bakunin, her zaman, tarımsal duygusallık ve çıkarlarla endüstriyel emeği özdeş görmeye hazırdı. İsviçre'de, Weitling'in en sadık takipçileri olan küçük zanaatkârlarla tanışmış ve eğer ebeveynlerinden malî yardım gelmeyecek olursa bu proleterlere katılma niyetinde olduğunu bile açıklamıştı.

Paris'te, Caussidière'nin Ulusal Muhafızlarına kaydolan "asil işçiler"e büyük hayranlık duymuştu. Prag'da, Çek proletaryasının öğrencilerle birlikte devrim bayrağını yükselttiğini görmüştü. Fakat, burjuva uygarlığına karşı ayağa kalkın ve onu alaşağı eden işçi sınıfı düşüncesine ulaştığı zaman bile, kafası, endüstriyel emekçilerden çok köylülerdedir. Eğer Fransız ve Alman köylüleri, şimdiye kadar devrime görece kayıtsız kalmışlarsa, bunun nedeni, liderlerin tüm çabalarını şehirlere yoğunlaştırarak büyük bir hata yapmış olmalarıdır.¹⁹³

Gerçi devrimi etkili kılma misyonu, genel olarak köylülüğe değil, Rus köylülüğüne dayandırılmıştı. Beş yıl önce Bakunin, Rusya'nın "kutsal demokrasi alanında büyük bir rol oynayacağı"nı büyük bir gururla açıklamıştı. Şimdi, bu patriyotik inancına, Rousseau'nun tarih öncesi altın çağ ve uygarlığın gevşetici etkileri doktrininde bir onay bulmuş oluyordu. Kırkların başlarında, Haxthausen adlı bir Alman gezgini, Rusya'daki komünal toprak sistemine ilişkin bir keşifte bulundu ve farazî tarih öncesi komünizmin gerçekten yaşamakta olduğunu saptadı. Uygarlığın tahribatına diğer Avrupalılardan daha az maruz kalmış gözüken Rus köylüsü, ilkel insanın dinçliğini ve güçlülüğünü muhafaza etmekle kalmamış, aynı zamanda ıkellikten miras kalan ortaklığa ilişkin her şeyi korumuştı. Bu elverişli teori Bakunin tarafından coşkuyla karşılandı. Bu teoriden, Rus köylülüğünün, yalnızca geçmişteki komünist altın çağın son temsilcisi değil, aynı zamanda, gelecekteki komünist altın çağın habercisi olduğu sonucunu çıkardı. Rus köylülüğünün devrimci misyonu, onun komünist örgütlenmesiyle bağlantılıydı. "Bir

¹⁹³ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 169.

sosyal devrim olarak Rus devriminin karakteri böylece şimdiden açıkça ortaya çıkıyor ve halkın bütünsel karakteri, onun komünal kurumları içinde kök salıyor.¹¹⁹⁴

s. 187

Bakunin'in arkasında bıraktığı Rus köylülüğü güçlü bir devrimci geleneğe sahipti. Bir Don Kazağı olan Stenka Razin, 1670'de, güneydoğu Rusya köylülerini Çar Alexis'e karşı ayağa kaldırmıştı. Çeteler aylar boyunca kırsal alanı yağmaladı ve yakıp yıktı; Stenka Razin'in ölümünden sonra halkın hayal gücü onu efsanevî bir kahraman statüsüne yükseltti. Hemen hemen tam bir yüzyıl sonra Pugaçev adlı bir köylü, Büyük Katerina'ya karşı daha da ciddi bir isyana önderlik etti. Pugaçev, bir çeşit devrimci hükümet kurdu, köylülerin özgürlüğünü ilân etti, toprak sahiplerini astı ve mülkiyeti yıktı. Yaklaşık iki yıl boyunca tehdidini sürdürdü ve Volga havzasının büyük bölümünde hüküm sürdü. Pugaçev olayı, Rus İmparatorluğunun görüp geçirdiği en büyük kâbustur; bu hareket, Rus diline, Rus köylülüğünün çalkantılı içgüdülerini hatırlatan yeni bir sözcük (*Pugachevschina*) katmıştır.

Bakunin, bu dönemdeki yazılarında, yeniden ve yeniden Pugaçev isyanına döndü. Bu, "kırsal nüfusun, zalimlere karşı ilk büyük protestosu"ydı. Bu, "Rusya'daki ilk köylü devrimi olmadığı gibi, sonuncusu da olmayacak"tı. I. Nikola'nın görece sakin günlerinde bile, köylülerin efendilerine karşı ayaklandıklarına ve onları öldürdüklerine ilişkin birçok olay kayıtlara geçmişti; köylü devrimi eninde sonunda kaçınılmaz olarak

¹⁹⁴ *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 179, 408.

gerçekleşecekti; gerçekleşmesi geciktikçe, daha korkunç ve yıkıcı olacaktı. Rusya, batı Avrupa'nın hümanitaryan geleneğinden habersizdi. Orada insan hayatı pek dikkate alınmazdı. Bakunin, "insanlığın ilerlemesinin tüm meyvelerinin insan kanıyla sulandığını" belirtiyordu. "Rus halkının yangından çocukça, neredeyse çılgınca zevk aldığını" büyük bir coşkuyla beyan ediyordu. Rus halkı, Moskova'yı ateşe vererek - gerçek Rus davranışı - Napolyon'a karşı iradesini ortaya koymuştu. Yakında Rus köylüleri, efendilerinin şatolarını yakıp yıkmaya başlayacaklardı; bu alevler dünya çapında uygarlığı alaşağı edecek kıvılcımı tutuşturacaktı. Herzen, Bakunin'in, "Paris'ten Prag'a giderken" bir baronun şatosunu çevirmiş, bağırarak ve gösteri yapan bazı Alman köylülerine rastladığını nakleder. Bakunin, arabasından iner, onlara ne yapılması gerektiğini gösterir, uzaklaşırken, büyük bir memnuniyetle şatonun ateşe verilmiş olduğunu görür. O, "tüm Avrupa'nın, St. Petersburg'uyla, Paris'iyle ve Londra'sıyla devasa bir çöp yığınının dönüştüğünü" hayal etmeye tamamen hazırdı. Bakunin'e atfedilen, dönemin tarihi bir romanı, demokrasinin gerçekçi denebilecek bir tanımını yapmaktadır: "Demokrasi, insanlığın kölelik cürufunu temizlediği ateşten bir tapındır."¹⁹⁵

s. 188

Aşağı yukarı, Bakunin'in, dünya devrimiyle Rus köylülüğünün kader ortaklığından söz etmeye başladığı sıralar,

¹⁹⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, iii 406; iv 23, 38-9, 43; Wagser, *My Life*, ss. 468-9; Nikolaevsky, *Katorga i Ssylka* (1930), Nos. 8-9, s. 127.

kendisinin bir kere Moskova'da karşılaştığı Konstantin Aksakov, aynı tezlerden yola çıkıp aynı özelliklerin bir çoğunu sergileyerek, tam tersi sonuçlara ulaştığı ayrıntılı bir doktrin geliştirdi. Moskova Slafovillerinin en önemlisi olan Aksakov, Bakunin gibi, Rus köylülüğünün özellikle bozulmayan kalitesine ve Slav ırkının özel kaderine vurgu yapmaktaydı. Rus kırımın komünal toprak sistemi, Rusya'yı modern bir devlet haline getiren Büyük Petro'dan önceki döneme aitti; Petro'nun eylemi, Rousseau'nun "uygarlığı" gibi, modern çağ dejenerasyonunun kaynağını oluşturmuştur. Slavların misyonu, modern uygarlığın materyalizmi ile savaşmak ve Rusya'yı, (ve Rusya'nın yanısıra dünyayı) Slafovillerin keşfettiği, Petro öncesi Moskofluğun mükemmel ilkelik durumuna geri götürmektir. Bakunin'in vardığı sonuç devrimciydi, Aksakov'un sonucu reaksiyonerdi. Fakat her ikisinin de sonucu tam anlamıyla keyfiydi ve her ikisinin öğretisi de tamı tamına aynı temel özelliklere dayanıyordu: Rus köylülüğü romantik teorisi ve Slavların dünyada özel bir misyona sahip olduğu inancı. Yirmi yıl sonra, Rus Slavofilleri Rusya'nın en aşırı milliyetçi şekillenmeleriyle birlikte güçlü bir reaksiyoner parti haline geldikleri zaman, Marx ve diğerleri, sürekli olarak, Bakunin'i, hafifçe kılık değiştirmiş bir Slavofil olarak rezil etmekle tehdit etmişlerdir.

s. 189

Fakat 1848-9 kışında bu tür sıkıntılar hâlâ uzak bir geleceğe aitti. Kimse, Bakunin'in programında reaksiyoner bir alt akıntı aramıyordu. Bu, politik, sosyal ve ulusal planda sulandırılmamış bir

programdı. Bu devrim, kralları ve imparatorları devirecek, iktidarı ve burjuva zenginleri yıkacak, Avusturya İmparatorluğunda olduğu gibi ırkların doğal olmayan gruplaşmalarını dağıtacak, Slav halklarını kurtuluşa götürecektir ve özgür cumhuriyetlerin Avrupa federasyonuna giden yolu döşeyecekti. Bu hayaller, bir başkasıyla - Rus devrimi düşüyle tamamlanıyordu, bu devrim bazen başlangıç noktası, bazen evrensel bir devrimin doruğu olarak düşünülüyordu, fakat ne olursa olsun, o daima, devrimin özü ve taçlanmasıydı. Çünkü Mihail Bakunin'in devrimci tutkusu, Rusya tutkusu olarak kalmıştı.

s. 190

15. Bölüm

Kazazede

Koethen'in dar ve hareketsiz hayatından bıkan Bakunin, 30 Aralık 1848'de Leipzig'e taşındı. Dresden'den sürgün edilmesi, Meclis'te öfkeli gensorulara neden olmuştu; dostları, eğer Bakunin Saksonya'ya dönecek olursa, Sakson Hükümeti tarafından taciz edilmeyeceğine ilişkin bir çeşit garanti almışlardı. Ama şansı yoktu. Gizli yaşıyor, sürekli adres değiştiriyordu. Önce Altın Horoz Han'ında, sonra Schreck adlı kitapçının evinde, daha sonra da, Straka

adlı, İlahîyat fakültesinde okuyan iki Çek öğrenci kardeşin yanında kaldı. Bakunin önce, Dresden'den, Andrzejkowicz adlı bir Polonyalı tarafından çevrilen *Slavlara Çağrı*'nın Polonyaca çevirisinin yayıncı Keil'in tarafından basılmasıyla ilgilendi. Ardından, Rusya'daki politik durum üzerine büyük bir çalışmaya daldı. Her zamanki gibi, bu çalışma da asla bitmedi. Fakat, çalışmaya ilişkin parçalar, daha önceki bölümde alıntılar yapılan, *Rusya'nın Koşulları* adlı bir dizi makale biçiminde yayımlandı. Bu dönem boyunca Bakunin, hâlâ, korkunç bir yoksulluk içindeydi. Leipzig'e cebi boş gelmişti. Reichel, ona küçük bir miktar para yollamıştı Paris'ten. Aksi takdirde, yerel sempatizanlardan alacağı borçlara ve yardımlara güvenmek zorunda kalacaktı. Sempatizanların kendileri de aşağı yukarı yoksulluk sınırında yaşadıklarından, *İtiraf*ta sözünü ettiği gibi, aylık ortalama gelirinin 100 talere bile ulaşması şaşırtıcı bir durumdur.¹⁹⁶

s. 191

Bu en alçakgönüllü olanaklara dayanarak Bakunin, devrimci bir enternasyonal örgütlemek için ilk teşebbüsünü yaptı. Bunun için Alman katılımını sağlamak oldukça kolaydı. Bakunin'in en yakın iki Alman arkadaşı, bir pan-Alman demokratik komitesini daha yeni kurmuş olan, D'Ester ve Hexamer adlı iki gençti. Her ikisi de onunla birlikte, Koethen'de sığınmacı olarak bulunmuşlardı ve D'Ester, Brüksel'de zaten tanınmaktaydı. Fransızların katılımı daha büyük zorluklar

¹⁹⁶ *Sobranie*, ed Steklov, iii. 525; iv. 166-7, 173; *Materiali*, ed Polonsky, ii. 43, 47, 171, 190; Pfitzner, *Bakuninstudien*, s. 72.

arzediyordu. Bakunin, Flocon'a *Slavlara Çağrı*'nın bir nüshasını yollayarak, ondan, Leipzig'e, Fransız demokratik delegasyonu göndermesini rica etti. Polonyalıları ve Çekleri bol bol bulmak zor değildi; Lusatiya'dan iki Wend* gelerek, tarihte, bir ulusal azınlığın ortaya çıkışının ilk deneyini ortaya koymuş oldular. Bakunin, Paris'te, Kossuth'un diplomatik temsilcisi olarak bulunan Kont Teleki'ye, bir Macar delege temin etmesi için başvurmayı da düşündü. Fakat bu tutkulu planlar ölü doğdu. Polonyalılar yanıt vermediler. Flocon, Bakunin'in mektubunu yanıtlamadı bile. D'Ester ve Hexamer istekli ve enerjiktiler; ama onların da, yurtseverler içinde çok fazla taraftarı yoktu.¹⁹⁷

Bakunin, yalnızca Çekler arasında belli ölçüde başarı sağladı. *Slavlara Çağrı*, *Slavcı İhlamur Ağacı* adlı yurtsever Çek topluluğunun aynı adlı gazetesinde, hemen hemen bütünüyle, baş makale olarak yeniden yayımlandığı Prag'da önemli bir etki yaptı. Çekler, Bakunin'in kalbinde bir zamanlar Polonyalıların işgal ettiği yeri almaya başladı. Straka kardeşleri, burjuva milliyetçisi iyi burjuvalardan, ateşli devrimcilere dönüştürdü. Gustav Straka'yı, Prag Kongresinde arkadaş olduğu iki Çek demokratını, *Slavcı İhlamur Ağacı*'nın editörü Sabina ve bir diğer Çek gazetesinin editörü Arnold'u, Leipzig'te onunla bir görüşme yapmaları için çağırmak üzere Prag'a gönderdi. Fakat burada da araya kıskançlık girdi. Sabina ve Arnold, kanlı bıçaklı oldular, Arnold, Leipzig'e yalnız başına geldi. Bakunin'i, devrimci programını uygulamaktan hiçbir hayal kırıklığı caydıramazdı. Devrim üzerine konuşmak için Prag'dan gerçek bir Çekin kalkıp

* Almanya'nın doğu tarafında yaşayan bir Slav kavmi.
Ç.n.

¹⁹⁷ *Sobranie*, ed Steklov, iv. 173-5

gelmesinden öylesine mutlu oldu ki, kendini Arnold'un kollarına attı.¹⁹⁸

s. 192

Arnold, Altın Horoz'da yirmi dört saat kaldı. Zamanının büyük kısmını, Leipzig'de birleşik bir Alman-Slav Kongresi düzenlemek isteyen D'Ester ve Hexamer'le verimsiz tartışmalar yaparak geçirdi. Bakunin, bu "aptalca proje"ye karşıydı. Otoritelerin göz yumma yolunu seçtiği ölçüde var olan halk kongrelerinde ve açık örgütlenmelerde çok bulunmuştu. Bir yıllık devrim deneyimi onu, var olan düzene yalnızca yeraltı çalışmasıyla ve gizli komplolar yoluyla etkili saldırılar yapılabileceğine ikna etmişti (ki daha sonra bu inancından hiç caymadı). Genel görüşmeden sonra, Arnold'la dört ya da dört buçuk saat kendi başına görüştü; bu süre içinde, onun beynine, Bohemya'yı kaplayacak tamamen gizli bir topluluğu yayma, her kasaba ve köyde devrim ağını örme fikrini işledi. Yirmi dört saat sonra Prag'a doğru yola çıkan Arnold, yarı ikna olmuş, yarı itiraz eder bir durumdaydı, hiç parası olmadığından şikayet ediyordu ve Altın Horoz'da geçirdiği saatler içinde işittiklerinin bir rüya mı, yoksa gerçek mi olduğunu merak ediyordu.¹⁹⁹

Prag'a geri döndüğünde Arnold, bu karabasana benzer toplantı hakkında herhangi bir kayıt düşmemiştir. Her halukârda, kendi hayallerinin insafına terkettiği Bakunin'e hiçbir şey yazmamıştır. Ama Bakunin, faraziyelerle yaşayamazdı.

¹⁹⁸ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 167-8; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 125, 477.

¹⁹⁹ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 177-8, 180, 192; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 190.

Şimdi tüm umutlarının merkezi haline gelmiş Prag'da ne olup bittiğini öğrenmesi gerekmekteydi. Altın Horoz'un gediklileri arasında, Leipzig Konservatuvarında müzik öğrencisi olan Heimberger adlı (bir yurtsever olarak, adını Lasogorsmi olarak Polonyacaya çevirmeye teşebbüs etmişti) genç bir Avusturya Polonyalı vardı. Bakunin'in sabrı tükenme noktasına geldiği bir sırada Heimberger, Viyana'daki ebeveynlerini ziyaret etmek üzere şehirden ayrılacağını duyurdu. İşte buna on ikiden vurmak denirdi. Bakunin, geleneksel gamsızlığıyla, Heimberger'i, büyük Bohemya girişiminin sırlarına dahil etti ve ondan, Viyana'dan dönüşte Prag'da mola verip Arnold'un ne yapıp ettiği konusunda kendisine bir rapor getirmesini rica etti. Heimberger, bu görevi sadakatle yerine getirdi. Onun raporuna göre, doğrusu, Arnold hiçbir şey yapmamıştı. Hiçbir zaman yılgınlığa kapılmayan Bakunin, kolay etki altına alınan Heimberger'i, yeni bir devrimci örgütü ayağa kaldırmak ve Arnold'u gözetlemek gibi çifte bir görevle Prag'a bir kere daha geri dönmeye ikna etti.²⁰⁰

s. 193

Bu, Bakunin'in kafasından çıkan, daha sonraki yıllarında iyice verimli bir hal alan, yarı gerçek, yarı hayal o tuhaf gizli topluluklar serisinin ilkiydi, *İtiraf*'daki kendi anlatımının başında yapılan şu alıntı çok önemlidir:

Bu cemiyet, birbiriyle ilişkisi olmayan ve üç farklı isim altındaki üç bağımsız topluluktan ibaretti: biri burjuvalar, biri öğrenciler ve biri de köylüler. Her

²⁰⁰ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 180-81; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 190, 197, 421, 430.

biri kesin bir hiyerarşiye tabiydi ve kayıtsız şartsız boyun eğmek zorundaydılar; her biri ayrıntıda ve biçimde, planlanan sınıfın karakter ve gücüne uygundu. Bu topluluklar, az sayıda insanla sınırlandırılmıştı ve mümkün olduğunca, deneyimli, enerjik, etkili, merkezî kontrole kesinlikle itaat eden, kitlelerin içinde kaybolmaya yatkın adamlardan oluşuyordu. Bu üç topluluk da üç ya da en fazla beş kişiden oluşacak merkezî bir komite tarafından koordine ediliyordu. Merkezî komite, ben, Arnold ve seçilecek bir diğer kişiden oluşuyordu... Bu tarzın, Bohemya'da etkimi sağlayacağını ve güçlendireceğini umut ediyordum; aynı zamanda Arnold'un bilgisi dışında, Avusturya'dan kaçtığından beri Viyana'da öğrencilik yapan genç bir Alman öğrenciyi, Bohemya Almanları arasında aynı çizgide bir topluluğu örgütlemek üzere görevlendirmiştim, merkez komitesinde ben açıkça yer almayacak, gizli yönetici olarak komiteyi yönetecektim. Eğer planım gerçekleşecek olsaydı, hareketle bağlantısı olan bütün şefler bana bağlı olacaktı ve böylece Bohemya'daki devrimin çizdiğim yoldan çıkmaması sağlanmış olacaktı.

Bu, Bakunin'in hayatında, hapislik döneminden kısa süre önce ilk kez ortaya çıkan megalomani, kibirlilik ve naif ikiyüzlülüğten oluşan karakteristik bir karışımdır. Teoride, mutlak özgürlüğün en büyük savunucusu olup, hem o gün, hem de daha sonra komünizmin katı disiplini en acı deyimlerle suçlamaya hazır olan Bakunin, devrimci faaliyetlerinin örgütlenmesinde, yalnız kendi ilkeleriyle kesin bir şekilde çelişen metodlara başvurmakla kalmamış, aynı zamanda dogmatik ve diktatör Marx'ın en aşırı tutkularının çok ötesine gitmiştir. Bu tutarsızlık, Bakunin'in kafasında bir an için bile olsa bir sıkıntı yaratmış görünmemektedir. Takipçilerinden kendi iradesine "kayıtsız şartsız itaat" talep ederken, sosyal ve politik bir ilke olarak

sınırlanmamış bir özgürlüğü
vazedebilmiştir.²⁰¹

s. 194

Hem *İtiraf*'da anahatları ortaya konan mutlakiyetçilikte, hem de Bakunin'in güvenilir ve sorumlu bir ajan atadıktan sonra aynı alana ilkinin bilgisi dışında, komplonun iplerinin tamamen kendi ellerinde olmasını sağlamak için bir diğerini yollamasında, insanı gerçekten irkilten, şok eden bir şeyler vardır. Fakat bütün bu işlerin en şaşırtıcı yönü, gerçek dışılığı, tamamen uydurma olması, başından itibaren büyük bir doğallıkla sürdürülmesidir. Bakunin tarafından zorlanan aktif liderliğin geniş devrimci girişimi, şaşkınlık içindeki Arnold (kazara çok az bilgiye sahipti) açısından yalnızca fantazi dünyasında var olabilmıştır. Bakunin'in ve Arnold'un ilk üyeleri oldukları, "üç ya da en fazla beş kişilik" merkezî komite hiçbir zaman atanmamış, hiçbir zaman çalışmamıştır. Heimberger'in Almanlar arasında kurduğu paralel örgüt de aynı şekilde ölü doğmuştur. Bohemya'da, bir devrimci hareket ya da daha çok böylesi bir dizi hareket mevcuttu. Arnold'un, hatta Heimberger'in onlara katılmaları mümkündü. Fakat bu hareketlerin Bakunin'e herhangi bir şey borçlu olduğuna ya da onu liderlerinden biri olarak tanıdıklarına ilişkin bir delil yoktur.²⁰²

Heimberger, muhtemelen Arnold'dan daha az duyarlı olsa da, daha coşkulu görünüyordu. Arnold'un tersine, her halükârda, haberleşmede başarılıydı. Bakunin'e sık sık yazarak, her yerde ona

²⁰¹ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 178.

²⁰² *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 180-81.

karşı bir hayranlık ve sempati olduğunu söylüyor, Bohemya'ya geldiğinde kendine büyük bir karşılama yapılacağına söz veriyordu. Bakunin, bu pohpohlamalara dayanamazdı. 1849 Mart'ının başında, sakalını keserek, Anderson adına bir İngiliz pasaportu elde edip Prag'a hareket etti. İnancı müridleri Straka kardeşler de ya ona katılarak ya da onu takiben Leipzig'den Prag'a geldiler.

s. 195

Bakunin'in Prag'da geçirdiği dört beş gün, tam bir hayal kırıklığıydı. "Hızla gelişen bir devrim için gerekli bütün elemanları" bulsa da, hayalinden yarattığı örgüte ilişkin hiçbir iz yoktu ortalıkta. Şurası açıktı ki - başarısızlıklara karşı daima kör olan Bakunin'in dışında herkes görebilirdi bunu - Çek devrimcileri, her şeyden önce milliyetçiydiler; onların, Almanlara ve Macarlara nefreti, demokrasi aşklarından çok daha önemli bir sürükleyici güçtü. Öte yandan, Bakunin, insanî özelliklere hiç önem vermezdi. Arnold, çok doğal olarak Heimberger'i kıskanmıştı ve ağır nezleden dolayı evde oturup somurtmakla meşguldü. Çek burjuva milliyetçiliğinin gerçekten sağlam takipçilerinden olan Sabina, hem Heimberger'e, hem de Arnold'a karşı güvensizlik içindeydi. Bakunin, Heimberger'in sözünü ettiği gibi, entrikacı programı konusunda sempatiye ilişkin bir şey bulamamıştı ortalıkta; "Prag demokratlarının büyük gevezeler oldukları ve tehlikeli girişimlere katılmaktansa, boş böbürlenmelere daha çok eğilimli oldukları" sonucuna varmıştı. Bu konuda o kadar çok çene çalmışlardı ki, Avusturya polisi de dahil

olmak üzere Prag'ın yarısı Bakunin'in orada olduğunu öğrenmişti. Birkaç gün içinde kaldığı yeri dört kere değiştirdikten sonra, alelâcele Dresden'e döndü, bu kez Straka kardeşleri, Bohemya başkentindeki ilişkilerine göz kulak olmaları için orada bıraktı ve her zamanki iyimserliğiyle onlara malî destek sağlayacağına söz verdi.²⁰³

Bakunin'in devrim için duyduğu tutku, metresinin sadakatsizliğini öğrendiğinde aşkı azalacağına daha da alevlenen bir adamın tutkusuna benziyordu. Çek demokratlarının yetersizliği, yalnızca onun daha da ateşli bir çaba içine girmesine yol açtı. Prag'dan dönerken, Dresden'deki politik hayatın Leipzig'den daha aktif ve çalkantılı olduğunu anladı. Ayrıca burası, Bohemya sınırına daha yakındı. Karargâhını orada kurmaya karar verdi. Mihail Bakunin, belirgin bir içgüdüyle, azamî karışıklık ihtimali olan yerlere doğru sürükleniyordu. Dresden'de özgürlüğünün son fırtınalı aylarını geçirdi.

*

*

*

Bakunin'in, bu zirveden hemen önceki tasviri, bir diğer dâhinin kaleminden yazılmış haliyle günümüze kalmıştır. Prag'a gidişinde Dresden'den geçerken Bakunin, radikal bir haftalık gazete olan *Volksblatt*'ın editörü August Röckel'le tanıştı. Röckel, yakın zamana kadar Devlet Operasında orkestra şefiydi - bu görevden demokratik fikirleri dolayısıyla kovulmuş, Slavlara sempatisini açıkça ifade etmesi dolayısıyla Bakunin'in kalbini kazanmıştı. Röckel'in evinde Bakunin, Opera'nın bir diğer orkestra

²⁰³ *Sobranie*, ed. Steklov, iv, 18-6; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 433-42.

şefi Richard Wagner'le tanıştı. Devrimin yanısıra Bakunin'i hâlâ derinden etkisi altında tutan iki şey vardı: Premukhino'nun anıları ve müzik. Daha ilk karşılaşmalarında Bakunin, Wagner'e hayat hikâyesini anlattı. Nisan 1849'da, Paskalya öncesi kutsal Pazar günü, Wagner, Opera Binasında, Beethoven'in Dokuzuncu Senfonisini yönetirken, o da orada bulunmuştu. Dinlediği konser, Bakunin'i, yıkım yanlısı doktrinde Dokuzuncu Senfoniye özel bir yer ayırmaya sevketti. Wagner'i tebrik etmek için yukarı çıktı ve "dünya yanıp kül olduğunda tüm yazılı müzikler mahvolursa da, hayatımızı tehlikeye atıp bu senfoniye kurtarmalıyız," diyerek duygularını ifade etti.

s. 196

Arkadaşlık derinleşti ve Bakunin, Wagner'in evini sürekli ziyaret etmeye başladı. Bakunin, onu, "muhteşem" diye nitelendirdiği *Uçan Hollandalı*'nın sahne açılışında orkestra şefliği yapmaya davet ederek pohpohladı. Minna Wagner, misafirlerinin, devasa et ve sosis parçalarını mideye indirişi, şarabı tatsız bir meşrubat diye reddedip brendiyi bardak bardak yutuşu karşısında şok olmuştu. Kural olarak, başkalarındansa kendisinden daha fazla etkilenen Wagner bile, bu dev, etkileyici barbar karşısında kendi önemsizliği duygusuna kapılarak huşu içinde onu seyretmişti.

Otuzla kırk yaşları arasında, erkekliğinin doruğundaydı. Heybetli bir insandı, üzerinden ilkel bir coşku ve güçlülük taşıyordu. Dostlarının arasında hiçbir zaman onun gibi birisi olmamıştı. Gerçekte, yalnızca entellektüel insanlar gibi görünmeye özen gösteren bir hali yoktu;

insanlardan sonsuz bir enerji talep ediyordu... Genel tartışma tarzı Sokratik yöntemdi; evsahibinin sert divanına uzandığında son derece rahat görünüyordu, artık, her çeşit insandan oluşan kalabalıklarla, daldan dala atlayarak, devrimin sorunları üzerine tartışabilirdi. Böyle durumlarda kaçınılmaz olarak argümanların en iyisine sahip olurdu. Fikirlerine karşı zafer kazanmak mümkün değildi, fikirlerini sonsuz bir inandırıcılıkla ve her yönde geliştirerek, hatta radikalizmin sınırlarını sonuna kadar zorlayarak ifade ederdi.²⁰⁴

Bakunin'in özgürlüğünün son hummalı haftaları, bu türden birçok tartışmayla dolu olarak geçti - Polonyalılar, Çekler ve Almanlar, birbiri peşisıra ya da bazen bir arada, onun dinleyicileri oldular. İkide bir başka bir yere taşınıyordu. Önce, 1842'den beri tanıdığı, radikal *Drestener Zeitung*'un editörü Wittig'in yanında kaldı; sonra, öğrencilere ders vererek sınırda bir hayat süren eski bir Polonyalı generalin evine taşındı; daha sonra Röckel'le kaldı; ardından, *Slavlara Çağrı*'yı Polonyacaya çeviren Andrejmowicz'in evinde oturdu. Hiç de gerekmediği halde, kendini çeşitli adlar altında gizliyordu, kendini bir süre için bir İngiliz din adamı olarak da tanıttı. Yalnızca, demokratların toplandığı kenar köşe cafelere ya da köhne evlere gitmekle kalmıyor, bir Polonyalı kontesin ve Eflâk prensinin salonlarında da boy gösterdiği oluyordu. Prens devrime ilgisi muhtemelen platonikti. Ama Bakunin, sosyetenin sunduğu güzellikleri asla geri çevirmezdi; bazen aristokratlardan borç da alınabilirdi. Bakunin, sürekli açlık sınırında yaşıyordu; ona bazı ev eşyaları satın alan ve Prag'daki temsilcileri Strakalara göndermesi için para veren bir tek, fedakâr Röckel'di.

²⁰⁴ Wagner, *My Life*, ss. 467-70.

Bir enternasyonal devrimci komite rüyasını bir kere daha canlandırmaya çalıştı. Paris'ten ve Brüksel'den tanıdığı iki Polonyalıya, Kryzanowski ve Heltman'a rastladı. Polonya Merkez Komitesine rapor vermek üzere, esas yurtları olan Galıçya'dan Paris'e gitmekteydiler. Bakunin onları, Bohemya'daki yaklaşan devrimi desteklemek için komiteye, Polonyalı delegeler, Polonyalı subaylar ve hepsinden önemlisi, Polonya parası yollamaları acil talebini ulaştırmakla görevlendirdi. Bayer adlı Macar bir genenal buldu, onu da, benzeri bir talebi Kont Teleki'ye ulaştırmak üzere gönderdi. Ancak bu tutkulu planlardan hiçbir şey çıkmadı. Kryzanowski ve Heltman, Paris'ten elleri boş dönmekle kalmadılar, aynı zamanda kendilerini, Bakunin'in üstünde, Slav devriminin patronları ve yöneticileri ilân etmeye beklenmedik bir gönüllülük gösterdiler; böylece Bakunin'le haddini bilmez Polonyalılar arasında sürekli bir soğukluk meydana geldi.²⁰⁵

Fakat Bakunin'in gözü hâlâ Prag'daydı. 1849'un Nisan ayı boyunca temsilciler, Saksonya ile Bohemya arasında mekik dokudular. Coşkulu Heimberger, Dresden'e geri döndü ve muhtemelen Prag'daki Polonyalı arkadaşının sırlarını tevdi etmek üzere Bakunin'le birlikte Röckel'in evinde kaldı. Derken, Gustav Straka ve ardından da, önceki yıl Bakunin'in ilk kez Prag Kongresinde tanıştığı öğrenci Joseph Fric geldiler. Haziran ayaklanmasının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Fric, Prag'daki en aktif ve aşırı devrimci topluluk olan küçük bir öğrenci kardeşliği grubu

²⁰⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 187-90; *Matiriali*, ed. Polonsky, ii. 195, 197; Pfitzner, *Bakunistudien*, s. 146.

örgütlemişti. Arnold'a güvenmemesi için her nedene sahip olan ve Starakaların yeteneğine güvenmeyen Bakunin, Fric'i coşkuyla karşıladı. Devrimcilerin küçük ve seçilmiş bir kolordu oluşturması fikri ona çekici geliyordu, Fric, Çek demokratlarının içinde sonsuz saygıyı hak eden tek kişiydi. Ama Fric bile, Bohemya'da devrimi gerçekleştiremedi. Çek burjuvazisi, milliyetçiliğin ve demokrasinin talepleri arasında bölünmüştü; Fric, Arnold ve Sabina arasındaki karşılıklı kıskançlıklar, Bakunin'in hedefleri açısından ölümcül sonuçlar doğuruyordu. Prag uğursuz bir sessizlik içinde kaldı. Dresden ise, ölmekte olan Alman devriminin son çırpınına tanıklık ediyordu.

* * *

s. 198

Slav devrimi konusundaki hayalî entrikasına balıklama dalan Bakunin, tipik bir şekilde, burnunun dibinde olup bitenlere kayıtsız kaldı. Saksonya demokratları arasında çok az arkadaşı vardı. Cömert ve fedakâr Röckel çabucak yakın arkadaşı olmuştu. Ancak Bakunin, Röckel'i Slav entrikalarına katarken, Röckel onu Almanlara itekleyemiyordu. Bakunin, Wittig aracılığıyla, *Dresdener Zeitung*'un sütunlarında boy göstermeye hazır bir durumdaydı; Nisan ayında, daha önce sözü edilen ve daha sonra onun "Slavlara ikinci Çağrı" diye atıfta bulunduğu, Çekleri Macaristan'da Rusya'yla işbirliğine karşı uyaran bir manifesto olan *Rusya'nın*

Koşulları adlı makale burada yayımlandı. Fakat, *Dresdener Zeitung*'daki, normal olarak Bakunin'in kaleminden çıktığı ya da onun verdiği ilhamla yazıldığı düşünülen ne bu makale, ne de diğerleri, o günlerde doruğuna ulaşan, Sakson demokratlarıyla kraliyet iktidarı arasındaki mücadeleye herhangi bir ilgi göstermiştir. Şurası bir gerçektir ki, Bakunin, Wittig, D'Ester, Frankfurt Meclisinden bir delege ve iki Polonyalı, Kryzanowski ve Heltman'ın katıldıkları ve Almanya çapında Polonyalıların yardımıyla başlatılacak devrimin eşgüdümünün tartışıldığı 1 Mayıs 1849'daki toplantıda hazır bulunmuştur. Fakat, bu toplantının iki gün sonra Dresden'de patlak veren ayaklanmaya herhangi bir etkide bulunduğunu düşünmek için bir neden yoktur. 3 Mayıs günü, ilk barikatlar kurulup, ilk silahlar sıkıldığında Bakunin, Malta'ya gitmekte olan Eflâklı arkadaşı, Prens Ghika'yla birlikte Dresden'i terketmeyi planlamaktaydı. Fakat her zamanki gibi, Bakunin'in parası yoktu ve Ghika'da da bu sefer, ona verebileceği birkaç talerden fazla para bulunmuyordu, bu yüzden yalnız başına yola çıktı.²⁰⁶

s.199

Dresden'deki ayaklanmaya yol açan konu, Bakunin'e çekici gelecek bir şey değildi. Hakir görülen Frankfurt'taki Ulusal Meclis, aylarca uğraştıktan sonra, Almanya

²⁰⁶ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 196-7; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 50, 74-80, 417; Pfitzner, *Bakunistudien*, 113-20, 148-9; Nikolaevsky, *International Review for Sosyal History* (1936), No.1, ss. 121-216.

için federal bir anayasa yapmıştı. Sakson Dieti bu anayasayı oylayarak kabul etmişti. Saksonya Kralının, daha geniş Alman eyaletlerinin çoğunun başında bulunan krallar gibi, Frankfurt'la başı hoş değildi; 28 Nisan 1849'da, Diet'e işten el çektirmişti. Bundan sonraki günlerde gittikçe büyüyen halk nümayişleri meydana geldi. Sakson ordusu, büyük bir gücün Schleswig-Holstein'e gönderilmesi yüzünden zayıflamıştı; 3 Mayıs günü sokaklarda barikatlar kurulmaya başlayınca isyancıların üzerine Sivil Muhafızlar sevk edildi. Tersaneye yapılan bir saldırı girişimi askerî birlikler tarafından önlendi. Askerî birlikler, kalabalığın üzerine ateş açtılar. On beş kişi hayatını kaybetti ve isyan iyice yayıldı. Geceleyin kraliyet ailesi, Dresten'den yirmi mil uzaklıktaki Elbe nehri üzerinde bulunan bir kale olan Königstein'e kaçtı. Ertesi gün, Belediye binasının balkonundan, üç demokrat, Tzschirney, Todt ve Heubner'den oluşan geçici bir hükümet ilân edildi.

Geçici hükümetin kompozisyonu, ayaklanmanın arkasındaki gücün doğası hakkında gerekli ipuçlarını vermektedir. Üç üyeden yalnızca, İkinci Meclisin başkan yardımcısı Tzschirner'in, bazı demagojik yeteneklere sahip aşırı bir radikal olduğu tahmin edilebilir. Heubner ve Hold, burjuvazinin tipik temsilcileri - pan-Alman ve anayasal reformcuydular. Onlar, kraliyet imtiyazlarının istismarcılığından ve Frankfurt anayasasının hakir görülerek reddedilmesinden rahatsızdılar. Ama devrimci değillerdi. Ne sosyal programları, ne de Mihail Bakunin'in esinlediği yıkıma ilişkin mistik taleple bir ilişkileri vardı. Dresden'in burjuvaları, proletarya ile ittifak halinde, kendilerini aniden ve beklenmedik bir şekilde otoritenin koltuğunda oturur buldular. Ancak, ele geçirdikleri iktidarı

nasıl kullanacakları konusunda bir nosyona sahip değillerdi.

s. 200

Bakunin'in bu gelişmelere ilk tepkisi, küçümseyici bir kayıtsızlıktı. Alman ulusal birliği davasına ya da Frankfurt Anayasasına en ufak bir ilgi duymuyordu. Tzschirner'le geçen birkaç hafta içinde buluşup defalarca baş başa sohbet etmiş, ama hakkında çok fazla fikir edinememişti. Todt'u şahsen tanıyordu, ama onunla herhangi bir politik ilişkisi olmamıştı. Heubner'i ise hayatında hiç görmemişti. 4 Mayıs sabahı, sokakta Richard Wagner'e rastladığında, olaylara katılmak yönünde bir düşüncesi yoktu. Wagner, Belediye Binasına, ne olup bittiğine bakmaya gidiyordu, Bakunin de ona katıldı. Geçici hükümet yeni ilân edilmişti ve Tzschirner, coşkulu kalabalığa yüksek perdeden nutuk çekmekteydi. Ortam, Bakunin'in niyetleri için oldukça elverişliydi. Havada devrim kokusu vardı ve Bakunin, her zamanki coşkusuyla kapılıp gitmişti. Coşkusuyla kısıtlayan tek şey, nasıl önderlik edileceğini bilmeyen liderlerin acıklı durumuydu. Belediye binasına girmek için kalabalığın arasında kendine yol açtı ve geçici hükümete, devrimin yönetilmesi konusunda tavsiyelerde bulunmaya başladı.²⁰⁷

Bu tavsiyeler kayda geçtiği gibi, bugüne de kalmıştır. İsyanı bastıracak yeterli askerî birliği sahip olmayan Sakson otoriteleri herhangi bir saldırıda bulunmaktan çekinip Prusya'dan takviye istemişti. Bu takviyenin yollanacağına hiç kuşku yoktu. Bakunin,

²⁰⁷ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 199-200; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 49, 53.

Tzschirner ve arkadaşlarına, ayaklanmanın kaderinin, nutuk ve müzakerelere değil, top ve gülleye bağlı olduğunu söyledi ve onlardan, bütün enerjilerini, kendi tasarrufları altında askerî güçlerin örgütlenmesine tahsis etmelerini rica etti. Bu, Yunan ordusundan bir albay olan, Heinze adlı, ipe sapa gelmez bir maceracının komutası altında yapılacaktı. Bakunin, Heinze'ye güvenmiyordu. Askerî kumanda için gereken donanımına sahip olanların yalnızca Polonyalılar olduğu konusunda kesin bir inanca sahipti; şehrin kulüp ve cafelerinde Polonyalı subay bulmak üzere her tarafı kolaçan etmeye başladı. Araştırmaları bir süre ürün vermedi. Ertesi sabah, 5 Mayıs'da, Belediye Binasında, hem Prusya, hem de Polonya ordusunda hizmet görmüş Heltman'la ve onun yanından hiç ayrılmayan, askerî kalitesi daha kuşkulu Kryzanowski'yle birlikte yeniden boy gösterdi. Bu üçü, Belediye Binasındaki Belediye Meclisinde bir masaya oturdular, önlerine Dresden'in haritasını açtılar ve geçici hükümete askerî danışmanlar olarak hizmet etmeye başladılar. Kuşkucu Polonyalılar, işe başlarken, "olayların tersine dönmesi halinde" kaçabilmeleri için kendilerine pasaport ve para sağlanmasını da şart koşmuşlardı.²⁰⁸

s.201

Bu tedbir zamansız değildi. Aynı akşam, ilk Prusya birlikleri, Dresden'in varoşlarına ulaşmıştı. Tren yollarının tahrip edilmesi, birkaç saat gecikmelerine yol açmıştı. Askerî danışmanlar, isyancıların elinde bulunan birkaç topun nereye taşınacağını

²⁰⁸ *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 54-6.

haritalarının üzerinde dikkatle işaretlediler. Fakat savunma planlarında bundan öteye çok fazla bir şey yapılacak gibi görünmüyordu. Bakunin'in, Prusyalıların, pitoreks efsane dünyasına ait "Rafael'in üzerine ateş edemeyecek kadar kültürlü" oldukları gerekçesiyle, barikatların üzerine Azize Meryem tablosunun asılmasını önerdiği hikâye edilir. Baş komutan ve askerî danışmanlar arasında kaçınılmaz olarak kıskançlık baş gösterdi; baş komutan, operasyon için danışmanlar tarafından tavsiye edilen adamları reddetti. *İtiraf*ta, Bakunin, Heinze'nin bir hain olduğunu net bir şekilde ileri sürer ve onun, sonradan Sakson Hükümeti tarafından suçlanıp hapsedilmesi konusundaki şaşkınlığını ifade eder. Bu atmosferde, umutsuz durum, daha da umutsuz hale gelmekteydi.²⁰⁹

6 Mayıs Pazar günü, bütün tarafsız gözlemcilere göre, davanın kaybedildiği net bir şekilde ortaya çıkmıştı. İki Polonyalı, beklenen sonuca vardılar, para ve pasaportlarını alıp toz oldular. Tzscherner ve Todt da Belediye Binasını aynı sırada terkettiler; daha sonradan yeniden ortaya çıksalar da, geçici hükümetin morali fena halde sarsılmıştı. Ufukta yenilgi gözüküyordu. Yalnızca Heubner, tersi bir tutum içindeydi, korkusuzca barikatları dolaştı, isyancılara konuşmalar yaparak onları cesaretlendirdi. Bakunin de ona katıldı, ancak konuşma yapmaktan imtina etti. Zaten bağırmaktan sesi kısılmıştı.²¹⁰

²⁰⁹ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 202; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 56; *Herzen*, ed. Lemke, xiv. 425.

²¹⁰ *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 57-9.

Bakunin'in, 6 Mayıs günü ve onu takip eden iki gün kaçıp kendini kurtarmaya çalışmadığı kesindir. Hedefleri onu hiç ilgilendirmeyen, başarılı olacağına asla inanmadığı, ne planladığı, ne de onayladığı bir ayaklanmaya, kazara ve neredeyse gönülsüzce katılmıştı. Ayaklanmada resmî bir rolü yoktu ve isyanla ilişkili herhangi birine karşı bir yükümlülüğü söz konusu değildi. O zaman, hemen hemen yakalanması kesin olan bir durumda neden orada kalmayı tercih etmişti? Buna *İtiraf*'da verdiği yanıtın samimi olduğu açıktır. Kalmıştı, çünkü Heubner'i öyle yüzüstü bırakamazdı. Todt ve Tzschirner tarafından açıkça terkedilen Heubner, "mezbahaya götürülen bir koyun"dan farksızdı. Dresden ayaklanması, artık onun işi olmaktan çok, Bakunin'in işi haline gelmişti. Ordular arasındaki bu çatışma, duygusal anayasal liberal Heubner için fazlasıyla ciddi bir durumdu, oysa bu, evrensel yıkımın havarisi Bakunin için önemsiz bir şeydi. Ama bir kere ayaklanmanın içine girip, barikatlardaki kahraman isyancıların arasına katılınca Heubner görevini bırakıp kaçmamıştı; o zaman Bakunin de onu terketmeyecekti. İşte bu, Bakunin'in saf Don Kişotizmi ayağa kaldırdığı bir andı. Ölüm riskini göze aldı - hayatının on yıldan fazlasını adadığı - Slav devrimi için değil, hatta Dresden burjuvazisinin isyanı için de değil, bunu, bir hafta evvel çok az tanıdığı, mizaç ve inanç olarak ona yabancı, ama yiğitliği ile hayranlığını kazanan, umutsuz durumu yüreğine dokunan birisi için yaptı.²¹¹

*

*

*

²¹¹ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 202-3.

Ayaklanmanın son günlerindeki olaylar bilinen sonuca doğru ilerlerken, birbirini izleyen birçok aşamadan geçti. Bakunin kendini, umutsuz bir girişimin lideri konumunda buldu; bu süre içinde, "ne uyudu, ne yedi, ne içti, hatta ne de sigara içti." 6 Mayıs günü, isyancılar, Bakunin'in, birkaç hafta önce, Wagner'in orkestra şefliğini yaptığı Dokuzuncu Senfoni'yi dinlediği Opera Binasını ateşe verdiler. Yangın, binanın yanında bulunan Zwinger'e yayıldı ve orada bulunan doğal tarih koleksiyonunu kül etti. Bu eylemden Bakunin'in kişisel olarak sorumlu olduğunu gösteren herhangi bir delil yoktur. Fakat sonradan, bu yabancı ajitatöre karşı önyargıyı körüklemek istediklerinde, şehri ateşe vermeye ilişkin bir komplo onun üzerine yıkıldı. Sakson ve Prusya askerî birlikleri, yavaş yavaş, ancak emin adımlarla şehre sızdılar. 8 Mayıs'ta Heinze tutuklandı. O belki de şanslıydı; çünkü göğüs göğüse sürdürülen çarpışmalar gittikçe daha sert bir hal alıyordu, acıma diye bir şey yoktu ve ele geçirilen isyancılar anında kurşuna dizilip Elbe nehrine atılıyordu. Örgütlü direniş kısa sürede sonuna geldi ve Bakunin, hayatta kalanlara, kendileri de içinde olmak üzere, kalan patlayıcılarla Belediye Binasını havaya uçurmayı önerdi. Aynı gece, genel ricat emri verildi, geçici hükümetin, yirmi mil uzaktaki, Heubner'in evinin bulunduğu Freiberg'e çekildiği duyuruldu. 9 Mayıs sabahının erken saatlerinde, liderler sessizce şehri terk ettiler.²¹²

s. 203

²¹² *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 203-5; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 58-63.

Ertesi gün, Dresden'i, isyanın en yüksek noktasında terkeden Wagner, Bakunin, Heubner ve kiralanmış bir arabayı Freiberg'e süren Martin adlı posta görevlisine rastladı. Wagner onlara, henüz her şeyin kaybedilmediğini söyledi. Büyük bir endüstriyel nüfusun yaşadığı Chemnitz onlardan yanaydı ve ayaklanma orada sürdürülebilirdi. Buna inanmak oldukça zordu. Ama, umutsuzlukla bir saman çöpüne bile tutunacak bir ruh hali içindeydiler; dizginlenmesi mümkün olmayan Bakunin'in, Heubner ve Wagner'e, her çeşit hükümetin boş olduğu yönünde nutuklar attığı Freiberg'de kısa bir süre soluklandıktan sonra, Chemnitz'e gitmeye karar verdiler. Wagner, karısıyla birlikte acilen Weimar'a, oradan da İsviçre'ye gitmek üzere yola çıktı.²¹³

s. 204

O anda, Bakunin'in dünya malı, geçici hükümetin çeşitli mühürlerinden, 13 taler tutarında para ve bir mektup yığınının ibaretti. Diğer yoldaşları da ondan daha iyi durumda sayılmazdı. Onları Chemnitz'e getiren, herhangi bir düşünülmüş plandan çok, umutsuzluktu; son umutları da - endüstriyel proletarya- boş çıktı. Şehirde devrime ilişkin hiçbir işaret yoktu. Belediye başkanından da umut yoktu. 9 Mayıs'ı 10 Mayıs 1849'a bağlayan gece, Bakunin, Heubner ve diğer potansiyel kargaşalık yanlıları yataklarındayken tutuklandılar. Özel bir ön uyarı yapılmadı ya da zor kullanılmadı; Bakunin, sonradan, kendisini yakalamaya gelenlerden ne kadar kolay

²¹³ Wagner, *My Life*, ss. 493-6; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 59.

kurtulabileceğini hatırlamıştır. Son hafta harcadığı insanüstü çaba sonucunda fizikî açıdan ve moral olarak bitkin düşmüştü. Bundan sonra ne olacağı umurunda bile değildi, yalnızca uyumak istiyordu. Direnmeksizin teslim oldu.²¹⁴

s. 205

III. Kitap

Diri Diri Gömölmek

"Sonsuza kadar kendi başına kalmak zorunda olmaktan daha umutsuz bir şey yoktur... İnsan, ancak başkalarından oluşan toplumla ve başkalarının yardımıyla bir şey olabilir."

BAKUNİN

Matilda Lindenberg'e (evlenmeden önceki adıyla Reichel)

²¹⁴ *Sobranie*, iv. 205; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 683; Wagner, *My Life*, s. 499.

(İlkbahar 1850)

s. 207

16. Bölüm

Saksonya, Avustralya

Bakunin ve Heubner, diğer mahkûmlarla birlikte, Altenburg'daki en yakın garnizona teslim edildiler. Durumdan telgrafla haberdar edilen Sakson otoriteleri, onları alıp getirmeleri için, bir teğmen ve altı adam gönderdiler; 10 Mayıs 1849 günü öğleden sonra, esirler, Dresden'e geri getirildiler. Şehrin eski hapishanesinde kaldılar onbeş gün. Fakat burası çok sayıdaki isyancıyı barındıracak durumda değildi, Bakunin gibi önemli bir mahkûmun bile ayrı bir yere konması olanağından yoksundu; Bakunin, burada, Dördüncü Katmanın (yani proletaryanın), Üçüncü Katman (yani burjuvazi) tarafından aldatıldığı ve ihanete uğradığından yakınan Kürnberger adlı Avusturyalı bir demokratla, kısa bir süre için aynı hücreyi paylaştı. Gerçi bu rastgele düzenlemelerin otoriteleri uzun süre tatmin etmesi beklenemezdi. Mayıs ayı sona ermeden, Bakunin ve diğer elebaşılar, şehrin dışında bulunan süvari kışlasına gönderildiler.²¹⁵

²¹⁵ Pfizner, *Bakunistudien*, ss. 196-7; Nikolayevsky, *Katgora i Ssylka* (1930), Nos. 8-9, ss. 113, 120.

Ancak, süvari kışlası da, tehlikeli politik mahkûmların uzun süre tutuklu kalması açısından elverişli değildi. Muhafızlar nöbet tuttuğu halde, şehirdeki sempatizanlarla gizli haberleşmek için pek çok olanak vardı. Açılan soruşturmanın aylar süreceği belliydi, daha güvenli ve sürekli yerlerin bulunması gerekiyordu. 28 Ağustos'u 29'una bağlayan gece, Bakunin, Heubner ve Röckel, gece yarısını biraz geç, prangalarından çözülüp Dresden'den dışarı çıkarıldılar. Her biri, iki silahlı muhafızın eşliğinde ayrı ayrı arabalara bindirildiler, onlara bir süvari birliği eşlik etti. Bu olağanüstü önlemlere rağmen hiçbir şey olmadı, sabah 6'dan kısa süre önce Königstein kalebentine kondular - burası, Kralın, ayaklanmanın o endişe dolu günlerinde sığındığı yeri. Burada, Bakunin, Alman topraklarındaki son dokuz ayını geçirecekti.²¹⁶

s. 208

Königstein'in maddî koşulları, Bakunin'in uzun süreli mapusluğunun diğer dönemlerine göre daha iyiydi. Temiz, sıcak, aydınlık bir odası vardı; - kalebentde kalanların pek seyrek yararlandıkları bir avantaj olarak - odasından gökyüzünü görebiliyordu. Kalebentin geniş alanında günlük egzersisini yapıyor ve bu muazzam yükseklikten, "Sakson İsviçresi'nin" kırsal güzelliğini hayranlıkla seyrediyordu. Bu yürüyüşleri sırasında, süngülü iki askere zincirleniyordu. Königstein'den kaçmak kesinlikle imkânsızdı, bu zincirler, ne kadar inceden inceye tedbir alındığını gösteriyordu. Belki de Bakunin, tecrit hayatı

²¹⁶ *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 70; Pfitzner, *Bakuninstudien*, s. 197; Nikolaevsky, *Katorga i Ssylka* (1930), Nos. 8-9, s. 107.

sırasında, bu zincirlerin, tek tek bireyleri, bir bütün olarak insanlığa bağlayan görünmeyen zincirleri sembolize ettiğini düşünmüştür. Bunun dışında, kendisine insanca davranılıyordu, "insanın arzulayabileceği her şey mevcut"tu. İsteddiği kadar puro içebiliyordu; bir ay içinde, içmesi için 1600 puro verilmişti. Kitap alabiliyordu - gerçi görevli subay, kalebente şifreli mesajların girmesini önlemek için her sayfayı inceden inceye gözden geçiriyordu. Mektupları bazen olağanüstü gecikmeyle gelse de mektup alabiliyor ve yazabiliyordu. Bakunin kendisini, masumiyetini korumak için mektupları ebeveynleri tarafından titizlikle gözden geçirilen on beş yaşındaki bir kız gibi hissediyordu.

Bakunin'in hapishane hayatının bu lüksleri, arkadaşlarının fedakârlığına bağlıydı. Şimdi onun, arkadaşlarını bağış toplamak için sıkıştırmaya her zamankinden daha fazla ihtiyacı vardı. Adolf Reichel'den, en düzenli mektuplaştığı Reichel'in kız kardeşi Matilda'dan ve Alexander Herzen'den olumlu yanıtlar almıştı. Emma Herwegh, 100 frank yollamıştı. Sakson yetkililer tarafından Bakunin'in savunmasına memur edilen avukat Franz Otto, malî sorumlu olarak, kitap, puro ve diğer ufak tefek ihtiyaçları satın almış, diğer kaynaklardan bağış gelmediği zaman, bu ihtiyaçların parasını kendi cebinden ödemişti. Bakunin kendini, "masrafları avukatı tarafından ödenen müvekkil" olmak gibi tuhaf bir pozisyonda bulmuştu. Koethen ve Leipzig demokratları önemli katkılarda bulundular, fakat adlarını bildirmemeyi tercih ettiler. Diğer yandan, Kont Skorzewski, kaçamak bir cevap verip, "Polonyalı sağlamlığı ve minnettarlığı" konusundaki alaycı yorumu akla getirdi. Bütün hedefi, Polonya'yı restore etmek ve Almanya'dan kopmak olan birisinin, ihtiyaç duyduğunda esas olarak

Almanlara minnettar kalması tuhaf bir durumdu.²¹⁷

s. 209

Hâlâ Prag'daki Savaş Bakanlığında korunmakta olan, Bakunin'in küçük, fakat okunaklı elyazısıyla doldurulmuş sarı müsvedde kâğıtlarından oluşan kalın tomar, onun, 1849 sonbaharındaki hedefsiz çalışmalarına tanıklık etmektedir. Königstein'deyken ilk istediği şeyler, bir İngilizce sözlük, gramer kitabı ve İngilizce ders kitabı olmuştur; İngilizce kompozisyon yazmakta gösterdiği olağanüstü çabalar hâlâ okunabilir durumdadır. Fakat zaman içinde, matematik, İngilizceden daha fazla uyuşturucu etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Sayfalar, cebir ve triegonometri hesaplarıyla doldurulmuştur. "Çarpım cetveline gerek duyulmaksızın ondalık kesirlerin çarpımı ve işlemlere devam etme" konusunda yeni bir sistem icat etmiştir. Bu işlemlerin arasına, okuduklarından bazı parçalar, seyrek olarak hayatına ilişkin olaylar, sağlık durumuna ilişkin notlar (Kasım'da kabızlık nedeniyle doktora çıkmıştır), daha da seyrek olarak duyguları hakkında bir şeyler serpiştirmiştir. Bu dönemde ona yollanan kitaplar arasında, Schlegel'in çevirisiyle Shakespeare (*Romeo ve Juliet*e ilişkin notlar düşmüştür), *Don Kişot* ve Wieland'ın şiirleri vardır. Ardından Fransız tarihine yönelmiş ve Thiers'in *Consulate*'ının dört cildini, Goizot ve Lamartine'nin tarih kitaplarını

²¹⁷ *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 353-87; *Herzen*, ed. Lemke, v. 291, 296.

sipariş etmiş, bu katı yiyeceği, anılarla ve seyahat kitaplarıyla çeşitlendirmiştir.²¹⁸

Ancak matematik ve tarih, hayatın yerini tutamazdı. Bakunin, hiçbir zaman öğrenmeye yatkın bir insan olmamıştı. Bilgi konusundaki bu kararlı, fakat yarım gönüllü adanmışlık, düşüncenin sonu gelmez akışını kesintiye uğratmak, kalebentin saatinin her on beş dakikada bir vuruşunu dinlemekten, onun için hiç gerekli olmayan, dokuz buçukta borazanın çalmasıyla ışıkların sönmesinden kendini kurtarmak için cesurca bir girişimden başka bir şey değildi. Königstein'de özgür ve düzenlenmemiş tek şey düşünmekti ve düşünceleri, uykuya dalıncaya kadar "bütün dünyayı arşınıyor"du. Ama hayat bu değildi. Descartes'in ünlü aforizmasıyla acıyla alay eden Bakunin, kendisini, "yalnızca düşünen, yani, yaşamayan bir yaratık" olarak tanımlıyordu. Zaman zaman korkunç bir umutsuzluğa düşüyor, "şu dünya yüzünde sevdiği ve ihtiyaç duyduğu tek bir varlık " olmadığını açıklıyordu. Tam bir tecrit içindeydi. Tecrit duygusu, dış dünyada ne olup bittiğini bilmemenin verdiği ızdırapla daha da şiddetli hale geliyordu - o dünya ki, hâlâ çok yakındaydı ve daha birkaç ay önce orada önemli bir rol oynuyordu. Bu noktada yaptığı ısrarlı başvurular karşısında yetkililer sağırdı. Tutuklandığından beri basılı gazeteler kesinlikle yasaktı; Otto, 1848'in ilk çeyreğine ait, *Augsburger Allgemeine Zeitung*'un eski bir dosyasını yolladığında ona minnettar kalmıştı.²¹⁹

s.210

²¹⁸ *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 353-61; basılmamış orijinal kağıtlar ve günlük, Prag'da, Savaş Bakanlığı arşivindeki Bakunin dosyasında bulunmaktadır.

²¹⁹ *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 358, 371, 397.

Gittikçe büyüyen uyuşukluğu, kendi savunmasını yapmaya kadar uzanıyordu. Tutuklanmasının hemen ardından başlatılan ön soruşturma, Königsten'e büyük bir komisyon gelmeden önce yeniden başlatılmıştı. Bu soruşturma, gerçek Alman mükemmeliyetçiliğiyle yürütülüyordu. Bu tahkikat, suçlunun geçmiş iki yıldaki yaşamını da içeriyordu ve onun tanıdığı topluluktaki herkesi ya da kuşku altında olanları da ihmal etmiyordu. Tahkikat sırasında, tam ayaklanma tarihinde orada olup olmadığına, Belediye Başkanı Herr Pfothenhauer'i yakasından tutup Belediye Binasından dışarı atıp atmadığına - suçlama olarak kabul edilmesi mümkün, ama hatırlanması mümkün olmayan bir olay - ilişkin soruların araştırılması da unutulmuyordu. Bir tanık, mahkûmun, barikatlarda isyancıları şiddete kışkırttığı, bir diğeri, özel bir evin havaya uçurulması konusunda uyarı yapıldığında, Bakunin'in, kararlı bir şekilde, "hepsi birden uçup gitse iyi olur" diye yanıt verdiği yönünde ifadeler vermişlerdir. Bakunin, suçlamaların çoğunu kesin olarak kabul etmemiştir. Diğer soruları yanıtlamayı, arkadaşlarını ele veremeyeceği gerekçesiyle reddetmiştir. Fakat, tekzip edilmesi mümkün olmayan apaçık deliller de vardı ortada. Şikayet etmedi. Komisyonla yaptığı uzun düellolar sonucunda tecritten kurtuldu. 20 Ekim'deki son oturumdan sonra günlüğüne, "bana karşı insanlıkla dolu olan komisyona elveda demek gerçekten dokunaklı," diye yazmıştı.²²⁰

²²⁰ *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 39-69, 108-84; *basýlmamýp gýnlýk*, Prag'da, Savaş Bakanlýðý arşivindeki Bakunin dosyasında bulunmaktadır.

Avukatına iddianamenin resmen tebliğ edilmesinden dört gün sonra, sanığa yazılı savunma hazırlamak için üç hafta zaman tanındı. Fakat uzun süren tahkikat, Bakunin'in bütün ilgisini tüketmişti. Çalışmaya yoğunlaşamıyordu. Kendisine gazete verilmemesini bahane etti ve 12 Kasım'da, üç haftalık sürenin dolmasının arifesinde, Otto'ya, "kendi savunmasını yazma fikri"nden vazgeçmesi gerektiğini yazdı. Vefalı Otto, çalışmayı yoluna koymak için on beş günlük bir süre daha kazandı ve 26 Kasım'da kendi savunmasını teslim etti. Bu savunma esas olarak hukukî temele dayanıyordu. Savunma, sanığın Sakson tebası olmadığından ihanetle suçlanamayacağını ve yargılandığı kanun maddesine göre suçlu bulunsa bile alacağı maksimum cezanın iki yılla dört yıl arasında olacağını ileri sürüyordu. Fakat durum, başından itibaren umutsuzdu. 14 Ocak 1850 günü, Mahkeme, Bakunin, Heubner ve Röckel'i suçlu bulup idama mahkûm etti.²²¹

Her üç sanığın da temyize başvurma hakları vardı. Bu kez Bakunin, kendini "kapalı bir mahkemenin" önünde savunmanın boşunalığına hâlâ inanmasına rağmen, kaleme kâğıda sarıldı ve Otto'ya hitaben, ona yazacağı temyiz dilekçesinde rehberlik edecek bir "politik itiraf" kaleme aldı. Fakat Bakunin, her zamanki gibi günlük realiteden uzaktı, tepesinde asılı kaderi bilinçli olarak başka yöne sevk etmek mümkün değildi ve kendisine uygulanan

²²¹ *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 287-302; Pfitzner, *Bakuninstudien*, ss. 203-5, 220.

resmî işlemler bu tür şeylerden etkilenmezdi. Kendisinin yazdığı gibi, bu mektup, boyutları büyümüş bir risaleydi. Hapishaneyi, iddianameyi ve cezayı unutmuş ve normal politik propagantistlik rolünü yeniden oynamaya başlamıştı. Rusya'nın durumunu Büyük Petro'dan başlayıp zamanına kadar gözden geçiriyor, yaklaşan bir köylü devrimi kehanetinde bulunuyordu. Rusya, diyordu, özgürlüğün yeminli düşmanı olarak, Avusturya'da doğal müttefikini bulmuştur. Belli ki, Avusturya'yı parçalamanın, aynı Çarlığı devirmek gibi, özgürlüğün zaferinin vazgeçilmez şartı olduğu bilinen doktrinine yolu açmak niyetiyle, Avusturya İmparatorluğu'nun ırksal kompozisyonunun analizine girişiyordu. Fakat metin hiçbir zaman sonuca ulaşamamıştır. Bakunin 20.000 kelimedenden fazla yazdıktan sonra metni yarıda bırakmış, *Politik İtiraf*, kaleminden çıkan birçok şey gibi, bitmemiş bir fragman olarak kalmıştır - bu, belki de, ölüm cezasına çarptırılmış birisi tarafından yazılmış en tuhaf temyiz dilekçesidir. Otto, kısa sürede, egzantirik müvekkilinden herhangi bir yönlendirici metin alma umudunu bir yana bıraktı ve orijinal savunmasındaki argümanları tekrar eden bir temyiz dilekçesini teslim etti. Fakat bu, sonucu etkilemedi. 6 Nisan'da, Bakunin'in tutukluluğunun onuncu ayı tamamlandığında, temyiz başvurusu reddedilip ceza kararı onaylandı.²²²

²²² *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 222-87, 303-52; Pfitzner, *Bakuninstudien*, ss. 205-6.

Bakunin'in bu aylardaki ağır basan ruh hali, yavaş, kemirici bir deprasyondur. Bütün insan bağlantılarını gittikçe daha çok yitirdiğini hissediyordu. En son iki yıl önce Paris'te gördüğü ve şimdi evli olan Matilda Reichel, "onun acılarıyla içiçe yaşadığını" yazıyor, dinde teselli bulmayı öneriyordu. Johanna Pescantini, ona Matilda aracılığıyla, ölen çocuğuna ait bir Ahdicedid ile Byron'un şiirlerini yollamış ve bu hediyeleri, bir hatıra defteri, pipo ve bir altın iğne izlemişti. Fakat Matilda'nın, Bakunin'in, onun hizmetlerini, "acıma dolu çarpık bir gülümsemeyle" kabul ettiğini düşünmeye hakkı olduğuna kuşkusu yoktu; Nisan sonunda, özellikle onu görmek için Dresden'e geldi ve Bakunin değil, ama o, otoritelerin ziyarete izin vermemesi üzerine fena halde hayal kırıklığına uğradı.

Ölümünden korkmuyordu. Başından itibaren ona, ölüm cezası kesinleşse bile yerine getirilmeyeceğine ilişkin teminat verilmişti. Devrim patlak verdiğinden beri, hiçbir Alman devletinde otoriteler, henüz herhangi bir politik mahkûmu idam etmeye girişmemişti. Bakunin, "tecrit ve aylaklık içinde, hapishane parmaklıkları arkasında hiçbir işe yaramadan pineklemektense" ölmeyi bin kere tercih ederdi. Fakat her şeyden çok korktuğu bir şey vardı: Rusya'ya teslim edilmek. Oradan merhamet beklenemeyeceğini biliyordu. Eğer aşağılanmanın acısını tadacaksa, bu, yabancıların arasında olmalıydı, kendi halkının arasında değil. Bu noktada, sürekli olarak Otto'nun başının etini yiyiyordu; müşfik avukat, ona, "işittiklerime dayanarak söyleyecek olursam, özellikle korktuğun şey kesinlikle gerçekleşmeyecek" diye teminat veriyordu.²²³

²²³ *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 353-410.

Ancak, tehlike oldukça yakındaydı. Hem Avusturya, hem de Rusya, Bakunin'in tutuklanması konusunda yakından ilgilenmiş, her ikisi de vakit geçirmeden, Sakson hükümetine, Bakunin'in kendilerine teslim edilmesi için resmî başvurularını yapmışlardı. Bu talepler, Bakunin'in idamıyla herkesin nefretini üzerine çekmek ya da hapishanelerinden birinde onu sonsuza kadar tutmanın sorumluluğunu yüklenmek istemeyen Sakson otoriteleri tarafından hiç de olumsuz karşılanmış değildi. İş, iki talibin arasında bir seçim yapmaya kalmıştı. İlk bakışta, Rusya'nın bu konuda önceliğe sahip olduğu düşünülebilirdi; çünkü, mahkûm, bir Rustu ve Rusya'da, 1844 gibi eski bir tarihte suçlanmıştı. Fakat Avusturya'nın çıkarı daha acildi. Bakunin'in son faaliyetleri, Rusya'dansa, Avusturya'yı daha doğrudan hedef alıyordu; o sırada Prag'da bulunan bir komisyon, Bakunin'in kışkırttığı Prag'daki kargaşalığı soruşturmaktaydı. Gerçi, bu sorun çok uzun sürmedi. Çar, suçlunun, önce Avusturya'ya teslim edilmesi lütfunda bulundu, Avusturya'nın amaçları yerine geldiğinde, onun anlayışı çerçevesinde, suçlu, Rusya'ya teslim edilebilecekti Avusturya tarafından. Bu diplomatik pazarlık, Bakunin'in tutuklanmasının üzerinden iki ay geçmeden sonuçlandı; elbette Bakunin dışında herkes biliyordu ki, legal işlemler yerine getirilir getirilmez ve Saksonların onuru tatmin edildikten sonra, Bakunin öncelikle Avusturya'nın tasarrufuna verilecek, ardından da kendi ülkesinin otoritelerine teslim edilecekti.²²⁴

²²⁴ Pfizner, *Bakunistudien*, ss. 207-9; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 480-81.

Gerçi, bu korkunç projenin belirlenen hedefine ulaşması için ilk adımın yerine getirilmesi gerekiyordu. 6 Haziran 1850'de, Bakunin'in tutuklanmasından on üç ay sonra, Kral, bir af yasası lüksüne izin vermek için kendini hazır hissetti. Üç mahkûmun da cezaları, "ömür boyu hapis cezasına" çevrildi. Fakat bu karar onlara bildirilmemişti; 12 Haziran'ı 13 Haziran'a bağlayan gece, uyandırılıp, giyinmesi emri verilince, Bakunin, idama götürüldüğünü düşündü. İçine konduğu kapalı arabadan ve yolculuğun uzunluğundan durumu anlama çabasına girişmedi, hapishanesinin değiştirilmesi dışında daha kötü bir beklentisi yoktu. Ancak sınıra ulaştıklarında, yolculuğunun Avusturalya'ya olduğunu öğrendi. Yanına bir şey almasına izin verilmemişti; kayıtlarımızdaki son belge, dost Otto tarafından, bir ay sonra, Dresden'deki mahkemeye yazılmış, eski müvekkilinin "son derece ihtiyaç duyduğu" giyecek ve çamaşırlarının, "en azından bir bölümünün" verilmesini talep eden mektuptur.²²⁵

* * *

s.214

Yolculuk, yirmi dört saatten az bir zamanda tamamlandı; Bakunin, 14 Haziran 1850 akşamı, Prag'da, bir tepe üzerinde kurulu Hradcin kalesine kondu. Hücresi, Gustav Straka ve Arnold'un da kapatıldığı, St. George manastırından bozma bir yerdeydi. Hücre, birinci kattaydı.

²²⁵ Pfizner, *Bakunistudien*, ss. 206, 211; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 363-4.

Parmaklıklarla örölmüş penceresi, bir nöbetçinin aralıksız nöbet tuttuğı manastırın bahçesine bakıyordu; fakat, aşağıya doğru çapraz bir şekilde konmuş bir tahta plaka, bu hazine manzaranın bile görölmesini önlüyordu. Bakunin'in gelişinden kısa süre sonra hücreyi inceleyen bir komisyon, bacayı bile kuşku bulmuş, bacanın girişine demir bir ızgara yerleştirilmesi emrini vermişti. Kışla birlikte yeni önlemler getirildi. Hücresinin kapısındaki asma kilidin, farklı iki görevli tarafından muhafaza edilen iki ayrı anahtarı vardı ve hücre, altı silahlı nöbetçi olmadıkça asla açılmıyordu; mahkûmun günlük havalandırması, "eğer illâ talep ediyorsa", kesinlikle yarım saatle kısıtlanmıştı ve özel bir koridorda yerine getiriliyordu. Gece gündüz, her on beş dakikada bir, nöbetçi, kapıdaki gözetleme mazgalından, her şeyin yolunda olup olmadığını anlamak üzere içeriği gözetliyordu. Prangaya vurulmuş Bakunin'e ilişkin böylesi bir korku yerleşmişti Avusturya resmî düşüncesine.

s. 215

Öte yandan, Königstein'in görece avantajlarının yerini yeni bir sertlik de almıştı. Bakunin, artık Saksonya'daki gibi sivil bir mahkûm değildi. Sıkıyönetim yasası altındaydı. Bu statü değişikliği, hem yasal haklarına, hem de ona yönelik uygulamalara yanslıyordu. Artık, haklarını savunacak yasal bir temsilcisi yoktu, mektup yazmasına ve almasına izin verilmıyordu. Gerçi, kadirşinas Otto'nun dost bir halefini bulduğu işin şanslıydı. Davayı yürütme görevini üstlenmiş olan Denetçi-Albay Franz, mahkûmun umutsuz durumundan etkilendi ve onun adına haberleşmelerini yürüttü.

Franz, "suçlu bile olsa, bu insana her zaman saygı gösterdim," diye yazıyordu, duyarlılıkla, 25 taler yollamış olan Herwegh'e "ve görev sınırlarıma giren çıkarlarını hiçbir şekilde ihmal edemem." Fakat, Otto gibi, Franz da, himayesi altındaki kişinin tuhaf mizacından sıkıntı çekiyordu. Franz'ın "iyi niyetli tavsiyelerine" rağmen Bakunin, bu 25 talerin büyük kısmını pahalı matematik kitaplarına harcamış, sonuçta, kısa sürede sevdiği purosundan yoksun, hatta aç kalmıştı; hapishane yemeği, anormal iştahını yatıştıracak gibi değildi. Giyecekleri paçavraya dönmüştü. "En büyük dileği" diye bildiriyordu Franz, "kendisine bir gece entarisi almaktı, çünkü eskisinden geriye kalan sefil, parçalanmış bir şeydi." Franz, ayrıca, Herzen'den, Otto'dan ve Dessau demokratlarından da yardımlar aldı. Bakunin, Prag'dan nihaî olarak ayrıldığında elindeki paranın miktarı 85 taler ve 55 Avusturya floriniydi - bu miktar, arkadaşlarının cömertliğini ve onun alışverişi üzerindeki sıkı denetimi ortaya koymaktaydı.

O zamanlar, Avusturya askeriyesinde hukukî prosedür, Sakson sivil yargısından çok daha ağır aksak yürüyordu. Bakunin'in Prag'a gelişinden sonraki gün kısa bir soruşturma yapılmıştı. Bundan sonraki dokuz ay boyunca hiçbir şekilde huzursuz edilmedi; politika, esas suçlunun çapraz sorgulamasına başlanmadan önce suç ortaklarından itiraflar almaktı. Mart 1851'e kadar süren monoton sessizlik aniden bozuldu. 13 Mart 1851'de, kaçırılacağı konusunda, temelsiz de olsa, yeni söylentilerin çıkması üzerine, Bakunin'in acilen, Prag'dan, Moravya'daki Olmütz kalebentine nakline karar verildi. Bu karar, aynı gece öylesine apar topar yerine getirildi ki, konvoy ertesi sabah Olmütz'a vardığında,

kalebentin komutanı, henüz, ağırlayacağı misafirinin önemi konusunda uyarılmamıştı. Olmütz'da Bakunin'in tecrit koşulları, Prag'dakinden yalnızca iki maddî özellik açısından farklıydı. Yalnız prangaya vurulmakla kalmamış, bir de hücresinin duvarına zincirlenmişti; kumandan ise, onun iştahını çifte tayınla yatıştıracak bir merhametten uzaktı.²²⁶

s. 216

Olmütz'a transfer edilmesi, Bakunin'in varlığının en üst otoriteler tarafından hatırlanması yolunda bir etki yaptı. Savaş Bakanlığının bürokratları dosyalarını hâlâ İmparatorluk Kabinesine taşımakla meşgulken, Çar, kendisine vadedilen mahkûm için ortalığı velveleye vermekte, dava süreciyle ilgili kesin talimatlar yayımlamaktaydı. Sonuç, Franz tarafından başkanlık yapılan bir komisyonun önünde yoğun bir sorgu oldu. 15 Nisan ve 18 Nisan 1851 tarihlerinde, 150'den çok soru kondu Bakunin'in önüne ve yanıtları tutanağa geçirildi. Sorular, hemen hemen tamamen Prag'daki ayaklanmanın alevleriyle kendinden geçip gösterdiği başarısız çabalar ve Çek devrimcileri ile ilişkileri konusundaydı. Bakunin başından itibaren ve soruşturma sırasında defalarca tekrarlayarak, arkadaşlarını suçlayacak sorulara yanıt vermesinin ilkelerine aykırı olduğunu açıkladı. Fakat bu tutum, kısa sürede, kendisine takdim edilen ve zaten yeterince uzlaşma içinde bulunan diğer mahkûmların ifadeleriyle sona erdi. Hepsi ya da hemen hemen hepsi tarafından tanındığı

²²⁶ Pfizner, *Bakunistudien*, ss. 212-17; *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 365.

için açık sözlü olma meziyetini kullanabilirdi. Daha önceki birçok inkârını geri alarak, Dresden ve Königstein'de yaptığından çok daha açık konuştu. Artık itirafla kaybedeceği bir şey yoktu. Saksonya'da bir nebze de olsa savunma olanağı vardı; Dresden ayaklanmasındaki rolü konusunda kaçamak cevaplar vermesi mümkündü. Avusturya'da ise, yapabileceği hiçbir şey yoktu. *Slavlara Çağrı*'da, Avusturya'nın, Avrupa haritasından silinip gitmesi için uzun bir müdafaaanname yer alıyordu. Başka herhangi bir delil olmasa bile, bu kadarıyla mahkûm edilmesi kesindi. En samimi itiraflarla bu daha kesin hale getirilecek değildi ya.

Bakunin'in tutumu, komisyon üzerinde olumlu bir etki yaptı. Bu bir savunma değildi, biliyordu. İşin bütününden belli derecede kazançlar elde etmişti. Sorgulama sona erdiği zaman, ekleyeceği bir şey olup olmadığı soruldu, tek isteği, Dresden'de, Andrejkowicz'in evinde bıraktığı, elbiselerinin bulunduğu bavulun ve Königstein'deyken edindiği kitaplarının kendisine geri verilmesi oldu. Sonunda, tutanağa, aşağıdaki deklarasyon yazıldı:

s. 217

Şu anda yürütülen soruşturma sürecinde, Mihail Bakunin, sürekli olarak şunu deklare etmiştir:

(1) Avusturya otoritelerine teslim edildikten sonra ifade vermeme ve soruları yanıtlamama kararı almıştır ki, bu tutumu, yalnızca onun hakkında deliller sunarak soruşturmayı yürüten görevliye karşı değil, görevlinin değişmesi halinde de ifade vermemek üzere benimsemiştir;

(2) Kendisine uygulanan zorunlu önlemlerin farkındadır, fakat bu uygulama, yalnızca tam bir sessizlik sonucunu vermiştir.

Genelde, cesur ve kararlı davranmış, öte yandan kendisine tam anlamıyla uygun bir davranış gösterilmiştir.

Sorgu, mahkeme başkanına mahkûmun, mahkûma mahkemenin bu tuhaf hürmet gösterisiyle sona ermiştir.²²⁷

* * *

10 Mayıs'a gelindiğinde, Bakunin'in dünyayla ilişkisi iki yıldır kesilmiş bulunuyordu, on üç ay Saksonya'da, on bir ay da Avusturya'da mahpus kalmıştı. "Vücut ağrılarından şikayet etmesinde" ve kalebentin komutanının, onu, "kara kara düşünürken, içine kapanmış" bir durumda bulmasında şaşılacak bir şey yoktur. Anormal iştahının devam etmesi, gözetim altında yapmak zorunda kaldığı günde yarım saatlik egzersizleriyle birlikte, güçlü yapısının uzun ve sert tecrite dayanmasını sağladığını gösteriyordu. Matematik kitapları talep etmesi, bu zorlu uyusukluğa rağmen kafasının yeterince canlı olduğunun deliliydi. Fakat bu dikkat çekici belirtiler, kendini uyusukluk ve kayıtsızlık biçiminde ortaya koyan fizikî ve zihnî gerilemeyi gizleyemezdi. Bakunin mücadele etmeyi bırakmıştı. Ona kalan tek silah, inatçı bir sessizlikti. Umudunu kaybetmişti, tutkusunu hemen hemen kaybetmişti. Olmütz duvarlarına zincirlenmiş bu sefil mahkûm, insanlık onurunu koruyordu ve kendi insanî biçiminin bir benzeriydi. Fakat bu işkence çeken, harabe halindeki adamlar, 1849'un Mayıs günlerinde, Dresden'deki barikatlarda isyancıları neşeyle direnişe

²²⁷ Pfizner, *Bakunistudien*, ss. 217-18; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 414-62.

çağırın genç dev arasında neredeyse hiçbir benzerlik kalmamıştı.²²⁸

s. 218

Bu hüzünlü ikinci yıldönümünden elli gün sonra, nihayet, Bakunin'in göçünün belirleyici adımı gündeme geldi. Askerî mahkeme, 15 Mayıs 1851'de sanığı yargılamaya başladı. Denetçi Albay Franz, hemen hemen tamamen mahkûmun kabulleri temelinde oluşturduğu bir iddianeme sundu. Durum son derece netti. Mahkeme, Bakunin'i, ihanetten dolayı oybirliği ile suçlu bulup asılarak idama mahkûm etti. Acı bir şakadır ki, soruşturma masraflarını Bakunin'in ödemesi kararı da verdi; fakat bu kararda, urganın fiyatından söz edilmedi. Aynı gün, kararın derhal duyurulmasından sonra, ceza, baş komutan tarafından müebbet hapis cezasına çevrildi.²²⁹

Fakat bu, fazlasıyla dolu dolu geçen son yirmi dört saatin son olayı değildi - geçip giden onca boş bekleme aylarıyla tam bir zıtlık oluşturan bir hareketlilik. Birkaç hafta önceden, "bu tehlikeli şahsın" bir takım ön tedbirlerle birlikte, tam cezanın verileceği gün Rusya'ya teslim edilmesine karar verilmişti. Aynı gece, Olmütz'den alınan Bakunin, bir subay ve sekiz askerin muhafazası altında, önce özel bir trenle, daha sonra araba yolundan, Rus sınırının yakınlarına getirildi. Crakow, 16 Mayıs, akşam saat 10'da varılan son Avusturya şehriydi. Burada kısa bir dinlenmeden sonra konvoy yeniden hareket etti ve sabah saat 2'de sınıra vasıl oldu. Tutsağı, altı Rus jandarması ve yirmi kazaktan oluşan bir

²²⁸ Pfitzner, *Bakunistudien*, ss. 216-17.

²²⁹ *Materiali*, ed. Polonsky, i. 59-94.

müfreze bekliyordu. Burada yedi haftadır beklemekteydiler. Bu, Ruslar açısından büyük bir sabrın, Avusturyalılar ve hükümet açısından ise büyük bir gecikmenin göstergesiydi.

Galiçya sınır karakolu, bu uğursuz manzaraya oldukça uygundu. Bakunin'in Avusturya prangaları çözüldü (Bakunin sonradan, Avusturyalıların bu işlemi yaparken Rusların önünde çok utandıklarını söylemiştir) ve Rusların çok daha ağır olan prangaları takıldı. Bakunin'i öylesine korkutan olay, hemen hemen neşe içinde yerine getirilmişti. Geçen ayların hoşgörüsüz, monoton tecridinden sonra, her hareket, her değişiklik, fizikî bir rahatlamaya yol açıyordu; Bakunin, on bir yıllık bir aradan sonra, bir kere daha kendi doğduğu topraklara ayak basmanın ve kendi dilini konuşan insanların arasında olmanın verdiği keyfi yaşama güdüsünü bastıramadı. "Eee işte böyle çocuklar" diye haykırdı (bunu, olayı on iki yıl sonra anlatan Natalie Ogarev'e atfen aktarıyoruz) "insanın kendi ülkesine dönmesi güzel bir şey - ölmek için bile olsa." Aynı duygular içinde olmayan subay ise şöyle homurdandı: "konuşmak yasaktır."¹¹²³⁰

s. 219

Çok yavaş geçen yolculuk yaklaşık bir hafta sürdü; o dönemde Rusya'nın Batı Avrupa ile trenyolu bağlantısı yoktu. Tutsağın ve zindancılarının karşılıklı korkularının temelsiz olduğu ortaya çıktı. Bakunin'in o anki hal ve tavrında, insan kılığında, yiyip yutan vahşi bir canavar

²³⁰ *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 487; Pfitzner, *Bakuninstudien*, s. 219; Tuchkova-Ogareva, *Vospominaniya*, s. 308.

olduğu yönündeki resmî efsaneyi doğrulayacak hiçbir şey yoktu; jandarmalar da, devrimcilerin, Çarın tüm ajanlarına atfettikleri, adî tiranlar olduklarını sergilemekten uzaktılar. Varşova'dan mahkûm hakkında yollanan raporda, "beklenenin tersine, son derece sakin ve kibar olduğu" belirtiliyor ve "kaderi hakkında tamamen bigâne olduğu" ekleniyordu; Bakunin, sonradan Çara *İtiraf*ında, muhafızları hakkındaki "korkunç beklentilerin" tersine, kendisine, "insanca ve hoşgörülü davranıldığını" yazıyordu. 11 Mayıs 1850 günü (tarihteki bu değişiklik, Rus takviminin on iki gün geri olmasından gelmektedir) konvoy Petersburg'a vasil oldu ve Bakunin, Peter-ve-Paul kalebentindeki bir hücreye hapsedildi.²³¹

Mihail Bakunin'in canlı kişiliği, Avrupa'nın bilincinde öyle güçlü bir izlenim bırakmıştı ki, hapishanenin gölgesi, onu tamamen karartmamıştı. "Bakunin" diye yazıyordu, *Dresdener Zeitung*, o henüz Königstein'deyken, "sürekli bir mit olarak kalacak gibi görünmektedir." Bu mit, takip eden aylarda çabucak yayıldı. Bir anda, idamının pek yakında olduğu duyuldu. Bir diğeri, "Rus *carbonarî*'nin, Macaristan'ın yardımıyla onu kaçırmayı planladığı söylentisiydi; tüm Avrupa çapında asil sınıftan hanımlar, onun kurtarılması için açılan gizli fona katkıda bulundular. Avusturya mahkemesine çıkmadan önceki her soruşturmada arkadaşlarını ele vermeyi reddetmesi bunu daha da kamçılardı. Prag'da, hayatını sona erdirmeye umuduyla iki haftalık bir açlık grevine gitti, bu teşebbüsünden, Paul de Kock'un romanlarını okuyunca vazgeçti. Olmütz'de, kibritlerin sülfürlerini yutarak intihara teşebbüs etti; fakat zehir

²³¹ Pfizner, *Bakunistudien*, s. 219; *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 100.

demirden yapısını etkilemedi. Bu dönemde ortalıkta bu ve buna benzer birçok hikâye dolaştı.²³²

s. 220

Fakat, Mayıs 1851'de, Bakunin, Rusya'nın uzak ve sessiz kalebentleri tarafından yutulduğu zaman, anısı, Avrupa sahnesinde tedricen silinip gitti. Önceleri, isminin çevresindeki dedikodular zaman zaman devam etti - hatta Rus ajanı olduğu, Rusya'da bir kalebentde çürümek şöyle dursun, yeni bir alanda Çara hizmet verdiği yönündeki çirkin söylenti de dahildi buna. Fakat bunlar da zamanla zayıfladı. Bakunin, ölen birisi gibi, yalnızca birkaç dostunun anılarında yaşadı. Kırılmış bir hayatın üzerine karanlık bir perde sert ve melodramatik bir şekilde indi. On yıl boyunca, hiç kimse, perdenin, oyunun ikinci sahnesi için yeniden açılacağını görmeyi umut bile etmedi.

s. 221

²³² Pfitzner, *Bakuninstudien*, ss. 213, 215, 219; Herzen, ed. Lemke, vii, 473; Tuchkova-Ogareva, *Vospominaniya*, s. 306.

17. Bölüm

Rusya

Saksonya ve Avusturya'da, Bakunin'e suçlu bir kişi olarak davranılmış, yargılanmış, zalimce, fakat biçimsel olarak yasalara uygun bir şekilde mahkûm edilmişti. Rusya'da ise, statüsü tamamen farklıydı. Orada, gıyabında yargılanmış, 1844 gibi eski bir tarihte hüküm giymiş, bütün haklarını kaybetmeye ve Sibirya'da zorla çalıştırılmaya mahkûm edilmişti. Rus sınırını, mahkûm edilmiş bir suçlu olarak geçmişti. Bu, Peter ve Paul kalebentinde, Königstein ve Olmütz'de sahneye konan adli komedinin neden tekrarlanmadığını yeterince izah eder. Burada, yeni bir yargılamaya ve deliller ileri sürmeye gerek yoktu. Yapılacak şey, yalnızca var olan cezayı uygulamaktı. Gerçi, Bakunin'i acilen Sibirya'ya yollamak gibi bir niyet de söz konusu değildi. Çarın iradesi her şeyin üstündeydi; I. Nikola, her zaman, Devlete karşı işlenmiş önemli suçları, kendisiyle suçlu arasındaki kişisel bir sorun olarak görme eğilimindeydi. Bakunin, kalebentde İmparatorun keyfini beklemek üzere sınırsız bir süre hapsedilmişti.

İki ay hiçbir şey olmadı, gerçi bu gecikme, kurbanı gergef çengeline asılı tutmak gibi kasıtlı bir politikadan çok, Çarın karar vermek üzere düşünüyor olmasına yorulabilir. Derken, 1851 yılının Temmuz ayında bir gün Çarın baş yaveri Kont Orlov, Bakunin'in hücrelerini ziyaret etti. Mahkûmun

bekleyebileceği haşinlikle kıyaslandığında oldukça sokulgan bir tonda, İmparatorluğun başından bir mesaj getirmişti. Bakunin'e, Rusya'da ölüm cezası olmadığı, bu yüzden hayatı için endişe etmesine gerek olmadığı teminatı veriliyor ve Çara, "tüm günahlarını bütünüyle itiraf eden" bir metin yazması isteniyordu. Yazdıkları, eğer ruhsal babasıyla konuşur gibi olursa, adli soruşturma konusu yapılmayacaktı.²³³

s. 222

Bakunin'in bu talebi yerine getirmekte herhangi bir tereddüte düştüğünü düşünmek için hiçbir neden yoktur. Çeyrek yüzyıl sonra, Rusya'da devrim, oyuna kendi kurallarıyla dahil olduğunda, iyi devrimciler arasında başta gelen ilke, bir devrimcinin, tutuklandığı zaman kendisinin ve yoldaşlarının faaliyetleriyle ilgili herhangi bir bilgi vermeyi reddetmesiydi. Fakat, Bakunin'in böyle bir kuralın bilincinde olduğunu ya da Orlov'un davetinin onun kafasında, ilkeyle oportünizmin mücadelesine yol açtığını düşünmek, anakronizm olur. İki yıldır boştaydı ya da kendinden başka kimsenin görmediği çalışmalarla zaman öldürmekle meşguldü. Şimdi, nihayet, ona uygun bir görev çıkmıştı ortaya, üstelik gereğince yerine getirebilirse, bu, kaderini de etkileyebilirdi. Bundan, içine düştüğü boşluk duygusu bile etkilenmişti. Böyle bir makamdan böylesine ılımlı, neredeyse hürmetkâr bir davet almak koltuklarını kabartmıştı. Emperyal gözüyle sınava hazır olmasının istenmesi, bir yazar

²³³ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 100-101, 206; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 70-71.

olarak (Bakunin, edebiyat yeteneğinin yüksek kalitesinin bilincindeydi) onu gururlandırmıştı. Her halükârda, Saksonya ve Avusturya'daki sonu gelmez sorgulardan sonra hoş bir değişiklikti bu. Yazmaya girişti. İki ayda tamamladı, dikkatle yazılmış 30.000 kelimelik *İtirafı* Çara gönderdi; ancak bir pasajı aşacak kadar itirafta bulunmuş olmakla birlikte, bu zor bir görevdi, yazdıklarının lezzeti her sayfada görülebilirdi. Yazıları içinde, net ve güçlü ifade bakımından en iyilerinden biridir.

Yazıldıktan yetmiş yıl sonra, 1921'de gün ışığına çıkan Bakunin'in *İtirafı*, önemli bir tarihi dökümandır. Yazar, gururla, her şeyi kaybetmesine rağmen şerefini hâlâ koruduğunu ve ona güvenenlere ve adlarını andıklarına asla ihanet etmediğini belirterek başlamaktadır. Bundan sonra, Haziran 1840'da Petersburg'dan hareket edişiyle, Mayıs 1849'da Dresden'de tutuklanışına kadar geçen dönemdeki faaliyetlerinin ayrıntılı ve esas olarak doğru (gerçi kesinlikle tamamı değil) bir şekilde anlatmaktadır. Bunlar, düşkünce bir pişmanlıkla ifade edilmiştir. Bakunin, Rusya yasalarında bilinen en sert cezayı, hatta ölüm cezasını bile hakettiğini itiraf etmektedir. Düşünceleri ve eylemleri, "son derece saçma, anlamsız, haddini bilmezceydi ve suçtu - Size karşı suçtu, İMPARATORUM, RUSYA'ya karşı suçtu, ülkeme, tüm yasalara karşı, politik ve ahlâkî, kutsal ve insanî olan ne varsa hepsine karşı suçtu." Eskiden, kötü yoldayken, onu uyaran vicdanının sesini bastırıyordu. Şimdi, "boş, anlamsız ve suça yönelik faaliyetlerinin" daha fazla zarar vermeden bir sona ulaşmasını sağlayan tutuklanmasına şükran borçluydu. Nikola'nın önünde, "müsrif, yabancılaştırmış ve ifsat olmuş bir oğulun kızgın bir babanın azarlamalarına maruz kalması gibi" duruyordu. Ve *İtirafın* altına, "nedamet

getirmiş günahkâr Mihail Bakunin" imzasını atıyordu.

s. 223

Fakat, Bakunin'in *itiraf*ındaki en incelikle işlenmiş ve en ısrarlı *leitmotiv*, Almanlardan tiksinti ve Slavlara adanmışlıktır. Burada, her halükârda, Rus çarının gözüne girme hesabı açıktır. Almanlar, her fırsatta, acımasızca alaya alınmaktadır. Neredeyse daha başlangıçta, "bir Alman profesöründen ya da aslında bir Almandan daha acınacak, daha saçma ne olabilir," diye soruyordu. Alaycı darbeleri giderek daha geniş bir yer tutuyordu:

Batı Avrupa'da, gözünüzü nereye çevirirseniz çevirin, inançsızlıktan gelen bir çürüme, zayıflık, inançsızlık ve ahlâkî bozulma görürsünüz... Kültür, aklî ve kalbî bozulmayla, acizlikle aynı anlama gelir olmuştur; bu evrensel yozlaşmanın ortasında, yalnızca, ayaktakımı denen kaba, aydınlanmamış kitleler, gerçekte Almanya'da değil, Fransa'da gücünü ve tazelikliğini korumaktadır.

Alman demokratları bile, ülke içinde özgürlüğü vazederken, Posen ve Bohemya Slavlarının, Schleswig-Holstein Danimarkalılarının özgürlüklerine düşmandılar. Bakunin, Avrupa'da dolaşırken, "yalnızca Almanlardan birini sabırla dinlemediği, Alman dilini ve bir Alman sesini dinleyemediği için" Almanların nefretini kazanmıştı; bir keresinde bir Alman dilenci gelip kendisinden sadaka istediğinde, kendini ona bir tokat aşketmemek için zor tutmuştu.

Tötonhobi konusundaki bu ayrıntılı açıklamalar, ateşli bir Slav patriyotizmi ile dengelenmektedir. Kendini, Rusya'ya karşı Prusya ile ittifak halinde bulduğunda bile,

çok iyi bilmektedir ki, "Almanlar Slav toprağına ayak basmaya cesaret ettikleri an, onların amansız düşmanı olacaktır." Slavların görevi, "tereddi etmiş Batı dünyasını yenilemektir." Bakunin'in dileğı, "tüm Slav kabilelerinin yabancı boyunduğından nihaî kurtuluşudur." Slavların özgür federasyonuna, Macarlar, Eflâklılar, hatta belki Yunanlılar girecektir; başkenti Konstantinopol olan büyük bir özgür Doğı devletiyle, çökmüş Batı uygarlığının karşısına çıkılabilecektir. Bakunin'in planının, bir Rus devrimini ve Çarın devrilmesini de içerdığı bir gerçektir. Ne var ki, Slav büyüklüğünün geleceğine ilişkin bu görüşler, en sonunda, onun Rus yüreğinde doğru yerini bulmuştu.²³⁴

s.224

İtiraf, onu verili bir eylem olarak analiz etmenin mümkün olduğuna, onun tek bir motifle, ya da insicamlı motifler seti olarak çözüleceğine inanan birisi için içinden çıkılmaz bir bilmece olarak kalır. En basit hipotez, kuşku yok ki, *İtirafı*, bir ikiyüzlülük şaheseri, Nikola'nın gözlerine kum fırlatmak ve mahkûmun suçları konusunda onu yatıştırmak olarak görmektir. Bu tür motifler, gerçekten de birçok sayfada göze çarpmaktadır. Fakat, birçok nedenden dolayı, bu, bütünü izah etmekte yetersizdir. *İtiraf*daki samimi silahsızlanmaya ilişkin ibareler, böyle bir görüşle doğrudan çelişmektedir. Bakunin'in 1848 günlerindeki Fransız işçilerinin devrimci çabalarına gösterdiği büyük saygı, aynı, Rusya'daki birçok kötülüğün nedeninin, özgür ifadenin olmamasından kaynaklandığına ilişkin cesur

²³⁴ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 99-207.

açıklama gibi, muhtemelen Nikola'nın hoşuna gitmemiştir. Alçakgönüllü bir şekilde kendi hatalarının izini geriye doğru sürüp, "felsefe hastalığına" ulaştığında, samimiyetle, "bundan gerçekten kurtulup kurtulmadığını" sorduğu yerde bile böyledir bu. En önemlisi, arkadaşlarının ismini ifşa etmeyeceği yolundaki defalarca tekrarladığı açıklaması, kendi gururunu kurtarmayı amaçlıyordu - bu, yazmayı kabul etmesini mazur gösterecek bir şeydi. Ama Nikola tarafından okunacak bu metinde - ancak onun tarafından okunabilirdi - bir meydan okuma jesti de olabilir.

Bir diğer akıl yürütme, inceden inceye hesaplanma mistifikasyonu kadar ölümcüldür. İddia edilen ikiyüzlülük, Bakunin'in karakterinin çerçevesini aşan bir yeteneği gerektirir. Uzun ve çalkantılı mücadele hayatında başkalarını sık sık aldatmıştır, fakat kendisini aldattığı pek azdır. Ayrıca sonradan yaptığı itiraflar, oldukça akla yatkındır. Herzen'e Sibirya'dan yazdığı mektupta, kendisinin Nikola'ya, "bazı eksikliklerle birlikte, yurtdışındaki hayatını, planlarını, izlenimlerini ve duygularını" izah ettiğini belirtmektedir. Elimizde olan mektuplaşmalarında, bundan sonra *İtirafa* herhangi bir atıfta bulunulmamaktadır; oldukça yaşlandığında, bu konuda bir keresinde, "büyük gaf" demiştir. Kayıtlarımızın da gösterdiği gibi, hiçbir zaman bu yaptığını, şahane ve başarılı bir savaş hilesi olarak gösterme kolaylığına başvurmamıştır.²³⁵

²³⁵ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 366M Ross, *Katorga i Ssylka* (1926), No. 5, ss. 148-9.

Peter ve Paul kalebentinde yazılan *İtirafın*, Bakunin'in düşünce evrimi bakımından Königstein'de yazılan *Politik İtirafın* izlerini taşıdığını söylemek mümkündür. Tarz, ton ve koşullardaki bütün farklılıklara rağmen, iki belge de, aynı sorunlarla boğuşan aynı beynin ürünüdür. Almanlar ve Slavlar arasındaki karşılıklı derin düşmanlık - en önemlisi uluslararası durumdu - hemen hemen aynı sözcüklerle izah ediliyordu. Her iki metinde de hedef aynıydı: özgürlük ve Slav halklarının özgür federasyonu. Fakat, *Politik İtiraf*'da, Bakunin, Almanlarla Slavlar arasındaki husumeti, Alman demokratlarının işbirliğiyle gerçekleştirilecek Slav özgürlüğünün önünde üzücü ve geçici bir engel olarak görürken, *İtiraf*'ta, bu husumeti, değişmesi mümkün olmayan bir gerçeklik olarak kabul etmekte, hatta hoş karşılamakta ve Slav özgürlüğü konusundaki umutlarını bir Rus devrimcisinin inisiyatifi temelinde ifade etmektedir. Tarihsel olarak, kendi hedeflerinin izahını, tutuklandığı anın ötesine götürmek yanlış olacaktır. Fakat, bunların, *İtirafın* yazıldığı döneme uygun olduğu düşünülebilir. İki yıllık tutukluluğu sırasında, Avrupa'daki olaylar konusunda ne kadar doğru bilgilenmiştir, bu konuda bir şey söyleyemeyiz. Fakat, en azından, devrimin evrensel çöküşünden ve reaksiyonun zafer kazandığından haberdar olmalıdır. Bir hapisane hücrelerinde bulunmayan Herzen gibi liberaller bile kötümser ruh haline kapılmıştır; Bakunin, eğer daha derin bir hüznün içindeyse mazur görülebilir. Herzen gibi, o da Batı Avrupa'dan umudunu kesmiştir, bu umutsuzluğu Rusya'ya ilişkin umutlarını yeniden canlandırmıştır. Proudhon zamanından beri anayasal demokrasiye asla inanmamış (*İtiraf*'daki belig bir pasajda,

parlamentoya ve temsili hükümete duyduğu horgörüğü ifade etmiştir), birkaç yıl sonra aynı yolu izleyecek Herzen'den önce, aydınlanmış otokrasinin potansiyellerine yandaş değilse bile, her halükârda umulmadık bir tolerans gösterme eğiliminde olmuştur.

s. 226

İtiraf, iki istekle bitmektedir. Bakunin, "bir kalebente ebediyen tecrite" terkedilmemeyi dilemektedir. Rusya'daki normal ceza uygulaması Sibiry'a sürgüne gönderilmektir, hapis ya da madende zorunlu çalışma, orada yerleşenlere uygulanan devasa bir cezaydı. Bir hücrede tecrit cezası, geçici bir tedbir olmanın ötesinde, normal olarak Rusya'da uygulanmayan yabancı bir Alman icadıydı. Onu da Sibiry'a göndersinlerdi. Zorunlu çalışma onun açısından daha kabul edilebilir bir şeydi; bu yolla kendisini unutmaya daha kolay olabilecekti. Çara, "Alman günahları yüzünden kendisine Alman cezası uygulanmaması için" yalvarıyordu. Bakunin, bu vecizesinden dolayı gurur duymuş ve yıllar sonra da arkadaşlarına tekrarlamıştır. Gelecek kuşağın iki anı yazarı tarafından, *İtiraftan*, bir ölçüde çarpıtılarak yapılan tek alıntı budur.

Diğer istek daha az önemli değildi. Geçen zaman, Bakunin'in, eviyle olan dışsal bağlarını kopartmıştı. Aile üyelerine son mektupları, 1845'de, Paris'ten yazılmıştı. Bunlar, daha önce yazılmış mektuplarına yanıt verilmemesinden şikayet eden mektuplardı; bundan sonra, her iki taraf da tam bir sessizliğe bürünmüştü. Oğulları ve kardeşleri bile olsa, yurtdışındaki meşum bir devrimciyle mektuplaşmak, Rusya'dakiler

açısından oldukça tehlikeliydi; Bakunin'in kendisi de, o patırtılı yıllarda, bir zamanlar bütün hayatını kaplayan bu insanları çok fazla düşünemediği farklı bir dünyaya dalıp gitmişti. Hapishane hücresinin sessizliği ve doğduğu topraklara geri dönmek, bir kere daha geçmişin hayaletlerini önüne getirdi. Premukhino, Bakunin için, daima Rusya'nın esası ve özü olagelmisti; şimdi çaresiz dev, daha sonraki yıllarının çalkantılı duygularını teker teker ortaya dökerken, gizli bir inziva ortamında, çocukluğunun acı verici ve tatlı anılarına dönmüştü. Ailesini "son bir kez" görmesine izin verilmesini ve onlara elveda demek istiyordu - ya da hepsini değilse bile, ne olursa olsun, "yaşlı babamı, annemi ve hayatta olup olmadığını bile bilmediğim sevgili kız kardeşimi". Sonunda, eğer bu iki isteği kabul edilirse, "onu Almanların elinden alıp SİZ İMPARATOR MAJESTELERİNİN babaca eline teslim eden Cenab-ı hakka şükranlarını" sunacağını belirtiyordu.

s. 227

İtiraf, Orlov'un memurlarından birinin kaligrafi yazısıyla, metni olağanüstü bir dikkatle okuyacak olan Çara sunuldu. İnsan doğası övgüden etkilenir, övgünün muhatabı bunun samimiyetini sorgulamak için geçerli nedenlere sahip olsa bile böyledir bu; özçıklarlar tarafından dikte edilen açık komplimanlar az çok hoş gider. Avrupa tahtlarının yarısına savaş ilân etmiş, görevden ayrılmış bu topçu subayının, Rus Çarının önünde sefilce ve umutsuzca yere serilmesi, Nikola'ya enikonu bir iktidar duygusu vermiş olmalıdır. Bu gururlu ve ağzına geleni söyleyen isyancının, alçakgönüllü bir nedamet ve mide

bulandırıcı bir yaltaklanma dili kullanarak yazdıkları, Çarın benlik davasını gıdıklamıştır. Bakunin, konudan ayrılıp duygusal anılara daldığında, onların yaz kampına Nikola'nın yaptığı bir ziyaretten söz ederek, onu gördüğünde nasıl "ifade edilmesi zor bir heyecana" kapıldığını, önünde "titreyerek reverans yaptığını" anlattığında, Çarın koltukları kabarmış olmalıdır. Nikola, böyle komplimanlara alıştı. Fakat bunlar, bir Mihail Bakunin tarafından asla yapılmış değildi o zamana kadar. Bu hoşuna gitti ve bu hoşlanma onu, *İtirafın* olayları anlatan bölümlerini, düşünülmesi mümkün olandan daha büyük bir hoşgörülle okumaya sevketti. Özellikle Alman karakterinin ve Alman felsefesinin günahlarıyla ilgili pasajları okurken, metnin kenarına "Doğru," "Kesinlikle Doğru!!!" "Su götürmez bir Gerçek!!!" ya da kısaca "N.B."* gibi notlar düşmüştür. Metni bitirdiği zaman, birinci sayfanın tepesine, müstakbel Çar veliaht II. Alexander'a hitaben şu notu düşmüştür: "Bunu okuman çok önemli - son derece önemli ve öğretici bir metin."

İş, Bakunin'in ricaları konusunda karar vermeye gelmişti. Nikola, *İtirafın* kenarına, fetva verir bir havada "her günahkâr" diye yazdı, "nedamet getirerek kurtulabilir, eğer samimiyse." Fakat ilkelerle, bunların yürürlüğü konması arasında büyük uzaklık vardı; Bakunin'in arkadaşlarını ele vermeyi küstahça reddetmesi, nedametın samimiyeti konusunda kuşku yaratacak nitelikteydi. Nikola'nın acele etmek için hiçbir nedeni yoktu. Mahkûm, bulunduğu yerde "çürümeye" devam edebilirdi. Ama ailesinin üyelerini görmemesi için bir neden de yoktu. Bu hakkı kazanmak için yeterince alçalmıştı. Kont Orlov, Alexander Bakunin'e resmî bir mektup yollayarak, Çarın, kendisine ve kızı

* "İyice dikkat et" ç.n.

Tatyana'ya, şu anda Peter ve Paul Kalebentinde bulunan oğlu Mihail'i ziyaret etmeleri için izin verdiğini bildirdi. Bu, altı yılı aşkın bir zamandır, Mihail'den ailesine ulaşan, ilk inanılır haberdir.²³⁶

*

*

*

s. 228

Son on yıl, Premukhino, genç kuşağın dağılmasına tanık olmuştu. Varvara, isyanının ilk başlatıcısı Mihail hakkında ebeveynlerinin fikrini kabul ederek, kocasıyla yeniden birleşmek üzere yurda dönmüştü. Bir zamanlar Belinski ve Botkin'in başını döndüren güzel Alexandra, Wulf adlı bir suvari subayıyla evlenip kalabalık bir ailede örnek bir anne olmuştu. Nikola da evlenmiş ve Premukhino'ya komşu bir konakta saygın bir hayat sürmeye başlamıştı. İlya, Varvara'nın kocasını düelloya çağırarak bir aile içi skandala neden olmuşsa da, ardından Kazan'da çiftçilik yapmaya başlamıştı. Tver'de okuldan kaçan üç oğlan çocuğu, şimdi yirmilerindeydiler. Almanya'da Mihail'le bir ara birlikte bulunan Paul, hazır cevaplılığı, görüşlerinin sıradışılığı ve "tam bir Hegelci" olarak arkadaşlarının saygısını kazanmasıyla, Mihail'e en yakın konumdaydı. Ama eyleme gelince tutucuydu, Kırım'ın başkenti Simferopol'da yıllarca resmî bir görevde bulundu. Ailenin en genci ve oğlanların en güçsüzü olan Alexis, Premukhino'da kalan tek erkek çocuktur. Sondan bir önceki Alexander, ailenin

²³⁶ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 99-207; Kornilov, *Gody Stranstviya*, s. 442.

yaramaz çocuğu sayılıyordu. Odessa Üniversitesindeki hukuk doğentliğini bırakıp evli bir kadınla kaçmıştı; bu karmaşık durumdan, daha az skandala yol açsa da, aynı şekilde aile şerefine gölge düşürücü olan, Natalie Beyer'e olan aşkına dalarak kurtulabildi. Trajedi, Beyer ailesinin kapısındaıdı. Alexandra ölmüştü. Fakat otuz beşindeki Natalie, yirmilerinin başındaki pervasız tutkusunu olduğu gibi koruyordu; Nikola Stankeviç ve Mihail'in haleflğine layık olmayan Alexander, kısa süre sonra Natalie'nin tutkulu dil dökmeleri karşısında yelkenleri suya indirmişti.

s. 229

Bu altı yıl boyunca, Tatyana, ebeveıenlerine bakarak, kardeşlerinin işleriyle meşgul olarak, erkek ve kız kardeşleri arasında bağ kurma hizmeti görerek, uyuşukluğa, belki de unutulmaya terkedilmiş Mihail'i sık sık düşünerek, trajik ve yalnız bir figür olarak kaldı. Onun için, Mihail, hâlâ, "ailemizi parçalanmaksızın bir arada tutacak evin temel direği"ydi. Dine yönelmiş, Tanrı ve Tanrıya sığınma, kendini adadığı erkek ve kız kardeşlerinin içinde yer alacağı uzak, ama daha aydınlık bir gelecek hakkında birçok şey yazmış, hatta "bizden uzak olsa da bizi unutmayan" Mihail'le, "ayrıldığımız zamanki gibi Tanrıya ve hayata tam bir inanç ve tam bir coşkuyla" yeniden birleşeceklerini belirtmişti.

Geçen yıllar, Tatyana'nın yükünü azaltmamıştı. Turgenyev'e olan geçici aşkı sönmüş, ama unutulmamıştı. Geride, sessizce yanan alevler, aldatıcı tutku kalmıştı, yeniden alevlenmesi şansı yoktu, ama aşkın kendi içinde gerçekleşmesi şansı vardı. Pek seyrek gerçekleşen bir kendi

kendine açılma anında, Paul'a yazdığı bir mektupta bundan söz etmektedir:

Benim Turgenyev'e duyduğum aşk, herhangi bir kategoriye girmez. Buna budalalık de, ne dersen de. Basitçe, aşık olmuştum; bunu kendim farketmeden önce, şimdi bile hatırladıkça zevk aldığım günler geçmişti... Bunu bütün kalbim ve ruhumla yaşamış, tüm damarlarımda kan büyük bir hayat coşkusuyla akmış, çevremdeki her şeyin şekli değişmişti. Niye şimdi bütün bunları inkâr edeyim? O zamana kadar asla böyle bir mutluluk duymamıştım. Sana ne düşündüğümü söyleyebilir miyim Paul? Bir kadın için böyle bir aşktan daha büyük bir neşe, daha büyük bir mutluluk olamaz. Hayır, yeryüzünde bunun yerini alabilecek bir şey ne bilinmektedir, ne de düşünülebilir. Bir kadın, her yerde ve her zaman bunun eksikliğini duyacaktır. Mutluluğa olan susuzluğu, ebediyen giderilmeden kalacaktır.

Tatyana'nın sağlığı tehdit edici boyutlardaydı. Kırım'da, kısmen Paul'un, kısmen de Alexis'in yanında dört yıl geçirdi; bu süre içinde, mutluluğu elde etmek için son umutsuz girişimini yaptı. Serov adıyla bilinen bir müzikçiye aşık oldu ya da aşık olduğunu hayal etti. Müzikçi, vicdansız bir metresin kapanına kısılacak ölçüde karaktersiz bir kişi gibi görünmektedir; Tatyana ise, aşkının gücünün onu kurtaracağına inanıyordu. Duyguları, belki de tutkudan çok acımadan kaynaklanıyordu. Girişim başarısız oldu; bundan sonra da yüreği boş kaldı. 1851 yazında, Kırım'dan Premukhino'ya döndü. Bundan üç ay sonra, Peter ve Paul Kalebentine çağrı geldi.²³⁷

s. 230

İhtiyar Alexander Bakunin, şimdi seksen üç yaşındaydı ve tamamen kördü; başkente

²³⁷ Kornilov, *Gody Stranstviya*, ss. 268, 277-440.

yapılacak üç günlük bir yolculuk gücünün ötesindeydi. Mihail için verilen izni, onun yerine en büyük erkek kardeşi kullanacaktı; Ekim'in sonunda, Nikola ve Tatyana Petersburg'a vardılar. On bir yıldan fazla bir zaman sonra gerçekleşen bu ilk buluşmaya ilişkin herhangi bir yazılı kayıt yoktur. Fakat Mihail, daha sonra, bu buluşmanın, "yüreğindeki huzur ve sıcaklığı yeniden canlandırdığını" yazmıştır; Tatyana için ise bu buluşma, "yeniden doğuş, hayatımızı aydınlatan bir umut" olmuştur. Annesi, sevgiye müstahak olmayan, ama nedamet getirmiş oğluna beklenmedik bir şefkatle yazdı; ihtiyar Alexander, babaca iyi dileklerini dikte ettirmeye ikna edildi. Arasına sansürün kaprisleriyle kesintiye uğrasa da, Mihail'le ailesi arasında düzenli bir mektuplaşma ilişkisi kurulmuş oldu. Tabii ki, resmî gözlerin mektupları sıkı bir denetimden geçiriyor olması, her iki tarafı da sınırlamaktaydı; bu yüzden mektuplarda, beylik aile haberlerinden ve en yavan hatıralardan başka bir şey bulmak mümkün değildir. Mihail'in mektuplarında alışılmadık bir alçakgönüllülük ve evrensel hayırhahlık yansımaktadır. Ebeveynlerine bir evlat olarak "kutsal yükümlülüklerini" yerine getirmediğini itiraf ediyor ve Tanrıya şükür, "hataları"nın kendisinden başka kimseye bir zarar vermediğini belirtiyordu. Erkek kardeşlerini kendi örneğine karşı uyarıyor, onlardan aynı yolu izlememelerini istirham ediyordu. Varvara'dan, kocasına gösterdiği düşmanlık dolayısıyla özür diliyordu. Bu mektuplarda, Paul'un şikayet ettiği gibi, büyük ağabeyi Mihail'i tanıyabileceği hiçbir şey yoktu. Fakat bu mektuplar, uzun zamandır karanlıkta kalmış anıları yeniden canlandırmak, uzun süredir kopuk bağları yenilemek için yeterliydi. Mihail için Premukhino bir kere daha, çocukluk günlerindeki gibi, "onu yaşama bağlayan tek

şey" olmuştu. Erkek ve kız kardeşlerine yazdığı zaman, bu onu, "daha canlı ve genç" kılıyordu; öte yandan onlar da, onun artık geçmişte gömülmüş belirsiz bir hayalet olmadığını, geçici olarak aralarından ayrılmış olsa da, yaşayan bir figür olduğunu, elle dokunulur bir varlığı, bilinen bir mekânı olduğunu düşünebiliyorlardı.²³⁸

s. 231

Peter ve Paul kalebentinde politik mahkûmlar için ayrılan hücreler, ondokuzuncu yüzyıl boyunca, karanlığı, rutubeti ve sağlık koşullarıyla kötü bir ün yapmıştı. Bakunin, Avusturya'dan Rus hapishanesine getirilmekle maddî olarak zararlı çıkmıştı. Ancak bir başka bağlamda, burada kendisinin önemini hissediyor, büyük çaplı hoşgörüden yararlanıyordu; kendini hapsedenlerin "insanîyeti"ne sürekli olarak saygılarını sunması tamamen de samimiyetten uzak değildi. Özellikle, eskiden kendisine verilmiş romanlara ve bilimsel eserlere ek olarak, bir Rus gazetesine, çeşitli Rus periyodik yayınına, hatta *Revue des Deux Mondes* sayfalarında temsil edilen Avrupa düşünce ve politik eğilimlerini takip etmesine izin verilmişti. Hapisliğinin ikinci kışında, sincap kürkünden yapılma bir gecelik, kazak ve bot yollandı ona Premukhino'dan; mahkûm hücrelerinde sunulan güzellikler arasında, bir kafes içinde iki kanarya da vardı.²³⁹

1852 Temmuz'unda Mihail, Tatyana tarafından bir kere daha ziyaret edildi, 1854 Şubat'ında ise, Tatyana ve Paul birlikte ziyaret ettiler onu. Bu ikinci ve üçüncü

²³⁸ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 207-8, 222-3; Kornilov, *Gody Stranstviya*, ss. 447, 469, 478, 485.

²³⁹ Steklov, M. A. *Bakunin*, i. 330-32.

ziyaretler arasında geçen on sekiz aylık süre, kayıtlardan anlaşılabilceğı gibi, mapusluğunun dönüm noktasını oluşturur. Sağlığı, ilk kez ciddi olarak bozulmuştu. Güçlü ve huzursuz gövdesi için gerekli hareketten yoksun olması, hapishane diyetinin yol açtığı düzensiz beslenme dolayısıyla basur ve iscorpitten rahatsızdı; dişleri dökülmeye başlamıştı. Sürekli baş ağrısı, nefes darlığı, kulağında kaynayan su sesi gibi sesler duyması, şikayetçi olduğu sendromlardı. Bu şişmiş, pelteleşmiş, dişleri dökülmüş, sakalları birbirine karışmış kişiyle, Sakson hapishanesindeki, güçlü kuvvetli, üstü başı son derece düzgün genç dev arasında çok az benzerlik vardı; aynaya bir göz atsaydı, kendi görüntüsünden ürkmesi işten bile değildi.²⁴⁰

Tatyana ve Paul, Petersburg'da bir haftadan fazla kaldılar, bu süre içinde kardeşlerini defalarca görmelerine izin verildi. Mihail ilk kez, Tatyana'ya, bir defterden yırtılmış, ikisi Fransızca, sonuncusu Rusça yazılmış, sansürden geçmemiş üç not vermeyi başardı. Bu üç not, tüm hapishane hayatı boyunca, Mihail'in, düşünce ve duygularını serbestçe ve engelsiz ifade ettiğı tek olaydır; bu notlar, hem bu tuzaga düşürülmüş hayvanın güçsüzlüğünü ve umutsuzluğunu, hem de kendi toplumunda yıllardır yalnız yaşayan bir insanın uyuşuk iniltisini ortaya koymaktadır.

s. 232

Kendini diri diri gömülmüş hissetmenin, bunu gece gündüz kendine söylemenin ne demek olduğunu asla anlayamazsın; ben bir köleyim, hayat boyu acze mahkûm edilmiş, yok edilmiş biriyim. İnsanlığın en

²⁴⁰ Kornilov, *Gody Stranstviya*, s. 492.

hayatî çıkarlarına karar verilecek yaklaşan mücadelenin gümbürtüsünü hücrenden bile duymak ve hiçbir şey yapamadan sessizce oturmaya zorlanmak. Bazıları harika olan zengin fikirlere sahip olmak ve onları gerçekleştirememek; kalbinde aşkı hissetmek, evet aşkı, bu zahirî taşlaşmaya rağmen hissetmek onu, ama herhangi bir şeye ya da herhangi birisine aktaramamak. Kutsal bir davaya hizmet için kendini, adanmışlık ve kahramanlıkla dolu hissetmek ve tüm coşkunun, benim tek tanıgım ve sırdaşım olan dört duvar arasında sıkıştırıldığını görmek.

İşte benim hayatım! Ve çok daha korkunç bir fikirle karşılaştırıldığında bu bile hiçbir şey kalır: böyle bir insanın, sonunda eblehlik noktasına varması. En büyük dâhileri benim gibi, böyle bir hapishaneye kapat, birkaç yıl sonra Napolyon'un bir budala, İsa'nın bir günahkâr haline geldiğini görürsün. Bana gelince, ne Napolyon gibi büyüğüm, ne de İsa gibi sonsuz bir iyiliğe sahibim. Tam anlamıyla hayvanlaşmama çok az zaman kaldı.

Tatyana'nın uyuşukluk ve ilgisizlik içinde olduğundan bile kuşkulananmaktadır. Otoritelerin karşısında kendisini temsil etmek açısından, "fazla çekingen, fazla taşralı" bulmaktadır onu.

Tam bir Hristiyan gibi, berbat bir hareketsizlik ve içine kapanma haline girmişsin. Elbette belli çabalar gösterdin, fakat ilk yenilgiyle korkuya kapıldın ve Tanrıdan başka bel bağlayacak bir şeyin kalmadı. Ben Hristiyan değilim, inzivaya çekilmeye de inanmıyorum.

Bunların ardından, üçüncü notta, bir egoist olduğu için kendine saldırmakta, sırdaşına, "Premukhino'daki o tatlı koruyucusunun artık uyumadığını" bildirmekte, ilk kez, Tatyana'nın ne kadar hasta ve yorgun görüldüğünü belirtmekte ve Paul'dan, onu, Petersburg'da iyi bir doktora götürmesini rica etmektedir.²⁴¹

²⁴¹ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 243-8.

Birkaç hafta sonra, 1854 Mart'ında, Bakunin, aşağı yukarı üç yıl kaldığı Peter ve Paul kalebentinden alınıp, Lagoda Gölü kıyısındaki Schlüsselberg hapishanesine nakledildi. Kırım savaşının eli kulağındaydı ve Petersburg'un İngiliz donanması tarafından bombalanacağı korkusu bu önleme yol açmıştı. Fakat bu yıl içinde Bakunin ailesinde meydana gelen önemli bir olay, ailenin, ne politik olaylarla, ne de Schlüsselberg'deki mahkûmla ilgilenmesine izin vermişti. Aralık ayında, Alexander Bakunin, seksen sekiz yaşında öldü.²⁴²

s. 233

Uzun süredir beklenen bu acı olay, kendisini tamamen kocasına adanmış dul kadın için, hayat boyu üstlendiği yükümlülüklerinden kurtulması anlamına geliyordu. Kırk dört yıllık evlilik hayatının ilk otuz yılını çocukların yetiştirilmesine, geri kalanını da sakat ve umutsuz bir durumda olan yaşlı bir adamın bakımına harcamıştı. Altmış iki yaşındaki Varvara Bakunin, yeni enerji kaynaklarına sahip olduğunu keşfetti. Tüm evlilik hayatı boyunca asla Tver ve Moskova'nın ilerisine gitmemiş, yıllarca Premukhino'dan ayrılmamıştı. Kocasının ölümünden üç ay sonra, Alexis'in refakatinde, yeni açılan tren yolundan Petersburg'a gidip Mihail'i Schlüsselberg'de ziyaret etti. Bir zamanlar o kadar gururlu olan, ama şimdi böylesine düşmüş en büyük oğlunun görünüşü, tüm

²⁴² *Materiali*, ed. Polonsky, i. 275.

annelik duygularını yeniden canlandırdı; bundan sonraki iki yıl boyunca kesintisiz olarak kendini, otoritelere oğlunun durumunun iyileştirilmesi için talepte bulunmaya adanmıştı.

Koşullar da az elverişli değildi. Şubat 1855'de, Varvara Bakunin'in Petersburg'u ziyaret etmesinden bir ay önce, I. Nikola ölmüş, yerine II. Alexander geçmişti ve yeni imparatorun af ilân etmesi gelenektir. Alexander Bakunin'in ölümünden kısa süre sonra, oğulları gönüllü olarak orduya katıldılar; beş erkek kardeşin Çarın hizmetine girmesi, herhangi bir mahkûm için güçlü bir af nedeniydi. Ayrıca Alexander'ın yeğeni ve Mihail'in ilk kuzini Ekaterina Bakunin, cephede baş hemşire olarak hizmet etmekten dolayı taltif edilmişti. Bu nitelikleriyle Sarayda kabul görmesi kesindi; o da aynı şekilde kuzini adına tavassutta bulunacaktı.

s. 234

Varvara Bakunin'in, Mihail'e, "kahraman ordunuzun saflarında, erkek kardeşleriyle birlikte yer alması ve orada şerefli bir ölümle, kanının bedeliyle oğlum olmaya hak kazanmasına" izin verilmesi yolundaki ilk dilekçesi, Schlüsselberg'e yaptığı ilk ziyaretten hemen sonra, Petersburg'da yazılmıştı. Fakat bu dilekçe yanıtsız kaldı; şimdilik, Premukhino'dan getirdiği peynir ve mantarların Mihail'e verilmesiyle yetinmek zorunda kaldı. Ocak 1856'da, Schlüsselberg'e bir diğer ziyaret daha yaptı. Oğlunun sağlığının son derece kötüye gittiğini görünce şok oldu; ona oyalanacağı bazı şeyler verilmesini, hareket etmesini sağlayacak aletler sağlanmasını, örneğin hücrelerine bir marangoz tezgâhı konmasını

talep eden bir dilekçe verdi. Bu dilekçe doğrudan doğruya Çara hitaben yazılmıştı. Ancak bu da reddedildi. Buna rağmen, yılgınlık nedir bilmeyen anne, umutsuzluğa kapılmadı. Ağustos'ta, Schlüsselberg'e bir kere daha geldi, bu kez, Orlov'un yerine Çarın baş yaveri olan Prens Dolgorukov'a hitaben, oğlunun serbest bırakılması için yeni bir dilekçe yazdı; tahta bağlılıkları su götürmez olan, "üçü aile babası durumunda" diğer beş oğlunun başları üstüne, Mihail'in iyi hali konusunda garanti verdi. Nihayet, Kasım'da, Alexis, Ekaterina Bakunin'le birlikte Mihail'i yeniden ziyaret ettiğinde, annesi, yeni Dışişleri Bakanı, Prens Gorchakov'a bir başka dilekçeyi henüz arzetmişti. Daha sonradan Herzen tarafından aktarılan hikâyeye göre, Mihail'in, artık hayatı daha fazla sürdüremeyeceği gerekçesiyle Alexis'ten zehir istemesi olayı, bu ziyaret sırasında olmalıdır; Alexis, son girişimleri de başarısız olursa, bunu yapacağına söz vermiştir. Daha muhtemel olan ise, Alexis'in, Mihail'le görüşmeden, Mihail tarafından ortaya atılan sert bir talimatla çıktığı, ancak dilekçenin sonucunun bu talimatı zararsız bir aile içi haber haline getirdiğidir.

Şurası paradoksaldir ki, Mihail sonuç olarak özgürlüğünü, asla sevmediği ve belki de gençliğinde, normal bir annelik şefkatinden yoksun kaldığı annesine borçludur. Şu kesindir ki, annesinin adanmış enerjisi ve başvurularının etkisi belirleyici faktör olmuştur. 1857 Şubat'ının başlarında, Mihail Bakunin'e, Çara hitaben dilekçe yazma izni verildi. Eğer dilekçe uygun ifadelerle yazılacak olursa cevapsız kalmayacaktı. Mihail, bu göreve samimi bir telaşla yaklaştı. Dolgorukov'a söylediğine göre, uzun hapislik hayatı melekelerini öylesine dumura uğratmıştı ki, dilekçeyi yazmak kendisine son derece zor gelmiş, çok

fazla şey söyleme korkusuyla, yeterince şey söylememe arasında parçalanmıştı. Ama yazmaya başladığı an, kelimeler kolayca akmaya başladı. Hayatı bitmişti; onu artık ilgilendiren tek şey bu hayatı hapishane hücresinin dört duvarı arasında olmadan sona erdirmektir. Aşağılanma kadehiyle öylesine sarhoş olmuştu ki, onu sonuna kadar diplemekte nazlanması hiç de iyi olmayacaktı. Kendisini daha köklü, daha önce yaptığından daha sefil bir şekilde aşağıladı. Büyük bir belagatle, son Çara olan cömertçe ve hayırhah duygularını ifade etti ve erkek kardeşleri gibi kendini Çarına ve ülkesine adanarak silaha sarılmasını önleyen hata ve suçlarını o zamana kadar asla yapmadığı ölçüde lânetledi. Yaşlı olmamasına, yalnızca kırk dört yaşında olmasına (aslında henüz kırk üç yaşındaydı) rağmen, çok yaşamayacağını biliyordu. Hayatta tek bir tutkusu vardı: "son nefesimi özgür olarak vermek, gökyüzünü ve taze çayırları görmek, babamın evini görmek, onun mezarına kapanmak, geri kalan günlerimi, benim için kendini yiyip bitiren anneme adanmak ve kendimi gereğince ölüme hazırlamak."

s. 235

Mahkûmun dilekçesi, 14 Şubat 1857 tarihini taşıyordu. Tam bir hafta sonra, kendisine, Çarın, ona, bulunduğu yerde kalma ya da Sibirya'da sürekli sürgüne gitme konusunda tercih yapma hakkını sunduğu bildirildi. Bakunin, ikinci alternatifi tercih etmekte bir an bile tereddüt etmedi; Sibirya'ya giderken, bir daha görme olanağı olmayacak ailesine ve evine elveda demek üzere Premukhino'da yirmi dört saat geçirmesine izin verilmesini rica etti. Ricası

kabul edildi. 8 Mart akşamı Petersburg'a getirildi, bir albayla iki jandarmanın eşliğinde, Tver'e hareket eden bir yük trenine eklenmiş özel bir vagonla yola çıkartıldı. Ertesi gün, yine muhafızlarının eşliğinde, kızakla Premukhino'ya vardı.²⁴³

s. 236

Mihail, evi olarak adlandırdığı dünyadaki bu yeri görmeyeli hemen hemen on yedi yıl olmuştu. Önünde uzanan on dokuz yıllık hayatı boyunca da bir daha hiç görmeyecekti. Erkek ve kız kardeşleri onu karşılamak üzere tam kadro toplanmışlardı; o gün, daha sonraki hayatlarında ailenin yeniden birleştiğine, çocukluklarının en kutsal anılarını canlandırıp yeniden paylaşacaklarına ilişkin rüyaları sanki mucizevî bir şekilde gerçek olmuştu. Belki de ziyaret izni verildiğinde Mihail sahneyi böylesine dramatize etmişti ve onun beklediği ruh buydu. Fakat realite, kendisinden daha katı dramatik etkilere sahipti. Mihail, kutsal toprağa bir kere daha ayak bastığı an, kalbi ona ihanet etti. Şu andaki eve dönüşüyle, gençliğindeki eve dönüşü; parlak, kendine güvenen genç isyancıyla, kırık, kendisine baskı yapanların önünde gururunu ayaklar altına almış, bedeninin aldatıcı özgürlüğü karşılığında ruhunu satmış, muhafızların arasındaki bu erken yaşlanmış mahkûm arasındaki karşıtlık çok canlı, çok keskindi. Onu şimdi olduğundan çok farklı tanıyan, bir zamanlar liderleri ve kahramanları kabul edenleri görmek, kalbinde ve beyninde tam bir uyumsuzluğa yol açmıştı. Kimseyle serbestçe ve içinden geldiği gibi konuşamadı, sevdiği

²⁴³ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 270-79.

yüzlere ve bildiği manzaralara kayıtsızca baktı, vaktinin büyük kısmını ailenin yaşlı mürebbiyesiyle dama oynayarak geçirdi; bir zamanlar, uzun hapisliğinin kaçınılmaz olarak yol açacağını öngördüğü "eblehleşmeye" gömülmüştü. Ertesi sabah, yine uyuşukluk ve sessizliğe bürünmüş bir halde, gardiyanlarıyla birlikte yola koyuldu.²⁴⁴

Sonraları, Mihail'i, Alexander Londra'da, Paul İtalya'da ziyaret ettiler. Diğerleri onu son kez, karların içinde ağır ağır kayıp gözden kaybolan kızakta gördüler.

s. 237

18. Bölüm

Sibiryա Macerası

Grup, büyük Sibiryա yolu üzerinde posta kızağı ile yolculuk yapıp on sekiz gün sonra Batı Sibiryա'nın başkenti Omsk'a ulaştı. Muhafızları onu burada bırakıp Petersburg'a döndüler. Yeniden yola çıkmadan önce, Bakunin, onlara, Prens Dolgorukov'a ve annesine yazılmış iki mektup teslim etti. Birinci mektupta, artık ikinci karakteri haline geldiği üzre, abartılı bir dille, Prense,

²⁴⁴ Kornilov, *Gody Stranstviya*, s. 563.

kendi adına yaptığı "güçlü arabuluculuk" nedeniyle "en içten ve derin" şükranlarını sundu. İkinci mektupta ise, yolculuk için verilen paranın yetersizliğinden şikayet etti. Ardından Tomsk'a hareket etti - sekiz yıldır ilk kez özgür bir insandı. Tomsk vilayetinde, uzak bir bölgede kalacağı yer ayarlanmıştı. Fakat Tomsk şehrine gelince sağlığının iyi olmadığını ileri sürdü, bu nedenle şehirde yaşamasına izin verildi. Cezasının yumuşatılması yolundaki bu ilk fırsatı değerlendirmekte gecikmemişti.²⁴⁵

Geçen yüzyılın ortalarında, Sibirya'da toplum üç sınıftan meydana geliyordu: resmî görevliler, tüccarlar ve politik sürgünler. Nüfus o kadar az, izolasyon o kadar tamdı ki, orada herkesin kendi sınıfı içinde kalması mümkün değildi. Üç sınıftan insanlar serbestçe bir araya gelebiliyorlardı ve genellikle kalburüstü zekâ ve karakterdeki erkeklerden oluşan sürgünler, sıradışı, ancak evrensel saygıdan yararlanıyorlardı. Politik dışlanmışlar, her şeye rağmen Sibirya kültürünün güzel bir ürünü olarak kabul edilmişlerdi. Bu renkli ve rahat toplum, Mihail Bakunin'i büyük bir hayırhahlıkla kabul etti. Sibirya'daki ilk ayları, onun için, fizikî ve moral iyileşme dönemi oldu. Çürümüş, uyuşmuş bedenin ve ruhun içinde hayat yeniden soluk alıp vermeye başladı.

s. 238

Ancak hayatîyetin geri gelmesiyle ve hapisane anılarının gittikçe soluklaşmasıyla birlikte, o andaki hayatının koşulları daha da dayanılmaz hale geldi.

²⁴⁵ *Materiali*, ed. Polonsky, i. 296, 310; *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 279-80.

Kafesin parmaklıklarının yerini, daha azap verici olan, bağlanmış hayvanın hapisliği almıştı. İçinde yer alacağı ve besleneceği çevre, maddî olduğu kadar ruhsal olarak da şaşırtıcı ölçüde dardı. Bir politik sürgün kendine bakmak zorundaydı; Bakunin, ömrü billah Premukhino'dan gelecek yardımlarla geçinemezdi. Ne olmuş olursa olsun, pek o kadar değişmiş değildi. Kendi kaderini tayin etme kapasitesine - yalnızca koşullar farklıydı - hâlâ büyük bir inancı vardı. Lena nehrindeki altın yatakları büyük ölçüde açılmıştı. Altın, Sibirya'nın tek konusuydu; Bakunin kısa sürede, bu yeni endüstrinin kendisi gibi dürüst bir adam için yeni bir meslek dalı oluşturduğuna inandı. Fakat Lena altını, Tomsk'dan binlerce mil uzaktaydı, şehirden otuz kilometreden daha öteye gitmek kesinlikle yasakken işini nasıl yoluna koyabilirdi? Ağustos'ta, ailesinin onu desteklemek için yardım gönderme yükünü azaltmak için otuz kilometre sınırlamasının kaldırılması ve Sibirya'da serbestçe dolaşmasına izin verilmesi için başvuruda bulundu. Mektubu, yerel polis şefinin, müracaatçının, "eski suçu konusunda samimi ve derin bir şekilde nedamet getirdiği"ne ilişkin notuyla birlikte Petersburg'a gönderildi. Fakat Dolkorukov, talebin kabul edilmesinin "yerinde" olmadığına karar verdi. "Akrabalarından aldığı yardım, onları yıkmaz" diyerek kesin hükmünü verdi. Bakunin, ilk Sibirya kışını, Tomsk'un sıkışık ortamında geçirdi.²⁴⁶

Günlük ekmeğini kazanmak için, bir zamanlar Moskova'da başvurduğu - tabii ki, başarısızlıkla sonuçlanmıştı - bir diğer çare daha vardı. Öğrenci bulabilirdi. Yaşamını öğretmenlikle sürdüren, Sibirya'nın monoton hayatında bir panzehir olarak

²⁴⁶ *Materiali*, Ed. Polonsky, i. 298, 427; *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 282-4.

başvurulan içki alışkanlığı nedeniyle zaman zaman fena halde içen Tol adlı bir Polonyalı sürgünle arkadaş olmuştı. Tol'un öğrencileri arasında, uzun zamandır Sibirya'ya yerleşmiş Polonyalı bir tüccar olan Ksaweri Kwiatkowski'nin iki kızı vardı. Bakunin, kızlara Fransızca öğretmeyi önerdi. Bu, şehrin varoşlarındaki küçük bir evde yaşayan hoş bir aileydi. Başka herhangi bir şey yapmadığı zamanlar ayakları onu bu yöne götürüyordu. Herhangi bir şeyi pek seyrek yaptığından evin günlük ziyaretçisi oldu. Yaklaşık on yıldır ilk kez insanlarla sıkı fıkı bir ilişki kuruyor, kadınlarla ilişkiye geçiyordu.

s. 239

Mihail Bakunin, tüm hayatı boyunca kadınların hayranlığını kazanmaya alıştı. Bu, doğasının derinden ihtiyaç duyduğu bir şeydi. Gençliğinde bunu dolu dolu yaşamıştı, gerçi iktidarsızlığı onu tek bir duygusal hedefe bağımlı olma güdüsünden kurtarmıştı. Hapishaneden tamamen yalnız bir adam olarak çıkmıştı. Küçük bir Sibirya kentinde serseri mayın gibi dolaşıyordu. Hikâyesini dinlemeye eğilimli gözüken ilk çekici genç kadına aşık olması için tüm koşullar hazırды. Bu koşullar, Kwiatkowski'nin büyük kızı Antonia'da mevcuttu. Kış bitmeden, Bakunin ona evlenme teklif etti ve teklifi kabul edildi.²⁴⁷

Antonia Kwiatkowski, on sekiz yaşındaydı; on beş yıl sonra da erkekler onu hâlâ güzel ve büyüleyici bulacaklardı. Fakat yazıldığı şu anda bile, şaşırtıcıdır ki, portreyi tamamlamak zordur. Onun söylediği hiçbir şey hatırlanmamaktadır,

²⁴⁷ *Sobranie*, ed. Steklov, iv, 284-5, 367-8.

yazdığı hiçbir şey (önemsiz bir mektup dışında) korunmamıştır. Belki de düşünce ve duygularını ifade etmeye hazır değildi; düşündüğüne ya da derinden duyduğuna ilişkin birçok kuşku söz konusudur. Kocas, evliliklerinden bir yıldan fazla zaman geçtikten sonra, "karısının, kendisinin tüm duygu ve hedeflerini paylaştı"ğıyla övünmüştür. Daha tarafsız bir gözlemci, Antonia'nın, yılın modasıyla, sosyal fikirlerden çok daha fazla ilgili olduğunu belirtmiştir; Bakunin, bir keresinde, şaka yollu, karısının hayatında okuduğu tek kitabın *Causes Célèbres* olduğunu, onu da resimleri yüzünden okuduğunu belirtmiştir. Yıllar sonra onları bir arada görenler, bu tuhaf birlikteliği izah edecek olmadık fantastik teoriler icat etmişlerdir - Bakunin, Antonia ile, "onun şerefini lekelemeye çalışan kötü bir adamın girişimlerinden kurtarmak" için ya da otoritelerin kuşkularını çekmemek ve kaçış yolunun taşlarını döşemek için evlenmiştir. Gerçeklikte ise, bu evlilikte, Antonia açısından bile anlaşılmayacak bir şey yoktur. O, kendi kaderlerine bir adamın karar vermesinden başka bir şey istemeyen ve tüm arzuları bu kaderin kendi lehlerine olmasında odaklanmış, mizaç olarak uysal kadınlardan biriydi. Tomsk'da çok az sayıda uygun talip vardı. Orta yaşlı, saç sakalı birbirine karışmış, dişleri dökülmüş Mihail Bakunin, karşısındakini büyüleme gücünü hâlâ kaybetmemişti ve seçkin bir Rus ailesinin en büyük oğluydu. Antonia'nın kapasitesi, sevmek kapasitesi de dahil olmak üzere sınırlıydı. Fakat böyle de olsa, olanları, onu seçecek erkeğin ayaklarının altına seve seve, çekinmeden sermeye hazırdı.

Evlenme ihtimalinin ortaya çıkması, malî sorunu bir kere daha acil hale getirdi. Otoriteler, bir iyi niyet göstergesi olarak, Bakunin'e, idarede "dördüncü dereceden bir memuriyet" görevi sundular. Ancak bu tür ilişkilerle maişetini kazanmak - gitmeyi çok istediği Doğu Sibirya'nın başkenti Irkutsk bile söz konusu olsa böyleydi bu - Bakunin'in gururunun kabul edebileceği bir şey değildi. Öneriyi reddetti ve Antonia ile 1858 yazında evlendi. Gelinin babasının ve güveyin erkek kardeşlerinin yeni aileyi desteklemek için yaptıkları katkıların oranı kaydedilmemiştir. Aynı şekilde, Antonia'nın, beslenmesi gereken midelerin sayısının artması diye bir tehlike olmadığını bilip bilmediği de bir spekülasyon konusudur. Fakat Bakunin, cennetin yedinci katındaydı.

Hiçbir şeyden korkmuyor ve bir çocuk gibi her şeye seviniyor (diye yazıyordu evlilik hayatının altıncı ayında). Onu yaşlılık çağının çiçeği olarak korumam gerekiyor.²⁴⁸

* * *

Şimdi sahneye yeni ve kelli felli bir şahsiyet çıkmıştı. Bakunin'in anne tarafından ikinci kuzeni General Nikola Muravyev, son on yıldır Doğu Sibirya'nın valisiydi. Amur'un ağzına açılan Nikolaevsk limanını kurarak ülkeyi ticarete açmıştı; 1858 başında, Çin hükümetiyle, Rusya'nın nehrin kuzey ve batısındaki tüm bölgeyi aldığına ilişkin anlaşmayı imzalamıştı. Ülkesine bu hizmetleri, onun ekzantirik

²⁴⁸ *Materiali*, ed. Polonsky, i. 428; Bauler, Byloe (Temmuz 1907), ss. 75-6; Arnoud, *Nouvelle Revue* (Ağustos 1891), s. 594; Guillaume, *Internationale*, i. 108; *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 300, 368.

karakter ve fikirlerine hoşgörüyle bakılmasına yol açmıştı. Fakat, Çin üzerindeki zaferinin kutlanması sırasında, Çara, içlerinde kuzeni de olmak üzere dört politik sürgünün affedilmesi yönünde dilekçe verdiğinde, onun prestiji bile dilekçenin reddedilmesini önleyememişti. 1858 yılının sonlarına doğru Tomsk'a, Bakunin'i ziyarete geldi, böylece Bakunin, onunla ilk kez karşılaşmış oldu.²⁴⁹

s. 241

Yaşlı Varvara Bakunin'in ilk kuzininin oğlu güçlü Vali General'den mutsuz oğlu için talepte bulunmasının sonuçsuz kalmadığı düşünülebilir. Fakat ailevî etki, bu iki adam arasında meydana gelen karşılıklı tuhaf çekimi tek başına izah etmeye yetmez - bu öyle bir çekimdi ki, sonradan, her ikisi de bu yüzden arkadaşlarının eleştirilerine hedef olacaktı. Sadece geniş bir bölgeyi ilhak etmekle ilgilenen, keyfî, başına buyruk emperyalistle, tüm aktif hayatını hükümetlere karşı savaşlarda harcamış huzursuz ihtilalcinin, bir anlık bile olsa, Sibirya'nın anormal koşullarında da olsa, ortak bir temele sahip olduklarını farketmeleri, kısmen zamanın politik koşullarıyla, kısmen de her ikisinin ortak yanını oluşturan atılgan mizaçlarıyla izah edilebilir.

I. Nikola, Kırım savaşı skandalı ortamında, prestijinden çok şey kaybederek öbür dünyayı boylamıştı; askerî yenilginin sonucunda, Rusya, üstü örtülü demokratik istekleri hissetmeye başladı. Samimi, kararsız ve kamuoyuna duyarlı II. Alexander, bu yeni isteklere hoşgörü

²⁴⁹ *Materiali*, ed. Polonsky, i. 308; *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 368.

göstermeye eğilimliydi. Saray ve entelijensia, Çardan işareti aldı ve serflerin özgürlüğü, toprakların yeniden dağıtımı, yerel özyönetimi tanıma gibi iddialı projeleri tartışmaya başladı. Muravyev, yeni modaya kolayca ayak uydurdu. Rusya'da her zaman aydınlanmacı liberaller bulunmuştu, yönetici kesim içinde bile. Voltaire ile cezaî reform üzerine mektuplaşan Büyük Katerina ve model anayasaların taslağını hazırlayan I. Alexander gibi, Muravyev de, iradesinin önünün teoriyle kesilmesine izin verecek gibi değildi. En hayran olunacak ilkeleri benimsedi; çünkü kendi dışında herhangi bir despota tahammül edemezdi ve emirlerini yerine getirmeyecek herhangi bir bürokrat olamazdı, büyük bir istekle despotizm ve bürokrasinin düşmanı kesildi. Bu durumda, politik sürgünler onun önüne geçemez ya da suçlayamazlardı, kendini onların koruyucusu, bağımsız ve geniş görüşlü birisi olarak takdim edip böyle bir ün kazanmıştı. Kuzenin'in suçlarının kötü ünü, bu korumacı jestlerini daha da çarpıcı kılıyordu. Muravyev, dramatik jestler ortaya koymakta ustaydı.

s. 242

Bakunin'in durumu, onu, güçlü koruyucuların yardımı konusunda duyarlı hale getiriyordu; çektiği acılar, kendini aldatma kapasitesini azaltmamıştı. Artık Londra'ya yerleşmiş eski arkadaşı Herzen, *Kolokol* (Çan, ç.n.) adlı Rusça bir yayın çıkartmaya başlamıştı; *Kolokol*, Muravyev'e saldırmaya başlayınca, Bakunin, toplamının kalınlığı küçük bir cilt tutacak üç mektup yazarak patronunu savunmaya girişti. Muravyev'i, "özverili, kendi çıkarlarını kesinlikle düşünmeyen ve müthiş cömert"

biri olarak nitelendirdi. Onu, "basit bir demokrat", "sınıf ayrıcalıklarının düşmanı", "insanlık dininden başka din tanımayan" "devrimci karakterde" birisi olarak tanımladı. Herzen'e, Muravyev'in, "en ufak bir şekilde abartmaya kaçmadan ve kelimenin tam anlamıyla, bizden diyebileceğimiz ve dememiz gereken, Rusya'da iktidar ve otorite sahibi tek adam olduğunu" temin ediyordu.

Ne var ki, Bakunin'in Muravyev tutkusunu izah etmeye, ne safdillik yeterlidir tek başına, ne de minnettarlık. Muravyev, Bakunin'in politik düşüncesinde belli bir aşamayı temsil etmektedir. Çara *İtiraf*ında, I. Nikola'ya, cesurca, Avrupa'yı islah edecek bir devrimci pan-Slav federasyonuna liderlik yapmasını önermişti. Şimdi bu olağanüstü misyonu, aynı coşkuyla ve daha iyi bir sebep olmaksızın, Nikola'dan Muravyev'e devrediyordu. Kırım savaşı, Slav yurtseverliğini alevlendirmişti. Aşağılık Batılı Devletler, gelecekteki Slav federasyonunun başkenti Konstantinopol konusunda Rusya'yı kandırmışlardı. 1848'den beri bütün iyi devrimcilerin korkulu rüyası olan Avusturya İmparatorluğu, Rusya'yı tam ona ihtiyacı olduğu anda yalnız bırakarak Rus yurtseverlerinin nefretini kazanmıştı. Devrimci ile yurtsever, nefret ortaklığında birleşmişlerdi. "Muravyev" diye yazıyordu Herzen'e, Vali'nin lehindeki noktaları iyice perçinlemek istercesine, "hiç de benden az olmamak üzere Avusturya'dan nefret eder." Muravyev, yalnız Rusya'nın değil, aynı zamanda Avrupa'nın da belirlenmiş kurtarıcısıdır. Onun kumandası altında birleşen Slav halkları, nefret edilesi Avusturyalıların ve Türklerin üzerine yürüyeceklerdi. O, işini, "bir anayasa ve asillerin geveze parlamentosu" ile görmeyecekti. Onun aracı, "geçici bir demir

diktatörlük" olacaktı - "inançlarına göre Rusya'yı kurtarabilecek tek çare olan akılcı bir diktatörlük." Bakunin'in devrimci hülyaları, şimdi böyle olağanüstü bir biçim almıştı. Batının parlamenter demokrasi fikrini reddediyordu. Devrimci diktatörlükle pan-Slav fanatizmi tuhaf bir karışım halinde onun programını oluşturmuşlardı.²⁵⁰

s. 243

1859 ilkbaharında, Muravyev'in Tomsk'u ziyaretinden beş ay sonra, Bakunin'e, karısıyla birlikte Irkutsk'a taşınma izni verildi; orada, Muravyev'in himayesinde, Benardacci adlı bir tüccar tarafından kurulan ve ilhak edilen bölgede ticareti geliştirme amacı taşıyan Amur Şirketinde kendisine bir görev verildi. Yazın, Doğu Sibirya'yı, şirket işleri dolayısıyla baştan başa dolaştı. Hareket özgürlüğü memnuniyet vericiydi ve maaşı da yılda 2000 rubleyi buluyordu. Fakat Bakunin, kısa süre sonra, "bundan bir iş" çıkmayacağını farketti. Kasım'da işi bıraktı ve Benardacci'den kendisine yeni bir iş vermesini rica etti. Benardacci, büyük bir ihtimalle, Bakunin'in ticaret gezgini olarak kalitesi konusunda herhangi bir ilüzyona kapılmamıştı. Fakat hiçbir tüccar, tam iktidar sahibi bir Valinin gönlünü kazanma şansını kaçırmak istemezdi. Bakunin'e herhangi bir yeni görev verilmedi. Ama ücreti ödenmeye devam edildi.

Bu hiç de onurlandırıcı olmayan durumda, Bakunin Irkutsk'da iki ay daha geçirdi. Ancak artık sağlığı yerine gelmiş, eski gücüne kavuşmuştu, bu uzak, yabancı topraklarda geri kalan günlerini geçirmek

²⁵⁰ *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 303-65.

ona gittikçe daha zor gelmeye başlamıştı. Baş vurmadiğı çare kalmadı. Varvara Bakunin, oğlunun affı için iki dilekçe daha verdi. Muravyev, Dolgorukov'a bir kere daha yazdı ve sürgünün altı ay içinde Rusya'ya döneceğı teminatı verildi. Ancak Petersburg, hâlâ kulaklarını tıkamaya devam ediyordu. Eyleme geçmenin zamanıydı. Rusya ona telafisi mümkün olmayan bir şekilde kapandığından beri, Bakunin'in düşüncesi, sabırsızlıkla tam tersi yöne çevrilmişti. 1861 yılının başında Muravyev emekli oldu. Fakat şu şansa bakın ki, halefi, Paul Bakunin'in yeni evlendiğı Natalie'nin kuzeni General Korsakov'du. Şansı yaver gidiyordu. Şimdi Muravyev'in fetihleriyle Pasifik'e uzanan Amur yolu açılmıştı, Irkutsk - Bakunin'in önemle hatırlattığı gibi - Avrupa'ya, Tomsk'dan daha yakındı. İşler yolundaydı, ama bir şartla. Herhangi bir girişim için para zorunluydu.²⁵¹

s. 244

Olayların bu aşamasında, Bakunin, Benardacci ile ilişkileri konusunda vicdanî bir rahatsızlığa kapıldı. Ondan, iki yıllık maaş ve yolculuk masraflarını almıştı ki, bunların tutarı 5000 rubleyi buluyordu. İtiraf etmeliydi ki, işvereni için hiçbir çalışma yapmıyordu ve vicdanı, dürüstçe kazanmadığı bir parayı almasına izin vermiyordu. Bakunin gibi birisi için, bir tüccarın inayetiyle yaşamak pek hoş bir şey değildi. Benardacci'den aldıklarını geri ödeyinceye kadar kendisine rahat huzur yoktu; üstelik bu para harcanmış olduğundan, onu geri ödemenin tek yolu, bir başkasından borç almaktı. Böylece Mihail, büyük bir inançla, Premukhino'daki erkek kardeşlerine mektup yazdı. Onlardan, utanmadan para isteyebilirdi; oradan aldığı her şey, bölünmemiş baba kalıtı malikânenin farazî olarak var olan hesabına yazılabilirdi. Her ne kadar haksız gelebilecek bir kuşkuysa da, Mihail'in bu başvurusunun, Benardacci'ye olan borcunu asilce bir tavırla geri iade etmek için değil,

²⁵¹ *Materiali*, ed. Polonsky, i. 308-12; ii. 506, 510; *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 314, 368, 373-8.

açıklayamadığı bir amaç için büyük miktarda bir parayı hazırda tutmak umuduyla yapıldığı düşünülebilir. Eğer amacı bu idiyse, hüsrarla sonuçlanmıştır. Kardeşleri, onun talebinden o kadar etkilenmişlerdi ki, gereken tüm miktarı doğrudan Benardacci'ye yollamışlardı.

Bu aksilik üzerine, Bakunin, yüzünü, beklenmedik başka bir yere çevirdi. Birkaç ay önce, eski düşmanı Katkov'a, evlendiğini duyuran bir mektup yazmıştı. Mektubun amacı, ilk bakışta tam olarak anlaşılmıyordu. Fakat, artık Rusya'da, "Stankeviç-Belinski ekolüne" ait birkaç kişi kalmıştı. Katkov, bu birkaç kişiden biriydi; başarılı bir gazeteci ve popüler bir aylık derginin editörü olarak parası olabiliirdi. Bakunin, şimdi ona yeniden yazarak para istiyordu. Katkov, sinik birisiydi ve Bakunin'in malî konulardaki ününü unutmamıştı. Talebe yanıt gelmedi ve Bakunin gezgin bir tüccar pozunda dolaşmaya devam etmek zorunda kaldı. 1861 ilkbaharında, Kiakhta'da bir tüccar olan Sabashnikov'dan, 1000 ruble maaşlı ve gelecekte Amur'un ağzına yolculuk vaadiyle bir iş teklifi aldı. Korsakov, ondan, deniz yolu kapanmadan önce Irkutsk'a geri döneceğine ilişkin şeref sözü vermesini istedi; böylece Bakunin, kendinden emin Vali'den, Amur üzerindeki tüm gemilerin kumandanlarına ve onlara bağlı olanlara yazılmış, Bakunin istediği takdirde ona yol vermeleri talimatı içeren bir açık mektup elde etmiş oluyordu. Yola çıkmadan önce gerçek niyetini birkaç yakınına açtı. Karısına ve karısının babasına elveda dedi. Antonia'ya borçlarından başka bir şey bırakmamıştı - belli belirsiz bir umuda göre, eğer girişimi başarılı olur, Rus Hükümeti Antonia'ya izin verirse, bir yer ve zamanda

Antonia ona katılacaktı. 5 Haziran 1861'de, Irkutsk'dan yola çıktı.²⁵²

s. 245

Bakunin'in ilk durağı, yalnızca kendisine Sabashnikov tarafından söz verilen 1000 rubleyi değil, aynı zamanda, diğer tüccarlardan çeşitli komisyonlar adına yüklüce avansları, eğer resmî hesaplara inanılacak olursa, toplamı 2500 rubleyi geçen miktarda parayı alacağı Kiakhta'ydı. Kiakhta'dan Sretensk'e hareket etti, oradan da vapurla, nehrin ağzında bir liman olan Nikolayevsk'e geldi. Buraya geldiğinde tarih 2 Temmuz 1861'i gösteriyordu, yolculuğunun ilk 2000 milini tam dört haftada tamamlamıştı.

Nikolayevsk'de geçen yedi gün, girişiminin kritik dönemini oluşturuyordu. Yolculuğunun görünüşteki sınırına gelip dayanmıştı. Buradan daha öteye yolculuk yapmak ya da hatta bu çıkış noktasında oyalanmak rahatlıkla kuşku çekebilir, önlem alınmasına yol açabilirdi. Korsakov'un, Amur'daki gemi komutanlarına ve emrindekilere yazdığı açık mektup, onu daha ileriye götüremezdi. Fakat okyanusta seyreden gemiler, Nikolayevsk'e pek seyrek uğruyorlardı, onların her zaman uğradıkları en yakın liman, Doğu Sibirya kıyısındaki Kastri'ydi. Bir hükümet gemisi olan *Strelok*, 9 Temmuz günü, Kastri'ye gitmek üzere Nikolayevsk'den ayrıldı; Bakunin, Hükümetin denizcilik bölgesi baş sorumlusu Afanasiyev'i, *Strelok* komutanına hitaben bir mektup yazarak, bir başka yoldan karaya dönecek "yolcu Bakunin'in Kastri'ye

²⁵² *Sobranie*, ed. Steklov, iv. 289-97, 302-3, 369-73, 380-82; *Materiali*, ed. Polonsky, i. 321-2; ii. 497-514.

Strelak'la yolculuk yapma ricasında bulunmaya ikna etti. 9 Temmuz'da *Strelak*, Bakunin de içinde olmak üzere denize açıldı. Sakhalin'i anakaradan ayıran boğazda gemi, bir Amerikan yelkenlisi olan ve Japon limanlarında ticaret yapan *Vickery* adlı gemi tarafından yedeğe alındı. Bu, Bakunin için büyük bir fırsattı. Amerikan gemisi, kendi gemisinden ayrılmadan önce bu gemiye geçmeyi başardı; yolcusunun hareketlerini sınırlama konusunda herhangi bir talimat almamış olan *Strelak*'un komutanı müdahale etmek için bir neden görmedi. *Vickery*'nin son Rus limanı, Olga denen yerdi, burada Bakunin, gemi limandayken, şu allahın işine bakın ki, son bir kez Rus komutanının evinde kaldı. Sonunda, 4 Ağustos'da, Bakunin, ilk Japon limanı olan Hakodate'ye ulaştı ve endişe içindeki Rus temsilcisine, kendisinin kesin niyetinin Şangay ve Pekin yoluyla Irkutsk'a dönmek olduğu noktasında teminat verdi. 24 Ağustos'ta, Yokohama'daydı.²⁵³

s. 246

Orada epeyce oyalandı. 7 Eylül 1861'de,²⁵⁴ San Fransisko'ya gitmek üzere, Amerikan *S.S. Carrington* gemisiyle yola çıktı. Gemide, dünyayı zengin bir öğrencinin emrinde dolaşan Koe adlı İngiliz bir din adamıyla arkadaş oldu. Koe, Bakunin'i, "uzun zamandır rastlamadığı ölçüde dost" birisi olarak değerlendirmişti; günlüğü, bu yolculuğa oldukça ışık tutmaktadır. Pasifiği geçtikleri bu boş günlerde Bakunin ona hayatının ve hapisliğinin öyküsünü anlattı,

²⁵³ *Materiali*, ed. Polonsky, i. 320, 325, 358, 378, 388, 430; *Herzen*, ed. Lemke, xi. 278; Lemke, *Ocherki*, s. 134.

²⁵⁴ Bu noktadan sonra batı takvimi geçerli olmalı.

iki "büyük amacı" olan Slav konfederasyonunu ve Avusturya'nın yıkılışını açıkladı, Rus şarkıları söyledi ve Çin'den dönen bir misyonerle, Amerikalı bir kadın yolcu arasında filizlenen aşk ilişkisiyle ilgilendi. Koe'nin üzerindeki giysiye tam da uygun biçimde, din üzerine bol bol konuştular. Arkadaşı Herzen'in "ateşli ateizmi"ni suçladı ve Londra'da karşılaştıklarında bu konuda aralarında geçecek "büyük tartışma" konusunda öngörülerde bulundu. Protestanizme sempati duyuyordu, bir Polonyalı ve Roman Katolik olan karısının, "uygun bir muameleyle" Protestanlığa dönebileceğini bile düşünüyordu. (Bu, kendisi de Katolik bir hanımla evlenmeyi düşünen din adamı için iyi bir teselliydi.) Sonunda, limana varmadan birkaç gün önce, daha nazik bir konuya gelindi. Koe, günlüğüne, 10 Ekim günü, "New York'a gitmesi için ona 250 dolar borç bulmalıyım," diye yazıyordu.

s. 247

Carrington, San Francisco'ya, 14 Ekim akşamı kazasız belâsız vardı. Bakunin, Koe'den 200 dolar aldı ve Herzen'den 500 dolar borç istedi, bu parayı New York'a gönderirse Atlantik'i geçmekte kullanabilirdi. Derken, bir haftalık gecikmeden sonra, Panama'ya giden bir gemiye bindi, kanalı geçti ve New York'a doğru yol aldı. New York'a 18 Kasım'da vardı. Uzak Doğu'da biraz zaman geçiren ve kara yolculuğu yapan Koe, iki hafta sonra yeniden ona katıldı.²⁵⁵

²⁵⁵ *Pisma Bkunina*, ed. Dragomanov, s. 75; Lemke, *Ocherki*, s. 134; F.P. Koe'nin basılmamış günlüğü.

Bakunin'in Birleşik Devletler'deki kısa konaklaması hakkında ne yazık ki, çok az yazılı kaynak vardır. New York'da iki Alman sürgünü buldu: 1843 yılında Zürih'ten tanıdığı Solger ve daha önceleri Herzen'in oğlunun öğretmenliğini yapmış Kapp. Boston'a gitti ve orada, İsviçre'den tanıdığı, o sırada Harvard'daki Zooloji Müzesinin müdürlüğünü yapan ve Longfellow'un arkadaşı olan doğabilimci Agassiz'i ziyaret etti. Washington'a kadar gitmeye niyetlendi; fakat bunu yapıp yapmadığı bilinmiyor. Yalnızca, Amerika'yı parçalayan İç Savaş konusunda son derece yüzeysel bir görüş edindi. Gerçi, "ülkenin, demokrasi yoluyla, bizim despotizmle başardığımız aynı sefil sonuçlara ulaştırıldığını" tespit etmekten de geri kalmadı ve Amerika'da, "Rusya'ya karşı evrensel, kayıtsız şartsız bir sempati ve Rus halkının geleceğine ilişkin bir inanç" olduğunu saptadı. Bu memnuniyet verici keşfi yaptıktan sonra yolculuğunun son aşamasına başladı. New York'tan 14 Aralık 1861'de ayrıldı. 27 Aralık sabahı, Liverpool'a ayak bastı ve bu kez Londra'ya gitmek üzere yeniden yola çıktı.²⁵⁶

s. 248

Muhtemelen Sibirya'daki en üst düzey görevlilerin suç ortaklığıyla gerçekleşen Bakunin'in kaçışının dramatik basitliği, Rus İmparatorluğunun dış bölgelerindeki Rus yönetiminin laçkalığına yabancı olan Batılıların kafasında bir bilmece olarak kalmıştır. Bakunin'in, Sibirya'nın birbirini izleyen Valilerinin akrabası olması anlaşılır gibi değildir. Bu kuşkular, onun bir Rus

²⁵⁶ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 76, 79; Lemke, *Ocherki*, ss. 134-5.

ajanı olduğu yönündeki eski söylentiyle güçlenmektedir; daha sonraki yıllarda Marx'la tartışmaya giriştiğinde, düşmanlarının bir zamanlar ima yoluyla söylediğinden çok daha acı verici bir iddia, Rus Hükümetinin, Bakunin'i, dürüst Marksistleri bozguna uğratmak üzere kasıtlı olarak Avrupa devriminin üzerine saldığı ileri sürülmüştür. Fakat bu fantastik iddialar bir kere daha geçersiz hale gelirken, tek tek görevlilerin göz yumması sorunu açıkta kalmış olmalıdır. Bu önemli "suçlu"nun kaçışı konusundaki resmî soruşturma iki buçuk yıl kadar sürdü; bu soruşturmanın büyük kısmı, kendi ihmalkârlığını açığa vurmamak için astlarını suçlaması çok zor olan Korsakov'un ellerinde kaldı ve soruşturma göze çarpan bir sonuç vermedi. Sonunda, en hafif nitelikte iki ceza verildi. Mayıs 1864'de, Afanisiyef, *Strelok* komutanına, Bakunin'i gemiye alması konusunda yasaya aykırı olarak ricada bulunmaktan iki ay hapis cezasına çarptırıldı, bir asteğmen ise, Irkutsk'dan, Deniz Bölgesi Valisine, Bakunin'in bir politik mahkûm olduğu yolunda uyarı yollamadığı için kışlasında bir ay tecrit hapsine mahkûm edildi. Diğer sanıklar beraat ettiler.²⁵⁷

²⁵⁷ *Materiali*, ed. Polonsky, i. 321, 347-88. Bakunin'in Sibirya'dan kaçýpýnýn kopullarý, bu yazar tarafýndan daha ayrýntýlý bir þekilde *Slavonic Review*'da (Ocak 1937), s. 388-88, tartýpýlmaktadır.

IV. KİTAP

Yeniden Yaşam

"Şimdi mümkün olanlar mümkün olarak kaldıkları sürece ben de inkânsız bir adam olarak kalmaya devam edeceğim."

BAKUNİN'den OGAREV'e

(14 Haziran 1868)

19. Bölüm

Londra'da ilk Adımlar

27 Aralık 1861 akşamı, Mihail Bakunin, Herzen'in son on iki aydır ikamet ettiği Westbourne Terrace, Orsett House'a, Herzen ve Ogarev daha akşam yemeğine yeni oturmuşlarken dalıverdi. Ogarev'in ikinci karısı ve Herzen'in metresi olup, daha geçenlerde ikiz doğurmuş Natalie, aynı odada bir kanapede uzanmıştı. Bakunin'in ilk sorusu, "bu istiridye kabuğunun içinde ne yapıyorsunuz böyle," oldu. Sonra Natalie'ye doğru gelip haykırdı: "en kötüsü böyle yatıp durmaktır. Hadi kalk, bir şeyler yapmalıyız, yatmanın zamanı değil." O sırada Herzen'in pansiyoneri olan, yoksul Rus sürgünü Kelsiev içeri girdi ve bu kıdemli devrimciyle tanıştırıldı. Bakunin, politik olayların seyri hakkında büyük bir hırsla sorular sormaya başladı.

"Sadece Polonya'da bazı gösteriler söz konusu," dedi Herzen; "fakat belki de Polonyalılar, Çar serfleri özgürleştirdiğinde ayaklanmanın boşuna olacağını hissedecekleri bir noktaya geleceklerdir. Bulutlar toplanıyor, ancak biz bu bulutların dağılacığını umut edebiliriz."

"Peki ya İtalya?"

"Tamamen sakın."

"Peki Avusturya?"

"Hiç ses seda yok."

"Ya Türkiye?"

"Her yerde sessizlik hüküm sürüyor ve geleceğe ilişkin de bir umut yok."

"O zaman ne yapacağız?" dedi Bakunin, şaşkınlıkla. "Bir şeyler karıştırmak için İran'a ya da Hindistan'a mı gidelim? Bu bile insanı deli etmeye yeter; yerimde, hiçbir şey yapmadan oturup duramam."²⁵⁸

Mizaçlar ve fikirler arasında çatışma başından beri vardı; Herzen, bu gizli çatışmanın yakında patlak vereceğini farketmişti. Bakunin şimdi kırk sekiz yaşındaydı. Fizik olarak, neredeyse tanınmayacak ölçüde yaşlanmıştı ve bakımsız bir görünüme sahipti. Bu koca dev, hacimce devasa bir şekilde şişmiş ve yüz yirmi kilo ağırlığa ulaşmıştı; Herzen'e, bir mamutu, Marx'ın daha kaba deyişiyle bir boğayı anımsatıyordu. Tüm dişleri dökülmüştü; sık, kıvrıkcık saç ve sakallarını olduğu gibi bırakmıştı. Herzen'in Paris'te son kez gördüğü otuz üç yaşındaki, iki dirhem bir çekirdek yakışıklı genci hatırlatan tek şey, parlayan gözleri ve kalın kaşlarıydı. Ama Mihail, kafaca çok az değişmişti.

s. 252

Kendimi yeterince genç hissediyorum (diye yazıyordu, Paris'teki George Sand'a). Benim yaşımda, Goethe'nin Faust'unda, "yalnızca oyun oynamak için çok yaşlı, tutkularını kaybetmek için çok genç" dediği yaşımdayım. On üç yıldır politik hayattan kopmuşum, eyleme susadım ve öyle düşünüyorum ki,

²⁵⁸ Tuchkova-Ogareva, *Vospominaniya*, s. 305; Steklov, *M. A. Bakunin*, ii. 3.

aşkın yanı sıra, eylem, mutluluğun en yüksek biçimidir.

Herzen, karşıdevrimin uzun, yavaş zaferinden dolayı hayal kırıklığına uğramış, olağanüstü acı bir ev içi trajedisiyle iyice yorgun düşmüştü; son karşılaşmalarından bu yana on dört yıl geçmiş, genç insanlarken, orta yaşlara gelmişlerdi. Bakunin'in gençlik ateşi sönmemiş, hapislik bedenini çökertse bile, iflah olmaz iyimserliğini ortadan kaldırmamıştı. 1847'de, Bakunin ve Herzen gençliklerinin baharındaydılar. Şimdi Bakunin, eski akranının, erken girilmiş yaşlılık çağının acı verici arazlarını gösterdiğini farkediyor, Herzen ise, Bakunin'in naif, savruk bir çocuk olduğunu düşünüyordu.²⁵⁹

Politik olarak da aynı kuşağa ait değillerdi artık. Bakunin, yalnız ruhça değil, fikir olarak da, o öfkeli kırklı yıllarda kalmış, dünyaya, geçmişin bir hayaleti gibi geri dönmüştü. Hayata, uykuya daldığı andaki gibi yeniden başlamak için çalışan ve bilincini kaybettiği anda çevresinde ne varsa her şeyi aynen bulmayı uman, uzun bir trans halinden uyanan bir insan gibiydi. Bakunin, Herzen gibi, devrimin çöküşünü ve tüm Avrupa Kıtasında politik özgürlüğün utanç verici bir şekilde inkirazını görmemişti; on yıl önce koptuğu bir mücadelenin haberlerini duymak için umutsuzca sorular sorup duruyordu. 1848'de, eli kulağında gibi görünen Avusturya İmparatorluğunun parçalanışı konusunda sayıklayıp duruyordu; şimdi ona pan-Slav federasyonu rüyasının çok uzaklarda kalmış bir anı olduğu söyleniyordu. O kadar büyük zorluklarla kurtulduğu II. Alexander'ın tiranlığını, I. Nikola'ya dil uzatırken yaptığı gibi, aynı terimlerle suçluyordu; şaşkınlıkla

²⁵⁹ Steklov, *M.A. Bakunin*, ii. 11.

öğreniyordu ki, II. Alexander, serflerin kurtarıcısıdır, gelişme ve reformların patronudur, yenilenen Rusya'nın umudu olarak parlamaktadır. Zaman, eski arkadaşlarının düşüncelerini değiştirirken, Bakunin için on iki yıldır durmuştur.

s. 253

Orsett House'daki aile, o sırada, Herzen ve üç yasal çocuğu, Alexander (ya da kısaca Şaşa), Natalie, Olga; Ogarev ve karısı Natalie; Natalie Ogarev'in üç çocuğu (babaları Herzen'di), üç yaşındaki Liza ve kundaktaki ikizler; yaşlı İngiliz mürebbiye Miss Reeve'den oluşuyordu. Herzen'in işlerini yürüten ve onun yayınlarının satıldığı Soho'daki kitapçı dükkanını işleten Tchorzewski adlı Polonyalı göçmen, müessesenin çanak yalayıcısı olarak tanınıyordu; buraya sürekli Rus ziyaretçiler gelip gidiyordu. Bakunin'e önce, St. John's Wood, Grove Terrace'de kalacak bir yer bulundu, sonra Orsett House'a daha yakın olan, yaklaşık bir yıl kalacağı 10 Paddington Green'e taşındı. Paddington Green'de, ev sahibi Mrs. Welch, bütün işleri yapan hizmetçi Grace, kısa sürede gönüllü köleleri oldular. Tüm İngiliz adetlerine meydan okuyan sadık Grace, gece geç vakitlere kadar, durup dinlenmeden kaynar su, şeker ve çay taşıdı onun odasına. Bakunin'de, çalışan insanların sonsuz sevgi ve güvenini kazanmasını sağlayan temelli bir sadelik ve kibirlilikten uzaklık vardı; ayrılışından sonra uzun süre, evde, bu büyüleyici yabancının tuhaf alışkanlıkları ve daha da

tuhaf konukları hakkında hikâyeler anlatılıp durdu.²⁶⁰

s. 254

Orsett House'da ise olumlu izlenimler daha azdı. Bir kere Bakunin'in yaşamsal ihtiyaçlarının acilen karşılanması gerekiyordu. Londra'ya muazzam bir borçla gelmişti (ki bunun içinde, Herzen'e olan 2000 frank borç da vardı) ve bunu karşılayacak gelir söz konusu değildi. Tek kaynak, arkadaşlarının yardımlarıydı. Paris'te bulunan Botkin, 23 sterlin göndermiş ve yılda 500 frank yollayacağını belirtmişti. Herzen, ayda 10 sterlin veriyordu. Turgenyeve, yılda 1500 frank vereceğine söz vermiş, 200 franka ulaşmayı hedefleyen bir bağış listesi hazırlamıştı. Zengin bir Polonyalı olan Golinski, 1000 frank vermişti. Moskova'dan bile para toplanması planlanmıştı. Ancak Bakunin, arkadaşlarını bunca yoran bu soruna karşı tamamen ilgisizdi. Bütün dünyayı borçla dolaşıp gelmişti ve onu "hapis ya da şeref kaybıyla" tehdit etmeyecek eski ödenmeyen borçlar ayrıcalığını uygulamak niyetindeydi yine. Herzen, onun kendisini geçindirmesi için gereken, ama hiç gönüllü olmadığı araç ve yollara dikkatini çekiyordu. Bakunin'in sansasyonel kaçıışı, onu Avrupa çapında bir şahsiyet haline getirmişti. Üç ya da dört ülkedeki herhangi bir gazete, onun hapisane ve kaçış hikâyesine yüksek fiyatlar ödeyebilirdi. Büyük Buloz, bu

²⁶⁰ Herzen, ed. Lemke, xix. 429-30.

hikâyeyi, *Revue des Deux Mondes*'de basmaya hazırdı. Herzen, Bakunin'in, en ufak bir güçlük çekmeden 20.000'le 30.000 frank arasında para kazanacağından emindi. Bakunin bunu tartışmadı. İngiliz basınında, politik kariyerinin "en önemli olaylarının kısa bir özetini" yayımlayacağını duyurmuştu. Hayatının geri kalan kısmında da sürekli olarak anılarını yazacağını söyleyip durdu. Ama buna hiçbir zaman başlamadı. Sınıfının köklü geleneği ona, para için yazmanın onursuzluk olduğunu söylüyordu. Arkadaşlarının sırtından geçinmeyi tercih ediyordu.²⁶¹

Herzen, Bakunin'in vurdumduymazlığının gittikçe rahatsız edici boyutlara tırmandığını görüyordu. Herzen cömertti. Ogarev'i yıllar boyu desteklemişti ve Orsett House'a gelen hiçbir yoksul Rus, eli boş gönderilmemişti. Ama bağışının gerçek değerini bulmasını isterdi. Malî konularda düzenli olmak gerektiği yolundaki burjuva duyarlılığı, Bakunin'in, paraya değer vermeyen şen şakrak aristokratik faraziyelerince reddediliyordu; anılarında, bu büyük devrimcinin hayatının bu aşamasına ilişkin oldukça iğneleyici tasvirler bulunmaktadır:

Bakunin, dokuz yıllık sessizlik ve tecritten sonra aramızda kendini buldu. Bütün gün ve gece, yirmi dört saat boyunca durup dinlenmeden tartıştı, vazetti, emirler verdi, bağırды, karar verdi, düzenledi, örgütledi, ikaz etti. Geriye kalan kısa zamanlarda masasına yerleşip, sigara küllerini temizleyerek kendine biraz yer açtıktan sonra, Semipalatinsk ve Arad'a, Belgrad ve Konstantinopolos'a, Besarabya, Moldavya ve Beyaz Rusya'ya beş, on, on beş mektup yazacak; bir mektubun orta yerinde, bir reaksiyoner Dalmaçyalıyı çürütmek için kalemını fırlatıp atacak; sonra konuşmasını bitirmeden yeniden kaleme

²⁶¹ Herzen, ed. Lemke, xi. 373; xi. 51-2, 54, 78, 220; xvi. 206; xxi. 412, 417.

sarılıp yazmaya devam edecekti. Konu aynı olduktan sonra yazması da, konuşması kadar kolaydı. Çalışması, eğlenmesi, iştahı, diğer bütün karakteristik özellikleri gibi - hatta devasa gövdesi ve sürekli terlemesi de- insanüstü boyutlardaydı; eskisi gibi, aslan başlı ve yelesi karmakarışık koca bir devdi.

s. 255

Ellisinde, hâlâ, gezgin bir öğrenci gibiydi, Rue de Bourgogne'deki evsiz Bohemlerden farksızdı, yarını dert etmeyen, paraya boşveren, parası olduğunda har vurup harman savuran, olmadığında sağdan soldan, hiç ayırım yapmadan borç alan, aynı ebeveynlerinden para alıp geri ödemeyen çocuklar gibi davranan, son kuruşunu bile herhangi birisine vermeye hazır, kendine yalnızca en gerekli şeyleri, sigara ve çay için birazını ayıran bir insan. Bu tür bir hayat tarzından hiçbir sıkıntısı yoktur; büyük bir gezgin, büyük bir serseri olarak doğmuştur. Herhangi birisi ona mülkiyet hakkı konusunda ne düşündüğünü sorsa, vereceği yanıt, Lalande'nin Napolyon'a Tanrı konusunda verdiği yanıtın aynısı olacaktır: "hayatımın hiçbir aşamasında ona inanmanın gereğini hissetmedim."

Herzen çevresindeki her şey zavallı Bakunin'e karşıydı - bir zamanlar Minna Wagner'i şok eden kaba saba yeme içme tarzı ve hapishane alışkanlıkları muhtemelen değişmemiştir. Onu katıksız bir şekilde takdir eden ailenin tek üyesi, üç yaşındaki Liza'ydı. Çocuk çocuğu anlar; Bakunin'in Orsett House'daki takma adı, "Büyük Liza"ydı.²⁶²

İlgili partiler de dahil herkes,
Bakunin'in, *Koloko*'un düzenli

²⁶² Herzen, ed. Lemke, xiv. 429-30; xvi. 240.

yazarlarından olacağını ve Herzen'le Ogarev'den oluşan ikili sahipliğin, Bakunin'in katılımıyla üçlüye dönüşeceğini tahmin ediyordu. Geçen Kasım'da, *Kolokol*, Bakunin'in kaçışını tüm dünyaya duyurmuştu. Yeni yılda, büyük bir zafer havasında ve büyük başlıklarla, Bakunin'in sağ salim Londra'ya geldiğini yazmıştı; bunu takip eden sayıda, uzun bir başyazının sonunda, "Bakunin ve biz, Rus halkının temsilcileriyiz" satırları yer almıştı. Bir ay sonra, *Kolokol*, on üç yıl sonra Bakunin'in kamuoyuna ilk seslenişini ek olarak yayımladı - *Rus, Polonyalı ve diğer Slav Dostlarına* adlı bir manifesto. Bu, eski devrimci milliyetçilik programının, 1848-9 deneyiminin ışığında yeniden netleştirilmesi girişimiydi. Geçmişte, enerjisini yabancı ülkelerde harcadığını açıkladı. Fakat ne Fransa'da, ne de Almanya'da kök salabilmişti. "Büyük bir zaman" dilimini, kendi soydaşlarının hizmetine kendini adamakla geçirmişti. Hayatının geri kalan kısmını, "Rusların özgürlüğü, Polonyalıların özgürlüğü, Slavların bağımsızlığı ve kurtuluşu için" mücadeleye harcamaya karar vermişti. Bu makalede özel olarak yeni ve çarpıcı bir şey yoktu. Fakat *Kolokol*'un bunu yayımlaması, Bakunin'in programını kabul ettiğinin ve onun, ittifakın üçüncü üyesi olduğunun deliliydi.²⁶³

s. 256

Makale bitmemişti ve devam edileceği sözü veriliyordu. Fakat daha makale bitmeden, yeniden birleşmenin taşkınlığı, yerini soğumaya bıraktı; devrimci üçlü

²⁶³ Herzen, ed. Lemke, xi. 346; xv. ýý, 17-21; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss, 392-5.

hayali yavaş yavaş söndü. Yaklaşık 1862 Mart sonlarında Bakunin, beklendiği gibi makalesini basılmak üzere gönderdi. Bunun, *Rus, Polonyalı ve Diğer Slav Dostlarına* makalesinin devamı mı, yoksa bağımsız bir makale mi olduğu net değildir; fakat, şu ya da bu, Herzen, makalenin dizilmiş halini görünce, onu *Kolokol*'da basmayı reddetti. Bu makale günümüze kalmamıştır, yalnızca Bakunin'in, makalesinin reddedilmesi üzerine yazdığı yanıt elimizdedir.

Öncelikle, tam anlaşmayı gerçekleştirme yönünde bütün araçları denemeksizin, ki buna her türlü kişilik davasından vazgeçmek ve hatta ikinci derecede önemli fikirleri feda etmek de dahildir, sizlere (Herzen ve Ogarev'e hitaben yazıyordu) ya da hatta tek başına sana karşı bir hareket yapmak, benim gözümde bir suçtur, dahası, öyle görünüyor ki, hedefler ve ayrılıklar konusunda tam anlaşmaya varmak, belki de yalnızca yollar ve araçlar konusunda anlaşmaya varmaktır. Bu, yalnız bir suç değil, fakat büyük bir budalalık olacaktır. Londra'ya geldiğim zamanki inancımı bir zerre kaybetmiş değilim ya da ne pahasına olursa olsun ittifakınızın üçüncü üyesi olma kesin niyetimi de - ki bu birliğin mümkün olmasının bir koşuludur. Aksi takdirde, eğer isterseniz arkadaş olarak kalırız, fakat tamamen bağımsız oluruz ve birbirimize karşı bir sorumluluğumuz kalmaz.

Durum, net bir karara varılmasına çok az izin veriyordu. Bakunin ve Herzen, çeşitli farklı yollar hakkında anlaşmaya varamadılar ve birbirlerini rahat bırakmaya karar verdiler. Kendi kafalarında ve dünyanın gözünde çok yakın arkadaşlıklar, bu yüzden ayrılık, acı ve sıkıntı vermeden gerçekleşti. İki önemsiz not hariç, bir daha *Kolokol*'da, Bakunin'in kaleminden çıkmış hiçbir şey yayımlanmadı. Mayıs'ta, Herzen, ilişkilerini, netameli bir şekilde, "dostça ve yakın müttefik" olarak tanımladı. Bakunin bu tanımlamayı büyük bir istekle kabul etti ve "aramızda bundan böyle kişisel açıklamalar söz konusu olmayacaktır" diye

ekledi. Fakat bu temenni yerine getirilmedi. Bundan sonraki bölümde anlatılacak politik farklılıklar sürekli bir rahatsızlık kaynağı oldu ve daha başından beri var olduğu belli olan mizacî uyumsuzluklar daha da şiddetlendi. Haziran'da, karşılıklı suçlamalar yeniden başladı, ardı arkası kesilmeyen münakaşa ve "izahatlar" birbirini kovaladı. Bakunin, Herzen'in kendisine karşı tavrını "kibirli" ve "horlayıcı" buldu. Herzen, Bakunin'e (mektup günümüze kalmamıştır), anlaşıldığı kadarıyla, ikametini ve faaliyetlerini Paris'e taşısa daha iyi olacağını salık veren çok sert bir cevap yazdı. Bakunin'in yanıtı, acele ve şıktı:

s. 257

Benim hatam Herzen, rica ederim kızma. Benim müzmin beceriksizliğim yüzünden, aslında yüreğimde hiç de kötü duygular yokken ağzımdan kötü bir söz kaçırıldı. Fakat *senin* bana son zamanlarda yolladığın notlarda da buna benzer birçok sözcük yok mu? Sen, uzun süre önce benim Paris'e değil, Kalküta'ya gitmemi isterdin. Fakat şaka bir yana Herzen, bilmelisin ki, sana olan saygım sonsuzdur ve seni içtenlikle severim. Hiçbir abartmada bulunmadan ve tam bir inançla şunu da eklemek isterim ki, ben seni her bakımdan kendimden üstün görürüm, gerek yetenekçe, gerekse bilgi olarak ve benim için senin getirdiğin her soru yoğun bir ağırlık taşır. Peki beni niçin Paris'e sürgün etmek istiyorsun, hele ikincil önemdeki farklılıkları giderme şansımız varken?

Pratik açıdan Herzen, kesinlikle haklıydı. Bakunin'le birlikte çalışmak mümkün değildi. Fakat insanî sempati, biraz "büyük Liza"dan yanaydı. Bakunin'in öfkeli patlamaları, duygulu bir çocuğun

kızgınlıkları gibi gelip geçiciydi. Herzen'in alınganlığı ise, tamamen mantıkî kaynaklardan besleniyordu; bu alınganlık bir kere ortaya çıktı mı, zaman, onu yatıştırmak yerine, daha da şiddetlendiriyordu.²⁶⁴

*

*

*

s. 258

Bakunin'in Londra'daki hayatının öyküsü, kendini, belli belirsiz ve bölük pörçük tablolar halinde ortaya koyar. Yerli halkla çok az bağlantısı olmuş, onun üzerinde çok az etki bırakmıştır ya da belki hiç. Başarıları ve acıları, İngiliz radikal çevrelerinde adının tanınmasına yol açmıştı. Londra'ya varışından birkaç gün sonra, bir işçi heyeti, kaçışından dolayı kutlamak için onu Orsett House'da bekliyordu; ona hitaben yapılan konuşma, karanlıkta kalmış, kısa ömürlü bir radikal haftalık dergi olan *The Cosmopolitan*'da yayımlandı. Bakunin ile İngiliz işçi hareketi arasında ileriye yönelik bir bağlantı kurulmamıştır, kurulduğu kadarı da kayda geçmiştir. İngiliz sendikalizminin pratik, realist babalarıyla, evrensel devrimin cıva gibi yerinde duramayan hayalci havarisinin arasında ortak nokta bulmak ya da birçok noktada

²⁶⁴ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 79-83; *Herzen*, ed. Lemke, xv. 194.

ortak anlayışlara varmalarını ummak gerçekten de zordur. Bakunin'in, İngiliz yaşamı ya da politikası hakkında ne bilgisi vardı, ne de bunu elde etmek için bir şey yaptı. Britanya aristokrasisinin gücünün hemen hemen Rus aristokrasininki kadar öldürücü olduğuna inanıyordu; İngiliz "köylülüğünün" ya çok az toprak sahibi ya da tamamen topraksız olduğunu öğrenince (İngiliz kırımı hiçbir zaman ziyaret etmemiştir), onların durumunun kurtuluştan önceki Rus serflerinininkinden daha kötü olduğunu vurgulu bir şekilde açıkladı.²⁶⁵

Diğer İngiliz çevrelerinde Bakunin'in adı daha az dostça hatırlanır; bu, Londra'da kaldığı dönemin en nahoş episodlarından birine eşlik eder. Ağustos 1853'de, Bakunin'in, iki yıldan fazla bir zamandır Peter ve Paul kalesinde kaldığı dönemde, Londra *Morning Advertiser*'in bir "dışişleri muhabiri" olan, Rus sürgünü Golovin, Mihail Bakunin'den, öylesine, "Çarın kurbanlarından biri" diye söz etmişti. Birkaç gün sonra, Bakunin'den bu şekilde söz edilmesi, aynı gazetede bir mektubun yayımlanmasını kışkırttı. Mektup, "kurban" olduğu iddia edilen kişinin, bırakın bir Rus hapishanesinde çürümekte olmasını, "hapishanede tutulamayacak kadar değerli bir alet" olarak Kafkasya'da, Rus ordusunda hizmet verdiğini belirtmekteydi. Bu mektubun yazarı, tanınmış İngiliz Turcophile ve Russophobe David Urquhart'ın takipçisi Francis Marx adlı birisiydi. O, bu önemli iddiasını herhangi bir otoriteden alıntıya dayandırmamıştı. Fakat, bu iftiranın, beş yıl önce *Neue Rheinische Zeitung*'da yayımlanana benzerliği, isimler arasındaki tuhaf benzerlik ve Karl Marx'ın Urquhart'a bilinen yakınlığı, göçmen

²⁶⁵ Herzen, ed. Lemke, xv. 15; Sutherland Edwards, *The Russians at Home and Russians Abroad*, ii. 26.

çevresinde - ve belki aynı zamanda Herzen'in kafasında - Karl Marx'ın bu eski iftiranın canlandırılmasında bazı sorumlulukları olduğu şeklinde yanlış bir izlenim doğmasına yol açmıştır; bu garezkâr iddianın bizzat Marx'dan kaynaklanması nedeniyle bu izlenimin silinmesi oldukça zordu. Olay kısa sürede söndü ve unutuldu. Fakat Mart 1862'de, Bakunin'in Londra'ya gelişinden iki ay sonra, Urquhart'ın kendi gazetesi, *Free Press*, bir kez daha, Mihail Bakunin'in Rus Hükümetinin ajanı olduğunu iddia eden isimsiz bir makale yayımladı.

s. 259

Bakunin, bu makaleyi bizzat görmedi. Fakat iki hafta içinde iki kaynak, dikkatini bu makaleye çekti: bunlardan biri, şimdi tamamen Brighton'a çekilmiş eski dostu Arnold Ruge, diğeri ise onu Orsette House'da ziyaret eden işçi heyetiydi. Bakunin, her iki tarafa da kızgınlığını uygun bir şekilde ifade eden mektuplar yazdı; *Working-Man*'in bundan sonraki sayısında, *Bakunin Londra'da* başlıklı, Bakunin'i öven bir makale yayımlandı. Bu makale ve Herzen tarafından *Free Press*'de yayımlanan bir protestoyla, skandal bir kere daha sönüp gitti. Fakat, bütün bu olay boyunca en problematik - daha sonraki gelişmelerin ışığında en önemli - nokta, Bakunin'in, Karl Marx konusundaki tavrıydı. Marx'ı sevmeyen ve 1853 olayını unutmamış olan Herzen, Reichel'e yazdığı özel bir mektupta, bu yeni saldırıdan, "Alman ve İngiliz manyaklarının işi" diye söz ediyordu; Alman fobisine sahip Bakunin'in, Herzen'in kuşkularını paylaşmaması tuhaf olurdu.

Gerçi böyle yapması, onun Marx'a gazez beslemediğini gösterirdi. Bu tarihlerde yazılmış elimizdeki mektuplar, onun, iftiradan dolayı Urquhart dışında kimseyi suçlamadığını göstermektedir; nitekim bundan iki buçuk yıl sonra, Marx'la tam bir samimiyetle görüşmüştür. Bakunin'in kamu önünde Marx'la sert tartışmalara girişmesi, bundan uzun süre sonra meydana gelmiştir ki, Bakunin, "Alman komünistlerinin liderleri olan, sevgi ve saygı duyduğu arkadaşları tarafından esin verildiğine ya da yazıldığına kuşkusu olmayan bir dizi makalenin küçük bir İngiliz gazetesinde yayımlanmasıyla" Londra'ya gelişinin nasıl "selâmlandığından" söz etmiştir.²⁶⁶

s. 260

Geriye kalıyor, Bakunin'in, İngiliz hayatıyla önemsiz ve raslantısal temasları. O yıl, Enternasyonal Sergi yılıydı - bu, on bir yıl önce Hyde Park'da yapılan başarılı Büyük Sergiyi South Kensington'da tekrarlama girişimiydi. Fakat Bakunin bu sergiyle ilgilenmedi; Londra'nın eğlence hayatı içinde, Tchorzewski'nin kaydettiğine göre, bir kereliğine, Eldorado Music Hall'da, "yaşayan bir heykel" olarak görüldü. İngiliz arkadaşı yoktu, birkaç İngiliz tanıdığı vardı. Koe'yi, Blackheath'daki evinde ziyaret ettiğine kuşku yoktur; bir yıl sonra bu adresi (Mrs. Welsh'in Paddington Green'deki adresi geçersiz olunca) yurt dışından gelecek mektuplar için kullandı. Başka bir zamanda, kendisine yollanacak mektupların, British Museum'daki Mr. Ralston'a yollanmasını istedi - sonradan Turgenyev'i

²⁶⁶ Herzen, ed. Lemke, vii. 303-6, 314-16; xv. 71, 126-7, 129-31; Ruge, *Briefwechsel*, ii. 218-19.

ve diğ er Rus klasiklerini İngilizceye çevirmesiyle tanınacak bu akademisyenle bağlantısını gösteren tek belirti budur. Bakunin'in diğ er İngiliz bağlantıları daha da az bilinmektedir. Uluslararası demokratik hareketin birkaç İngiliz partizanından biri olan, çeş itli uluslardan politik sürgünleri Londra'da ağı rlayan ve Bakunin'le, Herzen'in masasında tanış an, tahta oymacısı William Linton, Bakunin'i, "gü çlü, zaptedilmez dev (yaklaş ık 1.90 cm. boyunda), tüm çek tıklarına rağmen neş eli ve humor sahibi" diye tanımlamış tır. Ruslara ilişkin her ş eye profesyonel bir ilgi duyan gazeteci Sutherland Edwards, "her ş eye karşı gü çlü bir tepki" içinde olan konuğ un politik fikirlerine hayran olmamakla birlikte, bu onaylamazlık, bir ölçü de kiş isel iliş ki kurmalarını önlememiş tir; Bakunin'in Londra'ya yolculuğ unun en canlı anektodlarından birini, bir seferinde Edwards'ın evinde kaldı ğ ı dönemdeki bir olay oluşturur. Titiz ev sahibesi, konuğ unun, temiz olduğ u kuş kulu bir kırmızı fanilayı sürekli giyip, hiç ü zerinden çıkartmadı ğ ını görünce, hizmetç isine, o uyurken gizlice odaya girip fanilayı ç alması ve yıkayıp, uyanmadan yerine koyması yönünde talimat verir. Bu hile, o kritik noktada başarıs ızlığ a ulaş ır. Çünkü kırmızı fanila, aynı zamanda gecelik görevini de görmektedir.²⁶⁷

s. 261

²⁶⁷ Lemke, *Ocherki*, ss. 36, 75; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 96; Linton, *European Republicans*, s. 276; Sutherland Edwards, *The Russians at Home and the Russians Abroad*, ii. 26. Bu fanila olayı, bunu Sutherland Edwards'dan dinleyen, Profesör Gilbert Murray tarafıyndan nakledilmiptir.

*

*

*

Bakunin, İngilizceyi çat pat konuşmanın ötesine asla geçemedi, bu yüzden Londra'da yabancılarla toplantıları, İngilizlerle toplantılarından çok ve daha verimliydi. 1848-9 ayaklanmalarından beri, Londra'da yerleşen geniş yabancı sürgünler kolonisine ek olarak, Sergi, yurtdışından politik düşünceli konukları ya da yalnızca meraklıları ve gezginleri de çekmişti. Bunların içinde en yüksek şahsiyet olan, Kral Victor Emmanuel'in kızıyla üç yıl önce evlenmiş III. Napolyon'un kuzeni, Prens Jerome Bonaparte, İmparatorla Cavour arasında bir anlaşma imzalamaya gelmişti. Fransa'nın Polonya'ya karşı resmî sempatisiyle bağlantılı olarak, şatafatlı bir havada bir ölçüde liberal ilkelere sempatisini belli eden Prens Jerome, önde gelen Polonyalılarla ve onların sempatizanlarıyla bir araya gelme isteğini ifade etmişti. Düzenlenen bir öğle yemeğine, Bakunin, Herzen ve Ogarev de davet edildi. Öğle yemeği özeldi, ne yazık ki, ne olup bittiğine ilişkin elimizde herhangi bir kayıt yoktur. Fakat, aynı zamanda toplantıya başkanlık eden Kelsiev'e göre, Mihail, çeşitli "ekonomik ve devrimci teoriler" geliştirmiş ve muhteşem konuk, biraz da ihtiyatsız bir şekilde, devrimci literatürün ve yayınların Doğu Avrupa'da yayılması için Fransız temsilciliğinin hizmetlerini sunmuştu. Eğer gerçekten verilmişse, bu söz yerine getirilmemiştir; Bakunin'in bu ziyafetteki fikirleri tarihin seyri içinde etkili

olamamıştır. Bakunin, birkaç ay sonra, 1857 yılında III. Napolyon'a suikast girişiminde Orsini'nin suç ortağı olan Simon Bernard'ın cenaze törenine katılıp ölmüş komplocuyu öven bir nutuk irad ettiğinde, muhtemelen ortada bir uyumsuzluk olmadığı düşüncesindeydi²⁶⁸.

1862 yazında, birçok gezginin arayıp tarayıp Mihail'i bulmasında acaip olan bir şey yoktur. Rus ve Polonyalı ziyaretçilerinin çoğu, Mihail'in huzursuz beyninde bir kere daha filizlenmeye başlayan Rus ve Polonya devrimi rüyasının derinden etkisi altındaydılar. Diğer ziyaretçiler, onun kalbinde uzun zamandır yaşayan, Merkezî Avrupa'daki Slavların kurtuluşu davasının anılarını belleğinde yeniden canlandırmışlardı. Bu, 1849'un son özgürlük aylarındaki başta gelen düşüncesi idi. Sibirya alacakaranlığından çıkıp geldiğinde de ilk düşüncesi buydu.

s. 262

Son sözüm (diye yazıyordu Herzen'e, San Francisco'dan) Avusturya İmparatorluğu'nun yıkımı olacaktır. Son eylemimi söylemiyorum, bunu söylersem çok fazla kendimi beğenmişlik olur. Bundan sonra da, şanlı, özgür Slav federasyonu gelecektir - biz Ruslar, Ukraynalılar, Polonyalılar ve tüm Slav halkları için tek çıkış yolu budur.

Bakunin'in hayalinde yaşayan 1849 dünyasında, Avusturya İmparatorluğu enikonu sendelemekteydi. Onun yıkılışı olmayacak bir hedef olarak gözüküyordu; bu, Bakunin'in çözümünü yaptığı biçimde,

²⁶⁸ Herzen, ed. Lemke, xv. 366, 505.

karmaşık problemlerin anahtarını sunuyordu.²⁶⁹

1862'de, Londra'da, birkaç hafta için, Bakunin, bu on üç yıllık ideali beslemeye devam etti. Çek ulusal hareketinin aristokrat liderleri, "tamamen Alman" olmuşlardı ve defedilmeleri gerekiyordu. Ulusal devrim, "eğitimli gençlik" ve "halk" arasındaki işbirliği temeline dayanmalıydı. Bu devrim gerçekleştiğinde, Rusya'nın dahil olduğu pan-Slav federasyonunun kurulması zamanı da gelmiş olacaktı. Bakunin, 1849 felaketinden sonra Londra'ya kaçmış eski arkadaşı Adolf Straka ile bir kere daha buluştu. Hayatını öğretmenlik yaparak ve yazarak kazanan Straka, İngiliz tabiyetine geçmişti ve muhtemelen, artık Slav milliyetçiliğinin ateşli savunucularından değildi. Jozeph Fric de bir sürgündü, Çek ulusalcılığı propagandasını Paris ve Cenevre'de sürdürmekteydi. Straka aracılığıyla, Bakunin, hâlâ Prag'da bulunan Fric'in, Vyacheslav adlı bir erkek kardeşinin olduğunu öğrendi. Vyacheslav Fric'e yazdığı mektuba, Joseph'e hitaben bir açık mektup ilâştirip bizzat Bohemya'da devrimci ulusal hareketin yeniden canlandırılmasını tasarlayan Slav programının altını çizdi. Gerçi bu mektuplar, sahiplerinin eline ulaşamadılar.

s. 263

Bu, gerçekten de boş bir umuttu. Müzmin hayalperest Bakunin bile, dünyanın,

²⁶⁹ *Pisma Bakuninaed. Dragomanov, ss. 75-6.*

1849 dünyası olmadığını kavrayabilmişti. İmparator Franciz-Joseph, Avrupa tahtına zahmetsizce ve sağlamca kurulmuştu. Villa-franca şokundan ve III. Napolyon ile gündeme gelen İtalyan sorunundan sağ salim sıyrılmıştı. Slavlardan daha sadık tebalar bulamazdı. İngiltere'de herkes İtalyan özgürlüğünün coşkulu taraftarı kesilmişti. Fakat kimse Çeklerin, Hırvatların ya da Slovakların sorun ya da hedefleri konusunda herhangi bir laf etmiyordu. Vyacheslav Fric, Sergi için Londra'ya geldi ve Bakunin onunla orada muhtemelen buluştu. Fakat bu buluşma hakkında herhangi bir kayıt yoktur. Çek devrimci milliyetçiliğinin yeniden canlanması için gözle görülür bir gelişme olmadı. 1862 yılının sona ermesiyle birlikte, Bakunin gittikçe daha fazla Polonya olaylarına daldı ve Merkezî Avrupa'daki Slavlar, onun aktif bilincini işgal etmez oldu.²⁷⁰

Gerçi, Bakunin'in Slav davasıyla ilgili düşünceleri, Londra'daki en önemli iki ulusal göçmen topluluğu olan Almanlara ve İtalyanlara karşı tavrını derinden etkilemiştir. Londra'daki ilk aylarında Bakunin'i önüne katıp sürükleyen Alman fobisi dalgası, artık iyice tuhaf bir psikolojik problem haline gelmişti. Hapse düşmeden önce, onda bunun en ufak bir izi yoktu. Bu, belirgin bir şekilde ilk kez, I. Nikola'dan yardım elde etmek için büyük bir gerginlikle yazdığı *İtiraf*da ortaya çıkmıştı. Fakat bu yarı yarıya samimi belgenin en ikna edici yönlerinden birini oluşturan anti-Alman tavır, ilginç bir hareket noktası olarak işe yarasa da, bunun yararı devam ettiği sırada bile duygusal dünyasında Almanlara karşı

²⁷⁰ Lemke, *Ocherki*, ss. 88-9, 485-95. Fric kardeşler ve Adolf Straka'nın hareketleriyle ilgili bilgiler, yazara, Prag'dan, Dr. Chechjan tarafından aktarılmıştır.

yeterince samimi bir tutumu muhafaza ettiği söylenebilir. Bakunin, Londra'da bu tavrını değiştirmek için çaba göstermiştir. "Artık, 1849'da Bohemya'da yaptığım gibi Slavlarla Almanları uzlaştırmaya girişmeyeceğim" diye yazıyordu Mayıs 1862'de; Fric'e yazdığı aynı tarihi taşıyan açık mektupta, "pan-Slavizm, negatif yönüyle, Almanlardan nefret etmektir" diye açıklıyordu. Bir ay sonra, yengesi Natalie Bakunin'e yazdığı bir mektupta, hâlâ nettir:

Yalnızca Polonyalılarla, Ruslarla ve pan-Slav davasıyla ilgileniyorum, sistematik bir şekilde ve ateşli bir inançla Almanlardan nefret etmeyi vaz ediyorum. Voltaire'nin Tanrıyla ilgili olarak dediğı gibi, diyorum ki, eğer ortalıkta Alman yoksa, onları yaratmak zorundayız, çünkü Slavları ancak onlardan derin bir şekilde nefret etme duygusu başarılı bir şekilde birleştirebilir.

s. 264

Bakunin, hayatının herhangi bir aşamasında bir daha böylesine keskin bir ırksal nefret duygusuna kapılmamıştır. Daha sonraları, Marx ve Utin'le yaptığı tartışmalar sırasında sarfettiğı anti-Semitik sözler bile, daha az şiddetli, daha az vahşidir.

Bu Alman fobisi patlamasının ne kadarının Herzen'in etkisine yorulabileceğini tahmin etmek zordur. Londra'daki Alman göçmenler, Herzen'in en dokunaklı alaylarından bazılarını kışkırtmışlardır. Onlar da aynı şekilde Herzen'in antipatisine yanıt vermiş ve Herzen'le aralarındaki tüm ilişkiler yıllar öncesinden kesilmiştir. Herzen, muhtemelen, Bakunin'i, *Morning Advertiser* ve *Free Press*'deki iftiralarda Marx'ın parmağı olduğu yönünde kışkırtmıştır.

Kayıtlarımızda görüldüğü kadarıyla, Bakunin'in gelişinden itibaren, onunla kibar, fakat formel bir şekilde mektuplaşan tek Alman Arnold Ruge'dur. Bir araya gelip gelmedikleri konusunda bir netlik yoktur. Şair Freiligrath'a Ruge tarafından yazılmış, bugüne kalan bir mektupta, Ruge, Bakunin'i gönülsüzce savunmaya çalışmakta ve onun pan-Slavizmin savunucusu olmakla birlikte, bir Rus patriyotu olmadığını belirtmektedir.²⁷¹

Bakunin'in İtalyanlarla ilişkilerinde de pan-Slav coşku egemen faktörü oluşturur. Mazzini, yalnız bu gösterişsiz, yılmaz fanatik, yalnız, politik hayatının yirmi yıldan fazlasını geçirdiği Londra'daki tüm politik sürgünlerin duayeni değildi, aynı zamanda, Herzen ve Ogarev'e, hepsinden daha yakın bir konumdaydı. Daha sonraki yıllarda, Bakunin, bu İtalyan liderin yarı-ulusal, yarı-dinsel mistisizmiyle çatışmaya girdi. Fakat o sırada, ateşli milliyetçilik aralarında bir bağ kurulmasını sağlıyordu. Bakunin, Mazzini'yi "sık sık" görüyor, "onu seviyor, saygı duyuyordu", belli ki ondan da karşılığında sempati görüyordu.

İtalya (diye yazıyordu, Fric'e açık mektupta) Avusturya'nın tek uzlaşmaz düşmanıdır. İtalya eski olsa da, diğer Batı halklarından çok daha gençtir. Kendini yaşayan bir gelecekte var etmektedir ve gayri-ihiyari olarak Slav halklarına yaklaşmaktadır. Emin kaynaklardan öğrendiğime göre, İtalya, Slavlara özel bir ilgi duymanın başlangıcındadır ve bizimle birleşmek için ciddi bir niyet taşımaktadır. O, bizim Avrupa'daki tek dostumuzdur.

"Slavların Almanlara duyduğu nefret," diye yazıyordu aynı sıralar Garibaldi'ye, "kesinlikle, İtalyanların Avusturya'ya duyduğu nefrete denk düşer; Slavlar büyük

²⁷¹ Lemke, *Ocherki*, ss. 90, 490; Steklov, *M. A. Bakunin*, ii. 8; Ruge, *Briefwechsel*, ii. 218, 221.

bir güçle İtalya'nın birliğine yardımcıdır, bu yüzden Almanlar, Slavların birliğinden nefret ederler.” Bir başka mektubunda Bakunin, “İtalyanlarla Slavlar arasında bağ kurmak üzere” İtalya'ya yolculuk yapmayı düşündüğünü yazmaktadır. Fakat bu ilginç proje gerçekleşmemiştir. Sonunda, Bakunin, bir başka yere gitmek üzere İngiltere'den ayrılmıştır.²⁷²

*

*

*

s. 265

Bakunin'in Londra'daki yeni hayata gömülmesi, geçmişteki eski kişisel bağlarını unuttuğu anlamına gelmiyordu. Erkek kardeşlerinin onun kaderiyle bu kadar az ilgilenmelerinin belki bazı özel nedenleri olabilir. Alexander, Mihail'in kaçtığı sırada Avrupa'da bulunan tek ve en genç Bakunin'di. Ailenin yaramaz çocuğu olarak hayatını sürdüren Alexander, itibar zedeleyen bir aşk olayına karışmış ve Floransa'da kendini vurmaya kalkmıştı. 1862 Ocak'ının ortasında Londra'ya kardeşini ziyarete geldi. Fakat bu buluşma başarısız oldu. “Buluştuk,” diye yazıyordu daha sonra Bakunin, “ve birbirimizden hiçbir şey anlamadık.” Herzen, Alexander'ın sözlerini, “kurşunla kaplanmış demir kadar ağır” bulmuş, ona, bilinmeyen nedenlerden dolayı “Hecin devesi Bakunin” adını takmış ve Turgenyev'e, bir sporcu olarak, böylesine

²⁷² Guillaume, *Internationale*, i. 292; Lemke, *Ocherki*, ss. 86-8, 492; Steklov, *M.A. Bakunin*, ii. 277.

“sıkıcı bir hayvana” rastlayıp rastlamadığını sormuştu. Her neyse, Alexander, herhangi bir malî yardımda bulunamadı; birkaç hafta sonra, kendisi de İtalya'dan yurda dönmek için yeterli parayı bulamayacak kadar kötü durumu düştü. Bu sırada, Mihail'in diğer erkek kardeşleri daha şerefli bir kaderle karşı karşıyaydılar. Nikola ve Alexis, liberal bir coşkuyla, serbest kalan serflerin koşullarından memnuniyetsizliklerini ifade eden, malikânelerinden bir kısmını, malî yüklerini azaltmak üzere köylülere devretmeyi öneren Tver bölgesindeki on üç toprak sahibinin Çara verdikleri dilekçeye katılmışlardı. Bu küstahlık elbette kabul edilemezdi; dilekçeyi imzalayanlar, Peter ve Paul kalebentinde aylarca tutuklu kaldılar. Rusya'da bulunup serbest durumda olan sadece Paul'du, ya ihtiyat nedeniyle ya da kayıtsızlığından Mihail'e yazmıyordu. Varvara ölmüş, Alexandra evlenmişti, Tatyana ise sessizliğini koruyordu. Mihail'in Premukhino'daki tek bağı, Paul'un karısı, General Korsakov'un kuzini Natalie'ydi.²⁷³

s. 266

Mihail'in, ailenin hiç görmediği bir ferdi olan Natalie Bakunin'e yazdığı çok sayıda mektupta dokunaklı satırlar yer almaktadır. Uzun süredir mektup alamadığı kız kardeşlerinden ve annesinden haber vermesini istemektedir. “Hayatı boyunca sevdiği insanlardan tecrit edilerek yaşamaya mahkûm edildiği” gibi bir duygu içindedir.

²⁷³ Herzen, ed. Lemke, xv. 48-9, 54; Lemke, *Ocherki*, ss. 23, 124, 127-8.

“Teoriden“ bıkmıştır. Yabancı bir toprakta, yalnızca, “aşka, yaşayan aşka“ susamıştır; şimdi aşk, Sibirya'nın ortasında bırakıp gittiği Polonyalı kızda cisimleşmektedir.

Sevgili erkek ve kız kardeşlerim (diye yazmaktadır Natalie'ye Nisan 1862'de), sizden yapmanızı istediğim bir tek şey var. Karımı önce Irkutsk'dan Premukhino'ya, oradan Londra'ya aldirmama yardımcı olun. Onu tanıdığınız zaman sanırım seveceksiniz; bunu gerçekten hak etmektedir. Fakat sorun bu da değildir. Onu seviyorum ve ihtiyacım var.

Haziran'da, bizzat Antonia'ya yazmaktadır:

Yüreğim senin için sızlıyor. Gece gündüz seni hayal ediyorum. En kısa zamanda bana katılacaksın ve birlikte İtalya'ya gideceğiz. Orada neşe ve sevinç var, bol bol iş olanağı da. Korkma canım, bir hizmetçi kıza sahip olacaksın ve orada istediğin gibi yaşayacaksın - yeter ki gel!

Onu Tomsk'da tuhaf bir evliliğe sürükleyen duygular, Londra'da da geçerliliğini koruyordu.²⁷⁴

Mihail'in erkek kardeşlerinin de, arkadaşlarının da, yaşlı ve çökmüş, o meşum iktidarsızlık illetini çekmekte olan bir adamla, küçük bir Polonyalı tüccarın henüz yirmisine varmamış kızı arasında anormal koşullarda gerçekleşen evlilikten herhangi bir coşku duymamış olmaları şaşırtıcı değildir. Premukhino'daki aile, Antonia'yı bağrına basmak için sabırsızlanmadığı gibi, yolculuğu için gereken malî yardımı yapmaya da gönüllü gözükmüyordu. Herzen, Bakunin'in son derece ciddi olduğu bu projeye asla ilgi göstermedi; daha hoşgörülü olan Turgenyev bile, Bakunin'in ancak "çevreye bakınacak" kadar zaman bulmuşken karısının gönderilmesini istemesinin

²⁷⁴ Lemke, *Ocherki*, ss. 26-7, 120, 127; Steklov, *M. A. Bakunin*, ii. 20.

çılgınlık olduğunu düşünüyordu. Antonia'nın kendisi bile, yabancı ve uzak ülkelerde yaşamasını sağlayacak gerekli maddî koşulları sağlamadan önce iki kıta geçerek yapılacak bu zor yolculuğa çıkma konusunda doğal olarak bazı endişelere sahipti. Yaz boyunca, Bakunin, bu tür çeşitli engelleri ortadan kaldırmak için büyük bir gayret gösterdi. 1862 Mayıs'ında birkaç günlüğüne Londra'yı ziyaret eden Turgeniev'i, erkek kardeşinden 200 ruble "borç" almaya ikna etti ve Nalbandyan adlı zengin bir Ermeniden de 300 ruble sağladı. Cömertliği, kuşkuculuğuna nadiren ağır basan Herzen'i, 80 sterlin vermeye razı etti. Ne var ki, erkek kardeşlerinin yardımına yine de ihtiyacı vardı. O muhteşem kendine güveniyle Mihail, onlara, bunun kendilerine yaptığı son talep olduğuna söz verdi. Belki ona inanmayabilirlerdi, fakat bu talebinin son olduğunu görecektlerdi. Eylül'de, Antonia Premukhino'dan bir davet ve yolculuğunun ilk aşaması için para aldı.²⁷⁵

s. 267

Şimdi bile yeni gecikmeler söz konusuydu. Bakunin, Mayıs'ta, General Korsakov'a bizzat yazarak, karısının kendisine katılmasına izin verilmesini talep etti. Fakat General, Amur'a yaptığı bir yaz gezisi dolayısıyla yerinde yoktu. Petersburg'daki otoriteler, Bakunin'in, "karısı yanında olan bir adam, karısı yanında

²⁷⁵ Herzen, ed. Lemke, xv. 52, 110; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 93-4; Lemke, *Ocherki*, ss. 25, 165-6; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 552; Steklov, *M.A. Bakunin*, ii. 21.

olmayan bir adamdan daha az tehlikelidir" görüşüne katılıp katılmamakta net değillerdi; Bakunin, eğer pasaport verilmezse, arkadaşlarının, Antonia'yı Irkutsk'dan gizlice kaçırmaya hazır olduklarını duyurdu. Gerçi bu heyecan verici alternatife gerek kalmadı. Kasım'da, Antonia yola çıktı. Noel'i ve yılbaşını Premukhino'da geçirdi; Şubat 1863'de, bir sınır polisinin refaketinde Rusya'dan ayrıldı. Ayrılmadan önce kendisinden, herhangi bir mektup ya da yayın taşımadığına ve Rusya'ya asla dönmeyeceğine ilişkin bir bildirimini imzalaması istendi.²⁷⁶

s. 268

20. Bölüm

Politik Hedefler

Bakunin, Londra'ya, 1861 sonunda, Rus tarihinin kritik bir dönüm noktasında geldi. Geçen bahar, uzun zamandır beklenen, serflerin özgürlüğünün zirve noktasını oluşturmuştu. Kırım savaşının kaybedilmesinden ve II. Alexander'ın tahta geçmesinden beri yurt içindeki ve dışındaki Rus kamuoyu reformun zorunluluğu noktasında fikir birliği halindeydi. Bu

²⁷⁶ Lemke, *Ocherki*, ss. 26, 78, 171; *Materiali*, ed. Polonsky, ii. 554.

birleşik talebin sesi olan *Kolokol*, Rusya'dan resmen dışlanmışsa da, Rus liberalizminin yarı yarıya tolere edilen organı haline gelmişti. Son beş yıldır reformcular tam bir zafer kazanmış, reaksiyonerler sessizliğe bürünmüş ve engellemelerini gizli kapaklı yapar olmuşlardı. Fakat bir kere zirveye ulaşıp, serflerin özgürlüğü bir olgu olarak gerçekleşince ortaya önemli bir duraksama çıkmıştı. Şenlikler, durumu farketmeye başlayan her iki taraftan eleştirmenlerin karşısında genellikle geri planda kalıyordu. Bazıları, reformların önemli bir başarı kazandığını, kesin zaferin bundan sonraki kuşağa bırakılması gerektiğini düşünüyordu. Demokrasiye iyiden iyiye iştahlanmış diğerleri ise yetinmekten yana değillerdi ve eğer otokrasiye baskı yapılırsa daha fazla taviz koparacaklarını düşünüyorlardı. Rus kamuoyu, bir kere daha muhafazakâr ve radikal kamplara bölünmeye başlamıştı. 1861 yazında, bazı genç radikaller, gizli bir politik topluluk kurdular; sonbaharda öğrenciler arasında çıkan karışıklıklar üzerine Petersburg üniversitesi kapatıldı. Ürkek liberaller korkuya kapıldılar, polis yeni tedbirler almaya girişti. Bir taraftaki ajitasyon ve komplo havası, diğer taraftaki kuşku ve baskıya denk düşüyordu. Düşman güçler, reaksiyon ve devrim bayrakları altında toplandılar. Elli sonlarının perde arası, hızla sonuna yaklaşıyordu.

s. 269

Bakunin, Londra'ya geldiğinde, bu yeni gelişmenin sendromları daha yeni yeni ortaya çıkmaktaydı. Yeni kuşağın, Herzen'in liberalizmi ile, radikalizm ya da "nihilizm" (bu kelime henüz yeni yeni kullanılmaya

başlamıştı) arasında bölünmesi henüz su yüzüne çıkmış değildi; Bakunin, bizzat Herzen gibi, Herzen'in ve devrimcilerin aynı davayı temsil ettiklerine hâlâ inanmaktaydı. Fakat olaylar, konunun gündeme gelmesini zorladı. 1862 baharında, Petersburg'da büyük yangınlar çıkartıldı ve bu resmen "nihilistlere" (onların bu işi yapmadığı hemen hemen kesin olmasına rağmen) atfedildi. "Genç Rusya" karakteristik başlığı altında yeni bir gizli topluluk ortaya çıktı ve kendini, "devrimci merkez komitesi" olarak ilân etti. Petersburg yangınlarını izleyen kargaşalık ortamında, Herzen, net olmama tutumunun tüm meyvalarını topladı. Bakunin'in eski düşmanı kaçak liberal Katkov tarafından başı çekilen resmî basın, ilk kez açıkça Herzen'e nihilizmin gerçek babası olarak saldırdı; Petersburg'dan yeni gelen bir kız öğrenci Herzen'in gerçekten başkentteki yangınlardan sorumlu olup olmadığını öğrenmek amacıyla, Orsett House'u ziyaret etti. Bu tür eleştirilerden rahatsız olan Herzen, dengeyi yeniden kurmaya çalıştı, "Genç Rusya" manifestosunu zamansızlıkla ve "Rus olmamakla" suçlayarak tarafsızlığını ortaya koydu. Fakat bu orta yol, devrimcileri uzaklaştırırken, muhafazakârları yatıştırmadı; *Koloko*'un satışında büyük bir düşüş meydana geldi. Hayal kırıklığına uğramış Herzen, Sağ'a ve Sol'a tehlike sinyalleri gönderdi. O, ılımlılığın insanıydı ve ılımlı insanların kriz zamanlarındaki kaderini paylaştı. "Liberal parti" diye yazıyordu, Ağustos'taki bir mektubunda, "iki tekerlek arasında varlığını kaybedecek."²⁷⁷

Herzen, yola koyulmakta tereddüte düşer ve Ogarev ürkekçe sola yaklaşırken, Bakunin, keder, tereddüt ya da ürkeklik

nedir bilmiyordu. 1861'in o Aralık akşamı Orsett House'dan içeri daldığında, Herzen'e yarı yarıya unutulmuş geçmişten bir anakronizm olarak görünmüştü. O zamandan beri durum hızla zıddına dönüşmüştü. Hapishane yılları, koca bir on yılı Bakunin'in hayatından silmişti. Herzen'in ve *Kolokoľ*un adlarıyla ayrılmaz bir bütünlük içinde olan liberal dönemi tamamen atlamıştı. Devrimci kırklardan, doğrudan doğruya devrimci altmışlara geçmişti ve yalnızca onların arasındaki devamlılığın bilincine sahipti. 1862 sonbaharında, Herzen, hâlâ anayasal reform kör çıkmazında yalpalarken, artık geçmişten bir figür haline gelmişti. Devrim dışında herhangi bir gelişme tahayyül edemeyen Bakunin ise, yeni ileriye yürüyüşün öncüsü olmuş, Herzen'i felç eden dilemma Bakunin'i korkutmamıştı bile. Herzen ne kadar ılımlıysa, o da o kadar iflah olmaz bir aşırılık yanlısıydı. Orta yoldan nefret ettiği kadar başka hiçbir şeyden nefret etmezdi. Devrimcilerle ılımlılar arasında bir kere net bir çizgi çizildikten sonra, 1848'de olduğu gibi, 1862'de de, kendisini hangi safta bulacağı noktasında en ufak bir kuşku söz konusu değildi.

s. 270

Bakunin ile Herzen arasındaki temeldeki bu yöneliş farkı, hemen hemen eşit biçimde, temelden yöntem farklılığı ile güçlendiriliyordu. Herzen, yalnız ılımlı değil, aynı zamanda cumhuriyetçiydi. Bakunin'in Londra'ya gelmesinden dört yıl önce, kamuoyunu bu yönde oluşturmak için büyük bir gayretle çalışmıştı. Ne taraftar peşinde koştu, ne de parti kurdu, fikirlerini yaymanın ötesinde herhangi bir politik

aktiviteye girişmedi. Dört yıldan fazla bir zamandır, *Koloko*'nun yüzlerce nüshası, Rusya'ya, seyahatten dönenler ya da posta yoluyla gizlice sokulmuştu. Gizlilikten nefret eden Herzen, herhangi bir gizli haberleşme sistemi örgütlemeye gerek görmemişti. Gerek bilgi getirenleri, gerekse yayınlarını dağıtmak isteyenleri kendi olanaklarıyla bulmuştu.

Bütün bunlar, Bakunin'e göre, safdil bir amatörlüktü. O, kamuoyunu yavaş yavaş oluşturmak için kendine özgü stiliyle hareket eden bu adamı küçük görürdü. Bu cumhuriyetçi, yalnızca aristokrasiye ve entelijensiyaya hitap edebilirdi; çünkü her yerde halk - özellikle Rusya'da - büyük ölçüde okuma yazma bilmiyordu. Halka başka araçlarla yaklaşmak gerekirdi. Mihail, 1848'den, açık ve ilân edilmiş devrimci örgütlerin her biçiminin nafil olduğunu görüp reddetmeyi öğrenmişti. Özgürlüğünün son aylarında, yeraltı komplolarının ilk olgunlaşmamış deneylerini yaşamıştı. Şimdi, 1862'de, on üç yıl önce zorla koparıldığı çalışmalarına canlanmış bir coşkuyla yeniden sarılmıştı. 1849'da, bütün Bohemya'nın devrimci komplocular ağıyla kaplandığını hayal etmişti. Şimdi bu hedefini, bizzat Rusya'nın daha geniş alanlarına yönlendirmiş bulunuyordu. Bakunin, devrime, yalnızca bir hedefin aracı olarak inanmamıştı. O bir komplo ve entrika sanatçısıydı ve onları sırf kendileri olarak da seviyordu. O, her yerde, kesin hedefleri devrimci bir örgüt olan ve Herzen'in Rusça basılmış yayınlarını dağıtmaya hazır gizli ajanlara sahip olacaktı. Kendisi bu hareketin genel yöneticiliğini yapacaktı. Herzen ise yayıncılığını.

Ne yazık ki, Bakunin'in, bu tasarıların yerine gelmesi için yaptığı planlar, tasarının kendisi kadar basitti. O yıl, Enternasyonal Sergi için Rusya'dan birçok kişi gelmişti Londra'ya; Mihail'in yoluna çıkan bir çoğu, daha bağlantının niteliğini anlamadan, kendilerini muhtemelen onun kayıtlı üyesi olarak bulmuşlardı. Bunlar, son derece farklı çaplarda insanlardı. Bakunin'e karısının yolculuğu için yardım eden Nalbandyan gibileri devrimci davaya gerçek bir sempati duyuyor ve ne yaptıklarını biliyorlardı. Marguis de Traversi gibi diğerleri, bu sürgünü, diğer birçok Rus turisti gibi, sırf merak saiki ile ziyaret etmişlerdi; Londra'ya Sergiyi görmeye geldiği söylenen Voronov adlı genç bir gazeteci, Bakunin'le tamamen tesadüf eseri karşılaşmıştı. Fakat hepsi de Bakunin'in ağına takılan balıklardı. O, hepsini de, soruşturma yapmaksızın kabul etmişti ve bazen de hemen hemen iradeleri hilafına yapmıştı bunu. Ne itiraz dinlemiş, ne geri çevirmeleri kabul etmişti. Onlara görev ve talimatlar vermiş, Rusya'ya geri giderlerken ellerine yasak yayınlar tutuşturmuş, kendileriyle gizli haberleşmeler için kodlar yollayacağına söz vermişti. Bu silahlanmış, kaygısız ve bazen düşüncesiz temsilciler, Rus gizli polis sisteminin acımasız ve inceden inceye düzenlenmiş tuzakına doğru yola çıkmışlardı.

Bakunin'in kodlamalarından bir çoğu bilinmektedir. Bunlar acıklı surette basittir. Bunların en eskilerinde, Herzen, "özel centilmen" ya da "özel", Herzen'in oğlu, "genç" ve Ogarev "şair"dir - bu kodlar, en ufak bir araştırma yapacak polis görevlisini çok az uğraştıracak niteliktedir. Bunları takiben, biraz daha anlaşılması güç olanlarında, Herzen, "Baron Tiesenhausen", Ogarev, "Kosterov", hapishane "cafe", bir Türk, "ayakkabıcı" vb. olmaktadır.

Bakunin'in bir diğerkod adı "Brykalov"dur ve kendisinden üçüncü bir kişı gibi söz etmektedir; tuz fiyatının düştüğü ya da buğday fiyatının yükseldiğine ilişkin birbirini tutmayan cümlelerle, dıştan bakınca bir iş mektubu izlenimi verme umudu taşıdığı anlaşılmaktadır. Fakat Bakunin, oyunun en temel kurallarından habersizdir. Kodladığı mektubun kodunu mektuba eklemek gibi. Bir mektuba basit bir dille başlamakta, sonra da kodu belli etmek için, "yok hayır, sözlük yardımıyla yazsam daha iyi olacak" demektedir. Bu naif uygulamalar, Bakunin'in ciddi bir komplocu olduğu yolundaki her türlü iddiayı silip süpürmektedir. "Büyük Liza", üç yaşındaki adaşı oyuncaklarıyla oynarken nasıl masum bir ruh halindeyse, aynı onun gibi şifrelerle oynamaktaydı.²⁷⁸

s. 272

Öte yandan, mektuplaştığı kişiler için sonuçlar daha az zarar verici değildi. Alexander'ın tahta geçişinden beri Rus otoritelerine yayılan hoşgörü havası, Londra'daki sürgünlere karşı son birkaç aydır hızla tersine dönmüştü. Peter ve Paul, Schlüsselberg ve Sibirya'dan kopup gelmiş dehşetengiz ajitatorle takviye edilmiş *Koloko*'un editörlerine artık toplum düşmanı muamelesi yapılıyordu. Faaliyetlerini ve çevrelerini rapor etmek üzere Londra'ya gönderilen ajan, Herzen'in, Orsett House'da Çarşamba ve Pazar günleri düzenlediği enikonu açık toplantılara sızmakta fazla güçlük çekmedi. Bu yollarla otoriteler, Londra'yı ziyaret eden Vetoşnikov adlı bir tüccarın, Temmuz'un başında,

²⁷⁸ Lemke, *Ocherki*, ss. 28, 75-81, 106, 115-16, 130.

sürgünlerden Rusya'daki sempatizanlara yazılmış çok sayıda mektupla birlikte Petersburg'a geleceğini öğrenmişlerdi. Vetoşnikov, beklendiği gibi, 5 Temmuz 1862'de sınırı geçti ve derhal tutuklandı.²⁷⁹

Vetoşnikov'un tutuklanması, sonuç olarak otuz iki kişiyi kapsayan geniş bir polis tahkikatının başlangıç noktasını oluşturdu. Vetoşnikov'un üzerinde, Bakunin'den Nalbandyan'a yazılmış iki şifreli mektup, Bakunin'den Natalie Bakunin'e yazılmış bir mektup, Herzen ve Ogarev'den, dönemin en ciddi politik gizli örgütü *Toprak ve Özgürlük*'ün baş örgütçüsü Serno-Solovyeviç'e yazılmış mektuplar bulundu. Serno-Solovyeviç ve Nalbandyan derhal tutuklandılar, Nalbandyan'ın evinde de Bakunin tarafından yazılmış en az beş şifreli mektup ve Turgenyev tarafından yazılmış bir mektup bulundu. Bu mektuplarda gizlice mektuplaşıldıkları konusunda sözü geçenler arasında Voronov ve Marquis de Traversi de bulunuyordu. Sırasıyla ikisi de tutuklandı. Marquis'in evinde yapılan aramada çeşitli adreslere yollanmış bir yığın mektupla - Bakunin'den karısına, Natalie Bakunin'e, Nalbandyan'a ve Turgenyev'e - birlikte, karısından Bakunin'e yollanmış bir mektup da ortaya çıktı. Bütün bu mektupları neşeyle kabul eden kaygısız Marquis, bunları yerlerine ulaştırmak için herhangi bir adım atmamıştı²⁸⁰

s. 273

Bu sırada Rus otoriteleri bir başka yağlı lokma peşindeydiler. 1862 Mayıs'ının sonunda, Bakunin, aynı kaygısız ruh hali

²⁷⁹ Lemke, *Ocherki*, ss. 20-21.

²⁸⁰ Lemke, *Ocherki*, ss. 24-8, 75-83, 92, 120-35.

içinde, Kuzey İtalya ve Avusturya üzerinden Rusya'ya dönen iki diğer Rusa, bu ülkelerdeki kişilere yazılmış bir paket mektup teslim etmişti. Bu mektuplar arasında, Bakunin'den Garibaldi'ye ve sekreterine ve bir önceki bölümde sözü edilen Fric kardeşlere yazılmış mektuplar da vardı. Yolcular, Nichiporenko ve Potekhin, Avusturya sınırındaki Pescieri'ye kazasız belâsız ulaştılar. Fakat burada, mektupları taşıyan Nichiporenko bir sinir krizine tutuldu. Arkadaşının, belgelerin tehlikeye atılmasının suçlanmaya yol açacağı yolundaki boşuna telkinlerine rağmen, onları, Gümrükteki bir bankın altına çabucak attı ve yoluna devam etti. Bundan daha budalaca bir şey olamazdı. Birkaç gün sonra Avusturya otoriteleri terkedilmiş evrakları buldular. Kısa bir araştırma, dökümanların niteliğini ve taşıyıcısının kimliğini ortaya çıkarttı. Ağustos başında, mektupların kopyaları Avusturya otoriteleri tarafından, Petersburg'daki Rus polisine gönderildi ve yürürlükteki dosyaya ilave edildi; Nichiporenko, apar topar, hapisanedeki diğer sanıkların yanına gönderildi.²⁸¹

Bu kadar çok delil, otoriteleri aylarca uğraştırdı ve soruşturmanın uzamasına yol açtı. Bütün tutukluların ifadeleri alındı. Paris'te bulunan Turgenyev'e bir soru listesi gönderildi. Cevapları yetersiz bulundu ve 1863 baharında, sorgu için Petersburg'a çağrıldığıında, kendini eski arkadaşlarından fikirce ayırmak için hiç de kahramanca olmayan bir çaba gösterdi. De Traversi, sorguda delirdi, karısını sadakatsizlikle ve Çarı Bakunin'le gizli ilişkileri olmakla suçlayarak bir askerî hastanede öldü. Bir enkaz haline gelmiş Nichiporenko, aşağı yukarı aynı zamanda hapisanede öldü. Otuz

²⁸¹ Lemke, *Ocherki*, ss. 85-92, 108-12.

iki sanığın çoğunun tecrit yaşamı, Aralık 1864'e kadar, iki yılı aşkın bir süre devam etti ve bu süre içinde Senato herhangi bir karar vermedi. Serno-Solovyeviç, on iki yıl kürek cezasına ve Sibirya'da sürekli sürgüne mahkûm edildi, Vetoşnikov'a, Sibirya'da sürekli sürgün cezası verildi. Nalbandyan, bir taşra kasabasında polis gözetimi altında yaşayacaktı. Turgenyev ve Voronov, beraat edenler arasındaydı.

s. 274

Bakunin'in, Rusya'da bir devrimci örgüt kurma teşebbüsü böylece meşum bir sonla noktalandı. Ne olup bittiğine ilişkin haberler Londra'ya ulaşıncaya kadar aylar geçti. Bakunin, bu süre içinde, Herzen'in, "gevezelikleriyle arkadaşlarının hayatını mahvetti" azarlamasına kulak asamayacak ölçüde başka şeylere yoğunlaşmıştı.²⁸²

* * *

Bu talihsiz entrikalar, Bakunin'in Rusya'daki devrim davası için gösterdiği çabaları sona erdirmeyi. Londra'daki ilk altı aylık döneminde giriştiği diğer iki deney, faaliyetlerinin kopuk ve bağlantısız niteliğinin ortaya çıkmasına ve Herzen'le ilişkilerinin gittikçe gerginleşmesine yol açtı.

Bu olaylardan ilki tuhaf bir tesadüfle başladı. Bakunin'in Londra'ya gelmesinin arifesinde, Herzen, dinî muhalifler ve politik sürgünler içinde bağlantılar kurmak üzere

²⁸² Lemke, *Oчерki*, ss. 142, 182, 221-3; Herzen, ed. Lemke, xvi. 492.

Londra'ya gelen Rus Eski Müminler tarikatının piskoposu Paphnutius tarafından ziyaret edilmişti. Paphnutius, Eski Müminlerin devrimci mensupları arasında bulunan papazlarından birinin Prag Kongresinde hazır bulunduğundan söz etti. Herzen, bu anıya özel bir ilgi duymadı. Fakat Bakunin, bu hikâneyi duyunca müthiş heyecanlandı. Belki de, Peter ve Paul'de *İtirafını* yazdığından beri, yaşlı, kurnaz arkadaşı Miloradov'u aklına getirmemişti. Fakat şimdi, Miloradov'u hor gördüğünü unutmuş ve yalnızca, Eski Müminleri, Rus köylüleri arasında devrimci karışıklık yaratmakta kullanmak üzere onu Prag'a getiren geçici umudu hatırlamıştı. 1848'in o büyük günlerine geri döndü. İşte, boşa geçen on üç yıl içinde paslanmış devrimci kapasite için verimli alanlar karşısında ydı. Paphnutius'u işlemeye karar verdi.

s. 275

Piskopos, Fulham'da, bu ilk görüşmenin bir ölçüde satirik anlatımını gelecek kuşaklara bırakan Kelsiev'le birlikte kalıyordu. Bakunin, merdivenleri yavaş ve ağır adımlarla çıkarken, bir yandan da güçlü bas sesiyle, Rus Kilisesinin, "Tanrı, seni Ürdün'de vaftiz ettiğinde" ilahîsini söylüyordu. Bu melodramatik giriş, zekî din adamının, bunun şarlatanca bir tutum olduğnı anlamasıyla başarısızlığa uğradı. Fakat göze girmekte kararlı olan Bakunin'in cesareti kırılmadı. Gemi yolculuğ sırasında, İngiliz din adamı Koe'yi, Protestanlığa sempati duyduğna ikna etmişti. Eski Müminleri Ortodoks Kilisesinden ayıran doktriner farklılıkla son derece ilgilendiğ konusunda muhalif Rus piskoposuna teminat verdi ve kendisinin tarikata

katılması için çok küçük bir ikna çabasına ihtiyaç duyduğunu ima etti. Büyük bir inançla, ruhların selâmetinin hafife alınacak bir sorun olmadığını açıkladı ve selâmetle devrimin ikiz kardeşler olduğuna, Eski Müminlerin Ortodoks Kilisesini alaşağı edeceğine, Çarın kendisini bir Eski Mümin olarak deklare edeceğine ilişkin, gelecek konusundaki süslenmiş görüşlerini açıkladı.

Bütün yüzeysel farklılıklarına rağmen, bu tuhaf çiftin arasında kesinlikle bir karakter benzerliği vardı. Her ikisi de farklı ve uzlaşmaz ideallere sahip olduklarını biliyorlardı. Fakat her ikisi de, naifçe bir körlükle kurnazlığın tuhaf bir karışımıyla, birbirlerini kendi amaçları için kullanmayı düşünüyorlardı. Bu ikiliden piskoposun ayakları daha yere basıyordu ve daha az safdildi. Bakunin'in yaltaklanmalarını dinlemek için Londra'da daha fazla kalmadı. Fakat, 1862 baharında Kelsiev, Rusya'ya gizli bir ziyaret yaptı; orada yaptığı araştırmanın sonucunda, *Kolokoľ*un, arasıra, Eski Müminlerin sorunlarına adanmış özel ekler hazırlamasına karar verildi. Ogarev'in editörlüğünde, bu ekler, iki yıl boyunca aşağı yukarı düzenli olarak çıktı ve bu projenin hayata geçmesinde etkisi olduğuna kuşku olmayan Bakunin, Eski Müminlerin büyük bir devrimci güç olduğu yönünde yazma ve konuşma yapma fırsatını hiçbir zaman kaçırmadı.²⁸³

s. 276

Herzen'in tavrını, her zamanki uzak duruşu belirledi. Bu Rus tarikatına çok fazla tolerans gösteremeyecek kadar entellektüel ve uzlaşmazdı. Fakat, *Kolokoľ*u Rusya'daki,

²⁸³ Herzen, ed. Lemke, xv. 342-53, 398.

acı çeken tüm ezilen sınıfların forumu haline getirmekle gurur duyardı; belki de, bu budalalığın, eğer kendi kanatları altına alınırsa tehlikeli boyutlara ulaşamayacağını hesap etmişti. Kelsiev'in Rusya'daki misyonunu onaylamadı. Ama muhtemelen gerekli para desteğini yaptı. Bu, Herzen'in, Bakunin'in coşkusu ve Ogarev'in tatlı dilliliği sonucunda, aslında kendi kararına kalsa reddedeceği bir girişime adını ve parasını yatırdığı ilk olaydı, ama son olay değildi. Bunun cezası iki yıl sonra geldi. 1864 başlarında, muhtemelen Çarlık hükümetleriyle yapılan pazarlıklar sonucunda, Eski Müminlerin Paşpiskoposu, "Londra'da ikamet eden şeytan düşünceli ateistleri", "en büyük dinsiz şeytan Voltaire'nin ajanları olmakla suçlayan bir Piskoposluk Mektubu yayımladı ve net bir şekilde gösterdi ki, "özgür düşünceliler" için yazılmış Rusça mektuplar, Canavarın Sayısına yenilerini ekliyordu. Komedi bitmişti. Ogarev'in *Kolokol* ekleri bir daha çıkmadı ve Bakunin bir daha Eski Müminlerin devrimci özelliklerini ağzına almaz oldu.²⁸⁴

* * *

Eğer Eski Müminler, Bakunin'in devrimci yaşamında sadece bir perde arasıysa, bundan sonraki olay, bir sapma olarak çok daha fazla perde arasıdır. Bu olay, onun yalnızca coşkunluğunun yol açtığı ihtiyatsızlığı değil, fikirlerindeki aşırı istikrarsızlığı da gösterir. 1861 sonbaharında, Herzen, Martyanov adlı bir

²⁸⁴ Herzen, ed. Lemke, xv. 342-53, 398; xvi. 470-71.

Rus köylüsü tarafından ziyaret edildi. Bir serf olarak doğan Martyanov, iş çevirme becerisi sayesinde, özgürlüğünü satın almak için büyük miktar bir para biriktirmiş ve eski efendisi tarafından dolandırılıp muameleler iptal edilmişti. Rusya'da adalet aramak boşunaydı, büyük bir acıyla Londra'nın yolunu tuttu ve Orsett House'a yıkımının öyküsünü anlattı. "Rus halkının" otantik temsilcilerinden birinin Londra'daki sürgünler tarafından konuk edilmesi pek seyrek olaylardan biriydi. Herzen ve o sırada yeni sahneye çıkan Bakunin'le kontak kurmanın verdiği cesaretle, Martyanov, kısa sürede, kişisel olarak aldığı yarayı, bir bütün olarak Rus halkının acısıyla birleştirdi. 1862 Nisan'ında, *Kolokol*'un bir sonraki sayılarında yayımlanacak, Çara yazılmış, son derece dikkat çekici bir mektubu posta yoluyla gönderdi. Martyanov, sınıfının, hanedanın sadık destekçisi olma geleneksel tutumuna sahipti. Kendisine adil davranmayan devlete karşı ne kadar acı şikayetlerde bulunursa bulunsun, Rusya'nın kaderine, Romanov olmayan birisinin hükmetmesini hayal etmesi bile zordu. Rus halkının Çarını sevdiğini özellikle vurguluyordu. Fakat Romanov, "İmparator" (soğuk, yabancı bir sözcük olarak) ve "Otokrat" olmak yerine, "Rus ulusunun Çarı" olmalıydı. Martyanov, Alexander'dan, Rus Ulusal Meclisi'ni toplamasını talep ediyordu.

285

s. 277

Hem Bakunin, hem de Herzen, bu cesur davranışı alkışladılar. Fakat onların özel reaksiyonları temelden farklıydı. Herzen,

²⁸⁵ Lemke, *Ocherki*, ss. 335-50.

Martyanov'a kibar bir lütufkârlıkla davranıyordu. Bakunin ise, bu naif, dürüst Rus köylüsüne kapılıp gitmişti. Toprağının kokusunu getiren Martyanov gibi herhangi biri, Herzen ve Turgenyev gibi entellektüelleri etkilemese de, Bakunin'in ruhunu derinden titretirdi. Bu, Bakunin'in, onu zamanın tüm radikal ve devrimcilerinden farklı kılan fitrî sadeliği idi. Herzen, Rus halkını, Marx, proletaryayı idealize etmişti. Fakat Herzen'in ideallerini, bir çiftlik emekçisinden, Marx'ın bir fabrika işçisinden borç aldığını hayal etmek imkânsızdır. Yalnızca aristokrat Bakunin, bir eski serfle ilişkilerinde hiç zorlanmadan sınıf bilincinden azade olabilirdi ve Martyanov ondan nasıl etkileniyorsa, kendisinin de ondan etkilenmesinde hiç bir gariplik görmezdi.

İki adam arasında, Paddingdon Green'de, çay ve tütün eşliğinde sıcak bir dostluk gelişti. Bakunin, yeni arkadaşına inançla yardımcı olmak üzere, Çarın bir Ulusal Meclis toplaması için imza toplamaya başladı; *Kolokol*'da, Martyanov'un etkisini net bir şekilde yansıtan uzun bir makale yazdı. Makaleye, *Halkın Davası: Romanov mu, Pugaçev mi, Yoksa Pestel mi?* başlığını koydu. Rusya'nın önünde üç alternatif bulunduğunu yazıyordu: Pestel'in 1825'de giriştiği gibi bir entelijensiya devrimi; Pugaçev'in, Büyük Katerina günlerinde liderlik ettiği gibi bir köylü *jacqueriesi*; ya da II. Alexander'ın desteğinde kansız bir devrim. Herzen'in tersine, Bakunin, burjuva entelijensiyasının devrimci liderliğine asla inanmamıştı. Bu yüzden, seçim, Alexander'la yeni bir Pugaçev arasında yapılacaktı.

Gerçeği konuşalım. Eğer Romanov kendisini bir Petersburg İmparatorundan bir Ulusal Çara dönüştürürse, onu bütün kalbimizle izleyeceğiz. Onun standartlarını sevinerek kabul edeceğiz, çünkü Rus halkı hâlâ onu tanımaktadır ve onun gücü harekete geçmeye hazır bir şekilde yoğunlaşmıştır, eğer bu gücü halkla vaftiz edecek olursa, önünde durulmaz bir güç olacaktır. Onu izleyeceğiz, çünkü yalnız o, Rus ya da Slav kanı dökülmeden büyük, barışçı bir devrimi yerine getirebilir.²⁸⁶

Bu makalede, Bakunin'in temel ilkeleriyle çatışan hiçbir şey yoktur. *İtiraf*da, I. Nikola'ya devrimin liderliğini teklif etmişti. Aynı şeyi, Sibiry'a'da Muravyev'e önermişti. Şimdi bunu II. Alexander'a teklif etmemesi için hiçbir neden yoktu. Fakat, *İtiraf*dan haberi olmayan ve Bakunin'in Muravyev taraftarlığından yalnızca şaşkınlığa düşen Herzen'in, Romanov'un birdenbire bir devrimci kahraman rolüne yükseltilmesi karşısında yapabileceği hiçbir şey yoktu. Bakunin gibi zekî bir insanın nasıl olup da cahil bir köylünün takipçisi olabildiğine bir türlü akıl sır erdiremiyordu; bu yüzgeri ediş, ona en ham oportünizm olarak görünüyordu. Herzen, bir demokratı. Eğer bir an için Alexander'la bir iş yapacaksa, bu yalnızca bir anayasal egemenlik çerçevesinde olabilirdi. Bakunin'in devrimci diktatörlüğü, belirsiz ve izahı net olmayan bir fikirdi. Fakat bu fikrin, her halükârda meşrutî monarşi ile ortak bir yanı yoktu. Bakunin, Herzen'in tanımıyla, kesinlikle bir demokrat değildi; onun talep ettiği ulusal meclis, açıkçası, parlamenter demokrasinin organı değildi. Herzen, bu makaleyi, "Bakuninist demagojinin karmaşası" olarak niteledi. Ogarev, daha ılımlı bir şekilde, makaleyi, "Çarcı kafa karışıklığı" olarak eleştirdi. Bakunin'in,

²⁸⁶ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 396-418.

doğal olarak makaleyi desteklemesi için Martyanov'un "hakem"liğini talep etmesi, Herzen'in, Bakunin'in fikirlerini ifade ederken "dışardan etkilenmemesi" gerektiği şeklindeki acı alaylarını kışkırttı. Herzen kesinlikle etkilenmedi. Makaleyi *Kolokoľ*'da basmayı reddetti, böylece Bakunin'le arasındaki zor ilişkiye yeni bir ihtilaf noktası daha eklenmiş oldu.²⁸⁷

s. 279

Bakunin'in Martyanov'la ilişkisinin hikâyesi bundan sonra kısaca özetlenebilir. 1862 sonbaharında *Halkın Davası*, bağımsız olarak Londra'da yayımlandı ve böylece büyük ihtilaf herkesin gözleri önüne serilmiş oldu. O yılın sonuna doğru, Martyanov, sonradan Bakunin'in anarşizm felsefesinde ete kemiğe bürünecek bazı fikirleri önceden haber veren *Halk ve Devlet* başlıklı bir broşür yayımladı. Nisan 1863'de, Bakunin, Londra'dan ayrıldıktan sonra, Martyanov, Herzen'in uyarılarına kulak asmadan Rusya'ya dönmeye karar verdi. Bir Rus köylüsü, kendi ülkesinin dışında sürekli barınabileceği bir üs bulamazdı; Martyanov, kendisini adadığı Çarın samimiyetinden kuşku duyamayacak kadar dürüst ve sofistike olmaktan uzak bir insandı. Sınırdan tutuklanıp Sibirya'da beş yıl kürek cezasına çarptırılınca gerçekten şaşırıldı. Tarih sahnesinde kısa bir süre göründükten sonra, orada, 1866 yılında öldü.²⁸⁸

²⁸⁷ Herzen, ed. Lemke, xv. 354, 549; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 148.

²⁸⁸ Lemke, *Ocherki*, ss. 350-56.

Bu sırada, Rusya'nın politik çehresi hızla değişmeye başlamıştı. Yeraltı örgütleri, en önemlisi, Nikola Serno-Solovyeviç'in *Toprak ve Özgürlük*'ü olmak üzere tüm ülke çapında yayılmıştı. Olayın doğası icabı kaçınılmaz olarak, bu konularda çok az yazılı kaynak kalmıştır günümüze, dolayısıyla *Toprak ve Özgürlük*'ün öyküsü karanlıkta kalmıştır. Fakat, bu örgütün kuruluşu, Serno-Solovyeviç'in 1861 Eylül'ünde Londra'yı ziyaret ettiği dönemde meydana gelmiş gibi gözükmemektedir. *Toprak ve Özgürlük* ismi, Herzen'in iki favori sloganının birleştirilmesinden oluşmuştur ve doğrudan, Ogarev'in, *Kolokoľ*'da yayımlanmış, "Halkın ihtiyacı nedir? Son derece basit. Halk, Toprak ve Özgürlük istiyor" diye başlayan makalesinden alınmıştır. Şurası açıktır ki, Ogarev'in başından beri ateşli bir şekilde taraftar olduğu ve örgütçülerin bunun için her şeyi yaptığı koşullarda Herzen'in bu davaya destek ve sempatisini vermemesi zordu. Bakunin'e başından beri daha az güveniyorlardı. O, Rus devrimcilerinin davasına ilgi duymayan Avusturya Slavlarıyla işbirliğini uygun görmüyordu.²⁸⁹

s. 280

Serno-Solovyeviç'in tutuklanması, yeni doğan topluluğa ağır bir darbe olmuş olmalıdır. Fakat çalışmalar durmadı; 1862 sonbaharında en büyük Rus kentlerinde gruplar oluştu. Haberler Londra'ya ulaştı ve Bakunin'in zaptedilmez bir şekilde yeni bir

²⁸⁹ Herzen, Ed. Lemke, xvi. 77, 83.

enerjiyle harekete geçmesine yol açtı. Merkezî Avrupa'daki Slavlar hakkındaki ilüzyonu yok olan, Eski Müminlerden aradığını bulamayan ve Martyanov'un "Çarizm itiraf"ından hayal kırıklığına uğrayan Bakunin, büyük bir hevesle *Toprak ve Özgürlük*'e kollarını açtı. *Kolokoİ*da ağırlığını yeni hareketten yana koymalıydı. Herzen, Rusya'yla bağlantı kurulması için uygun noktalara - Rus Polonyası sınırına, Galatz'a, Odesa'ya, Konstantinopolis'e ajanlar yollamalıydı. Propaganda, Kafkasya'ya, Gürcistan'a, daha yukarılara, Volga'ya, Nizhny-Novgorod'a, Don'a yayılmalıydı. Daha Rusya'dan yeni gelmiş ve eğer Herzen gerekli malî desteği sağlayacak olursa bu tehlikeli misyonu yerine getirmek için yanıp tutuşan Nikola Zhukovski adlı bir genç buldu. Bakunin, Zhukovski'ye, ismi bilinmeyen bir Bulgar'ın (muhtemelen Londra'da tanışmıştı) Türk pasaportunu temin etmişti.²⁹⁰

Herzen, *Toprak ve Özgürlük*'e başından itibaren kayıtsız davrandı ve Bakunin'in bu yöndeki çabalarına derin bir güvensizlik duydu. Bu girişimin de "fiyasko ya da budalalıkla" sonuçlanacağı konusunda güçlü bir önsezi içindeydi. Herzen için politik propaganda, sonuçlarını yıllar ya da on yıllar içinde gösterecek bir zaman sorunuydu. Bakunin, daima plansız programsız hareket ederdi. Daima devrimin elinin kulağında olduğunu düşünür ve "dokuz aylık hamilelik tamamlanmadan, üçüncü ay çocuğu doğurmaya" kalkardı. Sabır tavsiyesinde bulunan Ogarev, başka ve daha tuhaf bir teşbihte bulunmaktadır. Bakunin, diye yazmaktadır, birisinin yetişkin olmayan bir kıza aşık olduğu gibi, devrime aşık olmuştur. İnsanî aşkıta, bu durumda beklemekten başka çare yoktur - ki

²⁹⁰ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 90-92.

beklemenin anlamı, kızın kendisinden hoşlanacak çağa gelmesidir. Ancak ne Bakunin'in, ne de *Toprak ve Özgürlük* mensubu gençlerin, gelini beklemeye tahammülleri vardı. Ocak 1863'de, Serno-Solovyeviç'in arkadaşlarından biri, topluluğun yürütme kurulunun üyesi Sleptsov Londra'yı ziyaret etti ve *Kolokol*'un editörleri tarafından, derginin yurtdışındaki "temsilcisi" olmaya davet edildi; sürgünler, ilk kez, *Toprak ve Özgürlük* hakkındaki politikalarını net bir şekilde savunma gerekliliği ile karşı karşıya kalıyorlardı.²⁹¹

s. 281

Herzen'in bilincinde gittikçe daha yüksek boyutlara ulaşan son on iki aydaki dilemma, artık kaçınılmaz bir şekilde karşısına çıkmıştı. Ogarev'in tavrı, özellikle acı vericiydi onun için. Ogarev, Herzen'in acı kuşkuculuğuyla yapması mümkün olmayan şeyi yapıp, aynı Bakunin gibi, genç devrimcilere kucak açmıştı; Herzen, arkadaşını yaralamadan Bakunin'i vuramazdı. Bu zor durumda, her zamanki gibi, alay ve eleştiriye başvurdu. Sleptsov'un tavrını ukalâca ve yukardan bulmuştu. Soğuk bir havaya bürünerek, *Toprak ve Özgürlük*'ün Rusya'da ne kadar taraftarı olduğunu sordu. Sleptsov, "Petersburg'da birkaç yüz ve taşrada üç bin" diye iddia etti. Sleptsov çıkıp gidince, Herzen, Ogarev ve Bakunin'e, istihzayla, ona inanıp inanmadıklarını sordu; Ogarev, sıkıntılı bir sessizliğe bürünürken, Bakunin, kaygısız bir havada, şu anda bu kadar olmasa bile yakında olacağı yanıtını verdi. Akılcı

²⁹¹ Herzen, ed. Lemke, xvi. 68, 90; *Pisma Bakunina*, ad. Dragomanov, s. 89.

itirazlar, onu, bütün kalbiyle tuttuğu yoldan asla döndüremezdi.²⁹²

s. 282

Herzen'in fitrî feraseti, *Toprak ve Özgürlük*'ün iddialarının boşluğunu ve manzarasını ortaya koydu. Fakat uzak görüşlülüğü, onu kurtarmadı. Yalnız iki müttefikinin coşkusunun değil, koşulların zorunun da kurbanı oldu. Hem Hükümete, hem de devrimcilere karşı aynı anda savaşılamazdı. Bütün ününü ve pozisyonunu harcamadan Hükümetle barış yapması olanaksızdı. Gizli örgütlere ve komplocu eylemlere karşı itirazlarını bordadan aşağı fitlatmak pahasına devrimcilerle el ele vermekten başka seçimi yoktu. Söylene söylene ve üzümlere teslim oldu. "*Toprak ve Özgürlük* topluluğunun yurtdışı baş temsilciliği" görevini kabul etti; 1 Mart 1863'de, *Kolokol*'da, yeni örgütün doğuşunu duyuran ve onun "aynı yolda savaşan kardeşler" olan üyelerini selâmlayan bellig bir manifesto yayımlandı. Bakunin'in gücünün, Ogarev'in güçsüzlüğünün ve olayların mantığının zorlamasıyla, Herzen, kendi iradesine rağmen, reformcudan devrimciye ve cumhuriyetçiden komplocuya dönüşmüştü.²⁹³

Fakat bu aşamada - yaklaşık manifestonun *Kolokol*'da yayımlanmasından bir hafta önce - Bakunin, İsviçre'ye gitmek üzere Londra'dan ayrıldı ve *Toprak ve Özgürlük*'ün kaderi, çok daha önemli bir konu olan Polonya ayaklanmasıyla birleşti.

²⁹² Herzen, ed. Lemke, xiv. 440.

²⁹³ Herzen, ed. Lemke, xvii. 107-8.

21. Bölüm

Polonya

Polonya, Bakunin'in devrimci hayatında önemli bir rol oynamıştır. Ulusal özyönetime coşkusunu ilk kez Polonya davasında göstermişti. 1847 sonbaharındaki ilk kamuya yönelik konuşmasını bu konuda yapmış, bu yüzden Paris'ten sürülmüştü. 1848 ilkbaharında, Doğu Avrupa'ya gitmesine neden olan da Polonya'ydı. Prag Kongresi, Polonya sorununu Slav kardeşliği gibi daha geniş bir çerçevenin içinde ele almış, bu sorun geçici olarak, Mihail'in kafasında ikinci plana düşmüştü. Fakat Sibirya'daki Polonyalı arkadaşları ve Polonyalı bir kızla evlenmesi (gerçi karısı Polonya sorununa en ufak bir ilgi duymuyordu) bu soruna ilgisini canlı tutmuş, *Rus, Polonyalı ve Diğer Slav Dostlara* manifestosunda ilân ettiği üçlü kurtuluş programında konu başlıklarından biri olarak ele almıştı: Rusya, Avusturya Slavları, Polonya. Polonya sorununun özü olan Rusya Polonyası sorunu, kısa süre önce yeni bir aşamaya girmişti. Polonya, II. Alexander rejiminin ilk yıllarında Rusya'da yayılan liberal isteklerin bulaşmasından

muaf değildi. Polonyalıların arzuları yeniden canlanmıştı. Çarın daha aydınlanmış danışmanları, baskı altındaki bölge için "yönetmelik özerklik" fikrini kurcalamaya başladılar.

Durum, Polonya kampında birbirine rakip iki fraksiyonun varlığı nedeniyle karmaşıktı. Şimdi Varşova'da iki paralel örgüt yayılıyordu: *Szlachta* Komitesi ya da toprak sahipleri ile Merkezî Ulusal Komite. Birinci örgüt, "kurtuluşun", yeni Polonya'nın toprak sahibi efendilerine toprak kazandıracağını umut ediyordu. Ulusal Komite ise, özgürlüğü, yalnız Rus boyunduruğundan kurtulmak olarak değil, Polonyalı toprak sahiplerinin daha az incitici olmayan tiranlığından da kurtulmak olarak anlıyordu. Hedeflerdeki ve çıkarlardaki bu bölünmeye, eşit ölçüde farklı politikalar eşlik ediyordu. Polonya soylu sınıfı, mümkün olduğu yerde Rus otoriteleriyle işbirliğine eğilimliydi. Polonya demokratları ise doğal müttefiklerini Rus radikallerinin ve devrimcilerinin arasında buluyorlardı.

s. 284

Bu durumda, Rus hükümetinin, Polonya aristokratlarını Polonya radikallerine karşı kullanması kaçınılmazdı. Fakat bu politikanın yürürlüğe konmasında bazı özel zorluklar da söz konusuydu. Önde gelen birçok Polonyalı toprak sahibinin atadan kalma malikâneleri, Polonya'dan, Doğu Avrupa'dan, Baltık ve Karadeniz üzerinden, Litvanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın geniş alanlarına yayılıp bölgenin serf nüfusunu egemenlikleri altına aldıkları refah günlerinde kazanılmıştı. Polonya *Szlachta*'sı, "özgür" Polonya derken, bu Polonyalı olmayan bölgeleri de kapsamayı hayal

ediyordu. Sözde "Kongre", Ruslar tarafından "yönetmelik özerklik" vermek için tanınan bir alan olarak Polonya'yı, doğu sınırında, Polonya ulusal isteklerinin etnografik sınırlarının ötesine geçirdi. Polonyalı toprak sahiplerinin bölgesel aç gözlülükleri, Rus Hükümetiyle, *Szlachta* Komitesi arasındaki işbirliğini daima belirsiz hale getiriyordu. Öte yandan, Ulusal Komite ile Rus devrimcileri arasındaki bağlar daha da sıklaşmıştı; her iki taraf için de bölgesel sorun, sosyal sorunun yanında ikincildi ve bölgesel olanı, her halükârda kağıt üzerinde, bölgede yaşayan halkın iradesine belli belirsiz bir referansta bulunarak çözmeye hazırdılar. Fakat Polonyalı demokratlar arasında bile birçokları, fırsat çıktığında, *Szlachta*'nın bol keseden sunduğu bölgesel yayılma olanağını reddetmiyorlardı.

Bakunin, 1862 yazında, Londra'da eski entrikalarını örerken, Polonya tarihinde önemli bir an yaşıyordu. Mayıs'ta, Alexander, liberal fikirleriyle bilinen, kardeşi Grand Dük Konstantin'i, Polonya'ya naip olarak atadı; pro-Rus eğilimli bir Polonyalı aristokrat olan Marquis Wielopolski, Sivil Vali tayin edildi. Bu jestlerin amacı ortalığı yatıştırmaktı. Fakat bunlara eşlik eden yerel özyönetim programı, aristokratlara bile gülünç göründü ve demokratları umutsuzluğa sürükledi. Bir Polonyalı terzi, Grand Dük'e, iki matbaacı ise Wielopolski'ye ateş etti. Atışlar boşa gitti ve sözde suikastçılar idam edildi. Fakat her iki tarafta da büyük bir gerginlik meydana geldi, açık çatışma kesindi. Yaz ve sonbahar boyunca, Ulusal Komite, mücadelenin hazırlanmasıyla meşgul oldu. Varşova, Petersburg ve Batı Avrupa'daki Polonyalı göçmenler arasında gizli elçiler gidip geldi. Polonyalı çevrelerin bulunduğu her yerde tansiyon en yüksek noktasına çıktı.

Bu heyecan verici olaylar, Bakunin'in yüreğinde eski coşkuları yeniden uyandırdı. Polonya yurtseverleriyle olan bütün ihtilaf konuları bir kenara atıldı. Bir devrimci olarak, aristokrasinin ve *Szlachta*'nın serfliğe pek benzeyen bir sosyal sistem geliştirme isteklerine herhangi bir sempati duyamazdı. Bir Rus olarak, Polonyalıların, Beyaz Rusya ve Ukrayna konusundaki iddialarını onaylayamazdı. Bunlar, Polonya tarihinin sayfalarından silinmesi gereken lekelerdi. O, Polonyalılardan, "geçmiş tarihlerine geri dönmelerini ve *köylü Polonyasını* ilân etmelerini" ısrarla talep ediyordu. Fakat şimdi, bu eylem anında, bu tür düşünceler salt teorik planda kalır gibiydi. Bakunin, kendi kimliklerinde ve fikirlerinde ayak diretmeksizin yaklaşan ayaklanmadan söz eden her türden Polonyalıyı hoş karşılıyor, onları soğuk ve eleştirel Herzen'le tanıştıırıyordu. 1862 Haziran'ında, Varşova'dan, Polonya'daki Rus garnizonlarının hoşnutsuzlukla kaynadığını, Polonyalı isyancılara hiçbir zaman ateş açmayacaklarını, isyan patlak verdiğinde Polonyalılarla dava ortaklığı yapacak bir Rus subaylar komitesi örgütlediğini duyuran, Potebnya adlı bir Rus subayı geldi. Potebnya'nın aşikâr içtenlik ve cesaretinden Herzen bile etkilenip Polonya olayına biraz daha az karamsar bakmaya başladı. Derken Temmuz ayında, Prens Jerome Bonapart için verilen bir ziyafette, Bakunin, Polonyalı topluluğa, Polonya davasına duyduğu coşkuyu bir kere daha ifade etme olanağı buldu.²⁹⁴

²⁹⁴ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 81; Herzen, ed. Lemke, xv. 364, 366.

Ağustos ortasında, Bakunin, Paris'e gitti. Bu ziyaretin esas amacına ve ayrıntılara ilişkin bir kayıt bulunmamaktadır. Öte yandan, ziyaretin en çarpıcı olayı, bir Polonyalı general olan Mieroslawski ile olan buluşmasıdır. Mieroslawski, 1831 isyanında henüz bir delikanlıyken yer almış ve Paris'e sığınmıştı. 1846 yılında, Prusya Polonyası'nda meydana gelen erken doğmuş ayaklanmanın liderlerinden biriydi ve isyandan sonraki iki yılını bir Prusya hapisanesinde geçirmişti. Devrimin taraftarlarınca son derece değer verilen askerî yeteneklere sahip Polonyalı bir profesyonel askerdir. Sicilya'da, Napoli kralına karşı savaşmış, Baden ayaklanmasında askerî komutanlardan biri olarak yer almış ve Garibaldi lejyonlarında hizmet görmüştü. Şimdi, henüz ellisinin altında, yeteneklerini ortaya koyabileceği yeni fırsatlar bekliyor, daha önemlisi, ülkesinde devrimin patlak vereceğini umut ediyordu. Kendisi aynı zamanda, Prens Jerome Bonaparte'ın yakın arkadaşıydı ve Bakunin'in Mieroslawski'yi ziyaret etmesi, Prens Londra'daki ziyafetinin olumlu sonuçlarından biriydi.²⁹⁵

General Mieroslawski, karşı çıkılmaz bir karakterdi. Aynı Bakunin gibi, o da, pervasız radikal inançlarla, bir aristokrat ve diktatörün kişisel önyargılarını birleştirmişti. Devrimi, bir halk hareketi olarak değil, kendisi tarafından planlanan ve yönetilen muhteşem bir macera olarak görüyordu.

²⁹⁵ Steklov, *M. A. Bakunin*, ii. 173, 179.

Propaganda saçmadır (diye açıklamıştı bir keresinde). Fakat, beni atımın üstünde, tüm prensler, kontlar ve beyler ardımda, arkamda toplar ve süngülerle gördüğünüz zaman durum bambaşkadır - o zaman kaşla göz arasında, yirmi dört saat içinde size bir ekonomik devrim yapıveririm... Top, herhangi bir demokrasiden çok daha mükemmel bir ikna edici ve çok daha belîğ bir konuşmacıdır.

Kısacası, Mieroslowski ve Bakunin, aynı enerjiye, aynı megalomaniye, düşünce yoğunluğuna karşı aynı horgörüye ve aynı, hoş olmayan olguları görmezden gelme tutumuna sahiptiler. Fakat bu mizacî benzerlikler, uyumu garanti etmiyordu ve Polonya sorununda anlaştıkları noktalar, ayrıldıkları noktalardan daha azdı. Çünkü, Mieroslowski, Ulusal Komiteyi bile reaksiyonere görecek ölçüde ileri fikirlere sahipken, "tarihi sınıflar" konusunda ateşli bir şekilde ısrar eden bir aristokrat olmaktan vazgeçmiyor, Polonya'nın Litvanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'yı kapsamayacağını düşünen herhangi birisinin "uzlaşmaz düşmanı" olduğunu ilân ediyordu. Ayrıca, Rusya'daki devrime ne kadar taraftar olursa olsun, Polonya olarak iddia ettiği sınırlar içindeki devrimci ajitasyonu ulusal davaya ihanet olarak görüyordu.²⁹⁶

s. 287

Bakunin, Mieroslowski'yi iki kere ziyaret etti. Sonradan her iki tarafın anlatımlarından, görüşmenin dostça bir havada geçtiği ve Bakunin'in coşkusunun, generalin tek yanlı iddialarına karşı bile dayandığını göstermektedir. Mieroslowski,

²⁹⁶ Herzen, ed. Lemke, xv. 561; Steklov, M.A. Bakunin, ii. 174, 184.

kendini, Bakunin'in kusurlarına karşı tam anlamıyla bir lütufkârlık içinde göstermiştir. "Lagoda'nın rutubetinin, onun çılgın kafatasını yarı yarıya çürüttüğüne" inansa da, general, "bizim mantikî yurtseverliğimizle sürekli bir temas içinde mutsuz beyninin tedricen iyileşeceğini" kabul etmeye hazırdı. Bakunin, Polonya ayaklanması başladığında, Polonya'daki Rus ordularına, "Smolensk'e çekilmelerini ve Dinyeper'in gerisinde kalmalarını" "emreden" bir manifesto yayımlanacağına samimiyetle söz verdi; Mieroslawski, bu "1772 sınırlarının *Kolokol* editörleri tarafından kesin tanınışına" öyle büyük önem verdi ki, arkadaşlarını, Bakunin'in "masum hava basmalarına" yaptıkları "aşırı eleştiri"lerden vazgeçireceğine söz verdi. Bakunin verilen bu önemli söz karşısında hiçbir şey söylemedi. Fakat, Mieroslawski'nin, kendisini, diğer Polonyalı devrimcilerle ilişki kurmaya girişmemesi yönünde nasıl uyardığını, çünkü "kendisi ve arkadaşları dışında Polonyalılar arasında başka ciddi unsur olmadığını" söylediğini anlatmaktadır. Mieroslawski, onu, özellikle, tam da varlığını tanımayı reddettiği Ulusal Komitenin temsilcilerine karşı uyardı. Bu anlatımın doğruluk derecesi (tamamlayıcı, ama gelişkili değildir) bir tahmin sorunudur. Fakat kesin olan şudur ki, Bakunin, Mieroslawski'den iki kitap ödünç almış, ona Paris'e yeni gelmiş, Polonya'dan iki Rus subayını tanıştırmış ve Londra'ya dönmüştür.²⁹⁷

Bakunin'in toplulukçu doğasının, Mieroslawski'nin Polonya davası adına ileri sürdüğü aşırı iddialardan etkilenmiş olması çok az ihtimaldir. Eylül'ün ikinci yarısında, üç Polonyalı daha - Hiller, Padlewski ve Milowicz - Londra'ya geldi. Onlar,

²⁹⁷ Steklov, M. A. *Bakunin*, ii. 175-6, 180.

Vargova'daki Merkezî Ulusal Komite'den "*Kolokol* editörlerine", Polonya'nın kurtuluşu için Polonyalı ve Rus demokratları arasında "kardeşçe bir ittifak" öneren bir mektup getirmişlerdi. Londra'ya gelen birçok Polonyalı ziyaretçi gibi, onlar da, Polonya için gösterdiği çabaları bilinen Bakunin'e geldiler önce. Polonya tarihinin önemli bir anıydı; aynı zamanda Bakunin'in, *Kolokol* editörleriyle ilişkileri de kritik bir noktadaydı.

s. 288

Hem Bakunin, hem de Herzen, inanç ve gelenek olarak Polonya'nın bağımsızlık davasına derinden bağlanmışlardı. Fakat o zamana kadar bu konu akademik planda kalmıştı. Şimdi ise gücün tayin edici olduğu bir durum gündemdeydi ve Ulusal Komitenin onlara yardım talebinde bulunmasıyla ilk kez pratik bir sorun haline gelmişti. Bakunin, delegelerin gelişini tam bir coşkuyla selâmlayıp onları himayesine aldı. Bir kere eyleme geçmeye karar verilmişti, şimdi soruları ve eleştirileri rüzgâra savurmanın, tüm yüreğini, kollarını ve (eğer içinde bir şey varsa) kesesini, kutsal davanın savunucularına açmanın zamanıydı. Herzen ise farklı görüşteydi. Polonya beklentilerine geleneksel kuşkuculuğu ile yaklaşıyor, bu girişimin yenilgisinin davanın destekleyicilerinin mahvolması anlamına geleceğini öngörüyordu. Bu boş çabaya eleştirel bakmak için her türlü neden vardı. *Kolokol*'dan talepte bulunan bir hareketin kimliğini en dikkatli bir biçimde gözden geçirmek hakkı ve göreviydi.

Herzen, Orsette House'daki kritik görüşme sırasında, Bakunin'in, nasıl, "bir akrabasını sınav kapısında bekleyen birisi ya

da müvekkilinin bir gaf yapıp bütün oyunun bozulmasından korkan bir avukat gibi" diken üstünde oturduğunu anlatmaktadır. Herzen, yakın zamanda *Kolokoľ*'da yayımlanacak, Polonya'daki Rus subaylarının silahlarını Polonyalı kardeşlerine karşı kullanmayacakları konusundaki mektubu okuyarak başladı. Ardından, Milowicz, Varşova'dan getirdikleri mektubu okudu. Görüşmeciler, birbirlerinin kollarına atılmak yerine, soğuk ve kibar bir havada tartışmaya başladılar. Herzen, daha sonra Bakunin'in ona söyleyeceği üzere, "Viyana Kongresindeki bir delege gibi" davrandı. Her iki taraf da hoşnutsuzdu. Herzen, mektupta izah edilen Polonya politikasının, köylülere toprak verilmesi konusunda çok az ve kaybedilmiş Polonya toprakları hakkında çok şey söylediği kanısındaydı. Eğer mektupta, köylülerin toprak haklarının, öte yandan Litvanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'da yaşayan insanların kendi kaderlerini tayin etmelerinin tanındığı yönünde bir takım düzeltmeler yapılırsa *Kolokoľ*'da uygun bir sempatik yanıt yayımlayacaktı. Polonyalılar, Herzen'in Rus subaylarına çağrı metninde kesin bazı değişiklikler yapılması talebiyle mukabele ettiler. Görüşmeler, ertesi güne bırakıldı.

s. 289

Ertesi sabah Bakunin, Herzen'i yeterince sıcak davranmadığı ve güven göstermediği için azarlamak üzere erkenden Orsett House'a geldi. Belki de Mieroslawski ile buluşmalarını hatırlayarak, Herzen'den, "ulusal duyguları incitmemesini" rica etti. Herzen'in, "pratik bir adam" gibi davranmak yerine, sanki sorun bir gazetecilik ya da

"edebiyat" sorunuymuş gibi ibarelere takılıp itirazda bulunduğunu söyledi. Bakunin ikna gücünü Polonyalılar üzerinde de uyguladı ve onlar ertesi günkü görüşmeye, Herzen'in istediği her şeyi kabul etmeye hazır bir tutumla geldiler. Sonuç, gerçekten de bir ölçüde tutarsızdı. Mektup, nihaî şeklinde, "bizim için, Polonya, Litvanya ve Ruthenes'in birliğinden oluşan tek bir Polonya vardır" demeye devam ederken, bir yandan da, bu bölgelerde yaşayan "Polonya'yla müttefik olanlara tam özgürlük ya da kendilerini kendi iradelerine göre yönetmeleri"nden söz ediliyordu. Herzen, bu uyuşmazlıkları uzlaştırma zorluğunu Polonyalılara bıraktı. Mektubu *Kolokoľ*'un 1 Ekim 1862 sayısında yayımladı ve ertesi sayıda yanıt verdi. Bakunin'in, bu cevapta, Herzen ve Ogarev'in imzalarının altında kendi imzasının da yayımlanması talebi reddedildi.²⁹⁸

Bu sırada Bakunin, Mieroslowski'yi de unutmamıştı. O da "üçlü"yle "ciddi anlaşma" önerisini yazmış, fakat Bakunin'i, "her çeşit ve koşuldaki kişilerle" birlik konusunda bir kere daha uyarmıştı. Mihail, 2 Ekim'de, *Kolokoľ*'da Ulusal Komite'nin mektubunun yayımlanmasından bir gün sonra ona cevap yazdı. Mieroslowski'yi, "insanların en enerjisi ve yetişkini" diye selâmlayarak yatıştırılmaya çalıştı. Ulusal Komite ile ilişkileri kesmenin mümkün olmadığını izah etti. Fakat bunun, "Londralılarla" Mieroslowski arasındaki ilişkilerin bozulmasını gerektirmeyeceğini umut ediyordu.

²⁹⁸ Herzen, ed. Lemke, xiv. 436-9; xv. 503-5, 508-10.

Bu ılımlı talep, Mieroslawski'nin öfkeli yanıtıyla karşılandı. Eğer Ulusal Komite diye bir şey varsa, *Kolokoł*'da yayımlanan mektupla intihar etmişti; "sözde komiteyi", "Moskova'yı yeniden canlandırmak üzere Polonya'nın üçte ikisini sunmakla" suçlayan bir mektup yollamıştı çeşitli Fransız gazetelerine. Bakunin ise ortada bir çelişme görmüyordu. 1863 ilkbaharında Polonya ayaklanması başlamışken, bu mektuplaşmalardan parçalar içeren bir broşür yayımladı ve büyük bir yüzsüzlükle, Generalin, Rusların Polonya özgürlük mücadelesine katıldıklarını görüp, Polonya'da "iyi zaman" geçireceğine olan umudunu ifade etti. Mieroslawski, ihtiyatı elden bırakmayıp Paris'te kalarak, Bakunin'e bir karşı saldırı yayımladı ve burada bir kere daha "1772 Polonya'sını" talep etti. Ama bu son değildi. Beş yıl sonra, bu yorulmak bilmez savaşçı, yeniden göreve döndü. Paris'te, Bakunin'in katıldığı, artık yarı yarıya unutulmuş ayaklanmayı suçlayan bir açık mektup yayımladı, bunun üzerine Bakunin de, Cenova'da, *M. Mieroslawski Üzerine Son Söz* başlığı altında bir cevap yayımladı. Bu andan itibaren, bu iki amansız kavgacının bizzat kendileri ve *Kolokoł*'da kasvetli bir kendini aklama yazısı yayımlayan Alexander Herzen'in dışında birisinin bu kadim tartışmaya en ufak bir ilgi göstermiş olduğu oldukça kuşkuludur.²⁹⁹

1862-3 kışında, eli kulağında olan Polonya fırtınasının kara bulutlarının toplandığı bir sırada, Bakunin, safdilliğini ve iyimserliğini bir kere daha ortaya koyan bir diğer tuhaf olay yaşadı. Aşağı yukarı Aralık ayının ortalarında Paris'ten, onu Polonya davasında gösterdiği çabalardan dolayı

²⁹⁹ Steklov, *M. A. Bakunin*, ii. 181-6; Herzen, ed. Lemke, xx. 231-9.

kutlayan ve özellikle Mieroslowski'nin entrikaları konusunda uyararı, "Abrakadabra" imzalı bir mektup aldı. Bu uyarıyla havalanan Bakunin, daha yakın arkadaş olmak istediğini belirten ve mektubun yazarının gerçek ismini vermesini rica eden bir cevap yazdı. Esrarengiz mektupçu kimliğini açıklamayı reddetti, fakat kendisini, Polonya doğumlu bir Rus, aynı Bakunin gibi, eskiden Sibirya'da kalmış bir politik sürgün ve şimdi de "ılıman iklimini, demokratik ve sosyal kulüplerini, haber bolluğunu ve kadınlarının değişkenliğini sevdiği" Paris'te bir sığınmacı olarak tanımladı. "Durumunun ve ilişkilerinin daha fazla açıklama yapmasına elvermediğini" belirtti. Fakat, inancının garantisi olarak Mieroslowski'ye güvensizliği noktasına tekrar tekrar parmak bastı, Bakunin kendisine Polonya olayları konusunda herhangi bir bilgi ulaştırabilirse minnettar kalacağı imasında bulundu. Bu mektuplaşma, artan bir yakınlaşmayla iki aydan fazla sürdü. Eğer "Abrakadabra" herhangi bir bilgi elde edemediyse, bunun nedeni, Bakunin'in kendi adına gösterdiği iyi niyet eksikliğinden değil, Polonya'da büyüyen huzursuzluk konusunda Bakunin'in bilgisinin herkesin bildiğinden daha fazla olmamasındandı. Mektuplaşmanın nasıl sona erdiği bilinmemektedir. Bakunin, "Abrakadabra"nın bir Rus gizli polisi olduğunu asla tahmin edememişti.³⁰⁰

* * *

³⁰⁰ Herzen, id. Lemke, xv. 595-604; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 108.

Onca uzun zamandır planlanan, ilân edilen, beklentiler üzerine tartışmalar yapılan Polonya ayaklanması, tam anlamıyla şaşırtıcı bir şokla patlak verdi. Bu, kimsenin olaya kendisini bu kadar güzel hazırlamasına haklı olarak izin vermek istemeyen Rus otoritelerinin, isyancıları önlemeye ve konuyu zorlamaya karar vermesiyle oldu. O zamana kadar Rus ordusuna asker yazma Polonya'da hiç uygulanmamıştı. 15 Ocak 1863'de, seçerek askere alma emri verildi. Bu, ilk elde, isyancıların desteğini kazanmayı umdukları gayrimemnun bir sınıf olan kent proletaryasıyla sınırlanmıştı. Askere alma görevlileri derhal işe koyuldular. Bu, Ulusal Komiteyi harekete geçmeye zorladı. Bir haftalık acele bir hazırlıktan sonra ayaklanma, 22-23 Ocak gecesi Polonya'daki Rus garnizonlarına genel bir saldırıyla başladı.

Bakunin'in, hatta kısa bir süre için ona katılan Herzen'in Rus-Polonya işbirliğine ilişkin umutları suya düştü. Ayaklanmanın bu kadar aniden patlak vermesi, yalnız Londra'daki sürgünleri değil, Ulusal Komite'ye, ayaklanmanın Mayıs'a kadar ertelenmesi konusunda ısrar eden Petersburg'daki *Toprak ve özgürlük* liderlerini ve yoldaş olarak görmeye hazırlandıkları Polonyalıların uyarıda bulunmaksızın yaptıkları saldırılarla ve silahsızlandırma eylemleriyle karşı karşıya kalan Polonya sempatizanı Rus subaylarını da apansız yakalamıştı. Tek bir Rus subayı ya da askeri isyancıların tarafına geçmediği gibi Rusya'nın içinden de ses seda çıkmadı. Polonya'nın tek başına başarı sağlayabilmesi imkânsız görünüyordu. Tüm ülke çapında gerilla savaşı başladı, radikal Avrupa büyük bir heyecana kapıldı. 1848 ve 1849'un başarısızlığından beri, on beş yıldır böyle bir

şey görülmemişti Avrupa'da. "Şurası kesin" diye yazıyordu, Marx, Engels'e, büyük bir heyecanla, "Devrim Dönemi şimdi bir kere daha açılmış bulunuyor."³⁰¹

s. 292

Bu olaylar, Bakunin'in İngiltere'de kalmasını imkânsız hale getirmişti. O her zaman, isyanın başladığı anda ve beklentilerin gerçeğe dönüştüğü yerde olacağını açıklamıştı. Başkalarına özgürlük için savaştan söz edip kendine gelince bu savaştan yan çizenlerden değildi. Kardeşi Alexander'a, Kasım'da, "*Propaganda oblige - il faut payer de sa personne*" diye yazmıştı. Söz adamı Herzen'in, evinde sakince oturup, *Kolokol*'da isyancıların ilk başarılarını kutlaması, Rus otoritelerinin vahşetini suçlaması, Rus askerî birliklerinden Polonyalı kardeşlerine ateş açmamalarını talep etmesi ve olayların kötü bir sona ulaşacağına ilişkin özel inancını ifade etmesi gayet normaldi. Eylem adamı, devrimin fırtına kuşu Bakunin, mutlaka olay yerinde olmalıydı. Polonya yanıyordu; taraftarlara yardıma koşmalı ve alevleri yaymalıydı.

Polonya'ya ulaşmak umduğundan daha karışık bir sorundu. Maddî zorluklar kolayca aşıldı. Fransız Kanadası'ndan Henri Soluie adına geçerli bir pasaport - nasıl elde edildiği bilinmiyor - elde etti. Paris'te arkadaş olduğu, zengin bir Polonyalı olan Kont Branicki, onun yolculuk masraflarını karşılamaya hazırdı. Bu işleri yoluna koyan Bakunin'in, Polonyalıların onu bağırılarına basacaklarından hiçbir kuşkusu yoktu.

³⁰¹ Steklov, M.A. *Bakunin*, ii. 199; Marx-Engels, *Sochineniya*, xxiii. 134.

* "Propaganda zorunluluğu - bedelini başkası ödemek koşuluyla." ç. n.

Varşova'daki Ulusal Komite'ye, hizmete hazır olduğu konusunda "mektup üstüne mektup" yazdı. Ajitasyon yoluyla Rusya'nın içinde hükümete karşı bir bölünme yaratacak. Litvanya ve Ukrayna'daki köylü ayaklanmalarını tahrik edecekti. Rus ordusundan kaçanlarla bir Rus lejyonu örgütleyip isyancıların safında savaşmalarını sağlayacaktı. O ve arkadaşları, "eğer çok geç değilse, kendilerini, kötü kaderlerini ve aşağılanmalarını önlemek için Polonyalı isyancılarla Rus askerî birliklerinin arasına atacaklardı."

s. 293

Fakat Bakunin, hiç beklemediği incitici ve şaşırtıcı bir sonuçla karşılaştı. Polonyalıların tüm Ruslara karşı güvensizliği son derece derindi ve Bakunin'in ketumiyetine güvenmemek için çok sayıda örnek vardı. Davaya hizmetini sunması pek coşkuyla karşılanmadı. İlk mektupları yanıtsız kaldı. Ardından, Ulusal Komite'den, Londra'da kalmasının daha iyi olacağı yolunda bir mesaj geldi. Fakat Bakunin'in öyle kolayca geri çevrilmesi mümkün değildi. Kısa bir tereddütten sonra, 21 Şubat 1863'de Londra'dan ayrıldı. Ulusal Komite'nin Londra temsilcisi Cwierciakiewicz'e, gelecekteki haberleşmeleri için ünlü kodlarından birini bıraktı ve karşılığında sempatik bir yanıt aldı. Ayrılırken, Komitenin sorumlu temsilcilerinden birinin ("budala ya da yarı budala biri olmasın" diye de ekledi sertçe), yolculuğunun daha sonraki aşaması için kendisini Kopenhag'da karşılamasını rica etti. Herzen, bir kere daha, Bakunin'in geleneksel gizemliliği ile dalga geçerek, İtalya'daki kızına, "Mihail amca Brüksel'e

doğru yola çıktı, belki de soluğu Floransa'da alacaktır" diye yazıyordu.³⁰²

Bakunin'in, umutsuz bir davaya kendini kasıtlı olarak feda edip şerefini kurtarmaya çalıştığını düşünmek hata olacaktır. Londra'dan ayrıldığı sırada isyan henüz feci akıbetine uğramamıştı. Herzen'in Ogarev'e, "Polonya davası her şeye rağmen yaşayacak ve ilerleyecektir," türü ihtiyatlı sözlerinden bile birkaç gün önceydi. Fransa ve Büyük Britanya'nın Polonya'dan yana diplomatik, hatta askerî müdahalede bulunacaklarına ilişkin büyük beklentiler vardı; Nisan'ın sonları gibi geç bir tarihte, Herzen'in daha coşkulu olan oğlu, hâlâ, "Holstein-Gottorp"³⁰³ hanedanının düşüşünün kaçınılmaz" olduğunu düşünüyordu. Şubat 1863'de, Bakunin kendisini, tavsiyeleriyle değilse bile prestijiyile Polonya isyanının şansını arttıracak birisi olarak görüyordu. Ayrıca onun bir diğer olanağı daha vardı. Eğer Polonya'ya gitmesi engellenirse, Stokholm'de konuşlanacak ve Polonya krizinin orta yerinde Rus hükümetini hayli sıkıntıya sokacağı açık olan, "Finlandiya'da bir ayaklanmayı başlatmak üzere coşkulu İsveç yurtseverlerini tahrik edecek"ti. Kopenhag'a ulaşınca, dört beş gün, boşu boşuna, Ulusal Komite'den gelecek çağrışı bekledi ve Mart başında, İsveç'e gitti.³⁰⁴

³⁰² Steklov, M. A. *Bakunin*, ii. 201, 205; Herzen, ed. Lemke, xvi. 103, 375-7, 491; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, 99-101, 107-9; *Krasnyu Arkhiv*, vii. 113.

³⁰³ Ondokuzuncu yüzyılın Çarları, yalnızca anne tarafından Romanovdular; Büyük Katerina'nın kocası, Çar Paul'un babası olduğu sanılan kişi, bir Holstein-Gottorp Düküydü. Rus seçkinlerini en fazla üzen şey, *Almanach de Gotha*'nın, daima, hanedanı, "House of Holstein-Gottorp-Romanov" olarak tanımlamasıdır.

³⁰⁴ Herzen, ed. Lemke, xvi. 68, 103-4; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 110.

Kopenhag'dan Göteburg'a gemiyle giderken, İskandinav başkentlerinde görevli bir Brezilyalı diplomat olan ve onunla Stokholm'e kadar yolculuk yapan Senyör Britto adında birisiyle her zamanki konuşkanlığıyla sohbe daldı. Yol boyunca, Kanadalı Henri Soulie'nin kişiliğini sürdürmek zor ve sıkıcı bir işti. Kimliğini açıkladı ve Senyor Britto'dan sırrını saklamasını rica etti. Projelerinden söz etti ve arkadaşına, Rus Hükümetinin alaşağı edilmesi için yalnızca bir köylü ayaklanmasına gerek olduğunu anlattı. Senyör Britto, yol arkadaşının çekiciliğini teslim etti, ancak fikirlerini ciddiye almadı. Brezilyalı diplomat, Rus arkadaşına duyduğu ilgiyle Bakunin adı arasında bir bağlantı olduğunu tahmin etmemişti.³⁰⁵

* * *

Bakunin, bütün içtenliğiyle sarılacağı bir fırsat doğduğunda Londra'dan henüz ayrılmıştı. Yolculuğu için para temin eden zengin Polonyalı Branicki, şimdi isyancıları desteklemek üzere Paris'te bir Polonya lejyonu toplamakta ve finanse etmekte baş rolü oynuyordu. Polonyalılardan, Fransızlardan, Macarlardan, tek bir Rustan ve tek tük başka milliyetlerden iki yüzden fazla kişinin oluşturduğu lejyon, Baltık denizi üzerinden Litvanya sahillerine

³⁰⁵ *Krasnyi Arkhiv*, vii. 112, 119.

ulaşmak amacındaydı. Lejyonun komutanı, Kafkasya'da Ruslara karşı savaşmış bir Polonyalı eteci olan Albay Lapinski adında birisiydi. İkinci komutanı, takma adı Tugendhold olan, Stephen Poles adlı bir Yahudiydi; sefere, Varşova'da kurulmuş "geçici Hükümeti" temsilen "bir sivil komiser" olarak katılan Demonotowicz adlı birisi de vardı. 14 şubat 1863 günü, Bakunin'in yola çıkışından bir hafta önce, lejyon, büyük bir gizlilik içinde, yola çıkışı beklemek üzere Paris'ten Londra'ya geldi. Fakat beş hafta daha beklemek ve hazırlanmak, seferin gizliliği açısından lmcld. Lejyonu Baltık'a götürecek *Ward Jackson* gemisi demir almaya hazır hale geldiği sırada, Rus Konsolosu olayı öğrenip Dışışleri Bakanlığına protestoda bulundu; gümrük yetkilileri, kendilerine "madeni eşya" olarak tanımlanan kargonun silah ve cephaneden ibaret olduğunu anladılar. Durum henüz grşlmekteyken, 21 Mart gecesi, lejyonerler *Ward Jackson*'a bindiler ve yeni bir gecikmeyle her şeyin kaybedileceği korkusuyla, kaptan Robert Weatherley'i, belgelerin onaylanmasını beklemeden denize açılmaya ikna ettiler.

Bakunin, bu cesur projeyi öğrenme imkânı bulamadan Kopenhag'a doğru yola çıkmıştı. Seferin rgtleri ya onu unutmuşlardı ya da - daha büyük ihtimalle - ağzı sıkılığına gvenmemişlerdi. Fakat şimdi, gizliliğin avantajlarının bir lde ortadan kalkması karşısında Bakunin'in prestijinden yararlanma düşüncesi ağır basmıştı; *Ward Jackson*'un denize açıldığı gün, hem Herzen, hem de Cwierciakiewicz, Stokholm'e telgraf çekerek, onu, geminin ilk uğrayacağı liman olan Helsingborg'da gemiye katılmaya çağırdılar. Bakunin, sonradan, Herzen'e, elli yaşlarında bir adam olarak, bir ocuk gibi karanlıkta bırakıldığını ve bir bakkal ırağıymış gibi

son anda şuraya git, buraya git diye emirler yağdırıldığını söyleyerek acı acı yakınmıştır. Fakat ilk reaksiyonu, sonunda aktif bir rol oynayacağını görüp sevinmek olmuştur. Telgrafları, 22 Mart Pazar günü öğleden sonra aldı. Ertesi sabah saat sekizde kendisi hazır olmakla kalmamış, Stokholm'de rastladığı, kendisiyle birlikte gelmeye ikna ettiği Kalinka adlı bir Polonyalıyı da yanında getirmişti. Göteburg'dan öteye tren yolu yoktu, yolculuğun geri kalanına araba ile devam edildi. Yolcular, Helsingborg'a ancak 26 Mart akşamı vasil oldular. *Ward Jackson*, limanda yirmi dört saattir onları beklemekteydi, Kaptan Weatherley'le, seferin önde gelen subayları, yerel otele postu sermişlerdi.³⁰⁶

s. 296

Yolcuların gelişi, karşılıklı bir rahatsızlık atmosferinin ortaya çıkmasına neden oldu. Polonyalılar, Bakunin'in yanında getirdiği davetsiz misafirden hoşlanmamışlardı; çünkü Kalinka, aristokratik ve dinsel fraksiyona dahildi ve Czartorski'nin ateşli takipçilerinden biriydi. Bakunin de, kendi adına Polonyalılardan hayal kırıklığına uğramıştı. Lapinski, cesur ve zeki idi; fakat kısa sürede şu sonuca vardı ki, "vicdansızdı ya da en azından esnek olmaktan uzaktı" ve tüm Ruslardan nefret ediyordu. Poles-Tugendhol bir Yahudiydi, bu yüzden de bir casustu. Takımın içindeki tek Rus, takma adı "Muscovite" olan, Reinhard

³⁰⁶ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 111-16, 119; Kayıt Bürosundaki yayınlanmamış Dıyipleri belgeleri, *Ward Jackson*'dan söz etmektedirler (yazar, bununla ilgili parçaları, *The Romantic Exiles* -Türkçede *Romantik Sürgünler-* adıyla yayınlanmıştır, ç.n.- 1933, Ekler E, yayımlanmamıştır).

adlı zararsız birisiydi ve yoldaşları tarafından açıktan açığa kuşku altında tutuluyordu. Fakat bunlar, lafı döndürüp dolaştırıp, 500 sterlin karşılığında, belgeler olmadan yola çıkarak Sibirya ve darağacı tehlikesini göze aldığı noktasına getiren Kaptan Weatherley'in kaçamak tavırları karşısında hiç kalırdı. Parti yeniden yola çıkmaya hazır hale geldiğinde, kaptan, havanın çok kötü olduğunu iddia edip onları Helsingborg'da bir buçuk gün daha tuttu. Bakunin'in, bu İngilizin Rus Hükümetinden para aldığına hiçbir kuşkusu yoktu. Baltık'a doğru yola çıkacakları anı bekliyordu özlemle, o zaman Kaptan Weatherley'in başına revolveri dayayacaktı.³⁰⁷

Bu sırada, Helsingborg'a hoş olmayan haberler gelmeye başladı - babayiğit kaptanın tereddütlerine yenilerini ekleyen haberler. 1863 ilkbaharı, kuzeye, beklenmedik şekilde erken gelmiş, Neval limanındaki donanma buzların engellemesinden kurtulmuştu, Rus kruvazörlerinin her an Baltık'a inmesi bekleniyordu. Bakunin, her duruma göre bir çare bulurdu. Paris'teki Branicki'ye yazarak, Baltık'da Polonya bayrağını yükseltmek üzere "yüksek kalibreli dört topu olan bir zırhlı kruvazör" satın almasını rica etti ondan. Büyük bir vuzuhla, kruvazörün fiyatını 1.800.000 frank olarak tahmin etti ve (eğer Poles Tugendhold'un son derece pitoresk anlatımına inanacak olursak) şu muhteşem çağrıyla bağladı; "Ben hayatımı veriyorum - sen de milyonlarını ver!" Branicki, bu davete yanıt vermedi. Fakat bu, lejyonerlere, yeni katılımcılarının atılım ruhunu verdi. Yeni bir canlanma oldu; 28 Mart öğleden sonra saat birde, *Ward Jackson* sonunda Helsingborg'dan demir aldı.

³⁰⁷ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 112-13, 116-19.

Bakunin'i ve eşyalarını gemiye getirmek için ayrı bir bot gerekmişti. Seyirciler, bir savaşçının, acaba daha önce sekiz bavulla muharebeye gidip gitmediğini sorup duruyorlardı kendilerine.³⁰⁸

s. 297

Ward Jackson, görünüşte, Baltık'ın İsveç sahiline yakın Gothland adasına gitmekteydi; oradan, doğrudan doğruya Litvanya sahillerine yönelecekti. Fakat Kaptan Weatherley'in başka bir fikri vardı. Rus kruvazörlerinin kesinlikle yaklaşmakta olduğunu duymuştu. Bakunin'in tabanca tehdidi de kulağına gelmişti. Bu öfkeli, yabancı caniler güruhunun ortasında bir avuç İngiliz denizciyle, kruvazörlerin kaynaştığı bir denizde açıkça direnmek yerine kurnazca davranma yolunu seçti. Kireçli, süt renginde içme suyundan şikayetler gelmeye başlamıştı. Kaptan Weatherley, temiz ve taze su için Kopenhag'a uğrayacağını duyurdu. Bu iş, iki saatten fazla sürmezdi. Gemiye demirledikten sonra karaya çıktı ve Britanya temsilcisi Augustus Paget'i ziyaret etti.

Bu görüşmenin niteliği kayıtlara geçmemiştir. Fakat Kaptan Weatherley, o gece *Ward Jackson*'a dönmedi, ertesi gün, gemide tek bir Polonyalı kalmadıkça yeniden denize açılmayacağını duyurdu. Bunun üzerine gemi mürettebatı da gemiyi terketti, geride lejyonerler, çarkçıbaşı ve Danimarkalı bir pilot kaldı. Bakunin, Lapinski'nin subaylarından biriyle birlikte soluğu Britanya temsilciliğinde aldı. Sör Augustus Paget, onları büyük bir içtenlikle karşıladı. Onlara kötü davranıldığını kabul ediyordu.

³⁰⁸ *Kransnyi Arkhiv*, v.ii. 130, 132, 134.

Fakat, Rus kruvazörleriyle karşılaşmanın hoş olmayan sonuçlarını gözardı ettiklerini düşünüyordu ve Kaptan Weatherley'in Ruslardan para aldığına inanmıyordu. Her halükârda kaptanı ve mürettebatı denize açılmaya zorlayamazdı. Yalnızca, ziyaretçilerini, *Ward Jackson*'un sahiplerinin yerel temsilcilerine gönderebilirdi; tuhaf bir tesadüf eseri, aynı temsilcilerin Rus donanmasına malzeme sağladıklarını, şu anda limanda beklemekte olan bir Rus kruvazörüne kömür yüklemeye hazırlandıklarını söyledi. Bakunin bu görüşmeden etkilendi ve Sör Augustus'un "mükemmel bir centilmen" olduğunu düşündü. Temsilciler yardımcı oldular ve *Ward Jackson*'ı yalnızca iki saat uzaklıktaki en yakın İsveç limanı olan Malmö'ya götürecek Danimarkalı mürettebat bulmayı önerdiler. Lejyonerler bir kere daha kendi başlarının çaresine bakma durumunda kalmışlardı.³⁰⁹

s. 298

Öneri zorunlu olarak kabul edildi; 30 Mart günü Thames'den o şanlı ayrılışın üzerinden dokuz gün geçtikten sonra, yolcular Malmö'ya geldiler. Yerel halk olaydan haberdardı. Lejyonerleri "Vive la Pologne!" nidalarıyla selâmladılar, liderlerin kaldığı otelin avlusuna akın edip sloganlar attılar ve patriyotik şarkılar söylediler. Önce Bakunin çıktı ortaya. Polonyalıların, Polonyalılar adına teşekkürde bulunmak üzere bir Rusu seçmiş olmaları oldukça tuhaftı. Fakat ancak kafası atmış birkaç kişi - tepkinin zamanı geldiğinde durum farklı

³⁰⁹ *Pisma Bakuninaa*, ed. Dragomanov, ss. 113-14; *Krasnyi Arkhiv*, vii. 134-7.

olacaktı - Bakunin'in fitrî liderlik iddiasına itiraz etti. Sesinin, aşağıdan bağırانları bastırarak ölçüde güçlü olması da bir başka pratik avantajdı. Dinleyicilerine, yolculara gösterdikleri coşkulu kabulden dolayı teşekkür etti ve Polonyalılarla İsveçlilerin "daima aynı özgürlük aşkını beslediklerini ve karşılıklı derin sempati içinde olduklarını" duyurdu. İsveçliler ve Polonyalılar için yeniden alkış koptu ve patriyotik şarkılar söylendi; akşam, otelde verilen bir ziyafetle sona erdi.³¹⁰

s. 299

Fakat bu gösteriler, yolculuğun kaderinin utanç verici karakterini gizleyemedi. 1 Nisan 1863 günü, Bakunin ve Demontowicz Stockholm'e gittiler, Lapinski ve diğer Polonyalılar onbeş gün sonra onları izledi. Lejyonerlerin tabanını oluşturanlar, Malmo'da, kendilerini Polonya'ya ulaştıracak bir diğer gemi bulma umuduyla beklediler. Fakat, *Ward Jackson* seferinin gülünç sonuçları, deniz seferi için yeni bir çabayı cesaretlendirmiyordu. Liderler ise, karşılıklı suçlama ve kendini savunmayı daha kârlı bulmuşlardı. Stockholm'deki genel eğilim, hatalı düzenlemelerle lejyonerlerin geç kalmasına ve seferin gizliliğinin bozulmasına yol açan Cwierciakiewicz'i yokluğunda suçlama yönündeydi. Öte yandan Cwierciakewicz, Kalinka'yı peşine takıp getirdiği ve sorulmadan "uygun olmayan ve zararlı tavsiyelerde bulunduğu" için gerçek suçlunun Bakunin olduğunu iddia ediyordu. Bakunin ise şimdi, Kalinka'ya, "bir Cizvit öğrencisi" gibi davrandığı, bir "Polonyalıdan çok bir Cizvit"

³¹⁰ *Krasnyi Arkhiv*, vii. 114, 137-8.

olduğu için lânetler okuyordu. Öte yandan, Demontowicz ve Lapinski'yi, Kalinka'nın gelişinin "seferin başarısını ya da başarısızlığını etkilemediğine" ilişkin bir belgeyi imzalamaya teşvik etmişti; kendisi tarafından verilen tavsiye ise, ne istenmeden verilmişti, ne de zararlıydı; sonunda suçlama, Londra'daki ön hazırlıkların gecikmesine ve sefere "kasıtlı olarak ihanet eden" Kaptan Weatherley gibi birinin "talihsizce seçilmiş" olmasına dayandırıldı. Bu konuda değerli bir döküman yollayan Herzen, Cwierciakiewicz'den "bir domuz", Bakunin'den "bir iradesiz" diye söz ettikten sonra, "bu entrika çukuru" dediği olaydan ellerini tamamen yıkadı. Demontowics ise, sonunda Bakunin'e saldırdı, onu "eline aldığı her işi berbat etmekle" suçladı ve "Polonya'ya zarar vermekten başka bir şey yapmadığını" açıkladı. Geriye bir şey kalmıyordu zaten. Rekabetçi güvensizliğin yol açtığı başarısızlıktan sorumlu olan Demontowicz, Lapinski ve Poles-Tugendhold, bu korkunç fiyaskoyu örtbas etme yoluna gittiler.

* * *

s. 300

Kendi içinde önemsiz ve tarihin akışına herhangi bir etkisi olmamış olan *Ward Jackson* olayı, 1863 Polonya ayaklanmasının özelliğini ortaya koyan tipik bir olaydır. Bu ayaklanma inceden inceye planlanmış, hazırlanması için onca kafa patlatılmış ve birçok fedakarlık yapılmıştır. Fakat ayaklanmanın başarısı için, hemen hemen akla gelmeyecek ölçüde olumlu fırsatlar gerekiyordu; ne var ki, ayaklanma, başından

itibaren yanlış yönetildi. Öncelikle Polonyalılarla Ruslar ve Polonyalıların farklı fraksiyonları arasındaki antipati ve çekememezlik su yüzüne çıktı. Malmö'daki utanç verici karaya oturuş nihaî son değildi. Haziran başında Lapinski, lejyondan geri kalanları topladı, bir gemi sağladı ve Memel yakınlarındaki Doğu Prusya sahiline gerçekten ulaştı. Fakat karaya adam taşıyan botlardan biri battı, çok sayıda insan boğuldu, hayatta kalanlar büyük bir keder içinde İsveç'e dönüp, oradan da dağıldılar. Bu sırada isyan da hemen hemen bastırılmıştı. Örgütlü misilleme kısa süre sonra yürürlüğe girdi. Polonya kırk yıl boyunca pasifize edildi.

Bu olay, Bakunin'in devrim hayatının daha sonraki aşamalarını etkilemiştir. Paris'te, on altı yıl önce, devrimci bir güç olarak gördüğü Polonya milliyetçiliği inancıyla yanıp tutuşuyordu. 1863 fiyaskosu, bu ısrarlı yanılsamayı yerle bir etti. Bakunin, artık Polonya milliyetçiliğinin, bölgesel aç gözlülükle güçlü bir karışım ihtiva ettiğini ve Polonya ulusal özgürlüğünün diğer ulusal topluluklar üzerinde Polonya yönetiminin kurulması isteğiyle pekâlâ uyuştuğunu görmeyecek kadar kör olamazdı. Şunu derinlemesine kavradı ki, Polonyalıların büyük çoğunluğu kesinlikle devrimci değildi ve Rusya'daki devrim davasıyla, yalnızca kendi politikaları için kullanmak amacıyla ilgileniyorlardı. Uzun süredir mücadele ettiği, Polonyalılarla Ruslar arasındaki doğal antipati yeniden su yüzüne çıkmıştı. Bakunin, "bizimle içtenlikle ortak çalışmaya girecek Polonyalıların az, çok az olduğunu" ve "her Polonyalının az ya da çok, yalnızca Rus hükümetinden değil, fakat Rus halkından da nefret ettiğini" keşfetmişti. Polonya ilüzyonu, Avusturya Slavları ilüzyonunun gittiği yere gitmişti ve bir hayal gibi dağılıp giden Slav

milliyetçiliği, onun politik ufkunda geri plana düşmüştü. Gerçi, Avusturya otoriteleri yatışmış değillerdi. Talihsiz seferin çöküşünden birkaç gün sonra, tüm Avusturya sınır karakollarına, "ünlü Rus ajitator Bakunin'in", "yılın sonunda ya da yeni yılın başlarında" Polonya'ya gittiği, Avusturya sınırında görüldüğü an derhal tutuklanması ve Prag'a gönderilmesi yolunda bir talimat gönderildi.³¹¹

s. 301

Bakunin, sekiz bavulla *Ward Jackson*'un güvertesine çıktığında, çekici genç bir kadın, Orsett House'da onu beklemekteydi. Kuşkucu Herzen, bu kadının bir casus olabileceğinden kuşkulandı ve onun gerçekten Antonia Bakunin olduğuna ikna olması biraz zor oldu. Zaten durumun bütünü onu rahatsız etmekteydi. Saçmalık, Bakunin'in evlenmiş olmasındaydı; daha saçma olan ise, çaresiz genç bir kadının hiçbir desteğe sahip olmaksızın dünyayı dolaşıp onun peşinden gelmesiydi. Antonia'nın kimliğine ikna olan Herzen, ona kalacak yer sağladı. Fakat yakınlık göstermedi ve bu haberin Bakunin'e telgrafla ulaştırılacak kadar önemli olduğunu düşünmedi. Kendine ilişkin sorunlarda kolay kolay kin tutmayan Bakunin, zahmetli bir yolculuk yaparak Londra'ya geldiğinde karısının Herzen'den gördüğü soğuk muameleyi, hayatının sonlarında acı acı hatırlamıştır.

³¹¹ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 124; Prag'daki Yıçipleri Bakanlýðý Arşivinde bulunan basılmamış belge.

Bakunin, Antonia'nın Londra'ya geldiğini, ancak *Ward Jackson*'ın Malmö'da karaya oturmasından sonra öğrendi. Önce, Herzen'in, Antonia'nın orada şimdilik kalacağı yönündeki düşüncesini kabul etme eğilimindeydi; Natile Ogarev'in nezaketini izah eden bir mektup yazmaya başladı karısına. Derken - çünkü onun planları son derece müphemdi - bu ayrılığın uzaması ona kabul edilmez göründü. Herzen'e, Antonia'nın en kısa yoldan Stockholm'e gönderilmesi için telgraf çekti. Antonia derhal yola çıktı. Stockholm'e 8 Nisan'da vardı; ertesi gün Bakunin, Herzen'e, "çok mutlu" olduğunu yazdı. Antonia'yı Irkutsk'da bırakıp ayrılışının üzerinden bir yıl, dokuz ay geçmişti.³¹²

s. 302

22. Bölüm

İsveç Vakası

Bakunin'in İsveç'e sahte isimle gelmesi, önemini, maskeleydiği isminden daha etkili hale getirdi. Uygun bir zamanda gelmişti.

³¹² *Tuchkova-Ogareva, Vospominaniya*, ss. 323-4; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 122; Bauler, *Byloe* (Temmuz 1907), s. 77; *Herzen*, ed. Lemke, xvi. 204-6.

İsveçliler, Rus sorununu, İngilizler gibi kendinden memnun ve duygusuz bir vaziyette seyretmenin ne kadar tehlikeli olduğunun farkındaydılar. Polonya ayaklanması devasa bir etki yapıp çabucak İsveç iç politikasının bir sorunu haline gelmişti. O günün ihtiyatlı muhafazakâr hükümeti, güçlü komşusuyla samimi değilse bile, doğru ilişkiler geliştirmenin önemini kesinlikle farkındaydı. Diğer yandan, coşkulu radikaller, Polonya isyancılarını açıkça alkışlıyor ve İsveç'in olduğu kadar özgürlüğün de geleneksel düşmanı Çarın düşüşünü dört gözle bekliyorlardı. Bakunin'in, Rus despotizminden zulüm görmesinden gelen üzü ve Rusya'daki esirliğinden mucizevî bir şekilde kaçan bir kahraman olması, İsveç Radikal Partisi'nden önemli bir destek almasına yol açtı. Biraz Fransızca bilmesiyle yoldaşlarının arasından sıvrılan bu partinin lideri Blanch, Bakunin'i koruyucu kanatları altına aldı. İsveç devrimci komitesiyle tanışmak istediğinde, Bakunin'in, İsveç'te kimse devrim istemediğinden böyle bir örgütün de olmadığı yanıtını alması şaşırtıcı değildi. Fakat bu hafif uyumsuzluk, ittifaktan doğan karşılıklı coşkuyu söndüremedi. Bakunin, Londra'da kendisinin tamamen bir kenara itildiğini hissediyordu. Stockholm'de ise önemli bir şahsiyet olmuştu.³¹³

s. 303

İsveç'ten de doğu sınırlarına bakabilirdi. 1809'da, Rusya tarafından İsveç'ten koparılıp alınmış Finlandiya'da da değişim rüzgârları esmekteydi. Başka yerlerde olduğu gibi

³¹³ Steklov, M. A. *Bakunin*, ii. 224; *Krasnyi Arkhiv*, vii. 122.

burada da, tahta çıktığından beri II. Alexander, liberallere taviz verme oyununu oynamaktaydı. Bakunin, esas olarak İsveç kökenli Fin burjuvazisini, sosyal devrimden ya da Çarı devirmektense Alexander'ın kendi gözetimi altında vadettiği anayasaya dönüşle ilgilenmenin ötesine gitmeye ikna etmekte başarısız olmuştu. O, Finlandiya'yı, Rusya'nın doğal düşmanı bir diğer Polonya olarak görüyordu. Bu ilüzyon içindeyken, hiç beklemediği bir merkezden cesaret aldı. Bir Finli şair olan Emil von Quanten, kuşkusuz politik fikirlerinden dolayı Finlandiya'dan İsveç'e göç etmiş ve orada Finlandiya'nın Rusya'dan kurtuluşunu savunan bir kitap yayımlamıştı. Emil, İsveç kralına Finlandiya Büyük Dükü ünvanını uygun görerek, İsveç ile Finlandiya arasında kişisel bir birlik de oluşturmuştu. Kral XV. Charles, bu gözü yükseklerde programla iyice şişinmişti. Anayasal danışmanlarının isteği hilafına, Rusya'ya karşı düşmanlık beslemeyi sürdürmüş, onun düşmanlarını desteklemeye her zaman hazır olmuştu. Emil von Quanten, Kralın baş özel sekreteri olmuştu.

Bu koşullarda, 1863'deki Polonyalı liderlerin, Quanten'e, Rus Hükümetinin son derece etkili bir düşmanı olarak yaklaşımları hiç de şaşırtıcı değildir. Muhtemelen Bakunin'i ona tanıştıranlar da Polonyalı dostları olmuştur. Onun aracılığıyla Bakunin, özel olarak şerefendirildi. XV. Charles onu özel olarak kabul edip dinledi. Bu kabulde neler geçtiği konusunda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Kralın, dünya çapında ünlü bir devrimciyi özel bir toplantıda dinleme ayrıcalığından yararlanıp bunu gizlilik içinde tutmayı tercih etmiş olması olasılığı doğal olarak kabul edilmelidir. Daha şaşırtıcı olan, Bakunin'in, bu kez, karakterine o kadar yabancı olan ketumluğa

riayet etmesidir. Sıkı devrimci ilkelerle kraliyet makamına ödün vermek arasındaki uyumsuzluğun farkında olduğu kesindir; arkadaşlarını istismar etmekle övünme konusunda gösterdiği geleneksel isteği bu noktada göstermemiştir. Daha sonraki yıllarda bizzat kendisi, Garibaldi'nin monarşiye eğilim duyduğunu acı sözlerde ifade etmiştir.³¹⁴

s. 304

İsveç'teki Rus temsilcisi Kont Dazhkov, kendi istihbarat örgütünden çok az bilgi alabilmiş görünmektedir; ancak *Ward Jackson*, Malmö'dan döndükten sonra, Kanadalı profesör Henri Soulie'nin gerçek kimliğini, Brezilyalı meslektaşının tesadüfen ağzından kaçırması üzerine öğrendi. Dashkov, İsveç Dışişleri Bakanı Kont Manderstrom'a bu bilgiyi ulaştırdı ve "bu son derece tehlikeli kişiyi gözetlemek için emir verilmesi", "böylesine katı bir devrimcinin ülkeden uzaklaştırılması için her şeyin yapılması" için yardım talebinde bulundu. Gerçi, İsveç demokratik bir şekilde yönetilmekteydi ve İsveç demokrasisi ne yazık ki, Rusya'ya karşı önyargılıydı. Ertesi görüşmede Manderstrom, Rus temsilcisine durumu araştırdığını, şu anda kamuoyunun "Polonya olayıyla yakından ilgilendiğini" ve Bakunin'in İsveç'ten sınır dışı edilmesine izin vermeyeceğini bildirdi. Uzlaşıcı bir havada, Bakunin hakkında kamuoyunu aydınlatmak üzere, 1848 yılının gazete haberlerini ve eski telgrafları gözden geçirdiğini de ekledi. Mayıs başlarında, *Posttidningen*'de, Bakunin'in geçmişini soğukkanlı bir havada ele alan bir makale

³¹⁴ Steklov, *M. A Bakunin*, ii. 222, 224.

yayımlandı. Bu makalenin gerçek yazarının kim olduğu spekülasyon konusudur (aslında bu, Başbakan Baron de Geer'e ait bir çalışmadır). Fakat resmî yönelim çabucak farkedildi ve radikal basında bir fırtına koptu. Radikal *Aftonbladet*'de bizzat Bakunin, üç makalelik bir diziyle yanıt verdi ve kişiliği konusunda ortaya çıkan öfkeli tartışmalar, popülaritesini en yüksek noktasına tırmandırdı.³¹⁵

Bakunin'e karşı basında düşmanca bir kampanya açma fikri, Kont Manderstrom tarafından öylesine aceleci bir şekilde yürürlüğe kondu ki, gecikerek de olsa, Petersburg'da coşkuyla yankılandı. Kamuoyunun toplumsal olayların yönlendirilmesinde bu kadar üzücü bir etki yapabildiği bir ülkede en iyi yolun, Bakunin'in itibarını, onun taraftarlarının gözünde düşürmek olduğu açıktı. Bakunin, *Aftonbladet*'in dost sütunlarında, "geçmişinde yüzünü kızartacak en ufak bir şey olmadığı" konusunda açıklama yapmakta bir ölçüde acele etmişti. Petrograt'taki otoriteler, suçlunun kendi *İtiraf*'ından uygun parçalar da dahil olmak üzere, "Bakunin'in suç içeren eylemlerinden kısa bir skeçi" kamuoyunun önüne koymanın yararlı olacağını düşündüler. Bu metin, *Mihail Bakunin Kendini Anlatıyor* başlığını taşıyordu. Metnin yazarı, Rus arşivlerini esrarengiz bir şekilde ele geçirmiş "bir İsveçli"ydi. Metin Stockholm'de yayımlanacaktı. On iki yıl önce yazılmış *İtiraf*, "kaşarlanmış bir devrimci"nin bile yanaklarını biraz olsun kızartacak nitelikteydi. Fakat Rus otoriteleri, bu girişimin kendilerine öyle sandıkları gibi kolayca büyük bir kredi sağlamayacağı

³¹⁵ Krasnyi Arkhiv, vii. 116, 119-22, 124-5; Louis de Geer, *Minnen*, i. 243-4; Steklov, M. A. *Bakunin*, ii. 256.

sonucuna vardılar ve ilk taslak 12 Haziran 1863'de onaylanmak üzere Çara sunulduktan sonra tüm proje şu ya da bu nedenle iptal edildi. *İtiraf*, bundan sonra yaklaşık altmış yıl daha gizli arşivlerde kaldı ve Bakunin, hapislik hayatındaki bu kâbusu izah etme zorunluluğuyla hiçbir zaman yüz yüze gelmedi.³¹⁶

* * *

s. 305

Bakunin, Baron de Geer'in kamuoyunu aydınlatan makalesinin alevleriyle ısınırken, genç Şaşa Herzen, Londra'dan Stockholm'e geldi. Genç adamın kadınların ilgisini çekme istidadı, babasına, onun İngiltere dışına gitme isteğini kabul etmek için mükemmel bir fırsat sağladı; Herzen uzun zamandır oğlunun politik hayata başlamasını arzulamaktaydı. Fakat eğer inisiyatif Herzen'den geldiyse, Bakunin de bunu büyük bir istekle teşvik etmişti ve şimdi büyük bir sabırsızlıkla Şaşa'nın gelişini beklemekteydi. Bakunin her zaman arkadaş canlısı olmuştu. Ayrıca, yardımcılarının birinin Herzen'in oğlu olması, hem özsaygısını arttıracak, hem de, İsveç'teki, devrimciler değilse de, radikaller arasında durumunu güçlendirecekti.³¹⁷

Şaşa'nın Stockholm'de katıldığı ilk olay, İsveç radikalleri tarafından Bakunin'in şerefine düzenlenen şölen oldu. 28 Mayıs 1863 akşamı, yüz kırk kişi, "vatani için baskı

³¹⁶ Steklov, M. A. *Bakunin*, ii. 256-62.

³¹⁷ Herzen, id. *Limki*, xv1. 263; *Pisma Bakunina*, ed. Dragosanov, s. 122.

gören Bakunin'e İsveçlilerin sempatisini göstermek üzere" Phoenix Otelinde toplandı. Politikacılardan, işadamlarından, din adamlarından, memurlardan, resmî zevattan, hatta üç dört aristokrattan oluşan karmakarışık bir topluluğun içinde Bakunin her zamanki tevazu ve sadeliğiyle seçiliyordu. Şıklık yarışı içindeki toplantıya "halk giysileri" ile zuhur etmesi, bunun bir politikayı sembolize etmesinden çok, o andaki özensizlik huyuna atfedilebilir. Genel coşku ortamını bozan hiçbir şey olmadı. Törenin konuşmalar faslı - söylendiğine göre Bakunin'in isteği üzerine - Kralın şerefine kadeh kaldırılarak başladı. Ardından, Blanche, baş konuşun adını iki kere zikrederek , "genç Rusya"nın şerefine kadeh kaldırdı. Rus otokrasisine ağır bir şekilde saldırdı ve Bakunin'i, "aydınlık ve özgürlüğün havarisi" olarak selâmladı. Konuşma, olayın anlamını ifade eden dizeler okunarak noktalandı.

s. 306

Bakunin, Fransızca yanıt verdi; bu dili anlamayan dinleyiciler, ertesi gün *Aftonbluget*'de çıkacak çeviri metni beklemek zorunda kaldılar. Fakat sözcükler önemli bir sorun değildi. Yabancı bir dil kullanılmış olması, ne dinleyicilerin coşkusunu, ne de hatibin ilhamını azaltmıştı. Bakunin, İsveçlilere, "soylu konukseverliklerinden" dolayı teşekkür etti. "Belki Büyük Britanya dışında" başka hiçbir ülke, politik baskının kurbanlarına böylesine özgürce ve cömertçe kucak açmamıştı. Fakat hiç kimse, "Petersburg hükümetinin" Rus halkına yakınlık duyduğunu ve desteklediğini düşünmezdi. Gerçek ihtilalci, işte bu Rus hükümetiydi. Litvanya ve

Ukrayna'da Polonyalı toprak sahiplerine karşı köylü ayaklanmalarını başı boş bırakan ve "korkunç yeraltı güçlerine başvurup, tüm Avrupa'yı ateşe ve kana boğacak halkın tutkularını tahrik etmekte" hiçbir sakınca görmeyen, bu Rus hükümetiydi. (Mihail Bakunin'in ağzında tuhaf kaçan bir suçlamaydı bu; ama iması, katıksız burjuva dinleyicilerinin korku ve önyargıları üzerinde oynamanın ürünüydü). Bakunin, kendisinin ve arkadaşlarının, bırakın devrimci olmayı, kayıtsız şartsız cumhuriyetçi bile olmadıklarını açıkladı. Temsil etmekten şeref duyduğu *Toprak ve Özgürlük*, "yurtsever, muhafazakâr, liberal ve demokratlardan oluşan geniş bir topluluk"tu. O, üyelerini, "Rus toplumunun tüm sınıflarından, rütbesi ya da pozisyonu ne olursa olsun tüm iyi niyetli Ruslardan derlemekteydi: generallerden, subaylardan, küçük ya da büyük memurlardan, aristokrat toprak sahiplerinden ve din adamlarının, köylülerin çocuklarından, milyonlarca muhalif sektten oluşan bir topluluk." Bu topluluk, şimdiden, bir çeşit Devlet içinde Devlet biçimini almıştı. Kendi maliyesini, kendi yönetimini, kendi polisini örgütlemişti ve yakında - hatip öyle umut ediyordu - kendi ordusunu da örgütleyecekti. Bu, "bugünkü Polonya'nın ulusal hükümeti olan Varşova'daki Merkez Komite'siyle resmî ittifakı da" getiriyordu. Bu topluluğun ve yeni Rusya'nın adına, Mihail, "İsveç yurtseverleri"ne el uzatıyor ve gelecekteki "büyük İskandinav birliği federasyonu"na kadeh kaldırıyordu.

aynı zamanda, küçük bir öfkeli öğrenci grubunu Rus toplumunun her kesiminden gelen milyonlarca üyeye sahip bir örgüt olarak göklere çıkartmasıyla da, bu dikkat çekici konuşma gecenin konusuydu. Bakunin'den sonra konuşan Şaşa Herzen, babasının, Ogarev'in ve Londra'daki Rus basınının çalışmaları hakkında bilgi verdi, gelecekteki Slav ve İskandinav federasyonlarının birliğini selâmladı. En nihayet, Mihail Bakunin için verilen ziyafeti şerefleştiren tek Polonyalı olan, Felix adında, kim olduğu tam bilinmeyen birisi, Polonya için kaldırılan kadehlere cevap olarak kadehini, kendilerini Polonya davası için feda eden az sayıdaki Rus subayının şerefine kaldırdı.³¹⁸

Bu unutulmaz olayın önemli bir sonucu oldu. Bakunin ile eski arkadaşının oğlu arasında patlak veren tartışmanın hangi koşullardan doğduğu net değildir; çünkü Bakunin'in, Herzen'e yazmış olduğu, üzüntülerini belirttiği devasa mektup hâlâ yayımlanmamıştır. Fakat her iki taraf açısından da gururun belirleyici olduğu kesindir. Bakunin, yaşının ve prestijinin, liderliğini kaçınılmaz hale getirdiğini düşünüyordu ve yirmi dört yaşındaki deneyimsiz genç, doğal olarak ast rolüne boyun eğecekti. Şaşa, bir gençte bile mazur görülemeyecek kibir, patavatsızlık ve incelik yoksunluğunun bileşimini sergileyen bir karaktere sahipti. Herzen ve *Kolokol*, Londra'da *Toprak ve Özgürlük*'ü temsil ediyordu; Şaşa da bu hanedanı herhangi bir başka yerde öncelikle kendisinin temsil etmesi gerektiğini düşünmekteydi. Şaşa, Bakunin'in Stockholm'de böylesine şeref yap edilmesinin ve bunun 28 Mayıs'taki ziyafette

³¹⁸ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomünov, ss. 134-8; *Krasnyi Arkhiv*, vii. 124-5; Steklov. M. A. *Bakunin*, ii. 225.

zirve noktasına tırmanmasının, kişiliğe değil, davaya gösterilen saygıdan ileri geldiğini düşündü alâlele; böylece bu defne yapraklarını kendi başına koymak için yanıp tutuşmaya başladı.

s. 308

Stockholm'da, *Toprak ve Özgürlük*'ü Bakunin'in mi, yoksa Şaşa Herzen'in mi temsil edeceği tartışması, Herzen'in sonradan belirttiğine göre, son derece komik boyutlara sığmamıştı. "Bu, gerçekler hakkında değil, yalnızca bir isim hakkındaki tartışmaydı"; başka bir adla ifade edilmesi mümkün olmayan Şaşa'nın kibiri, belki de, kendi başarı ve çektiklerini ispatlamaya ihtiyacı olmayan Bakunin'kinden daha az saçmaydı. Fakat bir kere hak iddia etmiş ve rekabete girişmiş bulunan Şaşa'nın tavrı mazur görülebilir. Orsett House'da dolaşan dedikodular ona, erken bir zamanda, Bakunin'in kusurları hakkında bir kavrayış kazandırmıştı. Babasının, sözde müttefiki hakkındaki özel düşünceleri ve söyledikleri konusunda yeterince bilgi sahibiydi; şimdi de bilgileri kanıtlanmaktaydı. Bakunin'i arkadaşlarına kötüledi. Yüzüne karşı da kötü şeyler söyledi. Bakunin de, Şaşa'ya hırsız diyerek aynen misillemeye bulundu; İsveçli radikaller de, iki Rus liderin karşılıklı karalamalarını yoruluncaya kadar dinlediler. Neyse ki, Şaşa, soğuşundan şikayet ettiği Stockholm'dan hoşlanmadı ve skandal, onun Haziran sonuna doğru Londra'ya dönmesiyle sona erdi.³¹⁹

³¹⁹ Herzen, ed. Lemke, xvi. 268, 282, 491-3, 539.

Phoenix Hotel'deki ziyafet, Bakunin'in Stockholm'deki popülaritesinin en yüksek noktası, Şaşa Herzen'le kavgası ise, bu popülaritenin düşüşünün ilk belirtisiydi. Bakunin'in, İsveç'in başkentinde konaklamaya devam etmesinin hiçbir gerekçesi kalmamıştı artık. Polonya davası ölmüş, Polonyalılar uzaklaşma içine girmişlerdi. Finliler, II. Alexander'ın, 1809'dan beri ilk kez, 15 Eylül'de Fin Diet'inin açılacağını ilân etmesiyle baştan çıkmışlardı; Bakunin ise, Quanten'le (söylediğine göre Şaşa Herzen neden olmuştu buna) kişisel olarak bozuşmuştu. *Toprak ve Özgürlük*, batmak üzereydi. O yılın başında Londra'ya gelen temsilci Sleptsov, Petersburg'a dönememiş, sinirsel bakımdan çökmüş ve İsveç'te bir köşeye çekilmişti. Yürütme komitesinin bir diğer üyesi Nikola Utin, Mayıs 1863'de korkuya kapılıp Rusya'dan kaçmıştı. Tüm topluluk dağılma durumundaydı. Topluluğun temsilcileri, Bakunin'in mektuplarına bile yanıt vermiyor, görünüşe bakılırsa, Bakunin'in onlara, Finlandiya'daki bir aracının eliyle çeşitli bildirilerin yedi bin nüshasının Archangel bölgesine gizlice sokulduğuna ilişkin verdiği bilgilerden de pek etkilenmiyorlardı. Bakunin, eğer birisi 4000 ya da 5000 frank kredi temin ederse, Herzen'in yayınlarını Rusya'da satacak, Straube adlı "dürüst, yetenekli ve işbilir" birisini bulmuştu. Fakat Herzen buna ilgi göstermedi. İsveç'teki en radikal unsurlar bile, İsveç'te devrime ilişkin imalara sağırdılar. Şimdi de, her zamanki malî

bulutlar toplanmaya başlamıştı. Bakunin'in isveçli arkadaşları, onun ayırım yapmaksızın borç edinme ve yazmadığı makaleler için editörlerden avans alma yöntemleri konusunda yeterince bilgi sahibi olmuş, ortak mülkiyet teorilerinin pratik uygulamalarından rahatsız olmaya başlamışlardı. Bakunin'in Stockholm'da kalması, yararsız olduğu kadar sıkıcıydı da artık. Zaten Temmuz'da, o da, kış başlamadan yola çıkması gerektiğini idrak etmiş bulunuyordu.³²⁰

İlk başta, doğal olarak Londra'ya dönmeyi düşündü. Fakat bu olasılık gittikçe daha az baştan çıkarıcı görünmeye başlamıştı. İngiliz iklimi ya da hayatında Bakunin'in genç karısını, şimdiye kadar bildiği ve sevdiği her şeyden ayırmaya geçecek bir şey yoktu. Hatta ona bile çok az şey sunuyordu İngiltere - o kibar hoşgörü hariç ki, o da yakından incelendiğinde, kayıtsızlıktan çok zor ayırdedilir bir şeydi; Herzen'le ilişkilerinin bozulması, onu on sekiz ay önce Londra'ya çeken nedeni de ortadan kaldırmıştı. Öte yandan bir başka alternatif bulmak da zordu. Avusturya ve diğer Alman devletleri ona kapalıydı. II. Napolyon'un Fransa'sı hiç de güvenilir değildi. İsviçre, henüz Avrupa'nın yarısının politik sürgünleri için tercih edilir bir toplanma noktası haline gelmemişti. Geriye de çok fazla seçim kalmıyordu. Londra'dayken, İtalyanları, başının belâsı Avusturya imparatorluğunun en aktif ve kararlı düşmanları, dolayısıyla Slavların doğal müttefiki olarak görürdü. Mazzini'yle tanışmış, Garibaldi ile mektuplaşmıştı. İtalya'da, en azından, bir devrimci hareketin rüşeymi vardı - ne boğulmuş, ne de

³²⁰ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, 125-9, 131-2; *Herzen*, ed. Lemeke, xvi. 90, 98; *Krasnyi Arkhiv*, vii. 116; *Steklov, M. A. Bakunin*, ii. 226, 256

yoğlaşmış bir hareket. Fakat İtalya'ya yerleşmeyi teşvik eden bu politik nedenler, belki de ikinci planda geliyordu. İtalya, Antonia'nın huzur ve rahat içinde yaşayacağı, hayatın ucuz olduğu, sıcak, dost, yasaksız bir ülkeydi. Geçici de olsa, Bakunin'in hayatında ilk kez, bir kenara çekilme ve dinlenme isteği ortaya çıkıyordu. Bir süre İtalya'da yerleşmeye ve "olayları beklemeye" karar verdi.³²¹

s. 310

8 Ekim 1863'de, Bakunin ve karısı, Stockholm'den ayrıldılar. Polonyalı ve İsveçlilerden oluşan bir grup onları uğurladı ve ayrılışları, radikal basında haber olarak verildi. Fakat ilk aylardaki coşku yoktu. Bakunin, politik ve malî bakımdan arkadaşları için bir sıkıntı kaynağı olmuştu; sonunda Goteburg'dan Londra'ya hareket edince, herkes rahat bir nefes aldı. Rus Konsolosu, bir hafta sonra, büyük bir "neşeyle", onun ayrılışını Petersburg'a bildirdi. Yalnızca Avusturya Hükümeti hâlâ titremekteydi ve sınırdaki yetkililere, Mihail Bakunin'in İsveç'ten bilinmeyen bir yöne hareket ettiğini ve tüm sınırlarda sıkı tedbirler alınması yönünde bir diğer talimat daha gönderdi.³²²

* * *

s. 311

³²¹ Steklov, M. A. *Bakunin*, ii. 265; *krasnyi Arkhiv*, vii. 126.

³²² *Krasnyi Arkhiv*, vii 126-7; *Ýçipleri Bakanlýðýnyn basýlmamýp talimatý*, Prag

Bakunin'in hayatının, 1861 sonunda Londra'ya gelişiyle başlayan iki yıllık dönemi hakkında, bu dönemde en büyük ve en göze çarpan rolü oynayan kişi - Alexander Herzen - gözden geçirilmeden bir sonuca varılamaz. Bakunin Londra'ya geldiğinde, *Kolokoľ*un iktidar ve popülaritesi hâlâ yüksekti ve 2500 ya da 3000 satmaktaydı. şimdi, bu rakam, iki yıldan az bir zamanda, en iyi halinde 500'e düşmüştü; Herzen, kötü bir yenilgi duygusunu yaşamaktaydı, bu düşüşün her aşamasında Bakunin'in izini görmemek mümkün değildi. Kelsiev'le işbirliği yapıp, *Kolokoľ*u Eski Müminler işine bulaştıran Bakunin'di. Kolay etkilenen Ogarev'le el ele verip *Kolokoľ*u genç devrimcilerin kollarına atan ve Herzen'i, abartılmış bir örgüt olan *Toprak ve özgürlük*'le ittifaka teşvik eden Bakunin'di. *Toprak ve özgürlük*' İşveli ve Finliler içinde giriştiği vahşi entrikalar için iyice şişirip komik duruma sokan Bakunin'di. En lmcl olanı ise, Bakunin'in, Herzen'i, Polonya davasını *Kolokoľ*da desteklemeye razı edip tüm Rus patriyotlarının nefretini kazanmasına yol amasıydı. İki yıl önce, *Kolokoľ*u, Rus aydınlanma fikriyatının yayın organı olarak su gibi içen Rus çevrelerinde bile Herzen, hain ve teröristlerin dostu olarak damgalanıyordu. Bu olaylar dizisi, Herzen'i, kendisinin, herhangi bir insanın kontrol gücünün ötesindeki koşulların kurbanı olduğunu ve *Kolokoľ*un son derece parlak bir şekilde temsil ettiği Rus liberalizminin kısa süren altın çağının kesinlikle geride kaldığını farketmeye çok yaklaştırdı. Bir günah keçisi aradı; bu ölümcül gelişmeye ilişkin olarak daha adil bir karar vermek yerine, zayıf bir adamın intikam duygularına kapılıp günah keçisini Bakunin'in şahsında buldu. Aşağı yukarı Bakunin'in

Stockholm'dan ayrıldığı sırada, Rus basını, büyük bir zafer havasında, adı bilinmeyen bir Polonyalının, "Herzen ve ortaklarını", tüm Rusya'yı parçalayacak büyük bir komplonun başı olarak övüp, Polonyalıları isyana sevkettiklerini ifade eden beyanını alıntılıyordu; küçük düştüğünü düşünerek öfkeye kapılan Herzen, Bakunin'e bundan böyle *Koloko*'un sütunlarında yer verilmeyeceğini açıkça deklare etti.³²³

Politik ayrılıklar, kişisel rahatsızlıklarla destekleniyordu. Şaşa ile münakaşa, yeni zorluklar getirmişti. Herzen, soğukkanlı bir tarafsızlığa sahip olmasına ve yaşlı adamın gevezelik ve kibiri kadar çocuğun "küstahlığını" da suçlamasına rağmen, kendi kanından gelen gencin günahlarını, eski arkadaşınınkinden daha bağışlanabilir bulmuştur. Ayrıca, Bakunin'in para konularındaki umursamazlığının yarattığı sonu gelmez rahatsızlık da söz konusuydu - Herzen'in yarı yarıya utanarak sözünü ettiği bu "küçük hatalar", düzenli işleyen beyninde az ya da çok bir değişime yol açmıştır. Londra'da Bakunin'in alacaklıları tarafından sürekli rahatsız edilmişti. Temmuz'da, Stockholm'a 50 sterlin yolladı. Sabrı kısa sürede tükendi; geçmişteki düzensizlikler yüzünden çocukça özür dilemelerle başlayacak ve aynı şekilde çocukça yeni borç istemelerle sona erecek verimsiz tartışmaların başlamasından korkuyordu.³²⁴

s. 312

Bakunin, sanık rolünü bir yana atmayı düşündü, davacıdan çok daha az bir

³²³ Herzen, ed. Lemke, xvi 491-2, 516.

³²⁴ Herzen, ed. Lemke, xvi. 267, 492, 539; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 123.

endişeyle toplantıyı beklemeye başladı. Geçmişte yaşananları kullanmayı hiçbir zaman düşünmemişti; aynı, geçmişteki borçlarına olduğu gibi, ister kendisine, ister başkalarına ait olsun, geçmişteki eylemleri de bir kenara fırlatıp atmaya her zaman hazırды. Ayrıntıda son derece haklı olmakla birlikte, aslında yanlış ve özünde son derece tiksindirici olan Herzen'in dünyevî aklı ve kuşkuculuğunun önünde diz çökmeyi reddetse de onun engin yeteneklerine içtenlikle saygı duyardı. *Kolokoľun*, sonsuz güç kaybına uğradığının, Herzen'den bile daha az farkındaydı. Müzmin iyimserliğiyle, hâlâ *Kolokoľun* devrimin çıkarlarına etkide bulunabileceğine inanıyordu. Ama Herzen konusunda ilüzyona sahip değildi.

Herzen (diye yazıyordu o sırada), Avrupa kamuoyunun önünde, Rus davasını mükemmelen temsil etmiştir ve etmeye devam etmektedir. Fakat içe yönelik politika sorunlarında müzmin bir kuşkucudur ve bunlar, yalnız cesaret kırıcı olmakla kalmayıp moral bozucu da olmaktadır. Yazarlık dehasında en önde gelir ve işini yürütmesine yarayan tüm yetenekler onda birleşmiştir. Rusya'ya özgürlük geldiğinde ya da bu yönde bir gelişme olduğunda, hiç kuşku yok ki, güçlü bir gazeteci, belki bir hatip, bir devlet adamı, hatta bir yönetici olacaktır. Fakat onda kesinlikle devrimci liderlerin özellikleri yoktur.

Bu sözler, Herzen'in gerçek yeteneklerinin, olduğundan daha parlak bir tanımıdır ve Herzen'in yazılarında görülen herhangi bir Bakunin portresinden oldukça farklı bir yaklaşımı yansıtır.³²⁵

³²⁵ Herzen, ed Lemeke, xvi 230-31

Bakuninler Londra'ya geldiklerinde, Herzen, kızlarını ziyaret etmek üzere İtalya'ya gitmiş bulunuyordu. Yokluğu, hesaplaşmayı erteledi ve tansiyonu yatıştırdı. Kibar, samimi ve etkilenen bir karaktere sahip olan Ogarev, hikâyesinin Bakunin versiyonunu sempatik bir havada dinledi. Para konularında, Bakunin'in paraya en ufak bir önem vermeyen tutumunu paylaşırdı her zaman. Bu iki eski arkadaş arasında ciddi sürtüşmeler olabileceği düşünülemezdi bile. Şaşa'yla kavgaya gelince, Ogarev, Herzen'in gerçekten de "hanedan" önyargısıyla hareket ettiğini ve Şaşa'nın, kabalığı nedeniyle yaşlı adamdan özür dilemesi gerektiğini düşündü. Politika alanında ise, yöntem ve taktik konularında küçük farklılıklar olduğuna kuşku yoktu. Fakat, özgürlük davasına ömür boyu birlikte adanmanın yanında bunların ne önemi olabilirdi? Kişisel bağlılıkları bir yana koyarsak, Ogarev, mizaç ve eğilim olarak, Herzen'in açık görüşlülüğü ve hesaplı ihtiyatlılığındansa, Bakunin'in tutkulu içgüdülerine daha yakındı. Geçmişte olanlar unutulmalı ve kutsal dava için birlikte çalışmaya devam edilmeliydi. Bakunin'le "bağların kesilmesi" yalnızca onları zayıflatır ve ortak düşmanı sevindirirdi. Ogarev, Herzen'e, dilek ve serzeniş karışımı bir mektup yazarak Bakunin'in tarafına nasıl kazanıldığını anlattı.³²⁶

Altı hafta kaldıktan sonra, 1863 Kasım'ının sonuna doğru, Bakuninler, Brüksel ve Paris'e gitmek üzere Londra'dan ayrıldılar. Aralık'ın ilk haftasında, Paris'te, Bakunin ile Herzen arasında uzun süredir ertelenen buluşma gerçekleşti. Bu buluşmanın arifesinde, Herzen, "Bakunin'le buluştuğumda" diye yazıyordu, "fevkâlade

³²⁶ Herzen, ed Lemke, xvi 538-9; *Pisma Bakunina*, ed Dragomanov, ss 148, 150.

tatsız şeyler olacağını sanıyorum; çünkü yalandan nefret ediyorum." Fakat dış görünüş olarak karşılaşma, ne olursa olsun, beklenenden daha iyi geçti. Her iki taraf da sıkıcı konulara girmemeye özen gösterdi. Herzen, "özel konulara" giremeyecek kadar yorgun ve çekingendi. Politik konularda, Bakunin'i, "son derece barışçı bir tutum içinde ve bir skandal çıkartmamaya kararlı" görmüştü. O sıralar Bakunin enerji ve cesaret doluydu. Yanlış yaptığını ve başkalarının kendisinden daha akıllı olduğunu kabul etmekten asla korkmazdı. Bu cömertçe nitelikten yoksun olan Herzen, onun bu akliselimi karşısında şaşırır kalırdı. Bu durum yakında sona erecekti. Ama bu, iki eski arkadaşın, görüldüğü kadarıyla sağlam bir yakınlık içinde olmalarını sağlamıştır. Bakunin belki de, bu buluşmada tam ve samimi bir uzlaşma olacağına inanmıştı. Fakat Herzen, öyle kolayca affedemez ya da unutamazdı. Herzen'in meslek hayatı sona ermişti. İhtiyatlılığı ve sağduyusu, onu verimsiz bir alana sıkıştırırken, diğer yandan da reaksiyonun ve devrimin çifte baskısı söz konusuydu. Bakunin'in boyun eğmez gözüpekliği ve sonsuz gençliği, onu hâlâ dalganın tepesinde ileriye doğru taşıyordu. Herzen, kendi düzenli yeteneklerinin bu devasa, disiplinsiz güç tarafından gölgede bırakıldığının ve kendisini küçeltirdiğinin farkındaydı. Yirmi beş yıl önce, günlüğünde Bakunin'in isminin karşısına, "değersiz karakter" notunu düşmüştü; şimdi ise, bir kere daha, Bakunin'in tüm düşmanlarının öylesine kolayca kullandıkları bu göz kamaştırıcı kusurlar üzerine düşünme tavizinde bulunuyordu. İki adam arasındaki ilişki bir daha asla yakınlığa dönüşemedi. Herzen, Bakunin'le bundan sonraki ilişkilerini, iki yıllık deneyin yol açtığı, yarı hor görme, yarı

kıskançlıktan oluşan kızgınlık ruh halini terk etmeden sürdürdü.³²⁷

s. 314

Görüşmeden bir gün sonra Herzen Londra'ya döndü; birkaç gün sonra da Bakuninler güneye hareket ettiler. Cenevre'de kısa süre kaldıktan sonra, Noel'i, *Toprak ve Özgürlük*'ün eski elebaşlarından Slepstov'la birlikte Vevey'de geçirdiler. Fakat Slepstov'un "sinir bozukluğu neredeyse deliliğin sınırına" gelmişti ve onu kendine getirmek için "başına kovalarca soğuk su dökmek" gerekiyordu. Bakunin, Vevey'den, eski arkadaşları Vogt'ları görmek için Bern'e bir yolculuk yaptı. İsviçre'de, yirmi yıl önce birbirlerine veda ettikleri Louisa Vogt, onun boynuna atıldı ve büyük bir özlemle bağrına bastı. En büyük oğulları Karl'ın, "Napolyon'un yıldızına sarsılmaz bir inanca" kapıldığını gördü. Fakat bütün aileyi Polonya davasına kazandı ve kadınlar, baskı altındaki Polonyalılar için para toplamak üzere bir komite kurdular.

11 Ocak 1864 günü, Bakuninler, İtalya sınırını geçtiler.³²⁸

s. 315

³²⁷ Herzen, ed. Lemeke, xvi. 541-3.

³²⁸ Steklov, *M.A Bakunin*, ii. 283-4.

23. Bölüm

Floransa

Bakunin, İtalya'ya, İtalyan milliyetçiliğinin ateşli bir taraftarı olarak gelmişti. Turin'de kısa bir konaklamadan sonra, Mihail ve Antonia, Garibaldi'nin Kuzey İtalya'daki baş temsilcisi Bertani tarafından, Cenova'da kabul edildiler; İtalyan topraklarındaki ilk görevleri, İtalyan özgürlüğünün - şimdi hemen hemen bir efsane haline gelmiş bulunan - temsilcisinin ve inançlı taraftarlarının bir koloni halinde yaşadıkları Caprera'yı ziyaret etmek oldu.

Caprera'yı ziyaret, kısa ömürlü, ama karakteristik bir kültün zirvesiydi. Kısa bir an için de olsa, Garibaldi, Bakunin'in ideal devrimci kahramanının rolünü yerine getirebilecekmiş gibi görünmüştü. 1849'un parlak günlerinde, Garibaldi, bizzat Roma'da cumhuriyetçi ölçüleri yerleştirmiş, bu şehri yozlaşmış din adamlarının ve Fransız paralı askerlerinin temsil ettiği reaksiyona karşı günlerce elinde tutmuştu. Bakunin, 1860'da, Sibirya'dan, Güney İtalya'yı kurtaran ve reaksiyoner bir hanedanı alaşağı eden Binlerin Yürüyüşünü büyük bir dikkatle izlemişti. Garibaldi'nin başarılarından o güne kalan, yalnızca bir cumhuriyet kurmak değil, aynı zamanda bir monarşiyi geliştirmektir. Fakat bizzat Bakunin de popüler bir monarşi fikriyle oynamış ve amacına uygun olarak ödün vermişti.

Garibaldi'nin Avusturya'ya zarar vermesi ve İtalya'nın kurtarıcısı olması yeterliydi. Slavların kurtuluşu, Avusturya'dan kopmaları ve sosyal devrim davası, Bakunin'in bilinçaltında hâlâ içiçeydi. Bu hedeflerden birine hizmet eden birisi, kaçınılmaz olarak diğerlerini de desteklemiş oluyordu.

s. 316

Lider, Caprera'ya çekilerek romansın her türlüşüne yatırım yapmış oluyordu. Turin'de Antonia neredeyse soğuktan ölmek üzereydi. Caprera'da iklim, Ocak'ın sonunda, bir Rus yazından farksızdı. Bakuninlerin adaya geçişleri sırasında, yanlarında biri erkek, üçü kadın dört İngiliz hacısı daha vardı. Aspromonte'de aldığı yaradan dolayı hafifçe topallayan Garibaldi, onları, zeytin, üzüm ve Güneyin meyva ağaçlarıyla çevrili basit taş evinde karşıladı. Burada genç bir köylü kadını olan karısıyla (bir İngiliz kadınının tahammül edemeyeceği ölçüde mütehakkim davranıyordu ona), iki oğlu, politik sekreteri ve on iki gözüpek, sadık adamıyla birlikte yaşıyordu. Üzerlerinde keten pantolonları ve kırmızı gömlekleriyle tarlada çalışan ya da değirmende tahıl öğüten veya kayalıklarda "pitoresk bir havada" dinlenen insanların oluşturduğu bu küçük cemaattaki hayat Bakunin'e "bir demokratik sosyal cumhuriyet"in prototipi gibi göründü ve ona (ondokuzuncu yüzyılın zihinlerinde romantizmin ölmesi zordu) Byron'un *Corsair*'indeki Pirate Adasını hatırlattı. Bakunin, ev sahibinin duruşunda, "derin, gizli bir keder" keşfetti. Garibaldi ziyaretçisine, hayattan usandığını, hayatını ülkesi ve "tüm halkın özgürlüğü" için seve seve feda edebileceğini söyledi. İsyancılara

yardım etmek üzere Polonya'ya gitmeyi düşünmüştü, ama onlardan aldığı mesajda, orada kalmasının daha yararlı olacağı belirtiliyordu. Bakunin de tamamen aynı deneylere sahipti; bu ortak anılar onun için, aralarındaki doğal bağlardan bile daha fazla ikna edici olmuştu. Üç günlük ziyaret bitip Bakuninler anakaraya geri dönünce, Mihail kendisine "İtalya'ya aşık olduğunu" itiraf etti ve karısına, bir ay içinde İtalyanca konuşacağına söz verdi.³²⁹

Floransa'ya yerleştiler. Bu seçim, Bakunin'in ruh halini gösterir. Yeni İtalya'nın geçici başkentine oldukça yakın olmakla birlikte, Floransa hiçbir zaman önemli bir politik merkez olmamıştır. İşçi sınıfı nüfusu az ve örgütsüzdü, şehir, devrimci entrika ve propagandadan habersizdi. Floransa'da esas olarak italyan burjuvazisi ile ucuz, sakın ve pitoresk bir çevre arayan yabancılar kolonisi yaşıyordu. Bakunin burada bir yıldan fazla kalıp, aylak ve gerginlikten uzak bir hayat yaşadı.

s. 317

Floransa'daki Rus turist ve yerleşimcilerin anıları, bu dönem içinde Bakunin'in hayat ve kişiliğindeki bazı önemli noktalara ışık tutmaktadır. Onun nefes darlığını ve "hayal edilemeyecek iştahını" kayda geçen ünlü ressam Gué, onu "niçin ve nereye olduğunu bilmeden rüzgârla sürüklenen, yelkensiz, dümensiz büyük bir gemiye" benzetmektedir. Üniversitede Tacitus üzerine bir tez yazan Modestov adlı bir genç, Bakunin'in, "her eğitilmiş insanın devrimci olmasını beklediğini" görünce şok olmuştur. Politik fikirleri dolayısıyla

³²⁹ Steklov, M..A. *Bakunin*, ii. 284-6.

Rusya'dan kaçmış ve Garibaldi lejyonunda savaşmış genç bir bilimadamı olan Mechnikov, Bakuninlerin Salı akşamları dostlarını davet ettikleri "Evin" canlı ve alaycı bir tasvirini bırakmıştır.

Oturma odası, son derece yüksek bir burjuva zevkine göre düzenlenmişti. Hem pitoresk bir görüntüyü, hem de iğrenç derecede kirli bir ortamı bir araya getirmeyi başarabilmiş, siyah redinkotu içindeki bu müthiş devrimci, gayet sakin oturmuş, Antonia ile dama oynuyordu... Saçları ağarmış, uysal görünümlü yaşlı bir adam piyanonun başında, kuş gibi ince bir sesle ve güçlü Alman aksanıyla şarkı söylüyordu:

Allons, enfants de la badrie
Le Chour de cloire est arrifé...

Ve meydan okuyan devrimci ilâhi onun dudaklarında tatlı, duygusal bir şarkı halini alıyordu.

Şu anlaşılıyordu ki, bu şarkıcı Alman değil, İsveçliydi, bir çeşit gizli bağlantılar, gizli ilişkiler ya da devrime ilişkin bir şeyler yapmak için burada bulunuyordu.

Yavaş yavaş konuklar gelmeye başladı. Giyimin, simaların, ırkların, dillerin ve sınıf aidiyetlerinin böyle bir karışımı görülmemiştir! Gediklilerin dışında, o "akşam"ın akışı içinde aynı simayı iki kere görmemiz neredeyse mümkün değildi.

Bizzat Bakunin de onların arasındadır ve size bu kişilerin Antonia'nın konukları olduklarını ya da şu kişinin kesinlikle kuşkulu, yasak bazı girişimlerin başarısı adına burada bulunduğu izah edilir. Ertesi hafta geçen haftaki bu büyük adama ilişkin tek bir kelime bile işitmezsiniz. Eğer o yalnızca ortadan kaybolduysa şanslıdır; bu ortadan kayboluşlar genellikle şu ya da bu ölçüde açık skandallarla sonuçlanır.

Bu toplantılara katılanların yalnızca birkaçı anılmaya değerdir. Üniversite eğitimi yapmak üzere Floransa'ya gelen Şaşa Herzen, geniş yürekli Mihail'le barışıp - babasının bazı uyarılarıyla birlikte -

Bakunin'in evinin sürekli ziyaretçilerinden olmuştı. Fakat Şaşa'nın politikaya ilgisi, kişisel gururun ötesinde daha sağlam bir temele dayanıyor değildi; bu dönemden sonra devrim onun hayatında herhangi bir role sahip olmamıştı. Kossuth'un ünlü yardımcısı Pulski'nin varlığı Bakunin'in Macar ulusal arzularına verdiği eski desteği anımsatıyordu, Macarlar, Bakunin'in devrimci tutkularına hiçbir zaman sempati göstermemiş olsalar da. Varnhagen von Ense'nin yeğeni Ludmilla Assing, ilerici politik düşünceye olan geleneksel ilgiyi sürdürüyordu. Fakat onun çabaları o sırada Bakunin'in çevresinde yer alan Gianelli adlı bir İtalyan gencinin üzerinde yoğunlaşmıştı. Bakunin, devrime nasıl direnemezse, çöpçatanlığa da direnemezdi ki, bu gönül ilişkisine gösterdiği aktif ilgiyi gözleyenlerden bazılarının öfkesini üstüne çekmişti.³³⁰

s. 318

Bakunin, fasılalarla ve yarı gönüllü olarak devrimle alış verişini sürdürüyordu. Herzen'in *Kolokol*'unu ve onun bastığı diğer Rusça yayınları, Galatz ya da Konstantinopol yoluyla Rusya'ya gizlice sokacak İtalyan araçlar bulma görevini sürdürmeye yoğunlaşmıştı; bu hizmeti, kuşkusuz onu, Herzen'den 600 frank borç istemekte cesaretlendirmişti - Herzen, bunun yalnızca 200'ünü vermeyi kabul etmişti. Fakat, öyle gözüküyor ki, Bakunin'in, 1864 yazındaki başta gelen aktif uğraşı Farmasonluğa olan ilgisini yenilemekti. Ekmek ticareti yapan ve

³³⁰ Gué, *Severnyi Vestnik* (Mart 1894), s. 235; Modestov, *Istoricheski Vestnik* (Aralık 1883), s. 122; Mechnikov, *age.* (Mart 1897), ss. 807-34; *Pisma Bakunina*, Ed. Dragomanov, s. 153.

Floransa'da Mazzinici partinin lideri olan Dolfi, Mason Locasının Grand Master'ıydı*. Masonların gizlilik ve ritüellerine göre Bakunin'e ilişkin beklentileri sürüyordu. Bakunin de, uzun süredir uykuda olan üyelğini sürdürüyordu; ertesi yıl Floransa'dan ayrıldığında, yanında, Floransa'daki "İskoç Locası Büyük kurulu"ndan, İtalya'daki "en yüksek organlarına ve tüm biraderlere" bir tavsiye mektubu taşıyordu. Bu ilüzyon çok uzun ömürlü olmadı. İki yıl sonra, Herzen'e, Masonluğun, "bir pasaport ya da maske olarak işe yaradığını", fakat "şarabın verdiği teselliden daha iyi bir şey olarak görülemeyeceğini, hatta belki daha da kötü olduğunu" yazıyordu. Ne var ki, sonraki bu geri çekilme, daha önceki ilgisinin samimiyetsizliğini göstermez. 1864'de Bakunin, aynı kırklardaki gibi, Masonluğu devrimin dayanağı olarak görmeye hazırdı ve ondan önemli ölçüde etkilenmekteydi.³³¹

s. 319

Floransa'da kalmaya gelmeden önce, Bakunin, din konusundaki tavrını izah etmeyi gerekli görmemişti. Gençliğinde, Ortodoks Kilisesini teoride ve pratikte terketmişti. Hristiyanlığa karşı düşmanca bir tutumu vardı; "var olan dinlerden hiçbirine inanmamakla" birlikte, dinin "hepimiz için gerekli olduğu" konusundaki

* "Grand Master" sözcüğünün Türkçe karşılığı "Maşrıkı Azam"dır. Ancak bu ifade, Masonların en büyüğü için kullanılır. Metinde bu konuda bir netlik olmadığından, "Grand Master"ı olduğu gibi bıraktım. Ç.n.

³³¹ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss.. 150-51, 156, 164; *Herzen*, ed Lemke, xvýý 135; *Sobranie*, ed Steklov, iii 539

tutumunu ısrarla sürdürüyordu. Sürekli olarak Tanrıya inandığını söylüyordu. Bir seferinde, "devrimin Tanrısını aradığını" söylemişti. Zaman zaman, dinsel müziğe olan sevgisinden söz ettiği de oluyordu. Londra'da, 1862 Mayıs'ında, mehtaplı bir akşam vakti, Turgenyev'le sokakları arşınlarlarken, "eski moda bir romantik ruh hali" içinde, Tanrıya olan kişisel inancını ileri sürmüştü, Herzen'in inançsızlığını eleştirmişti. Caprera'yı ziyaret ettiğinde, Garibaldi'nin, "Tanrıya ve insanın tarihi misyonuna" olan inancından memnuniyetle söz ediyordu. Fakat şimdi, Masonik etkiler altındaki düşüncesi kesinlikle din karşıtı bir seyir içindeydi. Katolik ülkelerde ve çoğunlukla İtalya'da, Masonlar, Kilise tarafından uzun süredir yasaklanıp baskı altında tutuluyorlardı; doğal bir tepki olarak Masonluk, din adamları sınıfına karşı bir tutum içine girmişti ve dogmatik derecede ateistti. Bakunin'in Masonik döneminin başta gelen ürünü, ilk kez şu ünlü formülü telaffuz ettiği bir makalesidir (muhtemelen yayımlanmak niyetiyle yazılmamıştır):

Tanrı varsa, insan köledir. İnsan özgürse, Tanrı yoktur. Bu dilemmadan kim kaçabilir!

Bu makale, kişisel bir Tanrının mantıkla uyumsuzluğu ve "evrenin yaratıcısı" kültürünün insanlık kültürüyle yer değiştireceğine ilişkin inancı açıklayan *Bir Farmason'un İlmühali* konusundaki bir taslakla sona ermektedir.

Bu, Bakunin'in yaşamında önemli bir andı. Elli yaşındayken, ilk kez, inançlı ve ateşli bir ateist olmuştu. Bundan böyle ateizm, tüm politik programlarının baş figürü olacaktı.³³²

³³² *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 370; iv. 19, 232; Herzen, ed. Lemke, xxi.332; Steklov, M. A. Bakunin, ii. 285.

Bakunin, devrimci çeşninin bu kadar zayıf olduğu ve kendisinin önde gelen bir rol oynamadığı böylesi bir örgütte uzun süre kalamazdı. O yaz sona ermeden, Farmasonluk tarafından belirlenen aktif olmayan bir hayata karşı gittikçe daha büyük bir sabırsızlık göstermeye başlamıştı. İsveç'ten aldığı gecikmiş mektuplar - Petersburg'la gizli bağlantı kuran Danimarkalı kitapçı Strube'den ve Finliler arasında baş temsilci olarak sivrilmeyi başarmış Folkstrue diye bilinen kişiden - onu geçen yıl dramatik zaferler elde ettiği, daha az ölçüde dramatik başarısızlıklar yaşadığı ülkeyi yeniden ziyaret etmeye kışkırttı. Umduğu başarıyı elde edip edemeyeceği net değildi. Polonya isyanı tarihe mal olmuştu. *Toprak ve Özgürlük* dağılıp gitmişti. Rusya'da reaksiyon daha da güçlenmişti ve propaganda yapmak her zamankinden daha zordu. Ama Bakunin'in korkusu yoktu. 1 Mayıs 1864'de, hâlâ Stockholm'de bulunan Demontowich'e yazarak, gelişinin yaklaştığını haber veriyor ve eski arkadaşlarının "kardeşçe yardımları"na olan "kardeşçe güveni"ni ifade ediyordu. 6 Eylül'de Stockholm'e vasil oldu.³³³

Bakunin'in, ciddi bir malî teşvik ya da beklenti olmaksızın böyle pahalı bir yolculuğun altından kalkamayacağı tahmin

³³³ *Pisma Bakunina*, ed. Dragamonov, s. 159; Steklov, *M. A. Bakunin*, ii 302.

edilebilir. Stockholm'den Premukhino'daki erkek kardeşlerine yazdığı mektupta, "işlerinin yolunda olduğunu", çünkü İsveçli editörün, makale ve haber yazması karşılığında yılda 4000 frank teklif ettiğini belirtmektedir. Gerçi bu çarpıcı açıklamanın, "baş belâsı" borçları kapatmak için acil bir 1000 ruble talep etmek amacıyla uzatılmış bir yem olduğu açıktır; Aralık 1864'de Floransa'dan, İsveç basınına haber yazarak haftada 100 frank ve "bazen daha da fazla" kazandığını yazsa da, bütün bu dönemde imzasını taşıyan tek makale yayımlanmıştır *Aftonbladet*'de. Bakunin'in, çeşitli İsveç gazetelerine böyle bir hizmet önerdiğini ve önceden avans aldığını tahmin etmek zor değildir. Öyle olsa bile, vadedilen makaleler yazılmamış ya da yayımlanmamıştır. Bu ikinci ziyaret verimli de geçmemiştir. Kraliyet tarafından kabul edilme ya da şerefine verilmiş ziyafetler ve kamuya yönelik konuşmalar söz konusu değildir; eğer Bakunin, İsveç'i bir kere daha Rusya'ya yönelik propaganda için üs olarak kullanmaya kalkıştıysa, hayal kırıklığına uğramış olmalıdır. 1864 Ekim'inin ortalarına doğru Bakunin, Stokholm'dan son kez sessiz sedasız ayrılmıştır.³³⁴

s. 321

İtalya'ya dönerken Londra'da iki hafta geçirdi - kenti son ziyaretiydi bu. Eski günlere göre "daha huzurlu bulduğu" Herzen'i ziyaret etti; gardrobunu zenginleştirmek için bir terziye gitti. Terzi, Marx'ın yakın arkadaşı ve Komünist Liginin eski bir üyesi olan Lessner adlı bir Almandı.

³³⁴ Steklov, M. A. *Bakunin*, ii. 302-3.

Lessner, Marx'ı yeni müşterisi hakkında bilgilendirdi. Bu ad, birçok anıyı canlandırmıştı. Bakunin'in Peddington Green'de yaşadığı dönemde onları birbirinden uzak tutan karşılıklı güvensizliğe rağmen, Marx, en son on altı yıl önce gördüğü bu azılı devrimciyi biraz olsun merak etti. Uluslararası İşçi Birliği'nin (tarihte Birinci Enternasyonal olarak bilinir) açılış toplantısı yapılalı daha bir ay olmuştu; Marx, Birliğin açılış manifestosunu ve kurallarını halen hazırlamakta olan komitenin üyesiydi. Belki Marx, Bakunin'in yeni örgütün amaçları için uygun bir şeyler yapabileceğini de düşünmüş olabilir. Belki, Bakunin'le Herzen'in arasındaki ayrılığı biliyordu ve Bakunin'in şimdi kendi etkisine daha açık hale gelmiş olabileceğini düşünmüş olabilir. Her ne hal ise, Bakunin'e mektup yazarak, ertesi gün ziyaretine gelmesini istedi. Yanıt olumluydu ve Bakunin'in Floransa'ya hareketinden bir gün önce, 3 Kasım 1864'de görüşme gerçekleşti.

Bu buluşma - bu, Mihail Bakunin ve Karl Marx'ın yüz yüze son görüşmeleridir - yıllarca sonra, bu iki önde gelen liderin ve onların taraftarlarının sert çatışmalarının konusu olmuştur. Önyargı bulutlarının konuyu gölgelediği, yıllar sonra yazılmış günümüze kalan anlatımı vardır bu buluşmanın. Ancak olayın tek doğru denebilecek anlatımını içeren belge, Marx'ın, görüşmenin ertesi günü Engels'e yazdığı mektuptur. Kısa ve sıkıcı olan bu belge, Bakunin'in hemen hemen eşsiz, tuhaf ve mantık dışı büyüleyiciliğinin, etkilenmekten anormal derecede uzak Marx'ın üzerinde bile etki yapabildiğini göstermektedir. "Şunu belirtmeliyim ki" demektedir Marx, "ondan çok hoşlandım - öncesinden çok daha iyiydi." "On altı yıl sonra gerilemeyip, tersine ilerlediğini gördüğüm çok az insandan biri." Sohbet doğal olarak geçmişin anılarına

yoğunlaşmıştı. Marx, duygulu bir havada, "Urquhartite iftirasından" söz etti. Bakunin'e karşı ilk kez *Neue Rheinische Zeitung*'da yayımlanan o saçma suçlama, şimdi, Francis Marx'ın ve *Free Press*'in son zamanlardaki girişimleri sayesinde, o şeytani Urquhartite'leri açığa çıkartmıştı. Bir önceki yılın Polonya ayaklanmasından konuştular. Bakunin, başarısızlığın, Polonya aristokrasisinin "köylü sosyalizmi"ni ilân etmeyi reddetmesinden doğduğunu belirtti. O, "artık Polonya ayaklanmasının çöktüğü koşullarda, sosyalist harekette yer alacağını" açıkladı. Hepsi bu kadar. Görüşme birkaç kişisel övgü ve iyi dilekle sona erdi.

s. 322

Bu belgenin en ilginç yanı, aynı mektubun başlarında Marx'ın enine boyuna tartıştığı I. Enternasyonal'den hiç söz edilmemesidir. Marx tarafından beş yıl sonra kaleme alınan bu görüşmeye ilişkin anlatımda bu ihmal büyük ölçüde giderilmektedir. Bu daha sonraki versiyona göre, görüşme sırasında Marx, Bakunin'i Enternasyonal'e almış ve Bakunin, "Enternasyonal için bütün gücüyle çalışacağına söz vermiş"tir. Fakat bu versiyon, Bakunin'in Enternasyonal'e yükümlülüklerine vurgu yaparak, onun Enternasyonal'e daha sonraki saldırılarını büyük bir günah haline getirmek üzere düzenlendiği izlenimini verdiği için ciddi kuşkular uyandıracak niteliktedir. Engels'e yazılmış mektubun bu konudaki sessizliği karşısında, Bakunin'in topluluğa "kabul edildiği"ne inanmak oldukça zordur; nitekim, Bakunin, 1868 yazında Enternasyonal'e üye olduğunda, hiç kimse çıkıp, kendisinin yaklaşık dört yıldır zaten

Enternasyonal'e üye olduğunu söylememiştir. Bakunin, kendi anlatımında kabul ettiği üzere, Marx tarafından yazılan açılış manifestosunu okumuş ve hayran kalmış, yeni fikirlere duyduğu geleneksel coşkuyla sempatisini ifade edip yardımlarını sunmuştur. Bu yardımın doğası üzerine yanlış anlamalar ortaya çıkmıştır. Düzeni ve kesinliği seven Marx, sorgulamasız bağlılık ve itaate gelmeyen herhangi bir kimseyle işbirliği için uygun birisi değildi. Kesinlikle disipline gelmeyen Bakunin ise, liderlik yapabilir, ama asla takipçi olmazdı. Enternasyonal'e yardımcı olacaktı, fakat bu yardım kendi tarzında ve ona zevk veren bir biçimde yapılacaktı.³³⁵

s. 323

3 Kasım 1864 tarihli görüşme, neyse ki, bu mizaç farklılıklarını ortaya koymak açısından çok kısaydı. Görüşmeden, ikisi de birbirinden memnun ve her biri bu ilişkide zımnen hakim bir rol oynayacakları umuduyla ayrıldılar. Floransa'ya dönen Bakunin, üç aydan kısa bir zaman içinde, Marx'tan üç mektup aldı, Marx ona açılış manifestosunun kopyalarını gönderdi, bu kopyalardan birini Garibaldi'ye yollamasını ve manifestonun İtalyancaya çevrilmesini sağlamasını rica etti. Bakunin'in, 7 şubat 1865 tarihli yanıtı elimizdedir. Marx'a, *carissimo amico* diye hitap etmekte, kendisine teslim edilen görevi zevkle kabul ettiğini belirtmekte ve İtalyanların, her türlü devrimci faaliyeti frenleyen miskinlik ve geriliklerine duyduğu tiksintiyi ifade

³³⁵ Herzen, ed. Lemke, xvii. 368; Marx-Engels, 'Sochineniya, xxiii. 210-21; Materiali, ed Polonsky, iii. 305.

etmektedir. "Yalnız sosyalizmin ısrarlı, enerjik ve tutkulu propagandası" diyordu, "bu ülkede özgürlüğü ve hayatı restore edebilir." Mektubunun sonunda Marx'ın karısının ve kızlarının ellerini öpmekte ve birbirlerine aile fotoğraflarını yollamayı önermektedir. Bundan sonra mektuplaşmanın tavsadığı görülmektedir; sonraki dört yıldan fazla bir zaman boyunca geleceğin rakipleri arasında doğrudan bir ilişki gözlenmemektedir. Fakat Marx, bir zaman için, Bakunin'in, Mazzini'nin İtalya'daki pozisyonunu zayıflatabileceği ve Enternasyonal'e "bazı dinamik İtalyanları" katabileceği umudunu sürdürmüştür.³³⁶

* * *

Bakunin'le Marx arasındaki meşhur görüşmede tartışılmayan birçok konudan biri de devrimci örgütün gizliliği ve açıklığı sorunudur. Herzen gibi Marx da ömrü boyunca açıklığa inanmıştı. Bakunin ise, 1849'dan beri, ciddi bir devrimci çalışmanın gizliliğinin gerekliliğine köklü bir şekilde inanmaktaydı. Londra'dan Floransa'ya geri dönerken Paris'te konaklamış, burada (bizim belgelerimizin gösterdiği kadarıyla ilk defa) gizli bir devrimci "Kardeşlik" in kurulması için temaslarda bulunmuştu. Bu adımı atarken Marx'la görüşmesinden ya da yeni kurulan Enternasyonal'e yardım etme isteğinden ne kadar etkilendiği bir faraziye olarak kalacaktır. Bakunin'in Floransa'ya dönmesi üzerine, Kardeşlik, onun yerel taraftarlarının grubu olarak şekillenmeye başladı. Fakat "kardeşler"den herhangi

³³⁶ *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 136-7; Marx-Engels, *Sochineniya*, xxiii, 273, 276.

birinin Kardeşlik'le Enternasyonal arasındaki bağlantının farkında olduğuna ya da hatta Enternasyonal'in adını duyduğuna ilişkin herhangi bir delil yoktur. Mihail Bakunin tarafından kurulan herhangi bir topluluğun üyelerinin, onun kendi otoritesinden başka bir otoriteyi tanımaya teşvik edilmeleri de pek muhtemel görünmemektedir.

s. 324

Kayıtların yetersizliği ve Bakunin'in sonraki anlatımlarının güvenilmezliği, Kardeşlik'in farzedilen işlevleri ve amaçları hakkında herhangi bir netliği olanaksız kılmaktadır. Sonradan sık sık, daha sonraki yıllarda başkanlığını yaptığı gizli toplulukların, 1864'deki Floransalı Kardeşlik'inin bir uzantısından başka bir şey olmadığını söylemiştir. Bu topluluk esas olarak ve özellikle, küskün İtalyan entellektüellerinden oluşmuştur. Merchnikov, "kardeşleri", iğneleyici terimlerle, "tecessüslerine kapılmış, işsiz güçsüz adamlar, eğer Bakunin'in nerede ortaya çıkarsa bulandırdığı karışıklık sularında balık yakalamak isteyen kuşkulu bir tutkuya sahip değillerse... emekliye ayrılmış Garibaldici gönüllüler, mahkemelerde çok az pratik yapmış, en renkli tipteki avukatlar" olarak tanımlamaktadır. Fakat bu gelişmelerin en çok ayrıntıya sahip tanığı, Bakunin'in Pulks'un evinde bir akşam tesadüfen karşılaştığı Gubernatis adlı profesördür. Daha tanışmadan önce, Bakunin'in, kendisini "bakışlarıyla büyülemeye çalıştığını" tespit etmiştir. Gubernatis, coşkulu ve çabuk etkilenebilen birisiydi; anlatımı, açıkça karakterine ilişkin belirgin

bir naifliğin izlerini taşımaktadır. Fakat Bakunin'in oynadığı rol kesinlikle daha az naifçe değildir.

Bakunin yerinden kalktı, bana doğru geldi, elimi sıkı ve gizemli bir havada bana Mason olup olmadığını sordu. Ona, Mason olmadığını, olmak istemediğimi, gizli topluluklardan hoşlanmadığımı yanıtını verdim... Bakunin de beni, haklı olduğum, kendisinin de Farmasonlukla çok önemli bağlara sahip olmadığını, fakat Masonluğun başka şeylere yaklaşımında kendisine bir araç olarak hizmet ettiği biçiminde yanıtladı. Ardından, Mazzinici ya da cumhuriyetçi olup olmadığını sordu. Ona, karakterimin tek bir kişiyi izlemeye elverişli olmadığını, bununla birlikte bir cumhuriyetçi olduğumu, kendisini özgürlük davasına büyük hizmetlerde bulunmuş birisi olarak görsem de asla Mazzinici olmadığını, cumhuriyetin tek başına bana boş bir söz olarak görüldüğünü söyledim... O artık özgürlüğü gerektiriyordu, yalnızca yasal alanda değil, ekmeğin dağıtımında da, sadece biçimde değil, herkesin istediğine ulaşmasını sağlayacak bollukta da eşitliği gerektiriyordu. Bu noktada Bakunin elimi hararetle sıkı ve şöyle haykırdı: "tamam işte, siz de bizdensiniz; biz de bunun için çalışıyoruz. Bize katılmalısınız. Reaksiyonerler birlikte hareket ediyorlar, özgürlük taraftarları ise dağınık, bölünmüş durumda; onları uluslararası planda gizli bir anlaşmayla bir araya getirmek zorunludur."

s. 325

Bakunin'in etkili konuşması, bocalamakta olan Gubernatis'i büyüledi ve ikna etti. Yeni inancının, hükümet tarafından atanan bir görevle bağdaşmayacağını düşünen genç profesör, görevinden istifa etti, Kardeşlik'e dahil oldu ve kısa sürede bu küçük çevrenin kahramanı haline geldi. Mihail, her yerde onun "İtalyanların en iyisi" olduğunu söyledi ve bir albümde onun fotoğrafını, Mazzini'nin fotoğrafıyla Garibaldi'nin fotoğrafı arasına

yerleştirdi. Fakat Gubernatis, kısa sürede kardeşlerin, devrim hakkında durmadan konuşup, onu gerçekleştirmek için hiçbir Şey yapmadıklarını idrak etti. Talebi faal olmaktı. Halk hareketinin tarihi üzerine konferanslar vermeye ya da gezgin bir vaiz olarak ülkeyi arşınlamaya hazırdı; tüm kapasitesi ve adanmışlığıyla, enternasyonal planda yetersiz kalan *Marseillaise*'nin yerini almak üzere *La Sociale* başlıklı yeni bir devrimci ilâhi besteledi. Fakat diğer kardeşlerin belirgin bir enerji yokluğu içinde olduğunu düşünüyordu; Bakunin'in fikirleri, kardeşlerin birbirleriyle her hafta yeni bir Şifre icat ederek haberleşmeleri çocukça oyunuyla sınırlanmış gibiydi. Gubernatis tam anlamıyla hayal kırıklığına uğramıştı; zaman geçtikçe Bakunin'in, "yapılan katkıları, görünüşte zavallı Polonyalılar, fakat gerçeklikte kardeşlerin ihtiyaçlarından çok tamamen kendisi için i ettiğini" gözlemek ona sıkıntı verdi. Bakunin'in bu gibi konulardaki aşırı umursamazlığı, bir İsveliden Polonyalılar için aldığı bir parça altını, bağışı verenin önünde, bir hizmetiyle gönderip, tütün alması için paraya evirttiğini gören ressam Gu  tarafından açıkça dile getirilmişti.

Becerikli Bakunin, Kardeşlik'in yeleri arasında Şevk ve gönüllülüğün çok az olduğunu farkedene, bocalama içindeki Gubernatis'in bağlılığını sağlayabilmek için bir diğer icadı yürürlüğe koydu. Bakunin'in uzak akrabalarından bir Rus kızı olan Bezobrazovs Floransa'da bulunuyordu; Bakunin, uzak akrabası olan bu ge kadınlı, ge İtalyan takipçisi arasında çöpçatanlık yaptı. Gerçi evlilik, evliliğin destekleyicisine istediği sonucu getirmedi. başarısızlıkla sona erdi. Gubernatis, Kardeşlik'ten gittikçe daha fazla hayal kırıklığına uğradı ve çok geçmeden Floransa'dan ayrıldı. "Benim ayrılmamdan

önce" diye bitiriyor hikâyesini, "Mihail Bakunin'i, bu topluluk var olmaya devam ettiği sürece, belki de hayatıma mal olacak şiddetli bir konuşma yaptıktan sonra gizli topluluğu dağıtmaya zorladım." Saf Gubernatis'in, Bakunin'in, topluluğun kararlarını ihlal eden üyelerin korkunç bir şekilde cezalandırıldıklarına ilişkin hikâyeleri ciddiye aldığı anlaşılmaktadır.³³⁷

s. 326

Acaba Gubernatis, oradan ayrılmadan önce Kardeşlik'in dağıtıldığını düşünmekle haklı mıdır, yoksa herhangi bir dağılma meydana gelmemiş midir, bilinmemektedir. Fakat, 1865 Mayıs'ının sonunda, Bakunin, Antonia ile birlikte, yazı Sorrento'da geçirmek üzere Floransa'dan ayrıldığında olayların tam bir sonuca vardığı görülmektedir. Bakunin bir daha Floransa'ya dönmedi. Muhtemeldir ki - tam bir kesinlik arzetmese de - Floransalı kardeşler, daha sonra, onun tarafından kurulan topluluklara katılmışlardır. Fakat Floransalı Kardeşlik'i, ardında hiçbir iz bırakmadan, 1865 yazında ortadan silinip gitmiştir.

s. 327

24. bölüm

³³⁷ Guillaume, *Internationale*, i. 76-7; Steklov, M. A. *Bakunin*, ii. 291, 294-6.

Napoli

Bakunin'in, Floransa'nın durgun sularında daha fazla zaman geçirmesi kesinlikle ihtimal dahilinde değildi. Fakat güneye taşınmada kişisel karakterin rolü olmuştu. Paul ve karısı Natalie - Mihail'in Londra'dan öylesine tutkulu bir şekilde mektuplaştığı meçhul yenge - İtalya'ya gelip, o yılın başlarında Floransa'yı ziyaret etmişlerdi. Mayıs 1865'de Sorrento'da kalıyorlardı. Mihail ve Antonia, onlara katılmak üzere buraya gelmişlerdi. Ancak aile bağları zayıflamıştı. Mihail ellisini geçmiş ve Paul kırklarının ortasına gelmişken, çocukluğun ve gençliğin şenliğini yeniden yaratmak için artık çok geçti. Mihail, kuşkusuz, kardeşinden, aile malikânesindeki hissesini ısrarla istemeyi sürdürüyordu. Fakat ortak anılar, ortak çıkarların eksikliğini örtemiyordu. Bu buluşma, eski dostluğun canlanmasını getirmekten çok karşılıklı ilgisizliğin farkedilmesine yol açtı. Gerçi bu buluşma, geçici bir etki de yaratmamış değildi. Mihail'in düşünceleri, bir an için geçmişe yöneldi ve Paul ile Natalie oradan ayrıldıktan birkaç gün sonra, onlara, anılarını yazmaya başladığını bildirdi. Bu enerji patlaması, Mihail'in birçok edebî projesi gibi geçiciydi. Onun kaleminden çıkmış, günümüze kalmış otobiyografik parçalardan biri (o zaman yazılıp yazılmadığı belli değildir) onsekiz yaşından öteye geçmemektedir.³³⁸

³³⁸ Steklov, M. A. *Bakunin*, ii. 313; *Sobranie*, ed. Steklov, i. 25-37.

Sorrento'nun yaz rehaveti içinde, verandada oturmuş çaylarını içerlerken, Antonia bir roman okuyor ve Bakunin, uzak geçmişten bir başka yankı getiren anılarıyla oynuyordu. Yirmi yıldan fazla bir zaman önce idolü olan George Herwegh'i hatırlamıştı, ona bir mektup yazarak, şairi, "günümüzün gerektirdiği eylemi işaret eden ve halka ilkelerini açıklayan net bir parti programı"nı kaleme almaya davet etti. Herwegh, politik alandan on beş yıl sonra saygıdeğer bir şekilde çekildiği, parti ve ilkeleri konusunda bazı kuşkulara sahip olduğu için mazur görülebilirdi. Parlak gençliğinin enerjisini de, coşkusunu da kaybetmişti artık ve Herzen'le yaptığı, karısını korkutan ve kıran acı bir tartışma, onda, Ruslar konusunda hoş olmayan bir izlenim bırakmıştı. Herwegh, tüm partilere düşman olduğunu ve Bakunin'in koltuk kabartan, ama şaşırtıcı davetini reddettiğini bildiren kısa bir yanıt yazdı.³³⁹

s. 328

Ekim başında Bakuninler Napoli'ye taşındılar. Bu kararı vermelerinin, bazı yakınlıklar dışında önemli bir nedeni yoktu. Bakunin, Napoli'de kimseyi tanımıyordu, fakat Londra'da bulunduğu sırada Orsett House'un mürebbiyesi yaşlı başkan Reeve, o sırada Napoli'de küçük bir İngiliz okulunu idare ediyordu. Miss Reeve'nin adresi gizli mektuplaşmalara hizmet edebilirdi (eğer ona yazmak isteyen birileri varsa). Politik bakımdan ondan yararlanılacak başka hiçbir şey yoktu. Fakat Bakuninler Napoli'de

³³⁹ *Briefe von und an Georg Herwegh*, ss, 161-3.

yalnızdılar, birdenbire bu İngiliz ihtiyar kızı hatırladılar ve ona içten bir yakınlık gösterdiler. Bakunin, onu, "Napoli'de yaşayan tek kişi" olarak görüyordu; ihtiyar kız, beş hafta sonra Antonia'nın kollarında koleradan öldüğünde, Bakunin, daha sonraki mektuplarıyla paralellik arzeden terimlerle Herzen'e bir mektup yazdı:

Bana alışmıştı, entellektüel ve duygusal bakımdan. Her zaman ona dikkat çekici ya da düşünsel bir şeyler okurdum, onunla durmadan bir şeyler konuşur, bir şeyler tartışırdım. Böylesine anlayışlı, zeki, böylesine sempatik bir insana az rastlamışım.

Bakunin, orta yaşlarında bile, hâlâ, politik fikirlerini paylaşamayacak kadar çekingen ve ona yardımcı olması maddeten mümkün olamayacak kadar zavallı insanlara karşı böylesine düşüncesiz, böylesine çocukça bir adanmışlık içindeydi.³⁴⁰

Napoli'de politik açıdan edindiği ilk izlenim, koşulların bütünüyle olumsuz olduğuydu. "Burada reaksiyon" diye yazıyordu Herzen'e, oraya varışının ilk haftasında, "her gün değil, neredeyse her saat yükselmekte." Kış bitmeden Floransa'ya dönmek niyetindeydi; "bazı olağanüstü, öngörülmeleyen olaylar meydana gelmedikçe" İtalya'da hayatın yakın zamanda dayanılmaz bir hal alacağı kehanetinde bulundu. Avrupa, bir devrimcinin bakış açısından, üzücü ölçüde durgundu. Fakat o kış, Napoli'de olağanüstü ve öngörülmeleyen olaylar meydana geldi. Bakunin, en reaksiyoner ülkeleri, kalmak için arzu edilir ülkeler haline getirecek ölçüde ona malî destek sağlayan olağanüstü bir Rus kadınıyla tanıştı orada. Napoli, 1865

³⁴⁰ *Briefe von und an Georg Herwegh*, s. 8.

sonbaharından 1867 sonbaharına kadar, iki yıl boyunca Bakuninlere yurt oldu.

s. 329

Prenses Obolenski, doğumuyla ve evliliğiyle, Rus aristokrasisinin en kadim ve saygıdeğer iki ailesine mensuptu. 1865-6 kışında, çocuklarıyla birlikte, bir öğretmenler, mürebbiyeler ve hizmetçiler ordusunun eşliğinde Napoli'deki bir aristokrat malikânesine yerleşmişti. Kocasının çevresinden hoşlanmayıp yurtdışında yaşamayı seçmek, pek sık rastlanan bir olgu olmadığından, bu durum, gözlerin Zoe Obolenski üzerinde toplanmasına yol açmıştı. Onun durumunun yarattığı skandal, egzantirik davranışlarından değil, ortadoks olmayan politik inançlarından kaynaklanıyordu. Aşırı radikal fikirlerini sergileme fırsatını kaçırmıyordu ve Napoli'de, politik çabaları Zoe'nin cömertliğiyle ödüllendirilen, İtalyan ve yabancı isyancı ve devrimcilerden oluşan bir grup oluşmuştu çevresinde. Bende ve tebaları arasında iki Slav bulunuyordu: becerikli bir Polonyalı ve o sırada ve daha sonra da sevgilisi olan Mroczkowski ile Mihail Bakunin. Bakunin ve Prenses arasındaki birlik, her ikisine de birçok yarar getiriyordu. Bakunin'in devrimci prestiji, Prenses'e otantik bir komplocu statüsü kazandırıyor; prensesin zenginliği ise, Bakunin ve karısına, yirmi beş yıl önce Rusya'dan çıkıp gittiği zamankinden çok daha büyük bir maddî konfor sağlıyordu. İki yıl sonra Bakunin, Prenses'e olan borcunun 7000 Frank olduğu tahmininde bulunacaktı. Bu rakkam, Prensesin ona ihsan ettiği

yardımların tahmin edilemeyecek kadar büyük olduğunu göstermektedir.³⁴¹

Napoli'nin politik koşulları, devrimci propaganda için durumun, Mihail'in korktuğundan daha elverişli olduğunu kanıtlamıştı. Bu reaksiyon merkezi, aslında, yüreğinde beslediği gizli entrikalar için oldukça verimli bir alan oluşturunuyordu. Olayların üzerinden beş yıl geçmesiyle ve memnuniyetsizliğin artmasıyla Napoli krallığının "kurtuluşu" ve İtalyan yarımadasının altıda beşinin birleşmesi iyice gerilerde kalmıştı. Aceleci İtalyan mizacı gelecekteki altın çağına gözünü dikmişti ve o günün hâlâ bol metal alışımı içeren niteliğini keşfetmekten dolayı büyük bir hayal kırıklığı içindeydi. Ulusal dava zafere ulaşmıştı, fakat bu zafer sosyal huzursuzluğu ortadan kaldıracak hiçbir şey yapmamıştı. Prenses Obolenski, maiyetini bu memnuniyetsiz milliyetçiler arasında buldu ve Bakunin'in yeni taraftarlarından biri oldu. Bu maiyetin çoğunluğu meslek sahibi insanlardan oluşuyordu. Aralarında en dikkat çekicileri olan Friscia, doktor, Fanelli, mimar ve mühendisti, her ikisi de 1848-9 devriminde yer almışlardı ve Carlo Gambuzzi, Mihail'in en yakın arkadaşlarından olan bir avukattı.³⁴²

s. 330

Floransa'dakinden çok daha elverişli olan bu koşullarda, Bakunin, Floransa deneyimini tekrarladı ve sürdürdü. Prenses Obolenski'nin parlak kişiliği etrafında

³⁴¹ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 159; Steklov, M. A. *Bakunin*, ii. 354.

³⁴² Guillaume, *Internationale*, i. 77.

oluşan küçük çevreyi ele alan Bakunin, Uluslararası Kardeşlik'i geniş ölçüde örnek alarak yeni bir gizli cemiyet kurdu. Bu cemiyeti yaşatmak için kurallar koyan Bakunin, bunu, daha sonra kendisi tarafından kurulacak diğer cemiyetlere örnek aldı. Kardeşlik, iki kategoriden oluşuyordu: Uluslararası Aile ve Ulusal Aileler. Uluslararası Aile, Kardeşliğin aristokrasisi ve yönetici organı oluyordu ve bu da hem açık, hem de kapalı olmak üzere iki karaktere sahipti. Açık olanı, legal propagandayı yürütüyordu; ikincisi ise, devrim için yeraltı hazırlıklarını yapacaktı. Bütün örgütün temel ilkesi sıkı disiplindi; Bakunin, hedefleri açıkça anarşist olduğu zaman bile, *hareket tarzı* olarak daima otokrasiye güçlü bir inançla bağlı kaldı. Ulusal Ailenin her üyesi, Ulusal Cuntaya ya da icra komitesine sorgulamasız bir itaat içinde olacaktı; her Ulusal Cunta, talimatları, ilişkileri Uluslararası Aile ile sınırlı kalan Merkezî Uluslararası Yönetimden alacaktı. Hem aktif üyeler, hem de onur üyeleri (ikinciler, aktif çalışmalara katılmayan, "özellikle önemli bir servete sahip" kişilerden oluşuyordu) Kardeşliğe bağlı kalacaklarına ilişkin ayrıntılarıyla işlenmiş bir yemin etmek zorundaydılar. Yemin, bir hançerle ediliyordu ve bu yemini bozanlardan "acımasız bir şekilde intikam alınacağı" (zavallı Gubernatis'i Floransa'da dehşete düşüren de buydu) belirtiliyordu. Son olarak, örgüt, geçici olarak görülüyordu; çünkü Kardeşlik yetmiş üyeye ulaştığında kurucu meclis toplanacak ve kesin kurallara ve örgütün programına karar verecekti.

Bu son nokta, Kardeşliğin sayısal gücünü net bir şekilde aydınlatmaktadır. Şurası açıktır ki, Bakunin bu dökümanı kaleme aldığı sırada, üyelerin sayısı yetmişin uzağından bile geçmiyordu; Ulusal Ailelerin ve Ulusal Cuntaların hepsi kâğıt üzerindeydi. Aslında, Uluslararası Kardeşlik, muhtemelen, Floransa'daki salt İtalyan Kardeşliğinden daha fazla bir şey değildi; "uluslararası" etiketi, yalnızca, Prensesin, Mroczkowski'nin ve bir diğer Polonyalı olan Zagorski'nin varlığıyla geçerli sayılabılırdi. Ne var ki, Bakunin, örgütün yetersizliğini, inancı yücelterek örtbas etmiştir. 1866 yazında yeni örgütü, Herzen'e, abartılı terimlerle şöyle anlatmaktadır:

Üç yıllık zorlu çalışmadan sonra kesin sonuçlara ulaştım. İsveç'te, Norveç'te ve Danimarka'da, İngiltere'de, Belçika'da, Fransa'da, İspanya'da ve İtalya'da dostlarımız var; Aramızda Polonyalılar, hatta birkaç Rus bile var. Güney İtalya'da, Mazzini'nin örgütünün, *Falanga Sacra*'nın büyük kısmı bize geçti... Özellikle Güney İtalya'da bütün halk, kitleler halinde bize katılıyor ve biz, maddî açıdan değil, fakat yığını ikna edecek ve şekil verecek yeteneğe sahip eğitilmiş insan bakımından son derece fakiriz.

Aslında dostların Avrupa'nın hemen hemen bütün ülkelerinde dağınık bir şekilde bulunduğu, İtalya'daki kitlesel destek kadar mitti. Daha sonraki tarihlerde yazılmış raporlarda, Kardeşliğin İspanyol, Fransız ve Belçikalı üyelerinden söz edilmektedir. Fakat bir iki durum dışında bu raporlar, ya Bakunin'in sonu gelmez hayal gücünün ya da onun tarafından daha sonra kurulmuş topluluklarla karıştırılmanın sonucunda ortaya çıkmışlardır.³⁴³

³⁴³ Vyubov, *Vestnik Europy* (February 1913), s.51; Steklov, M.A. *Bakunin*, ii. 327-8; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 171.

* * *

Yeni Kardeşlik'in parlak hamiliği, kardeşleri, bu örgütün politik özünün zayıflığı konusunda kör etmeye hizmet etti. 1866 yazında, Prenses Obolenski, otelin koca bir bölümünü ailesine, hizmetçilerine ve konuklarına ayırdığı, Ischa adasındaki Casamicciola'ya hareket etti. Bakuninler, bu kodamanlar topluluğunun sürekli üyesiydiler. Bu yarı yarıya kraliyet ailesi ortamında Bakunin'i, Herzen ve Ogarev'den kendisine mektuplar getiren, Comte'un genç Rus taraftarı Vyubov'dan alıntılarla dinleyelim.

s. 332

Oyunlar icat etmesi, gezinti ve piknikler düzenlemesi, herkese emirler yağdırması, herkesi yönlendirmesi, herkese talimatlar vermesi, Dünya Kardeşlik'inin farklı seksiyonlarına farklı dillerde uzun ve didaktik mektuplar yazmasına engel değildir. Herkes ona sorgulamasız boyun eğer ve diz çökerek itaat eder. Baş ve omuzlarıyla çevresindekilerin üzerindedir ve bütün iyi niyetine rağmen bir talim çavuşu mizacına sahiptir.

Bakuninler, iki mürettebatı olan, emirlerine amade bir botla, Vyubov'un onların "büyük zoolojik-botanik-madensel gezilerine" katılmasıyla kıyı boyunca, Napoli körfezinin adaları arasında bir deniz gezintisine çıktılar.³⁴⁴

³⁴⁴ Vyubov, *Vestnik Evropy* (İubat 1913), ss. 47, 53-54.

Fakat bu hoş uğraşlar, Bakunin'i daha ciddi zihnî meşguliyetlerden uzun süre kopartamazdı.

Tanışlığımızın başlarında (diye anlatımını sürdürüyor Vyrubov) Bakunin, gerçek bir komplocu gibi bana güvensiz bir tutum içindeydi. Yaklaşık akşam dokuz ya da on sıralarında birçok yabancı ve gizemli şahsiyet tarafından ziyaret edildi. Bana, bunların önemli görüşmeler olduğunu söyledi ve genellikle verandada oturan Tonia'nın yanına gitmemi, orada oturmamı rica etti.

Ne var ki Bakunin'in, örgütüne adam kaydetme güdüsü, güvensizlik güdüsünden çok daha güçlüydü; Vyrubov'a, "kimseye göstermemesi" uyarısıyla birlikte Kardeşlik'in programını ve kuruluş ilkelerini verdi.

Ertesi gün (diye devam ediyor Vyrubov) bu tuhaf dökümanı Bakunin'e geri verdim ve politik komplolardan hoşlanmadığımı belirttim. Gerçi son derece radikal düşüncelere sahiptim ve bunları bütün gücümle savunmaya hazırdım, ancak bunları yüz yüze ilişkiler içinde savunacaktım, yoksa yeraltı yöntemleriyle değil. Ancak Bakunin, eline düşmüş bu kurbanı kolay kolay bırakmak niyetinde gözüküyordu.

"Gördüğünüz gibi bizler sempatizan üyeleriz, herhangi bir komplo içinde yer almış değiliz, amacımız sadece sözle ve kalemle fikirlerimizi yaymaktır. Sizi de kesinlikle onların arasına kaydetmeliyiz."

"Tamam olabilir, madem öyle istiyorsunuz, fakat hançerle yemin etme işine gelemem."

"Yok canım bu o kadar gerekli bir şey değil. Biz bunu İtalyanlar için icat ettik. Sizin sözünüz yeter. Ne dersiniz?"

"Bu koşulla kabul ediyorum."

Ayağa kalktı, Dünya Kardeşlik'inin bir üyesi olduğumu samimiyetle ilân etti, beni kucakladı ve şöyle dedi:

"Şimdi yeni bir kardeş olarak 20 frank ödemeniz gerekiyor."

Bu pratik sonuç karşısında gülmekten kendimi alıkoyamadım, o da iyimser ve neşeli bir şekilde gülümsedi.

s. 333

Ayrıntıya ilişkin böylesi bir anlatım, bize, Bakunin tarafından Napoli'de kurulan Uluslararası Kardeşlik'in nasıl çalıştığını göstermektedir. Kardeşlik'in yöntemleri gülünç, başarıları ise sıfırdır. Fakat bu örgüt, Bakunin'in biyografisi açısından ayırddedici bir kilometre taşıdır. Bizzat Bakunin, ondan, daha sonraki örgütlerin modeli olarak sitayişle söz eder; ve bu örgütün programı olarak kaleme aldığı, *Devrimci İlmihal*, politik düşüncesinin gelişmesinde bir dönüm noktası oluşturur.³⁴⁵

İtalya'da bulunduğu iki yıl içinde Caprera'ya iki kere hac ziyareti yapan Bakunin, hızlı bir uzaklaşma içine girdi. İtalya'ya öncelikle ulusal hedeflerle gelmişti; İtalyan milliyetçiliğine duyduğu coşku, Polonya hedeflerinden hayal kırıklığı duyduğu için bunu telafi etmeye yönelik bir ana denk düşer gibidir. Ancak bu telafinin boş olduğu kanıtlandı. Milliyetçiliğin zaferi, toplumsal sorunlara dokunmamasıyla devrimin zaferini getirmekten uzaktı. Kurtulmuş İtalya, diğer uluslarda "refah ve büyüklüğü" hakim kılacağına, yoksulluğa yol açmıştı. Büyük İtalyan liderlerinin devrimci parlaklıkları gitmişti. Bakunin'in Caprera'ya kabulünden üç ay sonra Londra'yı ziyaret eden Garibaldi, Britanya

³⁴⁵ Vyruhov, *Vestnik Evropy* (Pubat 1913), ss. 51-2.

burjuvazisi tarafından debdebeyle karşılandı, Garibaldi, Kristal Palas'taki coşkulu kalabalığa "sevgili Kraliçeye" olan hayranlığını ve adanmışlığını duyurdu. Bakunin, "Fransızların *niaiserie** dedikleri hastalığın Garibaldi'nin durumunda... ölümcül *niaiserie*" olacağını düşünüyordu. Mazzini hâlâ en tehlikeli olanıydı. Bakunin'in yeni, uzlaşmaz ateizmi Mazzini'nin milliyetçiliğinin mistik tonunu tolere edemezdi, Mazzini'nin örgütüne verdiği Kutsal Falanj adı, onun demokrasiyle din arasında bağlantı kurma çabasına denk düşüyordu. Bu tam anlamıyla eksiksiz bir oportünizmdi. Garibaldi ve Mazzini gibi adamlar kesinlikle devrimci değillerdi. Dar milliyetçi idealin peşinden giderek her iki tarafa da riyakârlık etmekteydiler. Zamanı geldiğinde tüm ülkelerin gerçek devrimcileri onların "patriyotizm-burjuva retoriklerine" karşı tavrı almak zorunda kalacaklardı.³⁴⁶

s. 334

Devrimci İlmühal, Mihail'in, devrimci bir unsur olarak milliyetçiliği terkettiğini ilân ettiği ve anarşist inancının anahatlarını net bir şekilde ifade ettiği ilk dökümandır. İlmühal, "var olan tüm dinsel, politik, ekonomik ve sosyal kurumların yıkılmasını", "özgürlük, akıl, adalet ve emek temelinde evrensel toplumun" kurulmasını talep ederek tam anlamıyla Bakunin tarzında başlar. Metin, kişiselleşmiş bir Tanrıyı reddeder, insan akli ve bilincinin gerçeğin tek kriteri olduğunu ilân eder. Politik olarak, metin, "halkların köleleştirilmesinin, aldatılmasının

* Bunama. ç.n.

³⁴⁶ Steklov, *M.A.Bakunin*, ii. 315; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 157, 171.

ve yoksullaştırılmasının her zamanki sorumlusu Kilisenin ikiz kardeşi olan, ahlâkî, politik, yargısal, bürokratik ve malî bakımdan iflas etmiş merkezîleşmiş, üstün ve vasi devletin imhasını ve ortadan kaldırılmasını" ilân eder. Ancak yine de *İlmühalde*, anarşizmin gerekli postülalarının getirdiği mantıkî sonuçtan kaçınılmıştır. Bakunin, Devleti resmen suçlarken, bu dönemde hâlâ ulusu bir birim olarak tanımakta, hatta ulusal parlamentolar önermektedir. Ulus, "kesinlikle özerk" komünlerin federasyonundan oluşacaktı ve "devrimci uluslar", "reaksiyoner ülkelere karşı yakın ittifak içinde" hareket edecek olan "uluslararası federasyonu" oluşturacaklardı. Bireyler, sosyal ve ekonomik bakımdan tam bir eşitlik içinde olacaklardı. Miras hakkı ilga edilecekti. Sınıflar ve katmanlar ortadan kalkacaktı; "dini evlenmenin" yerini, eşit çiftler arasındaki "özgür evlilik" alacaktı. Ulusal bağımsızlık devrimi günleri geride kalmıştı. Dünyanın her yanından insanlar, yalnızca bir toplumsal demokratik devrim programıyla birleşebilir, esinlenebilir ve "harekete geçebilirler"di.³⁴⁷

s. 335

1866 yazı, 1846 da Polonya dürtüsü altında içine girdiği devrim ve milliyetçilik arasındaki şaşırtıcı karışıklıktan nihayet kurtulması açısından Bakunin'in hayatında önemli bir andır. Gözlerinden perde kalkmıştı. Artık yalnızca "iki kamp, biri devrimin, diğeri karşıdevrimin olmak üzere iki vatan," olduğunu kavramıştı. Marx'ın

³⁴⁷ Steklov, *M.A. Bakunin*, ii. 337-42.

1848'deki ünlü *Komünist Manifesto*'da ilân ettiği gibi, "proletaryanın vatanı olmadığını" anlamıştı ve milliyetçilik, devrimin olduğu gibi, kolayca karşıdevrimin de müttefiki olabilirdi. "Mesih ulus"un zamanı da geçmişti. Bundan böyle, milliyetçi engellerden kurtulan devrimci faaliyet, yeni ve daha sağlam bir temelde gelişecekti. İtalya dönemi, Bakunin'in hayatında, orta yaşlarındaki devrimci milliyetçilikten, son dönemindeki devrimci anarşizme dönüşümünü temsil eder.³⁴⁸

* * *

1866-7 kışı, Bakunin'in İtalya'daki son kışıydı. Yalnızca bir İsviçre gezisinin yer aldığı üç yıllık dar İtalya dünyası iyice yavanlaşmaya başlamıştı. 1865 Mart'ında, Herzen ve Ogarev, kendileriyle birlikte, *Kolokol'u* da Londra'dan Cenevre'ye taşımışlardı; bu andan itibaren, Bakunin'in düşüncesi her zamankinden daha büyük bir özlemle İsviçre sınırına yönelmişti. Nihai karara yol açan başka etkenler de vardı. 1867 ilkbaharına kadar, İtalyan otoriteleri, Bakunin'in ülkedeki varlığına ve İtalya topraklarındaki faaliyetlerine tamamen kayıtsız kalmışlardı. Şimdi ise Bakunin'in sahte İtalyan parası imal ettiğine ya da Sicilya ve Güney İtalya'da yıkıcı hareketleri teşvik ettiğine ilişkin söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Tuhaf bir tesadüf eseri olarak, Bakunin'in Paris'ten çıkartılmasından sorumlu Rus diplomatı Kiselev, şimdi, Floransa'daki Emmanuel malikânesinde Rus elçisi olarak bulunuyordu. Bakunin, Kiselev'in bu yeni saldırıların başlatıcısı

³⁴⁸ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 157-8; *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 142.

olduğu ve İtalyan hükümetini, kendisini İtalya'dan attırmak için ikna etmeye çalıştığı kanısındaydı. Resmî arşivler bu izlenimi doğrulamamaktadır. Fakat Bakunin'in huzursuzluğu doğaldı. Bu rahatsız edici söylentileri tekrarlayan zararsız bir profesörü düelloya çağırarak tehdit etti; daha sonraki yıllarda kendisinin İtalya'dan polis kovuşturması dolayısıyla ayrıldığı hikâyesini anlatıp durdu. Aslında böyle bir şey olmamıştı. Fakat huzursuzluğunu arttırmak için yeterince belirsizlik ve kuruntu söz konusuydu.³⁴⁹

s. 336

Bakunin'in, cömert hamisinden ayrılıp İtalya'yı terk etme kararını bir faktör daha perçinledi. 1867 Mayıs'ında, Mroczkowski, Uluslararası Kardeşlik'e yeni üyeler kazanmak üzere İsviçre, Fransa ve Belçika'ya bir yolculuk yaptı. Cenevre'yi ziyaret etmekte olan Herzen, Bakunin'in topluluğuyla herhangi bir alışverişi daha başından reddetmişti. Fakat, Mroczkowski, en azından iki yeni üye kazanmayı başardı: Bakunin'in Bern'deki eski arkadaşlarından birinin oğlu olan Emil Vogt ve daha sonradan Enternasyonal'de ön planda görünecek bir şahsiyet olan Caesar de Paepe. Gerçi Mroczkowski'nin bu yolculuğunun gerçek amacı, Prensesle arasındaki aşk ilişkisi olabilir. Prensesin Mroczkowski ile olan ilişkisi artık herkes tarafından biliniyordu ve politik fikirleri dağa taşınmıştı. Prenses Obolenski, anlaşılır bir öfke içindeydi. O sırada, Prensesin o zamana kadar bol bol

³⁴⁹ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 164, 204-5, 208-9.

yararlandığı gelirine ambargo koymuştu ve zorunluluklar, daha mütevazı bir hayat benimsemeyi dayatmaktaydı. Böyle bir yaşam için İsviçre seçildi. O yaz, Prenses ve sevgilisi, Vevey yakınlarında, Cenevre Gölünün üzerindeki Chaponeyre'de kendileri için bir villa tuttular.

Bakunin'in onları izlemesi için ortaya makul bir neden çıkmıştı. Prusya ile Fransa arasında gittikçe büyüyen gerilim, Avrupa barışı için tehlike çanlarını çalıyordu. 1867 Haziran'ında, güçlü bir uluslararası komite, "bütün demokrasi dostları"na, "özgürlük, adalet ve barış"ı korumak gibi belirsiz bir hedefle, o yılın Eylül ayında Cenevre'de toplanacak Kongre'de hazır bulunmaları çağrısı yaptı. Bakunin, kongreye katılmaya karar verdi. 1867 Ağustos'unun ortalarında, Bakuninler İsviçre'ye gitmek üzere İtalya'dan ayrıldılar ve Bakunin'in Cenevre'de, uluslararası sahnede görünmesi, mücadele yaşamında yeni ve aktif bir dönemin başlatıcısı oldu.³⁵⁰

* * *

s. 337

Bakunin'in İtalya'daki hayatının öyküsüne bir aile içi dipnot düşmek gerekiyor. Genç karısının Bakunin'e katılmak için iki kıta aşmış olması, sevgisinin ölçüsünü göstermeye yeter de artar bile. Fakat karısının, onun fikirlerine duyduğu kayıtsızlık gün be gün daha aşikâr

³⁵⁰ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 194; Steklov, M.A. *Bakunin*, ii. 332; *Annales du Congr s de Genev * (Cenevre, 1868).

bir hal aldı; karı koca arasındaki ortak ilgi ve duygu yokluğu, onları tanıyan herkes tarafından açıkça tespit edildi. Floransa'da, Mechnikov, onların farklı çevrelere savrulduklarını ve aynı akşamlarda birlikte nadiren göründüklerini, arkadaş çevrelerinin birbirinden tamamen farklı olduğunu belirtmektedir. Napoli'de, Vyrubov, Bakunin'in ev içi hayatı konusunda bir ölçüde farklı bir tablo çizmektedir.

Bakunin, şehrin dışında, yüksek bir yerde oturuyordu. Son derece ferah olan evinin penceresinden çok güzel bir manzara görünüyordu: buradan körfezin kıyılarındaki farklı farklı semtleri ve onların arkasında Vezüv'ün konik biçimiyle görkemli yükselişini görebilirdiniz. Doğanın güzellikleri onu fazla ilgilendirmezdi ve bu tür şeylerle zaman harcamazdı. Bütün gününü birilerine öğüt vermekle ya da dünyanın dört bir yanına uzun mektuplar yazmakla geçirirdi. Bu zaman boyunca sessiz, düşlerde dolaşan, kendisinden çeyrek asır küçük Antonia, sabahtan akşama kadar balkonda oturur ve manzaranın güzelliğiyle kendinden geçerdi. Bu tuhaf bir evlilikti, daha doğrusu, evlilik benzeri bir birlikti...

Kendi tarzında karısını seviyordu. Karısına şefkat gösteriyor, onun farklı şeylerle ilgilenmesine izin veriyor ve refahı için çaba gösteriyordu. Fakat karısı, Bakunin'in hayatında tamamen eklenti gibi duruyordu.

"Bak benim Tonia'ma" demişti bir keresinde bana, yan odada oturan karısını gösterip, "budalanın biridir ve düşüncelerime en ufak bir ilgi göstermez; fakat son derece hoştur, iyi huyludur ve elyazısının tanınmaması gerektiği zamanlar önemli yazılarımı kopya etmekte üstüne yoktur."

s. 338

Fakat hoş, beyinsiz ve romantik Antonia, Floransa'da kendi sosyal zevklerini aradığında ya da Napoli'de o pencerenin

önünde hayallere dalıp giderken uyumsuzluğu - fizikî, entellektüel ve ruhsal - mutlaktı. Yirmi yedi yaşına gelmişti ve "evlilik benzeri" birleşmeden on yıl sonra, Antonia, yaşlı kocası hakkındaki çok sayıdaki ilüzyona, onun kendisi hakkındaki ilüzyonlarından çok daha zor tutunabilirdi. Son derece normal bir kadındı ve bir keresinde yakışıklı bir Fransızın belirttiği gibi, "ülkesinden cildinin kar gibi beyazlığı dışında başka hiçbir şey almamış"tı. Antonia'nın yüreğindeki boşluğu, Bakunin'in Uluslararası Kardeşlik'teki yaverlerinden biri olan Carlo Gambuzzi doldurdu. Bu kaçınılmaz bir sonuçtu ve öyle sessiz sedasız olmuştu ki, kimsenin bunun ne zaman ve nasıl olduğuna ilişkin herhangi bir kaydı söz konusu değildir. Uzak geçmişte Bakunin'in, Tatyana'nın Belinski ile olan ilişkisi karşısında nasıl kıskançlık nöbetlerine kapıldığı bilinir ve politik bir rakip karşısında nasıl vahşice bir huzursuzluk duyduğu da malûmdur. Fakat Bakunin, karısıyla sevgilisinin ilişkisi konusunda herhangi bir kıskançlık belirtisi göstermedi. Müdahale etme hakkı talebinde bulunmaması da bir rutin sorunudur. Bakuninler Napoli'den ayrıldıkları sırada, Gambuzzi, Cenevre kongresi'ne katılmak için onlara refakat edip, İsviçre'ye doğru yola çıktı.³⁵¹

³⁵¹ Mechnikov, *Istoricheski Vestnik* (Mart 1897), s. 810; Vyruhov, *Vestnik Europy* (İubat 1913), ss. 47-8; Arnoud, *Nouvelle Revue* (Ağustos 1891), s. 594; Steklov, *M.A. Bakunin*, ss. 410-11.

V. Kitap

Bakunin ve Marx

"Politik ajitasyon, onun için nefes almak gibi bir şeydir."

POSTNIKOV'UN, Üçüncü Tümen'e

Bakunin üzerine raporundan

(17 Eylül 1870)

s. 341

25. Bölüm

Barış ve Özgürlük Ligi

Bakunin, 1867 Ağustos'unda İtalya'dan ayrıldığında politik akidesinin ana hatları nihaî ve sağlam bir şekilde oluşmuştu. "Merkezîleşmiş devlet"i ilga edecek işçi sınıfı ayaklanmasına ve bu tür devletin yerini özgürlük, eşitlik ve adaletin sınırsızlığı temelinde çok daha gevşek örgütlenmiş bir toplumun alacağına inanıyordu. İsviçre'ye taşınmış olmak, akideyi değil, yöntemi değiştirmeyi gerektiriyordu. İtalya'da kamuoyuna çıkmaktan kasıtlı olarak kaçınmış, önemli bir şey yazmamış ve faaliyetlerini gizli propaganda ve örgütlenmeyle kısıtlamıştı. İsviçre'nin özgür topraklarında başka taktiklerin gündeme gelmesi gerekiyordu. Bakunin, vazgeçilmez tutkusu olan komplodan vazgeçmemekle birlikte, şimdi, inancını yazılı ve sözlü olarak dünyaya ilân etme fırsatını aramaktaydı. Eylül 1867'den Eylül 1872'ye kadar, beş yıl boyunca kamusal bir şahsiyet olarak kaldı. Bütün bu zaman boyunca (yalnızca Fransa'ya yapılan kısa bir ziyaret aralığı hariç) kimliğini hiçbir zaman gizlemedi ve fikirlerini maskeleyemedi. Devrimin lideri ve öğretmeni olarak açıkça çıktı ortaya; bu dönem, aynı zamanda yazım çalışmalarında en verimli devreyi oluşturur.

Bu beş yılın ilk yılı yanıltıcı bir deneyim oldu. Cenevre Kongresinin daveti, "özgür demokrasinin tüm dostları"na kadar genişletilmişti ve kongre, örgütlenme komitesinin yayımladığı programa göre, "Avrupa Demokrasisini benimsemeye" karar

vermişti. Fakat demokrasi sözcüğü, politik fikirlerin fazlasıyla geniş bir alanını içine alıyordu. Davetin yayımlanmasıyla kongrenin toplanması arasında geçen süre içinde 10.000 kişiden imza toplanmıştı. En önde gelen imzacılar, İngiltere'de, John Bright ve John Stuart Mill; İtalya'da, Garibaldi; İsviçre'de, Cenevre'deki politik çevrelerin uzun yıllardır diktatörlüğünü yapmış olan James Fazy; Fransız sürgünlerinden Victor Hugo, Louis Blanc ve Edgar Quinet; Ruslardan Herzen ve Ogarev'di. Şurası açıktı ki, kongrenin başta gelen destekçileri, büyük ağırlıkla burjuva-liberal ve pasifist karışımıydı, kesinlikle devrimci değil. Fakat bu moment, Bakunin'in uluslararası arenaya yeniden girmesi için bir kürsü olarak hizmet etti. Ne var ki, daha da temayüz etmiş bir devrimci olarak durumdan yeterince memnun kalmayacaktı, hele on iki ay boyunca bu kongreyi politikası için bir araç olarak kullanacağı umudunu ciddi ciddi besledikten sonra.

s. 342

Bakunin'i Cenevre'ye sürükleyen ikinci etken - Herzen ve Ogarev'le eski arkadaşlığını yenileme isteği - ölümcül bir hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştı. Ogarev, onu gerçekten çok iyi karşılamıştı. Petit Lanchy'in banliyösünde, İngiliz metresi Mary Sutherland, metresinin oğlu Henry ve genç Alexander Herzen'in evlilik dışı oğluyla birlikte yaşıyordu. Her zamanki gibi umut ve inanç doluydu, en yakıcı, en gerçekleşmeyecek projeleri bütün ciddiyetiyle ve büyük bir şevkle dinleyebilecek durumdaydı. Ogarev, bundan sonraki birkaç yılda da Bakunin'in en sadık

arkadaşı ve en düzenli mektuplaştığı kişi olarak kaldı. Fakat alkolizmin tahribatı ve sara hastalığı son zamanlarda tehlikeli bir ilerleme kaydetmiş, vücudunu ve beynini bitkin düşürmüştü. Bakunin gibi kör bir iyimser bile Ogarev'in harcayacak gücü olmadığını görebilmişti. Yalnızca gelenek ve Herzen'le uzun süreli arkadaşlığı, ona devrimci davanın gediklileri arasında bir yer sağlayabiliyordu.

Herzen artık Cenevre'de değildi. İngiltere'den İsviçre toprağına taşınmakla yayınına son vermeyen gerileme halindeki *Kolokol*, 1867 Temmuz'unda yayınıni geçici olarak durdurmuştu. Herzen, Natalie Ogarev'e katılmak için Nice'e gitmişti; bu yüzden Cenevre'ye ziyaretleri kısa süreli ve kesintili oluyordu. Bakunin'in yeniden ortaya çıkışını öğrendiğinde duygusal bir tepki göstermemişti. Ona mektup yazarak, son derece isteksizce, Cenevre'deki evinde kalabileceğini belirtmişti - "çıplak duvarlar, iskemleler ve Tchorzewski'nin arkadaşlığı eşliğinde." Fakat, Bakunin'in Napoli'de tanıştığı Cenevreli zoolojist Claparède'nin büyük bir konukseverlikle onu kendisinde kalmaya davet ettiğini duyduğu zaman, bu davetin kabul edileceğini ummuştu; çünkü Claparède, "bunu bütün hayatı boyunca hatırlayacaktı." Daha da isteksiz bir şekilde, Ogarev'e, Bakunin'e, "eğer gerçekten ihtiyacı varsa" ki elbette vardı, 100 frank borç vermesi talimatı verdi. Herzen'in yüreğinde Bakunin için hiçbir sıcaklık kalmamıştı ve onu yeniden görmek istemiyordu. Cenevre Kongresinin ilk katılımcılarından olmasına rağmen, Kongre için Cenevre'ye gelmedi; böylece Bakunin, Ogarev ve genç pozitivist Vyruhov, ilk "Avrupa Demokrasisinin benimsenme kararında" Rusya'yı temsil ettiler.³⁵²

³⁵² Herzen, ed. Lemke, xix. 443; xx. ý, 3, 5, 12.

9 Eylül 1867 günü saat 2'de Kongre, Palais Electoral'de, örgütlenme komitesi adına Cenevreli profesör Barni'nin başkanlığında açıldı. Sağ yanında, onursal delege olarak, Kongrenin ağına takılmış en büyük balık olan Garibaldi oturuyordu. Toplam katılım yaklaşık 6000 kişiydi ve bunun yarısından çoğu Cenevre'dendi. Kongre, başkan olarak İsveçli politikacı Jolissaint'i seçtikten sonra toplantı, yürütme komitesinin ya da Bürosunun seçimiyle devam etti. Kongredeki her milliyetin iki temsilcisinin Büroda yer almasına karar verildi. Rus üyeleri temsilen Büroda Bakunin ve Ogarev yer aldı. Orada bulunan herkes, Rus tiranlığının bu büyük düşmanının çektiği acılardan ve başarılarından haberdardı. Fakat doğrudan doğruya tanıyanlar oldukça azdı, Bakunin'in adı açıklandığında salonu bir heyecan dalgası kapladı.

Ağır, hantal adımlarla Büronun oturmakta olduğu kürsünün merdivenlerini çıktı, üstünde bir çeşit gri gömlek vardı ve iç kısmında fanila görünmüyordu, ancak bir yelek giymişti, özensiz bir giyimi vardı, o sırada "Bakunin!" adı ağızdan ağıza dolaştı. Garibaldi yerinden kalktı, birkaç adım ilerledi ve onu kucakladı. Bu iki eski ve yorgun devrim savaşçısının samimi buluşması müthiş bir manzaraydı. Herkes ayağa kalktı, salonu uzun ve coşkulu alkışlar kapladı.

Böylece Bakunin, Avrupa demokrasisinin liderleri arasındaki resmî yerini almış oluyordu.³⁵³

³⁵³ Vyruhov, Vestnik Evropy (Dubat 1913), s. 54.

Kongrenin amacı, hazırlık bildirisinde ortaya konduğu gibi, "uluslar arasında barışın politik ve ekonomik koşullarını yaratmak, özellikle *Avrupa Birleşik Devletleri*'ni kurmak"tı. Fakat genel tartışmalar, bu iddialı programın bile ötesine geçti. Açış konuşmasında, diplomat yanının asker yanından daha zayıf olduğu göze çarpan Garibaldi, din sorununu gündeme getirdi. Papalığa, "sektlerin en habisi" diye saldırdı, Kongreden, "Tanrı dininin benimsenmesini" talep etti - bu sözler, delegeler arasındaki hem az sayıdaki Katoliği, hem de çok sayıda ateisti inciten bir etki yaptı. Uluslararası İşçi Birliği, Lozan'daki yıllık kongresinde, Cenevre programının, "işçi sınıfının devletten ve sermayenin etkisinden kurtulması ve selâmete kavuşması"nı içeren anlayışını bir karar olarak kabul etti (bu, Cenevre kongresine, genç bir İsviçreli delege olan James Guillaume tarafından sunulmuştu); ertesi gün, bu tema, Dupont'daki Enternasyonal'in bir diğer delegasyonu tarafından daha da geliştirildi. Kongrenin hedeflerinden biri olarak sosyalizmin açıkça benimsenmesi, daha muhafazakâr delegeler arasında rahatsızlığa yol açtı. Garibaldi'nin "Tanrı dini" konusundaki savunması, büyük bir şaşkınlık yaratmıştı ve sol, muhalif bir tutum içine girmişti. Fakat genelde delegeler, eleştirel bir tutum içinde değil, neşe ve hayranlık içindeydiler, bütün konuşmacılar, ayırım yapılmaksızın hararetle alkışlanıyordu. Bu atmosferde Bakunin, Kongrenin ikinci günü öğleden sonra, kendisine tüm salonun "sürekli alkışlarını" ve Bürodaki arkadaşlarının "hararetli tebriklerini" kazandıran konuşmasını yaptı.

Konuşma metni bugüne kalmamıştır. Fransızca yaptığı konuşma, stenoya alınamayacak ölçüde hızlıydı; konuşmanın raporu yayımlandığında, Bakunin bunu, "yalnızca hatalı değil, aynı zamanda tahrif edilmiş" olarak nitelendirmiştir. Dört ay sonra, Kongrenin yayımlanacak tarihsel tutanağı için belleğinden (herhangi bir not tutmaksızın yapmıştı konuşmayı), konuşmasının uzun bir özetini yazdı. Bu basılı metnin gerçek konuşmayı ne ölçüde yansıttığı konusunda bir karara varmak güçtür. Fakat bu metin, Bakunin'in programının belığ bir açıklamasıdır. Kendisini, "Rus İmparatorluğunun en boyun eğmez tebası" olarak niteleyen Bakunin, İmparatorluğun varlığını protesto ediyor ve "onun ordularının, kendisi tarafından başlatılacak yakın gelecekteki bir savaşta yenileceği" konusundaki umudunu ifade ediyordu. Rusya'nın yalnızca federalizm ve sosyalizmle kurtulabileceğini açıklıyor ve (bir zamanlar kendisinin devrimle bağdaştırdığı) reaksiyonun aleti olan milliyetçiliği şiddetle suçlamaya girişiyordu.

s. 345

Yalnızca üstün özgürlük ilkesini boğmak için Fransa'nın, Rusya'nın ve Prusya'nın despotları tarafından geçmiş yıllarda icat edilmiş sahte milliyet ilkesini derhal ve tamamen terketmeliyiz. Milliyet bir ilke değildir. Bireysellik gibi meşruiyeti olan bir gerçekliktir. Küçük ya da büyük her milliyetin kendi doğasına göre yaşama hakkına sahip olduğu inkâr edilemez. Bu hak, yalnızca evrensel özgürlük ilkesinin bir sonucudur.

Barışın birinci şartı, uluslararası adaletin, ulusal çıkarların yerini almasıydı.

Bakunin, bu soyutlamanın ardından, şimdiki favori teması olan "merkezîleşmiş

devleti" suçlamaya girişti. Bu tür devletler ortadan kalkmadan Avrupa Birleşik Devletleri'ne ulaşamazdınız. Kim hayal edebilirdi, bugünkü Fransa'nın Baden Grand Düklüğüyle ya da Rusya'nın Moldavo-Wallachia ile yanyana saf tutacağını?

Şu andaki merkezîleşmiş devletler var oldukça evrensel barış mümkün değildir. Biz, otoriteyle ve fetihle, yukardan zor yoluyla kurulmuş bu birlik örgütlenmelerinin yıkımını ve dağılmasını istemeliyiz, o zaman bölgelerdeki komünlerin özgür federasyonu, bölgelerin birleşmesiyle uluslar federasyonu ve ulusların birleşmesiyle Avrupa Birleşik Devletleri'nin oluşturduğu özgür birliklerin örgütlenmesi aşağıdan ortaya çıkabilecektir.

Bakunin, her ne kadar ülkesinin kurtuluşunun öğeleri olarak federasyon ve sosyalizmden söz etmişse de, pratikte tüm konuşmasını bütünüyle bu ilk çareye vakfetmiştir. Sosyalizm, onun programında hâlâ ikincil bir yer işgal ediyordu. Dinden korunma, bu sefer, geçmişe ilişkin bir hatırlatmadan fazla yer tutmamıştı.

Kongrenin ikinci gününden sonra Garibaldi'nin Cenevre'den ayrılması, havayı bozan bir etki yaptı. Başlangıçtaki coşku söndü. Uykuda olan eleştirelilik, delegelerin farklı yöndeki konuşmalarıyla başını kaldırdı. Özellikle dinsel ve toplumsal konularda sert tartışmalar cereyan etti. Üçüncü gün, konuşmacıların sözleri sürekli kesildi. Dinin savunucularının sosyal düzenin savunucuları ile el ele vermesi, Kongrenin bundan sonraki bölümünü bozucu bir etki yaptı. Dördüncü ve sonuncu gün, sürekli bir kargaşalık ortamında, bütün çatışmalı konularda karar verilmesinden dikkatle kaçınılması gerektiği yönündeki bir kararın oylanmasında onay sağlanması oldukça güç oldu. Bu karar, yıllık kongresini yapacak olan Barış ve Özgürlük Ligi'nin kurulmasını ve sürekli bir merkezî

komitenin atanmasını sağladı. Bunun dışında, Kongre kendini, cehalet ve önyargının ortadan kaldırılması, sürekli orduların ilgası, "işçi ve mülksüz sınıfların" durumunun iyileştirilmesi lehinde belirsiz ve dindarca umutlarını ifade etmekle sınırladı. Kongrenin sonunda bir ziyafet verildi. Fakat kapanış toplantısının olumsuz atmosferi bu olayı da etkiledi. Bazı delegeler, kadeh kaldırılırken radikal ve devrimci nitelikte temenniler ileri sürülmesini protesto ederek masayı terkettiler. Bizzat Bakunin, "Lig'in ve onun, dünyanın birçok yerine saçılmış cumhuriyetçileri gittikçe daha fazla birleştirecek, ilkelerini geliştirecek, böylece federalizm, sosyalizm ve din karşıtlığıyla gerçek demokrasinin gelişini hızlandıracak kongresine" kadeh kaldırdı.

s. 346

Son derece kısa ömürlü, fakat iyi niyetli bir girişim olan Barış ve Özgürlük Ligi, böylesine meşum bir başlangıç yapmıştı. Müzmin iyimser Bakunin, durumdan gayet memnundu. Vyurubov'a, Kongrenin, umut ettiğinden daha başarılı olduğunu yazıyordu. İyimserliğinin neye dayandığını anlamak oldukça zordur. En radikal gözlemciler, bu örgütün, burjuva ve muhafazakâr karakterini şimdiden açığa çıktığını düşünüyorlardı. Fakat bu örgüt henüz federalizm, sosyalizm ve ateizm ilkelerini kabul etmemişse de, Bakunin, gücüne olan sonsuz inancıyla onu dönüştürebileceğini düşünüyordu. İlk adım, bir üyesi olarak atandığı merkez komitesini

dönüştürmekti ve bu göreve büyük bir haz duyarak girişti.³⁵⁴

* * *

Komitenin Bern'de toplantı yapmasına karar verilmişti; bu yüzden, Bakunin'in, Cenevre'deki "büyük konukseverlik"ten daha fazla yararlanması için bir neden kalmamıştı. Prenses Obolenski ve sevgilisi, Vevey'in hoş ortamında yerleşmişlerdi ve dolayısıyla Bakuninler de Vevey'e taşındılar. Burada, sakin kış ve bahar ayları, arasıra Bern'e yapılan ziyaretlerle kesintiye uğradı, Bakunin burada kendini bir kez daha devrimci Prensesin çevresi içinde buldu.

s. 347

Prens Obolenski'nin müdahalesi, Prensesin cömertliğini ciddi bir şekilde kısıtlamıştı. Napoli ve Ischia'daki görkemli konakların yerini mütevazı bir villa almış, Mroczkowski, fotoğrafçı olarak işe başlamıştı. Çevrenin bileşiminde de değişiklikler meydana gelmişti. Bakunin'in yönetsel işlerine az çok düzenli bir şekilde yardımcı olan Gambuzzi dışında, İtalyanlar çevreden ayrılmışlardı. Ancak onların yeri, çabucak bir grup genç Rusla doldurulmuştu. Petersburg yangınından ve Polonya ayaklanmasından sonra Rusya'yı kasıp

³⁵⁴ *Annales du Congr s de Gen ve* (Cenevre, 1868); Guillaume, *Internationale*, i. 41-56; Vyrubov, *Vestnik Europy* (Şubat 1913), s. 72. Cenevre Kongresinin daha tam bir anlat m , bu kitabın yazar  tarafından *International Affairs*'de (Kasım-Aralık 1935) verilmektedir, ss. 837-44

kavuran reaksiyon, yeni bir siyasi göç dalgasına yol açmıştı. Cenevre gölünün kıyıları, bu yeni Rus sürgünler kuşağının gözde sığınak yeri olmuştu. Bu genç adamlar arasında Prenses Obolenski yeni bir devrimci hayranlar çevresi bulduğu gibi, Bakunin de Uluslararası Kardeşlik'e yeni üyeler kazandı.

Bu gençlerden birçoğu gelecekteki birkaç yıl içinde Bakunin'in hayatında önemli bir rol oynayacaklardı. Bunlardan en göze çarpanı, *Toprak ve Özgürlük*'ün çöküşüne neden olan ya da semptomlarından biri olan ve 1863 yazında Petersburg'dan kaçan Yahudi öğrenci Nikola Utin, iki yıldır Cenevre ve Montreux'da yaşıyordu. Bakunin, onu ilk kez 1863 sonbaharında Londra'da görmüştü. Dört yıl sonra onunla, genç adamın Bakunin'in fikirlerine abartılı bir şekilde hayranlığını ifade ettiği Cenevre Kongresinde yeniden karşılaştı. Utin orada ilk önce Prensesle karşılaşmış olmalıdır. Utin'den sonra önemli bir sima, *Toprak ve Özgürlük* olayıyla ilgili olarak 1862 yılında kısa bir süre gözükten Nikola Zhukovski'dir. Şimdi Vevey yakınlarındaki Clarens'de bir villada, karısı Ada ve babasının fikirlerini coşkuyla paylaşan evli kızı Olga Levashov'la birlikte yaşamaktaydı. Zhukovski'nin kendi serveti kısıtlıydı. Fakat Olga Levashov, Prenses Obolenski'nin cömertliğinin kısıtlanmasının yarattığı boşluğu bir ölçüde dolduracak ve çevreyi besleyecek bir servete sahipti. Kuşkusuz bu durum, öncelikle Utin ve karısının, ardından Bakuninlerin Zhukovski villasına yerleşmelerine yol açmıştı. Bakunin'le daha az içli dışlı olan, çevrenin diğer üyelerinden en fazla göçe çarpanı, *Toprak ve Özgürlük*'ün başta gelen kurbanlarından ve kahramanlarından birinin erkek kardeşi olan Alexander Serno-Solovyevich'di. Heyecanlı ve sinirli bir tip olan

Alexander (arasıra Cenevre sığınağında zaman geçirirdi ve sonunda hayatına kendi elleriyle son verdi) grubun uzlaşmazı ve kavgacısydı. Bir diğeri olan Mihail Elpidin, önemini, kazancını Cenevre basınından sağlarnasına borçludur. Grubun en yeni üyesi ise, kendi kendini yetiştirmiş genç bir Fransız işçisi, kendisinden daha genç bir Fransız hami, Madam de Champseix'in himayesi altında yaşayan ve André Léo adıyla romanlar yazan Benoit Malon'du.³⁵⁵

s. 348

Bu yeni birlik, nihaî ve sarsıcı darbeyi, Bakunin'in Herzen'le ilişkileri yüzünden yedi. Herzen, 1865'de, Londra'dan Cenevre'ye taşındığında, Rus göçmen kolonisi içinde yeni taraftarlar ve *Kolokol* için yeni okuyucular bulmayı umuyordu. Bu, naifçe bir hesaptı. Gençliğin zekice uyanıklığına sahip altmışların radikalleri, ellilerin yıpranmış ve gözden düşmüş liberalizminin önünde diz çökmek niyetinde değillerdi. Herzen, Cenevre'nin genç Rusları arasında taraftarlar yerine, acımasız ve amansız eleştirmenler buldu. Onların akideleri de, taktikleri de, Herzen'in hayal edemeyeceği ölçüde insafsızdı. Herzen'in ılımlılığıyla açıkça dalga geçiyor, hâlâ II. Alexander ile anlaşmaya çalışmasıyla, Rus anayasal demokrasisinin geleceğine duygusal bir inanç beslemesiyle alay ediyorlardı. 1867 ilkbaharında, Alexander Serno-Solovyeviç, Herzen'in ve onun bütün eserlerinin uzun ve hakaretamiz bir eleştirisini yayımladı; Herzen, bu konuda, o

³⁵⁵ Bakunin, *Euvres*, i. 2; vi. 269; Herzen, ed. Lemke, xvi, 439; xx. 276; Guillaume, *Internationale*, i. 133; *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 409.

sırada İtalya'da bulunan Bakunin'e kızgınlığını belirten bir mektup yazdığında, Bakunin, onu, yeni kuşağı öven bir havada yanıtlayıp, Herzen'in kızgınlığının "yaşlılık duyarlılığından" kaynaklandığını belirtti. Şimdi Bakunin, açıkça bu küstah genç radikallerle saf tutmuştu. Herzen şaşırmadı. Alaycılık yoluna gitti ve hakir gören bir şekilde, "Vevey'in Kazaklarından ve Ataman Mihail"den söz etti. Cenevre'de bir ya da iki kere Bakunin'le karşılaştı. Fakat ciddi tartışmalara girişmekten kaçındı. "Bakunin'e ilişkin pek bir şey yok" diye bildiriyordu Ogarev'e, bu karşılaşmalardan birinin ardından, "pantolonunun son düğmelerinin de sökülmiş olması, geriye yalnızca alışkanlıkların gücünün kalmış olması ve sempatinin çekiciliği dışında."³⁵⁶

s. 349

Bu sırada Bakunin, yirmi yıldan fazla bir zaman önce genç adamlar olarak tanıdığı dört kardeşin en genci olan Gustav Vogt'un başkanlığını yaptığı Barış ve Özgürlük Ligi'nin merkez komitesinde bitmek tükenmek bilmez bir enerjiyle çalışmaktaydı. Bern'e yaptığı ziyaretler, hem Reichellerle (Reichel şimdi bir Rus kadınla evliydi), hem de Vogtlarla kişisel ilişkilerini yenilemesi için iyi bir fırsat yaratmış olmalıdır. Fakat, komitenin tutanaklarında bu ziyaretlere ilişkin hiçbir şey yoktur. Bu örgütün özel bir yapısı vardı. Lig, ulusal bir temelde örgütlenmişti ve komitenin seçimi uluslar düzleminde oluyordu. Rus delegasyon, Bakunin ve Zhukovski'den oluşuyordu, Polonyalı delegeler ise Mroczkowski ve

³⁵⁶ Herzer, ed. Lemke, xx. 21, 182, 274; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 206.

Zagorski idi ki, bu iki delegasyon Bakunin'in liderliği altındaydı ve komitenin sol kanadını oluşturuyordu. İsviçre, Fransız ve İtalyan delegasyonları (Gambuzzi de İtalyan delegesi olmuştu) Cenevre kongresinin denetimindeki sağlam burjuva çoğunluğu oluşturuyorlardı. Kongrede hazır bulunan iki İngiliz sendikacısı komitede İngiltere'yi temsil ediyorlardı. Fakat uzaklık ve gerekli fonun olmaması, komitenin çalışmalarına katılmalarını önlüyordu. Almanlar geliyordu, ancak aralarındaki ayrılıklar dolayısıyla oylamalara pek seyrek katılabiliyorlardı.

Daha başından itibaren Bakunin çalışmalarını domine etmişti. Cenevre'deki ziyafet sırasında kadeh kaldırdığında söylediği gibi, Lig'in program olarak benimsemesi için, *Federalizm, Sosyalizm ve Anti-Dincilik* başlıklı uzun bir tez ileri sürdü. Bu döküman komitede okundu ve *Barış ve Özgürlük Ligi'ne M, Bakunin tarafından Sunulmuş Önerinin Gerekçesi, Cenevre* başlığıyla baskıya bile hazırlandı. Fakat Bakunin üçüncü bölüme geldiğinde kalemi bir yana bıraktı. Dinin suçlanmasını diğer iki "izm"le birlikte ele alacağı sırada bu göreve yan çizdi, çalışma, karakteristik bir biçimde, bitmeden ve basılmadan kaldı. Bakunin, komitedeki arkadaşlarının çoğunluğunu da ikna edemedi. Aslında komiteyi, dini reddetmeye ve ahlâkın "insanda var olan adalet fikri temelinde ele alınması gerektiği"ni açıklamaya ikna etmişti. Fakat Lig'in hedefleri arasında olması gereken "işçi sınıfının ekonomik durumunun radikal bir dönüşümü" önerisi, Bakunin'in "entrikalarından" fena halde şikayetçi olan Gustav Vogt'un başkanlık oyuyla kabul edilmemişti. Öneri, çok daha kolay savunulabilecek olan "demokratik ve cumhuriyetçi" sıfatlarının yanında bir eklenti haline getirilmişti. En yılmaz iyimser

bile, Lig'in bu köklü burjuva önyargısı karşısında umutsuzluğa kapılırdı.³⁵⁷

s. 350

Gerçi Bakunin ısrarlıydı; çabaları, gücüne olan güvenini doğrulayacak bir düzeye çıkarak taçlandı. Komitenin bir toplantısı, Bern'de, 31 Mayıs ve 1 Haziran 1868 tarihlerinde yapıldı, toplantının gündemi, o yılın Eylül ayında yapılacak yıllık kongreyi düzenlemektir. Bir önceki toplantıdan beri cephede önemli bir değişiklik meydana gelmişti. Şimdi komitenin çoğunluğu, mükemmel bir uysallıkla Bakunin'in liderliğini izliyordu ve Cenevre Kongresinin ya da bizzat bu komitenin geçen sonbaharda onaylayacağından çok daha radikal bir programı benimsemişti. Bu program, Bakunin'in yazılarının açık etkisini taşıyordu, aşağıdaki paragraflar bunu göstermektedir:

Lig, toplumsal sorunların üç temel özelliğinin birbirinden kesinlikle ayrılmaması gerektiğinin farkındadır: din sorunu, politik sorun ve ekonomik sorun. Bu yüzden Lig şunu ileri sürer ki –

1. Bireysel vicdan sorunu olması gereken din, politik kurumlardan ve kamusal eğitim alanından sürülüp atılmalı ve böylece kiliseler toplumun özgür gelişmesinin önünde engel olmaktan çıkarılmalıdırlar;

2. Avrupa Birleşik Devletleri, halk kurumlarının federasyon yoluyla birleşmesi ve kişilik haklarının eşitliği, komünlerin ve bölgelerin kendi çıkarları temelinde özerkliği temel ilkeleri kabul edilerek

³⁵⁷ Bakunin, *Euvres*, i. 5-205; Steklov, *M.A. Bakunin*, ii. 386-91; Herzen, ed. Lemeke, xx. 128.

örgütlenmenin dışında başka bir yolla örgütlenemez;

3. Eğer işçi sınıfının kurtuluşunun ve proletaryanın ortadan kaldırılmasının temel koşulu olan, zenginlik ve emek, boş zaman ve eğitim arasındaki bölünmeleri eşitlemek istiyorsak şimdiki ekonomik sistemin radikal bir değişikliğe ihtiyacı vardır.

Bakunin, din, politika ve toplum konusundaki bu doktrinin onaylanmasından haklı olarak hoşlanmıştı. "En sonunda," diye yazıyordu büyük bir zafer havasında Ogarev'e, 14 Haziran 1868 tarihli mektubunda, "onu kabul ettirdik!"³⁵⁸

s. 351

Programdaki son ve en çekişmeli bu paragraf, yeni ve önemli bir etkilenmeye tanıklık etmektedir. Her ne kadar Bakunin, yaklaşık dört yıl önce Londra'da Marx'a Enternasyonal davasına yardım edeceğine söz vermişse de bunu çoktan unutmuş ya da bir kenara atmıştı. Cenevre Kongresinin açılış oturumunda Enternasyonal'in duyurusunu okuduğu ve Enternasyonal adına Dupont tarafından yapılan ateşli konuşmayı dinlediği zaman Bakunin'in bu konudaki ilgisinde bir canlanma olmamıştı. Eğer tutanaklar tam ise, Kongredeki kendi konuşmasında da Enternasyonal'den ve onun faaliyetlerinden en ufak bir şekilde söz etmemişti. Ayrıca, Kongre sırasında, Marx'tan, *Kapital*'in yeni basılan birinci cildini tanıtan bir sunuş aldığı da en ufak bir şekilde etkilenmemiş ya da diğer sorunlarla çok daha fazla ilgilenmiştir, nitekim, Marx'a teşekkür etmeyi ya da

³⁵⁸ Guillaume, *Internationale*, i. 71; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 217.

yazmayı da unutmuştur. Fakat o kış ya da ilkbaharda Herzen'in demokratik liberalizmine kalan son umutlarını bir yana bırakırken, devrimci umutları gittikçe daha fazla işçi kitlelerinin huzursuzluğunu merkez almaya başladı, düşüncesi diğer başka şeylerden daha çok devrimci bir amaçla işçi kitlelerini örgütlemeye çalışan bu uluslararası Birliğe yöneldi. 1868 Mart'ında Cenevre'de bir inşaat işçileri grevi oldu ve tarihte ilk kez grevciler Enternasyonal'den destek aldılar. Bu örgütün dikkat çekmeye başladığı açıktı. Bakunin'in çevresindeki Elpidin ve belki diğerleri de harekete geçtiler ve örgüte katıldılar. Bakunin, Enternasyonal'in yazılı metinlerine bir kere daha göz attı, Barış ve Özgürlük Ligi'nin merkez komitesi için duyuruyu kaleme alırken, "işçi sınıfının özgürleşmesi ve proletaryanın tasfiyesi" görüşünü, açık bir şekilde, Marx'ın "işçi sınıfının kurtuluşu" ve "tüm sınıf egemenliğinin ilgası" formülasyonu ile açıkladı. Bakunin böylece mantikî ve tayin edici bir adım atmıştı. 1868 Haziran ya da Temmuz'unda, Elpidin'in kefil olmasıyla, Enternasyonal'in Cenevre bölümünün bir üyesi olarak örgüte kaydoldu.³⁵⁹

s.352

Eğer Bakunin gelecekteki devrimci davanın Enternasyonal'de yattığına inanmış olsaydı, onun için en doğrudan yol, Barış ve Özgürlük Ligi'ni bırakmak olacaktı. Fakat sorun ona böyle gözükmemişti. Enternasyonal'in birçok üyesi Cenevre Kongresi'nde hazır bulunmuştu; şimdi, onun

³⁵⁹ *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 305; Steklov, M. A. *Bakunin*, ii. 395-6.

ikna etmesiyle, Barış ve Özgürlük Ligi Enternasyonal'le uyum halinde bir programı benimsemiş görünüyordu, bu durumda her iki örgüte de aynı zamanda üye olmakta herhangi bir uyuşmazlık görmesi için çok az neden vardı. Ayrıca Bakunin'in durmadan çalışan beynini şimdi yeni bir tutku meşgul ediyordu - bir yandan Enternasyonal'in gelecekteki kaderiyle samimi olarak ilgilenmekten doğan bir tutkuydu bu ama, kısmen kişisel tutkusu da söz konusuydu. Eğer şimdi kendini bütünüyle Enternasyonal'in hizmetine adarsa, sıradan bir üye olmanın alçakgönüllülüğüyle karakterini ya da ününü uyumlu hale getirmesi oldukça zor görünüyordu. Enternasyonal'e girmesi, dramatik ve önemli bir olay olmalıydı. Kendisinin önyak olacağı, baş yönlendiricisi olduğu Lig'le Enternasyonal arasında bir ittifak sağlamak, böylece Marx'la eşit bir konumda olmak, Enternasyonal'in ruhunu yönlendirmek gibi cesur planlar peşindeydi. Böylece Lig, Enternasyonal'deki kişiliğine ve hak ettiği yere uygun bir konum edinmesi için bir sıçrama tahtası görevi görecekti.

Her zamanki tez canlılığıyla faaliyete geçti. Komite Ağustos'ta yeniden toplandığında, komiteyi, Kongreye Barış ve Özgürlük Ligi'yle Enternasyonal arasında yakın ittifakı öneren ve Enternasyonal'e bağlılığı bildiren önemli bir duyuruyla son bulan bir çağrı yollamaya ve bunu onaylamaya ikna etti.

Yararlı ve aktif bir güç olduğu için Lig'imiz, Avrupa ve Amerika'daki Enternasyonal İşçi Birliği tarafından zaferle geliştirilen ve yayılan büyük sosyo-ekonomik çıkar ve ilkelerin tam bir politik ifadesi olmak zorundadır.

Mantıkî olarak, Enternasyonal'in neden kendi çıkar ve ilkelerinin "saf bir şekilde politik olarak ifade" edilmesine hizmet etmediğini ve neden böyle bir amaç için başka bir örgütün gerekli olduğunu sormak gerekir; gerçekten de Bakunin'in şan şeref kazanmasının ötesinde başka bir neden yoktu. Komite, başkanı aracılığıyla, Eylül başında Brüksel'de toplanan Enternasyonal'in Kongresini selâmladı ve Enternasyonal'in üyelerini, Lig'in yakında yapılacak kongresine katılmaya çağırdı. Bakunin, 1848 devriminin Alman savaşılarından, Enternasyonal'in Cenevre şubesinin üyesi ve Marx'ın arkadaşı olan, Brüksel kongresine katılan Becker'i bizzat ziyaret etti. Belçikalı De Paepe'ye Brüksel Kongresinde okunmak üzere bir mektup yazarak Brüksel'e şahsen gelemediği için üzüntülerini ifade etti. Kongrenin sekreterliğine, "Rus sosyal demokrasisinin programı" olarak açıkladığı kendi görüşlerini ortaya koyan bir belge bile yolladı. Dönüşü olmayan bir yola girdiğinin kendisi de farkındaydı ve gelişmeleri beklemeye başladı.³⁶⁰

Gelişmeler Bakunin'in umduğu ya da öngördüğü gibi olmadı. Aslında çok çaba göstermişti, ama bunların akıllıca olduğu söylenemezdi. Kendi olanaklarına fazla bel bağlamıştı; aşırı ısrarın ve aşırı kendine güvenin oluşturduğu bu tuhaf karışım, kazanmayı umduğu birçok kişiyi uzaklaştırmıştı. Enternasyonal, bu bir yıl içinde gittikçe büyümüştü. Barış ve Özgürlük Ligi'ni pervasızca "Cenevre gevezesi" diye şereflendiren Marx'ın fikri ilerleme kaydetmişti. Eylül başında Brüksel'de toplanan Enternasyonal

³⁶⁰ Guillaume, *Internationale*, i. 71-2.

Kongresi, Bern'e resmî delegasyon gönderme çağrısını reddetti, üç muhalif oya karşı (De Paepe de bunların arasındaydı) aşağıdaki kesin ve sert kararı kabul etti:

Enternasyonal delegasyonu, Barış ve Özgürlük Ligi'yle Enternasyonal'in görüşleri arasında bir ortaklık olmadığını düşünmektedir; delegasyon, bu topluluğu Enternasyonal'e katılmaya³⁶¹ ve üyelerini, Enternasyonal'in şubelerine üyelik için başvurmaya çağırmaktadır.

s. 354

Bu, Bakunin için ağır bir darbeydi. Daima kendine güvenen, daima başkalarının üzerinde ölçülemeyecek bir etkiye sahip olan Bakunin, Lig'i böylesi ezici bir azarlanmaya maruz bırakmıştı; şimdi iradelerine rağmen böylesi felaket bir yola sürüklediği arkadaşlarının azarlarını dinlemekle yüz yüze idi. Brüksel Kongresinin sert karşılığı gerçekten de yanıt verilebilecek gibi değildi. O zamana kadar Lig'in hedeflerini Enternasyonal'in hedefleriyle uyum haline getirmeye çalışan Bakunin, Enternasyonal'in bu kararıyla Lig'in gereksiz bir örgüt haline gelmesine yol açmıştı. Zayıf bir adamın kiniyle Bakunin'e mektup yazan Gustav Vogt, son derece alaycı bir havada, "onun Enternasyonal'daki dostlarına" atıfta bulunmakta ve bundan sonraki önerisinin ne olduğunu sormaktadır. Bakunin, uzun bir savunmadan sonra, olayı, "benim tahmin ettiğim kadar senin de tahmin edeceğin merkezdeki bilinen kliğin" yol açtığı aksiliklere yormakta (gerçi Marx aslında Brüksel'de yoktu) ve Bern Kongresinde, "bu küstahça karara merkez komitesi adına"

³⁶¹ Başında çıkan orijinal taslakta, daha hafif bir ifade kullanılarak, "kendisini daöıtmaya" denmektedir.

yanıt vereceğini açıkça belirtmektedir. Net bir şeyler planlaması gerekiyordu; yalnızca Lig'i Enternasyonal'in yıldızına bağlama planı fiyaskoyla son bulduğu için değil, aynı zamanda, devrimci hareketteki prestiji tehlikede olduğu için de.³⁶²

* * *

Barış ve Özgürlük Lig'i'nin ikinci Kongresi, 21 Eylül 1868'de, İsviçre'nin başkentinde, kararlaştırıldığı gibi toplandı. Bu kongre, popüler bir hitabet turnuvası olarak, önceliyle rekabet edecek durumda değildi. Yalnızca 100 delege hazır bulundu. Fakat Cenevre delegasyonlarının tersine, buraya gelen delegeler kendi fikirlerine sahiptiler ve güzel sözlere kanacak gibi görünmüyorlardı. Kongre açılınca, Lig'in sağlam burjuva karakteri bir kere daha açıkça görüldü. Israrı ve yoldan saptıran enerjisiyle Bakunin komiteyi peşinden sürüklemiş ve hemen hemen komitenin iradesine rağmen "şimdiki ekonomik sistem"de "radikal bir değişikliğin" deklare edilmesini sağlamıştı. Fakat komite üzerindeki nüfuzu, Kongrenin tabanını da içine alacak kadar yaygın değildi. Barış ve Özgürlük Lig'i'nin devrimci potansiyeli hakkında artık onun da herhangi bir ilüzyonu yoktu. Buraya, Enternasyonal'in "küstahlığının" suçlanmasını sağlamak için gelmişti. Lig'de, böyle bir meydan okumayı sağlamak için bulunuyordu.

³⁶² Guillaume, *Internationale*, i. 67, 72-4.

Kongre'nin üçüncü günü, sosyal sorun üzerine alternatif çözüm önerileri ileri sürüldüğünde kriz patlak verdi. Bakunin'in teklifi şöyleydi:

Kendini son derece yakıcı bir sorun olarak gündeme getiren sınıfların ve bireylerin toplumsal ve ekonomik eşitliği sorunu üzerine düşünen Kongre, bu eşitliğin, adalet, özgürlük ve barış olmaksızın elde edilemeyeceğini açıklar. Sonuç olarak, Kongre, bu sorunun çözümünün pratik yöntemlerini incelemeyi gündemine alır.

Dikkatle seçilmiş bu sözler hemen hemen akademikti; orada hazır bulunan Vyrubov, bu kararın, eğer Bakunin öneriyi destekleyen iki belîğ konuşma yapmasaydı kabul edilebileceğini düşünmektedir. Bu konuşmalar, burjuvaların, öneri metninin onları yatıştırmak üzere böyle ılımlı yazıldığı türünden korkularını ve önyargılarını arttırdı. Bakunin ilk kez, kamuoyu önünde, proletarya davasını ve Enternasyonal'in ilkelerini kabul ettiğini açıklıyordu.

Kuşkusuz bizler, ne yazık ki, kendimizin burjuva sosyalistlerinden başka bir şey olmadığımızı ortaya koymuş oluyoruz; eğer biz çıkarlarımız ya da önyargılarımız nedeniyle, şu sırada kendisini emeğin sermayeye karşı mücadelesi olarak ifade eden adaletin ilkelerini geniş görüşlülükle ve samimiyetle anlamakta yetersiz kalırsak, bunun kaçınılmaz sonuçları olacaktır, teorik ve pratik yansımaları olacaktır; eğer biz hilekâr tüccarlar gibi, işçilere bu adaletin yalnızca bazı bölümlerini sunarsak, o zaman onlar bizimle herhangi bir şey yapmayı ve bizim mallarımızı reddeceklerdir. O zaman bizi reddetmekle bin kere haklı olacaklardır. O zaman barış ordumuzda tek bir asker bulamayacağız ve tüm çalışmalarımız, istediğimiz güç ve destekten yoksun kalacaktır.

Bir mahkeme savunması havasında meydan okuyan Bakunin, dinleyicilerini, eğer işçi sınıfının davasını kucaklamaya

hazır değillerse, o zaman "bizim de, Barış ve Özgürlük Kongresinin, onların ihtiyaçlarından ve yasal taleplerinden hoşnut olmadığını söyleme hakkımızı tanımaya" davet etti.

Bu ikinci konuşma, eleştirilere yanıt verme niyeti taşıdığı gibi, Bakunin'in Marx'la daha sonradan girişeceği tartışmanın önemli işaretlerini de içermektedir. Bakunin, Enternasyonal'le birlik halinde olduğunu açıkça duyurduğu o anda, aynı zamanda (kuşkusuz, farkında olmadan) kendisiyle Enternasyonal'in en güçlü lideri arasındaki temel farklılıkları da ilân etmiş oluyordu. Bir komünist olmakla suçlanmıştı. Hayır, o bir komünist değil, bir kolektivistti.

s. 356

Ortaklaşmacılıktan nefret ederim, çünkü o, özgürlüğü reddeder ve çünkü bence insanlık özgürlüksüz düşünülemez. Bir komünist değilim, çünkü komünizm, kendini, toplumun tüm güçlerini devlet yararına yutmaya konsantre eder, çünkü o, kaçınılmaz olarak mülkiyeti devletin elinde toplama yoluna gider, oysa ben, devleti ilga etmek, başta gelen bu otoriteyi ve şimdiye kadar insanlığı uygarlaştırmak ve düzene sokmak bahanesiyle onu yalnızca köleleştiren, ezen, sömüren ve yozlaştıran koruyucu devlet ilkesini nihaî olarak ortadan kaldırmak istiyorum. Ben, toplumun ve kolektifin ya da toplumsal mülkiyetin, herhangi bir otorite eliyle yukardan aşağı değil, özgür topluluklarca aşağıdan yukarıya örgütlenmesini görmek istiyorum. Devletin ilgasını isterken, aynı zamanda, bir devlet kurumundan başka bir şey olmayan, devlet ilkesinin doğrudan sonucu olan kişisel mirasa dayanan mülkiyetin ilgasını da arzuluyorum. İşte bunun için baylar, ben bir komünist değil, bir kolektivistim.

Bakunin'le Marx arasındaki farklılıkların kolektivizm ve komünizm sözcükleriyle özetlenmesinin uygun ve

yerinde olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur. Fakat sözcük olarak belirtilmese de, bu kez Bakunin, bundan sonraki yıllarda kendini adayacağı ve yayacağı anarşizmin ilkelerini kamuoyu önünde ilk kez telaffuz etmiş oluyordu.

Bu konuşmadan sonra, Kongre, Bakunin'in önerisi konusunda ikiye bölündü. Bu önerge, Rus ve Polonya delegasyonları, İtalyan delegelerinin çoğunluğu ve Amerika Birleşik Devletleri delegasyonundan bazı kişilerce desteklendi. Fransız, Alman, Büyük Britanya, İsviçre, İsveç ve Meksika delegelerinin oluşturduğu çoğunluk ise önergeye karşı çıktı. Bu ezici yenilgi, Barış ve Özgürlük Ligi'nin önergecisi için herhangi bir yeni ve etkili katılımı imkânsız hale getirmişti. Bakunin derhal ayrılacaktı kongreden. Fakat arkadaşları onu, Kongrenin sonuna kadar kalmaya, hatta biri din, diğeri milliyetçilik üzerine iki yeni konuşma daha yapmaya razı ettiler. Birinci konuşma her zamanki çizgideydi. Bu konuşma, sadece, insanlığın dinsel hayaletlerden kurtulması için tek başına "entellektüel propaganda"nın yeterli olmadığını, "sosyal devrimin" de zorunlu olduğunu belirtmesi açısından sözü edilmeye değerdir. Milliyetçilik üzerine konuşma daha önemliydi ve aslında Bakunin'in bu Kongre'deki en uzun konuşmasıydı. Konuşmasını, Polonyalılar adına bir konuşma yapan ve "Rus sosyal demokratlarına kardeşçe el uzatan" Polonyalı Mroczkowski'nin hemen ardından yapmıştı. Bakunin, uzanan bu eli yakaladı. Bu anın coşkusu, Bakunin'in Rusya'da kırk ya da elli bin devrimcinin bulunduğu ve halkın Çar emperyalizmine düşman olduğunu açıkladığı Stokholm ziyafetindeki coşkuyu hatırlatıyordu. Finlandiya, Baltık ülkeleri, Polonya ve Ukrayna adına onların bağımsızlıklarını tanıdı, Büyük Rusya'nın

bile bir gün "zorla merkezîleşmeyi" bırakacağına ve kendisini "özgür federasyon" temelinde örgütleyeceğine olan inancını ifade etti. Alman delegasyonunun, Polonya bölgesi Schleswig'i talep eden tutumunu aynı net terimlerle reddederek karşı çıktı ve Trieste şehrinin "İtalyan'dan çok Slav ve Alman'dan çok İtalyan" olduğunu ileri sürdü. Bu zekice bir hamleydi; ne kadar ileri olurlarsa olsunlar Alman sosyalistleri için kaderini tayin hakkına ara sıra olumlu bakmak, ırk sorununu Alman yönetimi altında ele almaktan öteye geçmezdi. Fakat ulusal sorun artık Bakunin'i daha fazla engelleyemezdi. Konuşmasının sonunda, devletin bastırılması fikrine bütün gücüyle bir geri dönüş yaptı:

s. 357

Şu andaki Kongrede yapılmakta olduğu gibi bir yandan uluslararası adalet, özgürlük ve barış için arzumuzu, bir yandan da Devleti koruma isteğimizi ifade etmek, korkunç bir tenakuz ve saçma bir naiflik olacaktır. Devletler kendi doğalarını değiştiremezler, çünkü onların doğası Devlet olmaktır ve eğer doğalarını değiştirecek olurlarsa, varlıklarına da son vermiş olurlar. Bu yüzden iyi, adil ve ahlâkî bir devlet yoktur. Bütün devletler doğaları gereği kötüdürler, yani var olma koşullarının gereği olarak insanî adaletin, özgürlüğün ve ahlâkın kesinlikle karşısındadırlar. Bu bağlamda, ne dersiniz deyin, kaba Rus çarlığı ile Avrupa'nın en uygarlaşmış devleti arasında büyük bir farklılık yoktur. Çarcı İmparatorluk, diğer devletlerin ikiyüzlülük maskesiyle yaptıklarını açıkça yapar; o, tüm Avrupa devlet adamlarının ve görevlilerinin gizlice besledikleri ideali, insanlığa karşı despotik ve kibirli tavırla açıkça temsil eder. Tüm Avrupa devletleri, kamuoyu tarafından engelleninceye, özellikle Devleti yıkma tohumunu taşıyan işçi sınıfının yeni fakat güçlü dayanışması ortaya çıkana kadar bunu yapmışlardır. Yalnızca

zayıf bir devlet erdemli bir devlet olabilir, o bile düşünce ve amaçlarında günahkârdır.

Sonuca geliyorum: Kim ki özgürlüğü, adaleti ve barışı kurmak ister, kim ki, halk kitlelerinin tam kurtuluşunu ve insanlığın zaferini ister, o, bizimle birlikte tüm devletlerin yıkılmasını ve onların yıkıntıları üzerinde tüm ülkelerin özgür üretici birlikleri dünya federasyonunun kurulmasını arzu etmelidir.

s.358

Böylece Bakunin, on iki ay boyunca karıştırmacı bir rol oynadığı Barış ve Özgürlük Ligi'ne veda etmiş oluyordu. Kongrenin sonuç oturumunda, *Kongre'yi Terkeden Üyelerin Kolektif Protestosu* başlıklı bir döküman dağıttı. Bu belgenin altında, kendisinin de dahil on beş imza vardı ve şu satırlar okunuyordu:

Madem ki, Barış ve Özgürlük Ligi'nin Kongresindeki üyelerin çoğunluğu ateşli bir şekilde ve net olarak sınıfların ve bireylerin eşitliğine karşı çıkmışlardır ve madem ki, herhangi bir program ya da eylem bu ilkenin gerçekleşmesini hedeflememektedir, bu, sosyal demokratlar tarafından kabul edilemez, yani Barış ve Özgürlük'ün samimi ve tutarlı dostlarının, bu metnin altında imzası bulunanların görevi Lig'i terketmektir.

İmzacılar arasında, Zhukovski, Mroczkowski, Zagorski, Gambuzzi ve Bakunin'in diğer İtalyan arkadaşları, ünlü Fransız sosyalistleri Elisée Reclus ve Aristide Rey ve Bakunin'le ilk kez Kongre'de karşılaşan Albert Richard adlı Lyonlu bir işçi bulunuyordu. İçlerinde Utin'in de bulunduğu diğer üç ya da dördü, belgeyi orada

imzalamamalarına rağmen, sonradan kendileri de metne katılmışlardır.

Bir zamanların burjuva duygusal türden karşıt fikirleri ve eğilimleri çoğunluk tarafından benimsenmişti (diye yazıyordu Bakunin daha sonradan) ve bir zamanların Lig'i, bunun sonucu olarak, gülünecek bir hızla bu tarafa yönelmiş ve bu örgütün içinde ciddi ve samimi bir devrimci eğilime yer kalmamıştı. Bu araç yıpranmıştı, kullanışsız hale gelmişti, dolayısıyla fırlatılıp bir kenara atılması gerekiyordu; geriye sadece bir diğerini aramak kalıyordu. Bu da Enternasyonal İşçi Birliği'nden başkası değildi.

Bundan sonraki dört yıl boyunca Bakunin'in platformu Enternasyonal olacaktı.³⁶³

s.359

26. Bölüm

İttifak'ın Doğuşu

³⁶³ Guillaume, *Internationale*, i. 74-6, 78; Bakunin, (*Euvres*, v. 106-15; vi. 272; Richard, *Revue de Paris* (1 Eylül 1896), s. 119; Steklov, *M.A. Bakunin*, ii. 403-16; Elisée Reclus, *Correspondance*, i. 279-88.

Bakunin, Barış ve Özgürlük Ligi'nden ayrıldığında, Enternasyonal'e üye olmasının üzerinden iki ay geçmişti. Lig'in kürsüsünden Enternasyonal'e bağlılığını ilân etti; sıradan bir gözlemci, onun bütün huzursuz enerjisini artık sonunda koşulsuz olarak ve sakınmasızca bu örgütün tasarrufuna vereceğini düşünebilirdi. Fakat onda bu basit yolu izleyecek göz yoktu. Hiç de yeni bir üyenin alçakgönüllü ve göze çarpmayan tavrıyla Enternasyonal'in saflarında yer almak niyetinde değildi. Adamlarının başında bir general gibi yürüyüşe geçmekte gecikmeyecekti. Madem Barış ve Özgürlük Ligi bir ordu haline gelip onu desteklemeyi reddederek umutlarını boşa çıkarmıştı, o da kendi ordusunu kurardı. Bern Kongresinde Lig'den ayrıldığını duyuran belgeyi dağıttığı gün çevresindeki inançlı takipçileriyle bir toplantı yaptı ve Enternasyonal Sosyal Demokrat İttifak'ı kurdu.

İttifak'ın kuruluşu, Marx ve Bakunin arasındaki, dört yıl sonra Marx'ın Pirüs zaferiyle ve Lahey'de Enternasyonal'in dağılmasıyla sonuçlanacak uzun süreli mücadelenin başlangıç adımı oldu. Fakat bu önemli adım sırasında Bakunin düşmanca değil, himayeci bir ruh hali içindeydi. Enternasyonal'i sakatlamak gibi bir istekten uzaktı, sadece onu kanadı altına almak istiyordu. İttifak, "Enternasyonal'in prensiplerine ve davaya en büyük içtenlikle adanmış üyeler"i saflarına almıştı (söylemek gereksizdir ki, bunlar Bakunin ve destekçileriydi); İttifak'ın hedefi "propagandacılar, havariler ve nihayet örgütçüler eğitmek"ti. Kısacası, İttifak, işçi hareketinin aristokrasisini ya da general kadrosunu sağlayacaktı.³⁶⁴

³⁶⁴ Bakunin, *Euvres*, vi. 246.

Bu anlayışın mantıkî sonucu, İttifak'ın gizli bir örgüt olmasıydı. Bakunin'in, sonradan naklettiği gibi, arkadaşlarına, "onlarla, gizli bir topluluk olarak büyüyen sosyal devrimci İttifak arasında yakın bağlantılar sürerken, Enternasyonal'e toplu olarak katılmayı" önermişti. Gerçi Fransızlar ve İtalyanlar, Bakunin'in gizlilik tutkusunu paylaşmamış ve İttifak'ın gizli değil, açık bir topluluk olarak yapılanmasına karar verilmişti. Aceleyle kaleme alınan yeni topluluğun programı, Bakunin'in Bern Kongresi'nde ilân ettiği fikirleri yansıtıyordu. Bu program, "miras hakkının ilga edilmesiyle başlayıp, her iki cinsten bireylerin ve sınıfların politik, ekonomik ve sosyal eşitliğini talep ediyor" ve "politik otoriter devletleri" "kendi ülkelerinde fonksiyonlarını gittikçe basitleştirip sadece kamusal hizmetlerin yönetilmesiyle kısıtlamaya" çağırıyordu. Diğer paragraflarda, ateist İttifak'ın herkes için eşit eğitim talebi açıklanıyor ve "sözde patriyotizm ve uluslar arasındaki rekabet" reddediliyordu.³⁶⁵

Vevey'de sakin ve izole bir hayat sürdüren Bakunin, politik hayatın merkezlerinden uzaktaydı, peydahladığı diğer örgütler gibi İttifak da hiçbir zaman kâğıt üzerinde kalmaktan öteye gidemeyebilirdi. Fakat, İttifak'ın doğuşundan on beş gün sonra, onunla tamamen bağlantısız koşullar İttifak'ın kaderini belirledi. Önceki yaz, Olga Levashov, kocasının servetinden 1000 rubleyi, Bakunin ve kendi kayınbiraderi Zhukovski tarafından çıkarılacak Rusça

³⁶⁵ Guillaume, *Internationale*, i. 79, 132-3.

aylık bir dergiye yatırmaya ikna olmuştu. Derginin adı, *Halkın Davası*ydı, bu başlığı Bakunin'in önerdiği hemen hemen kesindi, çünkü Bakunin'in Londra'da, 1862 yılında yayımladığı broşür de aynı adı taşıyordu; bundan dolayı, Bakunin'in, girişimin itici gücü olduğu tahmin edilebilir. Derginin Eylül 1868 tarihli birinci sayısı, Zhukovski ve Bakunin tarafından yazılmış, Bakunin'in fikirlerinin açıklanmasına tahsis edilmişti. Fakat kendisi Bern'de değilken ya da Kongre sorunlarıyla meşgulken, Bakunin'in pozisyonu birdenbire sarsıldı. Nikola Utin, yakışıklı bir gençti ve fazla vicdanlı birisi değildi. Bakunin, onun kadınları kolayca büyülemekteki başarısını acı bir şekilde şöyle anlatmaktadır:

s. 361

Bu ufak tefek Yahudinin (diye yazıyordu 1871'de), kadınlar nezdinde büyük bir cazibesi vardı. Kadınlar, lambaya ya da şekere üşüşen sinekler gibi ona yapışıyor, o da tavuklarının ortasında şişinen bir horoz gibi kabarıp duruyordu.

Utin kısa sürede, çabuk etkilenen Olga'nın üzerinde önemli bir güç kazandı, ilk sayısı çıktıktan sonra, *Halkın Davası*'nın editörlüğünü ve derginin kontrolünü kendisine vermesi için onu ikna etti. Bakunin'in Bern'den döndükten sonra tek başarısı, derginin ikinci sayısında, okuyuculara, dergiye bundan böyle katkıda bulunmayacağını duyuran bir mektup yayımlaması oldu. Birkaç yıl sonra Utin, derginin kontrolündeki bu değişikliği, Bakunin'in onaylanmayan "anarşistçe fikirleri"ne bağlayacaktı. Fakat bu varsayımı doğrulayacak çok az veri vardır. Bakunin bu çatışmayı, "bağdaşması mümkün olmayan

farklılık - ancak fikirlerde değil, çünkü Utin, söylemek gerekir ki, hiçbir fikre sahip değildi... fakat duyguda, mizaçta ve hedeflerde tam bir uyumsuzluk söz konusuydu" diye izah etmiştir. Bu tam anlamıyla kişisel kan davası, Bakunin'in sonradan Utin'in güçlü ve intikamcı husumetinin ağırlığını hissetmesine yol açmıştır. Bu kopuşun acil sonucu, daha önce Prenses Obolenski'nin olduğu gibi, şimdi de Olga Levashov'un yardımlarıyla yaşayan Bakunin'in kendisini destekleyen yardımlardan yoksun kalması olmuş ve böylece Vevey'de kalmasına yol açan tek neden de ortadan kalkmıştır. Yeni İttifak örgütü için daha büyük bir merkez kesinlikle daha uygundu; nitekim 1868 Ekim'inde Bakunin ve Antonia, bir kere daha Cenevre'ye yerleştiler.³⁶⁶

İttifak'ın karargâhının Enternasyonal'in büyük ve yeni serpilten çeşitli bölümlerini içeren bir şehre taşınması, yeni topluluğun karakterini radikal bir şekilde etkiledi ve bu daha büyük örgütle, İttifak'ın ilişkileri nazik sorununu net bir şekilde gündeme getirdi. Bern Kongresinden çekilen on beş kişi içinde yalnızca biri Bakunin'in peşinden Cenevre'ye geldi - Pole Zagorski; Pole, o zaman da, daha sonra da önemsiz biri olarak kaldı. Cenevre'ye varınca Bakunin, kendisi sorumlu olmak üzere, Enternasyonal'in Cenevre şubesinin beş üyesini kooptasyon yoluyla alıp İttifak'ın Merkez Büro'sunu tamamladı, bunlardan en önemlileri, Marx'ın hâlâ saygı göstermeye devam ettiği birkaç devrimciden biri olan Alman Becker, Barış ve Özgürlük Ligi'ni "ihtiyatsızca" suçlayan önergeye karşı oy veren Brüksel Kongresindeki üç delegeden biri olarak Bakunin'in teveccühüne mazhar olan Fransız Charles Perron'du. Merkezî Büro, İttifak'ı

³⁶⁶ Bakunin, *Euvres*, vi. 271-3.

yöneten kadroyu bir araya getirmişti. Ama taban da gerekiyordu. 27 Ekim 1868'de, bir Cenevre kahvesinde, İttifak'ın yerel şubesini oluşturmak üzere bir açık toplantı düzenlendi. "Her iki cinsiyetten" seksen beş üye kaydedildi bu toplantıda. Sonradan resmî üyelerin sayısının yüzün üzerinde olduğu iddia edildi. O sırada Cenevre'de bulunan Herzen, "Bakunin, aceleyle içeri daldı, küfretti, bağırды ve bir kısım işçiyi örgütledi" diye yazıyor. Fakat Herzen, kesin bir şekilde uzak durdu; üye olarak kaydolanalardan bir kısmından daha sonra bir ses duyulmadı, diğerleri de düşman kampta boy gösterdiler. Bakunin'in bütün çabalarına rağmen, İttifak'ın Cenevre grubu, kendisinden ve az sayıdaki yakın arkadaşından başka kimseyi alamadı içine.³⁶⁷

s. 362

Şurası akılda tutulmalıdır ki, bu örgütlerin belirsiz ve gerçek dışı karakteri Bakunin'in yaratımıydı ve üye kaydetmeleri, onun şaşırtıcı ölçüde raslantısal yöntemleriyle olmaktaydı. Uluslararası Kardeşlik konusu anlatılırken söz konusu edilen bu yöntemler, İttifak'ın ilk günlerinde bir kere daha gündeme gelmiştir.

Her gün (diye yazıyordu Bakunin, Zhukovski'ye o sıralar) yeni ve mükemmel arkadaşlarla tanışıyorum. Her biriyle bir bardak şarap içerken bireysel arkadaşlıklar kuruyor ve işi bağlıyorum. Demirci ustaları arasında şimdiden pek çok dostum var... Şu anda onlar da duvarcılar arasında çalışmaya başlamış bulunuyorlar.

Zhukovski, bütün gece, genellikle Bakunin'in monologları biçiminde süren bu

³⁶⁷ Guillaume, *Internationale*, i. 92-3; Bakunin, *Euvres*, vi. 182, Herzen, ed. Lemke, xxi. 146.

sohbetleri önemle kayda geçmiştir; onun anlattıklarına sessizce onay verdikten sonra kafasında beliren soruları kaydetmiş, fakat İttifak içinde herhangi bir protestoda bulunmamış, bir dinleyici olarak kalmıştır. Öte yandan, şurası açıktır ki, İttifak, Uluslararası Kardeşlik'ten gayet farklı bir kuruluştur, İttifak, Uluslararası İşçi Birliği'nin bir çeşit iç çevresi olarak Bakunin'in beyninde tedricen gelişmiş bir tasarımdır ki, Uluslararası Kardeşlik de, İttifak'ın iç çevresi olarak biçimlenmiştir, Uluslararası Kardeşlik'in merkezinde ise, bütün devrimci hareketi tamamen kontrol altında tutacak, kendisinden ve birkaç yakın arkadaşından oluşan daha da seçkin bir yönetici kesim yer almaktadır.

s. 363

Kısa bir süre için Bakunin'in tam güvenini kazanmış olan Perron, bu konuda Bakunin'le yapılmış bir sohbe ilişkin olağanüstü bir tutanak bırakmıştır. 1868 Sonbaharında Perron, onu çok az tanıyan Bakunin tarafından kendisini ziyaret etmesi için davet edildi. Bakunin, ona, Enternasyonal'in, kendi içinde mükemmel bir kuruluş olduğu konusunda teminat verdi, fakat Perron İttifak'a katılırsa orada daha iyi bir şeyler bulabilecekti. Perron kabul etti. Bundan sonra Bakunin, İttifak içinde bile bazılarının gerçek devrimciler olmadığını, onun faaliyetlerine ayak bağı olduklarını ve bu yüzden İttifak'ın geri planında bir "Uluslararası Kardeşlik" in bulunmasının iyi olacağını söyledi. Perron yine kabul etti. Birkaç gün sonra buluştuklarında Bakunin ona, "Uluslararası Kardeşlik" in çok geniş bir örgütlenme olduğunu ve bunun arka planında,

kendisinden, Perron'dan ve bir başkasından oluşan bir Yönetim ya da Büro olması gerektiğinden söz etti. Perron güldü ve bir kere daha kabul etti. Sohbet sona erdi ve Perron bir daha asla bu esrarengiz örgütlerden söz edildiğini duymadı. Böylesi tasarılar, farzolunan somut biçime bürünmedi, bürünemedi. Bunlar, Bakunin'in sonuçsuz, ete kemiğe bürünmemiş düşleriydi. Fakat bunlar, onun düşüncelerinde ve sohbetlerinde değişmez bir ağırlık oluşturlardı, hatta son olarak Perron örneğinde görüldüğü gibi, kuşkulu kişilerle olduğu gibi, devrimci güven kazanmış olanlarla sohbetlerde de böyleydi bu.³⁶⁸

İttifak'ın kurucularının her ülkede bir Ulusal Büro'yla birlikte Avrupa'nın bütün bölgelerinde gruplar oluşturmaları tasarlanmıştı. Bu projenin gerçekleşmesi de aynı şekilde muğlak ve yarım yamalak oldu. Lyon'da ve Marseille'da seksiyonlar kuruldu, birincisinin itici gücü Albert Richard, ikincisinin ise, bir Korsikalı olan Bastelica'ydı. Bir Paris seksiyonundan da söz edilmektedir; fakat bunun varlığını kanıtlayacak hiçbir belge yoktur elimizde. İtalyan Gambuzzi, Napoli'de son derece aktif bir şube kurmuştur; 1868 Kasım'ında, Bakunin'in diğer İtalyan arkadaşlarından Fanelli, İspanya'ya gidip, Kraliçe İsabella'nın tahttan indirilişinin yarattığı devrimci heyecan ortamından yararlanarak Barcelona ve Madrid'de şubeler kurmuştur. İtalya ve İspanya'da Enternasyonal hiçbir zaman kök salamamıştır. Bu alanlarda İttifak, öncü olma iddiasında haklıdır.³⁶⁹

³⁶⁸ Steklov, *M.A. Bakunin* ii. 420-21, 426.

³⁶⁹ Bakunin, (*Euvres*, vi. 180; Richard, *Reuve de Paris* (Eylül 1896), s. 122.

Fakat İttifak, bağımsız bir örgüt olarak var olma umudunu gerçekleştirmedi, gerçekleştiremedi. Onun amacı ve varlık nedeni, Bakunin'e daha çok şan şeref kazandırmak için Enternasyonal'e katılmak ve bu daha büyük örgütün aristokrasisini ve general kadrosunu oluşturmaktı. 1868 Aralık'ının ortasında İttifak'ın Merkezî Bürosu, en sonunda, Londra'daki Enternasyonal Genel Konseyi'ne başvurusunu yaptı, program ve yönetmeliklerinin kopyalarını yolladı. Başvuru, İttifak'ın yerel şubelerinin, Enternasyonal'in seksiyonları olması, fakat tüzel varlıklarını korumaları gerektiğini ileri sürüyordu. İttifak da Cenevre'deki Merkezî Bürosu'nu koruyordu; üyeleri, Enternasyonal'in üyeleri olarak Enternasyonal'in yıllık kongresine katılırken, aynı zamanda ve yerde kendi ek toplantılarını da yapacaklardı. Başvuru, incelikli bir şekilde, İttifak'ın, Genel konseye pratikte yön verecek fikirlerin "başlatıcısı" rolünü oynayacağını izah ediyordu. Başvuru mektubu, önerileri kabul edilebilir kılacağı hesap edilerek, Marx'la kişisel ilişkileri olan Becker tarafından imzalanmıştı. Kendi hedeflerine gömülmüş Bakunin, bu garip başvurunun tam bir reddiyeyle karşılanacağını asla tahmin etmemiş gibidir. Fakat bu öneri, Enternasyonal'in disiplinli yapısına ve onun sistemli otoritesine yabancı olmayan herkesin aklını başından almıştı. Engels, "Sibirya, göbeği ve genç Polonyalı karısı Bakunin'i bir öküz kadar aptallaştırmış" diye açıklamada bulunacak kadar ileri gitti. Marx durumu daha dikkatli bir şekilde değerlendirdi.

Bay Bakunin (diye yazıyordu Engels'e), işçi hareketini Rusya'nın himayesi altına almaya yeterince hazır bir alçakgönüllülük içinde. Olaylar iki ay içinde gelişti... Öyle sanıyorum ki, bu bir ölü doğumdur ve yaşlı Becker'in sayesinde doğal bir ölüme varacaktır. Fakat bu olay, benim sandığımdan daha ciddi boyutlardadır; bunu sessizce geçiştirmek, yaşlı Becker söz konusu olduğunda kabul edilemez bir şeydir. Konsey bu gece, bu yabancı topluluğu açıkça -Paris'te, New York'ta, Almanya'da ve İsviçre'de - reddetmeye karar verdi... Sadece yaşlı Becker için üzülüyorum. Fakat Birliğimiz, onu kayıracığım diye intihar etmeyi göze alamazdı.³⁷⁰

s. 365

Genel konseyin kararının yürürlüğe konması bir haftalığına ertelendi; bu arada Marx, ne yapılması gerektiği konusunda daha yakından bilgi almayı düşündü. Şu anda Becker düşmanın safına geçmişti, bu durumda Cenevre'de güvenilir bir temsilciye sahip değildi. Fakat o sırada, Marx, muhtemelen Bakuninist kampta yer almayan Alexander Serno-Solovyeviç ile mektuplaşmaktaydı. İttifak'ın başvurusunu alınca, bunu, Serno-Solovyeviç'e yazmak için bir vesile olarak kullandı ve mektuba şu zararsız ve göze çarpmayan soruyu iliştiriverdi: "Benim eski arkadaşım (bilmiyorum hâlâ arkadaşım mıdır) Bakunin neler yapıyor?" Serno-Solovyeviç, bu soruya yanıt vermenin en basit yolunun mektubu Bakunin'e göstermek olduğunu düşündü; bunun üzerine Bakunin, yaklaşık dört yıldır devam eden sessizliğini bozarak Marx'a yazdı.

Bakunin'in mektubu, eğer mükemmel ve hesapçı bir ikiyüzlülük değilse,

³⁷⁰Guillume, *Internationale*, i. 76; Marx-Engels, *Sochineniya*, xxiv. 149-9.

Enternasyonal'in politikasına samimiyetle katılışının yeterli delilidir. Geçmişteki hatalarını bilmektedir ve kendini bütün kalbiyle proletaryanın hizmetine vermiştir. Tek koşulu, davaya, göze çarpan ve dramatik bazı katkılarda bulunmasına izin verilmesidir.

Eski arkadaşım (diye yazıyordu), Serno bana, mektubunun benimle ilgili kısmını gösterdi. Ona, benim hâlâ arkadaşın olup olmadığını soruyorsun. Evet, her zamankinden fazla sevgili Marx, çünkü her zamankinden daha fazla anladım ki, izlediğin yolda haklıydın, bizleri ekonomik devrimin o büyük, yüksek yolunu izlemeye davet etmekle haklıydın, ulusallık yollarında ve salt politik maceralarla kendini kaybeden bizleri uyarmakta haklıydın. Ben şimdi senin yirmi yıl önce başladığını yapmaktayım. Bern kongresinde burjuvaziye samimi olarak ve kamuoyu önünde elveda dediğimden beri işçilerden başka bir arkadaş, başka bir dünya bilmiyorum. Artık benim ülkem, senin başta gelen kurucularından biri olduğun Enternasyonal'dir. Şunu gör sevgili arkadaşım, ben senin takipçilerinden biriyim ve bununla gurur duyuyorum.

Bakunin, geçenlerde yayımlanan *Koloko*'nun son sayısında çıkan Bern Kongresindeki konuşmalarını açıklayarak devam ediyordu mektubuna, gerçi Herzen'le 1863'den beri politik ilişkisi yoktu ve "şu anda kişisel ilişkileri de kopma noktasındaydı". Burada bir abartma dikkat çekmektedir. Fakat bu, Marx'ın, onun Herzen'in burjuva ve Slavcı eğilimlerini paylaştığı inancını gidermek açısından gerekliydi.³⁷¹

³⁷¹ Marx-Engels, *Sochineniya*, xxiv. 154; *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 137-9.

Marx, bu tür "duygusal girişimlerden", tam zamanı olsa bile etkilenecek adam değildi. Bu mektubun yazıldığı gün - 22 Aralık 1868 - Genel Konsey, İttifak'ın başvurusu hakkındaki kararı almıştı. Karar, "Enternasyonal İşçi Birliği'nin içinde ya da dışında faaliyet gösterecek ikinci bir enternasyonal örgütün varlığının, kesinlikle Enternasyonal'i karışıklığa sürüklemek anlamına geleceğini" ve böyle bir teamülün kısa sürede "her milliyet ve fraksiyonun entrikasının oyuncağı" olmasına yol açacağını deklare etti. Karar, Brüksel Kongresi'nin, Barış ve Özgürlük Ligi olayında, Enternasyonal'in hedef ve ilkelerini benimseyen herhangi bir örgütün varlık nedeninin ortadan kalktığı yolundaki açıklamasını hatırlattı. Bu temelde, oy birliği ile varılan sonuç, "Uluslararası Sosyal Demokratik İttifak'ın Uluslararası İşçi Birliği'ne kabul edilmemesi" yönündeydi. Marx'ın, İttifak'ın reddedilişinin kamuoyuna açıklanması tehdidi yerine getirilmedi. Karar gizli kaldı ve yalnızca ilgili kişilere ulaştırıldı.³⁷²

İttifak'ın Merkezî Bürosu'nun bu terslenmeye cevap vermesi iki aydan fazla zaman aldı. Gecikmenin, bundan sonra ne yapılacağına karar verilmemiş olmasından mı, yoksa (daha sonraları Bakunin'in iddia ettiği gibi) diğer şubelere danışma ihtiyacından ya da yalnızca Bakunin'in kafasının başka sorunlarla meşguliyetinden mi meydana geldiği bir faraziye olarak kalmıştır. Sonuncu hipotez, en akla yatkın olanıdır. O zamanlar Bakunin'in hayatı oldukça karışıktı. Bu iki ayda yalnızca eski Uluslararası kardeşlik'in çöküşüne tanık olunmamış, fakat destekçilerin yeni ve önemli bir örgütü de ortaya çıkarmıştır.

³⁷² Marx-Engels, *Sochineniya*, xxiv. 153-4; Bakunin, *Euvres*, vi. 186-9.

Uluslararası Kardeşlik'in kardeşlik ortamı, yeni gelişmelerle belli ölçülerde zayıflamıştı. *Halkın Davası*'nın Bakunin'in kontrolünden çıkması, Vevey çevresindeki prestijine bir darbe olmuş ve Cenevre'den çekilmesi otoritesini daha da zayıflatmıştı. Uluslararası Kardeşlik'in bu andan, son sarsıntıya kadar olan tarihi bilinmektedir. Fakat 1869 Ocak'ında üyeleri Cenevre'de bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda bulunan kişiler iki elin parmağını geçmiyordu. Katılımın bu azlığı, Kardeşlik'in aktif üyeliğinde bir düşme olduğunu göstermekteydi. Bunların arasından yalnızca Mroczkowski ve belki bir İtalyan ismi olan Tucci, Napoli döneminden kalanlardı, geri kalanlar, Vevey ve Cenevre'den yeni üyelerdi. Toplantının görünüşteki amacı Kardeşlik'in tüzüğünü gözden geçirmektir. Fakat toplantının, Kardeşlik'e babasının çiftliği gibi davranan ve onun alacağı her kararı kendi ellerinde tutmaya çalışan Bakunin'in diktatörce yöntemlerine karşı bir protestoya dönüştüğü anlaşılmaktadır; iki gün devam eden oturumlardan sonra toplantı, Bakunin'in malî ya da başka nedenlerle gelemediği Vevey'e alındı. Meydan okuyan bu davranış, Bakunin'in isyancılara, *Tüm Centilmenlere* diye başlayan bir mektup yollamasına yol açtı. Ben, diye yazıyordu, dört yıl boyunca köle gibi çalıştım (bu dönem, kardeşliğin, Floransa'daki ilk kuruluşundan, o zamana kadar geçen süreyi

kapsamaktadır) ve dinlenmeyi hak ettim. Kardeşlik'in bütün yönelimlerini paylaşmaktan emekliye ayrılmaya kadar her şeye tamamen hazırdı; alaycı bir ifadeyle, bu önerinin yeni bir dayatma isteğinin delili olarak görülmemesini umut ettiğini belirtiyordu. Bu tehdit, isyancıları yola getirmeye yetti. Bakunin'in, Kardeşlik üzerindeki kontrolü öylesine mutlak ki, yanıtlarının acıklı bir şekilde ortaya koyduğu gibi, yokluğunda, onların "ne bilgileri, ne adresleri, ne de dökümanları" vardı.

Ancak yara kapanmamıştı. İki ay sonra Uluslararası Kardeşlik dağıldı. Barış ve Özgürlük Ligi gibi o da değerini kaybetmiş, baştan savılması gereken bir varlık haline gelmişti. Bakunin şimdi Sosyal Demokratik İttifak'ın sorunlarına derinlemesine gömülmüştü; Uluslararası Kardeşlik'in ortadan kalkması, yalnızca somut sonuçlardan biriydi - Vevey kolonisiyle Bakunin arasındaki nihaî kopuştu. Bakunin, onların "pembe gökkuşağı rengi akidelerinden" alayla söz ederek ve kendisinin bir kadın düşmanı olduğunu söyleyerek hıncını aldı - bu nankörce gönderme, Prens, Madam Levashov ve Madam de Champseix gibi kendisine cömertçe yardımda bulunmuş kadınlardan en azından ikisini kapsıyordu. Yalnızca zayıf karakterli, "altın gibi bir kalbi olan, ama karaktersiz" Zhukovski Bakunin'e bağlılığını sürdürdü.³⁷³

³⁷³ *Pisma Bakunina*, ed. dragomanov, ss. 217-21, 241; Guillaume, *Internationale*, i, 131; Vyrubov, *Vestnik Europy*, (Pbat 1913), ss. 78-9.

Bu parçalanmaya, doğrudan ya da dolaylı olarak bir başka faktör de katkıda bulunmuş olabilir. Bakunin'in *Tüm Centilmenlere* adlı mektubu, o sırada İtalya'ya dönmüş olan, Bakunin'in "kardeşi ve dostu, Carlo Gambuzzi"ye karşı nedeni izah edilmeyen bir "suçlama" imasını içermektedir. Bu suçlamanın niteliği bir tahmin sorunudur. Fakat 1868 sonbaharında, Bakunin'in Vevey'den ayrılışından hemen önce Antonia bir kız çocuğu dünyaya getirmişti. Bakunin'in dostları arasındaki genel kanı, Gambuzzi'nin, çocuğun babası olduğu yolundaydı.³⁷⁴

* * *

O sırada uluslararası Kardeşlik'i terketmiş olan Bakunin'in gücünü çok daha sağlam hale getirerek zararını giderecek müthiş bir şans kapıyı çalmıştı. 1869 Yeni Yılında, Fransız İsviçresi'nde bulunan, Enternasyonal'in otuzuncu sekiyonundaki sorumlular, Cenevre'de, Federasyon Romande adını verdikleri bir yerel federasyon kurmak amacıyla bir kongre toplamışlardı. Bakunin, karısıyla birlikte Montbrillant'da bir katta kalıyordu. Tren yolunun kenarındaki bu kat, dışardan gelen delegelerden birine ev sahipliği yapıyordu; bu delege, Le Locke adlı küçük dağ kasabasından, okul müdürü James Guillaume'ydi ve bu genç adam, Barış ve Özgürlük Ligi'nin ilk Kongresi'ne Enternasyonal'in önermesini sunan kişinin ta kendisiydi. Kongre, Federasyon Romande projesini başarıyla hayata geçirdi ve

³⁷⁴ Guillaume, *Internationale*, i. 261; Steklov, *M.A. Bakunin*, iii. 410.

Perron'un editörlüğünü yaptığı, *Égalité* adlı yeni bir dergi kurdu.

s. 369

Fakat bunun Bakunin'in siyasi hayatındaki önemi, hâlâ yirmilerinde olan ve yaşına uygun olarak politik yeniliklere elverişli bir coşkuya sahip, kolay etkilenebilen konuyla sonuçta hızlı bir arkadaşlık geliştirmiş olmasıdır. Kropotkin'in sonradan, "ufak tefek, zayıf ve Robespierre kararlılığında" diye tanımladığı genç Guillaume, Enternasyonal'i ileri radikalizmde son söz olarak kabul etmişti ve Enternasyonal'in, memleketi olan İsviçre Jura'sındaki başta gelen örgütleyicilerinden biriydi. Tutumlu bir dağlının erdemlerine ve sınırlılıklarına sahipti. Dünyayı ve kendi ırkının dışındaki insanları çok az görmüştü. Cenevre'de geçirdiği iki gün içinde ev sahibinin canlı kişiliği onu tamamen içine alıp kendinden geçmesine yol açtı. İlk kez, ilham veren bir öğretmen ve peygambere rastladığını hissetti; hayatının bundan sonraki beş yılını bu yeni efendinin hizmetine sadakatle adadı.

Bakunin için de konjoktür aynı şekilde tayin ediciydi. Etkileme ve inisiyatif konusundaki bütün dehasına rağmen o zamana kadar başarısı son derece azdı, bunun nedeni, takipçilerinin, bizzat kendisi gibi, uygun bir taraftarlık eyleminde güçsüz ve bunun yönteminden habersiz oluşlarıydı. Gücü dağılıp gitmişti, çünkü bu gücü düzenleyecek ve örgütleyecek kimse yoktu. Guillaume, bu küçük ama gerekli yeteneği büyük ölçüde taşıyordu. Bundan sonraki üç dört yıl boyunca Guillaume, yorulmak bilmeksizin Bakunin'in kamuoyu önüne

çıkmasının düzenlenmesini ve duyurulmasını sağladı, yokluğunda onun yerine konuştu, elyazmalarını düzeltti, taraftarlarını topladı ve düşmanlarını hezimete uğrattı. Hatta bazen bizzat Bakunin'e olumlu ölçüde eleştiriler de yöneltti; çünkü Guillaume'de, efendinin kolaycı oportünizmi önünde eğilerek uzlaşmayı reddeden bir Doğrucu Davutluk, bükülmezlik damarı vardı. Guillaume, Bakunin'de, sıcak, ama o zamana kadar kötü savunulmuş ideallerinin savunucusunu bulmuştu. Bakunin, Guillaume'de en mükemmel takipçiyi bulmaktan hoşnuttu ve Guillaume'de gelecek kuşaklar, Bakunin'in bundan sonraki birkaç yılının en doğrudan ve kılı kırk yaran kayıtlarını bulacaklardı.³⁷⁵

Federasyon Romande hayata geçti ve gerçekten kuruldu. Guillaume, memleketi olan Le Locke'a, kendini adadığı yeni amacı tanıtmak için büyük bir kararlılıkla döndü, ilk fırsatta bunu Juralı dağlı arkadaşlarına açıkladı ve birkaç gün sonra da Bakunin'e yazıp onu Le Locke'a davet etti. Bakunin, Uluslararası Kardeşlik'teki krize cevap yetiştirmekle fazlasıyla meşguldü. 26 Ocak 1869'da, *Tüm Centilmenlere* başlıklı bir ultimatom yolladı; ertesi gün, belki bir grup takipçisine yol vermenin, belki de bunların yerine bir başkasını almanın yansıması olarak, Guillaume'nin "ondan aldığım ilk mektup" diye gururla açıkladığı bir mektup yazdı. Davete cevabının gecikmesini ayırım yapması imkânı olmayan "binlerce sıkıcı iş"le mazur gösterdikten sonra Le Locke'a Guillaume'nin belirleyeceği herhangi bir gün gelebileceğini söyledi. Ziyaretin birkaç kere ileriye atılmasının ardından 21 Şubat Cumartesi günü belirlendi ve ziyaretin

³⁷⁵ Guillaume, *Internationale*, i. 105-8; Kropotkin, *Memoirs of a Revolutionist*, ii. 196.

gerçekleşmesinden birkaç gün önce Bakunin bir kere daha yazdı:

s. 370

Eğer izin verirseniz, seninle ve sizlerin arasında Pazar ve Pazartesi günleri kalacağım, çünkü kesinlikle şu kanıdayım ki, seninle daha yakından tanışmak istiyorum, aynı zamanda yakın düşünce ve eylem arkadaşlarıyla da. Şunu belirtmeliyim ki, beni bütünüyle fethettiniz, sana iyice yakınlaştığımı hissediyorum ve böyle bir çekimin gücüne kapıldığımda pek seyrek yanılırım. Birbirimizle konuşacağımız, tartışacağımız ve kararlaştıracığımız o kadar çok şey var ki.

Bu yakınlık ifade eden sözlere rağmen Bakunin, Guillaume'ye Uluslararası Kardeşlikten ayrılışından söz etmeye gerek duymamıştı. Bakunin'in mektupları otuz yıl sonra yayımlanana kadar Guillaume bu olaydan hiçbir şekilde haberdar olmamıştır.³⁷⁶

Büyük Rus devrimcisinin küçük Le Locle kasabasını ziyareti Guillaume'nin itibarını arttıran bir sansasyon yarattı. Cumartesi gecesi, yerel Enternasyonal, Bakunin'in şerefine bir ziyafet verdi ve onun tuhaf alışkanlıklarının sonucu olarak sabah üçe kadar sürdü. Ertesi sabah, bir genel toplantıda, dinin budalalığı, burjuvazinin yükselişi ve çöküşü, proletaryanın yaklaşan zaferi üzerine bir konuşma yaptı; bu konferanstan sonra, gençler dansederken, Le Locke'un yaşını başını almış adamları, bu büyük adamın o geceki heyecan veren temalar üzerindeki diskurlarını dinlemek üzere başka bir odada toplandılar. Tuhaf ve ele avuca gelmez kişiliğinin bıraktığı etki büyüktü. Bakunin'in onların arasında oturup durmadan sigara içerek insan mutluluğunun

³⁷⁶ Guillllaume, *Internationale*, i. 120.

yedi şartını nasıl savunduğu uzun zaman geçtikten sonra da hatırlanacaktı: "birincisi, özgürlük için savaşırken ölmek; ikincisi, aşk ve dostluk; üçüncüsü sanat ve bilim; dördüncüsü, sigara içmek; beşincisi, içki içmek; altıncısı, yemek yemek; yedincisi uyumak." İşin doğrusu, dağlarla çevrilmiş küçük Le Locle kasabasındaki insanlar böyle şeyler konuşmaya, düşünmeye ve yapmaya alışık değillerdi; Mihail Bakunin'in ortaya çıkışıyla birlikte, yeni bir gezegen, uluslararası demokrasinin coşkulu ama soğukkanlı ufkunda yüzmeye başladı.

s.371

Guilleume ile gizli bir görüşme yapmak için de zaman vardı. Bakunin, İttifak hakkında (gerçi muhtemelen Genel konseyden gelen red cevabından söz etmemiş olabilir) birçok şey söyledi ve Le Locke Enternasyonal seksiyonunun İttifak'a üye olmasında ısrar etti. Guilleume, bölgesinin kendine kazandırdığı inatçı karakteriyle doğrudan reddetti bunu. İttifakın programına muhalefet ediyor değildi (gerçi bazı bakımlardan onun gayet retorikal olduğunu düşünmüyor değildi gizliden gizliye). Fakat ne o, ne de sade düşünceli hemşerileri Enternasyonal'in çerçevesi içinde ayrı bir örgütü gerekli görüyorlardı. Özel olarak, Bakunin, ona, bazı diğer çekici planları fısıldamaktan geri kalmadı. "Yıllarca öncesine giden gizli bir örgütten, devrimci kardeşlik'in bünyesinde birleşmiş, özellikle İspanya ve İtalya gibi çeşitli ülkelerde belli sayıda bulunan bir örgütten" söz etti. "Devrimci kardeşlik'in programını okudu ve Guilleume'ye bu örgüte katılmayı arzu edip etmediğini sordu. Bu davet, Constant Meuron'a, *carbonari*

günlerini hatırlayan, sosyalizmin Le Locle'daki bu duayenine kadar uzanıyordu ve şevkle kabul edildi. Ne var ki, Guillaume'ye Bakunin'in kardeşliği, biraz, "yukardan gelen emirlere itirazsız boyun eğilen klasik tipteki bir gizli topluluğa" benziyormuş gibi gelmişti. Bakunin'in örgütü, "kolektif eylemde, formalitesiz, seramonisiz ve gizli törenler olmaksızın birleşmiş insanların özgür birliği" olmaktan başka her şeydi. Öyle görünüyor ki, Guillaume, kardeşliğin diğer üyelerinin kimler olduğunu ve karargâhlarının nerede bulunduğunu sormamıştır; sorduysa da net cevaplar alamadığı bellidir. Bakunin, Le Locle'dan ayrıldığı sırada, Guillaume, istekli olduğunu belirtmesine rağmen, bizzat bu gizli örgüte üye olmuş mudur, yoksa olmamış mıdır, bu noktada bir kesinlik yoktur.³⁷⁷

s. 372

Bir diğer örnek, belli bir akla ve alışkanlıklara sahip birisi Bakunin'le çalışmak zorunda kalıp sorumluluklar üstlendiğinde kısa sürede ortaya çıktı. Le Locle'un öncüleri, Enternasyonal'in hedeflerinin propagandasını yapan, *Progrés* adlı on beş günlük bir yayın çıkartmaya başlamışlardı. Bakunin'in ziyareti, böyle seçkin bir devrimcinin bu yayın organına yazı yazmaya davet edilmesi için bir fırsat olmuştu; bu büyük adam, büyük bir istekle, oraya düzenli makale yazacağına söz vermişti. Gerçi bu, onun yerine getirebileceği tek hizmet değildi. *Progrés*, yerel olarak dağıtılıyordu; eğer Cenevre'ye birkaç nüshası ulaşmışsa şimdiye kadar, bu

³⁷⁷ Guillaume, *Internationale*, i. 128-33.

bile iyiydi. Fakat Bakunin yalnızca uluslararası şöhrete değil, aynı zamanda uluslararası bağlantılara da sahipti; Bakunin'in Cenevre'ye dönüşünden kısa süre sonra, Guillaume, ona yazarak, İttifak'taki bazı arkadaşlarının *Progrés*'e yazıp yazamayacaklarını ve "komşu ülkelerden" bazı yeni aboneler bulup bulamayacağını sordu. Yanıt şaşırtıcıdır ve Bakunin'in hayalciliğinin muazzam kapasitesini göstermektedir.

Kabul ediyorum (hemen cevaplamıştır), büyük bir sevinçle kabul ediyoruz önerini. Evet, *Progrés*, İttifak'ın yayın organı olsun. "Le Locle Demokratlarının organı" yazısı, "Sosyal Demokratların Organı" şeklinde değiştirilsin. Bunun ötesinde, *Progrés* yazısını koruyabilirsiniz ya da ona, belki çok daha açık ve erken bir ifadeyle *la Revolution Sociale* adı da verilebilir ya da sizi harekete geçiren Kutsal Ruhun ifadesi olarak *L'Avant-Coureur*.

Ertesi gün, "Yurttaş Bakunin'in önerisi üzerine" İttifak'ın Cenevre şubesi, "Le Locle'un *Progrés*'ini ittifak'ın organı yapmak için mümkün olan her şeyin yapılmasına" karar verdi. Guillaume, asla yapmadığı bir önerinin böylesine bir coşkunlukla kabul edilmesine şaşırıp konuyu felsefî olarak ele aldı. Fakat Kutsal Ruh, ne onun gazetenin adını değiştirmesine, ne de gazete ile İttifak arasında resmî bir ilişki kurmasına yol açtı. Bakunin de herhangi bir alınganlık göstermedi. 1869 Mayıs'ının sonunda Le Locle'a ve komşu kasaba La Chaux-de-Fonds'a bir diğer muzaffer ziyarette bulundu; üç ya da dört ay *Progrés*'e umulmadık, fakat gıpta edilecek bir düzenlilikle yazdı.

Bu sırada, 1869 Şubat'ının sonunda, İttifak'ın Merkezî Bürosu Londra'daki Genel Konseye, en sonunda yanıtını gönderdi. Bakunin gerekeni yapmaya karar vermişti ve Genel Konsey'e boyun eğdiğini deklare etti. Merkezî Büro'nun sekreteri Perron tarafından imzalanan mektup, İttifak'ın ayrı bir örgüt olarak dağıtılmasını ve şubelerinin Enternasyonal'e üye olmasını öneriyordu. Enternasyonal'in kuralları, "bütün işçi birliklerinin, karşılıklı yardımlaşma, ilerleme ve işçi sınıfının tam kurtuluşu hedeflerini izleyerek" kabul edilmelerini sağlamaktaydı. Bu sınırlar içinde, her yerel şube, kendi programına sahip olmakta ve kendi ilkelerini kendi tarzında savunmakta özgür olmalıydı. İttifak'ın programında yasal açıdan itiraz edilebilecek yalnızca bir nokta vardı, bu da öze ilişkin olmaktan çok, yan bir konuydu. 1869 Mart'ında, Genel Konsey, İttifak'tan, müphem bir deyim olan "sınıfların eşitliği" yerine "sınıfların ilgası" ibaresinin konmasını rica etmeye ve bu değişikliğin, "İttifak'ın şubelerinin Enternasyonal İşçi Birliği'nin şubelerine katılmaya engel olmayacağını" bildirmeye karar verdi. Bu, Genel konseyin, şubelerini ve çok sayıda üyesini bilgilendirmesi açısından bir gereklilikti.

Eğer Marx bundan sonra olacakları öngörebilseydi, büyük bir yaratıcılıkla, İttifak'ın şubelerinin Enternasyonal'e kabulünü reddedecek bazı gerekçeleri hızla bulurdu. Ne var ki, gelecekte olacaklar hakkında ciddi bir önseziye sahip değildi. O, Bakunin'in teslim olma jestinden memnundu ve büyük bir zafer havasında Genel Konseyin kararını kaleme aldı. Özellikle, Bakunin'in, "lejyon"unun sayısal zayıflığını açıklamak

zorunda bırakılmasından memnundu. İttifak'ın üye ve şubelerinin listesini yapmasını talep etmenin, "bu uydurmacıların başından aşağı bir kova su dökmekten farksız olduğunu" düşünüyordu Engels.³⁷⁸

s. 374

Bakunin'in "lejyonları" zamanlarını hâlâ, teslim anlaşmasını tamamlamakla geçiriyorlardı. Nisan sonunda, İttifakın Cenevre şubesi, Genel konseyin isteğine uygun olarak statüsünü değiştirdi ve kendini Enternasyonal'in şubesi olarak yeniden örgütledi, Bakunin, Becker ve Perron'un da içinde yer aldığı bir komite seçti. Fakat, Haziran'a kadar İttifak'ın Merkezî bürosu, kendisini dağıttığını ve İttifak'ın ayrı bir örgüt olarak varlığının sona erdiğini ilân etmedi. 22 Haziran 1869'da, Perron, en sonunda, İttifak'ın Cenevre Şubesi adına yazarak, Genel konseye, taleplerine uyulduğunu duyurdu ve Genel Konsey, 28 Temmuz tarihli bir mektup yollayarak İttifak'ın Cenevre şubesini Enternasyonal'e kabul ettiğini bildirdi. İttifak'ın diğer şubeleri de kendilerini dağıttılar; bu tarihten itibaren, "İttifak" deyimini şartsız olarak Cenevre şubesine atfedildi. Bu şubenin kayıtlı üyesi 104'dü; 10 frank 40 santimlik geliri o yılın geliri olarak Londra'ya gönderildi. Altı aydan fazla süren zorlu bir pazarlıktan sonra Bakunin, umduğundan daha az dramatik bir şekilde, ama kişisel takipçilerinden küçük bir grupla proletarya hareketinin merkezî örgütüne

³⁷⁸ Bakunin, (*Euvres*, vi 192-4, 200-201_9
Guillaume, *Internationale*, i 140-141; Mürx-Engels,
Sochineniya, xxiv 171-

girmek zorunda kaldı. Tahta at, Truva kalesine girmişti.³⁷⁹

s. 375

27. Bölüm

Basel Kongresi

Böylece ilk hedefini gerçekleştiren Bakunin, Marx ve Genel Konsey hakkındaki her şeyi unutarak Cenevre'deki proletarya politikalarına daldı; Enternasyonal içinde giriştiği bu ilk savaş, daha sonra Marx'la girişeceği düellonun daha meşum konularından tamamen farklı konulara yönelmişti. Cenevre Enternasyonal seksiyonu iki gruba ayrıldı. Cenevre doğumlu, İsviçre zanaatkârlığının sağlam örneklerini oluşturan saatçiler ve mücevherciler Sağ kanadı oluşturdu; çoğunluğu Fransa ve İtalya'dan göçmenler olan inşaatçılar, marangozlar ve daha ağır işlerde çalışan işçiler Solu temsil ediyorlardı. Birinciler, iş koşullarının geliştirilmesi ve pratik reform önlemlerine yoğunlaşmışlardı.

³⁷⁹ Bakunin, (*Euvres*, vi 202-5, 209-12; Guillaume, *Internationale*, ii.270.

İkinciler ise, tam bir sosyal ayaklanma umudunu besliyorlardı. Bakunin'in gelişinden önce, saatçiler, üstün eğitimleri ve örgütlenmeleri sayesinde daima bu (her iki grup için de ortak bir zemin oluşturan) merkezî seksiyonu ve Cenevre Enternasyonalî'nin genel politikalarını kontrolleri altında tutmuşlardı. Bakunin bu durumu bütünüyle değiştirmeye kararlıydı. Saatçilerin burjuva içgüdüleri ona baştan aşağı antipatik geliyordu. İnşaatçılar arasında ayaklanma ruhunu körüklüyor, Sağ kanat liderlerinin "despotik ve gizli hiyerarşisini suçluyor" ve reaksiyonla devrimin karışıklığı konusunu işleyip duruyordu. Tuhaf ki, 1869'un ilkbahar ve yaz aylarını kapsayan bu kampanya boyunca İttifak herhangi bir rol oynamamıştır. İttifak her cumartesi toplanıyordu. Fakat Bakunin'in kendi tahminine göre ortalama katılım yalnızca "yirmi ya da otuz"du; önceki sonbahar Merkezî Büro olarak yapılanmış olmasına rağmen İttifak'ın çoğunluğu (Perron da dahil) uzaklaşmıştı. Bakunin, Cenevre Enternasyonalî'ndeki lider pozisyonunu tamamen kendi kişiliğine borçluydu, yoksa İttifak'ın kırık dökük makinesine değil.³⁸⁰

s. 376

Hâlâ bitmek tükenmek bilmeyen bir enerjiye sahipti. Hayatında ilk kez aktif bir gazeteci olmuştu. Mart ayından beri, editörlüğü Perron tarafından yapılan Romande Federasyonu'nun haftalık gazetesi *Egalité*'ye ve Guillaume'nin gazetesi *Progrés*'e haftalık yazılar yazıyordu; 1869 Temmuz'unun başında Perron iki ay için

³⁸⁰ Bakunin, *euvres*, vi. 219-26.

Cenevre'den ayrıldığında Bakunin onun yerini almıştı. Temmuz ve Ağustos ayında *Egalité* hemen hemen onun yazılarıyla doluydu. 1869 yılında *Egalité*'de yayımlanan makalelerinden biri Cenevre grevine ilişkin (bu grev boyunca Bakunin şaşırtıcı bir şekilde şiddetin gereksizliği üzerinde durmuş ve grevcileri provakatif eylemlere karşı uyarmıştır); makalelerden biri, Avusturya imparatorluğunu devrimin gücüyle yıkmak gibi eski temalarından birini işliyordu; bir başka dizide, artık can çekmekte olan Barış ve Özgürlük Ligi'ne yükleniyordu; bir diğerinde, halk eğitimi ele alınıyordu; ayrıca, Enternasyonal'in politikası üzerine çok sayıda makale yer alıyordu. Bu dönemdeki edebî üretimi, hayatının diğer dönemlerine göre, daha verimli değilse bile, çok daha düzenliydi.³⁸¹

Fakat çok geçmeden bu fırtına kuşu bir kere daha bir karışıklığın göbeğine düştü. Enternasyonal'in Yıllık Kongresi Eylül ayında Basel'de toplanacaktı; Ağustos'ta, programa ve seçilecek delegelere karar vermek üzere tüm Cenevre Şubelerinin genel toplantısı yapıldı. Kongre gündeminin en can alıcı sorunları, toprak mülkiyetinin ve özel mülkiyetin yanısıra, miras hakkının da ilgası önerisiydi- bunlar, özel mülkiyet hakkına ısrarla inanan ve bu ütöpik önerilerin boşuna zaman kaybı olduğunu düşünen saat yapımcıları için sıkıcı konulardı. Bakunin, bütün kalbi ve ruhuyla ilgacıydı. Ilımlıları hırpalamaktan yanaydı ve Cenevre şubelerinde ilgacıların çoğunluğunu sağladı. Fakat sıra Basel kongresinde Cenevre'yi temsil edecek üç delegenin tespit edilmesine gelince bir uzlaşma ruhu hakim oldu. Çoğunluktan iki, azınlıktan da bir üye delege olarak seçildi,

³⁸¹ Guillaume, *Internationale*, i. 80; Bakunin, *Euvres*, v. 13-218.

Bakunin'in adı aday listesinde yalnızca dördüncü olarak yer alıyordu. *Egalité*'de yayımlanan bir not, bu durumu, Bakunin'in, şimdiden belirlenmiş başka şubelerden bir delege olarak kongrede bulunması gerçeğine yoruyordu; gerçekten de Gambuzzi, Napoli'den, Albert Richard da Lyon'dan onun için delege yetkisi elde etmişlerdi. Fakat, ihtiyatlı Cenevrelilerin tartışmalı bir kişilik tarafından temsil edilmek istememeleri akla yakın bir tahmindir. İlk başta, İttifak'ın Cenevre şubesi için ayrı bir delegasyon tayin etme niyeti söz konusu değildi. Fakat son anda, Enternasyonal'in Barselona şubesinin delegesi Sentinon adlı doktor, Basel'e giderken Cenevre'den geçti. Doktor, acilen İttifak'a kabul edildi ve ona Kongre'de temsil edilme yetkisi verildi.³⁸²

* * *

6 Eylül 1869'da Basel'de toplanan Enternasyonal'in dördüncü yıllık Kongresi Bakunin'in ilk katıldığı kongreydi. Bu kongre, Enternasyonal'in güç ve etkisinin doruğuna işaret ediyordu. Bu, aynı zamanda kongrenin en fazla temsili özellikte olanıydı. İlk kez hatırı sayılır ölçüde Alman delegesi de hazır bulunuyordu; bundan sonraki iki üç yıl boyunca Enternasyonal'i parçalayacak hizipler kendilerini henüz deklare etmiş değillerdi. Yetmiş beş delegenin olsa olsa yirmisi (ve hepsi de aynı kalitede olmamak üzere) "Bakuninist" olarak görülebilirdi. Cenevre'nin iki çoğunluk delegesi, Heng ve Brosset; İsviçre Jura'dan Guillaume ve diğer dört delege; Lyon'dan iki Fransız, Albert Richard ve Palix, Richard'ın İttifak'a

³⁸² Guillaume, *Internationale*, i. 183-9.

kaydettiği bir terzi; Sentinon ve diğer İspanyollar ve Napoli'den Caporosso adlı bir İtalyan işçi. Bakunin, kongreyi, destekçilerinin oylarıyla değil, kendi kişiliyle etkiledi ve domine etti. Baştan sona kadar aktifti, her önemli tartışmada önde gelen bir rol oynadı. Marx, her zamanki taktiğini uygulayıp Kongrede bulunmadı.

s.378

İlk madde, beklenmedik ölçüde sorun çıkarttı ve üç günün büyük kısmında çalışmaları geciktiren bir etki yaptı. Alman-İsviçreli şubelerinin delegeleri "doğrudan yasama" (şimdi genel olarak referandum diye bilinir) denen, daha geçenlerde Zürih kantonu tarafından benimsenen anayasal yenilik sorununun gündeme konmasını önerdiler. Politikaları devlete kökten muhalefet olan Bakunin ve Jura delegasyonu, "doğrudan yasama"nın burjuva politikasının sorunu olduğunu ve işçi sınıfının kurtuluşuyla bir ilgisi olmadığını deklare ettiler. Kongre boyunca tartışmalarla çok zaman harcandı ve gündemde yer alan sorunların ele alınması mümkün olmadı. Sonunda "doğrudan yasama"nın gündeme oylama yapılmaksızın konmasının formal bir işlem olduğunun netlik kazanmasıyla Kongre dördüncü gün diğer konulara geçti.

Toprakta özel mülkiyetin ilgası önerisi üzerine uzun bir tartışma meydana geldi. Bu konuda Mihail, en ateşli ve karakteristik konuşmalarından birini yaptı. Yalnızca toprakta değil, bütün "sosyal zenginlikler" üzerinde kolektivizasyonun gereğini deklare etti. Kesinlikle alâkalı olmasa da kolay bir geçişle, "var olan mülkiyetin tek garantisi olan" devletin ilgasını talep etti. Buna ciddi

bir muhalefet olmadı. Marksistler, Bakunin'in devlet konusundaki görüşlerine güvenmeseler de özel mülkiyete karşı muhalefetini paylaştılar; öneri, büyük bir çoğunlukla kabul edildi. Yalnızca dört Fransız, önerinin toprak mülkiyetiyle kısıtlı kalması yönünde oy kullanmaya cüret etti; hepsi Fransız ve İsviçreli on üç delege ise çekimser kaldı.

Mirasın ilgası sorunu daha kısa bir tartışmaya yol açtı. Fakat bu konu, Kongrede sansasyona neden oldu. Barış ve Özgürlük Ligi'ne program olarak sunduğundan beri mirasın ilgası, Bakunin'in kafasında devasa bir önem kazanmıştı. Geçen bir yıl boyunca, bütün halka açık konuşmalarda bu konunun üzerinde önemle durmuş ve bütün bu zaman boyunca bu konu, neredeyse Devletin ilgası sorununun önüne geçmişti. Şimdi de Kongre tarafından tayin edilecek bir komisyonun bu konuda bir taslak hazırlamasını öneriyordu; Bakunin'in rehberliğindeki komisyon, "miras hakkı tamamen ve radikal bir şekilde ilga edilmelidir ve bu ilga emeğin kurtuluşunun koşullarının yaratılması açısından zorunluluktur" cümlesiyle deklare edilen bir önerge hazırlamakta hiçbir güçlük çekmedi.

s. 379

Önerge Kongre tarafından aynı kolaylıkla benimsendi, fakat bir şartla. Marx'ın özel mülkiyet konusundaki görüşleri, Bakunin'inkilere ayırt edilemeyecek kadar çok benziyordu. Fakat Marx'ın kafası, daha soyut, belki de daha mantıklı çalışıyordu. Marx, mirasın, özel mülkiyete dayanan bir toplumda sebep değil, sonuç olduğunu ileri sürüyordu. Miras hakkının ilgası, doğal olarak, özel

mülkiyetin ilgasından önce değil, sonra gelecekti. Aslında miras hakkının ilgası, özel mülkiyetin mirasla kazanılan bir hak ve meşruluk olmadığının kabulüyle aynı şeydi. Burjuva bir sistem altında bile kısmî önlemlerin savunulmasının başarılı olabileceği gözönüne alınırsa, miras hakkının ilgası gibi tamamiyle hayalî bir fikirdense vasiyet haklarının sınırlandırılması ya da mirasa vergilendirme gibi pratik reformlara yoğunlaşmak çok daha iyiydi. Marx'ın görüşleri, Konseyin başta gelen konuşmacısı, Londra'da yaşayan Alman bir terzi olan Eccarius'un Kongre'ye sunduğu Genel konseyin bir raporuyla ifade edilmiş oldu.

Bir tarafta Marx ve Genel Konsey, diğer tarafta Bakunin ve komisyon arasındaki farklılık, ilkesel bir ayrılıktan çok, son çare olarak başvurulmuş taktiksel bir ayrılıktı. Görünen odur ki, bu durum, yumurta-tavuk hikâyesinden pek farklı değildir. Marx bizzat Basel'e gelmiş olsaydı, kendi kararsızlarını bir araya toplayacak ya da bu mümkün değilse, böyle bir konuda yenilmektense başka bir alana çekilecekti. Fakat onun yokluğunda, inançlı Accairus, Marx'ın talimatlarını gerçek bir Alman mükemmelliyetçiliğiyle yerine getirdi. Bakunin, komisyonun "tam ve radikal ilga" önerisini savundu; dehşetli belagati, davasına ilişkin kestirmeci sadeliğiyle önemli bir etki sağladı. Zamanın kısıtlılığı nedeniyle tartışma kısa kesildi. Oylamaya geçildi; hatırı sayılır bir kargaşalık ortamında, komisyonun önergesi ve Genel konseyin raporu sırasıyla oylamaya sunuldu. Bazı delegeler coşkuyla her ikisine de oy verdiler. Diğer bazıları çekimserliğe sığındılar. Kesin ilga önergesi yirmi iki evet ve yirmi üç hayır oyu aldı. Fakat on üç çekimser oy vardı; prosedür kurallarına göre olumsuz oylar dikkate alınarak önerge

reddedilmiş oldu. Genel konseyin raporunu onaylayan önerge ise, büyük çoğunluk tarafından reddedildi. Sonuç fiyaskoydu. Kongre herhangi bir karar alamamıştı. Fakat oylamanın önemi başka bir yerde yatıyordu. Bir Enternasyonal kongresinde ilk kez, Genel konseyin tüm otoritesini ortaya koyduğu bir önerge net bir şekilde reddediliyordu. Enternasyonal'de bizzat Marx'ın ağırlığına eşit bir başka şahsiyet ortaya çıkmış oluyordu - ne Marx'ın kişiliğinden korkan, ne de ilham alan bir isyancı ortaya çıkmıştı ve onunla eşit şartlarda yapılacak bir savaşa gönül rahatlığıyla girişiyordu. Kongrenin son günlerinde, Eccarius'un elem ve endişe taşıyan bir tonda şöyle dediği işitildi: "Marx, durumdan son derece rahatsız."

s. 380

Basel Kongresinin bir diğer kararı belli bir merak uyandırdı. Kongre tarafından onaylanan "yönetmelik önerileri" arasında, aynı ya da farklı ulusal grupların rakip bölümleri arasındaki tartışmalarda ve kafa tutan bölümlerin ihracında, iki yıllık kongre arasındaki dönemde yetki Genel konseyin iktidarına bırakılıyordu. Bakunin, Genel konseyin iktidarını yaygınlaştıran bu öneriyi kuvvetle destekledi ve bu yetkiyi çeşitli ulusal federasyonlara bırakan alternatif öneriye şiddetle karşı çıktı. O sırada, kısa süre sonra korkulu rüyası haline gelecek olan Genel konseyin iktidarından korkmaktan oldukça uzak olan Bakunin, Konseyi, yerel grupların burjuva reaksiyoner eğilimlerine karşı Enternasyonal'in devrimci ilkelerinin haşin koruyucusu olarak ele aldı. Genel konseyi değil, Cenevre saatçilerini düşman olarak

gördü; bu yüzden, özel konularda hedefi ne kadar farklı olursa olsun, Genel konseyin taban üzerindeki otoritesinin güçlenmesini savundu. O aşamada Bakunin'in isteği Genel konseyi yıkmak değil, onu ele geçirmektir. Konseyin despotizmi konusundaki açıklamaları, hikâyenin daha sonraki gelişmeleriyle ilgilidir.³⁸³

s.381

* * *

Basel Kongresindeki gelişmeler, Enternasyonal'deki iki dominant kişilik arasındaki çatışmayı gözle görülebilecek bir noktaya getirdi. Bakunin'in, sağduyuyla geçiştirilse de, asla unutulamayacak Genel konseydeki muhalefeti Marx tarafından arkadan bıçaklamak olarak değerlendirildi; Kongre öncesinde, sırasında ve sonrasında meydana gelen bir olay, Bakunin'in Marx hakkındaki görünmeyen tüm kuşkularını yeniden canlandırdı. Basel kongresinin açılmasından yaklaşık bir ay önce, Cenevre'de ortaya çıkan Wertheim adında birisi, Alman sosyal Demokratı Wilhelm Liebknecht'in, kendisine ve diğerlerine, Bakunin'i Rus taraftarı ve Enternasyonal'in düşmanı olmakla suçladığını söylediği ve Becker'in bu "kurnaz Rus" tarafından kandırılarak delegeliği ona bırakmaya razı edildiğini belirten bir raporla ortaya çıktı. Aslında, Liebknecht'in ne söylediği ya da Wertheim'in ne söylediği hiçbir zaman bilinemeyecektir. Fakat, Bakunin'in ateşli

³⁸³ Guillaume, *Internationale*, i. 190-204; *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 322.

hayal gücü, bu konuda marazî bir hassasiyete sahipti; bu, Rus ajanı olduğu yolundaki yirmi yıllık iftiranın yeniden canlandırılmakta olduğuydu; üstelik bu söylentinin gerisinde bir kere daha Marx'ın gölgesi var gibiydi. O sırada Liebknecht, Marx'ın Almanya'daki başta gelen destekçisiydi. Herkesin bildiği gibi, onun için, kendi zekâ ve inisiyatifinden çok, şefine bağlılık ön planda geliyordu; insan ne zaman Liebknecht'le konuşsa, Marx'la konuşmuş gibi olurdu.

Becker aracılığıyla sonuç elde etme yönündeki ürün vermeyen çabalardan sonra, Bakunin, şikayetini Basel kongresi'ne getirdi. Orada, ondokuzuncu yüzyıl devrimcileri arasında çok geçerli olan bir hileye başvurdu. Bu, devrimcilerin karşılıklı farklılıklarını halletmek için burjuva devletinin mahkeme yasalarına başvurmalarının iyi devrimciler için, ilkesel olarak uygunsuzluğu düşüncesiydi. Devrimciler yalnızca emsallerinin kararlarını kabul edebilirlerdi; bu yüzden, pratikte, böylesine büyüyen tartışmalarda, tartışmacıların, kararlarını kabul edecekleri "şeref mahkemeleri" söz konusu olurdu. Bakunin'in talebi üzerine, Basel'de de, onunla Liebknecht arasındaki ayrılığı görüşmek üzere, her partiden seçilen kongre delegeleriyle böyle bir "şeref mahkemesi" kurulmuştu. Görev, beklenmedik bir kolaylıkla yerine getirildi. Liebknecht, derhal, Bakunin'in bir Rus ajanı olduğu iddiasının tamamen bir yanlış anlama olduğunu deklare etti. Bakunin'in, İttifak'ı kurarak ve Becker'in iradesini gaspederek Enternasyonal'e zarar verdiği suçlamasını ise kabul etti. Fakat bu suçlamalar, hem "mahkemede", hem de Enternasyonal'in Genel konseyinde üye olma kapasitesine sahip Eccarius'un, bütün bu çatışmaların İttifak'ın kuruluşu sırasında meydana

geldiğine, dolayısıyla bu örgütün Genel Konsey tarafından Enternasyonal'e kabulüyle bu tür şeylerin zaman aşımına uğramış olduğuna ilişkin incelikli müdahalesiyle devre dışı kaldı. Böylesi bildirimler üzerine "mahkeme" Bakunin'den, kendisinin tamamen tatmin olduğuna ilişkin yazılı bir belge aldı. Bakunin'in öfkesi havada eriyip gitti. Davacı ile davalı arasında göz önünde bir uzlaşma ortamı doğdu; Bakunin, karar belgesiyle sigarasını yaktı. Bu melodramatik âlicenap jest, gelecek kuşakları, on ya da daha az tarafsız yargıcın, bu sönüp giden tartışma hakkında gerçekte ne düşündüklerini öğrenme şansından yoksun bıraktı.³⁸⁴

s.382

Gerçi, "mahkemenin" kararı olmaksızın da hikâyenin ana hatlarını ortaya koymak o kadar zor değildir. Marx'ın, Liebknecht'i, Bakunin'e saldırmaya kasıtlı olarak teşvik edip etmediği netlikten uzaktır. Fakat, bu malzemenin onun cephaneliğinden tedarik edildiğine kuşku yoktur. Marx'ın bu dönemde yazdığı mektuplarda, suçlamaların Enternasyonal'e zarar verdiği ve dürüst ama saf Becker'in baştan çıkarıldığı sürekli tekrarlanmaktadır; Liebknecht'in, (hiçbir zaman karşılaşmadığı) Bakunin hakkındaki bilgileri başka herhangi bir kaynaktan elde etmesi mümkün değildir. Öte yandan, 1849'dan beri, Marx, Bakunin'in Rus ajanı olduğu hikâyesine hiçbir zaman inanmamış ve bunu yaymamıştır. O, Bakunin'in, Herzen'in Slavcı eğilimlerini, genç Rus kanının, köhnemiş ve reaksiyoner Avrupa'ya

³⁸⁴ Guillaume, *Internationale*, i. 210-13; *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 179-81.

yeni bir can vereceğine ilişkin görüşlerini paylaştığına (gerçi artık bu iddiaya inanmak için bir neden kalmamıştır) inanmaktadır. Bu bağlamda belki de Liebknecht, Bakunin'in bir Rus milliyetçisi olduğunu söylemiş olabilir; dikkatsiz dinleyiciler de, aynı Bakunin'in kendisi gibi, Liebknecht'in, Bakunin'i Rus Hükümetinin ajanı olarak gördüğünü sanmış olabilirler. Böyle bir varsayım için dayanaklar mevcuttur. Bakunin'in gösterisi üzerine Liebknecht, yalnızca sözlerinin yanlış anlaşıldığını belirtmekle kalmamış, delil sunmaya davet edildiği zaman verdiği cevapta "belki biri dışında" hiçbir delili olmadığını eklemiştir; bu tek delil de, "Prusya demokrasisinin en başta gelen yayın organı *Zukunft*'da, Borkheim tarafından yayımlanan müfteri makalelerin" ardından Bakunin'in sessiz kalmasıdır. Şimdi bu makalelerin "iftira" mı ettiği, yoksa etmediği mi, Bakunin'i bir Rus ajanı olarak mı suçladığı, yoksa sadece, onun, Avrupa demokrasisinin Rusya tarafından kurtarılacağına inanan bir Slavcı olduğunu mu ileri sürdüğü bir soru olarak durmaktadır; Bakunin'in sessizliği, eğer bu bir şeyi kanıtlarsa, bu suçlamaya herhangi bir cevap vermediğini ortaya koymaktadır. Bir diğer deyişle, bu, Liebknecht'in bizzat yaptığı düşünülen suçlamadır; Bakunin'in, kendisinin politik faaliyetlerine yapılan eleştirileri kişisel onuruna yapılan bir iftira olarak çarpıtan anormal duyarlılığı yol açmıştır böyle bir şeye.

s. 383

Onun bu konuda başlayan duyarlılığı, yaşlandıkça bir zulüm kuruntusu boyutlarına ulaşmıştı. Bu, Liebknecht

olayının doğrudan sonucu olan yeni bir ağız dalaşında bir kere daha kanıtlanmıştır. Basel'de Bakunin, yirmi yıl önce Paris'ten tanıdığı Moses Hess adında birisiyle arkadaşlığını tazelemişti. Uzun zaman geçtiğinden birbirlerini tanıyamamış ve Becker tarafından birbirlerine yeniden tanıştırılmışlardı. Hess, "şeref mahkemesi"nde Liebknecht'in adaylarından biriydi ve Kongre'de miras hakkının lağvedilmesine karşı oy kullanmıştı; Bakunin, gerçi doğru değildi ama, onun Marx'la çok yakın işbirliği içinde olduğu sonucunu çıkartmıştı. Bakunin'in Hess üzerinde bıraktığı izlenim de aynı şekilde olumsuzdu. Hess, Paris'e dönüşünde, radikal yayın organı *Le Reveil*'de, *Basel Kongresinde Komünistler ve Kolektivistler* başlıklı, büyük ölçüde Bakunin'e saldıran bir makale yayımladı. Hedefinin, Bakunin'in "devrimci şerefini" hedef almak olmadığını özellikle belirtti. Bununla birlikte, "Rus devriminin lideri" Bakunin'in, bilincinde olmadan reaksiyoner Pan-Slavizme hizmet ettiğini ve "demagojik yöntemleriyle" Enternasyonal'in otoritesini gizlice zayıflattığını belirtiyordu.³⁸⁵

s. 384

Bu makale Bakunin'i çılgına çevirdi. Fransız basınından gelen saldırılara karşı Alman basınından gelenlere olduğundan daha fazla duyarlıydı; çünkü Almanca konuşulan ülkelerden taraftar kazanma umudu yoktu. *Le Reveil*'in editörüne, mektup biçiminde uzun ve ezici bir yanıt yazmaya girişti. Çoğu yazılı çalışmalarında

³⁸⁵ Bakunin, *Euvres*, v. 260-61; Guillaume, *Internationale*, i. 220-22.

olduğu gibi, mektup, onun disiplinsiz kalemıyla bir deneme boyutlarına ulaştı ve deneme de bir kitaba doğru evrildi. Her Rus aristokratının içine derinden gömüldüğü geleneğin gereği olarak anti-Semitizm damarını sergileyen Bakunin, genel bir Yahudileri suçlama tutumuna gömülmüştü. Yahudi ırkının üyesi olan belli isimleri bu suçlamanın dışında tutuyordu - geçmişte Hazreti İsa, St. Paul ve Spinoza, çağımızda ise Marx ve Lasalle. Fakat bu "devlerin" ötesinde, Hess, "Yahudi pigmeler kalabalığı"ndan biriydi. Hess'i, daha önce Liebknecht'e yaptığı gibi, kendisine Rus ajanı demekle suçluyordu. Hess'in suçlaması, diye yazıyordu, "tek bir anlama gelir, o da şudur: Bakunin, Rus Hükümetinin *ajan provakatörüdür*." Otobiyografik açıklamalara sapıyor, İtalya'daki dört yıllık ikametine gidiyor, İtalyan politikası üzerine uzun açıklamalarda bulunuyordu - burada elyazmaları aniden kesiliyordu. Bakunin, bu dikkat çekici metne, *Bir Rus Sosyal Demokratının, Alman Yahudileri Üzerine Bir Çalışmaya Öngelen İnançları Üzerine İtirafı* başlığını verdi, *Le Reveil*'e yazdığı başka bir mektupla birlikte her iki dökümanı da Paris'te bulunan iki arkadaşına, Aristide Rey ve Alexander Herzen'e gönderdi.³⁸⁶

Herzen, şimdi konuyu ele almıştır. Ne *İnançlar Üzerine İtiraf*tan, ne de mektuptan hoşlanmıştır. Ogarev'e, "neden bütün bu ırk ve Yahudiler üzerine konuşmalar" diyerek öfkeyle yorumunu aktarır. Bununla birlikte, *Le Reveil*'in editörü Delescluze'yi görmeye gitmekten geri kalmaz. Delescluze, Bakunin'in "hezeyanlarını" yayımlamak niyetinde değildir. Fakat, Herzen'in Bakunin'i savunan bir mektubunu yayımlamayı kabul eder ve "Bakunin'in

³⁸⁶ Bakunin, *Euvres*, v. 239-94; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, 230-31.

politik şerefine" saldırılmadığını belirten bir notu da ekler. Bu not, bizzat Hess'in makalede söylediklerinden daha fazlasını söylememektedir. Fakat, öfkesi pek çabuk uçup geçici olan Bakunin bu "sadakat" açıklanmasından tatmin olduğunu açıklar. Liebknecht olayı gibi Hess olayı da, başladığı gibi aniden sona erer; her iki olaydan da tek kalıcı sonuç, Bakunin'in Marx'a karşı kızgınlığının daha da artmasıdır.

s. 385

Bununla birlikte, burada önemli bir dipnot düşmek gerekir. Bakunin'in tüm yaptıklarını rapor halinde almış olan Herzen, Bakunin'i, öğrenci Hess'e saldırıp Marx'ı meydan okunmaz bir usta olarak bıraktığı için azarlamıştır. Bakunin, içten bir cömertliğin ve naif bir kurnazlığın karışımı olan şu tuhaf ve karakteristik yanıtı vermiştir:

Burada Marx konusunu da yanıtlayayım. Senin de bildiğin gibi, Marx'ın, bütün suçlamaların kaynağı olduğunu, üzerimize sıçratılan her türlü pisliğin mucidi ve kışkırtıcısı olduğunu biliyorum. O zaman onu niçin ayrı tuttum ve büyük bir adam olarak övdüm? İki nedenden dolayı, Herzen. Birincisi, *adil* olma gereğidir. Bize karşı yaptığı kötülükleri bir yana bırakalım, herkes kabul edecektir ki - ben de öyle - onun sosyalizm davasına hizmetleri devasadır, onu tanıdığım yirmi beş yıldan bu yana hünerle, büyük bir enerjiyle yapılmış bir hizmettir bu ve kuşkusuz ki, hepimizi bu bakımdan geride bırakır. Enternasyonal'in ilk kurucusu, hemen hemen başta gelen kurucusudur. Bana karşı yaptıkları ne olursa olsun, benim gözümde bu yoğun hizmetlerin her zaman yeri olacaktır.

Diğer neden ise, *politik hesap* meselesidir ve benim fikrimce mükemmel bir *taktiktir*...

Marx, Enternasyonal'de kesinlikle yararlı bir adamdır. Şimdiye kadar, onun içinde, sosyalizmin en güçlü, en yetenekli ve en etkili olanlarından biridir, her çeşit burjuva eğilim ya da fikirlerinin Enternasyonal'e sızmasının önündeki en güçlü engellerden biridir. Eğer, kişisel intikam motifleriyle onun kuşku getirmez yararlı etkisini yıkar ya da azaltırsam kendimi asla affetmem. Bu olabilir ve belki de olacaktır, onunla kişisel çatışmaya girmek zorunda kalacağım, kişisel bir saldırı için değil, fakat bir ilke sorunundan dolayı, onun ve liderlik ettiği partinin devlet komünizmi sorunu üzerine. O zaman bu bir ölüm kalım savaşı olacaktır. Fakat bunun zamanı var, o an henüz gelmiş değil.

Ben onu kişisel hesaplarla değil, taktik nedenlerle ayrı tuttum ve övdüm. Bu centilmenlerin hep birlikte bizim düşmanımız olduğunu ve bunları daha kolay bir şekilde yıkmanın yolunun, onların bir Yunan askerî birliği gibi bütünleşmiş yapılarının birliğini bozmak ve bölmek olduğunu nasıl göremezsin? Sen benden çok daha iyi bilirsin ve bu yüzden ilk söylenecek şeyin "*böl ve yönet*" olduğunu da benden iyi bilirsin. Eğer şu anda Marx'a karşı bir savaş açacak olursam, Enternasyonal'in dörtte üçü bana karşı tavır alır, zor duruma düşer, şu anda sahip olduğum zemini kaybederim. Ama eğer onun ayak takımına saldırarak savaşı başlatırsam çoğunluğu kendi tarafıma kazanırım; Marx'ın kendisi bile, senin de bildiğin gibi başka insanların sıkıntıya düşmesinden içten içe büyük sevinç duyar, arkadaşlarını hedef alan ve rahatsız eden konuşmalarından hoşlanacaktır...

Herzen'in, bu dolambaçlı ve kendisiyle çelişen açıklamayı hiç de beğenmemesi şaşırtıcı değildir. "Bir Makyavel olacağını sanıyorsan aldanıyorsun" diye cevap verdi, yazısını soğukkanlılıkla düzeltmesini ve "Maccabeeslere ve Rothschildlara hakaret etmekten sakınmasını" salık verdi. Fakat Bakunin, düşünme ve yeniden gözden geçirme yeteneğinden yoksundu. Bu çalışma onu fazlasıyla yormuştu, *İnancın İtirafı* metnini bir yana koyuverdi. Onun evrakları

arasında kaldı bu metin ve ilk kez, ölümünden yıllarca sonra yayımlandı.³⁸⁷

s. 386

Bakunin'in Herzen'e gönderdiği karışıklıklarla ve çelişkilerle dolu mektubundan tek bir olgu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Artık, kendisiyle Marx arasındaki kaçınılmaz çatışmanın farkındadır - kısmen politik farklılıklar, kısmen de kişisel rekabet temelinde bir çatışma. Marx da aynı şekilde, yaklaşan belânın farkındadır ve onu karşılayacak güçte olduğuna güvenmektedir. "Bu Rus" diye yazmaktadır Engels'e daha Basel Kongresinden önce, "muhtemelen Avrupa işçi hareketinin diktatörü olmak istemektedir. Gözleyelim bakalım. Aksi taktirde resmen afaroz edilecektir." Fakat ani bir kavga için acele etmeye gerek yoktu ve Bakunin'in aktif listeden aniden çekilmesiyle bu çatışma ertelenmiş oldu. 30 Ekim 1869'da, Herzen'e yazdığı mektuptan iki gün sonra, gittiği yeri açıklamaksızın Cenevre'den ayrıldı.³⁸⁸

*

*

*

Bu, aniden alınmış bir karar değildi, fakat kararın motifleri, Bakunin'in arkadaşlarının çoğu açısından karanlıkta kaldı. 1869 ilkbaharında, Antonia Bakunin

³⁸⁷ Herzen, ed. Lemke, xxi. 504-509; Bakunin, *Euvres*, v. 229-30; *Pisma Bakunina*, Dragomanov, 233-9.

³⁸⁸ Marx-Engels, *Sochineniya*, xxiv. 222.

ve çocuğu, çocuğun babası Gambuzzi'yi ziyarete gitmişlerdi. Çok geçmeden Antonia, kocasına, bir kere daha hamile kaldığını ve lağusalığından önce, sonbaharda onunla buluşacağını duyurdu. Geçen kış, Bakunin ailesinin gerçek tarihi konusunda birçok dedikodular yayılmış, ne Antonia, ne de Bakunin'in kendisi, Cenevre'deki beklenen doğumun ve loğusalığın tadına varabilmişlerdi. Ağustos'ta, Bakunin, İttifak'ın şubesine, Basel Kongresinden sonra Cenevre'den ayrılmak niyetinde olduğunu bildirdi ve sekreter Heng'e başkan olarak kendi yerine geçmesini önerdi. Aşağı yukarı aynı sıralar Gambuzzi'ye, "Antonia ile inzivaya çekilmek için sabırsızlandığını" yazdı. 3 Ekim'de Guillaume'ye yazdığı bir mektupla, kışı, İtalyan İsviçresi'ndeki küçük bir göl kasabası olan Lugano'da geçireceğini duyurdu. "Herkes" diye ekledi, "İtalya'ya, Barcelona'ya ya da belki Fransa'ya gitmekte olduğumu söylüyorum."³⁸⁹

s. 387

Fakat, gizliliğin hareket noktası ailevî durum olsa da, Cenevre'den İtalyan İsviçresi'ne göç etmek için bir diğer mükemmel sebep daha vardı. Bakunin, iki yıl boyunca Prens Obolenski'nin cömertliğinin tadını çıkartmıştı, Prens, malî bakımdan zorluk içine düşünce, Olga Levashov, on iki aydan daha fazla bir süre, bir anlamda onun yerini almıştı. Fakat Bakunin, Utin'le *Halkın Davası* üzerine kavgaya tutuşup Vevey'den Cenevre'ye gidince, bu kaynak da kurumuştu. Üç yıldır tadını çıkarttığı bu görece bolluk sonuna

³⁸⁹ Guillaume, *Internationale*, i. 219, 261.

gelmişti ve tam da o anda ailesinde ortaya çıkan istenilmeyen durumlar ona yeni sorumluluklar yüklüyordu; gerçi Gambuzzi'den az ya da çok düzenli bir yardım almaktaysa da, sefil yaşama, rasgele borç alma ve daha önce onu Prensesle karşılaştıran talihine güvenerek üstü örtülü malî destek yolları arama huyu yeniden nüksetmişti. 1868-9 kışında Vyrubov'a büyük bir sarahatla durumunu bildirip 300 frank dilendi. İlk seferinde isteği konusunda gayet tuhaf bir gerekçe ileri sürdü, paranın gelmemesi halinde, Vyrubov'un pozitivist fikirlerini çürütmek için bir broşür yayımlamak zorunda kalmaktan hiç hoşlanmayacaktı. Derken bütün bahaneler çöktü ve Bakunin, paraya "çok ihtiyacı" olduğunu söyleyerek açık açık para istedi. Mayıs 1869'da, Jura'yı ikinci kez ziyaret ettiğinde, ev sahipleri, onun yol parasını ve masraflarını karşılamak üzere aralarında 30 frank toplamak zorunda kaldılar. Cenevre'nin varoşlarındaki daha ucuz bir pansiyona taşındı. Fakat kısa sürede ortaya çıktı ki, Cenevre'de hayat, gösterişsiz bir yaşam da sürülse, gözle görülür bir geçim kaynağı olmayan birisi için fazlasıyla pahalıydı. Tek yol, ulaşabileceği en ucuz yerlere yerleşmek (İtalyan İsviçresi'nde geçim masrafları, Cenevre'dekinin yarısıydı) ve kalemikle de biraz para kazanmaya çalışmaktır. Gambuzzi'ye yazarak, "muhabirlere iyi ödeme yapan ve güvenilir" adı bilinmeyen bir gazete için sayfası 150 franktan yirmi sayfalık müstakbel bir çeviri için "bir yıllığına, sessiz ve kârlı bir inzivayı sağlayacak bir stüdyo" bulmasını istedi. Herzen şüpheliydi ve sertçe, "Bakunin, çalışmak niyetinde değildir" yorumunu yaptı. Fakat malî sıkıntı had safhadaydı; böyle bir anda Bakunin'in hayal gücü çabucak bu edebî girişim düşüncesine yöneldi.

Cenevre'den 1869 Ekim'inin sonunda ayrıldıktan sonra, arkadaşları, Reichelleri ve Vogtları görmek üzere Bern'de mola verdi. Lugano'ya varınca, Ogarev'in kendisine verdiği, onu, orada yaşayan ve her ikisi de esaslı Mazzinist olan iki İtalyan'a, Quadrio ve Sperafico'ya takdim eden mektubu onlara götürdü. Bakunin, onlardan, Lugano'nun Mazzinist partinin karargâhı olduğunu ve bizzat Mazzini'nin de burayı düzenli olarak ziyaret ettiğini öğrendi. Tercih normaldi; çünkü burası İtalya'daki entrikaları gözlemlemek için mükemmel bir ileri karakoldu. Fakat bu küçük kasaba, kötü ünleri dünyayı tutmuş ve aynı zamanda artık birbirine karşı antipatiyle bakan, Mazzini ve Bakunin gibi iki şahsiyeti aynı anda barındıramazdı. İki Mazzinist, Bakunin'i kibarca karşıladılar. Fakat kısa sürede onlarla "çok az tartıştığını, tamamen ılımlı bir şekilde tartışma yaptıklarını" gördü ve farketti ki, bu sağduyu, "özgürlük ve sosyalizm" "can alıcı sorununa" derinden gömülmemiş olmaktan gelmektedir. Zaman içinde geri çekilmek akıllıca olacaktı. Maggi gölünün kıyısındaki Lokarno'ya taşınmaya karar verdi.

Orada Pedrazinni adında bir dulun evine pansiyoner olarak yerleşti. Göle bakan muhteşem manzaralı bir bahçesi vardı evin ve kira, yemek dahil, ayda 55 franktı. 15 franka da bir hizmetçi tuttular.

Vallahi cennet krallığına gelmiş gibiyim (diye yazıyordu Ogarev'e, varışından bir gün sonra) düşünsene, Cenevre'nin kuru, havasız ve sıkıcı

atmosferinden sonra İtalya'nın ılıkılığı, güzelliği, ilkelliği, çocuksu köylülüğü ve sadeliği.

s. 389

İklimin sağlığa elverişli olması ve "şaşırtıcı ucuzluk", Cenevre'ye demir atmış hareketsiz Ogarev'i cezbettti. Ne var ki, Lokarno son derece uzaktı. Oraya "Avrupa'dan" günde iki, İtalya'dan ise dört posta gelirdi. Orada "kelimenin burjuva anlamında" toplum olmadığı bir gerçektir. Fakat Bakunin, şimdiden, kendisine mektuplar için güvenli bir adres sağlayan Angelo Bettoli adında, tabanca imalatçısı bir arkadaş (hiçbir zaman uzun sürmezdi arkadaşlıkları) bulmuştu. Bu yeryüzü cennetinde yalnızca bir tek şey eksikti. Çay bulunmuyordu ve "bir Rus çaysız yaşayamayacağı" için, Ogarev'den, acilen iki poundluk değerli çay yaprağı göndermesini istedi.³⁹⁰

s.390

28. Bölüm

Neçayev Olayı

³⁹⁰ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 228, 244.

Biyografi yazarının, Bakunin'in Lokarno'daki emeklilik yaşamına girmeden, birkaç ay önceye gidip Marx ile Bakunin arasında yavaş yavaş açılan uçurumu bir süre için askıya alan yeni bir karakterin sahneye çıkmasının hikâyesini ele alması gerekmektedir. Bakunin'in enerjisi, 1869 ilkbaharın yazında kayda geçmiş kamusal ya da yarı-kamusal faaliyetlere özel olarak yoğunlaşmış değildi. 1869 Mart'ında, Cenevre'ye, Sergey Neçayev adlı genç bir Rus geldiğinde, hayatında kısa, fakat önemli bir bölüm açılmış oluyordu.

Yirmi bir yaşındaki Neçayev, Petersburg'daki ateşli genç devrimciler arasında bile fikirlerinin sertliği ve vahşeti ile temayüz etmişti. Dikkat çekici kişiliği, ona, hem Peterburg'daki aşırılık yanlısı gençlik grubunun liderliğini kazandırmış, hem de polisin gözüne batmasına yol açmıştı. Yıkıcı faaliyetlerinden dolayı otoritelerin önünde sorguya çağırılması üzerine, bir yolunu bulup Rusya'dan kaçmıştı. Fakat Neçayev'de ustalıklı bir yaratıcılık vardı, ortadan kaybolma yoluyla kendine bir kahraman, bir mazlum payesi kazandıracak bir plan yapmıştı. Yoldaşlarına bir not yollayarak onlara tutuklandığını ve "bilinmeyen bir kalebent"e doğru yola çıkarıldığını bildirmişti. Bu not, onun tarafından bir polis arabasının penceresinden atılmış ve meçhul bir öğrenci tarafından şans eseri olarak bulunmuş gibi gösterilmişti. Hikâyenin inandırıcı olması için hiçbir şey ihmal edilmemiş ve öğrenci arkadaşları buna kolayca inanmışlardı. Bir süre sonra, arkadaşlarının serbest bırakılması için bir kitle toplantısı düzenlemişlerdi. Bu sırada Neçayev güneyin yolunu çoktan tutmuştu. 1869 Mart'ında sahte bir pasaportla sınırı geçti ve devrim mazlumlarının manevî evi olan İsviçre'ye doğru yola çıktı.

Neçayev, kendisinin en aşırı karakteristiklerinin bir karikatürü olan altmışların Rus devrimci tipine o kadar da fazla benziyor değildi. Altmışlar kuşağı, müphem ve ortada bir pozisyona sahipti. Bu kuşak, kırkların naif coşkusunu gösteriyordu - Herzen'in demokratik kurumlara romantik inancı ve Bakunin'in işlenmemiş insan doğasına duyduğu dizginsiz romantik inanç. Henüz Marx tarafından, devrimci akidenin bilimsel temelleri keşfedilmiş değildi. İnancın herhangi bir olumlu unsurundan yoksun olan bu kuşak saf ahlâka ve politik redde sığınıyordu. Nihilizm olarak bilinen bu tavır, Bakunin'in, var olan düzeni insan doğasına sınırsız inanç temelinde reddetme romantizmiyle temelden farklıydı. Fakat iki görüş noktası, üstünkörü ve genelde kabul gören bir şekilde, Bakunin'i, bu genç devrimcilerin gözünde, kendi romantik çağdaşı Herzen'den çok daha fazla değerli kıldı ve onu diğer devrimci atalarından daha fazla el üstünde tutmalarına yol açtı. Ne var ki, Neçayev'den önce bu gençlerden hiçbiri bunun mantıkî ve nihaî sonuçlarını çıkartmaya cesaret edememişti. Pratikte hiç kimse, ahlâkî olduğu kadar politik yükümlülükleri de red ve inkâr etmeye cesaret edememişti. Neçayev nihaî adımı attı. O, devrimi mutlak iyilik statüsüne çıkarttı ve bunun dışında herhangi bir ahlâkî yükümlülük tanımadı. Delice cesaretin kahramanıydı ve vicdansızlığı bir sanat haline getirmişti. Düşmanlarını aldatırkenki şevkiyle arkadaşlarının da gözünü bağladı. Çağdaşlarınca ve gelecek kuşaklar tarafından, fanatiklik, kabadayılık

ve alçaklığı şahsında şaşırtıcı bir şekilde birleştirmiş birisi olarak tanındı.³⁹¹

Cenevre'ye geldiğinde Neçayev'in yaklaştığı ilk kişinin Bakunin olması, salt bir tesadüf değildi. Gedikli devrimcinin prestiji, bir gün bu prestijden pay almayı uman, kendine inancı tam ve verimli bir hayal gücüne sahip, fakat itibar yerine enerjisinden başta sunacak başka hiçbir şeyi olmayan hırslı genci cezbetmişti. Bakunin'in bütün ziyaretçileri gibi, yaşlı savaşçının devasa görünüşünden ve manyetik kişiliğinden etkilenmiş, ama o da karşısındakini etkilemeye karar vermişti. Neçayev, devrimci öğrenci hareketinin çete başı olarak hapsedildiği Peter ve Paul kalebentinden daha yeni kaçtığını anlatmıştı. Merkezi Petersburg'da bulunan ve ülkeye bir devrim treni yollamayı planlayan Rus devrim komitesinin delegesi olarak İsviçre'ye gelmişti.

s. 392

Bakunin, o güne kadar kendinden daha yetenekli bir oyuncuyla karşılaşmamıştı. Hepsinden önemlisi, kendi hayal gücü dışında varlığı kuşkulu olan, kendisinin birinci şef olduğu politik topluluklar icat eden birisine de rastlamamıştı. Fakat şu işe bakın ki, mantığa sığmıyor ama, herhalde bir takdiri ilahîdir, başkalarının gözünü bağlayanlar, bir kural olarak, çok kolay bir şekilde gözleri bağlananlardır. Bakunin'in mizacında kuşkuculuk diye bir şeye yer yoktu, bu yüzden Neçayev'in anlattıklarına tamamen inandı. Genç adam, Bakunin'in yeni arkadaş edindiklerini hayranlığa ve güvene zorlama yeteneğini paylaşıyordu ve

³⁹¹ Steklov, *M.A. Bakunin*, iii. 418-29.

Bakunin, daha ilk andan itibaren, başkalarının kendisine çarpıldığı gibi genç adama çarpıldı. Genç Neçayev'i, "Boy" takma adıyla çağırmaya başladı (Bakunin, Londra'da kaldığı yıllardan birkaç İngilizce sözcüğü aklında tutmuştu). Aralarından su sızılmıyordu. Sonradan, İsviçre'deki Rus göçmenleri arasında tuhaf bir hikâyeye dolaştı, bu hikâyeye göre, Bakunin, ona, "banknot konusundaki sahtekârlıklarda bile" olsa kesinlikle itaat edeceğine söz veren bir yazı vermiş ve altını da, bu boyun eğişin işareti olarak "Matrena" türü bir kadın adıyla imzalamıştı. Bu açıklamanın, tutuklanmasından sonra Neçayev'in evrakları arasında bulunduğu iddia edilmiştir. Fakat bu hikâyeye yeterince inandırıcı delillere sahip değildir. Eğer dökümanda böyle bir "Matrena" imzası varsa, bu muhtemelen Mihail'in kod isimler konusundaki çocukça gizemlilik merakının bir sonucudur ve söylentiye gerçeklik kazandırmaz.

s. 393

Gerçek ya da uydurma, ortalıkta dolaşan bu hikâyeye, Neçayev'in, yaşlı devrimci üzerindeki nüfuzunu göstermeye yeter. Bu büyülenme, Bakunin'in koşullarında kısmen izah bulmaktadır. Uzun süredir Rusya ile olan bağlantılarını kaybetmişti. Herzen'le arası açıldı, Vevey'deki görece daha yeni arkadaşlarıyla kavgalıydı ve Uluslararası Kardeşlik'le bağlarının kopmasıyla yurtdışındaki vatandaşlarıyla bütün ciddi bağlantılarından yoksun kalmıştı; hâlâ bağlarını sürdürdüğü Zhukovski hoş bir boşluktan ibaretti, Ogarev, kendini hızla içkiye verip vurdumduymazlığa gömülmüştü. Neçayev, uzun yıllardan beri

ilk kez, ona, doğduğu ülkenin esintisini getiriyordu. O ülkeyi bir daha hiçbir zaman görmeyecekti. Enternasyonal'in sorunlarıyla meşgulken bile bu ülke hayallerinden çıkmıyordu; işte şimdi, kalbinden çıkmayan ülkesinin devrim davası uğrunda çalışmak için bir şans doğmuştu. Başka hiçbir ülke onu böylesine derinden kavrayamazdı. Ölmüş gibi görünen yıllarca önceye dayanan çocukluğunun ve ülkesinin anıları, doğasının duygusal yanıyla yeniden canlanmış, bu tehlikeli ve ayartıcı Rus "çocuğunu" yeniden ortaya çıkartmıştı.

Bakunin, doğal olarak, Neçayev'in Rusya devrimci komitesinin çalışmalarını ve zaferlerini paylaşma tutkusunu ifade etti; karşılığında da bazı şeyler yapmayı teklif etti. "Matrena" imzalı deklarasyonun varlığı ya da yokluğu bir yana, Bakunin'in Neçayev'e verdiği, geçerliliği kuşku götürmeyecek bir diğer döküman yeterince dikkat çekicidir. Bu döküman, 12 Mayıs tarihini taşımaktadır ve şunlar yazılıdır:

Bu belgenin hamili, Dünya Devrimci İttifakı'nın Rusya Şubesi'nin güvenilir bir temsilcisidir. Numara: 2771.

Belge, Mihail Bakunin tarafından imzalanıp "Avrupa Devrimci İttifakı: Merkez Komite" adıyla mühürlenmiştir. Karakteristik olmakla birlikte, tuhaftır ki, himayesindeki bu yeni kişiyi, sosyal Demokrat İttifak'taki arkadaşlarına tanıtmak için bir çaba göstermemiş, hatta İttifak içindeki gizli iç halkayı oluşturan Guillaume ve Perron'a da söz etmemiştir. Şimdiye kadar bildiğimiz kadarıyla, bu örgütün varlığından Neçayev'i de bilgilendirmemiştir. İcatçılığın baştan çıkarıcılığına direnemedi, anında, o zamana kadar hiç duyulmamış ve bir daha da duyulmayacak olan Dünya ya da Avrupa Devrimci İttifakı adlı tamamen hayal

ürünü örgütleri ileri sürüverdi ve bu sertifikaya öyle bir numara verdi ki, bu duyulmamış örgütün en az 2770 ajanı vardı ve bunlar, örgütlerinin emri altında Avrupa'nın köşe bucağında faaliyet gösteriyorlardı. Böylece Neçayev, Bakunin'e, muhtemelen var olmayan Rus devrimci komitesinin temsilciliğini vermesi karşılığında, ondan, var olmayan Avrupa Devrimci İttifakı adına Rusya'da faaliyet gösterme yetkisini almış oluyordu. Bu, tarihte komedi ile trajedi arasında az raslanan paralelliklere nefis bir örnektir. Kanıtlamakta başarısız olduğumuz ilginç nokta, her ikisinin de aynı şekilde aldanıp aldanmadığıdır.³⁹²

* * *

s.394

Böylece, kağıt üzerinde kendi örgütlerini kuran Bakunin ve Neçayev, bu örgütlere yazın alanında bir yer sağlamak üzere kolları sıvayıp, 1869 yılının Nisan ve Ağustos ayları arasında Cenevre'de yedi Rusça broşür yayımladılar. Biri, Bakunin'in imzasını taşıyan, *Rusya'daki Genç Kardeşlerimize Birkaç Söz* başlıklı broşürdü. Diğeri, *Üniversitenin, Akademinin ve Teknolojik Kurumların Öğrencilerine* seslenen, orijinal basım yerinin Moskova olduğu iddia edilen (baştan aşağı kötü bir blöf), Neçayev imzalı broşürdü. "*Halkın Adaleti*" *Topluluğu Yayınları No. I, Yaz 1869*

³⁹² Guillaume, *Internationale*, i. 147; Pisma Bakunina, ed. dragomanov, s.343; Ralli, *Minuvshie Gody* (Ekim 1908), ss. 158-9; Steklov, M.A. *Bakunin*, iii. 430-40.

başlıklı olanındaki iki makale de, keza, Moskova'da yayımlandığı izlenimi verecek şekilde, "Rusya Devrimci Komitesi" imzasını taşıyorlardı. Dördüncüsü, tırnak içinde, "Şerefli Rus Soyluluğu" diye başlıyor ve "Soyluların Bağımsız Partisi ve Rurik Neslinden Gelenler" imzasını taşıyordu. Geriye kalan üçünde - biri "Rus Öğrencilerine" sesleniyor, ikisi de, *Devrimin Sorunları Kendini Nasıl Ortaya Koyuyor* ve *Devrimin İlkeleri* başlıklarını taşıyordu - imza bulunmuyordu. Bu basılmış broşürlerden ayrıca, Neçayev, bu sırada oluşturduğu, gizli bir devrimci topluluğun kurallarını ve üyelerinin görevlerini ortaya koyup sonradan ileri süreceği kendi *Devrimci İlmihali*ni şifrelemişti. Bakunin'in, kendi imzasını taşıyan broşürle ilgili sorumluluğu açıktır; serinin en kısa ve ılımlısı olan, "Rus Öğrencilerine" seslenen broşürün Ogarev tarafından yazıldığı bilinmektedir. Bu dökümanların geri kalanlarının yazarlarının kimliği konusundaki en tartışmalı sorunlardan biri, bütün bu literatürün Bakunin'le ilişkisidir.³⁹³

Neçayev'in ahlâk dışı ilkeleri bu yazılarda en açık ve net ifadesini buldu, bu bağlamda broşürlerin en aşırıları, *Devrimin Sorunları Kendini Nasıl Ortaya Koyuyor*, *Devrimin İlkeleri* ve *Devrimci İlmihaldi*. *Devrimin Sorunları Kendini Nasıl Ortaya Koyuyor*, Rus köylülerinin, hükümetin baskısına karşı ormanlara kaçıp eşkiya çetelerine dönüşmeleri gibi "geleneksel protestoları" izah ettikten sonra, eşkiyalara uzun övgüler düzmektedir:

³⁹³ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, 461-74, 477-88; Herzen, ed. Lemke, xxi. 365.

Çetecilik, Rus ulusal hayatının en şerefli biçimlerinden biridir... Rusya'da çete, tek gerçek devrimci biçimdir - deyimlere sığınmadan, kitapsı retorikler olmadan, uzlaşmaz, yorulmaz, evcilleştirilmez eylemde devrimcilik... Kim ki, Rusya'da ciddi bir komplo yapmak ister, kim ki bir halk ihtilali yapmak ister, bu dünyaya dalmalıdır... Zamanı gelmiştir... Stenka Razin'in ve Pugaçev'in yıldönümleri yaklaşıyor. Bu halk savaşçılarını kutlamanın zamanıdır. Şölene hazırlanalım.

Devrimin İlkeleri, daha da acımasızdır:

İmha dışında başka bir faaliyet tanımıyoruz, fakat bu imha faaliyetinin çok çeşitli biçimlere bürünebileceğini kabul ediyoruz - zehir, bıçak, ip vb. Bu devrim mücadelesi, benzeri her şeyi kutsar.

Devrimci İlmihal'in cümleleriyle, devrimci:

Günün sosyal ahlâkını bütün biçim ve motifleriyle birlikte hor görür ve nefret eder. O, devrimin zaferine yardımcı olan herşeyi ahlâki görür... Arkadaşlık, aşk, minnettarlık, hatta şeref gibi her türlü yumuşak ve zayıflatıcı duyguları, devrim davası için soğukkanlılıkla boğmalıdır... Onun gündüz gece düşünmesi gereken tek bir hedefi vardır - acımasız yıkım.

Bu dökümanların yayımlanışından sonraki birkaç ay içinde, Marksistler, bunların yazarlığını Bakunin'e atfederek ona karşı bir kampanya başlattılar. Bakuninistler, inkâr ederek ya da şeflerinin bu metinlerdeki payını asgariye indirerek onu temize çıkartmanın gerekli olduğunu düşündüler; bu tartışma günümüze kadar uzamıştır. Tarihî olarak Marksistler haklı çıkmış sayılmalıdır. Bakunin'in o sırada Neçayev'e kapılmasının hududu yoktu ve pervasızca Neçayev'in fikirlerinin peşine takılmıştı. Başarılı bir broşür yazarı olan

Bakunin'in, bu fikirlerin sunuşunu tecrübesiz bir öğrenciye bırakmış olması uzak ihtimaldir. Ayrıca içsel deliller de kesindir. Anonim broşürler Bakunin'in biçimsel hileleriyle ve karakteristik dolaşık deyimleriyle doludur ("deyimlere sığınmak", "zamanı gelmiştir" vb). *Devrimci İlmihal*, Bakunin'in gözde yazış biçimlerine tipik bir örnektir. Neçayev'in imzası bulunan broşür bile Bakunin'in izlerini taşımaktadır. Bakunin'in gençlik döneminin başta gelen Hegelci sloganı olan, "aklî olan gerçektir, gerçek olan aklîdir" sloganı orijinal şekliyle Almanca olarak alıntılanmıştır, Neçayev'in Hegel'i incelediği ya da Almanca bildiği bir hayli kuşkuludur.³⁹⁴

s.396

Neçayev'in broşürlerinden birinin Ogarev tarafından yazıldığından söz edilmişti. Herzen'in yol gösterici ruhu olan Ogarev, gittikçe daha fazla Bakunin'in uysal bir aleti olmuştu, Bakunin, bir an için bile olsa, "devrimci triumvira"nın yeniden kurulması, Rus öğrencilere, Herzen, Ogarev ve kendisinin ortak imzasıyla seslenilmesi eski umudunu beslemiştir. Herzen bu umudu derhal geri püskürtmüş, Ogarev'in broşürünün, bırakın üç imzayı, bir imzaya bile değmeyecek bir "gazeteci ağız dalaşı" olduğunu söylemiştir. 1869 Mayıs'ında Cenevre'ye geldiğinde, Bakunin'e gereken hoşgörüyü gösterse de, Neçayev'e karşı içgüdüsel bir uzaklık hissetmiştir. Broşürler, "korkunç zararlı" olacaktır. Evrensel yıkım için kana susamış çağrılarda bulunan Bakunin, "masallardaki, yardım isteyen

³⁹⁴ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 472-4, 482, 494.

yalancı çobandan" farksızdır. Herzen Cenevre'de beş ya da altı hafta geçirdi (Bu onun Bakunin'le son buluşmasıydı); yaşlı beyninden beklenmeyecek bir düşünce derinliği gösterip, eski arkadaş ve yoldaşına son derece net görünen bir şekilde, onu anlamayı reddetti.³⁹⁵

s. 397

Fakat Bakunin ve Neçayev, Herzen ve Ogarev'den, yazılı metinlere katkılarından ya da isimlerinin moral etkisinden daha somut bir şeyler talep ediyorlardı. Yeni girişim için müthiş paraya ihtiyaç vardı; Bakunin beklenmedik, verimli bir kaynak keşfetmişti. 1858'de, Bahmetiyev adlı zengin ve egzantirik toprak sahibi, komünist olmuş, Rus idealistlerinin fanatizmine uygun olarak, Pasifik'te bir adada ideal bir cemaat kurmaya girişmişti. Buraya giderken yolunun üzerindeki Herzen ve Ogarev'i ziyaret etmiş, projesi için gereken paradan daha fazlasına sahip olduğunu söyleyerek, onlara, Rusya'daki devrimci propaganda için 800 sterlin miktarında bir para bırakmıştı. Bahmetiyev, bu hayırsever eylemi yerine getirdikten sonra Pasifik'te ortadan kayboldu ve bir daha kendisinden herhangi bir haber alınamadı; varlığı adetâ bir peri masalına dönüşmekle birlikte, bir Londra bankasında, Herzen ve Ogarev'in adlarına yatırılmış 800 sterlin yerli yerinde duruyordu. Bu ikisi, bildik temiz yüreklilikleri ve ihtiyatlılıklarıyla bu parayı propaganda hedefleri için kullanmayı düşünüyorlardı; 1869'da "Bahmetiyev fonu" hâlâ el dokunulmadan yerinde durmaktaydı.

³⁹⁵ Herzen, ed. Lemke, xxi. 365, 377-8, 403, 443.

Muhtemelen Ogarev'den varlığını öğrendiği bu fondan, "Boy"un ve kendisinin ihtilalci girişimleri için yararlanmaktan daha uygun ne olabilir, diye soruyordu Bakunin. Artık hiçbir iradesi kalmamış Ogarev kolayca kazanıldı, ardından, Bakunin'in isteğiyle, önerinin kabul edilmesi için Herzen'e ısrar eden mektuplar yazması sağlandı. Herzen, bir süre direndi. Onulmaz kuşkuculuğu, Neçayev'e karşı önyargısı ve Bakunin'e güvensizliği her zamanki gibi güçlü bir şekilde devam etmekteydi. Fakat Herzen, hasta, yorgun bir insandı ve Ogarev'in ısrarlarına daha fazla direnecek gücü kalmamıştı. 1869 Temmuz'unun sonunda, fonun bölünmesini, Ogarev'in, paranın yarısını istediği gibi kullanmasını kabul etti. Bununla birlikte, paranın, Cenevre'deki basım işlerinin geliştirilmesine harcanması ricasında bulundu ve kinayeli bir şekilde, böyle bir girişimin, Neçayev'in Rusya macerasındansa Bakunin'in geçiminin garanti altına alınmasında kullanılmasının daha iyi olacağını belirtti. Bu öneri dikkate alınmadı. 10.000 franklık bir meblağ (400 sterlin) Bakunin'e teslim edildi ve bundan sonra da büyük bir ihtimalle Neçayev tarafından tüketildi.³⁹⁶

Bu büyük zaferden sonra Neçayev, İsviçre'de oyalanmayı gereksiz gördü. Ziyareti, Bakunin sayesinde, her türlü beklentinin ötesinde başarılı olmuştu. Ünlü bir devrimciden, Rusya'daki öğrenci arkadaşlarını etkilemesine hizmet edecek, Avrupa İhtilalci İttifakı adına (kendisinin buna verdiği değer ne olursa olsun) imzalanmış bir ferman elde etmişti; şimdi de, kişisel bakımdan her türlü kullanıma açık, banknot olarak hazır, sağlam bir meblağa kavuşmuştu. Bu değerli aksesuar ile donanmış, bir çuval dolusu broşür ve

³⁹⁶ Herzen, ed. Lemke, xiv. 411-21; xxi. 408-9.

bildiriyle silahlanmış olarak Ağustos sonunda Rusya'ya döndü. O kış örgütlenme faaliyetleriyle geçecekti; Neçayev, Bakunin'e, devrimin, serflerin özgürlüğe kavuşmalarının dokuzuncu yıldönümü olan 19 Şubat 1870 günü başlayacağı teminatını vermişti.

s. 398

Neçayev gibi birisinin, böylesi niyetlerle Rusya'ya girebilmesi, orada üç ay kalabilmesi, meşum bir suç işlemesi ve elini kolunu sallayarak İsviçre'ye dönmesi, Rus polisinin uyanıklık ve yeteneği hakkında çok az fikir verir. Ne var ki, bunların hepsi oldu. Neçayev, karargâhını Moskova'da kurdu. Sırasıyla "Halkın Adaleti" ve "Balta Topluluğu" adlarıyla anılan örgütü, *Devrimci İlmühalin* ve kırklardan bu yana hemen hemen Avrupa'daki bütün gizli toplulukların izlediği yönergeler üzerinde yapılandı. Örgüt, emirleri merkez komiteden alan bir şefe kesinlikle itaat eden beşer kişilik gruplardan oluşuyordu ya da oluştuğu tahayyül ediliyordu. Polis tarafından sonradan yapılan ayrıntılı incelemeler, bu tuhaf örgütün herhangi bir somut ihtilal planı hazırladığını ortaya çıkaramamıştır. Merkez komitenin sadece Neçayev'den ibaret olduğu ortaya çıkmıştır, grupların sayısı gerçekte son derece belirsizdir. Tüm yapılanlar, tuhaf bir blöf atmosferiyle ve Bakunin'le Neçayev'in sahtelikle sarılıp sarmalanmış devrimci faaliyetleriyle örtülmüştür. Fakat bu yeni örgütün yeterince somut tek bir başarısı olmuştur. Kasım 1869'da, beşli gruplardan birine dahil olan İvanov adlı bir öğrenci, yanlış ya da doğru, ihbarcı olduğu kuşkusuyla, Neçayev'in grubundaki diğer üyelerin

işbirliğiyle, Neçayev tarafından öldürülmüştür. Cesedi küçük bir gölde bulunmuştur. Olayın ayrıntıları kısa sürede yayılmış ve büyük bir sansasyona yol açmıştır.

Neçayev, polisin ataletinden daha fazla yararlanamayacağını anlayıp kaçış hazırlıklarına girişti. Aralık'ın ortalarında Rusya'dan ayrılıp, 1870 Ocak'ının başlarında İsviçre'de yeniden ortaya çıktı.³⁹⁷

* * *

s.399

Bakunin, iki ayı aşkın bir zamandır Lokarno'ya yerleşmiş bulunuyordu. Emekliliğinde giriştiği, "verimli" olduğu kadar "kârlı" da olan projelerinden yalnızca biri gerçekleşmişti. Onunla Cenevre'de tanışan Lyubavin adlı bir Rus, Bakunin'in geçim zorluğu çektiğini görerek, ona, Petersburg'daki bir yayıncı için Marx'ın *Kapital*'ini Rusçaya çevirme işi bulmuştu. 1200 rublelik çeviri ücretinin 300 rublesi avans olarak ödenmişti. Bu 300 ruble, Cenevre'deki en acil borçları ödemek ve Marx'ın cümleleriyle boğuşmaya başlayacağı Lokarno'ya taşınmak için yeterliydi. Ne *Kapital* konusu, ne de çevirinin sıkıcı rutini onun için çekici şeylerdi, bu yüzden çeviri, ağır aksak yürüyordu. Önce, Aralık ayınca Ogarev'e, günde üç sayfadan fazla çeviremediğini (tamamı 784 sayfaydı), şu anda günde beş sayfaya çıkmak için mücadele ettiğini ve sonuçta on sayfaya

³⁹⁷ Steklor, M.A. *Bakunin*, iii. 487-95; Kantor, V. *Pogone*, s.8.

ulaşmayı umduğunu yazdı. Acaba Cenevre'deki Ada Zhukovski onun yazılarını temize çekebilir miydi? Aralık ayında Lyubavin'e iki küçük bölüm gönderildi. Fakat yılın sonuna kadar yapılan çeviri, alınan avansı karşılayacak ve yeni ödemeler yapılmasını sağlayacak yeterlikte değildi.³⁹⁸

Bir süre sonra bir başka krizin sancıları başladı. Aralık ayının ortasında, Antonia, sekiz aylık hamile haliyle Napoli'den Bakunin'in yayına geldi. Cenova'dan deniz yoluyla yolculuk son derece yavaş ve yorucuydu; onu karşılamaya Arona'ya giden Mihail, orada "korkunç endişeler" içinde iki gün beklemek zorunda kalmıştı. Tek kuruşu kalmamıştı. Antonia'nın, kocasıyla yeniden birleşme kararına kızgın olan Gambuzzi'nin yanına yaklaşılır gibi değildi. Bakunin, bunun üzerine, kendisine hâlâ açık olan kaynağa yöneldi, Ogarev'e yazarak, kendisi için Herzen'den borç istemesini rica etti, hayır hayır "kendi cebinden verecek değildi" Herzen parayı, fondan bu seferliğine 300 frank, gelecek üç ay için de 500 frank istiyordu. Herzen, bildik aculluğundan da daha büyük bir hızla 300 frankı yolladı - elbette fondan değil; Bakunin'in Herzen'e, yaptığı yardımdan dolayı teşekkür eden son mektubu 1870 Ocak'ının ilk günü yazılmıştı. Üç hafta sonra, Herzen Paris'te öldü.³⁹⁹

s.400

Bakunin, Neçayev Rusya'dayken ondan herhangi bir haber almamıştı. Fakat Aralık ayında, İsviçre'deki Rus kolonisine tuhaf söylentiler ulaşmaya başladı. Bazıları,

³⁹⁸ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss.247, 249; Guillaume, *Internationale*, iii. 324-6.

³⁹⁹ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 246-7, 252; Herzen, ed. Lemke, xxi. 539.

Neçayev'in kaçtığını, diğer bazıları da tutuklandığını söylüyordu. Birçok arkadaşının, Neçayev'in Rusya'da tutuklandığı yönünde ulaştırdıkları haberler, Mihail'in endişelerini arttırdı ve günlerce umutla korku arasında gidip gelmesine yol açtı. Derken, 12 Ocak 1870'de, Ogarev, bir mektupla, "Boy"un Cenevre'ye vasil olduğunu bildirdi. Bakunin, "sevinçten öyle bir sıçradı ki, neredeyse kafası tavanı delecekti." Para sıkıntısı ve Antonia'nın yakında doğuracak olması, Bakunin'in bir an önce Cenevre'ye gitmesini engelledi. Fakat Neçayev'e yazarak, derhal kendisini Lokarno'da ziyaret etmesini rica etti. Neçayev'i, Lokarno'da, "bir battaniye, bir yatak, kalacak yer" ve hepsinden önemlisi, "esaslı bir gizlilik" beklemekteydi; çünkü burada herkes kendini Bakunin'e adamıştı, Lokarno'da ne skandal meraklıları, ne de dedikodu vardı. İyi haberin ulaşmasından ve mektubun yollanmasından iki gün sonra, Antonia, bir kız çocuğu dünyaya getirdi.⁴⁰⁰

Neçayev, Ocak ayının sonuna doğru Lokarno'ya geldi. Gizlilik büyük bir ihtiyaç haline gelmişti. Çünkü Rus Hükümeti, Neçayev'in nerede olduğunu saptamıştı ve bir adî suçlu olarak iadesini talep edeceği kesindi; bu durumda, İsviçre Hükümeti sığınma talebini reddedebilirdi. Bakunin, İsviçre Hükümetinin, yalnızca birkaç ay önce, Rus Hükümetinin talebi üzerine, Prenses Obolenski'nin çocuklarını yakalayıp prensesin kocasına teslim ettiğini hatırladı ve sevgili "Boy"unun kaderi için tir tir titredi. Bakunin, Neçayev'i Rusya macerası konusunda kaç kez uyarmış, bu gidişin bilinmemesi gerektiğini kaç kez söylemişti. Ama Neçayev, *Progrés*'te yayımlanan bir mektup yazdığı gibi (Guillaume, Bakunin'in

⁴⁰⁰ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 248-9, 251, 253, 255; Guillaume, *Internationale*, i. 260.

bu mektubun yazılmasında parmağı olduğu kanısındadır) Fransız, Alman ve Belçika gazetelerinde, bir yoldaşın dikkatsizliği sonucu nasıl polisin tuzağına düştüğünü; Sibirya madenlerinde nasıl çalıştığını; Sibirya'ya giderken öldürülmesi için nasıl gizli emirler verildiğini ve uyanık arkadaşlarının tam zamanında yetişmesiyle nasıl kurtulduğunu anlatan bir mektup yayımlamıştı. Lyon'daki Richard'a yazdığı bir mektupta, Bakunin, aynı öyküyü (kendisinin bu öyküye gerçekten inanıp inanmadığı belli değildir) tekrarlamıştı. Bir başka yerde daha da ileri gitmişti. Kötü bir tesadüf eseri olarak, Neçayev'in *Progrés*'de yayımlanan mektubuyla aynı nüshada basılan bir makalede, Bakunin, Neçayev'in, Rus Hükümetinin ve basının hakkında onca yaygara koparttığı mitsel bir kişiliğe sahip birisi olduğuna ilişkin faraziyeler savurdu; daha şaşırtıcısı, bu varsayımlarını, Bern'deki arkadaşları Richard ve Adolf Vogt'a da tekrarladı. Bu sahte kokular sisteminin bir diğer uzantısı, bir Marseille gazetesinde, Herzen'le ilgili zararsız bir anma yazısının girişinde, Bakunin'in, "gazetelerin girmesinin zor olduğu uzak bir ülkeye yaptığı geziden" daha geçenlerde geldiğini söyleyerek, Rusya'ya gizli bir yolculuktan henüz döndüğü imasını yapmış olmasıdır. Bu yığma mistifikasyonlarda akılcı bir motif aramak boşunadır. Bakunin'in uydurma tutkusu, yetişkin bir sağduyu tarafından sınırlanmış değildi.⁴⁰¹

s. 401

⁴⁰¹ Guillaume, *Internationale*, i. 280; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 257. *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 258; Steklov, *M.A.Bakunin*, ii. 519; Herzen, ed. Lemke, xxi. 564.

Gerçi Neçayev'in Lokarno'ya kısa ziyareti, daha somut nitelikte önemli sonuçlar getirdi. Birincisi, Bakunin'in *Kapitali* çevirme girişiminin aniden sona erdirilmesi idi. Neçayev'den etkilenecek, kendisini, daha yüksek görevler yerine getirmesi gereken bir dahînin böylesine değersiz, monoton işlerle vakit öldürmesinin gereksiz olduğuna ikna etmesi hiç de zor olmadı. Henüz kazanılmamış 300 ruble harcanmıştı, öncelikle bu durumun halledilmesi gerekiyordu. Neçayev, olayın bu yönünü halletmeyi üzerine aldı. Benimsediği yöntem gayet basitti. Cenevre'ye dönünceye kadar bekledi, Şubat ayının sonunda, oradan, Lyubavin'e, Halkın Adaleti Merkez Komitesi adına, onu Bakunin'i rahat bırakmaya çağıran ve emre uyulmaması halinde ortaya çıkacak hoş olmayan sonuçlardan kendilerinin sorumlu olmayacağı tehdidini savuran mütehakkim bir mektup yazdı. Bu mektup, olayların seyri içinde görüleceği gibi, sonradan Marx tarafından, rakibini gözden düşürmek için kullanılmıştır. Bakunin'in bu tür düşüncesizce davranışları, onun hoş olmayan bir yükümlülükten kurtulması için yürütülecek nazik bir operasyonun, Neçayev'in kaba ellerine teslim edilmesine yol açmıştır. Sıradan ölçülerle düşünüldüğünde, o, malî işleriyle ilgili olarak tam anlamıyla vicdansızca davranmıştır. Mektup, Neçayev'in Lokarno'yu ziyaretinden bir süre sonra yollanmıştır, ne var ki, Bakunin'in bu mektubun içeriğinden sorumlu olduğuna ya da içinde yazılanları bildiğine ilişkin bir delil yoktur.⁴⁰²

⁴⁰² Steklov, M.A. Bakunin, iii. 496-7.

Bakunin, bu sıkıcı görevden ayrıldığına göre, tamamlandığında kazanacağı 900 rublenin yerine koyacağı bir başka kaynak bulması gerekiyordu. Bu noktada da Neçayev ya da Neçayev'le Bakunin bir arada çareyi hemencecik buldular. Herzen'in ölümü, Bahmetiyev fonunu kullanılabilir hale getirmişti. Hayatta kalan mutemet olarak Ogarev, muhtemelen bu fonu tasarruf etme hakkına sahipti. Bu durum, paranın icrasının bir an gecikmeden yerine getirilmesi için çok uygundu. Bakunin, Ogarev'den acilen, Herzen'in mülkiyetinin mirasçılarından, bu işlemlerin yerine getirilmesini talep etmesini rica etti.

Bu yalnız hakkın değil (diye yazıyordu hırsıyla), kutsal görevin; bu kutsal görev, kişisel nezakete ilişkin tüm duyguların üzerinde olmalıdır. Bu işi, bir Romalı sertliği ile yerine getirmeli, bir Brütüs olmalısın.

Bakunin, kendini mektuplarla sınırlamadı. Konu son derece önemliydi. Yol parası için, toprak sahibi bir hanımın oğlundan 80 frank borç aldı ve 1870 Mart'ında Cenevre'ye gelip eyleme geçti.

Romalı sertliğine hiç de gerek olmadığı ortaya çıktı. Ogarev, can sıkıcı bir konudan ellerini çabucak yıkayarak kurtulmak isteyen genç Alexander Herzen'e yazdı, yükümlülüğünü kabul eden genç Herzen parayı ödemek üzere bizzat Cenevre'ye geldi. Biçimsel işlemler yerine getirildi. Hazır bulunanlar - genç Herzen ve Ogarev'in yanı sıra - Bakunin, Neçayev, Natalie Ogarev, Herzen'in büyük kızı Natalie ve iki ya da üç diğer Rustu. Paranın geri kalan ikinci kısmı olan 10.000 frank, genç Herzen tarafından Ogarev'e teslim edildi (makbuz karşılığında), aynı şekilde Ogarev de bu parayı Bakunin'e, o da Neçayev'e teslim etti. Neçayev makbuz vermedi, arkadaşlarının onun "devrimci

şerefine" güvenmelerini istiyordu. Birkaç hafta sonra Ogarev ondan makbuz istediğinde, sertçe, komitesinin makbuz verme gibi bir alışkanlığı olmadığı yanıtını verdi.⁴⁰³

s.403

Doymak bilmez gözlerin üzerine dikildiği Bahmetiyev fonu, Bakunin ve Neçayev'e, sadece Lokarno'daki konferansları için bir ihtiyaç akçesi olarak gerekli değil, aynı zamanda devrimin dipsiz bir kuyudan farksız malî ihtiyaçları için de önemliydi. Bu tuhaf hikâyenin bundan sonraki olayları, Herzen'in kızının mal varlığı ve kişiliği etrafında döner. Erkek kardeşi gibi Natalie Herzen'e de küçük bir servet kalmıştı. Erkek kardeşinin tersine, babasından ona, devrim için samimi ve sınırsız bir coşku da miras kalmıştı. Coşkusu ve serveti, hem Bakunin'in, hem de Neçayev'in aklına, bunların devrim davasının hizmetine koşulabileceğini getirdi. Gariptir ki, Alexander Herzen ve ailenin diğer üyeleri bunu protesto etmediler, yalnızca Natalie'yi, Cenevre'nin baştan çıkarıcı ortamından uzaklaştırmaya çalıştılar. Fakat Bakunin, Natalie Herzen'in serveti hakkında, Bahmetiyev fonu hakkında çektiğinden daha fazla vicdan azabı çekiyor değildi. Her zamanki gemlenmez öfkesiyle Ogarev'e başvurarak Natalie'nin Cenevre'de kalmasını sağlamasını istedi ve aile üyelerinin "bilinçsiz fakat içgüdüsel bir egoizm"le hareket ederek Natalie'yi Cenevre'nin devrimci ortamından uzaklaştırmaya çalıştıkları suçlamasında bulundu. Mart ortasında, Bahmetiyev fonuna

⁴⁰³ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 263, 535-6.

el koymak üzere Cenevre'ye gelir gelmez, ayağının tozuyla, Natalie Herzen'i ilk kez Neçayev ile tanıştırdı. Yaratılan etki önemliydi. Neçayev, objesini hedefleri doğrultusunda etkileyebilmek için tüm kişisel manyetizmini kullandı, aktif ve ısrarcı Bakunin ile pasif ve uysal Ogarev bu nahoş oyuna kendilerini kaptırdılar. Natalie, davaya nasıl hizmet edebileceğini sorduğunda, Bakunin, "genç ve güzel hanımlar her zaman yararlı olabilirler" dedi ona ve devrimin çıkarlarına hizmet edebilecek genç ya da yaşlı zengin adamların varlığını hatırlattı. Üç ay sonra Neçayev'le arası bozulduğunda, Bakunin, alışılmamış samimiyetteki terimlerle şunları yazıyordu:

Onu arkadaşınla tanıştıırırsan, ilk hedefi aranızda kavga, skandal ve entrika tohumları saçmak olur ve sizleri kavgaya tutuşturur. Eğer arkadaşının bir karısı ve kız çocuğu varsa kadını geleneksel ahlâkın gücünden kopartmak ve topluma karşı devrimci protestosunu sağlamak için, iradesine rağmen baştan çıkarmak, çocuğuyla birlikte elde edebilmek için elinden geleni ardına koymaz.

s. 404

Tuhaftır ki, suçlama, var olan sosyal düzene karşı son derece koyu bir muhaliften gelmişti; daha da tuhaf olanı, suçlamanın, eski arkadaşının kızını çok yakın bir zamanda Neçayev'in aleti haline getiren birinden gelmiş olmasıdır. Bu olayda, Neçayev'in ahlâkî vicdansızlığı ile, Bakunin'in ahlâkî sorumsuzluğu arasında kesin bir çizgi çekmek olanaksızdır.

Gerçi Neçayev'in planı başarıyla taçlanmadı. Onun ve Bakunin'in Lokarno'da yaptıkları kuş beyinli planlardan biri de

Kolokol'u yeniden canlandırmaktı; bu amaç için Natalie Herzen'in adı (erkek kardeşininkini ele geçirmek mümkün değildi) son derece önemliydi. Fakat Neçayev, muhafazakâr bir eğitim almış, geleneksel ahlâksal ve davranışsal nosyonları içselleştirmiş genç hanımların üstesinden gelecek deneyimden yoksundu. Önceleri başı dönen ve büyülenen Natalie, giderek korkuya kapılıp, yeni yayına adının konmasını kabul etmedi. Elimizde, Neçayev ve Bakunin'in, Natalie'den, "Merkez Komitesi'nin buyruklarına kayıtsız şartsız ve sorgulamasız boyun eğeceğine söz vermesini talep ettikleri o tuhaf sahnenin güvenilir bir anlatımı bulunmaktadır. Natalie itiraz edince, Neçayev, "seni çıt kırdım seni" diyerek öfkeden hop oturup hop kalkmış, Bakunin ise "sakin ol, sakın ol, aslanım" diyerek onu yatıştırmaya çalışmıştır. Fakat, Ogarev hâlâ uysal bir alet konumunda olsa da, Natalie ile bir takım zorluklar yaşamak, Herzen ailesinin diğer üyeleriyle açık bir savaşa girmek demektir. Nisan sonunda Neçayev, *Kolokol'un* yeni serisinin ilk sayısını yayımlayarak hedeflerinden birini gerçekleştirmiş oldu. Ön sayfada, Ogarev'in imzasını taşıyan, *Kolokol'un* "yeni yönetime" "devredildiğini" bildiren ve ömür boyu işbirliği yapılacağına söz veren bir manifesto yayımlanmıştı. Yeni biçimiyle *Kolokol*, o tatsız tuzsuz haliyle hayal kırıklığı yaratmış ve altı hafta yayımlandıktan sonra zelil bir şekilde çöküp gitmişti. Kısa ömrü sırasında Bahmetiyev fonunca desteklenmiş olması muhtemeldir.⁴⁰⁴

⁴⁰⁴*Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 262-4, 268, 288; Steklov, *M.A. Bakunina*, iii. 507; Rodichev, *Posledniya, Navosti*, 13 İubat 1931.

Kolokol'un kısa süreli hayata dönüşüyle, Neçayev başarı ve prestijinin zirvesine ulaşmıştı. Düşüşün başlangıcına işaret eden herhangi bir olay görünmüyordu ortalıkta; fakat bu noktadan itibaren, açıkça görünmeyen bazı nedenlerle onun için her şey kötüye gitmeye başladı. Rusya'daki arkadaşlarından biri olan Lopatin adlı bir Rus devrimcisi Cenevre'ye gelmişti. Neçayev'i hem Rusya'da, hem de İsviçre'de iş üzerinde gören tek kişi oydu ve onun bildiklerinin bir çoğunu biliyordu. Lopatin, ilk kez, İvanov cinayetinin iç yüzünü anlattı. Neçayev'in Peter ve Paul kalesinden kaçışı ve Sibirya yolunda jandarmaların elinden kurtuluşu ile ilgili şişinmelerinin arsızca palavralar olduğunu söyledi, Rus Devrimci Komitesi'yle onun devasa örgütünün Neçayev'in yaratıcı beyninin dışında var olmadığını beyan etti. Herkes Lopatin'e inanmış değildi. Ne var ki, kuşkular Neçayev'in prestijinin içine etti. Rus diplomasisi ve İsviçre polisi de yangına körükle gittiler. 1870 Mayıs'ında Serebrennikov adlı Rus sığınmacı, polis tarafından yanlışlıkla Neçayev diye göz altına alındı ve kimliğini ispatlayana kadar birkaç gün tutuklu kaldı. Neçayev Cenevre'de ya da ülkenin çeşitli yerlerinde gizlendi, geride hiçbir adres bırakmadan hızla yer değiştirdi. Bir keresinde Natalie Ogarev ve Natalie Herzen onu bir haftalığına evlerinde gizlediler. Gel gör ki, büyü bir kez bozulmuştu ve onlar da bu sıkıcı konuğu

sepetlemek için sabırsızlandıklarını gizleme gereği bile duymuyorlardı artık.⁴⁰⁵

Neçayev'in İsviçre macerası, Bakunin'le şiddetli bir münakaşayla sona erdi. Bu çapraşık ve karmaşık *akıbet*te, malî, psikolojik, politik, hatta ahlâkî nedenler rol oynamış olabilir. Neçayev olayına ilişkin onca kaynaktan hiçbirisi bu kopuşun tutarlı bir anlatımını ortaya koymuş değildir. Yine de en önemli noktaları açıklığa kavuşturmak mümkündür.

s. 406

Bakunin, hayatı boyunca, günlük ekmeğini sağlamayan herhangi bir devrimci girişime omuz vermemişti. Bu olayda ise, fonları, kendi mütevazı gereksinimlerini gözardı etmeyeceğini düşündüğü Neçayev'in emrine vermek için elinden geleni ardına koymamıştı. Neçayev'le Lokarno'da tartıştıklarına ilişkin elimizde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Fakat bir ay sonra, Bakunin Ogarev'e, "sahte utancı alt ettiğini" ve Neçayev'e, "kendisini bütünüyle davaya vakfedeceği koşulları" sunduğunu yazdı. Hatta şu açık rakamları bile telaffuz etti: eğer Lokarno'da kalırsa Neçayev'e ayda 150 frank, Cenevre'ye gitmek gereğini duyarsa da 250 frank verecekti. Neçayev, bir yıl önce İsviçre'ye geldiği gibi arkadaşsız bir göçmen değildi artık. Bakunin'in omuzlarına basarak devrimci çevrenin zirvesindeki pozisyonuna tırmanmış ve Bahmetiyev fonu sayesinde maddî bağımsızlığına kavuşmuştu. Artık Bakunin'e ihtiyacı kalmamıştı. Yaşlı emektarın boş gururunu ve çaresizliğini iyiden iyiye iskandil etti ve ondan ne bir şey umut etmek, ne de korkmak için bir neden

⁴⁰⁵ *Arkhiv Ogarevych*, ed. Gershenson, ss. 273-7.

olduğuna kanaat getirdi. Destek için yapılan ödemenin değersizleştiiği, ödenmeyenin ise değer kazandığı kesindi; öte yandan şükran duymak, Neçayev'in bilmediği bir nitelikti. Bakunin'in talep ve ricalarını kesinlikle reddetti. Sevgisine karşılık gururunun çiğnenmesi, yaşlı adam için pahalı bir bedel olmuştı. Bakunin'in kendisi de yeterince doğal zorbalığa sahipti ve vicdan azabı çektiği nadiren olurdu. Bu "Boy"la tanışması kendisinden daha zorba ve vicdansız birisiyle tanışması anlamına geliyordu.

Kolokol'un yeniden yayımlanması, Neçayev'in eski patronuna nasıl çok az özen gösterdiğini ortaya koyan bir başka aşağılayıcı delildi. Bakunin, kendisinin ya da kendisi ve Ogarev'in hayalî "devrimci triumvira"dan hayatta kalanlar olarak gazetenin başta gelen editörleri olacaklarını düşünüyordu. Neçayev, girişim için Ogarev'in onayını alınca, Bakunin'in onayını almayı küçümseyerek bir yana fırlattı. İşbirlikçilerini kendisi seçecekti ve ilk sayı yayımlandığında Bakunin, gazetenin programının belirsizliğini eleştirdi, mektup, editoryalin şu notuyla birlikte yayımlandı: "yalnızca özsaygısı zayıf olan insanlar... bu yayına ilişkin ya da ayrıntılardaki anlaşmazlıklarını bahane ederek aktif çalışmadan kaçınırlar." Bakunin'in gururu bir kere daha kırılmıştı. *Bern'deki Ayılar ve Petersburg'daki Ayı* başlıklı bir broşür yazmaya girişti. "Bern'deki Ayılar" Prens Obolenski'nin çocuklarına zorla el koyan İsviçre federal otoriteleri, "Petersburg'daki Ayı" ise, tabii ki, buyruklarıyla suç işleyen II. Alexander'dı. Bu konuyu ele alarak (çünkü Prensese ilişkin tüm ilgisini çoktan kaybetmişti) yapmak istediği, Neçayev'in kişiliği üzerine suç tekrarını önlemektir.

Bununla birlikte, Bakunin, Mayıs ayında, aşağılamaya daha fazla tahammül edemez hale gelmişti. Birkaç günlüğüne Cenevre'ye geldi ve Neçayev'e, kendi deyişiyle "ultimatom" verdi. Başlıca konularda kendi malî ihtiyaçları iyice bariz bir hal almıştı. Fakat öyle görünüyordu ki, ömrünü altı haftada tamamlayan *Kolokol*'un, Ogarev'in ve kendisinin kontrolü altında yeniden yayına başlamasını da talep etmişti. Kendisi yeterince müşkül durumda olan Neçayev savsakladı. Şakağına tabanca dayanmasına pek alışık değildi; yaşlı adam cevabı daha bir süre bekleyebilirdi. Bakunin, Lokarno'dan Ogarev'e "Boy"la aralarının bozulmasının "kaçınılmaz" olduğunu dokunaklı bir şekilde yazdığı 14 Haziran tarihinde hâlâ beklemekteydi. Borçlarla iyice bunalmıştı ve yaşamını sürdürmek için tek kuruşu kalmamıştı. "O talihsiz Lyubavin olayı yüzünden" artık çeviri işi de bulamıyordu. Fakat birkaç gün sonra Neçayev, yine kendi başına karar vererek ona bir randevu yolladı, Bakunin de bir kere daha boyun eğerek Cenevre'nin yolunu tuttu.⁴⁰⁶

Bakunin orada üç ya da dört hafta kaldı ve bu zaman zarfında nihaî kopuş meydana geldi. Neçayev kötü bir ruh hali içindeydi. Ogarev'in iyice suyunu çıkarmıştı. *Kolokol* ölmüştü. İsviçre polisi tarafından bir av hayvanı gibi oradan oraya takip edilmekten yorgun düşmüştü. Faaliyetlerini İsviçre'den Londra'ya aktarmaya karar vermişti. Aşağıda aktarılacak olanların tek kaynağı Bakunin'in ifadeleridir. Kaçma hazırlıklarına girişen Neçayev, Bakunin'e, Ogarev'e,

⁴⁰⁶ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 261, 281-2; *Kolokol* (Nisan-Mayıs 1870; Moskova'da tıpkı basımı yapıldı, 1933) ss. 4-5; Bakunin, *Euvres*, ii. 13-667; Steklov, *M.A. Bakunin*, iii.534.

Natalie Herzen'e ve tanıdığı diğer kişilere ait çok sayıda mektubu, bir gün sahiplerine şantaj yapma ihtiyacı duyduğunda kullanmak üzere çalmıştı. Bu hoş oyun ortaya çıktığında soğukkanlılıkla şöyle yanıtladı: "Evet, bu bizim yöntemimizdir. *Tamamen* bizimle olmayan herkesi düşmanımız olarak görürüz, onlara karşı zorunlu olarak aldatma ve küçük düşürme yoluna gideriz." Durumun ortaya çıkması, yığınla potansiyel şantaj belgesini yanında Londra'ya götürmesini engellemedi. Neçayev'in ülkeden ayrılmasının ardından Bakunin, farklı ülkelerdeki arkadaşlarına, bir zamanlar gözbebeği olarak salık verdiği "Boy" hakkında suçlamalarda bulunan, onları uyaran mektuplar yazmak üzere günlerini harcadı. Ogarev'den, "üç hafta için", bir ölçüde Bahmetiyev fonundan son kalan 450 franklık bir borç aldı ve 1870 Temmuz'unun sonunda Lokarno'ya döndü.⁴⁰⁷

s. 408

Neçayev'in kaçıışı, Bakunin'in yaşamındaki bu karmaşık dönemin sonu oldu ve uygun bir öfke patlamasını sahnelemesini mümkün kıldı. Çok fazla zaman geçmeden kendini, Neçayev'in devrim davasına utanç getirmesini önleyerek onu "mahvettiğine" inandırdı ve aynı şekilde arkadaşlarına övündü. Eğer Bakunin, genç adamın yöntemleri konusunda, başka etkenler nedeniyle kaçınılmaz olarak gerçekleşen kopuştan ve bu yöntemler bizzat kendisine uygulanmadan önce ahlâkî bir hoşnutsuzluk göstermiş olsaydı, bu şatafatlı açıklamaların daha fazla ağırlığı olabilirdi. Ne var ki, uzun süren arkadaşlık bu

⁴⁰⁷ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 284-90.

gecikmiş öfkeyi inanılmaz kıldığı gibi, son derece saçma hale de getirdi. Bakunin, aslında Neçayev'den çok farklı bir şahsiyetti. Neçayev'in tersine, arkadaşlarına karşı son derece cömert ve nazikti. Neçayev'in tersine, yalnızca lafta kabaydı. Dahası, samimiyetini ifade etmekteki cömertliğiyle bu içtenliği hayata geçirmekteki yetersizliği, onu insanlığın bu zaafını paylaşmakta bir fenomen haline getirmiştir. Fakat birkaç çağdaşının, Bakunin'in karmaşık ve şaşırtıcı karakterinin anlaşılmasını sağlayacak anahtarları vardı; onun yazılarında - hem Neçayev'e vurulduğu dönemde, hem de öncesinde - gözden düşen idolünde öylesine sert bir biçimde suçladığı "Makyavelizm" ve "cizvit"liğin naif görüntülerini bulmak zor değildir. Marx ve takipçileri, Bakunin'le Neçayev'in ahlâk dışı fiili arasında benzerlik aradıklarında da fazla zorluk çekmediler.

s.409

Üstünkörü bakıldığında, Neçayev döneminin Bakunin'in yaşamındaki en önemli sonucu, bunun düşmanları tarafından kullanılmasıdır. Fakat bu akla yakın sonuçtan bağımsız olarak, bu dönem, Bakunin'in ruhunda kapanmaz bir yara açmıştır. Yirmi yıldır ilk kez kendini birisine sakınımsız olarak teslim etmiş ya da arkadaşlarından birine bu kadar çok duygusal yakınlık hissetmiştir. Bu, yalnızca Ogarev'e açacağı ve ihanetten duyduğu acıyı itiraf edeceği bir yakınlıktır.

Söylenecek hiçbir şey yok (diye yazıyordu Lokarno'ya döndükten sonra). Budalalık ettik ve Herzen eğer sağ olsaydı bize nasıl da gülerdi ve bizimle dalga geçmekle ne kadar haklı olurdu. Evet, yapılacak bir şey yok. Acı ilacı yutalım ve bundan sonra daha akıllı olmaya bakalım.

Bakunin'in boş pişmanlıklarla kaybedecek zamanı yoktu. Yılmadan ve moralini bozmadan Avrupa'nın yarısında politik entrika ağını inceden inceye örmeye devam etti. Fakat bu dönemde hayatında kesin bir dermansızlık - programının geçerliliğine duyulan bir kuşkudan değil, dış dünyanın tavrına duyulan bir kayıtsızlıktan - belirtisi başladı. Bu geri çekiliş, zamanın ilerlemesinden çok (Bakunin o sırada elli altı yaşındaydı, ama on yıl daha yaşlı gösteriyordu) Neçayev fiyaskosunun yarattığı aşağılanmanın ortaya çıkardığı durumdan ileri gelmiş olabilir.⁴⁰⁸

s. 410

29. Bölüm

Lyon'daki Fiyasko

16 Temmuz 1870'de Fransa-Prusya savaşının patlak vermesi, Neçayev'in İsviçre'den kaçışıyla hemen hemen aynı zamana tesadüf etti. Bakunin, on beş günden fazla bir zamandır "Boy"la kopuşun getirdiği gözden düşüş ve alçalmaya öylesine gömülmüştü ki, bu daha önemli çatışmanın zor farkına vardı. Gerçi, bu

⁴⁰⁸ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 299, 303, 341

mücadelenin devrimci potansiyeline gözlerini daha uzun süre kapatamazdı. 11 Ağustos'ta Ogarev'e Lokarno'dan yazdığı mektupta, "olayların onda sürekli bir heyecan yarattığını" ve son üç günde yirmi üç mektup yazdığını belirtiyordu. Fakat şu anda bile oldukça tarafsız bir ruh hali içindeydi. "Fransız palavracılığının Prusya bilimsel vahşeti tarafından bozguna uğratılması" başarısını selâmlıyor ve Caliban'ın (Bismark) Robert Macaire'nin (Napolyon) "çanına ot tıkamasına" seviniyordu. "Metz duvarlarının altındaki bir diğer büyük Prusya zaferinin" Napolyon ve "Madam Eugénia"nın kaderini belirleyeceğini düşünüyordu. Daha sonra ise, "Pomeranya kahramanlarının başına gelebilecek herhangi bir muhtemel felaketi" arzu edecekti. Her halükârda savaş, devrimci planların gerçekleşmesini sağlamak için "mükemmel bir fırsattı".

Bakunin, Ogarev'e 11 Ağustos'da yazdığı mektupta, "zaten yürürlükte olan bir planı olduğunu" duyurdu. İtalya için ciddi umutlar beslemekteydi. Muhtemelen herhangi bir temeli olmadan, Richard'a, Milano'da yangının başladığı ve barikatlar kurulduğu yönünde garanti veriyordu. Napoli'deki Gambuzzi ve Fanelli'den kendisine cesaretlendirici raporlar ulaşmıştı ve Ağustos sonuna doğru Fanelli bizzat Lokarno'ya gelecekti. Fakat bu andan itibaren, Prusya'nın ardı ardına gelen zaferlerinin yol açtığı askerî durum, Bakunin'in kolaycı memnuniyetini sona erdirdi. Fransa'ya doğaçtan adanmışlığı ve Tötonlara duyduğu nefret kendilerini kanıtladı. Hükümeti ihanetle suçlayan sıkı bir Fransız yurtseveri olup çıktı ve en ulusal motiflerden hareket ederek hükümetin alaşağı edilmesini talep etti:

Danton'un bir zamanlar ve tehlikelerin şimdiki tehlikelerden kesinlikle daha fazla olmadığı dönemde söylediği sözleri hatırla (diye yazıyordu Richard'a) : 'Cephedeki düşmanın üzerine yürümeden önce gerideki düşmanı yıkmak ve felç etmek gerekir.' Dışardaki Prusyalının üzerine güvenli ve güvenli bir şekilde yürüyebilmek için *içerdeki Prusyalıyı* alaşağı etmek gerekir.

Sonradan yayımlanmak üzere (Richard'ın arkadaşı Gaspard Blanc'a yazıldığı sanılmaktadır) yazmaya başladığı *Bir Fransıza Mektup*'ta, Fransız düzenli ordusunun hiçbir işe yaramadığını kanıtladığını, Fransa'yı kurtaracak tek şeyin, "tüm Fransa'daki halk kitlelerinin ilkel, güçlü, tutkulu, enerjik, anarşistçe, yıkıcı, dizginlenmemiş ayaklanması olduğunu" açıkladı.⁴⁰⁹

Felaketler felaketleri kovaladı, Bakunin, Lokarno'nun göl kıyısı sükûneti içinde gittikçe daha sabırsız hale geldi. Richard'a, son derece üzgün bir şekilde, eğer genç olsaydı mektup yazmakla yetinmeyeceğini yazıyordu. Aralarında şahsen de yer alabilirdi. Sonunda, 4 Eylül'de, Sedan'dan Lokarno'ya haber ulaştı. Bakunin, tam da o günlerde cumhuriyetin ilân edilmiş olduğunu henüz duymamıştı. Fakat Napolyon'un yakalanması ve Fransız ordusunun savaşta yenilmesi, olayların kaçınılmaz sonucuydu. Bakunin'in gözleri artık daha fazla Paris'e takılıp kalamazdı. Bütün devlet makinesi çökmüştü; onun yıkılması, yeni bir merkezî devleti değil, onun hayran olduğu ideali- özgür komünlerin federasyonunu yaratacaktı.

⁴⁰⁹ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 300; Steklov, M.A. *Bakunin*, iv. 22-3; *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 271-2, 276; Bakunin, *Euvres*, ii. 81-134.

İnisiyatif, şansına az sayıda taraftarının bulunduğu Lyon ve Marseille gibi Fransız kasabalarından gelecekti. "Eğer Lyon ve Marseille'nın işçileri bir an önce ayağa kalkmazlarsa" diye yazıyordu Richard'a, o kader günlerinde, "Fransa ve Avrupa sosyalizmi biter." Kendisi de onların emrindeydi. İki gün sonra karar verildi.

Lyon'daki sosyalist devrimci arkadaşlarım (diye yazıyordu Adolf Vogt'a) beni Lyon'a çağırıyorlar. Yaşlı gövde mi oraya götürmeye karar verdim ve belki de bu benim oynadığım son rol olacak. Fakat her zamanki gibi tek meteliğim yok. Borç olarak demiyorum, ama 500 ya da 400 ya da 300 veya 200, hatta 100 frank verebilir misin yolculuğa çıkmam için? Eğer verebilirsen, onlarla birlikte olmamı sağlayacaksın, veremezsen, doğal olarak gidemeyeceğim.

Yanıt, muhtemelen bir ölçüde olumlu olmuştu. 9 Eylül'de Bakunin, Lokarno'dan Bern'e doğru yola çıktı, Neuchâtel, Cenevre ve Lyon hattını izledi. Fakat Luzern'de posta arabasından indi (Gotthard henüz delinmemişti ve İsviçre İtalyası'na tren yolu yoktu), ancak konu dışına çıkılarak açıklanabilecek beklenmedik bir durumla karşılaşmıştı.⁴¹⁰

* * *

s.412

Neçayev Rusya'dan kaçtığı zaman, ünlü Üçüncü Şube, İsviçre'deki ajanlarından en becerikli olanına, onu nerede olursa olsun bulması talimatını vermişti. Bu ajanın adı Karl Arved Roman'dı. Bir süredir, Postnikov adıyla, devrimcilere sempati besleyen emekli

⁴¹⁰ *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 276, 278; Guillaume, *Internationale*, ii. 90.

bir Rus albayı olarak Cenevre'de yaşıyordu; bu kisveyle, çok fazla güçlük çekmeden Ogarev'in gözüne girip güvenini kazanmıştı. Bakunin'le hiç karşılaşmamıştı. Fakat Cenevre'de dedikodudan bol bir şey yoktu. Roman-Postnikov bunlardan yararlanarak patronlarına aşağıdaki raporu yazabildi:

Bakunin çok yaşamayacak, Vücudu su topluyor ve beyne de sirayet etmiş durumda. Söylendiğine göre, cinsel tutkularının tatmin edilememesi ve dizginlenmez sinirli mizacı sebebiyle (bu da tuz biber ekmiş) vahşi bir hayvandan farksız bir hale gelmiş.⁴¹¹

Ne Ogarev, ne de Cenevre'deki herhangi bir başkası, Neçayev'in nerede olabileceğine pek fazla ışık tutacak durumdaydı. Çünkü bu akıllı genç, hızla yer değiştiriyor, adresini en yakın arkadaşlarına bile asla vermiyordu. Postnikov'un araştırmaları, Bakunin 1870 Nisan'ının başında Lokarno'dan Cenevre'ye geldiğinde hâlâ devam etmekteydi. 11 Nisan'da Postnikov, onunla Ogarev'in evinde ilk kez karşılaştı. Cenevre'deki söylentilere göre Neçayev, Bakunin'de kalmaktaydı. Ertesi gün Postnikov, Bakunin'e "saygılarını sunmak" üzere onun mütevazı pansiyonuna çağırılma fırsatını elde etti ve orada Neçayev'in izlerine bakındı. Ziyaret, geri plandaki amacı açısından verimsiz geçmişti. Neçayev'in orada olmadığı apaçık ortadaydı. Fakat Postnikov son derece etkilenmişti. O da diğerleri gibi, kılıksız, dişsiz kıdemli savaştının büyüüne kapılmıştı. Raporlarında, Bakunin'in yeteneksizliğine ve dekadanslığına ilişkin bir şey bir daha yer almadı. Postnikov'un İsviçre'de tanıdığı Rus devrimcileri içinde Bakunin'le kıyaslanacak ölçüde etkili bir kişilik yoktu. O, yalnızca Neçayev hakkında en olası bilgi kaynağı değildi; Üçüncü Şubenin bir ajanının bakış

⁴¹¹ Kantor, *V Pogone*, s.53.

açısından, salt kendisi olarak yakın ilgiyi hak ediyordu.

s. 413

Öte yandan, etkilenme tek taraflı değildi. Bakunin, ziyaretçisinin sevecen davranışlarını ve candan devrimci coşkusunu unutmamıştı. Cenevre'ye 1870 Temmuz'unda bir kere daha geldiğinde, "heybetli general"i çağırmak için sabırsızlanıyordu. Neçayev'le kapıştığı dönemdi. Neçayev'in çekilmesiyle birlikte Bakunin, doğduğu topraklarla olan tek doğrudan bağını da yitirmişti. Postkinov, göze çarpan nitelikleriyle bu boşluğu dolduracak gibi görünüyordu. Öylesine ateşli bir devrimci olmasına rağmen, diye açıklıyordu Bakunin, ülke içinde durumu açığa çıkmamıştır ve Rusya'ya serbestçe girip çıkabilecek durumdadır. Bundan büyük fırsat olmazdı. Bakunin, ona, *Kolokol*'un yerini alacak yeni bir Rusça aylık dergi çıkartmanın tam zamanı olduğunu söyledi - adı *Sosyalist* ya da *Rus Komünü* olacaktı. Ogarev, elbette işbirliği yapacaktı. Tek ihtiyaçları, Rusya'ya gidebilecek ve orada olup biten devrimci gelişmelere ilişkin güvenilir haberler getirecek birisiydi. Emekli albay Postnikov, böyle bir misyonu yerine getirmek için biçilmiş kaftandı. Albay duraksadıkça Bakunin'le Ogarev'in ısrarları daha da arttı. Bu dostça tartışma yakın arkadaşlığı doğurdu ve bir hafta sonra Bakunin, yeni dostundan birkaç sır öğrendi. Politik bilgi toplamanın yanısıra, Bakunin, heybetli albaya Rusya'da yerine getireceği bir başka ve hâlâ çok nazik bir misyon teslim etmeyi önerdi. Acaba Premukhino'daki ailesini ziyaret edip onlara kendisinden şahsî bir mesaj götürebilir ve onlardan kendisine

baba mülkünden miras kalan gecikmiş payını alıp gelebilir miydi? Fakat Postnikov hâlâ tereddüt içindeydi ve Bakunin o ayın sonunda yeniden Lokarno'ya dönünceye kadar hiçbir karar vermiş değildi.⁴¹²

s. 414

Duraksamanın nedeni basitti. Postnikov gönüllüydü. Ama Roman, Petersburg'a izin ve para için telgraf çekmek zorundaydı. Bunun kendisi için, üstlerine sözlü rapor vermek ve yeni talimatlar almak açısından mükemmel bir fırsat olduğunu da belirtti. Sonunda gerekli yetki alındı ve Ogarev Lokarno'ya telgraf çekerek Postnikov'un yola çıkmak üzere olduğu sevindirici haberini verdi. Bakunin, Ogarev'e, yolcuya verilmek üzere, daha sonraki yıllarda erkek kardeşlerine ve Tatyana'ya zaman zaman yazdığı acı tatlı mektuplarından birini gönderdi - o mektuplar ki, Premukhino'nun altın günlerinden kopup gelen satırlarını derin bir acı duymadan okumak olanaksızdır. Yaşlı Mihail, "öldürdüğünüz kadim dostluğumuz" adına değil, fakat sadece "sizlerin adalet, şeref ve dürüstlük duygularınız" adına sesleniyorum diyor ve kendi "yasal payını" acilen, "ısrarla talep" ediyordu.

Kardeşçe sevginize olan inancım en açık olgulara karşı uzun süre mücadele etti; bu inancı budalalık noktasına kadar sürdürdüm. En sonunda onu siz kendi ellerinizle öldürdünüz. Dayanılmaz ihtiyaçlarla ezilmiş bir vaziyette size sayısız mektup yazdım ve bunların size ulaştığını biliyorum. Önce anlaşılmasız argümanlar ve bulanık hesaplarla yanıt verme yoluna gittiniz, sonuç şuydu: $+1=-1$. Son yıllarda sistematik ve derin bir sessizlikle cevap

⁴¹² Kantor, *V Pogone*, ss. 50, 55, 59-60.

verme yolunu seçtiniz. Sessizlik, uzaklarda yaşamak zorunda kalmış ve politik durumu nedeniyle iktidarsız bırakılmış bir adamı baştan savmak için uygun bir araçtı. Bazen sessizlik, yaralanan izzeti nefsin işaretidir, ama bu bir başkasının mülküne el koymayla birlikte vuku bulduğunda bir başka anlam kazanır.

Bunu takip eden bir paragraftaki, sevgili kız kardeşlerine Hegelci inançlarını övdüğü otuz beş yıl önceki günlere yaptığı bilinçsiz bir hatırlatma, Mihail için üzüntülü bir gülümsemeyi tahrik etmektedir.

Ben bunu, esasen sizin felsefi eğitiminize yoruyorum. Metafizik, sizin merhamet, dürüstlük ve adalet duygunuzu öldürmüştü. Kendi mutlaklığınız üzerine öylesine derin düşüncelere dalmışsınız ki, dünyevî ihtiyaçları ve bir zamanlar arkadaş ve kardeş dediğiniz adamın sıkıntılarını düşünmeye zamanınız kalmıyor.

Mektupta, duyguların dışavurumuna en yakın yaklaşım son cümleydi. Mektup bir iş mektubunun kuruluşuyla yazılmıştı, derdini acı ve resmî terimlerle ortaya koyuyordu. Bir zamanlar Mihail'in yüreğinde en sıcak duyguları uyandıran Premukhino adı, şimdi ona maddî yaşamının araçlarını sağlamak üzere hesaplanacak şu kadar hektar topraktan daha fazla bir şey ifade etmiyordu. Şimdi altmış yaşında olan Tatyana, birlikte yaşadıkları gururlu, tutkulu gençlik günlerine, o uzak günlere, karların içinde gittikçe uzaklaşan Mihail'in son görüntülerine gitmiş miydi Mihail'in mektubunu okurken, yoksa o da mektubu aynı duygusuzlukla mı okumuştum?⁴¹³

⁴¹³ Kantor, v. *Pogone*, ss. 62-6.

Postnikov Petersburg'a vardı, efendilerinin hayır dualarını aldı, kendisine Promukhino'yu ziyaret etmesi için yeterli ödeme yapıldı. Ne yazık ki, orada ne olup bittiğine ilişkin elimizde herhangi bir belge yok. Fakat Postkinov, "Bakunin'le erkek kardeşleri arasında sorun olan yerleşim'e davet edilmeyi başardı ve dönerken yanında da 70 ruble getirdi - bu miktar, bir talebin kabulünden çok, gönülsüzce yapılmış kayda değmeyen bir hayırseverliğe daha çok benziyordu. Daha fazla bir miktarın geleceğine söz veriliyordu - ya da umut ediliyordu. Ama aradan üç ay geçmesine rağmen hiçbir şey gelmedi. 1870 Eylül'ünün ilk günlerinde Cenevre'ye dönen Postnikov, Bakunin'in ona altı hafta önce yaptığı, Lokarno'da kendisini ziyaret etmesi yönündeki ısrarlı davetini kabul etmeye karar verdi. Luzern'e geldi ve Gotthard Geçidinden atlı arabayla yapılan sekiz saatlik yolculuğun ardından dinlenmeye bile fırsat bulamamışken, Bakunin'in otelin önünde arabadan indiğini gördü. Bakunin, elindeki iki bavulu hızla yere bıraktı, kendini Postnikov'un kollarına attı ve üç kere kucakladı. Oldukça değişik bir durumla karşı karşıyaydı, ilk selâmı Rus gizli servisinin bir ajanından alıyordu, ardından da, yaklaşık on yıllık bir sessizliğin ardından, erkek ve kız kardeşlerinden. Postnikov hiçbir şey yapmadı, ama onu izledi. Bern'e kadar Bakunin'le birlikte geldi. Üçüncü Şube, ona birinci sınıf tren biletinin parasını vermişti. Yoksul arkadaşı ise, ikinci mevkide yolculuk yapıyordu. Belki de bu eşitsizlik, Bakunin'i, borç alma fırsatını değerlendirmeye sevketti. Ondan 250 ruble istedi. Bir samimiyet patlaması ortamında Bakunin, "dürüst bir adam" olarak parayı belirlenen tarihte ödeyeceğine söz veremese de, ilk fırsatta ödeyeceğini ekledi. Postnikov tedbirli adamdı. Üçüncü Şube'nin bu tür

konularda verilen borçları hesabına geri ödeyeceğinden emin değildi. Kendi kompartmanlarına gitmeden önce istasyonu bir aşağı bir yukarı adımlıyorlardı. Bakunin ısrarlıydı. İsteğini karşılamaktan başka çare gözükmüyordu. Postnikov'un yanında yeterince para yoktu; fakat Cenevre'ye gider gitmez Ogarev'e, Bakunin'e ulaştırılmak üzere parayı teslim edeceğine söz veriyordu.⁴¹⁴

s. 416

Bakunin, Postnikov'dan Bern'de ayrıldı, orada Vogts ve Reichels'e mutlak ziyaretlerini yaptıktan sonra Guillaume ile buluşmak üzere Neuchâtel'e gitti. Artık parası olduğundan, 11-12 Eylül gecesini, *Bir Fransız Mektup*'un basılması üzerine Guillaume ile uzun bir görüşme yaptığı Grand Hotel de Lac'da geçirdi. Guillaume, altı bölümden (kesintisiz olarak 30 bin kelimeyi buluyordu) az tutmayan bu dikkat çekici dökümana vakıftı. Önceki metin, olayların gelişmesi içinde geçersiz hale gelmişti, son yazılanı ise tekrarlarla ve anlamsız cümlelerle doluydu. Bakunin, bütün bu şekilsiz yığını Guillaume'nin omuzlarına yıktı. Metni gözden geçirmekte beceriksiz, ayrıntılarda sabırsız Bakunin, onu, çeki düzen verilmesi, özetlenmesi ve yeniden yazılması için dikkatli genç arkadaşının mutlak iktidarına terk etti ve metnin basılma parası olarak 50 frank verdikten sonra ertesi gün Cenevre'ye doğru yolculuğuna devam etti. Sonuçta, Guillaume malzemeye olabilecek en iyi şeklini verdi, kendi yazdığı önsözle birlikte metni altı bölüme ayırdı ve orijinal adı olan *Bir*

⁴¹⁴ Kantor, *V Pogone*, ss. 67-71, 83.

Fransızca Mektup başlığıyla bastırıldı. Bakunin'in orijinal el yazmaları günümüze kalmıştır. Şurası kaydedilmeye değer ki, Guillaume, bütün metin boyunca, Bakunin'in şu tür niyazlarını dikkatle ayıklamıştır: "Kötücül tutkular ve popüler anarşi... yuvarlanan bir çığ gibi her şeyi yıkıp yutuyor, Prusya benzeri düşmanlarını yerle bir ediyor." Guillaume tarafından düzeltilen Bakunin, onda Neçayev'in izlerini bulmak için öylesine gayret gösteren düşmanlarının elinden kurtarılmış oluyordu.

Bakunin, dostu Postnikov'la bir başka görüşme yapacak kadar kaldı Cenevre'de. 14 Eylül 1870 akşamı, bir Rus olan Ozerov ve genç Polonyalı Lankiewicz'in refakatinde, yolculuğunun son durağına varmak üzere yola çıktı. Ertesi sabah Lyon'daydı.⁴¹⁵

s. 417

* * *

Lyon'da tam bir kargaşalık hüküm sürmekteydi. III. Napolyon'un düşmesi üzerine Cumhuriyet ilân edilmiş ve bir Kamu Selâmet Komitesi, Hotel de Ville'ye yerleşmişti. Bu isim, devrimci ruhun geleneksel ve şatafatlı bir ifadesiydi. Ama komitenin politik yapısı karışık, ne yapılacağı konusunda kesinlikle hiçbir netlik yoktu. Bazıları devrimi kurtarmaktan söz ediyor, diğerleri Fransa'yı Bismark'tan kurtarmak üzere bütün partilerin "kutsal birliği"ni oluşturmak istiyorlardı. Komitenin ilk eylemi, içlerinden birinin Albert Richard olduğu üç delegeyi, ilişkileri gayet belirsiz

⁴¹⁵Guillaume, *Internationale*, ii.90; Bakunin, *Euvres*, ii. 81-134, 135-266; iv. 7-12.

olan Gambetta'nın yeni cumhuriyetçi hükümetiyle görüşmeler yapmak üzere Paris'e yollamak oldu. Nihayet, Bakunin'in Lyon'a vardığı gün belediye seçimleri yapıldı, son derece saçma bir konumda olan kısa ömürlü Kamu Selâmet Komitesi, yerini yeni belediye meclisine bıraktı.

Bakunin bir kez daha havasını bulmuştu. Yirmi yıldır ilk kez devrimin sarhoş edici neşesini tadıyordu. Durum, 1849 Mayıs'ında Dresden'de yaşadıklarından pek de farklı değildi. Kendiliğinden bir halk ayaklanması, burjuva radikal bir hükümeti iktidara yerleştirmişti ve iktidarı kendi ellerine teslim eden devrimden yarı yarıya korkan radikaller, bundan sonrasında ne yapacaklarını pek bilmiyorlardı. Bakunin, Pigmeler arasında bir dev olarak durumu ele aldı. Richard'ın yokluğunda, ateşli bir aktivitenin karargâhı haline gelen Palix'in evine yerleşti. İttifak'ın yerel şubesini devrimci ilkeleri rafa kaldırmakla ve birkaç radikalın kuyruğuna takılmakla eleştiren Bakunin, duruma hiç de uymayan bir şekilde, Fransa Selâmet Komitesi adıyla yeni bir devrimci organ yaratmaya karar verdi. 17 Eylül Cumartesi günü, yeni komitenin göreve başlaması için bir halk toplantısı yapıldı. Komitenin üyeleri, bizzat Bakunin'in yanı sıra, Ozerov ve Lankiewicz, Palix, Blanc ve Richard (o gün Paris'ten dönmüştü), Bastelica (Marseille'dan gelmişti) ve bir avuç Fransızdı. Bakunin havalarda uçuyordu.

s. 418

O kadar çok şey oldu ki (diye yazıyordu Ogarev'e) başım dönüyor. Burada henüz gerçek bir devrimden söz edilemez, ama olacak. Her şey yolunda ve gerçek bir devrime doğru yol alınıyor. Her şeyi yoluna

koyacağım ya da hiçbir şeyi ve erken bir zafer umut etmekteyim.⁴¹⁶

Fakat Bakunin'in coşkulu hazırlıkları, komite içinde kısa zamanda beklenmedik fikri farklılıkların ve çatışmaların ortaya çıkmasına yol açtı. Mantıklı ve açık fikirli Fransızlar Bakunin'in hedef ve yöntemleriyle anlaşmazlık içindeydiler. Onlar, Fransız işçi ve köylüsünün güçlü bireyciliğinin farkındaydılar. İçlerinden ancak birkaçı anarşistti (inançlı Palix bile, Bakunin'in, "halkın" doğaçtan iyiliğine olan güvenini paylaşamıyordu). Bazıları ise devrimci bile değildi. Onlar, Bakunin'in "kötücül tutkulara" başvurma hayalini ne anlıyor, ne de onaylıyorlardı. Bakunin'in yeni arkadaşlarından biri, "ateşe, zehire ve hançere karşı önyargılarını yeninceye kadar" hiçbir yere varamayacakları sözünü kızgın bir şekilde yanıtladığında yapılan oylamayla, bu söz hep birlikte "fazlasıyla Kalmuk" bulundu. Genel eğilim aşırılık yönünde değildi. Üstelik, İttifakın üyelerini, radikallerle birleştikleri için suçlayan Bakunin, kaygısızca, Gambetta Hükümeti tarafından Lyon'un hamisi olarak atanmış bir radikal olan Andrieux'un ve devrimci inançları (gerçi Enternasyonal'e de katılmıştı) kişisel hedefleri için istismar etmiş bir maceracı olan General Cluseret'in yardımlarını sağlamaya çalışarak yeni karışıklıklar yaratmaktaydı. Bu tür bağlantılar Bakunin'in arkadaşlarını şaşırtmış, onun, araçlarının seçimi konusunda ayırım yapmakta gevşek olma huyu konusunda yeni kanıtlar ortaya koymuştu. Bu tür şeyler de açıktır ki,

⁴¹⁶ Guillaume, *Internationale*, ii. 90-92; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 304-5; Richard, *Revue de Paris* (1 Eylül 1896), s. 147.

durumu herhangi bir şekilde etkilememiştir.⁴¹⁷

Bu sırada, yenilginin yarattığı aşağılanmayla ve Hükümetin çaresizliğiyle öfke içinde olan kitleler, devrim için liderlerinden daha olgun bir durumdaydılar. Ertesi Cumartesi, 24 Eylül 1870 günü yapılan bir kitle toplantısı, zenginlerden para toplanması ve subayların serbest seçimle atanması türü reformlar talep eden bir kararı kabul etti. Bu halk gösterisinden cesaret alan Bakunin, tereddüt içindeki arkadaşlarını, en önem verdiği ideallerini somutlayan uzun bir kararı kabul etmeye zorladı. "Fransa'yı Kurtarma Federal Komiteleri" adına (orijinal komite kendini Bakunin'in beyninde çoğaltmıştı) aşağıdaki ilkeleri ilân etti:

s. 419

1. Devletin yönetim ve hükümet makinesi işlemez haldedir ve ilga edilmiştir. Fransız halkı kaderini bütünüyle eline almıştır.
2. Bütün ağır ceza ve asliye mahkemeleri askıya alınmış ve yerlerini halkın adaleti almıştır.
3. Vergi ve ipoteklerin ödenmesi askıya alınmıştır. Vergilerin yerini federal komünlerin katkıları almıştır, zengin sınıflardan gelirleri oranında alınacak paralar Fransa'nın güvenliği için gereklidir.
4. Varlığına son verilen devlet, özel borçların ödenmesine müdahale edemez.
5. Var olan tüm belediye örgütlenmeleri ortadan kaldırılmış ve yerlerini halkın acil gözetimi altında tüm iktidarı kullanan Fransa'nın Selâmeti Komitelerinin yönetimindeki federal komünler almıştır.

⁴¹⁷ Richard, *Revue de Paris* (1 Eylül 1896), ss. 147-53.

6. Bir Bölgede başta gelen her şehir, Fransa'nın Selâmeti için Devrimci Meclise ikişer delege gönderecektir.

7. Bu Meclis, Fransa'nın ikinci kenti olan ve ülkenin savunulması için gerekli enerjiyi sağlayacak en iyi pozisyonda olan Lyon'un Hotel de Ville'sinde derhal toplanacaktır. Tüm halk tarafından desteklenen bu Meclis, Fransa'yı kurtaracaktır.

Büyük harflerle yazılmış "SİLAH BAŞINA!!!" çağrısıyla son bulan ve altında yaklaşık yirmi imza (bunların arasında Bakunin, Richard ve Palix de vardı) bulunan bu karar, 26 Eylül'de yapılan bir sonraki toplantıda coşkulu bir dinleyici topluluğuna okundu ve ertesi sabah şehrin her tarafına asıldı.⁴¹⁸

Bakunin artık acilen eyleme geçme zamanının geldiğine inanmıştı. Derhal Postnikov'a mektup yazarak ondan Tchorzewski'den devrimin ihtiyacı için 500 ruble borç alıp göndermesini istedi. Avutan bir havada, "ya öleceğiz" diye açıkladı, "ya da parayı pek yakında ödeyeceğiz." Bu mektubu, Antonie imzalı, kız kardeşi Julie'den Lyon'a derhal gelmesini ve İsviçre'den haber getirmesini rica eden telgraf izledi. Bu basit kodlara göre, "Antonie" Bakunin, "Julie" ise Postnikov oluyordu; "İsviçre'den haberler" de, Guillaume'nin yeni bastırdığı, Bakunin'in *Bir Fransıza Mektupları*ıydı. Bu sırada Bakunin, Komiteye, gece "başlıca düşmanlarımızı" tutuklamayı önermiş bulunuyordu. Bu karışıklık ve huzursuzluk ortamında, kararlı ve iyi planlanmış bir darbe kolayca başarı kazanabilirdi. Fakat Bakunin'in Fransız arkadaşları, onun dehşetli enerjisiyle sürüklenip duyuruyu imzalamış olsalar da, sözü eyleme dönüştürme önerisinden yan çizdiler, bir başka merkezden yapılan

⁴¹⁸ Guillaume, *Internationale*, ii. 93-5.

kışkırtmaysa, isyanı ileri bir noktaya götürmeye son vermeye zorladı onları.

s.420

İlga edilmiş Kamu Selâmet Komitesi, bir coşku anında, 1848'in ünlü ama kısa ömürlü örneğini izlemiş ve yerel fabrikaları Ulusal Atölyelere dönüştürmüştü. Belediye Meclisi, bu lütfu Komiteden devraldı. Fakat belediye meclisi, bu denemeyle, sınırlı kaynakların suyunu çektiğini gördü ve bu uğursuz anda, atölyelerdeki ücretleri üç franktan iki buçuk franka indirme yoluna gitti. Bu iyi hesaplanmış girişim, devrimle soyut olarak ilgilenmeyen gönüllerde öfkeye yol açtı ve 28 Eylül'de Hotel de Ville'de bir gösteri yapılması planlandı. Fransa Selâmet Komitesi, durumu görüşmek üzere, bir akşam önce toplantı yaptı. Bakunin, genel silahlanma çağrısında bulunulmasını talep etti. O, tutkular bir kere serbest bırakıldığında ve savaş başladığında silahlı güçlerin ayak takımının saflarına geçeceğinden emindi. Hatta, uyuşturucu bağımlılarının inatçı Ulusal Muhafızlara karşı kullanılması yönünde bir plan da yapmıştı. Arkadaşları ona karşı çıktı. Evet, şu anda bile şehrin çeşitli yerlerinde yazılı bulunan ve "Silah başına!!!" tahrik edici sloganıyla son bulan bildiriye imzalamışlardı, ama bu, kimsenin yürürlüğe koymadığı bir laf olarak kalmıştı. Bakunin oylamayı kaybetti ve komite yalnızca gösteriye katılmaya karar verdi.⁴¹⁹

s. 421

⁴¹⁹ Kantor, *V Pogone*, ss. 74-5; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s.305; Guillaume, *Internationale*, ii. 95-6; Richard, *Revue de Paris* (1 Eylül1896), s.155.

Ertesi gün öğlenleyin Hotel de Ville'nin önündeki meydanda binlerce kişi toplandı. Belediye encümen azaları basiretle başka bağlantılar kurmuş ve binaya girmemişlerdi. Bu durumu farkedenden, içlerinde Bakunin'in ve Fransa Selâmet Komitesi üyelerinin de bulunduğu yüz kadar kişi zorla içeri girdiler ve Komitenin Fransız üyeleri balkondan dışarıdaki kalabalığa, Belediye Meclisinin ya 26 Eylül kararlarını kabul etmesi ya da istifa etmesi çağrısını duyurdular. Bundan sonra tam bir belirsizlik ve kargaşalık içinde gelişen olaylar, sonunda örgütsüz bir halk isyanına vardı. Bir bölük Ulusal Muhafız olay yerine geldi ve tecavüzcüleri tutuklamak ya da sınır dışı etmek amacıyla Hotel de Ville'ye girdi. Onların arkasından kalabalık da içeri girdi ve muhafızları silahsızlandırdı. Komite, durumuna kendisi bile şaşarak, bir kere daha olayların yönlendiricisi konumunda buldu kendini. Acilen bir çeşit geçici hükümet olarak yapılandı ve tedbirler alıp kararlar yayımlamaya başladı. Belediye Meclis binasının dışındaki gerçeklere - eğer o da gerçekten inanıyorsa - yalnızca Bakunin önem veriyordu. Her zamanki işgüzarlığıyla, Valinin, Belediye Başkanının ve askerî birliklere kumanda eden generalin tutuklanmaları önerisinde bulundu. Ancak bu tutuklamaların hangi güçlerce yapılacağı netlikten uzaktı, dahası, Komitenin askerî komutan olarak atadığı Cluseret, hiçbir yerde bulunamıyordu, çünkü - daha sonradan ortaya çıktığı üzere - karşı tarafla anlaşma yollarını aramakla meşguldü. Öğleden sonra Ulusal Muhafız bölüğü meydana yaklaşmaya başladı. O sırada belediye meclisinin pencerelerinden bakan Komite üyeleri sarıldıklarını gördüler, çevrede onlara destek veren coşkulu bir kalabalık göze çarpmıyordu, onun yerine her

yerde muhafızların *şöspo* tüfekleri vardı. Böylece etkisiz hale getirilmiş Belediye Meclisi, Hotel Ville'ye geri dönme cesaretini buldu, Komite utanç verici bir şekilde dağıtıldı ve 28 Eylül devrimi sona ermiş oldu.

s.422

Bakunin'i küçük bir macera daha bekliyordu. Arkadaşlarından çok daha cesur olduğu için ya da postu kurtarmaya daha az önem verdiğinden, Belediye Başkanı ve muhafızları Hotel de Ville'ye girdiklerinde Bakunin hâlâ binada bulunuyordu. Yakalanıp bir mahzene tıkıldı, kabaca üstü arandı ve cebinden 165 frank çıktı. "Vahşi ve korkak burjuvazi" tarafından böylesine aşağılayıcı bir muameleye maruz bırakılan Bakunin, anlaşıldığı kadarıyla burada unutuldu, bir saat sonra Ozerov ve bir avuç yoldaşı gelip onu oradan kurtardılar. Geceyi ve ertesi günün büyük kısmını saklanarak geçirdi. Öyle büyük bir gizlilik uyguladı ki, hareketlerini gözetim altında tutmak üzere gelen ve yanında da *Bir Fransıza Mektupları*'nın 300 nüshasını getiren Postnikov, avını bulamadı, görevini yerine getiremeden Cenevre'ye döndü. 27 Eylül 1870 gününün akşamı Bakunin, Marseille'ya gitmek üzere trenle gizlice yola çıktı. Andrieux'un sonradan söylediğine göre, Bakunin'in tutuklanma müzekkeresi imzalandığı sırada, onun bulunmaması yönünde gizli talimatlar da yollanmış ve bu nedenle kolayca kaçabilmiştir. Bu hikâyeye kanıtlanmış değildir. Ama bu kansız devrimin ruhuna uygun bir hikâyedir. Hükümete karşı bir hoşnutsuzluğun olduğu gerçektir. Ama Lyon sakinlerinin sınıfsal refah yönünde pek bir istekleri yoktu, bu

yüzden de Bakunin'in tüm enerjisi ve belagati, onları, bir başkasının tek bir damla kanını dökmeye teşvik edememişti.⁴²⁰

* * *

Bakunin, Marseille'da, Bastelica'nın evinde, sıkı bir inziva hayatı içinde üç hafta geçirdi. Beş parasız olduğundan, tek mülkiyeti olan tabancasını satmak zorunda kaldı. Oğlu Elio ile birlikte Lokarno'ya yerleşmiş bir İtalyan politik sığınmacı olan Bellerio'ya yazarak ondan Antonia'nın ihtiyaçlarını karşılamasını rica etti; ayrıca Cenevre'de bulunan Postnikov'a iki mektup gönderdi. Birincisinde, "ortak dava" için elinden gelen her türlü katkıyı yapmasını rica ediyordu. İkincisinde, "en büyük dikkatle" Bakunin'in kardeşlerine ulaştırılması istenen bir mektup iliştilmişti. Bu mektup günümüze kalmamıştır, ama bunun da parayla ilgili istekler içerdiğini rahatlıkla tahmin edebiliriz. Bu mektup, Roman tarafından, yerine gönderilmek üzere patronlarına ulaştırılmıştır. Bu olay, Üçüncü Şubedeki memuru, Roman'ın raporuna kıkırdayarak şu notu düşmeye teşvik etti:

Bu yaşlı devrimci, Üçüncü Şubenin, mektuplarını, pulunu yapıştırmaya varıncaya kadar ihtimamla kardeşlerine ulaştıracağını dünyada aklına getirmezdi herhalde.

s. 423

⁴²⁰ Guillaume, *Internationale*, ii. 96-9, 108-9; Richard, *Revue de Paris* (1 Eylül 1896), ss. 156-7; Kantor, *V Pogone*, s.76; Vyu'rubov, *Vestnik Evropy* (İubat 1913), s.58.

Marseille'daki birkaç günlük dinlenme, Bakunin'in tükenmez iyimserliğini yeniden kazanmasına hizmet etti. 28 Eylül fiyaskosunun, Cluseret'in "ihanetinin" ve Richard'ın "korkaklığının" sonucu meydana geldiğine karar verdi. Lyon'da devrimi tutuşturmak için yalnızca yeni ve daha kararlı çabalar gerekmektedir. Bakunin'e Marseille'ya kadar eşlik eden Polonyalı Lankiewicz, Lyon'a dönüp zemin yoklaması yapmaya gönüllü oldu. Lankiewicz çok heyecanlı ve deneyimi az bir gençti ve Bakunin'in temsilcilerinin karşılaşacağı riskler hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Yanında, Bakunin'in Blanc ve Palix'e yazdığı mektuplar bulunuyordu ve ünlü kodlamalardan biri, yalnızca Bakunin'in geriye kalan arkadaşlarının isimlerini ihtiva etmekle kalmıyor, fakat "suikast, yağma ve kundaklama" gibi tehlikeli ifadeleri de barındırıyordu. Lankiewicz, otoriteler tarafından yakalandı ve üzerinde bu değerli döküman bulundu. Blanc derhal tutuklandı, Palix hasta olduğundan tutuklanmaktan kurtuldu ve Bakunin'in diğer arkadaşları yakın bir tehlike altına girdiler. 28 Eylül olayları dolayısıyla zaten dağılmış olan Enternasyonal'in ve İttifak'ın şubeleri ortadan kalktı.⁴²¹

Bu, son darbeydi. Artık Bakunin'in Marseille'da kalması tehlikeliydi. Yerel otoriteler hallerinden hoşnuttular. Fakat, Gambetta'nın muhasara altındaki başkentten kaçışıyla güçlenen Tours'daki merkezî hükümet, sosyalistlerin şiddet yoluyla icabına bakmaya hazırlanıyordu. Bakunin, eski düşmanı Mieroslawski'nin Gambetta'nın maiyetinde olduğunu öğrenince, yeni baskı

⁴²¹ Guillaume, *Internationale*, ii. 98-9, 108-10, 114; Kantor, *V Pogone*, ss. 78-9; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 313; Richard, *Revue de Paris* (1 Eylül 1896), s. 159.

döneminin kendisini de hedef alacağına inandı. Telaş içinde öğrendi ki, Fransız burjuva basını onu bir Prusya ajanı olarak suçlamaktadır. Barselona'ya gidip orada İspanyol taraftarlarını ziyaret etmeyi düşündü. Fakat daha basiretli düşünmek ya da para sıkıntısı galip geldi. Marseille'daki arkadaşları, onu evine gönderecek 100 frankı toplayabildiler. Marseille ve Cenova arasında düzenli gemi seferleri vardı. Onu taşıyacak sempatizan bir kaptan bulundu ve dost bir güverte görevlisi onu gizlice gemiye aldı. Aşırı bir ihtiyat tedbiri olarak gür sakallarını ve saçlarını traş etti, gözlük taktı ve yanına sahte bir İsveç pasaportu aldı. 24 Ekim 1870'de, kılık değiştirmiş olarak, Fransa sahillerinden son kez ayrıldı.⁴²²

s. 424

Ay sona ermeden Lokarno'ya döndü, büyük bir umutsuzluk içindeydi.

Her ne kadar kendimi tersine ikna etmeye çok çalıştıysam da (diye yazıyordu Marseille'dan ayrılmadan hemen önce) Fransa, yetersizlik, korkaklık ve burjuvazinin aç gözlülüğüyle ihanete uğrayarak Prusya'nın karşısında kaybetmiş bulunuyor. Militarizm ve bürokrasi, aristokratik kibir ve Prusya'nın Protestan Cizvitliği, benim sevgili egemen lordumun kamçısının ve Tüm Rusya'nın İmparatorunun ustalığının şefkatli yardımlarıyla Avrupa Kıtasının üzerinde zafer sağlayacaklardır, bilmiyorum kaç onlarca yıl. Elveda özgürlüğün yaklaştığına ilişkin rüyalarımız.

⁴²² Guillaume, *Internationale*, ii. 111-15; *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 281; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 313; Marx-Engels, *Sochineniya*, xxvi. 78.
422

Şimdi, Fransa'nın talihsizliğini, Prusya ve Rus emperyalizmi arasındaki günahkâr ittifaka yoran ve anti-Töton önyargılarını dizginsizce serbest bırakan, "Alman burjuvazisinin inatçı ve kronik alçaklığını" acı bir şekilde suçlayan bir broşür (takip eden Nisan ayında *Kırbaçlı-Alman İmparatorluğu ve Sosyal Devrim* adıyla basılmıştır) yazmaya başlamıştı. Fakat hayatında ilk defa doğaçtan gelen güvenini kaybetmişti ve korkunç eşitsizlik karşısında, yitirilmiş bir muharebede savaştığını hissediyordu. Düşman ve reaksiyoner bir dünyada hemen hemen yalnız başına kalmıştı. Eğer Ogarev de ölmüş olsaydı, "ölmüş bir kuşağın son Mohikanı" olacaktı. Kuşkusuz malî durumun umutsuzluğu da bu deprasyona katkıda bulunuyordu. 1870 Aralık'ında bir kere daha, arkadaşlarına mektup yazarak umutsuzca para isteme nahoş oyununa başvurdu.⁴²³

1871'in Ocak ayında, arkadaşlarının en inançlılarından biriyle son kez vedalaştı - emekli Rus albayı Postniekov. Neçayev'i bulamayan Roman, patronları tarafından Petersburg'a çağrılmıştı. Bakunin, onunla buluşmak üzere, Lokarno'dan yola çıkıp doğru Bern'e geldi. Onu Temmuz'dan beri görmeyen Postnikov, değişiklik karşısında şaşkına döndü. Lyon'daki bozgun ve kaçıışı sırasında yaşadığı zorluklar bu yaşlı adamın sağlığını iyice bozmuştu. Zorlukla nefes alıyor, bacaklarının ağrısından ve şişmesinden şikayet ediyor, çok az yiyip içiyordu. Fakat ruhu bir ölçüde canlanmıştı, gözünü Fransa'dan çevirmişti, şimdi Avusturya İmparatorluğu'nun parçalanmasından neşeyle söz ediyor - bu onun otuz yıllık düşüydü - ve Avrupa'daki genel savaşın, Rusya'nın içinde

⁴²³ Guillaume, *Internationale*, ii. 112; Bakunin, *Euvres*, ii. 287-455; Kantor, *V Pogone*, ss. 83-4.

propagandayı mümkün kılacağını düşünüyordu. Savaşın elinin kulağında olduğunu düşünüyor, Postnikov'dan, Rusya'ya varır varmaz misyonerce girişimler için en elverişli alanlar olduğunu düşündüğü Volga ve Urallar'da propaganda araç ve yollarını araştırmasını özellikle rica ediyordu. Postnikov'un, Premukhino'daki erkek kardeşlerini ziyaret etmesini istedi ve son bir defa olarak da 60 frank borç. Kucaklaşarak ayrıldılar, bir daha buluşamayacaklarını Postnikov biliyor, Bakunin ise tahmin ediyordu. Bakunin bir çocuk gibi ağladı. Ne o, ne de Ogarev, onun kimliğini ve gafletten yararlanan Üçüncü Şube ajanının mesleğini öğrenebildiler.⁴²⁴

s. 425

60 frank, Bakunin'in en acil ihtiyaçlarını güç belâ karşıladı. Tam da 1871 yılının o Ocak ayında, bir takvim defteri tutmaya başlayıp, gelir ve giderlerini diğer bilgilerin arasına gelişigüzel serpiştirdi. Ocak ayına ilişkin kayıtlar, Bakunin'in o sıradaki geçim koşullarını yeterince açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

2 Ocak. Cüzdan boş. Antonia'ya 5 fr. 3'ü. Para yok. Marie'den 45 fr. borç alındı (Marie Orazio, Lokarno'dan bir dost). 5'i. Antonia'ya 20 fr. 9'u. Antonia'ya 3 fr. 11'i. Para yok. 13'ü. Para yok. 14'ü. Marie'den 40 fr. borç. 16'sı. Gambuzzi'den 200 fr. alındı. 18'i. Kasaba 60 fr. ödendi ve 17 fr. (okunamadı) ödendi. 19'u. Fırına 30 fr. ödendi. Elde kalan 67 fr. 21'i. Elde kalan 53 fr.70. 24'ü. cepte kalan 20 fr. 25'i. Çay yok. 28'i. Madam Franzoni'ye mektup; cevabı yarın gelebilir. Cevap ne? Hiçbir şey mi? 200 mü? 300 mü? 400 mü? Madam Franzoni'den 300 fr. alındı. 28'inde Paris kuşatıldı. Bourbaki İsviçre'ye girdi. Nina'ya 25 fr. ödendi (*oda*

⁴²⁴ Kantor, V. Pogone, ss. 86-7.

hizmetçisi) (1 Şubat itibariyle elde kalan 20 fr.), 40 fr. Marie'ye (4 Şubat itibariyle elde kalan 280 fr.), 55 fr. Bettoli'ye (elde kalan 25 fr.), odun için 41 fr. 50; elde 88 fr.

Yoksulluğun bu iç karartıcı kataloğu, aynı dönemde Antonia Bakunin tarafından yazılmış şu mektupla tamamlanabilir:

Mihail son derece umutsuz bir durumda. "Ne yapabilirim? Ekmeğimi kazanmaya başlamak için çok yaşıyım. Daha fazla yaşayamayacağım," diyor. Ekonomik sorun onu öylesine sarstı ki, bütün enerjisini ve moral gücünü yiyip bitirdi; özgürlük ve insanlık davası için hayatını feda etmiş ve kendini asla düşünmemiş bir insan. Erkek kardeşleri her zaman kayıtsız ve pasif kaldılar; Mihail, erkek kardeşlerini baba çiftliğinden payını düşeni vermeye zorlayabileceğini umut ediyor.

s. 426

Ocak ayında durum daha iyi değildi. Mart ortasında, Bakunin, takvimli defterine büyük bir titizlikle, "cebinde 99 santim" kaldığını kaydetti. Ev sahibesinden 110 frank borç aldı ve İtalya'da seyahat etmekte olan Rus arkadaşı Luguinin'le buluşmak üzere Floransa'ya gitti. Ziyaret iki hafta sürdü ve Bakunin Lokarno'ya "Luguinin'den çok memnun" olarak döndü. Nisan'da Gambuzzi, belki Mihail'den çok Antonia ve çocukların hatırına 1000 franklık yeni bir "borç" verdi. Aşağı yukarı aynı zamanda Antonia'nın ailesi ayda 50 ruble yollamaya başladı; bu beklenmedik yardımlar, 1871 yazını, Bakunin'in sonraki yaşamında görece bolluk vahası haline getirdi.⁴²⁵

⁴²⁵ Guillauma, *Internationale*, ii. 132-3, 146; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 318.

30. Bölüm

İttifak'ın Güçleri

Dramatik Neçayev olayı ve Fransız-Prusya savaşı, Bakunin'in dikkatini, hayatının bu dönemindeki zarurî bir konudan uzaklaştırmıştı - Bakunin ile Marx arasındaki, Enternasyonal'e hakim olma mücadelesi. 1869 sonbaharındaki Basel Kongresi savaş ilânıydı. Bu tarihten itibaren Bakunin, birçok kesintiyle ve bütün çalışmalarının karakteristik özelliği olan sistemsizlikle malûl de olsa, Marx'ın Enternasyonal'deki yönlendirici pozisyonunun altını oymaya çalıştı. Bu tarihten itibaren Marx da, daha sistematik bir şekilde, fakat kesintilerle (çünkü onun da başka meşguliyetleri vardı) 1872 Lahey Kongresinde rakibinin yıkımını sağlayıncaya kadar entrika ve karşı-entrikalarla uğraştı. 1870 sonbaharında Fransa'dan o bahtsız son ayrılışından sonra Bakunin, İtalya'ya yaptığı kısa bir ziyaretin dışında, on sekiz ay Lokarno'da kaldı. Bu dönemde Enternasyonal içindeki anti-Marksist grupların örgütlenmesini (o zamana kadar varlığını sürdürmüş olanlarıyla) tamamladı. Marx'ın otoriter komünizminin karşısında anarşist doktrinleri ayrıntılarıyla sistemleştirdi (ne kadar sistematik olabildiyse).

Marx ile Bakunin, Enternasyonal Genel konseyi ile İttifak arasındaki bölünme, kendini giderek, Bakunin'in hiçbir zaman taraftar bulamadığı İngiltere ve Almanya ile, Marx'ın çok az ya da hiç etkisi olmayan Latin ülkeleri, İsviçre'de ise iki kamp arasındaki yarılmada ortaya koydu. İlk açık yarıma, daha Fransız-Prusya savaşı bile patlak vermeden İsviçre'de ortaya çıktı. Bu yüzden, İsviçre'deki olayların anlatılması, Bakunin'in Fransa, İtalya ve İspanya'daki güçlerinin gözden geçirilmesinden önce gelmelidir.

s. 428

İsviçre Enternasyonalî'nin saflarında bu konuyu zorlayan baş sorumlu, tam da Bakunin'in Cenevre'yi terk ettiği günlerde, 1869 sonbaharında oraya yerleşen, Bakunin'in eski düşmanı Nikola Utin'den başkası değildi. Bakunin'in Lokarno'ya çekilmesi, Cenevre'deki işçi hareketinde olumsuz bir etki yapmıştı. Cenevre'den ayrılırken İttifakın liderliğini, zaten oldukça ilgisiz olan Perron'a ve Perron'un atölyesinde iş bulmuş olan Fransız politik sürgünü Robin'e bırakmıştı. Her ikisi de mizaç ve gelenekleriyle hareketin sol kanadındansa, sağ kanadına daha yakındılar. Kısa sürede İttifak'ın işlerini, Bakunin'in öfkeyle gözlemlediği gibi, "neredeyse zor belâ düşünebilen ve yazabilen" bir "genç" olan, Ogarev'in metresinin oğlu Henry Sutherland'a devretmişlerdi; böylece İttifak'ın üye sayısı kağıt üzerinde olandan da daha aza düştü. Enternasyonal'in diğer yerel şubeleri *Egalité*'nin sütunlarını dolduran, Cenevre'nin iç politikasında uzayıp giden

tartışmaya katıldılar. Bakunin'in yönlendirici kişiliğinin yeri boş kalmıştı. Utin, bilinen kendine güveniyle seleflige adaylığını koydu. 1869 yılının son aylarında Utin, Olga Levashov'un çekiciliği ve para gücüyle desteklenerek kendini kısa sürede vazgeçilmez hale getirdi. Bakunin'in kusurları üzerine etkili konuşmalar yaptı - onun entrikalarından, diktatörce yöntemlerinden, para konusundaki sorumsuzluklarından söz etti ve bu konular birçok gönüllü dinleyici topladı. 1870 Ocak'ında Utin, hem becerisinin hem de şansının yardımıyla, *Egalité*'nin (iki editörü de etkisizdi) yetkili bir editörü oldu. Mart ayında İttifak'ın bir toplantısına katıldı (aslında üye değildi) ve Becker'in açık desteğiyle kurallarda kesin bir değişme önerdi. Aynı ayın devamında, Cenevre'de Enternasyonal'in ilk Rus şubesini kurup Londra'daki "Saygıdeğer Dr. Marx'a" yazarak, onu, Genel konseyde "Rusya sekreteri" rolünü oynamaya davet etti. Utin, Marx'ın gözüne girmenin bir yolu olarak, yeni şubenin görevleri arasında, pan-Slavizme ve "halk nezdinde Bakunin'in maskesinin düşürülmesi" için mücadele etmenin bulunduğundan söz etti.⁴²⁶

s. 429

Marx, Basel Kongresinden beri Bakunin'in nerelerde olduğunu bilmiyordu. *Egalité*'de kışın çıkan Genel konseye ilişkin eleştirileri, son derece yanlış bir şekilde ona atfetiyordu; bu olaydan dört ay sonra, 1870

⁴²⁶ Guillaume, *Internationale*, i. 225-9, 279, 287-8, 298; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 245-6; Bakunin, *Euvres*, vi. 245-9, 275.

Ocak'ında, Bakunin'in Lokarno'ya çekildiğini öğrendi. Fakat Bakunin'in içinde bulunduğu zorluklar hakkında bir şeyler duymaya her zaman istekliydi. Utin'in mektubunda değinilen yeni gelişmeler sevindirici ve umut vericiydi. "Rusya sekreteri" olması davetini memnuniyetle kabul etti. Marx, Ruslara güvenmezdi. Utin'e verdiği cevapta, "Bakunin hakkında tek bir kelimeyle karara varmamak daha doğru olur" dedi. Fakat bu, kendi vardığı sonuçları kaşla göz arasında kaleme almasını önlemedi. Birkaç gün sonra, Enternasyonal'in Alman Şubesine (Ruslardan nefretlerine güvenilebilirdi) acımasızca yorumlar yaptığı ve her zaman olduğu gibi doğruluklarını tam olarak araştırmadan, Bakunin'in son zamanlardaki faaliyetlerine ilişkin bir "gizli mektup" gönderdi. Son paragrafta, Utin'in Rusya şubesini kurduğunu kaydediyor ve gizleyemediği bir memnuniyetle düştüğü bir notla bağlıyordu. "Bu en tehlikeli entrikacının oynadığı oyunlar" diye yazıyordu, "ne olursa olsun, pek yakında, Enternasyonal içinde sona erdirilmiş olacaktır."⁴²⁷

Utin, Marx'ın, kendisine duyduğu güveni kanıtlamak için zaman kaybetmedi. Nisan 1870'de, İsviçre'deki bütün Fransızca konuşan şubelerin oluşturduğu Romande Federasyonu, Jura'daki La Chaux-de-Fonds adlı küçük kasabada yıllık Kongresini topladı. Gündemin en çekişmeli maddesi, İttifak'ın Cenevre Şubesinin, Federasyon'a kabulü için yaptığı başvuruydu. Diğer Cenevre şubeleri tarafından desteklenen Utin, başvurunun belirsiz bir zamana kadar ertelenmesi yönünde hareket etti. Açıkçası bu kişisel bir sorundu. Utin, Bakunin'in yokluğunda, güvenli bir kürsü ve dinleyici

⁴²⁷ Guillaume, *Internationale*, i. 292-8; Marx-Engels, *Sochineniya*, xxiv. 241, 275, 310; xxvi. 37.

elde etmiş, onunla acı tartışmalar yürütmenin yükünden kurtulmuştu. Önceki yaz, Neçayev'le birlikteyken Bakunin tarafından yayımlanan Rusça yayınların suçlanmasına güveniyordu. Utin, bu konularda Enternasyonal'in Rus olmayan üyelerinin olumsuz tutum içinde olduklarını biliyordu. Bunların çoğunu söz konusu etmeye karar vermişti. Bu broşürlerde, dedi dinleyicilerine, "Bakunin açık bir şekilde sözde devrimci faaliyetlerini ilân etmiştir, ne içtenlik, ne yasa, ne adalet tanımıştır, aynı Cizvitler gibi, ona göre, düşmana karşı her türlü aracı kullanmak meşrudur." Bir diğer konuşmacı, İttifak'ın ateist ve ailenin ilgasından yana olduğunu açıkladı. Bütün Cenevre kurumlarını sarmış olan o kalvinist atmosfer içinde kuşkusuz bunlar büyük suçlamalardı.

s. 430

Ortada gerçek bir tartışma yoktu. Guillaume, ustasını savunmak üzere ayağa kalktı, Neçayev'in yayımladıklarından haberi yoktu, yalnızca bunların konu dışı olduğunu söyleyebildi. Fakat argüman noksanlığı öfkeye neden oldu; İttifak'ın Cenevre Şubesinin Federasyon'a alınması, on sekize karşı yirmi bir oyla kabul edilince, azınlığı oluşturan Cenevreliler kararı kabul etmeyip Kongre'den çekildiler. Gerçi ortada, çoğunluğun öngöremediği talihsiz bir durum vardı. Kongrenin toplandığı salonun sahibi azınlık taraftarıydı. Bu yüzden, çoğunluk, görüşmelere devam edebilmek için yeni bir yer aramak zorunda kalırken, Cenevreliler aynı salonda oturmayı sürdürdüler, muhaliflerinin salondan ayrılmasını kendi lehlerine bir avantaja dönüştürmeye çalışıp meşru kongrenin

kendilerinininki olduğunu ilân ettiler. Şimdi her iki Kongre de Romande Federasyonu adına kararlar kabul ediyor, her ikisi de Genel konseyden kararlarını onaylamasını istiyordu. Bütün bunlar sadece komikti. Fakat La Chaux-de-Fonds Kongresi bir dönüm noktasıydı. Bu, Bakunin'in çok iyi anladığı gibi, "Enternasyonal'in gelecek Genel Kongresi'nde vermek zorunda kalacağımız savaşın habercisiydi." Bu sırada, şişirme havasında olan Bakunin, Marx'a, Neçayev'in *Kolokoľ*unun ilk beş sayısını göndermişti.⁴²⁸

Utin, elde ettiği avantajın peşine düşmekte yavaş davranmadı. 16 Nisan 1870'de, La Chaux-de-Fonds Kongresi'nin sona ermesinden on gün sonra, aynı zamanda İttifak'ın üyeleri olan Bakunin, Zhukovski, Perron ve Henry Sutherland'ın merkezî Cenevre şubesinden ihraçlarını önerdi. Kafası bütünüyle Neçayev'le meşgul olan Bakunin, bu gelişmeyle çok az ilgilenemedi. Merkezî şube komitesinin önüne çıkması yönünde yapılan ilk çağrıya cevap vermedi. İkinci bir çağrı üzerine bir cevap yazarak kendisine karşı yapılan suçlama ve suçlayanların isimleri hakkında bilgi rica etti. Fakat artık çok geçti. Utin, düğmeye basmıştı. Ağustos başında, dört direnişçinin ihracı cezası, *serkeşçe direndiklerinden* söz edilerek resmen alınmış oldu.⁴²⁹

s. 431

Bu sırada, Romande Federasyonu'ndaki yarık ve Genel konseye başvuru, Marx'ı

⁴²⁸ Guillaume, *Internationale*, ii. 3-11; *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 264; *Sochineniya*, xxiv. 332.

⁴²⁹ Guillaume, *Internationale*, ii. 19, 75-6.

ortaya çıkmaya zorlamıştı. Durum utanç vericiydi; Engels'in isteksizce kabul ettiği gibi, Bakuninistler "biçimsel" olarak haklıydılar. Gerçi, Genel konseyin sadece teknik zeminde konuyu ele alıp, kendisine sadık Utin'e ve aynı şekilde sadık (doğruyu söylemek gerekirse kararlı bir şekilde burjuva) Cenevrelilere karşı sadakatten uzak Bakuninistleri desteklemesi düşünülecek şey değildi. Marx için de aynı şey söz konusuydu. 28 Haziran 1870'de, yaklaşık iki aylık bir gecikmeden sonra, Genel Konsey, La Chaux-de-Fonds Kongresi'ndeki Bakuninistlerin "yalnızca nominal" anlamda çoğunluk olduğunu kabul etti; öte yandan Cenevre'de kurulan Romande Federasyonu Komitesi, fonksiyonlarını daima doğru bir şekilde yerine getirmişti; Genel konseyin, "onun aldığı ismi ortadan kaldırmaya hakkı yoktu"; bu durumda, La Chaux-de-Fonds'daki çoğunluk tarafından oluşturulan örgüt başka bir ad benimsemeliydi. Çoğunluk, bir bütün olarak, bir ölçüde dışta tutulmuş oluyordu. Aforoz edilmiyorlardı. "Romande Federasyonu" tartışmalı adını azınlıktaki hemşerilerine bırakmak koşuluyla Enternasyonal'deki ve yerel örgütlerindeki üyelik haklarına izin veriliyordu. Sorunlar orada çözülemezdi. Her iki taraf da bilmeliydi ki, savaş daha büyük ölçekte verilmek ve daha kesin sonuçlara ulaşmak zorundaydı. Genel konseyin kararından iki hafta sonra, Fransız-Prusya savaşının patlak vermesiyle zorunlu bir ateşkes yapıldı. Fakat bu andan itibaren, İsviçre'deki Enternasyonal keskin ve telafi edilmez biçimde bölündü. Jura şubesi Bakunin'in ateşli taraftarı ve İttifakın temel dayanaklarından oldu. Cenevre şubesi ise, Utin'in liderliği altında, Marx ve Genel konseyi izledi.⁴³⁰

⁴³⁰ Guillaume, *Internationale*, ii. 55-6; Marx-Engels,

Fransa'da Enternasyonal, başından itibaren, esas olarak Paris'te olmak üzere, önemli sayıda taraftar toplamıştı. Proudhon'un fikirlerini benimseyen Fransız grubu, politik ajitasyondan kaçınmayı öneriyor (III. Napolyon'un Fransa'sında akıllıca bir önlem) ve genelde Marx'ın doktrin ve politikalarına muhalefet ediyordu. Fakat, 1864'den beri Paris'i hiç ziyaret etmemiş olan Bakunin'in bu grupla ilişkisi yoktu. 1868 sonbaharında Bakunin tarafından İttifak'a üye yapılan Élisée Reclus ((kısa süre sonra kardeşi Élie de katılacaktı), Aristide Rey ve Albert Richard, onunla birlikte Bern Kongresi'nde azınlığın deklarasyonuna imza atmışlardı. Bunlardan, devrimci olmaktan çok burjuva radikali olan Rey ve Reclus kardeşler, Enternasyonal Kardeşlik'in dağılmasından birkaç ay sonra onunla yollarını ayırmışlardı. Albert Richard, iki yıldan fazla bir zaman onun inançlı bir taraftarı olarak kaldı ve Lyon, bir süre için, Fransa'da Bakuninist hareketin merkezi oldu.

Richard, 1869 yılı boyunca Bakunin'i Cenevre'de düzenli ziyaret etti ve ona olan güvenin bir işareti olarak, Neçayev'e bile tanıştırdı. Haberleşmek amacıyla ona Bakunin'in ünlü kodlarından biri verildi, sonradan bu kod polisin eline geçti ve Fransa'daki Enternasyonal'e yapılan baskıyı haklı kılmak için delillerden biri olarak kullanıldı. 1870 Mart'ında, Enternasyonal'in

Fransa Şubeleri, Lyon'da bir Kongre topladılar. Bakunin kişisel olarak Kongre'de bulunamadı. Fakat Kongre'ye, burjuva politikasına katılmamayı ve "devrimcilerin kolektif diktatörlüğünü" savunan bir konuşma gönderdi. 1870 yazı boyunca Bakunin, Fransız devriminin yaklaştığına ilişkin büyük bir iyimserlik içindeydi. İttifak'ın beklentileri, hiçbir yerde Fransa'daki kadar parlak görünmüyordu.⁴³¹

s. 433

Savaş felaketi ve Bakunin'in Lyon'da bizzat karıştığı fiyasko, bu iyimser ve güvenli ruh halini çabucak umutsuzluğa dönüştürdü. 1871 Mart'ında patlak veren Paris Komünü ayaklanması, bu kasveti bir ölçüde dağıttı. Bakunin'in Basel Kongresi'nde tanıştığı ve o zamandan beri mektuplaştığı bir Fransız, Varlin, Komünün üyesiydi. Malon, bir bölgenin belediye başkanıydı. Élie Reclus, Ulusal Kütüphanede yönetici olmuştu. Fakat Bakunin, hiçbir zaman, Komünün, ittifak'ın doktrin ya da örgütlenmesinden herhangi bir şey aldığını iddia etmemiş, alışılmamış bir karamsarlıkla, daha başından başarılı olamayacağı kehanetinde bulunmuştu. Fransa'da Komün, İttifak'ın doğrudan etkisini sona erdirdi; eski İmparatoru, sürgünde bulunduğu Chislehurst'da ziyaret eden, ondan yardım alan ve işçi sınıfından İmparatoru geri getirmesini isteyen bir broşür yayımlayan Richard ve Blanc'ın bu eylemleriyle İttifak'ın ismi gözden düştü. Fakat Bakunin'in fikirleri, Fransa'da,

⁴³¹ Guillaume, *Internationale*, i. 244-5; Richard, *Revue de Paris* (Eylül 1896), ss. 139-43.

Marx'inkilerden daha elverişli bir toprak bulmuş, daha derinden kök salmıştı. Komünün sığınmacıları, hemen hemen son ferdine kadar anti-Marksistti. Bakunin, Londra'daki komünarlarla, İngiltere'de ilk kez, beklenmedik bir destek bulmuştu. Cenevre'de Malon, diğer sığınmacılarla birlikte Enternasyonal'in merkezî Cenevre şubesine katılmış ve Utin'le, kendisini Bakunin'le tam anlamıyla barıştıran şiddetli tartışmalara girişmişti. Lahey Kongresi'nde Marx'tan yana oy kullanan Fransız delegeleri, polis baskısı korkusuyla isimlerini açıklamaktan kaçınmışlar ve itimatnamelerinin geçerliliği ciddi kuşkulara yol açmıştı.⁴³²

Bakuninistlerin İtalya'daki başarıları daha da barızdı. 1868 sonbaharında Gambuzzi tarafından kurulup, Basel'e delege olarak Bakunin'i yollayan ittifak'ın Napoli Şubesi, Bakunin destekçilerinin en aktif örgütlerinden biriydi ve Gambuzzi ile Fanelli de dahil birçok İtalyan, İttifak'ın Cenevre Şubesine de üye olmuşlardı. Bakunin'in Lokarno'ya taşınması, bir kere daha, İtalya ile doğrudan temasa geçmesini sağlamıştı. 1870 ilkbaharında Milano'yu ziyaret edip Gambuzzi ile buluştu (kuşkusuz başta gelen neden malî durum üzerine tartışmaktı) ve bir grup İtalyan radikalini, orada Enternasyonal'in bir şubesini kurmaya ikna etti. Fransız-Prusya savaşının patlak vermesiyle İtalya'da bir devrim beklentisi çabucak hayal kırıklığına uğradı. Fakat 1871 Mart'ında Luguinin ile buluşmak üzere Floransa'ya gittiğinde, italyan arkadaşlarının düzenlediği bir konferansta ünlü "programlarından" bir diğerini kaleme aldı. O sıralar, kendilerini Enternasyonal'in

⁴³² Guillaume, *Internationale*, ii. 248, 256-7; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 318, 323; Marx-Engels, *Sochineniya*, xxvi. 166-7

şubesi olarak adlandıran iki ya da üç İtalyan grubu vardı, gerçi bunlardan herhangi birinin resmen üye olup olmadıkları ya da Genel konseyce tanınıp tanınmadıkları net değildir.⁴³³

s. 434

Bakunin'in Floransa'yı ziyaretinin hemen öncesinde patlak veren Paris Komünü, İtalya'daki pozisyonuna önemli bir etki yapmıştı. 1867 öncesinde burada kaldığı dönemde, Mazzini'nin en önem verdiği idealler olan dini ve milliyetçiliği reddederek onunla yollarını ayırmıştı. Gerçi, şimdiye kadar ikisi de birbirlerine saldırmaktan kaçınmış, hatta bir seferinde Mazzini Bakunin'i Lokarno'da ziyaret etmişti. Komün, aralarındaki ayrılığı ortaya çıkarmayı zorladı. İtalya'nın birleştiğini gören Mazzini, son yıllarında devrimcilikten gittikçe uzaklaşmış, gazetesi *Roma del Popolo*'da, Komünü, ulus ve din karşıtı bir hareket olarak şiddetle suçlamıştı. 1871 Temmuz'unda, daha da ileri giderek Enternasyonal'e saldırdı ve İtalyan işçilerini, Komünle yakından ilişkili olan bu ateist ve ahlâk dışı kuruma karşı uyardı.

Bu kadarı Bakunin için çok fazlaydı. Derhal Komün ve Enternasyonal'i desteklemeye girişti ve Milano'da çıkan bir gazetede *Bir Enternasyonalistin Giuseppe Mazzini'ye Cevabı'nı* yayımladı. Enternasyonal'in materyalist ve ateist yaklaşımını selâmladı.

Bir başka gün nerede (diye soruyordu) bulabiliriz materyalist ve ateistleri? Paris Komününde. Peki idealistleri ve Tanrıya inananları nerede? Versailles

⁴³³ Guillaume, *Internationale*, ii. 59; Nettlau, *Grünbergs Archiv*, ii. 302-3.

Ulusal Meclisinde. Parisliler ne istediler? Emeğin kurtuluşunu ve bu yolla insanın kurtuluşunu. Peki şimdi muzaffer Versailles Meclisi ne istiyor? Ruhsal ve dünyevî çifte boyunduruğun altında insanın nihaî alçalışını...

Zaman, kadınlar ve çocuklar da içlerinde olmak üzere on binlerle katliama uğratılan, eskisinden de soylu kahraman Paris halkının tarihte bilinen en insanî, en adil, en yüce davayı - *tüm dünya işçilerinin kurtuluşunu* - savunma zamanıdır, zaman her türden kirli reaksiyon gücünün oluşturduğu iğrenç koalisyonun, kafalarından icat edebildikleri ne kadar iftira varsa boca ettikleri zamandır, zaman, Mazzini'nin, büyük, lekesiz demokrat Mazzini'nin proletaryanın davasından dönmesi ve görevinin yalnızca peygamberlik ve din adamlığı olduğunu hatırlayarak Parislilere karşı bir hakaret furyasını başlattığı zamandır.

s. 435

Kavgaya giren Bakunin bütün enerjisini toplamıştı. Bu makale biter bitmez, aynı konuda uzun bir risaleye başladı, her zamanki adetin tersine bitirdi ve broşür, *Mazzini'nin Politik Teorisi ve Enternasyonal* başlığıyla Guillaume tarafından yıl sonunda bastırıldı. Bu sırada Mazzini'ye düşman birçok İtalyan sosyalisti Lokarno'yu ziyaret ediyor, bu yeni ve cesur avukatı selâmlıyor ve bir saldırı için yeni planlar yapıyorlardı. Kasım 1871'de, Mazziniciler tarafından örgütlenen bir işçi kongresi Roma'da toplandı. Bakunin, basılıp delegelere dağıtılan *İtalyan Dostlarıma Bir Açıklama'yı* yazdı. Mazzini'nin ilkelerini onaylayan bir öneri oylamaya sunulduğunda, üç delege, bu ilkelerin "işçi sınıfının en hayatî çıkarlarına ve insanlık davasına karşı olduğu" açıklamasında bulundu ve kongreden çekildi. Bu üç delegeden biri, Cafiero adlı ciddi ve hali vakti yerinde bir gençti. Daha

geçenlerde Londra'yı ziyaret etmiş, gelecek vadeden bir genç olarak Marx ve Engels tarafından davaya kazanılmıştı. Fakat şimdi Bakunin'den etkilenererek onun safına geçmiş (gerçi onunla hiç yüz yüze gelmemiştir) ve ateşli bir taraftarı olmuştu.⁴³⁴

Böylece Mazzini ve Bakunin arasında, İtalyan işçi hareketini kontrol altına almak için bir savaş ilân edilmiş ve bu andan itibaren, Lokarno ile İtalyan sol kanat sosyalistleri arasında sürekli bir mektup akışı başlamıştı. Mazziniler, Herzen'in ölümünden sonra yayımlanan anılarından, Bakunin'in 1863 Polonya ayaklanmasındaki rolüyle kibarca alay eden bölümleri iktibas edip İtalyancada yayımlayarak bir puan kazanmış oldular. Fakat, Garibaldi'nin Roma Kongresi'nden sonra yaptığı ve Enternasyonal'i "geleceğin güneşi" olarak nitelendirdiği coşkulu açıklamasına daha da ağır saldırıldı. 1871 Aralık'ında, belli başlı şehirlerdeki yerel *Fasci* gruplarının Bologna'da bir araya gelmeleriyle "İşçi *Fascio*"su adlı yeni bir topluluk oluştu. *Fascio* ile Enternasyonal arasındaki, hatta bu örgütün kendi üyeleriyle ilişkiler karanlıkta kalmıştır. 1872 Ocak'ında, yarılmanın kefaletini Marx'a yıkmak isteyen Bakunin, İtalyan arkadaşlarına Enternasyonal'e üye olmaları, Genel konseyi tanımaları ve kendi yayın organlarında Genel konseye karşı doğrudan polemige girmekten kaçınmaları için ısrar etti. Fakat ilkbaharda, *Fascio*, hâlâ Genel konseyin ya da Jura Federasyonu'nun otoritesini mi kabul edelim, yoksa özerk mi kalalım diye tartışıyordu. İtalya'da bu örgütsel sorunlar ne anlaşılıyor, ne de değerlendirilebiliyordu. Enternasyonal ile İttifak arasındaki farklılıklar belirgin değildi ve İttifak'ın gizli

⁴³⁴ Guillaume, *Internationale*, ii. 227, 247; Bakunin, *Euvres*, vi. 109-28, 305-422.

programı, yalnızca Bakunin'i Lokarno'da ziyaret ettiklerinde onun tarafından örgüte alınan birkaç kişi tarafından biliniyordu. İtalyan işçilerinin bağlılıkları tümüyle kişiseldi. Mazzini 1872 Mart'ında öldüğünde, Mihail Bakunin, içlerinden çok azı onu gördüğü halde, İtalyan proletaryasının ilham perisi oldu. Etkisi, Lahey Kongresi'nin toplandığı o yaz doruk noktasına vardı.⁴³⁵

s. 436

Bakuninistler, İtalya'da olduğu gibi ıspanya'da da Enternasyonal'in öncüleriydiler. İtalyan Fanelli, Bakunin'in önerisiyle, 1868 sonbaharında Madrid ve Barselona'da Enternasyonal'in ilk şubelerini kurmuştu. Bakunin'in sonradan Fanelli'ye yönelttiği, "Enternasyonal'le İttifak'ı karıştırdığı" ve "Enternasyonal'i İttifak'ın programıyla kurduğu" yönündeki eleştiriler mesnetsiz görünmektedir. Bu şubeler İttifak'ın şubeleri olarak kurulmuş olsalar bile, İttifak, 1869 yazında kamusal planda varlığına son verdiği zaman, bu karakterlerini kaybetmiş ve Enternasyonal'in şubelerine dönüşmüşlerdir. Aslında, İspanya'da formel durum, başka yerlerde olduğundan çok daha az bulanıktı. 1870 Haziran'ından itibaren oldukça çoğalan İspanya şubeleri bir İspanyol Federasyonu oluşturdular ve bu federasyon Enternasyonal'in şubesi olarak kabul edildi. Basel Kongresi'ndeki iki İspanyol delege, Sentinon ve Pellicer, yalnızca Bakunin tarafından İttifak'ın Cenevre şubesine üye yapılmakla kalmamış, onun gizli İttifak'ında da inisiyatif almışlardır. Bakunin'i çok az

⁴³⁵ Guillaume, *Internationale*, ii. 268-90; *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 312, 345, 580.

taniyan ve bu yarı efsanevî örgütü, birçok üyesinden daha fazla ciddiye alan bu iki üye, Barselona'ya döndüklerinde Enternasyonal'in seçilmiş üyelerinden oluşan ve çizgisi Bakunin tarafından yakından izlenen gizli bir Sosyal Demokrat İttifak kurdular. Bu Barselona grubunun on dört üyesi bilinmektedir. Enternasyonal'in diğer İspanya şubelerinde de İttifak'ın benzeri gizli grupları var olmuştur. 1870 ve 1871 yılları boyunca Bakunin, Sentinon, Pellicer ve İspanya'daki İttifak'ın diğer üyeleriyle canlı bir haberleşmeyi sürdürdü ve Marx 1872 başında karşı önlemler almaya girişinceye kadar bu durum devam etti.

*

*

*

s. 437

Kitabın buraya kadar olan bölümlerinde "İttifak" terimi, bu örgüt bizzat Bakunin'le eş anlama geldiğinden müphem ve muğlak bir anlam ifade etmiştir. Bu yıllar boyunca örgüt Bakunin'in kendisinden ibaret gibi görünüyordu, şimdi ise 1869 yılında gizli olmayan Sosyal-Demokratik İttifak dağıtılıyor, İttifak'ın ayakta kalan Cenevre şubesi son buluyor ve onun 1864'den beri başkanlığını yaptığı gizli topluluğun ya da cidden gizli toplulukların varlığı sona eriyordu. İttifak'ın varlığı ve ona isnat edilenler Marx'la bozuşmanın nihaî dönüm noktasını oluşturduğundan, bu şaşkıncı örgütle ilgili getirilen böylesi sıkı önlemleri gözden geçirmek önemlidir.

İttifak'ın dahil olduğu olaylardan biri, örgütün adının tarihi açısından karışıklık

arz etmektedir. Bakunin, Napoli'de, gizli bir Enternasyonal Kardeşlik kurmuştu. Daha sonraki yıllarda zaman zaman yalnızca bu Enternasyonal Kardeşlik'e değil, fakat daha önce kendisi tarafından Floransa'da "İttifak" olarak kurulan İtalyan Kardeşlik'ine atıfta bulunmuştur. Fakat ortada, bu terimin o zaman kullanıldığına ilişkin net bir kanıt yoktur. 1867'de Bakunin, çoğunlukla kişisel değişiklikler sonucu Kardeşlik'i, 1869 başlarında formel olarak dağılıncaya kadar varlığını devam ettirdiği İsviçre'ye taşıdı. Bu sırada Bakunin, 1868 sonbaharında Barış ve Özgürlük Ligi'nden uzaklaşarak Enternasyonal çerçevesinde hareket eden "Sosyal-Demokrat İttifak"ı kurdu. Aslında bu İttifak'ı gizli bir örgüt yapmak istiyordu, fakat taraftarlarının ısrarıyla ona kamusal ve açık bir karakter kazandırmayı kabul etti. Diğerlerinin kararının kabul edilmesine rağmen Bakunin, kayıtsız bir şekilde "İttifak" ya da "Kardeşlik" diye göndermede bulunduğu gizli bir örgüt içinde en yakın arkadaşlarını (daha önce alıntı yapılan öyküyü anlatan Perron da dahil) yönetmeye devam etti. Bu süreç, eski Enternasyonal Kardeşlik 1869 başında ortadan kalkıncaya kadar devam etti ve çıkarılabilecek tek sonuç şudur ki, Bakunin'in bu andan itibaren bu örgütü arkadaşlarının fikrine uyarak lağvettiği, fakat kendi hayalinde var olmaya devam eden İttifak'a katmış olduğudur. Açık İttifak, 1869 Temmuz'unda Genel konseyin talebi üzerine dağıldı. Bundan sonra dünyada "Sosyal Demokrat İttifak" olarak bilinen tek örgüt, bu ismi hâlâ muhafaza eden, ölüm döşegindeki Cenevre şubesidir. Fakat Bakunin, yazılarında ve konuşmalarında - aralıksız yaptığı gibi - "İttifak"tan söz ettiğinde, onun düşündüğü, Cenevre şubesi değil, hayalindeki gizli İttifak'tır. Arkadaşlarını -bazen de yabancıları- ona katılmaya davet etmeye

devam ediyordu, onun için tüzük ve programlar hazırlıyor, Londra'daki deneylerinin verdiği azimle, üyeler arasındaki haberleşmeler için kodlar dağıtıyordu. Albert Richard'a yolladığı kod birçoklarından biriydi. Bakunin'in o andaki kaprislerine göre hafifçe değiştirilen çok sayıda program taslağı, daha sonrakilere bir bilmece olarak kalmıştır.

s. 438

Gizli İttifak'ın varlığı sorunu Lahey Kongresi'ni böldü ve şaşırttı. Bu sorun, çoğu, politik fikirlerinin renginden esinlenerek dogmatik yanıtlar vermekten memnun sonraki yorumcuları da bölmüştür. Aslında bu sorun, kesinlikle olumlu ya da kesinlikle olumsuz bir cevap verilebilecek cinsten değildi. Bakunin'in tanıklığı anlamlı şekilde çatışkılıydı. Bir keresinde, "ben köşemde oturuyorum" demişti Lokarno'da, "ve sakın bir şekilde örümcek ağımı örüyorum." Fakat bu örümcek ağı o kadar ince örülmüştü ki, onu kendisi de göremiyordu çoğu zaman. İspanyol taraftarlarının coşkusu körüklüyor ve onlara, İtalya'da "bizim sevgili İttifak enine boyuna genişliyor" diyordu. Marx ve Genel konseyle tartışırken, aynı kendine güvenle, gizli İttifak'ın, "onların kendi hayalinin dışında asla var olmadığını" açıklayabiliyordu. Bu son açıklama kesinlikle doğru değildi. Gizli İttifak Bakunin'in kendisinin ve onun söylediği ve yazdığı her şeyi ciddiye alan arkadaşlarının hayalinde var oldu; İspanyol arkadaşları da bu kategoriye dahil olduklarından, İspanya'da yerel bir örgüt olarak var oldu. Bunun dışında herhangi bir yerde objektif

olarak var olduğunu söyleyebilmek oldukça zordur.

s. 439

Bakunin Mogado'ya (diye yorumluyordu Guillaume, Bakunin'in İspanya mektuplarından birini yıllar sonra) bir Enternasyonal Kardeş (kendisi değildi) olarak yazıyor ve hayallerini tamamen serbest bırakarak, sadece kendi beyninde teorik olarak var olan ve sigara dumanlarına dalıp giderek kurduğu bir çeşit rüyada hazza gömülmüş olarak yarattığı bir örgütü resmediyordu.⁴³⁶

Gerçeğe bağlı bir kafası olan, hayalci olmayan ve son derece dürüst bir kişiliğe sahip Guillaume'nin bu konuda söyledikleri gerçekten de çok önemlidir. Kamuya açık İttifak'ın hâlâ var olduğu günlerde Guillaume La Locke'deki Enternasyonal'in içinde "İleri İnsan" adlı gizli bir grup kurmuştu. 1869'dan 1872'ye kadar Bakunin'in en samimi hayranlarından ve en yakın mesai arkadaşlarından biriydi ve bizzat Bakunin de içlerinde olmak üzere diğerleri tarafından çok kereler var olduğu iddia edilen gizli İttifak'ın liderlerinden biri olduğuna ilişkin atıflar yapılmıştır. Fakat Guillaume, hem Lahey Kongresinde, hem de sonrasında bu örgütün varlığını kesin bir şekilde reddetmiştir. Kendi bakış açısından haklıdır. Gizli İttifak'ın kurulduğuna ilişkin ortada herhangi bir kayıt yoktur. Üyelerinin listesi, üzerinde anlaşmaya varılmış kurallar ya da program (Bakunin'in sayısız taslağı bütünüyle onun sorumluluğundadır), görevliler, aidat makbuzu ve düzenli

⁴³⁶ Guillaume, *Internationale*, i. 76-7.

toplantılar yoktur. Bu niteliklerden yoksun bir politik birlik sadece bir mittir.⁴³⁷

Kısacası, gizli İttifak, esas olarak, Bakunin'in daha sonraki yıllarında epeyce gezindiği, var ettiği dünyaya aittir. Fakat ona kendi hayalinde verdiği rol neydi? Enternasyonal'in içinde bu olmayan örgütü pusuya yatırmaktaki amacı neydi? Bakunin, 1848'in deneylerinden çıkarttığı sonucu hiçbir zaman unutmamıştı. Halka yönelik ajitasyon var olan düzeni yıkamazdı. Aynı zamanda gizli çalışmayla, zemin altından oyulmalıydı. İşçi sınıfının dayanışmasını sağlayarak - Bakunin 1872 ilkbaharında İspanyol taraftarlarına böyle yazıyordu - Enternasyonal, sosyal devrim davasında sonsuz bir hizmette bulunuyordu. Fakat o, "devrime liderlik edebilecek ve onu örgütleyebilecek bir örgüt değil"di. İttifak'ın amacı, "Enternasyonal'e devrimci bir örgüt sağlamak"tı. Enternasyonal, devrimin ordusunu oluşturuyordu. İttifak ise, bu ordunun subaylarını yetiştiriyordu. Bakunin'in kendisi de, bir keresinde Postnikov'a söylediği gibi, "Genel Vali"ydi.

s. 440

Bir bütün olarak Enternasyonal'e ve İttifak'a verilen bu roller arasındaki zıtlık, Bakunin'in sürekli eleştirilmesine yol açan tutarsızlığı açıklamaktadır. Enternasyonal'de birey için tam bir özgürlük talep ediyordu. Marx'ın despotizmini eleştiriyor ve Genel konseyi, "Enternasyonal'i, güçlü bir merkezî otorite tarafından temsil edilen tek bir resmî fikrin

⁴³⁷ Kantor, *V Pogone*, s. 83; *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 371-2; Bakunin, *Euvres*, vi. 202; Nettlau, *Grünbergs Archiv*, iv. 289; Guillaume, *Internationale*, ii. 12-13.

geçerli olduğu bir çeşit devasa devlete çevirmek" istemekle suçluyordu. "Birlik, güç ve Enternasyonal'in anlamı tepede değil, aşağıda bulunur, Genel konseyin bir hükümete dönüşmesinde değil, tüm şubelerin özerk ve gönüllü federasyonunda bulunur" diyordu. Fakat bu ilkeler, üyeleri "halk tutkuları fırtınasında görünmez kılavuzlara benzeyen" seçilmiş ve gizli İttifak'ta asgari düzeyde bile uygulanmamaktadır. Devrim, "görünür herhangi bir iktidar tarafından değil, İttifak'ın tüm üyelerinin kolektif diktatörlüğü tarafından" yönetilecektir. Bu amaç için, İttifak'ın üyeleri, kişisel özgürlüklerini, "kolektif irade, örgüt ve aktivitenin önünde bireyin silinmesiyle" güçlenen Cizvitliğin (Bakunin bu benzetmeye defalarca dönmüştür) sert disiplinine teslim etmeye gönüllü olmalıydılar. Bakunin, Enternasyonal için olabilecek en gevşek örgütlenmeyi önermekle, İttifak'ın saflarında mümkün olan en sıkı disiplini talep etmek arasında hiçbir uyumsuzluk görmez. Marx ve Genel konseyin de aynı şekilde kendilerini, devrim güçleri üzerinde "kolektif diktatörlük" yapacak ve genel kurmay fonksiyonlarını yürütecek kalitede görmüş olabilecekleri hiç aklına gelmemiş gibidir.⁴³⁸

⁴³⁸ Steklov, M. A. *Bakunin*, iii. 100-102, 105; Kantor, V *Pogone*, s. 55; *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 259, 268.

31. Bölüm

Marx Bakunin'e Karşı

Enternasyonal'de, Fransız-Prusya Savaşının zorladığı, Marksistlerle Bakuninistler arasındaki ateşkes altı aydan fazla sürdü. Mart 1871'de, Cenevre'de çatışma yeniden alevlendi. Bakunin ve arkadaşlarının merkezî Cenevre şubesinden atılmalarını sağlayan Utin, şimdi de İttifak'ın Cenevre şubesinin Genel Konsey tarafından hiçbir zaman düzenli bir şekilde kabul edilmediğini açıklayarak onları Enternasyonal'den de kovmanın yollarını arıyordu. Sorun Londra'ya yansıtılırken, Cenevre'de de öfkeli çatışmalar yaşanıyordu. İttifak'ı desteklemekte gönülsüz olan, ama onun itimatnamesini reddedemeyen Genel Konsey, onay vermeden önce üç ay bekledi. Bu gecikme, Bakunin'in, Utin'in eyleminin Marx tarafından kışkırtıldığı yolundaki zayıf kanıtlara dayanan kuşkularını doğruluyordu. Artık İttifak sorunundan daha fazla kaçınmak mümkün değildi. Genel Konsey Avrupa'daki durumun, Enternasyonal'in açık bir kongresini yapmak için henüz yeterince istikrarlı olmadığını düşünüyordu ve Eylül'de Londra'da toplanacak özel bir konferans çağrısında bulunmuştu.⁴³⁹

Bakunin, Lokarno'daki köşesinden kritik anın yaklaşmakta olduğunu gördü.

⁴³⁹ Guillaume, *Internationale*, ii. 157-60, 174-7.

Cenevre'deki iğrenç düşmanlarımızın (diye yazıyordu ittifak'ın üyelerine, Ağustos'un başında) Almanya'nın otoriter komünistleriyle işbirliği halinde uzun süredir hazırladıkları korkunç fırtına, yalnız İttifak'ı değil, tüm Jura Federasyonu'nu çökertmekle tehdit etmektedir. Hedef, İsviçre'de Enternasyonal'in gerçek ruhunu tek başına temsil eden Federasyonu uluslararası işçi topluluğundan ihraç etmekten başka bir şey değildir.

Temmuz 1871'de, İttifak'a ilişkin uzun bir tarihsel taslak yazmaya başladı. Fakat bu metin öylesine kapsamlı tasarlanmıştı ki, çalışmayı 14. sayfada bıraktığı zaman hâlâ girişle cebelleşiyordu ve söz daha İttifak'a gelmemiştir bile. Bundan sonra, ittifak'ın hikâyesini Basel Kongre'sine kadar getiren, *İttifak'a Rapor* başlıklı bir başka metne başladı, fakat bu metin de bitmedi ve basılmamış olarak kaldı. Bakunin bunlarla uğraşırken meydana gelen bir olay, Cenevre İttifak'ının, bir zamanlar onda geri çekilme güdüsünü kışkırttığı gibi, ne kadar zayıf ve durumunun ne kadar istikrarsız olduğunu gösterdi.⁴⁴⁰

s.442

Bakunin, Lokarno'ya taşınalı yaklaşık iki yıl oluyordu, Cenevre'yi en son ziyaretinin üzerinden ise bir yıl geçmişti. İttifak, etkisiz Zhukovski'nin liderliğinde, enerjiden yoksun bir avuç üyesiyle gittikçe ufalmaktaydı. Kavgaya hevesli değildiler ve herkesi Bakunin'in savaşçı ruhu etrafında toplanmaya çağıran yakında yapılacak Londra Konferansı haberi, onları kedere boğmuştu. 6 Ağustos 1871'de, bu korkmuş devrimciler Cenevre'de sükûnetle toplantılar ve İttifak'ı dağıtarak belâyı önceden

⁴⁴⁰ Bakunin, *Euvres*, vi. 17-99, 161, 171-280.

defetmeye karar verdiler. Bu öneriyi dolaylı olarak öğrenen ve aynı gün karara karşı bir protesto kaleme alan Bakunin, bu emrivakî karşısında öfke içindeydi. Bakunin'in gazabı, Genel Konsey korkusundan daha etkili oldu. Bu kaçaklar, birkaç Fransız sığınmacının işbirliğini de sağlayarak yeniden toplandılar ve kendilerini çabucak "Sosyal-Devrimci Eylem ve Propaganda Şubesi" adlı yeni bir şube olarak yeniden yapılandırdılar. Bu manevra, olası her türlü dezavantajı ortaya çıkarıyordu. İttifak'ın yalnızca isim olarak ortadan kalkışı Marksistlerle anlaşmayı olanaksız hale getiriyordu; öte yandan, bu yeni şube, Genel konseyden onay alan selefinin olanaklarından da yoksundu.⁴⁴¹

s. 443

Bu yüzden, Londra Konferansı, 1871 Eylül'ünün ortalarında nihayet toplandığında, zarların çok iyi hazırlandığı ortadaydı. Cenevre'yi temsilen Utin ve Bakunin'in bir diğer yeminli düşmanı gelmişti. Genel Konseyin kararı önünde eğilmeyi ve Romande Federasyonu ismini bırakmayı reddeden Jura şubeleri davet edilmemiş, onlar da davalarını mektup yoluyla açıklama yoluna gitmişlerdi. Konferans, Marx ve Engels'in yılmaz rehberliği altında, kendisini, Bakuninistlere karşı yürütülen kampanyaya adadı. Devrim davasının ilerideki olası gelişmelerine ilişkin olarak her türlü politik faaliyette yer alma ilkesini yeniden onayladı. "Kendilerini sekte isimlerle adlandıran... ya da *propaganda şubesi*, vb. adlar altında ayrılıkçı örgütlenmelere giden, Birliğin genel amaçlarından ayrı özel misyonlar üstlenmiş

⁴⁴¹ Guillaume, *Internationale*, ii. 177-86, 218.

gibi yapan" şube ya da bölümleri yasakladı. Genel Konseyin, La Chaux-de-Fonds azınlığını tanıyan ve Cenevre Komitesi'ni Romande Federasyonu olarak meşrulaştıran kararını onayladı, çoğunluk komitesine, eğer Genel Komite tarafından tanınmak istiyorsa, "Jura Federasyonu" adını almasını emretti. Nihayet, Genel Konseye, Neçayev'in faaliyetlerini açıkça reddetme ve bu konu üzerinde bir rapor hazırlama talimatı verdi. Bu son kararın yerine getirilmesi, bu konuda gönüllü ve yetkili olan Utin'e teslim edildi. Niyetin Bakunin'i gözden düşürmek olduğu açıktı, çünkü Neçayev'in kendisi, Enternasyonal'de en ufak bir ilgi konusu olmamıştı.⁴⁴²

Bakuninistler, Londra konferansının kendilerine karşı manevralarına yanıt vermek için fazla zaman kaybetmediler. Kasım 1871'de, Jura'daki Sonvillier'de bir kongre örgütlediler. Bakunin'in hazır bulunmadığı bu kongrenin itici gücü, Guillaume'nin yanı sıra, Juralı iki saat ustası Spichiger ve Schwitzguébel'di. Yeni kurulan Cenevre "Propaganda Şubesi", Zhukovski ile Fransız sosyalist hareketinde ön gelen bir rol oynadıktan sonra iltica etmiş bir Fransız olan Jules Guesde'yi delege göndermişti. Diğer delegelerin hepsi Jura'dandı. Kongrenin ilk eylemi, Enternasyonal'in, gelecekteki toplantılarından üyelerini ihraç etmesine herhangi bir mazeret verme ihtimalini ortadan kaldırmak için Genel konseyin kararını formel olarak kabul etmek oldu. Onca husumete yol açan Romande Federasyonu adını bıraktı ve Jura Federasyonu adını benimsedi. Fakat Londra Konferansının, Enternasyonal'e uygun bir organ olduğunu reddetti ve Genel Konsey tarafından uygulanan tacizkâr, otoriter iktidarı suçladı. Bir federal komite seçti.

⁴⁴² Guillaume, *Internationale*, ii. 202-14.

Fakat bu komite, ilân edilen ilkeler uyarınca, haberleşme amacıyla bir merkezî büronun fonksiyonlarını yerine getirmekten öte bir fonksiyona sahip olmayacaktı.

s. 444

Öte yandan kongrenin esas işi, Enternasyonal tarihinde *Sonvillier Bildirisi* diye ünlenen belgeyi kaleme almak oldu. Basılıp, Fransa, Belçika, İspanya ve İtalya'daki tüm şubelere dağıtılan bu bildiride Bakuninistler, Enternasyonal'in tam üyeli toplantısı için acilen çağrı yapılmasını talep ediyor ve Genel Konsey otokrasisine karşı saldırılarını resmen başlatıyorlardı.

Eğer deneylerle binlerce kez doğrulanmış inkâr edilmez bir gerçek varsa (diyordu *Bildiri*) o da otoritenin, onu elinde tutanları yozlaştıran bir etki yaptığıdır... Genel Konsey üyelerinin fonksiyonları, birkaç bireyin özel mülkiyeti haline gelmiş bulunmaktadır... Onlar, kendi gözlerinde bir çeşit hükümet haline gelmişlerdir. Bu durumda doğaldır ki, kendi özel fikirleri onlara, Birliğin resmî ve tek kabul edilir doktrini olarak görünmekte, öte yandan, diğer grupların onlarınki kadar değerli olan farklı fikirlerinin ifade edilmesi de artık meşruluk taşımamaktadır. Onlara göre bu fikirler gerçek batınî fikirlerden ibarettir.

Çözüm, diye devam ediyordu *Bildiri*, Genel konseyin diktatörce iktidarını ortadan kaldırmak ve onu, Jura Federasyonunun federal komitesi gibi "haberleşme ve istatistikler için basit bir ofis" durumuna getirmektir.⁴⁴³

Kongre talebine artık daha fazla direnilemeyeceği açıktı. 1869 Eylül'ünden beri Enternasyonal'in genel Kongresi

⁴⁴³ Guillaume, *Internationale*, ii. 232-41.

yapılmamıştı. 1870 yılındaki Fransız-Prusya savaşı bir toplantıyı imkânsız hale getirmiş ve 1871'de Londra'da yapılan özel konferans, kongreye vekalet rolü oynamıştı. Eylül 1872'de bütünsel Kongre toplanmalı ve Marsistlerle Bakuninistler arasındaki kavga sorunu bir sona kavuşturulmalıydı. Bu ara dönem, her iki tarafından da kılıçlarını bilemesiyle geçecekti. Mayıs'ta, *Sonvillier Bildirisi*'nin şiddetli yanıtı üzerine Genel Konsey *Les Prétendues Scissions dans L'Internationale*^{*} başlıklı bir broşür yayımladı. Bu broşür Marx'ın kaleminden çıkmıştı ve Marx'ın en iyi polemiksel tarzını yansıtıyordu. Bakunin bundan, "bizi tehdit eden Demokles'in kılıcı" artık "bir kılıçtan, Marx'ın geleneksel silahı olan pislik yığınınna dönüştü" diye söz ediyor ve broşürde, "Marx'ın Genel Konsey üzerindeki feci dominasyonunun" yeni delillerini görüyordu. Bakuninist tarafta ise, vicdanlı Guillaume, ilk bölümü daha sonraki Eylül'de tamamlanan, anıtsal *Mémoire de la Fédération Jurassienne*'yi^{*} yazmaya girişmişti.⁴⁴⁴

s. 445

Gerçi, bu yoğun broşür yarışından daha önemlisi, her iki tarafın da yaklaşmakta olan Kongre'de gerekli oyu sağlama girişimleri idi. *Sonvillier Bildirisi*, yalnızca italya ve İspanya'da değil, Belçika'da da sempatiyle karşılanmıştı. Marx, Almanya ve Birleşik Devletler'deki, durumu belirsiz ve delege yollamaya güçleri yetmeyen şubelere başvurarak, onlardan, kendisine, güvenilir

^{*} Enternasyonal'deki Sözümona Bölünmeler, ç.n.

^{*} Jura Federasyonu Anıları, ç.n.

⁴⁴⁴ Guillaume, *Internationale*, ii. 294-6.

tarafklarına dağıtacağı boş vekâletnameler vermelerini istedi. Ne var ki, ulaşılan rakkam pek de güven vadetmiyordu. Marx, rakibini sadece oylamada yenmeyi değil, gözden düşürmeyi de tasarlıyordu. Kongre'de Bakunin'e karşı yürütülecek iddia, Marx'ın büyük çabalarla elde ettiği, esas olarak iki delile dayandırılacaktı.

Marx, başta gelen başarıyı İspanya'da elde etti. Enternasyonal içinde Bakunin tarafından kurulan gizli bir İttifak'ın varlığı kuşkusuz üzerine uzun zamandan beri akıl yürütüyordu ve bu örgütün gücünün farkındaydı, eğer bu örgüt var ise İspanya'daydı. Marx'ın kızlarından biri, Paul Lafargue adlı, Küba doğumlu bir Karaib Fransızı ile evlenmişti. Lafargue gayet güzel İspanyolca biliyordu ve İspanyolların arasına girebilirdi. 1871 sonunda Marx onu, bu ülkedeki durumu anlaması ve Bakuninistlerin orada yürüttüğü kampanyaya karşı durması için İspanya'ya yolladı. İsmi İspanyolcaya dönüştürerek Pablo Farga adını kullanan Lafargue burada oldukça önemli bir görev yerine getirdi. Madrid'de, kendisini, yaklaşmakta olan Kongreye delege olarak yollayacak Marksist bir Enternasyonal şubesi kurdu ve yalnızca İspanyol gizli İttifakı'nın tüzüğüne değil, aynı zamanda Bakunin tarafından İspanyol taraftarlarından birine gönderilen talimatları içeren bir mektubun kopyalarını ele geçirdi. Bu belgeler, Marx'ın, kuşklarının doğruluğuna inanması için yeterliydi ve artık Bakunin'e karşı davasını bütünüyle ispat etmesi mümkündü. Temmuz 1872'de Lafargue'nün İspanya'dan dönmesi üzerine, Genel Konsey, gelecek yılın 2 Eylül'ünde, Lahey'de Kongre çağrısı yaptı.⁴⁴⁵

⁴⁴⁵ Marx-Engels, *Sochineniya*, xxvi, 269, 276; Guillaume, *Internationale*, ii. 272-7, 289.

Lafargue'nin ele geçirdiği İspanya belgelerine ek olarak, Marx'ın cephaneliğinde başka bir silah daha vardı. Bakunin'in *Kapitali* Rusçaya çevirme çabalarını sona erdirmek üzere Neçayev'in Lyubavin'e tehdit dolu bir mektup yolladığı hikâyesi İsviçre'deki Rus kolonisine ulaşmış ve Utin de o zaman, yemeyip içmeyip bunu Marx'a yetiştirmişti. Artık karar anı yaklaşmaktayken, Marx bu mektubu hatırladı, eğer herhangi bir yolla mektubu ele geçirebilirse, bu, Neçayev'le işbirliği yaptığı kolayca düşünülebilecek olan Bakunin'e karşı etkili ve kahredici bir silah olacaktı. Marx, Rusya'dan, sadece Danielson adlı bir ekonomi öğrencisiyle mektuplaşıyordu. 1872 Ağustos'unun ortalarında Danielson'a mektup yazarak, Lyubavin'den suçlanan mektubu ödünç almasını rica etti. Bu, yerine getirilmesi oldukça zor görünen bir girişimdi. Ama başarılı oldu. Bakunin'in kendisine yaptığı muameleyi unutmayan Lyubavin mektubu yolladı ve Marx cebinde bu suçlayıcı belgeler olmak üzere rakibinin onun insafına kaldığını düşünerek, her zamankinden daha güvenli bir şekilde, muzaffer bir havada Lahey'in yolunu tuttu.⁴⁴⁶

s. 446

Bu olaylar olup biterken, Bakuninistler, kendi kamplarında meydana gelen bir gaftan, Marksistlerin manevra ve önlemlerinden daha fazla zarar görmüşlerdi. 1872 Ağustos'unun başında, Enternasyonal'in yirmi şubesi, bir İtalyan federasyonu oluşturmak amacıyla Rimini'de

⁴⁴⁶ Marx-Engels, *Sochineniya*, xxvi. 284; Guillaume, *Internationale*, iii. 13, 323.

bir kongre topladılar. İtalyanlar, son adamına kadar anti-Marksistti. Bakunin'e sıcak bir selâmlama mesajı gönderdiler ve yalnızca onun onaylayabileceği terimlerle Genel Konseyin tiranlığını suçladılar. Buraya kadar her şey yolunda görünüyor. Fakat, Bakunin için ne şanssızlıktır ki, bu ateşli İtalyanlar kendi güzel sözlerinin mantığına kapılarak oldukça ileri gittiler. Genel Konseyi otokratik iktidarından yoksun bırakmak üzere Lahey Kongresinde Bakuninistleri desteklemeye karar vermek yerine, derhal onunla olan bütün ilişkilerini kestiler, Lahey Kongresine delege yollamayı da reddettiler ve İsviçre'de Jura Federasyonu'yla işbirliği halinde acilen yeni bir anti-Marksist Enternasyonal kurulması yönünde oy kullandılar. Bu erken karar Bakunistleri büyük sıkıntıya soktu. Bu, yalnızca Bakunistleri yaklaşan Kongrede sağlam bir oy blokundan yoksun hale getirmekle kalmıyor, aynı zamanda Marksistlerin, Bakuninistlerin reform yapmaya çalışmayıp, Enternasyonal'i yıkmak istedikleri yönündeki her zamanki suçlamalarına büyük bir haklılık kazandırıyordu.⁴⁴⁷

s. 447

2 Eylül 1872'de Kongre, belirlendiği şekilde, Lahey'de, ironik bir vurguyla, Concordia* Hall adlı binada toplandı. Bakunin, yolculuk yapmak için çok yoksul ya da çok halsizdi. Fakat Marx ve Engels, durumun önemini takdir ederek, bir Enternasyonal Kongresinde ilk ve son olarak

⁴⁴⁷ Guillaume, *Internationale*, ii. 311-13.

* İroniye neden olan, "concord"un, İngilizcede "ahenk" anlamına gelmesidir. ç.n.

hazır bulunmuşlardı. Kongrenin ilk işi, delegelerin itimatnamelerini onaylamak oldu. Bu görevi üstlenen komitenin işi o kadar zor ve çekişmeliydi ki, tam üç günü aldı. Kongrede temsil ile ilgili kurallar ister istemez kesinlikten uzak ve esnekti. Farklı ülkelerde farklı koşullar söz konusuydu. Bazılarında, özellikle Fransa ve Almanya'da yasaların durumu düzenli bir formasyonu, Enternasyonal'in şubelerinin açıkça ilân edilmesini önlüyordu. Kongrede bizzat hazır bulunan altmış altı delegeden altmış dördünün delegelikleri kabul edildi. Bu delegelerin her biri, İtalya ve Rusya hariç, Avrupa'nın önemli ülkelerinden geliyorlardı (Utin Cenevre'den ayrılmış ve davayı bırakmıştı). Delegelerden dördü Birleşik Devletler, biri de Avusturalya'dandı. Almanların tümü ve daha belirsiz olmakla birlikte Fransız grubu da dahil delegelerin kırkı, sıkı Marksistti. Böylece Genel Konsey, çoğunluğu sağlamış oluyordu. Geri kalanlardan yalnızca Jura'dan iki delege, Guillaume ve Schwitzguébel ve dört İspanyol, söylemek uygun olur ki, Bakuninisttiler. İngiltere, Belçika ve Hollanda grupları da dahil, azınlığın diğer üyeleri Bakunin'in kişiliğine ya da doktrinine öyle pek büyük bir ilgi duyuyor değillerdi. Onların Bakuninistlerle paylaştıkları tek şey, Marx'ın otokrasisine karşı ayağa kalkmış olmaktı. Cenevre "Propaganda Şubesi"ni temsilen gelen Zhukovski, delegeliği reddedilen iki kişiden biriydi.

s. 448

Marx, Kongrede sağlam bir çoğunluk elde etmiş olmasına rağmen durum çok güven verici değildi. İtalya ve İspanya'da

devrimci hareket bütünüyle Bakuninistlerin eline geçmişti. İsviçre'de Jura Federasyonu açık bir isyan halindeydi ve Utin'in çekilmesiyle Marksistler savaştaki sürükleyici ruhlarını kaybetmişlerdi. Geçen on iki ay içinde muhalefet, Belçika, Hollanda ve -hepsinden kötüsü- Genel Konseyin bulunduğu İngiltere'ye yayılmıştı. Bu koşullarda, Marx'ın üstünlüğü, her geçen gün daha istikrarsız bir hal alıyordu. Politik koşullar, Genel Konseyi Fransa ya da Almanya'ya taşımayı önlüyordu; Enternasyonal'in kök saldıgı diğer bütün Avrupa ülkelerinde Bakuninist etki egemen durumdaydı. Marx, hızla ve uyarı yapmaksızın kararını verdi. Kongre, muameleleri yürütmek için normalde yeterliydi. Kongre, İttifak'ın Enternasyonal'e karşı giriştiği entrika iddialarını araştırmak üzere beş kişilik bir komite atadı. Proletaryanın politik eyleminin önemini tekrarladı. Bakuninistlerin, Genel Konseyin "haberleşme ve istatistikler için bir merkezî ofise" dönüştürülmesi önerisini önemli bir çoğunlukla reddetti ve Konseye, isyankâr şubelerle ilgili olarak sahip olduğundan bile daha büyük bir disiplin uygulaması için daha geniş iktidar yetkileri ihsan etti. Derken, Kongrenin son günü Marx, sürprizini ortaya attı. Genel Konseyin Londra'dan taşınmasını ve New York'a yerleşmesini önerdi. Birleşik Devletler'de, Bakuninist tehlikeden her halükârda yeterince uzak olunacak ve Konsey, iktidarsız olsa bile, en azından ortodoks kalacaktı. Bu öneri, anti-Marksist saflarda olduğu gibi Marksist saflarda da büyük karışıklığa yol açtı. Ters yönde verilen oylar nedeniyle karar küçük bir çoğunlukla kabul edildi. Altı Bakuninist oy kullanmadı. Aslında Bakuninistler, bu kararlar ne bir şey kazanıyor, ne de kaybediyorlardı. Marx,

Enternasyonal'i öldürmüş, ama onlardan da kurtulmuştu.⁴⁴⁸

Gündemin bundan sonraki maddesi İttifak'a yöneltilen suçlamalarla ilgiliydi. Bir Alman, üç Fransız ve bir Belçikalı delegeden oluşan komite, bu nazik görevi tarafsız bir şekilde yerine getirdi. Komite, İspanya'dan alınan belgeleri sunan Engels'i ve Genel Konseyin üyelerinden bazılarını dinledi; diğer yandan, Guillaume, Schwitzguébel, Zhukovski ve dört İspanyolu da dinledi. Tanıklıklar çelişkiliydi ve fazlasıyla karışık. Belgelerinden güç alan Engels, Bakunin'in, ilkeleri Enternasyonal'inkilere karşı olan gizli bir İttifak kurduğunu ve bu İttifak'ın yalnızca açık İttifak'ın dağıtılmasından sonra değil, şu ana kadar da var olmaya devam ettiğini ileri sürdü. Guillaume, gizli İttifak'a ilişkin tüm bilgileri reddetti. İspanyollar gizli bir İttifak'ın varlığını kabul ettiler, ancak kendilerinin artık onun üyesi olmadığını açıkladılar.

s. 449

Problem, davanın durumu hakkında daha geniş bir bilgiye sahip olan ve Lahey komitesi üyelerininkinden daha derin bir görüşe sahip adamlarla çözülebilirdi. Komite'nin - Belçikalı üye muhalefet etmişti - Kongreye sunduğu rapor körce bir naiflik içindeydi ve konuya vakıf değildi. İlk iki karar ispatlanmaktan uzaktı. Birinci olarak, kuralları Enternasyonal'in kurallarına bütünüyle karşı olan gizli bir İttifak'ın var olduğu açıklanıyordu; ikinci olarak, kuralları Enternasyonal'inkilerden farklı olan İttifak adlı bir topluluğun Bakunin'ce

⁴⁴⁸ Guillaume, *Internationale*, ii. 321-43.

kurulmaya teşebbüs edildiğinden ve belki de başarıyla kurulduğundan söz ediliyordu. Bu sonuçlar eksik ve zayıftı. Bu sonuçların en güçlü dayanakları, komitenin elindeki, Lafargue'nün ele geçirdiği belgelerle birlikte, İspanyolların artık herhangi bir gizli örgüte üye olmadıklarına ilişkin beyanlarıydı. Üçüncü sonuç farklı karakterdeydi. Bu karar, Komite'nin referans verdiği ilişkilerin ötesine geçmiş gibi görünüyordu, çünkü İttifak'la ilişkiler konusuyla ilgili hiçbir şey söylemiyordu. Fakat en azından net ve güçlü bir ifadeye sahipti. "Bakunin, bir başkasının servetine tamamen ya da kısmen el koymak amacıyla hileli yöntemler kullanmış - entrikalar çevirme yoluna gitmiş - ve ayrıca daha önce verdiği sözü yerine getirmemek için bizzat ya da ajanları aracılığıyla tehdide başvurmuştur." Ayrıntı verilmemiştir, ancak ima edilenin Neçayev'in mektubu olduğu açıktır. Varılan bu sonuçlar temelinde Komite, Bakunin'in Enternasyonal'den atılması (fakat raporda başvurulmuş terimler yalnızca bir taleple sınırlıdır, eyleme geçilmesine ilişkin bir tavsiye söz konusu değildir) tavsiyesinde bulunmaktadır; bundan sonraki diğer bir tavsiye ise, Guillaume ve Schwitzguébel'in, "hâlâ İttifak adlı topluluğa dahil oldukları" gerekçesiyle ihraç edilmeleridir - komite varlığı ileri sürülen topluluk hakkında "yeterli delil olmadığı"nı da açıklamaktadır. İspanyol delegeleri için verilecek kararın ise ertelenmesi tavsiye edilmektedir.

s. 450

Allahtan ki, bu garip belgenin Arap saçına dönmüş yumağını çözmek o kadar zor değildir. Gerek Guillaume, gerekse Marx,

birbirlerini doğrulayan, makul açıklamalar bırakmışlardır. Çarşamba akşamı atanan Komite, raporunu Cumartesi akşamı Kongreye sunmuştur. Cumartesi günü öğleden sonra, Komite tüm suçlananları ve Engels de dahil Genel Konseyin birçok üyesini dinledikten sonra, Guillaume, raporu sonuç olarak imzalayan üç komite üyesiyle (biri Komiteden çekilmiş, beşincisi ise muhalefet etmiştir) karşılaşmıştır. Onlar, Guillaume'ye, "ciddi bir sonuca " varamadıklarını söylemişlerdir. Bu rastlaşmayla, aynı akşam raporun sunulması arasındaki zamanda, komite son tanık olarak Marx'ı dinledi. Üç ay sonra Marx, Danielson'a, Komiteye, Neçayev'in Lyubavin'e yazdığı mektubu "tam bir sessizlik ortamında ve mektubun yazıldığı kişinin adını vermeksizin" okuduğunu ve "mektubun görevini yerine getirdi"ğini yazıyordu. Açıklama önemliydi. Marx, son ana kadar sakladığı kozunu, bu konu dışı, ama yıkıcı mektuba saklamıştı. O, Bakunin'in politik zeminde suçlanmasını tercih ederdi. Her zamanki taktiklerine uygun olarak, geri planda kalmayı ve komitenin önüne şahsen çıkmamayı tercih ederdi. Fakat Cumartesi gününün öğleden sonrasındaki bu kritik anda, aynı Guillaume gibi, komitenin "ciddi bir sonuca varmadığını" öğrenmiş olmalıydı; rakibi kaçıp kurtulmasın diye, son kozunu oynamaya ve tüm kişisel ağırlığı ile kavganın içine atılmaya karar vermişti.

Bu akıl yürütmeler, ünlü raporu tahlil etmeyi kolaylaştırmaktadır. İlk iki madde, muhtemelen komite Marx'ı dinlemeden kaleme alınmıştır. Bu maddeler, komite üyelerinin Cumartesi öğleden sonra söyledikleri ciddi sonuçlardan uzaklığı yansıtmaktadır. Sahtekârlık ve tehdit suçlamalarını içeren üçüncü madde ise, kabul edildiği gibi, Marx'tan esinlenmenin

ürünüdür. Üçüncü maddeyi takiben Bakunin'in ihracının ve birinci maddeyle gelişir bir biçimde Guillaume ve Schwitzguébel'in ihracının salık verilmesi, keza Marx'la yapılan görüşmenin sonucu olsa gerektir. Böylece belgenin karışık karakteri net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İlk iki madde, komitenin kendi çalışmasının, raporun geri kalanı ise Marx'ın etkisinin ürünüdür. Raporu alan Kongre, derhal oylamaya geçerek büyük bir çoğunlukla Bakunin ve Guillaume'nin Enternasyonal'den ihraçlarına karar verdi. Bu infazlar, Kongrenin kana susamışlığını tatmin etti ve Schwitzguébel'in ihracı çok az bir oy farkıyla reddedildi. Kongre - Birinci Enternasyonal'in tarihindeki son önemli olay - kapanışını ilân etti.⁴⁴⁹

*

*

*

s. 451

Mihail Bakunin ve Karl Marx'ın adları ve doktrinleri, ondokuzuncu yüzyılın bundan sonraki döneminde devrimci hareketin gruplaşmalarındaki rakip baş rol oyuncularıydı. Bu gruplaşmalar çoğunlukla benzer etkiler altında gelişti. Her ikisi de Hegel temeline dayanıyordu. Her ikisi de devrimi pozitif ve negatif, tutuculuk ve gelişmecilik arasındaki Hegelci antitezin ürünü olarak düşünüyordu. Her ikisi de bir sonrakinin bir öncekini yıkması yoluyla yeni bir düzenin sentez halinde vücut bulacağına inanıyordu. Bu anlamda Marx, Bakunin'in şu

⁴⁴⁹ Guillaume, *Internationale*, ii. 343-51; Steklov, *M. A. Bakunin*, iv. 276; Marx-Engels, *Sochineniya*, xxvi. 302.

sözünün altına kesinlikle imzanını atabilirdi: "yıkma güdüsü, aynı zamanda yaratıcı bir güdüdür." Zamanın politik zorunlulukları (ve belki kendi mizaçları da) her ikisini de, yıkmayı, programlarının en önüne yerleştirmeye sevk etti.

Gerçi bu noktada, Hegel'i yorumlayışlarında yolları ayrıldı. Genç Hegelcilerle aynı yolda ilerleyen Marx, tam anlamıyla materyalist oldu, gelişmenin itici gücünü, sınıf çatışmasında ve sınıfsal ekonomik çıkarların çatışmasında gördü. Bakunin, *Almanya'da Reaksiyon* adlı ünlü makalesinde, Straus ve Feuerbach'tan öğretmenleri olarak söz etti. Fakat aynı makalede, tarihi, "özgür, kaçınılmaz olarak özgür bir ruhun gelişmesi" diye tanımlayarak pür Hegelci tarzı savunmuştur. Özünde bir Hegelci idealist olarak kalmış ve Genç Hegelcilerden, aşırı idealist ve bireyci Max Stirner'den etkilendiğinden daha az etkilenmiştir. Bakunin'in övgüsünü yaptığı mutlak özgürlük, yalnız Marx'ın özgürlüğünden değil (Marx'ta özgürlüğün anlamı, bir sınıfın üyelerinin diğer sınıfın üyelerinden özgürleşmesi değil, bir sınıfın diğer bir sınıftan özgürleşmesidir), aynı zamanda Batı liberallerinin özgürlüğünden de (Mill'in klasik açıklamasıyla, özgürlük özel bir dikkatle burjuvaziye bağlanmıştır) tamamen farklı bir karakterdedir. Bakunin'in özgürlük düşüncesi aşırı bireycilik analiziyle son bulur. Bu, o romantik doktrinin mantıkî sonucudur. Bu, aşırılıktan çekinmeyen ve doğasını bireysel özdayatmacılığın dışı vurumunda bulan bir mizaçla uyuşan bir sonuçtur. Bakunin, teoride, özgürlüğün en fanatik savunucusu ve yaşamında da olduğu gibi, en bütünsel bireyciydi.⁴⁵⁰

⁴⁵⁰ *Sobranie*, ed. Steklov, iii.128, 146.

Bireycilik, Bakunin'in sosyal ve politik sisteminin ve Marx'a karşı muhalefetesinin özü olarak kaldı. Düşüncesi, 1867'den sonra önemli değişikliklere uğradıktan sonra bile kusursuz bir tutarlılıkta değildi. Bir paragrafta, özgür iradeyi reddediyor, kötülük ve erdemin, "doğa ve toplumun birleşik eyleminin mutlak ürünü olduğunu" (gerçi "doğa" sözcüğünün buradaki sunuluşu bu makaleye özgü gibidir) söylüyordu. Genellikle, onun, Rousseau'nun, insan, sosyal ve politik otoriteler tarafından baştan çıkarılmadıkça doğa olarak erdemlidir hipotezini kabul ettiği söylenir. Daha ilkel insan, bu ideale daha yakındır. Modern dünyada en ilkel güçler, proletarya ve köylülüktür. Bu "sağlam, barbar unsurlar" toplumun kurtarıcısı rolünü üstlenmişlerdir. Şu da önemlidir ki, o, en sıcak umutlarını, bu sınıfların daha az uygarlaşmış Avrupalı üyelerine, Rus köylülüğüne bağlamıştır. Marx gibi Bakunin de devrimin şiddetle geleceğine inanıyordu. Fakat Marx, örgütlü devrime, eğitilmiş ve disipline olmuş sınıf bilinçli proletaryanın liderlik edeceğine inanırken, Bakunin inancını bir köylü ayaklanmasına ya da şehir ayaktakımının kendiliğinden, öfkeli bir başkaldırısına bağlamıştı.

İşte o zaman Fransa'yı *anarşi* kurtaracaktır (diye yazıyordu 1870 sonbaharında). Kırlarda ve şehirlerde kitlesel anarşi zincirlerinden boşansın, düşmanlarını olduğu gibi Prusya'yı da yıkıp mahveden yuvarlanan bir çığ gibi devleşsin.

O (özellikle Neçayev'le birlikte olduğu dönemde) "kötücül tutkulardan, sosyalist tutkulardan" ve hedefe varmak için her şeyin

mubah olduğundan söz etmekten hoşlanırdı. Fakat eğer haklı çıkma çabası içindeyse, kafasında bulunan, yıkmanın aynı zamanda yaratıcılık olduğu, "kötücül tutkunun" özünde iyicil olduğu gibi daha mantıkî düşünceleri ileri sürebilirdi. Onun hedefi, bir gözlemcinin belirttiği gibi, "temeldeki öfkeyi ayağa kaldırmak"tı. Kendisi son derece kibar, nazik bir insandı ve olağanüstü bir çabayla kendinden bile koptuğu anlar vardı. Devrimciler, demişti bir keresinde Postnikov'a, "kan dökmek istemezler, eğer yayınlarında kan dökmekten söz ediyorlarsa, bunu sadece monarşiyi korkutmak, teslim olmaya zorlamak için yaparlar."⁴⁵¹

s. 453

Onun Devlete düşmanlığı, doğrudan bireyin insanî doğasına inançtan geliyordu. "Otoritenin tüm uygulamaları alçaltıcıdır ve otoriteye her boyun eğiş, aşağılanmadır" demiştir. "Her devlet, her teoloji gibi, insanın temel olarak kötü ve günahkâr olduğunu farzettikinden" devleti, "insanlığın en berbat, en sinik ve en bütünsel inkârı" olarak görür. Bu onun bireyciliğinin temelidir ki, Marx'ın komünizmiyle aynı sonuca çıkar. Marx teoride (o da Bakunin gibi Fransız ütopyacı sosyalist okulundan geçtiği için) Devletin bir gün ortadan kalkacağına inanır. Fakat Bakunin, Devletin ilgasının Marx'ın sisteminde hayatî bir rol oynamadığını farketmekte haklıdır. Marx, Devlet makinesini ele geçirmek istiyordu, yoksa yıkmak değil. Marx'ın politikası, bireyi "yukardan" - devlet aracılığıyla,

⁴⁵¹ Bakunin, *Euvres*, v. 160; *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 283; Bauler, *Byloe* (Temmuz 1907), s.77_9 Kantor, *V Pogone*, s.50.

Bakunin ise tek gerçek kurtuluşun "aşağıdan" geleceğini düşünüyordu - "kurtarmak"tı. Bakunin kurtuluşu yıkım ve dağılmada ararken, Marx'ın düzenli işleyen aklı bunu yaz ortası çılgınlığı olarak görmektedir. Marx disiplin ve bütünleşme ararken, bunlar Bakunin'e özgürlükle hiçbir ilgisi olmayan şeyler olarak görünür. Bakunin'e göre özgürlük, "Devletin yüksek koruyucu eylemiyle" getirilemez. O, Marx'ın ideal toplumunu, bir keresinde Weitling'in de kullandığı şu sözlerle tanımlar: "yüksek maddî hedefleri izleyen ve hayatın ruhsal yanı hakkında hiçbir şey bilmeyen, hep birlikte zora dayanarak sevk edilen bir hayvan sürüsü."⁴⁵²

Bakunin'in Devleti bütünüyle reddetmesinin doğal sonucu, devrimi gerçekleştirecek bir araç olarak politik eylemi reddetmesidir. 1848 başarısızlığı onu devrimin politik değil, toplumsal olması gerektiğine ikna etmiştir. Hem Marksistler, hem de Bakuninistler yeni bir toplumsal düzen isterler. Fakat yöntem konusunda temelden ayrılırlar.

s. 454

Komünistler (diye yazıyordu Bakunin son yıllarında) devrimin, işçi sınıfının, özellikle şehir proletaryasının politik gücünün örgütlenmesi ve gelişmesiyle başarılacağını hayal ederler... Diğer yandan, devrimci sosyalistler... bu hedefe yalnızca şehirlerin ve kırların proleter kitlelerinin politik olmayan, sosyal ve bu yüzden de anti-politik gücünün örgütlenmesi ve gelişmesiyle ulaşılabileceğini düşünürler.

⁴⁵² Bauler, *Byloe* (Temmuz 1907), s.77; Bakunin, *Euvres*, i, 150, 158; *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 298; Guillaume, *Internationale*, ii. 160; *Sobranie*, ed. Steklov, iii. 223.

Kesinlikle belirtilmelidir ki, politik kurumları yıkmada politik araçları kullanmanın elbette hiçbir mantığı yoktur; öte yandan, bu konuda Bakunin, başka konularda da olduğu gibi, kusursuz bir tutarlılık içinde değildir. 1868'de, bir Fransız gazetesi için yazdığı bir mektupta politikaya katılmaktan çekinen Fransız sosyalistlerine, kolayca politik korkaklıkla yorumlanabilecek biçimde saldırmaktadır; Gambuzzi ve Fanelli de dahil, İtalyan taraftarlarından en yakın bazıları İtalya parlamentosunun üyeleri olmuşlardır. Fakat kendi pratiğinde ve kendi içsel düşüncesinde Bakunin hiçbir zaman yalpalamamıştır. Proudhan'la birlikte o da tüm hükümet sistemlerinin kötü olduğuna ve yıkılincaya kadar boykot edilmeleri gerektiğine inanmıştır. 1848'den itibaren burjuva demokrasisi onun tarafından özellikle aforoz edilmiştir.⁴⁵³

Gerçi aşırı bireyciliğin birden çok yüzü vardı. Bir yönüyle bütünsel bir anarşizme varıyorsa, diğer yönüyle de bireyci mutlakçılığa işaret ediyordu. Bireyciliğin filozofu Stirner sonunda bir anarşist olarak değil, bir solipsist* olarak öldü. Bakunin'in Peter ve Paul Kalebentinde, önce Çara, sonra da Muravyev'e devrimci diktatörlük önerdiği zaman içine gömüldüğü fantastik rüyaların geçmişte kalmış sapmalarını ortadan kaldırmak yeterli değildi. Bakunin'in inatçı ve zorba karakterine temsili hükümet ne kadar aykırı düşüyorsa, mutlak diktatörlük de o kadar uygun düşüyordu. Bir halk liderinin oynayacağı rolü oynama yönündeki her türlü hedeften feragat ederken gerçekten de samimidir.

⁴⁵³ Guillaume, *Internationale*, ii. 161; *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 145.

* Tekbenci, ç.n.

Bana diyorsun ki (diye yazıyordu Albert Richard'a) sosyalizmin Garibaldi'si olamaz mıyım? Garibaldi olmak ve böyle bir grotesk rol oynamak umurumda değil. Arkadaşım, öleceğim ve beni kurtlar yiyecek, fakat idealimizin zafere ulaşmasını istiyorum. Benim istediğim, insan kitlelerinin tüm otoritelerden ve şimdinin ve geleceğin tüm kahramanlarından kendilerini gerçekten kurtarmalarıdır.

s. 455

Fakat İttifak'la ilgili tasarımlarında olduğu gibi bu ideallerde de aynı karışıklık söz konusudur. Bakunin, "insan kitleleri" için aşırı anarşizme sürüklenip bireysel özgürlüğü övmektedir. Devrimci parti için "bireyin mutlak silinişini, gönüllülüğü, kolektif örgütlülük ve eylemi" arzu etmektedir ve teoride olmasa da pratikte kendini devrimci partinin diktatörlüğüne adamaktadır. Marx, bir noktaya doğru bir şekilde dikkat çekerek, "onun kafasında anarşi her halükârda yalnızca tek bir fikir olarak yer etmiştir, o da birinci rolün kendisine verilmesidir" diye yazabilmiştir. 1869 başında Enternasyonal Kardeşlik'teki başkaldırı, açıkça onun diktatörce yöntemlerince teşvik edilmiştir. Bakunin'in sistemindeki temel uyumsuzluk, evrensel bir sevgi rejimini, sınıf nefretiyle yaratacağını umut eden Marx'ın temel uyumsuzluğuyla kıyaslanabilir. Bakunin, dünyada anarşizmin kurucularından biri olarak bilinir. Ama, onun seçilmiş ve sıkı bir şekilde örgütlenmiş, yalnız ortak fikirlerde bir araya gelinen değil, aynı zamanda mutlak devrimci diktatörlüğe kesin bir şekilde boyun eğilen bir devrimci parti fikrinin ilk mucidi olduğu pek az hatırlanır.⁴⁵⁴

⁴⁵⁴ *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 259-60; Marx-Engels, *Sochineniya*, xxiv. 241.

Ne Mihail Bakunin, ne de Karl Marx, ölümlerinden sonra devrimci prensiplerini dünya çapında pratiğe uygulama isteğinde olan herhangi bir enternasyonal örgüt bırakmışlardır. Lahey Kongresinden sonra ana yapıdan bölünen muhalif "Enternasyonaller" de, beş yıldan fazla yaşayamamıştır. Şu ya da bu ölçüde örgütlü, ama hiçbir yerde güçlü olmayan Marksist ya da Bakuninist gruplar, Büyük Britanya hariç Avrupa'nın bütün önemli ülkelerinde var olmaya devam etmişlerdir. Bu durum, gelecekteki devrimcilerin, Marksistlerin mi, yoksa Bakuninistlerin mi bayraklarını yükseltecekleri konusundaki kehanetleri kışkırtmıştır. Fakat Marx, rakibine karşı müthiş bir avantajdan yararlandı. o, takipçilerine net ve dogmatik bir yapısal doktrin bırakmıştı. Aslında büyük eserini bitirememişti. Fakat kendisi hayattayken basılan birinci cilt, öğretisinin en gerekli bölümünü içeriyordu ve o, Engels gibi, kendisinden geriye kalan iki cildin notlarına edebî şeklini verecek yetenekli bir editöre sahipti. Bakunin'in öğretisi, bir çoğu özel durumlar ve amaçlar için planlanmış, çoğu bitmemiş ve hemen hemen hepsi nihaî bir revizyonla (eğer Bakunin her şeyi gözden geçirmişse) ortadan kaldırılması gereken tutarsızlıklar ve belirsizlikler içeren bir seri makale, deneme ve broşürden oluşuyordu. Bakunin'in talihsizliği, çağdaşları üzerindeki etkisinin, konuşmaya ve kişisel ilişkiye dayanan ender rastlanan bir yetenekle sağlanmış olmasıdır. Onu yaşamında tanımış olanları her zaman etkilemiş olan o müthiş gücü gelecek kuşaklara aktarmak elbette mümkün değildi.

Bakunin'in tarihteki etkisi Marx'inkinden kıyaslanmayacak ölçüde zayıftır ve kesin bir değerlendirmesini yapmak zordur. Rusya'daki devrimci çevrelerde Bakunin'in adı saygıyla anılır. Ancak sosyalist harekette Marksist sosyal demokratlarla bölünen Sosyal-Devrimciler Bakuninist değildirler. Ruhça kesinlikle Bakunin'e Marx'tan daha yakındırlar. Kahramanca güdülere felsefî teoriden daha fazla önem verir, devrimin seçilmiş kararlı komplocular kesimi tarafından gerçekleştirileceğine inanırlar. Fakat anarşizm akidesini kabul etmezler, monarka ve bakanlarına - Bakunin bunu önermemiştir - suikast yapılması gerektiğini savunurlar. En ünlü temsilcileri Tolstoy ve Kropotkin olan Rus teorik anarşistler okulu, anarşizmi, Bakunin'i irkiltecek bir doktrin olan direnmeme doktrini ile birleştirme eğilimindedir. Bakunin'in düşüncesi, etkisinin diğer Avrupa ülkelerine göre daha sürekli olduğu kanıtlanmış olan İspanya'da en etkili ve en şiddetli devrimci akide olarak yerini almış ve 1936'da patlak veren İspanya İç Savaşı arifesinde bile işçi hareketinin en güçlü kanadının kabul gören doktrini olmuştur. İtalya'da, Bakunin'in ölümünden yıllar sonra da, işçi hareketi anarşizmle derin bir alışveriş içinde olmaya devam etmiştir. Fakat İtalyan devrimci teorisindeki bireyci gelenek anarşizmde değil, devrimci diktatörlükte son bulmuştur. Eğer Bakunin İtalya tarihinde yer alacaksa, Faşizmin bir veçhesinin karanlıkta kalmış atalarından biri olarak yer alacaktır. Zeki bir politika teorisini, Bakunin'in Sibiry'a'da Muravyev'e hamlettiği "akılcı" ama "demirden" diktatörlükle, Faşist Devlet arasındaki tuhaf çekimi izleyebilir ve Karl Marx ile Mihail Bakunin arasındaki mücadelenin en son tarihi ifadesini, modern proletarya ile Faşist

diktatörlükler arasında bulduğunu ileri sürebilir.

s. 457

Gerçi Birinci Enternasyonal'i bölen tartışma, devrimin iki rakip teorisi arasındaki tartışmadan çok daha evrensel bir konuyu temsil ediyordu. Bu, insan ruhunun karşıt ve bütünleyici tezahürleri arasındaki zıtlıktı. Marx, insana, devlet adamı ve yöneticinin gözleriyle bakıyordu. Onun işi bireyle değil, kitleyle idi. Devrimci teori ve pratiğe, o zamana kadar hükümetin yetkisinde olan düzen, yöntem ve otoriteyi getiriyor, böylece devrimci Devletin temeline disiplini koyuyordu. Bakunin ise, bir hayalci ve bir peygamberdi. Kitleyle değil, bireyle, kurumlarla değil, ahlâkla ilgiliydi. Yaşamı, somut bir sonuç elde etme açısından kısırdı. "Onun tüm hayatı" diyordu arkadaşı Vyruhov, "Sisyphus'un rolünü oynamakla, sürekli olarak sonuçta omuzlarına çöküp zerresi kalmayan politik ve toplumsal devrimler hazırlamakla geçmiştir." Yine de Bakunin'in karakter ve amacının başarı idealine yabancılığı dikkate alındığında başarısız olduğunu söylemek zordur. Bir keresinde Reichel ona, tüm planlarını gerçekleştirmeyi başarsa ve her şeyi hayal ettiği gibi yaratsa ne yapardı diye sormuştur. "O zaman" diye cevap vermiştir Bakunin, "derhal her şeyi yıkıp alt üst etmeye ve yeniden yapmaya başladım." Bakunin, özgürlük ruhunun, tarihteki en tam tesessüs etmiş halidir - o özgürlük ki, ne aşırı serbestlik, ne de kapris onun dışındadır, insan kurumlarına hoşgörü göstermez, gerçekleştirilmemiş ve gerçekleştirilemeyecek bir ideal olarak kalır, ama insanlığın en yüksek arzularının ve

dışavurumlarının zarurî bir parçası olarak
hemen hemen evrensel olarak hissedilir.⁴⁵⁵

s. 459

VI. Kitap

Son Yıllar

*"Tek bir teselli var: ölümün yakınlığı. Çan
çalmaya başladı - çan kulesinden çıkmanın
zamanıdır."*

BAKUNİN'den OGAREV'e

(11 Kasım 1874)

s. 461

32. Bölüm

⁴⁵⁵ Vyruhov, *Vestnik Evropy* (Eubat 1913), ss. 48-9;
El, *Severnyi Vestnik* (Nisan 1898), s. 179.

Son Projeler

Bakunin'in bireysel yaşam öyküsü 1871 yazında, malî koşullarının bir an için gözle görülür biçimde iyileşmesiyle aynı zamana rastlayarak baş aşağı gitmeye başlar. İyileşme kısa sürdü. Yeterli para olmaması nedeniyle *Kırbaçlı Alman İmparatorluğu*'nun ikinci bölümü basılamadı. Ekim 1871'de, günlükteki, yılın ilk aylarında görülen umutsuz ruh hali yeniden ortaya çıkmaktadır. 25 Ekim tarihli sayfanın girişinde "alış veriş için son on frank verildi" sözleri yer almaktadır. "Gelen hiçbir şey yok. Ne yapacağız? Elde kalan 3 frank 35 santim." 14 Kasım'da aile iki gün et yemeği yemedi ve kısa süre sonra mum ve yakacak odun da bitti. Şurası açıktı ki, o günlerde Bakunin'in kafasını, Marx'ın büyük bir hırsla ona atfettiği, Enternasyal'in dayanışmasına karşı entrikalar çevirmektense bu tür şeyler çok daha fazla meşgul etmekteydi.

Diğer ev içi sıkıntılar da kendilerini kısa sürede gösterdiler. 1 Kasım 1871'de, Antonia, hayatta kalan tek erkek kardeşinin Krasnoyarsk'taki ölümünü haber alınca, kocasının günlüğe yazdığına göre, "yarı yarıya kafayı oynattı." Ebeveynlerinin ve kız kardeşinin sağlığı konusunda mantık dışı bir korkuya kapılmıştı ve kocası "son kalan 25 frank"ı Krasnoyarsk'a telgraf çekmek için harcadı. Şimdi Antonia'nın acısı, dokuz yıllık ayrılıktan sonra, uzaktaki evini ve ailesinin hayatta kalan bireylerini yeniden ziyaret etme gibi dayanılmaz bir arzuya dönüşmüştü. O kış, plan ve hazırlıklarla geçti. 1863 yılı başında Londra'ya gelmek

üzere Premukhino'dan ayrıldığında Rusya'ya yeniden girmek istemeyeceğine söz vermesi gerekmişti. Fakat şimdi Rus Hükümeti onun Rusya'ya yolculuk yapmasının önündeki yasağı kaldırmıştı ve bu, belki artık Bakunin'in de ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya olmadığını düşündüren bir gönül rahatlığına yol açmıştı. 1872 yılı Haziran'ının son günü, Antonia, iki çocuğuyla birlikte, Rusya'ya gitmek üzere Lokarno'dan ayrıldı. Bakunin, onlara, 3 Temmuz'da son kez uğurlayacağı Basel'e kadar refakat etti. Günlüğüne, şu kısa ve duygulu notu yazmıştır:

3'ü. Ayrılık; Ne kadar zaman için? Bir yıl mı? Ebediyen mi? Antonia sabah 8.45'de Frankfurt'a doğru yola çıktı (bilet, Cassel tarikiyle Berlin'e).

s. 462

Ailesinden yoksun kalan yaşlı adam, Lokarno'nun yalnızlığına dönmeye dayanamazdı. Birkaç ay Zürih'te kaldı, bu göl kenti, otuz yıl önce Herwegh'le birlikte İsviçre'ye geldiğinde onun ilk dinlenme yeri olmuştu. Gerçi Zürih'i seçmesi duygusal anılardan değil, kısaca açıklanabilecek sebeplerden kaynaklanıyordu.⁴⁵⁶

1870 yazında Neçayev'le çatışma ve heybetli albay Postnikov'un altı ay sonra Rusya'ya dönmesi, Bakunin'in ülkesiyle olan bağlarının tamamen kopmasına neden olmuştu. İsviçre'deki Rus arkadaşları, elden ayaktan kesilmiş Ogarev ve tembel, yavaş akıllı Zhukovski, o kadar uzun zamandır sürgündeydiler ki, çağdaş Rusya hakkında hiçbir bilgileri yoktu. Ogarev'i Lyon yenilgisinden beri görmüyordu. Devrimci

⁴⁵⁶ Guillaume, *Internationale*, ii. 228-30, 301; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 325.

kuşağın en gençlerinden biri olup Bakunin'i geçen sonbahar ziyaret eden Zaitsev, sayıyı pek kabartmamaktadır. Bunların hepsi geçmişe aitti. Öyle görünüyordu ki, Bakunin, kendi ülkesinden ve dilinden insanlarla bir daha asla aktif politik ilişki kuramayacaktı. Fakat, hemen hemen bütün umutların söndüğü bir anda Rusyalı yeni bir gençlik grubu hayatına girdi ve 1872 yazında, yaklaşık iki yıllık bir aradan sonra, onu bir kere daha Rus devrimci entrikalar alanına sürükledi.

Bu yenilerin en önemlisi ve Bakunin'in kalbinde Neçayev'den kalan boşluğu doldurur gibi görüneni, ilk kez Cenevre'de, Neçayev olayının son günlerinde tanıştığı enerjik bir gençti. Gerçek adı Mihail Sazhin'di. Fakat Amerika'da bulunmuştu ve devrimci arkadaşlarınca tanındığı Armond Ross takma adını almıştı. Ross, artık enerjisi tükenmekte olan Bakunin üzerinde tuhaf bir büyülenme yaratan domine etme ihtirasına ve kararlı bir karaktere sahipti. Gizliliğin baştan çıkarıcı örtüsü Ross'un tüm hareketlerini içine alıyordu. Gizemli misyonlar için aylarca ortadan yok oluyor, sonra aniden ve önceden haber vermeksizin Londra'dan, (Komün sırasında bulunduğu) Paris'ten, Balkanlardan ya da hatta bir keresinde bizzat Rusya'dan çıkageliyordu. 1871-2 kederli kışı boyunca Bakunin'in en düzenli yazıştığı ve küçük borçlar aldığı kişi oydu. Bundan sonraki iki buçuk yıl boyunca, Bakunin'in yaşamındaki en güçlü kişi olarak kaldı.⁴⁵⁷

⁴⁵⁷ Ross, *Katorga i ssylka* (1926), No. 5, ss. 10-12, 18; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 325; Steklov, *M. A. Bakunin*, iv. 144.

Fakat Bakunin'in Rusya faaliyetlerini yeniden başlatan itki bir başka yerden geldi. 1871 yazında, katıldıkları politik gösteriler yüzünden Petersburg Üniversitesi'nden atılmış Holstein ve Oelsnitz adlı iki genç tıp öğrencisi, öğrenimlerine devam etmek üzere Zürih'e gelmişlerdi. Mart 1872'de, Holstein, Lokarno'ya geldi ve ünlü devrimci savaşıyı ziyaret etti. Takip eden ay, Oelsnitz, bir zamanlar Neçayev'le birlikte çalışmış, Peter ve Paul kalebentindeki cezasını yeni tamamlamış Ralli adlı genç bir öğrenciyle birlikte, Holstein'e katılmak üzere, gölün aşağı tarafındaki, birkaç saatte gidilen komşu Arona kasabasına geldi. Oelsnitz ve Ralli, Bakunin tarafından, Holstein aracılığıyla, ısrarla kendisini ziyaret etmelerini isteyen davetler almışlardı. Bakunin'in günlüğü, onların 22 Nisan 1872 günü geldiklerini kaydetmektedir.⁴⁵⁸

Bakunin yalnızdı, Antonia ve çocuklar, Mentona'ya, Mroczkowskileri ziyarete gitmişlerdi. Yalnızlığı, gelenleri daha da büyük bir iştihakla karşılamasına yol açtı. Yaklaşık iki hafta boyunca, genç Rus üçlüsü evin sürekli konukları oldular. Başlangıçta küçük bir engel ortaya çıktı. Ralli, masumane, Neçayev'le arkadaşlığından söz etti. Bakunin kızgın bir şekilde, Neçayev'le arkadaşlığıyla kendisiyle arkadaşlığı arasında bir seçim yapması gerektiğini, çünkü bu ikisinin hiçbir şekilde uzlaştırılamayacağını söyledi. Ralli, kendi anlatımına göre, yöntemlerini onaylamadığı Neçayev'le yeni bir şeyler yapmak konusunda özel bir isteğe sahip değildi. Fakat Bakunin'in ultimatomundan alınmıştı, ertesi gün Lokarno'yu terk edeceğini yüksek sesle duyurduktan sonra yatmaya gitti. Ne var ki, ertesi sabah, henüz yataktan kalkmamışken, "heybetli bedeni" Holstein ve

⁴⁵⁸ Steklov, *M.A. Bakunin*, iv. 205-6

Oelsnitz tarafından yanlardan desteklenen Bakunin, Ralli'nin odasına geldi, barış yapıldı, can sıkıcı Neçayev sorunu muhtemelen çözümsüzlüğe bırakıldı. Tek engel böylece ortadan kaldırılmış oluyordu ve Bakunin, üç ziyaretçisini "yeni kurulan Bakuninist anarşist gruba" kaydetti. Bakunin, bir kez daha yarı yarıya unutulmuş hazları tattı. Bir program ve tüzük kaleme aldı, bunları kendisine hayran dinleyicilerine okudu. Konuklar en sonunda oradan ayrılmaları gerektiğini söyleyince, son akşamı bundan sonra birbirleriyle sürdürecekleri mektuplaşmalarda kullanacakları gizli kodları saptamaya harcadılar. Bu "yeni kurulmuş grubun" İttifak'la ya da Enternasyonal'le ilişkilerinin ne olacağı gibi yararsız bir soruyu sormak bile gereksizdir. Ralli'nin, onların, Bakunin tarafından "Enternasyonal Kardeşlik topluluğuna ait" olarak görüldüklerine ve "yoldaşımız Ross'un aradaki bağlantıları kurma görevini yerine getireceğine" ilişkin açıklamalarını da çok anlamlı bulmak mümkün değildir.

s. 464

Ralli, Holstein ve Oelsnitz daha yeni gitmişlerdi ki, Zürih'ten, devrimci bir Sırp olan, Hvracanin adlı bir başka beklenmedik ziyaretçi daha geldi. Bakunin, 1848'den beri, Türkiye Slavlarının kurtuluşu konusunda ciddi bir şekilde düşünmemiştir. Fakat böyle büyüleyici bir yabancıyı büyük bir istekle dinlemiş, devrimci davada yer alan, baskı gören Slav kardeşlerini örgütleme kadim rüyası kafasında bir kere daha canlanmıştı. Sırplar, kafasında, doğal olarak daha az uzak anıları arasında yer etmiş olan Polonyalıları

harekete geçirdi. Lokarno'ya Polonyalı bir ziyaretçinin geldiğine ilişkin bir kayıt yok. Fakat 8 Haziran 1872 tarihinde, Bakunin günlüğüne, bir "Polonya programı" hazırladığını yazmış. Bakunin'in anılarının derinliklerinden çıkıp gelen geçmişin ruhu, çöküş yıllarına aldatıcı bir umut ışığı serpmiştir. Bu tür hedeflerin izi ancak Zürih'te sürülebilirdi. Artık Antonia da onu belirsiz bir zaman için terk ettiğine göre oraya çekilecekti.⁴⁵⁹

* * *

s. 465

Yetmişlerin başlarında, Rusya üniversitelerindeki devrimci ve radikallere uygulanan zulüm doruk noktasına ulaştı ve yüzlerce Rus öğrenci, kadın, erkek yurt dışına kaçtı. O dönem, üniversitesi çok ünlenen ve Cenevre'yle yarışta onu geçen Zürih bu genç mültecilerin sığınma cenneti oldu. Üniversitenin yakınındaki Oberstrasse, âdeta "Rusya'nın bir köşesi"ydi ve orada, diğer dillerden çok Rusça işitilirdi. Bakunin'in pitoresk figürü, çevresi kırmızı şeritli, geniş kenarlı hasır şapkasıyla, yazın bastırmasıyla kısa sürede o çevrelerde tanındı. Genç vatandaşlarının oluşturduğu bu topluluk ona oldukça sempatiyle yaklaştı. Her yerde devrim umudunun arzuyla dile getirildiğini işitti ve bütün bu atmosfer onun en tutkulu umutlarını harekete geçirdi. Bakunin, hiçbir zaman, Herzen gibi bu yükselen kuşağı hakir görüp reddetmemiştir. Bu genç devrimcileri, kendi çalkantılı gençliğindeki yoldaşların değerli ardılları

⁴⁵⁹ Steklov, M. A. *Bakunin*, iv. 206-7.

olarak selâmlamış, onlar tarafından, büyük bir istekle, kendilerine örnek olan bir yol gösterici olarak kabul edilmiştir. Zürih'e gelişinden kısa süre sonra, bir kısım taraftarıyla birlikte, züğürt öğrencilerin uğrak yeri olan bir pansiyona öğle yemeğine geldi. O sırada orada bulunan genç bir Rus kızı, bize, Bakunin'i sarıp sarmalayan o kahraman-savaşçı havasını canlı bir şekilde tasvir eden satırlar bırakmıştır:

Kapı ardına kadar açıldı ve devasa gövdesiyle Mihail Alexandroviç Bakunin girdi içeriye. Bir anda tam bir sessizlik oldu. Tüm gözler gayriihtiyarî onun üzerine çevrilmişti. Bütün dikkatleri üzerine çekmek onun için öyle alışılmış bir şey olmuştu ki, bu ısrarlı bakışlardan en ufak bir şekilde sıkılmadı ve rahat adımlarla sandalyesine doğru ilerledi. Orada bulunan herkesin dikkati onun üzerindeydi, kimse, peşinden gelmekte olan, Fransız, İspanyol, Rus ve Sırlardan oluşan maiyetinin farkında bile değildi...

Birinden bir diğerine dönüyor, en ufak bir çekinme hissetmeksizin bir bakmışsınız Almanca, bir bakmışsınız İtalyanca, Fransızca, İspanyolca konuşuyordu. Ancak yine de en uzun konuştuğu dil Rusçaydı... Bugün formunda olmalıydı, Moskova'da, Belinski'yle geçen gençlik günlerini anlatıyordu. Herkes onun sade, zarif anlatımını dinliyordu. Yalnız onun masasında değil, diğer masalarda da ağırbaşlı, saygılı bir sessizlik vardı. Bizim masada oturanlar da sessiz kaldılar, içlerinden sıkılmışlardı ama ağızlarını açmaya cesaret edemediler.

Yemeğini bitiren Bakunin, bu anıların yazarına dönerek sigara içip içemeyeceğini sordu. Modası geçmiş bu nezaket jesti, topluluğun daha modern üyelerini şok etti. Bakunin, oradaki hanımlardan birini şarap içtiği için kınayarak bu şaşkınlığı daha da ileri noktaya götürdü. Bir kadını içki ya da sigara içerken görmeye tahammül edemeyeceğini söyledi. Bu genç aydınlar, söz konusu kişi Bakunin - bunlar Premukhino geleneğinin son uyumsuz kalıntılarıydı -

olmasaydı, böyle bir şeyi katiyen hoş karşılamazlardı.⁴⁶⁰

s. 466

Bakunin, belki de hiçbir zaman böylesi büyük bir prestij ve hayranlıkla karşılaşmamıştı. Ancak, planladığı tantanalı projelerin hiçbiri gerçekleşmedi. Zürih'te kalışının ilk aşamasında Sırp Hvracanın'le birlikte oturdu. Zürih'e varışından üç gün sonra günlüğüne, "Slav şubesinin kurulduğunu" yazıyordu. Üç yıl önce, Neçayev'in büyük günlerinde, Cenevre'de, Bulgar devrimcilerinden bir heyeti kabul etmişti. 1870'de, Karavelov adlı bir Bulgar, Lokarno'daki ziyaretçileri arasındaydı. Ne var ki, Bulgarlar yeni bir şube olarak ortaya çıkmamış ve Zürih'te Sırp'ların en büyük grubu da Marksist olup uzaklaşmıştı. Girişim tek yanlı olarak Bakunin'den geldi. Bulgar şubesinin programı tamamen onun elinden çıkmıştı. Ralli, "az çok bilinçli üyelerin" sayısını tahmini olarak altı ya da yedi kişi diye vermektedir, muhtemelen bu küçük sayının içinde kendisi, Oelsnitz ve Holstein de bulunmaktadır. Bakunin bile bu şube hakkındaki ilüzyonlarını uzun süre sürdürememiştir.

Slavlar arasındaki çalışmalarımız için (diye yazıyordu şubenin kuruluşundan kısa süre sonra Ralli'ye) çekirdek görevi yapacak bir Slav şubemiz olmalı ve Zürih'te elimizin altında en iyi malzemeyi hazır tutmak zorundayız.

Bakunin'in kurduğu birçok örgütte görüldüğü gibi, Slav şubesi, onun iyimser hayallerinin dışında bir hayatiyet

⁴⁶⁰ Kropotkin, *Memoirs of a Revolutionist*, ii. 51; El, *SZevernyi Vestnik* (Nisan 1898), ss. 174-6.

gösteremedi. Bakunin'in varlığı ortadan çekilir çekilmez, hiçbir iz bırakmadan sönüp gitti.⁴⁶¹

Bakunin'in Polonyalılarla ilişkileri, farklı bir nedenden, aynı şekilde başarısız olmuştur. Zürih'te sekreterliğini Adolf Stempkowski adlı bir tabela ressamının yaptığı, oldukça aktif bir Polonyalı sosyal Demokrat topluluğu bulunmaktaydı. Bakunin, bu topluluğu, Jura Federasyonu'nun ve Enternasyonal'in bir şubesine dönüştürmenin muazzam bir fikir olduğunu düşündü ve bu topluluk için Bakuninist çizgide yeni bir program kaleme aldı. Tabii ki, kendisinin de yazarları arasında yer aldığı bir Polonya gazetesi çıkarılmasını da teşvik etti. Hatta gazete için yazdığı makaleye, kayıtsızca hoş bir jest yaparak, "Ne istiyorsanız onu haykırın" başlığını koydu, yazıya 1847 ve 1863'ün büyük günlerinde değer verilen bir tarzla girdi:

s. 467

Aristokratik Polonya, bir daha iflah olmaz bir şekilde yıkılıp gidiyor. Köylü, işçi, halk Polonyası bu ölümden doğacak... Fakat o, asillerin ayaklanmasıyla değil, bir köylü devrimiyle, tüm emekçi kitlelerin bir genel başkaldırısıyla kurtulabilir.

Ne yazık ki, 1847'de Polonya ile ilk ilişkilerini kısırlaştıran ve 1863 Polonya

⁴⁶¹ Guillaume, *Internationale*, iii. 301; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 249, 499-503; Ralli, *Minuvshie Gody* (Ekim 1908), ss. 158-9; Steklov, *M. A. Bakunin*, iv. 223-31. Bakunin'in Bulgar devrimcileriyle ilişkileriyle ilgili ikna edicilikten oldukça uzak kanıtlar Volkov tarafından toplanmıştır, *Chiristo Botev* (Sofya, 1921).

ayaklanmasındaki çabalarını zehirleyen o aynı kalıtsal zorluklar temel tarihi gerçeklerin amansız inatçılığıyla tekrarlandı. Aynı Paris'teki ya da Londra'daki ve Stockholm'dekiler gibi Zürih'teki Polonyalılar da "aristokratik Polonya'yı" gömmek ya da Polonya'nın kurtuluşunda sınıf refahının kurallarını uygulamak niyetinde değillerdi. Bakunin, Polonya'nın, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Litvanya üzerindeki "tarihi haklarını" reddedince ve "Polonya'nın yalnızca, halkın kendisini Polonyalı olarak kabul ettiği ve Polonyalı olmayı istediği yerde var olduğunu" açıklayınca, Polonyalılar protesto zamanının geldiğini düşündüler. Yeni gazete yayımlandı, ama ne Bakunin'in makalesini ne de programını yayımladı. Bakunin ve üç naibi, bu topluluktan çekilmekle kalmadılar, fakat gazeteye katkı olsun diye verdikleri 60 frankı da geri istediler, böylece bu ilişki de karşılıklı şikayetlerle son buldu. Bakunin üçüncü ve son kez şu dersi öğrendi ki, Polonya milliyetçiliği ile dünya devriminin yakın dost olmaları öyle kolay iş değildi. Polonya sorunu, aynı Türkiye Slavlarının sorunu gibi, ebediyen kafasından silinip gitti.⁴⁶²

1872 Ağustos'unun ortasında, Zürih Slav kolonisinin hayatı dramatik bir olayla noktalandı. İki yıldır hakkında herhangi bir şey duyulmayan Neçayev, İsviçre polisi tarafından Zürih'te ele geçirilip tutuklandı. Rus Hükümeti hesabına çalışan Polonyalı Stepkowski'nin ihanetine uğramıştı. Üç ay sonra Bakunin, Ogarev'e, Neçayev'in Zürih'te olduğunu kendisinin de öğrendiğini ve onu, bir aracı vasıtasıyla polisin izini bulduğu konusunda uyardığından söz etti. Neçayev, kibirle, "Bakuninistlerin kendisini Zürih'ten uzaklaştırmaya çalıştıklarını" söyleyerek

⁴⁶² *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, 332-40.

uyarını dikkate almadı ve kendisini ihbar edenin cennetinde polis gelip onu alıncaya kadar kaldı. Tutuklama sırasında Bakunin, Lahey Kongresi için delegelerini seçmek için Jura Federasyonu'nun konferansının toplandığı ve onların talimatlarını yazacağı Chaux-de-Fonds'a gitmek üzere yola çıkmıştı. Bern'de yolculuğuna ara verdi, o sırada Federal Meclis üyesi olan Gustov Vogt'dan, Neçayev'in iade edilmesini önlemesini rica etti. Girişim başarısızlıkla sonuçlandı. Daha iki yıl öncesinden İsviçre otoriteleri Neçayev'in politik sığınmacı değil, bir suçlu olduğunu kafalarına yerleştirmişlerdi, Ekim sonunda onu Rusya'ya teslim ettiler. Neçayev'in, Bakunin'in bir zamanlar acısını çektiklerine benzer kaderi, yaşlı adamın yüreğine dokunmuştu.

s. 468

Hiç kimse (diye yazıyordu Ogarev'e) onun yaptığı kadar, kasıtlı olarak yaptığı kadar bana zarar vermemiştir, yine de onun için üzgünüm. Az rastlanır enerjiye sahip bir insandı ve senle birlikte onu ilk tanıdığımızda, içinde yoksul, mazlum halkımız için bir sevgi ateşi yanıyordu, çağlar boyunca ezilen halk için gerçek bir acı çekiyordu... Evet mahvolup gitti.

Neçayev, Petersburg'daki yargılanması sırasında boyun eğmez bir meydan okuma tavrı takındı ve on yıl sonra Peter ve Paul kalebentinde öldü.⁴⁶³

Neçayev'in kaderi hâlâ tam olarak belli olmamışken, Zürih'e Lahey Kongresi'nin kararları ulaştı. Bu kararlar hiç de

⁴⁶³ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 340-41; Guillaume, *Internationale*, ii. 316; iii. 53; Kantor, *V. Pogone*, ss. 97-103.

beklenmedik şeyler değildi. Fakat Bakunin'le Guillaume'nin atılmaları, İttifak'ın suçlanması bazı dramatik karşı darbeler indirme talebini doğurmuştu ve Bakuninist güçler Zürih'te toplanmaya başladılar. Rimini Kongresi'nden bazı İtalyanlar zaten oradaydı ve 11 Eylül 1872 günü Lahey Kongre'sinde bulunmuş dört anarşist delege de geldi. Tartışmalar, bundan sonraki üç gün boyunca sürdü. Bakunin, bıkip usanmadan, günlüğüne bir diğer "gizli enternasyonal örgütün" kurulduğunu, tabii ki kendisinin kaleme aldığı tüzüğünün belirlendiğini yazdı. Fakat kamuya açık olarak, 15 Eylül'de, Jura'daki Saint-Imier'de, Guillaume ile Schwitzguébel'in de hazır bulundukları bir kongre toplanacaktı.

s.469

Kongre, belirlenen zamanda toplandı. Toplantıda, Zürih'ten, Bakunin'in yanı sıra beş İtalyan, dört İspanyol vardı. Diğer delegeler, Jura'dan Guillaume ile Schwitzguébel ve biri, anlaşılmaz bir şekilde, Enternasyonal'in iki Amerikan şubesini temsil etmek üzere üç Fransız mülteciydi. Delegeler oy birliği ile Lahey Kongresinin kararlarını reddettiler ve Enternasyonal'in özgür birliklerinin federasyonu olarak yapılandılar; kendilerini, Genel Konsey gibi bürokratik bir örgüt olarak değil, "dostluk, dayanışma ve karşılıklı savunma temelinde bir pakt" olarak tanımladılar. "Tüm politik iktidarların yıkılmasının proletaryanın ilk görevi olduğunu" cesaretle belirtip bu temel ilkeleri ayrıntıları ile açıklayan bir dizi kararı kabul ettiler. Böylece muhalif anarşist Enternasyonal güzelce ve gerçekten kurulmuş oldu. Bu kararlarda Bakunin'in etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Fakat

herhangi bir tartışma söz konusu değildi, alınan kararlar formel ve esinden yoksundu. İkinci akşam her şey bitmişti. Ziyaretçiler grup grup Zürih'e giderken, İtalyan ve İspanyollar da ülkelerine döndüler.⁴⁶⁴

Fakat yıllarca kendisine karşı yürütülen kişisel saldırılarla iyice duyarlı hale gelmiş Bakunin için Lahey Kongresi'yle hesap kapanmış değildi. Başka insanların mülkiyeti üzerine hile çevirdiğine ilişkin suçlama yanıtız bırakılamazdı. Saint-Imier'den Zürih'e dönünce Rus arkadaşlarını topladı ve onurunu korumak için bir protesto açıklaması kaleme almalarına yardımcı oldu. Açıklama, Sibirya'dan döndüğünden beri kendisine karşı sistematik bir şekilde sürdürülen uzun erimli "Marksist iftira" kampanyasını hatırlatıyordu. Bu kampanyanın son suçlamasının doruk noktasını oluşturduğu açıktı. İmza sahipleri, Bakunin'e karşı ileri sürülen yeni suçlalamanın ayrıntılarını, Neçayev'in içinde bulunduğu "talihsiz durumdan" dolayı tartışma olanağından yoksundular. Fakat inanıyorlardı ki, her dürüst insan, "böylesine çirkin bir entrika ve en temel adalet ilkelerinin böylesine pervasızca ihmal edilmesi karşısında" tiksinecekti; öte yandan Rusya'da, "Bakunin son derece saygı gören bir insandı ve iftiraya uğradığı gayet iyi bilinmekteydi." Bu açıklama, Ralli, Oelsnitz, Holstein ve Zürih'te yaşayan diğer Ruslar, Smirnov ile Lozan'dan özellikle bu amaçla gelmiş Ross tarafından imzalandı. Sonra Ogarev, Dzerov ve Zaitsev'in imzalamaları için Cenevre'ye gönderildi ve 4 Ekim 1872'de, Lahey Kongresinin kararlarını yayımlayan, Brüksel'deki *Liberté* gazetesine ulaştırıldı.

⁴⁶⁴ Guillaume, *Internationale*, iii. 1-10.

Keza, Jura Federasyonu'nun aylık *Bülten*'inde de yayımlandı.⁴⁶⁵

s. 470

Ne var ki, Bakunin'in kendini aklama tutkusu tatmin olmamıştı. "Marx, Utin ve onların Alman-Yahudi ortakları" tarafından yürütülen iftira kampanyasında, onun Bahmetiyev fonuna el attığı defalarca ileri sürülmüştü. Marx, Engels'e, belki de inanarak, Bakunin'e, Herzen'in servetinden, "yılda 25.000 franka varan propaganda fonu" sağlandığını yazmıştır. Bakunin, Ogarev'in, Bahmetiyev fonunu Neçayev'e teslim ettiği, Bakunin'in elinde bu fondan hiçbir şey bulunmadığı, hatta bu fon Neçayev'e teslim edilirken kendisinin orada olmadığı yönünde bir açıklama kaleme aldı ve Ogarev'den bunu tanıkların huzurunda imzalamasını istedi. Son nokta, kesinlikle gerçek dışıydı. Ama Bakunin, haklı bir öfkeye kapıldığı zamanlar belleği pek iyi çalışmazdı, Ogarev de artık sorumlu bir kişi olarak görülemezdi. Bakunin'in el yazısıyla kaleme alınmış ve Ogarev tarafından imzalanmış açıklama taslağı Ogarev'in evrakları arasında kaldı. Başka bir imzalı nüshanın Bakunin'e gönderilip gönderilmediğine, eğer gönderildiyse herhangi bir şekilde kullanılıp kullanılmadığına ilişkin hiçbir bilgi yoktur.

Rus dostların protestosu, Bakunin'in Zürih konukluğunun son kamusal eylemiydi. Bir hafta sonra, kış için Lokarno'ya döndü. Bir politik kampanyacı olarak yaşamak için çok yaşlı ve yorgundu, Lokarno, Zürih'ten daha sakin, sıcak ve ucuzdu. O sırada kendisi bunun farkında olmasa da, İtalyan

⁴⁶⁵ Guillaume, *Internationale*, iii. 12-13.

sınırındaki bu küçük göl şehrine çekilmek, politik alandan kesinlikle emekliye ayrılmak anlamına geliyordu. Marksist Enternasyonal ölmüştü. Saint-Imier Kongresi'nden çıkan alternatif örgüt ölü doğmuştu. Son Polonya deneyimi bir fiyaskodan da beterdi. Onun "Slav şubesi" resmen bir komediydi. Bir yıldan fazla bir zamandır pes etmemiş ve devrim davası için yürütülen hararetli faaliyetlerde hazır bulunmak için mücadele etmişti. Fakat bu son yıl ona acı ve beyhudedelikten başka bir şey getirmemişti.⁴⁶⁶

* * *

s. 471

Ekim 1872'den Eylül 1873'e kadar, Bakunin, Lokarno'da olaysız bir hayat yaşadı, önce Alberto del Gallo'yla birlikte kaldı, sonra, Zaitsev ve ailesi Lokarno'ya taşınınca, onların kiraladığı bir evin alt katında, *Kamçılı-Alman İmparatorluğu* eserinin ikinci bölümünü yeniden ele aldı, sonra yine bıraktı. İspanyol ve İtalyan taraftarlarla muazzam boyutta bir mektuplaşma içindeydi ve İtalyanlar onu sürekli ziyaret ediyorlardı. Fakat ilgisi hâlâ, esas olarak Rusya'ya ilişkin gelişmelerde yoğunlaşmıştı, Zürih'teki yaverlerinin giriştikleri işleri Lokarno'dan yönlendirmeye devam ediyordu. Tanınmış Rus mültecisi Peter Lavrov şehre geldiğinde, Bakunin'in oradan ayrılmasının üzerinden çok zaman geçmemişti. Lavrov, ellili yaşlarında bir matematik profesörüydü. 1867 yılında, teklikeli bir radikal olarak Petersburg'dan

⁴⁶⁶ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, ss. 341-3; Marx-Engels, *Sochineniya*, xxiv. 310.

sürgüne gönderilmiş, üç yıl sonra yurt dışına kaçıp Paris'e yerleşmişti. Lavrov, devrimci olmaktan çok, bir liberaldi. Fikirleri, Herzen'inkiler gibi, köklü bir eklektisizm içindeydi ve aşırılığa karşıydı. Onda, Herzen'in edebi dehası yoktu. Fakat başta gelen tutkusu bir yayıncı olarak Herzen'i taklit etmek ve Rus aydınlanma fikrinin organı olan *Kolokol* gibi başarılı olacak bir gazete çıkarmaktı. 1870 yazında, Mihail kısa bir an için kendi hesabına *Kolokol*'u yeniden canlandırmayı hayal ettiğinde, Lavrov'un bu girişime katılması üzerine başarısızlıkla sonuçlanan bir görüşmesi olmuştu. Zürih'in, geniş ve politik bakımdan aktif bir Rus kolonisine barınak olduğunu öğrenen Lavrov, 1872 Kasım'ında zemini yoklamak için şehre geldi.

s. 472

Lavrov, geldikten kısa süre sonra, bu sırada Zürih'te bulunan tüm genç Rusların dudaklarında Mihail Bakunin'in adı olduğunu farkettiler. Düzenliliğe alışık içgüdüleri anarşizmin herhangi bir izini taşımaktan uzaktı. Fakat bir zamanlar, yeterince radikal bulmayanların itirazları doğrultusunda programını yeniden yazmıştı. Şimdi de Zürih'teki sözü geçer Bakuninistlerle bir uzlaşmaya girmemesi için hiçbir sebep yoktu. Görüşmelerin ayrıntılarını, Ross, Ralli ve Lavrov'un birbiriyle çelişen raporlarından çözüp çıkarmak mümkün değildir. Zürih'le Lokarno arasında telgraflar gidip geldi ve Aralık'ta Ross, Lavrov'la işbirliği temalarını tartışmak üzere Bakunin'i ziyaret etti. Gazetenin politikası üzerine yazılacaklarda iki taraf da uzlaşmaya hazırdı. Fakat gazetenin yönetimi gibi daha can alıcı bir

sorunda bir türlü anlaşmaya varılamıyordu. Lavrov, ortak değil, yardımcı ve dergiye yazı yazacak birilerini arıyordu. Ross, Bakunin'in desteği karşılığında, yazı kurulunda bir yer talep etti. Bu noktada uzlaşma söz konusu bile değildi. 19 Aralık 1872'de, Bakunin, günlüğüne, memnuniyetle şöyle yazıyordu: "Ross'dan iyi haber: Lavrov'la kopulmuş."⁴⁶⁷

Bu hayal kırıklığına rağmen Lavrov gazetesini çıkarmayı başardı, gazetenin ilk sayısı 1873 Nisan'ında çıktı ve Zürih'teki genç Ruslar, Bakuninistler ve Lavrovistler olarak iki rakip fraksiyona bölündüler. Kavg, Rus kitapları kütüphanesinin sahipliği konusunda yoğunlaştı. Bakunin, savaşın kaderini tutkulu bir ilgiyle Lokarno'dan izliyordu ve 1873 Şubat'ında Ralli'ye yazdığı bir mektupta Lavrovist partinin esas olarak Yahudilerden, Asyalılardan, casuslardan ve "böylesi kuşkulu kişilerden" oluştuğunu ima ediyordu. Bakunin, eskiden beri Lavrov'un bir budala olduğunu düşünürdü, şimdi ise onu hınzırın biri olarak görüyordu. Nisan'da, Sokolov adlı, öfkeli ve ayyaş genç Bakuninist, bir zamanlar Bakunin'in taraftarı olan, ama şimdi Lavrov'un sekreterliğini yapan Smirnov'la yumruk yumruğa geldi. Bir kamusal skandal patlak verdi. Zürih'teki Rus kolonisinin çoğunluğu Smirnov'un yanında saf tuttu ve azıllı Bakuninistlerin kantondan çıkarılması için otorilere sözlü olarak başvuruldu. Ross tarafından derhal Zürih'e çağırılan Bakunin, Smirnov'un evinde kalan Lavrov'u ziyaret etti. Orada bulunmayan Ross'a göre, Lavrov'un gazetesine katılmayan Bakuninistlerle ilgili olarak birbirlerine serzenişte bulundular ve Bakunin, Lavrov'un

⁴⁶⁷ Guillaume, *Internationale*, iii. 52-4; Ross, *Katorka i Ssylka* (1926), No. 5, 14-15; Steklov, *M. A. Bakunin*, iv. 233, 244-52.

kafasındaki "esneklikle" alay etti. Muhalif fraksiyonların sözde liderleri arasındaki toplantı, rekabeti geçici olarak yatıştırmış gibiydi. Fakat bu yatışma, Lavrov ve Bakunin gibi, birbirine bu kadar antipatiyle yaklaşan bu iki kişi arasında dostça duygular yaratamadı. Lavrov'un kendinden memnun bilim adamlığı, muhtemelen Bakunin'in ateşli, düzensiz retoriğinden etkilenmemiştir. Bakunin ise, Lavrov'un kibirli ve sıkıcı bir bilgiç olduğunu düşünüyordu.⁴⁶⁸

s.473

Gerçi Bakuninist partinin Zürih'teki nihaî çöküşü, Lavrovistlerin düşmanlığı değil, iç muhalefet yüzünden oldu. Bakunin'in 1872 sonbaharında Lokarno'ya çekilmesi, başta gelen yardımcıları arasında kıskançlık rekabetinin patlak vermesinin işareti oldu. O sırada Ross, Bakunin'in sınırsız güvenini kazanmış gibi görünüyordu. Karakterinin gücüyle kişisel hırslarının güçlü bir karışımı bir araya gelmişti ve Bakunin'in yokluğunda onun adına emirler verebileceğine, eyleme geçebileceğine hakkı olduğunu düşünüyordu. Bakunin'in otoritesine sorgusuz boyun eğmiş olan grubun diğer üyeleri, Ross'un önünde Bakunin'in satrabi olarak diz çökmeye hazır değillerdi. Durumu haber alan Bakunin, ayaklanmanın lideri olan Ralli'ye yatıştırıcı mektuplar yazdı, 1873 Mart'ının başında Ralli, Lokarno'ya çağrıldı. Lokarno'ya gelen Ralli'ye, Bakunin, "Enternasyonal Kardeşlik'in Rusya şubesinin" (terminoloji

⁴⁶⁸ Guillaume, *Internationale*, ss. 80-81; Steklov, *M. A. Bakunin*, iv. 252-9.

her zamanki gibi değişkendi ve net bir anlamdan yoksundu) yeniden organize olduğunu söyledi. şube bundan böyle Bakunin, Lermontov adlı, Rusya'dan yeni gelmiş bir anarşist, Ross ve Ralli'den oluşuyordu. Holstein, devrimden çok tıpla ilgilenen Oelsnitz "ikinci kategori"de ele alınıyorlardı. Lermontov Rusya'ya dönecek ve çalışmalara orada devam edecekti. Ralli, Zürih'teki "unsurlarla" irtibat görevini yrtecekti.⁴⁶⁹

s.474

Bu naif girişim, rütbesi yükselen ya da yükseldiğini düşünen Ralli'nin sadakatinin devam etmesini sağladı, hareketin i hiyerarşisi ertelenmiş, ama karışıklık nlenememişti. Rusya'ya dönen Lermontov, kısa süre sonra İsviçre'deki arkadaşlarından ellerini yıkadı. Ross'un güvenilmez, kibirli ve bencil olduğunu açıkladı. Ralli, Holstein ve Oelsnitz, devrimci çalışmaya uygun insanlar değildi. "Yaşlı adam", geçmişi saygıyı hak etse de, şimdi tamamen Ross'un etkisi altındaydı. Bu sırada, Zürih'te, bu grup tarafından kurulan bir yayın organı, kavganın belkemiğini oluşturdu. l, Ross'un, bu yayına girişmelerini önlediğini iddia etti. 1873 Ağustos'u başında Oelsnitz, Bakunin'e, ültimatom niteliğinde ortak imzalı bir mektup gönderdi. Yaşlı adam için üzücü bir dilemma söz konusuydu. Daha güçlü ve canlı günlerinde olsa, öfkeyle ayağa kalkar, eser frr, yumruk yumruğa dvşrd. Yaşlanıp gten düştüğü ř yıllarında ise skna müthiş ihtiyaı vardı,

⁴⁶⁹ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, s. 502; Steklov, M. A. *Bakunin*, iv. 231-4.

cevabı arkadaşlarını şaşkınlığa düşürecek kadar ılımlı ve mütevekkil bir havadaydı.

Sorunu gayet net bir şekilde ortaya koymuşsunuz (diye yazıyordu Oelsnitz'e). Sen, Ralli ve Holstein, bundan sonra Ross'la hiçbir ortak çalışmaya girişmeyeceksiniz. Benim adıma bundan sonra girişilecek her türlü çabanın yararsız olacağı konusunda beni uyarıyor ve onunla sizler arasında bir seçim yapmamı istiyorsun. Beni böyle bir seçim yapmaya davet ederken, kuşkusuz yanıtımı tahmin etmişsinizdir. Ross'dan ayrılamam ve ayrılmayacağım da... Ancak böylece sizinle benim aramda bir kopma da kaçınılmaz oluyor, gelin bu durumun ortak davamıza zarar vermesini önlemek için elimizden geleni yapalım, çünkü bizler, hâlâ aynı hedefe, aynı programa sahibiz, aynı davanın hizmetkârları durumundayız.⁴⁷⁰

Fakat kopuş öyle kolay gerçekleşmedi. Ralli ve arkadaşları, kendini "Rus Anarşistlerinin Devrimci Komünü" olarak adlandıran yeni bir grup kurdular. Diğer yayın organını kullanma olanağını elde tutmak için Bakunin'in Enternasyonal Kardeşlik programının hemen hemen aynı olan bir manifesto yayımladılar. Bu manifesto, Oelsnitz'in daha sonradan özür diler bir havada açıkladığı gibi, "anarşizmin ve kolektivizmin saf ilkelerinden" başka bir şey içermiyordu. Fakat Bakunin, ayrılıkçıların kendi düşüncelerini çaldığını düşündü ve Ross'un kışkırtmasıyla, eylemlerini ihanet gibi sert sözcüklerle damgaladı. Eylül 1873'de, Bakunin'in ziyarete gittiği Bern'de üzücü bir toplantı yapıldı ve tartışma, aylardır sürüncemede kalan malî yükümlülükler gibi sefil bir konuyla sönüp gitti. Bakunin'in eski arkadaşı Zhukovski ve Zürih'teki çoğu Bakuninistin de katıldığı yeni grup, Rusça anarşist propagandanın en önemli merkezi

⁴⁷⁰ *Pisma Bakunina*, ed. Dragamanov, s. 502; Guillaume, *Internationale*, iii. 94-5; Steklov, m. A. Bakunin, iv. 234-8.

olarak yıllarca yayınlarını başarıyla sürdürdü. Ross'u domine etme pahasına herkesten ayrı düşen Bakunin, çaresiz ve tecrit olmuş bir konumda, partiden yoksun bir adam olarak kalakalmıştı. Genç yurttaşlarının nezdinde hâlâ huşu ile anılıyordu, fakat Rus devrimci hareketindeki aktif paylaşımı sona ermişti.⁴⁷¹

* * *

s. 475

Bakunin'in bütün Eylül ayını ve Ekim'in bir kısmını kapsayan Bern ziyaretinin özel amacı, tıbbî konularda bir süredir resmî olmayan danışmanlığını yapan Adolf Vogt'a bir görünmektir. 1873 Mayıs'ında Bakunin, altmış yaşına basmıştı. Beş hapisane deneyimi ile tükenmiş, bir zamanlar çok güçlü olan organizması artık düzensiz yaşam tarzına ve sofrası başındaki tükenmeyen iştahına aynı şekilde yanıt veremiyordu. İsviçre İtalyası'na geldiğinden beri gözde yemeklerine bol yağda pişirilen yerel makarna ya da risottolu bifteği de eklemişti. Yaşamının son aylarında bile *hors d'oeuvre* tarzı yapılmış bir konserve kutusu sardunyayı bir yandan kaşığının yardımıyla, bir yandan da yutarak kuyruklarıyla birlikte gövdeye indiriyordu. Gövdesi devasa bir şekilde şişmişti. Görünüşü ve yürüyüşü adetâ bir fili andırmaktaydı. Küçük kasabanın sokaklarında yürüyerek, küçük çocuklardan oluşan bir kalabalığın, arkasından "*fil Mihail!*" diye bağırımlarını

⁴⁷¹ *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, 504-11; Guillaume, *Internationale*, iii. 141-2; Steklov, *M. A. Bakunin*, iv. 238-44.

kışkırtmakta her zaman istediği başarıyı sağlayarak yarattığı sansasyonun tadını çıkartmaktan da geri kalmıyordu. Ak düşmüş saçları hâlâ heybetli alnına dağınık bir şekilde dökülmekteydi, gri-mavi gözleri delici parlaklıklarını kaybetmemişlerdi. Fakat bu gözlerin alt kısmı torbalanmış, yüzünün derisi şişip gevşemişti. Yıllarca önce kalpte yağlanma belirtileri saptanmış ve doktorlar striknin ve nux-vomica türü ilaçlar vermişlerdi. Şimdi onu ziyaret edenler, en ufak bir çaba gösterdiğinde soluk soluğa kaldığını ve ayakkabılarını giymek için eğildiğinde yüzünün mosmor olduğunu farkediyorlardı. Antonia gittiğinden beri yaşamının düzensizliği daha da artmıştı. Kronik astımı onu uyutmuyor, yatakta yatıp işkence çekmektense bütün bir gece oturup arkadaşlarıyla kahve, votka ve punç içmeyi tercih ediyordu. Adolf Vogt'un vereceği ilaçların bedeninde ve karakterinde böylesine derinden yer etmiş hastalıkları biraz olsun iyileştirmesi pek mümkün değildi.⁴⁷²

s. 476

Gerçi Bakunin'in Vogt'u görmek istemesinin tek nedeni sağlık durumu değildi. Önceki sonbahar Neçayev'in tutuklanması ve iade edilmesi, sinirlerini gözle görülür biçimde sarsmıştı. 1849 ve daha sonra bir kere daha 1863'de çılgınca bir cesaretle boynunu ilmiğe uzatan bu adam, şimdi kafasında teröre ilişkin korkunç hayaller kurmaya başlamıştı. Son yıllarını bir Rus hapishanesinde geçirmesi için İsviçre otoritelerinin onu Rus polisine teslim

⁴⁷² Arnoud, *Nouvelle Revue* (Ağustos 1891), s. 593; Vyubov, *Vestnik Evropy* (February 1913); Steklov, *M.. A. Bakunin*, iv. 302-7.

etmesine ilişkin gerç ek bir tehlike olduğuna kendini ikna etmişti. Bu korkuyu defetmenin tek yolu, İsviçre vatandaşlığını kazanıp, bu dünya yüzünde ilk ve son olarak kendisine sürekli ve güvenli bir dinlenme yeri sağlamaktı; bu bakımdan Bern'deki resmî çevrelerle iyi ilişkileri olan Vogt gibi adamların desteğini sağlamak önemliydi. Eğer tehlike, tehdit edici hale gelirse onlar koruyucu görevini yerine getireceklerdi ve İsviçre Federasyonu'nun vatandaşlığı için zaman olgunlaştığında da destekleyeceklerdi.

Bakunin'in, kendisi için güvenliği sağlama isteğiyle, ateşli bir propagandayla başkalarının güvenliğini tehlikeye düşürmeyi bırakması birbirini tamamlıyordu. Kuşkusuz Vogt'un tavsiyesiyle, politik mücadeleden çekildiğini bildiren formel bir açıklamada bulunmaya karar verdi. Aktif politik hayatı aslında 1870 sonbaharında, Lyon ve Marseille'daki fiyaskoyla sona ermişti. Marx'la uzun süreli düellosu, Enternasyonal'in bölünmesiyle sonuçlanmıştı. Geçen yıl Zürih'te giriştiği Rus, Slav ve Polonyalı entrikaları, telafi edilemeyecek bir felakete yol açmıştı. Gerçekte bir ölçüde itibarını hâlâ koruduğu, devrimin patlak verebileceği iki  l e kalmıştı: İspanya ve İtalya. Tam da 1873 yazında, birçok taraftarının bulunduğu, ama hiç ayak basmadığı İspanya'ya bir ziyaret yapmayı düşünmüştü. Arkadaşları yolculuk için 1500 frank bile toplamışlardı. Eski günlerde olsa sırf bilet fiyatına giderdi. Ama şimdi önerilen miktarı yetersiz bulup reddetmiş, Lokarno'nun s k netinde kalmayı tercih etmişti. Marx'la kopmasıyla ve anarşist Enternasyonal'in kuruluşuyla, İtalya'daki prestiji müthiş artmıştı. Hiçbir yerde bu kadar çok taraftarı olmamıştı, bütün ülkelerdeki sosyalistler için Mihail

Bakunin *santo maestro** ve yarı efsanevi bir şahıs haline gelmişti. Anakarada devrimci faaliyetler için uygun bir üs olarak Malta'ya yerleşme üzerine bile konuştuğu olmuştur zaman zaman. Fakat planlar gerçekleşmedi ve İtalya umut kırıcı bir şekilde sakin kaldı. Devrimin ön savaş cephelerinde Bakunin'e artık yer yoktu. Eski savaşçının silahlarını bırakmasının zamanı gelmişti.⁴⁷³

s. 477

Karar alındıktan sonra onu açıklamak için kısa süre içinde bir fırsat doğdu. 1873 Eylül'ünün ortasında, Londra'da, Fransızca, isimsiz ve *L'Alliance de la démocratie socialiste et l'association internationale des travailleurs* başlıklı bir broşür yayımlandı. Bu, esasen, Engels ve Lafargue'nin bir çalışmasıydı ve Lahey Kongresinin, Bakunin'in Enternasyonal'den çıkarılması kararını savunuyordu. Broşürün çeşitli nüshaları uluslararası basına gönderilmişti ve 19 Eylül'de *Journal de Genève*, ondan uzun bir özet yayımladı. Bu özetlemede dökümanlardan alıntılar yapılıyor ve *Journal de Genève*, 1869'un patırtılı günlerinde, Bakunin ile Neçayev arasındaki işbirliğinin sürdüğü dönemde yayımlanan *Devrim Sorunu Kendini Nasıl Ortaya Koyar* adlı broşürden çeşitli bölümler aktarıyordu. Çok uzak olmayan bir geçmişe ilişkin bu düşüncesizliklerin yaygın bir şekilde okunan bir İsviçre muhafazakâr gazetesinde yeniden yayımlanması, en azından, zararsız burjuva

* Baþ üstad, ç.n.

⁴⁷³ Guillaume, *Internationale*, iii, 141; Ross, *Golos Minuvshogo* (Mayıs 1914), s. 202; Steklov, *M. A. Bakunin*, iii. 229.

* Sosyalist Demokrasi ile İşçilerin Enternasyonal Örgütlenmesinin Birliği, ç.n.

saygınlığı pozuna bürünmüş Bakunin açısından uygunsuz bir durum yaratmıştı. *Journal de Genève*'de, 26 Eylül'de yayımlanan uzun bir yanıt yazdı. Bu, geçmişin bir savunması ve gelecekte feragat etme yazısıydı.

Bakunin, Londra broşürünün yazarı olarak gördüğü (esasen haksız da değildi) Marx'a cepheden saldırmaya başladı. "Komünist, Alman ve Yahudi olarak üç misli kapasitesiyle" Marx onun doğal düşmanıydı ve "Rus hükümetinden aynı ölçüde nefret ediyormuş gibi yapsa da" kendisiyle "uğraşmaktan hiçbir zaman geri kalmaz, dolayısıyla Rus hükümetiyle mükemmel bir uyum içinde davranırdı." Lahey Kongresi bir "Marksist yanıltmaca"ydı. Yeni yayın, Marx'ın "bir polis ajanı, bir ihbarcı ve bir iftiracı rolü oynamaya" hazır olduğunu göstermişti. Bakunin, öfkeyle, *Journal de Genève*'in daha önceki nüshalarından birinde yayımlanan bir raporda, İspanya'da son zamanlarda ortaya çıkan bütün devrimci karışıklıkların onun başının altından çıktığının yazıldığını söylüyordu. *Devrim Sorunu Kendini Nasıl Ortaya Koyar* broşüründen alıntılara atıfta bulunarak, "yabancıysa olduğum bir yayın" diyor ve bundan böyle yalnızca üzerinde imzası bulunan yayınlarla değerlendirilmesini diliyordu. Böylece zemini temizleyen Bakunin şöyle devam ediyordu:

s. 478

İtiraf etmem gerekir mi? Bütün bunlar beni kamusal hayattan fazlasıyla tiksindirdi. Orada fazlasıyla yer aldım, tüm yaşamım mücadeleyle geçti, artık yoruldum. Altmışımı geçtim ve yaşla birlikte gittikçe büyüyen kalbimdeki acı, hayatı daha ama daha zor hale getirmektedir benim için. Bırakalım

daha genç diğlereri devralsınlar mücadeleyi. Artık reaksiyonun muzaffer güçlerine karşı Sisypheus'un taşını yuvarlamak için ne gerekli güce, hatta ne de güvene sahibim. Bu yüzden, mücadeleden çekiliyor ve arkadaşlarımdan tek bir iyilik bekliyorum: unutulmak.

Bugüne kadar tek bir soluk bile almadım ve şimdi sıram geldi, beni huzur içinde bırakın.

Bu mektup, İsviçre çapında büyük bir sansasyona yol açtı. Bir zamanların bu yılmaz ajitatörünün yıllarca süren çalışmalar içinde değiştiğini çok az kişi farketmişti ve onun en iyi arkadaşlarından bir çoğu bu mektubun devrim davası için girişilen yeni faaliyetlerin maskelenmesi için yapılmış bir hile olduğuna inanıyordu. Bu yorgun kıdemlilik bir blöften ibaretti. Bundan birkaç gün sonra Bakunin'in "Jura Federasyonu'ndaki yoldaşıma" başlığıyla yazdığı mektupla Federasyon'un ve Enternasyonal'in üyeliğinden istifa etmesi, bu tür ilüzyonları ortadan kaldırdı. 12 Ekim 1873'de Federasyon'un *Bülten*'inde basılan bu mektubun en önemli paragraflarından biri şuydu:

Sizlere olan sempati ve şükranlarımı bildirmek üzere son birkaç söz söylemeksizin kamu hayatından çekilmemek gerektiğini düşündüm...

Sizin, otokrasinin entrikalarına karşı özgürlüğün ve Enternasyonal'in zaferine inancım tamdır. Dün, durum hâlâ dengedeysen - gerçi kendi adıma zaferden hiçbir zaman kuşkuya düşmemişimdir - sizin saflarınızı terkeden herhangi birisi için zafer öngörülür bir şey değildi. Bugün ise zaferiniz bir oldu bittidir ve herkes özgürlüğünü kendi kişisel durumuna uygun bir şekilde hareket ederek kazanacaktır.

Bu yüzden, ben de böyle bir andan yararlanarak sevgili yoldaşlar, Jura Federasyonu ve Enternasyonal üyeliğinden istifamın kabul edilmesini rica ediyorum...

Sempatim ve eğilimim olmasa da, doğumum ve kişisel statü olarak yalnızca bir burjuvayım ve bu yüzden aranızda bulunduğum sürece ancak propaganda çalışması yapabilirim. Zamanın çoğunun teorik sorunlar üzerine, basılı ya da konuşma biçiminde büyük söylevlerle geçtiğine inanıyorum. Enternasyonal içindeki son dokuz yılın gelişmelerine bakacak olursak dünyanın kurtulması için gerekli olandan daha fazla fikir ileri sürülmüştür, eğer dünya fikirlerle kurtulabilecekse; ben ise, yeni bir fikir icat edecek birisine karşı koyacağım.

Artık fikirler ileri sürmenin zamanı değildir, zaman hareket ve eylem zamanıdır. Hepsinden önemli olan ise, proletaryanın kendi güçlerinin örgütlenmesidir. Eğer genç olsaydım bir işçi hayatı benimser ve kardeşlerimin emekçi hayatını paylaşırdım, onlarla aynı şekilde proletarya güçlerinin örgütlenmesinde yer alırdım. Bu örgütün proletaryanın kendi eseri olması zorunludur.

Fakat ne yaşıyorum, ne de sağlığım buna izin veriyor...

Bu yüzden sevgili yoldaşlarım, size şükranlarımı sunuyor, büyük ve kutsal davanıza - insanlık davasına karşı büyük bir sempatiyle dolu olduğumu bildiriyorum. Attığınız tüm adımları sonsuz bir ilgiyle izlemeye devam edecek, çabalarınızın doğurduğu her yeni zaferi büyük bir zevkle selâmlayacağım.

Ölünceye kadar sizinle...

Bu mektuplar yazılıp gönderildi. Bakunin'in yerine getirmesi gereken bir görev daha vardı. Bir terziye gitti ve saygıdeğer bir burjuva olarak oynayacağı yeni role uygun tarzda gardrobunu yeniledi. Sonra, 1873 Ekim'inin ortalarına doğru İsviçre Federasyonu'nun sözde vatandaşını

yeni sıkıntıların beklediği Lokarno'ya gitmek üzere Bern'den ayrıldı.⁴⁷⁴

s. 480

33. Bölüm

Baronata

Bakunin İsviçre vatandaşlığına girmenin yollarını aramaya başladığında birisi ona, eğer ev sahibi olursa şansının artacağını söylemişti. Teoride özel mülkiyeti reddeden ve sık sık hayatın en acil gerekliliklerini karşılayacak para gibi gereçlerden bile yoksun olan birisine böyle bir öneride bulunmak bir hayli ironikti. Fakat öneri, Bakunin tarafından şaşırtıcı bir şekilde ciddiye alındı. Arkadaşlarıyla, İsviçre toprağında özel mülk sahibi olmanın yollarını ve araçlarını tartışmaya başladı. 1873 yazında, bu olmayacak hedefin gerçekleşmesini sağlayan gökten inme bir fırsat doğdu.

Devrimin coşkulu taraftarları arasında, 1871 Roma Kongresinde Mazzini'ye karşı Bakuninist muhalefete katılmış ve 1872'de Lokarno'yu ziyaret etmiş genç İtalyan Carlo Cafiero da vardı. Babası, tüccar Barletta ölüp, oğulları arasında paylaşılacak büyük bir servet bıraktığında, Cafiero, Bakunin'in

⁴⁷⁴ *Materiali*, ed. Polonsky, iii. 432-8; Guillaume, *Internationale*, iii. 142-8; Steklov, M. A. *Bakunin*, iv. 333.

büyüsüne tam anlamıyla kapılmıştı bile. Carlo, bu umulmadık servetin, ustasının politik dirayetine yararlı olmasından başka hiçbir şey hayal edebilecek durumda değildi. Dolayısıyla, Lokarno yakınlarında, Cafiero'nun parasıyla, fakat Bakunin'in adına bir ev satın alınması kararlaştırıldı. Bu ev, iki amaca hizmet edecekti. Ev, Bakunin'in kuşkulu kişiliğinin saygıdeğer bir kişiliğe dönüşümünün alâmetifarikası olacaktı. Ayrıca, zor zamanlarda, uluslararası devrimcilerin sığınma cenneti olacak, buluşma yeri görevini yerine getirecekti. Bu iki amaç, kesinlikle söylemek gerekir ki, birbiriyle çok az uyumluydu. Fakat Bakunin ve Cafiero, tutarlılık konusunda titizlenmediler. Plan, bir taşla iki kuş vurmak için mükemmel görünüyordu. 1873 yazında, Cafiero İtalya'da değilken Bakunin, Lokarno'dan Bellinzona'ya giden yol üzerindeki gölün kenarında, Baronata denen eski bir evi seçti. Ağustos'ta Cafiero yeniden ortaya çıktı ve evin satın alınması için gereken parayı ödedi. Bakunin ve Cafiero, yeni kazanımlarının çocukça heyecanının ardından evin gerekli teçhizata sahip olmadığını farkettiler. Orada toplantı yapmaları umut edilen devrimciler grubunu barındıracak yeterli oda yoktu evde. Evin kalın duvarları ona kasvetli bir kale görüntüsü veriyordu, genelde bakımsız ve rutubetliydi. Heyecanlı ev sahipleri, bir süre, var olan evi yeniden tamir etmekle, arsaya daha geniş bir ev yapmak arasında tereddüt ettiler. Sonunda, daha görkemli alternatif üzerinde karar kıldılar. Prensesle birlikte tam zamanında bir ziyarette bulunan Mroczkowski planları hazırladı ve Bakunin, 1873 Eylül'ünün başında Vogt'u Bern'de ziyaret etmek üzere yola çıktı, Nabruzzi adlı

İtalyan devrimcisi (Cafiero da İtalya'ya dönmüştü) bu inşaat işini üslendi.⁴⁷⁵

s. 481

Baronata traji-komedisi, Bakunin'in Bern'den Ekim'in ortasında dönmesiyle birlikte başladı. Nabruzzi, Bakunin'in "kutsal aile" adını taktığı, annesi, kökeni ve namı karanlık genç bir hanım ve biri İtalyan, diğeri İspanyol olan iki devrimciyle birlikte eve postu sermişti. Nabruzzi'nin görevi, kendi ifadesiyle, masrafları günü gününe kaydetmekti, ama masraflarda sınır diye bir şey yoktu. Cafiero'ya kalan miras, o sırada hâlâ her türlü endişenin ötesinde görünüyordu, bırakın Cafiero'nun kendisini geçindirmeyi, bitmek tükenmez bir servet gibiydi, bu yüzden ekonomik davranmak yönündeki her girişim gereksiz, hatta saçmaydı. Bakunin'in gelişiyile kadın yardakçılar kendilerini kapının önünde buldular. Fakat diğer taşkınlıklar serbestçe devam etti. Baronata'nın kendi giderlerini karşılaması ve orada yaşayanların topraktan yiyeceklerini sağlamaları düşünülmüştü. Meyva ağaçlarının dikimi için 5000 franktan fazla para harcandı, ayrıca iki inek, iki at, bir binek arabası, bir yük arabası ve bir sandal satın alındı. İneklerden süt sağlamak için bir süt sağıcı kız bulundu. Atların alınmış olması yalnızca bir seyisi değil, eski bir ahırın yeniden düzene sokulmasını ve bu görevliler için bir başka evi gerektiriyordu. Yük ve binek arabası için gereken yolun yapımı 6000 frankı bulmuştu. Son olarak, evin daha hoş bir görünüm kazanması için yapay bir gölle zenginleştirilmesine karar verildi. Bakunin, gizli bir kaçış tüneline

⁴⁷⁵ Guillaume, *Internationale*, iii. 96-102, 181.

sahip bir yeraltı sığınağı kazmanın avantajlarını düşünmeye başladı. Baronata'nın masrafları için ayrılmış hesapta bunun için yeterli para yoktu. Fakat Nisan 1874'te, Cafiero, 50 000 franklık, öncekine eşit bir miktarı daha ortaya koydu ve Bakunin, neşeyle, bu paranın Temmuz'a kadar bol bol yeteceği konusunda garanti verdi.⁴⁷⁶

s. 482

Çeşitli koşullar, bu fantastik girişimin akıbetini hızlandırıp şiddetlendirdi. Bakunin, Antonia'nın yokluğunun yarattığı duyarlılığı henüz üstünden atabilmiş değildi. Kendini, ondan sürekli ayrı kalma düşüncesine asla alıştırıramamıştı. Baronata'nın varlığı, Bakunin'e, Antonia'ya zengin bir ev sunma fırsatı vermişti ve Cafiero'ya çok defa (ki Cafiero da bir ölçüde naifçe bir tavırla onun sevincini paylaşmıştır) "Antonia'ya bir cennet hazırlamakta olduğunu" söylemiştir. Bakunin'in âlicenaplığı (Cafiero'nun sırtından) daha da ileri noktalara varmış, Antonia'nın yaşlı ebeveynlerinden ayrılmak istemeyeceğini düşünerek onların da gruba katılmalarını önermişti. Durum bir hayli belirsizdi. Baronata'nın koşulları hâlâ iki ya da üç kişi arasında bir sırdı. Genel olarak herkes gibi Antonia da, Bakunin'in en sonunda erkek kardeşlerinden payına düşen mirası aldığına ve Baronata işine bu parayla girişildiğine inandırılmıştı. Bu gökten indiği farzölunun mirasın verdiği güvenceyle Antonia, kocasının rızasını alarak, Sibirya'ya varmasından kısa bir süre sonra üçüncü

⁴⁷⁶ Guillaume, *Internationale*, iii. 102, 181-3; Steklov, M. A. *Bakunin*, iv. 332.

çocuğunu dünyaya getirdi. Ekim 1873'de Bakunin, Antonia'ya, yol masrafları için 2000 frank (tabii ki Cafiero'nun parasından) gönderdi. Bu kadar uzun bir yolda paranın yetişmemesi ihtimali göz önüne alınarak sonradan ek bir 4000 frank daha gönderildi. Antonia, her iki parayı da 1874 ilkbaharında aldı ve Mayıs sonunda, yanında üç çocuğu, ebeveynleri ve evli kız kardeşi Sofia Losowska olduğu halde, Krasnoyarsk'dan Lokarno'ya doğru, uzun bir yolculuğa çıktı.⁴⁷⁷

s. 483

* * *

Bu sırada Cafiero'nun kaderinde bir değişiklik oldu. Geçen kış Lokarno'yu ziyaret ettiğinde, Bakunin'in arkadaşı Zaitsev'in baldızı Olympia Kutuzov'a aşık olmuştu. 1874 ilkbaharında Olympia, ölüm döşegindeki annesini görmek üzere Rusya'ya gitti, dönmek istediğinde ise, devrimci faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olan Rus yetkililer, pasaportunu yenilemeyi reddettiler. Bu durumda tek yol kalıyordu. Cafiero, Petersburg'a gitti, Olympia ile evlendi ve böylece İtalyan vatandaşlığına geçmesini sağlayarak onunla birlikte Lokarno'ya döndü. Temmuz'un başında döndüler, yaklaşık aynı zamanda, Londra'da altı ay kalmış olan Ross da oraya geldi. Bakunin, Cafiero'nun yokluğundan yararlanarak, komşu arsalardan bir miktar satın almıştı. Bakunin, yaptığı bu girişimi,

⁴⁷⁷ Guillaume, *Internationale*, iii. 198-9, 203.

satın aldığı arazide çok iyi ağaçlar ve keresteler olmasıyla ve fiyatın uygunluğuyla açıkladı. Bunun üzerine bir tartışma çıktı, Ross (eğer onun anlatımına inanacak olursak) ilk kez, Baronata'da girişilen işlerin devasa masraflarına iki arkadaşının dikkatini çekti. Bakunin, işin tamamlanması ve kendi kendine yeterli bir yer haline gelinceye kadar desteklenmesi gereken Baronata için 50.000 frank daha gerektiğini hesaplamıştı; hiçbir şey Cafiero'nun gözünü yıldırmadı, babadan kalma mülkiyetin tasfiyesini tamamlamak üzere yola çıktı.⁴⁷⁸

Böylece Baronata dramının son perdesi açılmış oldu. Temmuz'un ilk günlerinde Gambuzzi, Antonia ve topluluğuyla Viyana'da buluştu. Milano'ya gitmek üzere onlara katıldı. Yolculuklarının son aşamasında onlara refakat etmek üzere Ross Milano'ya gönderildi ve 13 Temmuz 1874'de Lokarno'ya ulaştılar. Bakunin'in Basel'den karısını uğurlamasının üzerinden iki yıl geçmişti ve günlüğüne bu ayrılığın bir yıllığına mı, yoksa ebediyen mi olduğunu soran satırlar yazmıştı. Aynı akşam Baronata'da yolculara hoş geldin diyen havaî fişek gösterisi düzenlendi, bu şenlik devam ettiği sırada Cafiero ile karısı da Barletta'dan geldiler.

s. 484

Bundan sonra olaylar hızla gelişti. Viyana'dan Milano'ya yolculuk sırasında Gambuzzi, Antonia'ya, belki de duyduğu memnuniyeti saklayamaksızın, İtalya'da kulağına gelen, Bakunin'in, Cafiero'nun gençliğinden ve deneyimsizliğinden

⁴⁷⁸ Guillaume, *Internationale*, iii. 187, 198; Ross, *Golos Minuvshego*, (Mayıs 1914), s. 203.

yararlanarak babadan kalma mirasını soyup soğana çevirdiği ve onu yıkıma sürüklediği yolundaki dedikoduları aktarmıştı. Baronata'nın Premukhino'dan gelen parayla alındığına hâlâ inanmakta olan Antonia, gelişinin hemen ertesinde, kocasını öfkeliendiren dedikoduları kendisine nakletti. Bakunin, doğru Cafiero'ya gitti ve Ross'un önünde ondan bu rezil imaları yalanlamasını rica etti. Cafiero, yarından tezi yok bunu yapacağına söz verdi. Fakat ertesi sabah, 15 Temmuz günü, asık bir yüzle gelip, Bakunin'e, dedikoduların temelden yanlış olmadığını, çünkü kendisinin gerçekten de yıkılmış bir adam olduğunu açıkladı. Babasının mülkiyetinin nihaî hesaplanmasından çıkan sonuca göre bu servet tükenmez değildi, ortalama bir hesaba göre 100.000 frank civarındaydı. Bu paranın büyük kısmı zaten çarçur edilmişti ve bundan sonra Baranota'ya tek kuruş harcayacak durumu yoktu. Servetini yitirdiğini düşünmenin verdiği kızgınlıkla arkadaşını, ortak girişimlerini ihtiyatsızca ve budalaca iflasa götürdüğünü söyleyerek azarladı. "Arkadaşlık maskesini bir kenara atarak," diye yazıyordu Bakunin güncesine, "hakaretlerle dolu bir tirada başladı."⁴⁷⁹

Bu, Bakunin'e indirilmiş büyük bir darbeydi. Baronata'nın kaybedilmesi ve debdebeli hayallerin yıkılması yeterince acıydı. Fakat daha da acı olanı, Antonia ile yüzleşme sorunuydu. Antonia'ya bu kötü haberi nasıl vereceğini bilmiyordu. Onu, Sibirya'dan onca yolu ailesiyle birlikte kendisine katılması için ikna etmiş, artık ona sunacak bir evi ve geliri olduğunu ve geleceğinin güvence altında olduğunu söylemişti. Gerçekte ise, hayatının bu en sıkıntılı anında evsiz ve meteliksizdi. On gün

⁴⁷⁹ Guillaume, *Internationale*, iii. 199; Steklov, M. A. Bakunin, iv. 341-345.

süren acı veren bir sessizlik içinde durumu derin derin düşündü. Sonunda, bu değişen koşullarda Baronata'nın nominal sahipliğini elinde tutmanın doğru olmayacağına karar verdi. 25 Temmuz'da (belki de Cafiero'dan yana tavır alan Ross'un baskısıyla) mülkiyeti, "içindeki inekler ve atlar da dahil olmak üzere tüm müstemilatıyla birlikte" Cafiero'ya devreden bir anlaşmayı imzaladı. Fakat ailesini yerleştirip, mülke ve geleceğe ilişkin planlar yaparak Baronata'nın budala cenneti ortamında yaşayan Antonia'ya gerçeği hâlâ söylemeye cesaret edememişti. "15'ini izleyen günler," diye yazıyordu Bakunin, iki hafta kadar sonra, "gerçek anlamda bir cehennemdi."⁴⁸⁰

s. 485

Tek bir çıkış yolu vardı. "Ölmeye karar verdi"; kahramanca bir ölüm ona bu zor durumdan kurtulma şansı verecekti. Cafiero'nun Lokarno'da bulunmasının tek hedefi Baronata'nın tasfiyesi değildi. Ona, İtalyan arkadaşları tarafından, Ağustos başlarında Bologna'da başlayıp bütün İtalya'ya yayılacak bir ayaklanma için dinamit satın alma görevi verilmişti. Bir miktar dinamit Ross tarafından İsviçre'de satın alınmış ve bir eşarbin içine dikip vücuduna saran Olympia Cafiero tarafından İtalya'ya sokulmuştu. Bakunin olup bitenleri biliyordu ve aslında onların giriştikleri bu işin içindeydi. Şimdi ise Bologna'da meydana gelecek ayaklanmaya bizzat giderek katılma niyetinde olduğunu açıklamıştı. Gitme saati yaklaştığında cesareti kırılmış gibiydi ve bir zaaf anında arkadaşı Bellerio'ya aslında

⁴⁸⁰ Guillaume, *Internationale*, iii. 200; Steklov, M. A. Bakunin, iv. 346.

istemeden gittiğini açıklamıştı. Fakat Antonia'nın yüzüne karşı Baronata'nın gerçek öyküsünü anlatma ihtimali karşısında her şey tercih edilebilir durumdaydı. Antonia'yı böyle bir anda bile bir kere daha aldattı ve ona Zürih'e bir arkadaşını ziyarete gittiğini söyledi. Antonia, İtalya yolculuğu olup bitene kadar hiçbir şey sezmedi. 24 Temmuz 1874'de, Antonia'nın gelişinin havaî fişek gösterileriyle kutlanmasından tam iki hafta sonra, Bakunin Ross'la birlikte İtalya'ya gitmek üzere Baronata ve Lokarno'dan ayrıldı. Splügen geçidinde yolculuk yaptılar-Tennyson'un yirmi yıl önce bir "papatya koparttığı" ve hakkında bir şiir yazdığı "karlı Splügen"de. Dolambaçlı bir yoldu. Fakat polis tarafından tanınmaktan kaçınmak için her şeye katlanmak gerekiyordu.

Bakunin ve refakatçisi, Splügen'deki handa iki gün boyunca kendilerini sınıra götürecek bir araç beklediler. Bakunin burada Baronata olayının, başka tanıkların olaya ilişkin ifadelerinin de eklenip kaynak gösterildiği uzun anlatımını kaleme aldı. Yazı, *Zavallı Antonia'm İçin Kaleme Alınmış Savunma Notları* başlığını taşıyordu. Yazıyı Bellerio'ya postaladı, ondan, yazıyı Cafiero'ya vermesini istiyor ve Cafiero'nun da okuduktan sonra bunu Antonia'ya vermesini rica ediyordu. Bu metinden birkaç ibare daha önce alıntılanmıştır. Sonuç paragrafı şöyleydi:

s. 486

Lokarno'dan Bellinzona'ya, Bellinzona'dan Splügen'e giden yol boyunca, bütün gece gözümü kırpmadım ve Cafiero'yu düşündüm. Bundan sonra Cafiero'dan bir şey kabul etmemeye karar verdim, hatta ölümümünden sonra aileme bakma sözü vermesini de. Yapamam, Antonia'yı aldatamam daha fazla artık.

Gururu, onuru, ne yapması gerektiğini söyleyecektir ona. Başına inecek bu darbe korkunçtur, fakat karakterindeki enerji ve kahramanlığın onu ayakta tutacağını düşünüyorum - ya da en azından öyle olmasını umuyorum. Ailemin geleceği için gücümün dahilinde yapabileceğim her şeyi yaptım. Son bir veda olarak, ortak mülkümüzdeki payımı hiçbir zaman inkâr etmemiş olan erkek kardeşlerime bir mektup yazdım. Onlar her zaman benden, payıma düşeni vermeleri için güvenimi kazanan tam yetkili birisini göndermemi istediler. Şu ana kadar böyle bir kişi bulamamıştım. Şimdi ilişikteki mektuplarla birlikte bu tam yetkiyi Antonia'nın kız kardeşi Sofia'ya veriyorum. Bunun için daha güvenilir eller bulamazdım. Kararlı ve zeki bir insandır ve Antonia'ya bağlılığı sınırsızdır.

Ve şimdi dostlarım, artık benim için geriye ölmekten başka yapılacak bir şey kalmıyor. Elveda...

Antonia, bana inkisar etme, affet. Sana ve sevgili çocuklarımıza hayır duaları okuyarak öleceğim.

Bakunin, Splügen'den, Guillaume'ye bir elveda mesajı yazarak "canlı çıkacağını sanmadığı bir mücadelede yer almak üzere İtalya'ya gittiğini" bildirdi. Eski arkadaşına yazdığı son mektubunda devrimci faaliyetten çekilme niyetini açıkladığını ve Guillaume'ye de aynı yönde hareket etmesi için ısrar ettiğini muhtemelen unutmuş olmalıydı. Sınırı sağ salim geçti ve 30 Temmuz 1874'de Bologna'ya ulaştı. Geri dönmeyi ummadığı gibi, arzuluyor da değildi.

Ross, Bologna'da ondan ayrıldı. "Ross aşağılık bir tutum içinde," diye yazdı Bakunin günlüğüne, "canı cehenneme." Daha Lokarno'dan ayrılmadan önce, Bakunin, onun, Cafiero'nun yanında saf tuttuğunu hissetmişti ve Bologna'da da bu konuda bazı tartışmalar cereyan etmiş olmalıdır, ne var ki, bu konuda günümüze kalmış bir belge yoktur. Muhtemeldir ki, Bakunin, çoğunu pek az tanıdığı İtalyan devrimcileri arasında yalnız başına bırakılmış olmasına alınmıştır. Daha da muhtemel olanı, tartışmanın malî

konu ve Bakunin'in, Ross'dan gelmesini umut ettiği, ama gelmeyen para üzerinde dönmüş olmasıdır. Tartışma sert ve uzun sürdü, bundan sonraki birkaç ay boyunca Bakunin'in günlüğünde “sefil yaratık”, eski arkadaşı için en sık kullanılan terim oldu.⁴⁸¹

s. 487

Bakunin, Bologna'da, bir otelde, Tamburini adında, "hali vakti yerinde, hasta ve sağır bir irat sahibi" olarak bir haftadan fazla gizlice kaldı. Kimliği polis tarafından farkedilmedi ve odası önde gelen komplocular tarafından toplantı yeri olarak kullanıldı. Darbenin zamanı 7-8 Ağustos gecesi olarak belirlenmişti. Bolognalı devrimciler şehir surlarının öte yanındaki iki noktada toplandılar ve onlara İtalya'nın başka yerlerinden diğer devrimciler katıldı. Birleşik güçler sabah saat ikide iki farklı giriş kapısından Bologna'ya girip tersane de dahil olmak üzere kilit noktaları ele geçirdiler. Şafak söktüğünde tüm şehrin ellerine geçeceğini umut ediyorlardı.

Dikkatle planlanan her şey ters gitti. 5 Ağustos gecesi, başta gelen örgütleyicilerden biri olan Costa adındaki bir genç, polis tarafından tutuklandı. Zaman geldiğinde, diğer şehirlerden gelecek takviye güçlerinin söz verilenden ve umulandan oldukça az olduğu görüldü. Buluşma noktalarında toplanan Bolognalılar korkuya kapıldılar. Çoğunluk dağıldı ve evlerine gitti. Daha ürkek ve tanınmış olanlar İsviçre'ye geçmek umuduyla dağlara kaçtılar. Bu erken girişimin tek sonucu,

⁴⁸¹ Guillaume, *Internationale*, iii. 200-204; Steklov, *M. A. Bakunin*, iv. 365.

polisin Bologna'da düzenin ve yasanın tehdit altında olduğunu görmesi oldu. O ölümcül gece boyunca tek başına oturup bekleyen Bakunin, girişimin başarısız olduğunu anlayıp intihar etmeyi düşündü ve tabancasını doldurdu. Fakat son anda caydı ve İtalyan arkadaşları üç gün sonra onu ülkenin dışına çıkardılar.

İtalyan devrimcilerden birinin kılavuzluğunda, yaşlı ve hasta bir köy papazı kılığında Bologna'dan Verona'ya, Verona'dan Splügen'e getirildi. Saçını traş etmiş, koyu renk güneş gözlüğü takmıştı, bir bastona dayanarak ağır ağır yürüyor ve kolunda bir sepet yumurta taşıyordu. Bologna'dan ayrılmadan önce Bellerio'ya kısa bir mektup gönderdi:

Arkadaşım ve kardeşim, sana korkarak Antonia ve babası hakkında bir haber alıp almadığını sormak istiyorum. Ona, kendisini böylesine acılı bir durumda bırakma düşüncesinin bana büyük azap verdiğini ve beni en acı verici düşünceler içinde bıraktığını söyle. Ne var ki başka çarem yoktu. Uzun mektubumu okuduktan sonra (yani *Savunma Notları'nı*) sen de benim gibi başka alternatif olmadığını kabul edeceksin.

Yolculuk olaysız geçti ve yolcular herhangi bir tutuklamaya maruz kalmadılar. 14 Ağustos 1874'de Bakunin Splügen'e geldi, Lokarno'ya, gelişini telgrafla haber verdi.⁴⁸²

* * *

⁴⁸² Guillaume, *Internationale*, iii. 204-6.

Bakunin yokken Baronata'da durum gergin ve çekişmeliydi. Onun ayrılışı, bir tarafta karısı ve ailesi, diğer tarafta politik arkadaşları arasındaki tek bağı da kopartmış, böylece iki parti, birbirlerine karşı duydukları değişmez antipatiyi serbestçe ifade etme olanağına kavuşmuşlardı. Bakunin'in evlilik koşulları arkadaşlarını fazlasıyla şok etmiş ve şaşırtmıştı. Fakat Antonia'nın karmaşık kişiliğinin de onları etkileyen derin, içgüdüsel gücenmeye bir şeyler katmış olması gerekir. Herzen, onunla Londra'da ilk kez karşılaştığında vehimli ve yüksekte bakan bir insan olduğu izlenimini edinmişti. Onunla sadece bir kere karşılaşmış olan Guillaume, Antonia'ya ilişkin güzel sözleri olmadığından, Bakunin'in "şefkatle dolu yüreğini" yumuşatacak mazeretler bulmaya hazırды. Cafiero, asık yüzlü bir düşmanlık tutumu içindeydi; Bellerio, Antonia'ya yardım etmek için parmağını kımıldatmazdı; Ross ise onun amansız düşmanıydı. Antonia, devrim davasına karşı ilgisizdi. Devrimden daima uzak durmuştu - ya da Bakunin'in arkadaşları böyle hissediyorlardı - devrime ilişkin paylaştığı tek şey Bakunin'e ihtimam göstermekti, şimdi de devrimin ihtiyaçlarına harcanması gereken Cafiero'nun parasıyla "Antonia'ya bir cennet" inşa edilmekteydi. Antonia, evlilik sözüne uygun olarak kocasına da bağlı kalmamış, yumuşak huylu bir hoşgörü ortamında Gambuzzi'ye gösterdiği sıcaklığı ona göstermemişti. Fakat bu sebepler, akla yatkın olmakla birlikte, hikâyenin tamamını açıklamaz. Antonia'nın, kendi ailesi dışında her şeye karşı soğuk, hor gören ve beğenmeyen tavrı, Bakunin'in politik arkadaşlarının ona karşı amansız bir nefret duymalarını getirmiştir.⁴⁸³

⁴⁸³ Guillaume, *Internationale*, iii. 203; Bauler,

Bu talihsiz kadının durumu o anda gerçekten trajikti. Bakunin, yanlış bilgiler verip onun ve ailesinin Sibirya'dan Lokarno'ya getirmesi sonucu Baronata karmaşasının başta gelen ve masum kurbanının Antonia olduğunu düşünürken, yoldaşları, Antonia'yı baş suçlu olarak görüyor, ona karşı olan kinlerini göstermek için hiçbir fırsatı kaçırmıyorlardı. Kocasının kandırdığı, kocasının arkadaşlarının tiksindiği Antonia, gelişinden on beş gün sonra, budala cennetinde yaşamaya devam ediyordu - buranın kocasının mülkiyeti olduğuna tek başına hâlâ inanmaya devam ettiği ve diğer herkesin ona işgüzar olarak muamele ettiği bu evde.

Savunma Notları, Bellerio'ya 30 Temmuz'da ulaştı. Bazı net olmayan dürtüler nedeniyle bu metnin bir kopyasını yaptı, orijinali imha edildikten sonra (kendisine hiçbir zaman ulaştırılmayacaktır) Antonia'nın evrakları arasında bulunan bu kopyadır. Bellerio, orijinal metni, Bakunin'in Antonia'ya ulaştırılması dileğiyle birlikte Cafiero'ya verdi. Metni okuyan Cafiero, ricayı yerine getirmeyi kesinlikle reddetti. İleri sürdüğü mazeret, metnin, Antonia gibi devrimci çevrenin dışında bir yabancıya açılması uygun olmayan, devrimci faaliyete ilişkin bilgiler içermesiydi. Gerçi Bakunin, metnin hiçbir yerinde, alışılmamış bir ihtiyatlılıkla, katıldığı İtalyan yolculuğundan söz etmemişti. Sorun, Antonia'nın Baronata'da sahte bir güvenlik içinde yaşamaya devam ettiği bir ortamda,

günlerce sonuçsuz bir şekilde bekledi. Sonunda Bellerio, Ross'dan, metni göstermeksizin, bu mutsuz kadına ev işinin gerçek yüzünü açıklama işini üstüne almasını rica etti. Bu görüşmeyi aktaran tek kişi bizzat Ross'un kendisidir ve biri 1904'de Guillaume'ye verilen, diğeri de on yıl sonra kaleme aldığı anılarında kendisi tarafından tutulan notları içeren iki çelişkili anlatım bıraktı. Biz burada gerek özel olması, gerekse de doğallık olasılığı nedeniyle birinci anlatımı tercih edeceğiz. Fakat ayrıntıların kesin olmadığı açıktır.

s. 490

Antonia ile Ross arasındaki görüşme, 6 Ağustos 1874'de, Bellerio'nun evinin bahçesinde ve onun da katılımıyla yapılmıştır. Görüşme, Bellerio'nun da katılabilmesi için Fransızca başlamış, ancak konuşmacıların heyecanlanmasıyla doğal olarak Rusçaya dönmüştür. Öyle anlaşılmaktadır ki, Ross, nefret ettiği bu kadına acı ve aşağılayıcı gerçeği açıklama görevini hiç de sıkılmadan, büyük bir zevkle yerine getirmiştir. Ross, Antonia'ya, Baronata'da kalmaya hakkı olmadığını dobra dobra söyledi. Antonia, sertçe, kocasının evinde oturmakta olduğu yanıtını verdi. Ross, Baronata'nın "devrimin mülkiyeti" olduğunda ısrar etti. Antonia, öfkeli bir şekilde, Ross'u ve Cafiero'yu, kocasının mülküne el koymakla suçladı. Ross, tüm olayı anlatarak tecricen onun durumu kavramasını sağladı ve Antonia'nın öfkesi, taş gibi bir acıya dönüştü. Bakunin'in oradan ayrılmadan birkaç gün önce imzaladığı senet kuşkuya yer vermeyecek kadar açıktı. Baronata, legal olduğu kadar manen de Cafiero'nun mülkiyetiydi. Antonia,

yediği darbeye serseme dönmüş bir şekilde Baronata'ya döndü. Fakat, cesaretini de, gururunu da tamamen kaybetmiş değildi. Kaçınılmaz durumu çabucak kabul etti ve üç gün sonra, tüm eşyalarını yanına alarak, ailesiyle birlikte, İtalyan bölgesindeki gölün aşağı taraflarındaki Arona'ya gitmek üzere Lokarno'dan ayrıldı. Ross'un, ona, kocasının o sırada nerede olduğunu bildirip bildirmediğine ilişkin herhangi bilgi yoktur.⁴⁸⁴

Bakunin, Splügen'e sağ salim döndüğünü bildiren telgrafı, ne Antonia'ya (o sırada kandırdığı ve yaraladığı karısıyla iletişim kurmaktan, suçluluk duygusu nedeniyle kaçınılmaktaydı) ne de Bellerio'ya, Rus arkadaşı Zaitsev'e çekmişti. Bunun ardından Bakunin, Bellerio'ya bir telgraf çekerek ve mektup yollayarak, Cafiero'nun gelip kendisini Splügen'de bulmasını rica etti. Yanında tek kuruş parası kalmamıştı ve birisi para getirmediğe ya da yollamadıkça bu geçici sığınacağından kıpırdaması mümkün değildi. Yolladığı haberlere anında yanıt alamadı. 21 Ağustos'ta, bir haftalık endişeli bekleyişten sonra, Ross Splügen'e geldi. Ne var ki, yanında ne nakit para vardı, ne de Cafiero'dan bir haber getirmişti. Ross'un gelişi, yaşlı adamın duyduğu acıları yoğunlaştırmaktan başka bir amaca hizmet etmedi. İki gün sonra Sofia Losowska ve Bellerio da geldiler. Arona'da bulunan Antonia, kocasının döndüğü haberini almış ve onları Bakunin'i bulmaları için göndermişti. Antonia'nın devrime karşı kayıtsız ve kocasına sadık olmadığı doğru olmakla birlikte, Bakunin'le tuhaf ilişkisinde bir samimiyet olmadığını ve inatçı deve

⁴⁸⁴ Guillaume, *Internationale*, iii. 209; Ross, *Golos Minuvshego* (Mayıs 1914), ss. 208-9.

tutkulu bir sevgi duymadığını söylemek mümkün değildir.⁴⁸⁵

s. 491

Bakunin, geri dönmek konusunda hâlâ kararını verebilmiş değildi. Devrimci tutkuları hâlâ bütünüyle sönmemişti. Havaî bir şekilde İtalya'da şansını bir kere daha denemekten söz ediyor, Splügen'deki zorunlu aylaklığı sırasında yeni planlar ve gizli şifreler tasarlayarak saatler harcıyordu. Değişken bir ruh hali içindeydi. Bazen Amerika'ya göç etmekten ve oranın vatandaşlığına geçmekten söz ediyordu; ancak Antonia'nın Napoli'ye gidip Gambuzzi'yle yaşamayı düşündüğünü duyduğu zaman, sanki tek hedefi onu bu kesin adımı atmaktan caydırmak haline geldi. Son aylardaki manevî işkencelerle zayıflamış ve yönünü şaşırılmış akli artık tutarlı bir şekilde çalışmamaktaydı. Cafiero'yu görme tutkusuna saplanıp kalmıştı. Beyni, Cafiero'nun hem servetinde, hem de duygularında meydana gelen radikal değişikliği hâlâ kavrayamıyordu. Başlıca umudu, eski arkadaşından projelerini gerçekleştirmesi için gerekli olan bir miktar parayı elde etmektir.⁴⁸⁶

Sonunda, 25 Ağustos'ta, Ross'dan, içinde 200 frank bulunan ve Cafiero'nun kendisiyle Valais kantonundaki Sierre'da, Eylül başında görüşeceği mesajını içeren "meşum bir mektup" aldı. Seçilen bu buluşma yeri, İsviçre'nin bir baştan öbür başa kat edilmesini gerektiriyordu ve ertesi sabah

⁴⁸⁵ Guillaume, *Internationale*, iii. 206-7, 209; Steklov, *M. A. Bakunin*, iv. 373.

⁴⁸⁶ Guillaume, *Internationale*, iii. 207, 209; Steklov, *M. A. Bakunin*, iv. 374.

Bakunin, acılı saatler geçirdiği Splügen'deki küçük handan, bir daha geri dönmek üzere ayrıldı. Yavaş adımlarla yolculuk yapmasına rağmen sonunda Sierre'ya vasil olduğunda henüz ne Cafiero ne de Ross gelmişlerdi. Daha bir yıl önce Mihail Bakunin, İsviçre'de yükselen devrimci kuşak tarafından kahramanlaştırılmış, lider ve öğretmenleri olarak tanınmıştı. Şimdi ise iki genç arkadaşının buyruklarıyla İsviçre'nin bir başından öbür başına yolculuk yapıyor ve onlar gelinceye kadar dalkavukça bekliyordu. Saxon-les-Bains kaplıcaları çok uzakta değildi. Birkaç yıl önce, kumara tutkuyla kapılan Dostoyevski'nin sık sık geldiği bir kumarhanesi de vardı buranın. Son derece gergin bir durumda olan Bakunin de tuzağa direnemedi ve kumarda 100 frank kaybetti. Bu, ayağa kalkmış sinirlerini biraz olsun yatıştırmaya hizmet etti.

s. 492

Bu sırada, Cafiero ve Ross, Guillaume ile görüştükleri Neuchâtel'den yola çıkmışlardı. Guillaume, onlardan Baronata'nın tüm öyküsünü öğrenmiş ve onlar Guillaume'ye, daha sonra imha edeceği *Savunma Notları*'nı teslim etmişlerdi. Guillaume'nin, eski arkadaşına karşı karar alması için çok zaman geçmesi gerekmedi. Guillaume, Bakunin'in, Baronata olayında "zayıflık ve bilinç noksanlığı gösterdiği" kararına vardı, Cafiero ile Ross'a, yapacakları her şeyde onlarla birlikte olduğunu bildirdi. Böylece Guillaume'nin onayını alan Cafiero ve Ross Sierre'ya gittiler. Bakunin'le toplantı 2 Eylül'de yapıldı. Cafiero, yaşlı adama acil ihtiyaçları için 300 frank verdi ve yüzde 6'sı Antonia'nın kız kardeşi ya da bir diğer malî

garantor tarafından desteklenmek üzere iki yıllığına 5000 frank borç verdi. Tavrın cömertçe olmadığı söylenemez ve sözleşme de şaşırtıcı değildi, fakat görüşme beklendiği gibi acı vericiydi. "Hepimiz buz gibiydik," diye yazıyor Bakunin günlüğüne. "Aramızdaki her şey bitti." Bu, acı çekmesi için artık geride pek bir şey kalmadığını da gösteriyordu.⁴⁸⁷

Bakunin Sierre'da üç hafta daha kaldı. Antonia'nın kendisini kabul edip etmeyeceğini öğrenene kadar dönemezdi, bu yüzden zamanının çoğunu ona uzun mektuplar yazmakla geçiriyordu. Antonia ve ailesi bir kez daha İsviçre topraklarındaydı, Arona'dan Lugano'ya taşınmışlardı. Antonia, onu avutsa da, Gambuzzi'ye katılma fikrinden vazgeçmişti. Fakat kocasıyla eskisi gibi yeniden bir ev hayatı yaşamakta hâlâ tereddüt etmesi şaşırtıcı değildir. Çünkü Bakunin'in samimiyetinden, hatta akıl sağlığından kuşku duyması için birçok neden vardı. Bakunin'e yazdığı ilk mektup "yabancı ve samimiyetten uzaktı". Sofia Losowska, Cafiero'dan gelen borç önerisini doğrudan reddetmişti. Bakunin yine eski iyimserliği içindeydi. Anılarını yazarak "binlerce frank" kazanacaktı ya da erkek kardeşlerini, 40.000 franktan fazla tutabilecek mirastaki payını ödemeleri için "zorlayacaktı". Fakat zaman zaman meteliksiz bir adam olduğunu da idrak ediyordu. Eğer Antonia ona geri dönmeyi reddedecek olursa aklından intihar etmeyi geçirdiği de oluyordu. Antonia'nın kararını beklerken, Sierra'da eline geçirdiği Fransız romanlarına sığınıyordu. Bu romanlardan birinin adı önemli ve kötücül bir anlama sahipti: *Je me tuerai demain*.^{*} Bakunin'in

⁴⁸⁷ Steklov, M. A. *Bakunin*, iv. 376; GÝLLAUME, *Internationale*, iii. 209-10, 235.

^{*} Yarın intihar edeceğim. ç.n.

daha sonradan en kötü düşmanı olarak gördüğü kişi olan Ross onu görmeye geldi, Antonia ve Sofia ile onun arasında arabuluculuk yapacağına söz verdi. Bakunin günlüğüne şunları yazmıştı: "Bütün günü Ross'la geçirdim. Tam bir anlaşma." Bu haftalar boyunca yaşadığı tereddütler çürümenin kasvetli bir tasvirini ortaya koymaktadır.

s. 493

Sonunda, Antonia'nın, onu Lugano'da kendisine katılmaya davet eden uzun süredir beklenen mektubu geldi. 23 Eylül 1874'de, neşeyle yola çıktı. Cafiero ve Ross'u görmek için Neuchâtel'de mola verdi. Görüşme, Guillaume ve Spichiger'in de katıldığı bir ortamda cereyan etti. Bakunin, belli ki, Juralı eski arkadaşının sempatisini kazanacağına ilişkin umudunu koruyordu. Cafiero ve Ross'un hikâyeyi önceden ona aktardıklarını biliyor olması gerekir. Ne var ki, ezici darbe, Guillaume'nin, kayıtsız şartsız onların yanında saf tutması oldu. Bakunin donup kalmıştı. Acı bir şekilde kaydettiğine göre, dört kişinin içinde en çok uygulanan, içlerinde en az tanıdığı ve hiçbir kişisel yakınlığı olmayan birisiydi. Diğerleri gayet soğuk ve duygusuz bir haldeyken, Spichiger bir köşede, eski savaşçının aşağılanması sessizce gözyaşı dökmekteydi. Ona ayda 300 franklık bir para teklif ettiler. İsviçreli, İtalyan ve Rus eski arkadaşları bu paraya yapacakları katkıyı aralarında eşit şekilde bölüşmüşlerdi. Bakunin, düşmanlarından para kabul etmeye karşı hâlâ itiraz edebiliyordu. Fakat gururu, yaralanmış olmasına rağmen, "borç" almaya engel değildi. Önerilen aylığı geri çevirdi ve Cafiero'dan bir kere daha 3000 frank borç

talep etti. Cafiero, daha önceki, kabul edilebilir bir garantör istediğine ilişkin değişmez talebini tekrarladı. Bakunin, baldızının onay vermeyi reddettiğini kabul etti. Fakat Bellerio'nun garantörü olmayı kabul edeceğini umut etmekteydi. Bundan sonra ayrıldılar. Bu, Guillaume ile beş yıldan fazla süren arkadaşlığının da sonuydu, onu bir daha hiç görmedi.⁴⁸⁸

s. 494

Bakunin, Lugona'ya giderken Bern'de bir haftadan fazla mola verdi. Sağırılık belirtileri göstermeye başlamıştı ve Adolf Vogt, onun için bir makine ayarlamaya söz vermişti. Federal encümen Üyelerinden biri olan Schenck tarafından kabul edildi, Schenck onun İsviçre vatandaşlığına geçme ve en sonunda dünyada tanınan bir statü elde etme isteğini sempatiyle dinledi. Fakat arkadaşlarının tüm çabalarına rağmen, hiçbir İsviçre kantonu, bu meşum maceracıyı vatandaşlığına geçirmek konusunda istekli davranmadı. Mihail Bakunin, devletsiz bir sürgün olarak yaşadı ve öyle öldü.

7 Ekim 1874 sabahının erken saatlerinde Lugano'ya vardı. Antonia, Sofia, Ksaweri Kwiatkowski ve Antonia'nın çocuklarından büyük olan ikisi onu bekliyorlardı. "Mükemmel bir oda, sıcak ve samimi dostluk," diye yazıyordu günlüğüne, aşikâr bir rahatlamayla. Son haftalarda yediği darbeler, insanlığın iyiliğine olan inancını yıkmıştı ve endişelerden tamamen azade olmasa da, onu iyilikle kabul eden ev yaşamına istekle yöneliyordu. Uzun yolculuğu sona ermişti. Vahşî tutkusu ve dinamik enerjisi sonunda tükenmişti. Artık

⁴⁸⁸ Guillaume, *Internationale*, iii. 235-7.

sükûnet içinde ölmekten başka istediği bir şey yoktu.⁴⁸⁹

s. 495

34. Bölüm

Bir Rantiyerin Ölümü

Dostça karşılanmış olması ve Lugano'nun sakin atmosferi Bakunin'in yaralı ruhunu tedavi etti. Doğal neşesi bir kere daha yerine geldi. Dönüşünden iki gün sonra Bellerio'ya yazdığı bir mektubun başına Béranger'den yaptığı kendiyle dalga geçen bir alıntı, nükte duygusunun yeterince yerine geldiğini göstermektedir:

Me revolià, people fidèle,
Qui m'avez donné mon congé,
Pardon, si la goutte cruelle
M'ôte le peu d'esprit que j'ai.*

Hatırladıkça, son zamanlardaki talihsizliklerini, tarafsız bir gözle, kendi "budalalığına", Cafiero'nun "kalın kafalılığına" ve "Ross'un büyük alçaklığına" yoruyordu. Ross'a acı bir mektup yazarak

⁴⁸⁹ Guillaume, *Internationale*, iii. 258; Steklov, *M. A. Bakunin*, iv. 387.

* "Beni görevimden alan sadık halk-İşte yine karşınızdayım-Beni affedin. Eğer o acımasız gut hastalığı- Az olan aklımı iyice başımdan aldıysa." Ç.n.

onu, kendisini, "fiziksel olarak, moral olarak ve sosyal bakımdan öldürmek için elinden gelen her şeyi yapmak"la suçladı. Cafiero, Ross'un aleti olmaktan başka bir şey değildi. Üç hafta sonra Rusya'ya gizli bir yolculuk yapan Ross yaşlı adama bir kere daha yanaşmayı denediğinde Bakunin, "Lugano'da, bütün kirli entrikalardan ve entrikacılarından uzak, sakin ve huzurlu bir hayatı olduğu"ndan söz eden sert bir yanıt vermişti. Hayatının bu mutsuz devresini arkada bırakmıştı. Fakat özellikle sorumlu olduğunu düşündüğü bu adama karşı dargınlığı alışılmadık bir direnç içindeydi.⁴⁹⁰

s. 496

Bakunin'in özel ihtiyaçlarından biriydi insanlarla görüşmek ve Antonia olsun, ailesi olsun bu ihtiyacı asla karşılayamıyorlardı. 20 Kasım 1874'de - eski Rus takvimine göre Aziz Mihail Günüydü - Lokarno'dan özel olarak gelen baba oğul Bellerio'lara "cömert" bir ziyafet verdi. Fakat böyle dışardan gelen konuklarla yetinemezdi. Altmış bir yaşındaydı ve yalnızca on sekiz ay kalan yaşamında kendisi için yeni bir arkadaş çevresi yaratmak zorunda kalmıştı. Lugano'da çevresine topladıkları arasında Mazzini'nin takipçisi olup İtalya'dan İtalyanca dersleri vermeye gelmiş Pederzoli adlı bir profesör; Baronata traji-komedisinde küçük bir rol oynamış, fakat bu olayda Bakunin'in diğerlerine duyduğu husumetten bir ölçüde kurtulabilmiş Nabruzzi ve Paris Komünü sığınmacılarından Arthur Arnoud vardı. 1875 yılında, daha sonradan birçok

⁴⁹⁰ Steklov, M. A. *Bakunin*, iv. 389-91, 395; *Pisma Bakunina*, ed. Dragomanov, 351; Guillaume, *Internationale*, iii. 256.

ülkede Stepniak adıyla ünlenecek Kravchinski adlı genç bir Rus devrimcisi onu ziyaret etti. 1876 Ocak ayında, Bakunin'in 1871'den beri görmediği Benoît Malon Lugano'ya yerleşti ve kısa bir süre sonra da Madam de Champseix ona katıldı. Fakat bunların hepsi geçici arkadaşlardı. Arkadaşlık, artık aktif olduğu günlerdeki gibi derinden kök salmıyordu ve Bakunin hayatının bu kapalı geçen aylarında gerçekten yalnız bir insandı. Gambuzzi zaman zaman uğruyordu ve onun için daima bir oda hazırdı, fakat onun varlığı Antonia'nın kocasına çok az teselli verebiliyordu. Devrim davası üzerine konuştuğu zaman büyülenmiş gibi dinleyen, keyifsiz olduğu zaman kendi çabasıyla yapamayacağı lezzetli yemekler getiren çoğu yerel bir İtalyan işçi grubunun üyesi olan işçilerin adanmışlığı Bakunin'i duygulandırıyor. Bakunin daima evde, elleriyle çalışan bu insanların arasındaydı. Bu insanlar - belki de yalnızca onlardı hor görmeyi merhametle bezemeksizin ona bakan - onun son taraftarlarıydı.⁴⁹¹

Bu günlerde onu ziyaret eden Fransız *komünard* Arnoud, Bakunin'in Lugano'daki hayat tarzı hakkındaki en eksiksiz anlatımı bırakmıştır. Bakunin sabah sekizden sonra çıkıyor ve şehrin ana meydanındaki bir cafeye gidiyordu. Burada kahvaltı ediyor, gazeteleri okuyor, mektup yazıyor ve arkadaşlarıyla buluşuyordu. Parası olmadığı zaman ihtiyacı olan krediyi buluyor ya da borçları bir hayli kabarmış olsa da cafe sahibi kadına borç yazdırıyordu, bazen de başka bir cafeye geçip oranın müşterisi oluveriyordu. Saat ikide öğle yemeği için eve dönüyor, eğer parası varsa ya da kredi bulabilmişse çocuklar için kek ya da tatlı

⁴⁹¹ Guillaume, *Internationale*, iii. 254, 300, 314, 321.

yiyecekler de getiriyordu. Saat dörtten sekize kadar uyuyordu. Sonra Antonia'nın salonuna geçiyor ve geçmiş kahramanlık öykülerini anlatarak Antonia'nın konuklarını eğlendiriyordu. Gece yarısı odasına çekiliyor, bütün gece yazıyor ya da okuyor, ertesi sabah aynı programa başlamaya hazırlanıyordu. Bir tahtada ya da kamp yatağında bütünüyle giyinik uyuyordu, söylendiğine göre, topluluk içine çıkarken başından hiç eksik etmediği gri kepinin uyurken de başından çıkarmıyordu.⁴⁹²

s. 497

Bakunin, yeni işçi arkadaşlarına anarşizmi övmeye ya da Antonia'nın salonunda büyük eylemlerini ve geçmişte çektiği büyük acıları anlatmaya hâlâ hevesliydi. Fakat politika için enerjisi ya da hevesi kalmamıştı ve hayat boyu sürdürdüğü iyimserlik sonunda tükenmeye yüz tutmuştu.

Büyük bir üzüntüyle (diye yazıyordu Elisée Reclus'a) her gün yeniden ve yeniden anlıyorum ki, kitlelerde devrimci ideal ya da umut ya da tutku diye bir şey yok; ne kadar uğraşırsan uğraş bir sonuç elde edemeyeceksin.

1875 yılı, en fazla taraftarının olduğu ülkelerde bile, onun en kötümser tahminlerini doğruluyordu. İspanya'da XII. Alfonso, genel bir coşku havası içinde, atalarının saltanatını restore etmişti. İtalya'da, Garibaldi, Victor Emmanuel'in kiralık yönetimini selâmlamış, hatta Vatikan'la barış yapmıştı. Çağ, Bakunin'in

⁴⁹² Arnoud, *Nouvelle Revue* (Ağustos 1891), ss. 597-8.

Bellerio'ya itiraf ettiği gibi, "alçakların evrensel zaferi" çağıydı. İnsan doğasının iyiliğine olan inancını bile yitirmişti. Bir gün Pedezolli'ye, "şayet dünyada üç insan kalsın," demişti, "ikisi birleşip üçüncüyü ezerler." Kiliseye olan nefreti, bu son aylarda, devlete olan nefretinden daha ağır basar olmuştu; Almanya'daki *Kulturkampf*'ın ortaya çıkışını büyük bir dikkatle izlemiş, yarı şaka yarı ciddi, "Bismarkçı bir yöneliş" içine girdiğini açıklamıştı.

Aktif hayattan çekilmek ve politik ilgisinin kesilmesi onda geriye yalnızca "yoğun bir merak" biçimindeki yönlendirici tutkuyu bırakmıştı. "Yeterince öğrettik. Şu yaşlılığımızda yeniden öğrenmenin vaktidir," diye yazıyordu, İngiliz metresiyle bir kere daha Londra'ya yerleşen Ogarev'e ve ona, günlük okumaları içinde yer alan eski arkadaşı Kolb'un *Kulturgeschichte der Menschheit*'ini (Yunan yönetim sistemi olan "federalizmi" övmesiyle ve Romalıların "merkezîyetçi" örgütlenmesini suçlamasıyla hoşuna gitmişti), John Stuart Mill'in Otobiyografi'sini ve Schopenhauer'in eserlerini öneriyordu. Birkaç ay sonra, Adolf Vogt'tan, kendisine Marx'ın *Kapital*'ini göndermesini istedi. Kitabı alıp almadığı bilinmemektedir, ama eski rakibinin şaheserlerini bir kere daha okumaya teşebbüs ettiği kesindir. Öte yandan Ogarev'e ismini saydığı eserleri ne ölçüde incelediğine ilişkin herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır. Yazıları arasında buna ilişkin herhangi bir not bulunamamıştır. Ölümünden sonra el yazmaları arasında bulunan birkaç önemsiz politik parçada bu döneme ilişkin belirgin bir şeyler yoktur. Diğer arkadaşlarına olduğu gibi Ogarev'e de yıllar yılı fasıllarla "anılarını yazmakta" olduğunu söylemiştir. Fakat bu uzun süreli niyetin pratiğe geçirildiğini sanmak için hiçbir neden yoktur. Lugano'ya yerleşince

Bakunin, yaşıllığın yoğun hareketsizliğine kolayca ve acısız bir şekilde kayıp gitmiştir.⁴⁹³

s. 498

Gerçi bir bakıma hiç de değişmiş değildi. Hâlâ paraya ihtiyacı vardı ve hâlâ onu elde etmek için yaptığı planlar bir çocuğunki kadar pratikten ve titizlikten uzaktı. Cafiero'nun ona bundan böyle para sağlayamayacağına ve sağlamayacağına bir türlü inanası gelmiyordu. Bellerio, Aziz Mihail Günü partisi için Lugano'ya geldiğinde Bakunin, ondan, Cafiero'dan borç almasına yardımcı olması için ciddi ciddi ricada bulundu. Kocasını ikna etmek için asla girişimde bulunmayan Antonia, Bellerio'dan boş yere, geçmişte bütün olup bitenlerden sonra böyle bir talebin "onun onuruna yakışmayacağını" Bakunin'e izah etmesini rica etmişti. Bakunin bu tür gerekçelere kulak asmadı ve kendi mantığının sesini dinledi. "Bu" diye açıkladı, "Cafiero'yla ilgili bir sorun değildir, adil anlaşmayla ilgili bir sorundur." Cafiero, Baronata konusundaki tutumuyla, onu "fena halde içinden çıkılmaz bir duruma" sokmuştu. Bu durumdan kurtulması için gerekli araçları sağlamak Cafiero'dan başkasının görevi değildi. Karakteristik bir şekilde, bu paranın altı ay içinde geri ödeneceğinden de "aşağı yukarı emin" olduğunu ekliyordu. Diğer kaynakların yolu da tamamen kapatılmamıştı. "Haydi gel kardeş olalım," diye haykırmıştı bir gün Arnoud'a. "Senin paran olduğu zaman bana

⁴⁹³ Guillaume, *Internationale*, ii. 155; iii. 284; Steklov, M. A. *Bakunin*, iv. 398, 402, 404, 411; *Pisma Bakunina*, Ed. Dragomanov, 347-8.

verirsin, benim param olduğunda da ben sana veririm." Fakat kurnaz Fransız, ikinci ihtimalin hiçbir zaman ortaya çıkmayacağını anladığından teklife yanaşmamıştı.⁴⁹⁴

s. 499

Bakunin, diğer bütün malî krizlerde favorisi olan *deus ex machina*'yı* hesaba katardı - ele geçmeyen miras umudu. Kasım 1874'de Sofia Losowska Rusya'ya dönmek üzere Lugano'dan ayrıldı; Bakunin onu, erkek kardeşlerinden her zamanki acil yüzdesini istemek için görevlendirmekte gecikmedi. Sofia, Aralık ayında gerçekten de Premukhino'yu ziyaret etti; para olarak bir şey alamasa da (Mihail'in kardeşlerinin ellerinde para olmadığına ilişkin ısrarlı beyanlarından kuşku duymak için herhangi bir neden yoktur) Mihail'in payına düşen, tahminen 100.000 frank tutarındaki bütün bir ormanın varlığını öğrendi. Sofia ya da Bakunin'in bu iyimser tahminden özel olarak sorumlu olup olmadıkları kuşkuya açıktır. Fakat şurası son derece nettir ki, Bakunin, Sofia'nın Premukhino'dan gönderdiği rapordan da güç alarak, normalin ötesinde bir inançla, mirasının önemli bir kısmına konduğunu düşünmüştü.

Bu inancın ortaya çıkardığı sonuç göstermiştir ki, Bakunin ne karakterini değiştirmiştir, ne de geçmiş deneylerin derslerinden gereken sonuçları çıkarabilmiştir. Baronata'da, kalbi fazlasıyla yara almış, yıkım, gururundan fazlasını bile

⁴⁹⁴ Guillaume, *Internationale*, iii. 254-5; Steklov, *M. A. Bakunin*, iv. 394, 414; Arnoud, *Nouvelle Revue* (Ağustos 1891), s.592.

* Bizdeki Hýzýr'a denk düþen, zor zamanlarda imdada yetipen tanrı. ç.n.

yaralamıştı. Bazı yatıştırıcı nedenler bulana kadar bütünüyle iyileşmesi kesinlikle mümkün değildi. Promukhino'dan cebine akacak zenginlik bunun için altın bir fırsattı. Daha fazla beklemeden, Şubat 1875'te, 28.000 franka (3000 frank başlangıçta ödenmişti, 3500 frank Nisan'da ödenecekti ve Ekim ayında bu miktarın tamamı ödenmiş olacaktı) Villa Bresso diye bilinen, Lugano'nun dış taraflarında, Monte Salvatore yönünde, güzel bir villa ve bahçe satın aldı. Her zamanki gibi müsrif davrandı. Eğer daha fazla gecikilirse, villa diğer bazı alıcılar tarafından kapılacaktı. Lugano çevresinde fiyatlar ilkbaharda yükselecekti, özellikle Milano'dan tren yolu döşenmeye başladığından daha da yükselme ihtimali vardı. Depozit parasını - anlaşıldığı kadarıyla kısmen - Gambuzzi'den aldı. Mirasın Ekim ayında eline geçeceğinden hiçbir kuşkusu yoktu. Mart ayında erkek kardeşlerine acil bir mektup yazarak mülkiyetin "tasfiyesi" için acele etmelerini istedi ve gecikmiş bir uyarı önlemi olarak Sofia'dan Premukhino'ya bir kere daha gitmesini ve "her şeyi formel bir iş biçiminde tamamlasın" rica etti. Kardeşleri onun bilgiççe dakikliğinden gücenecek değillerdi; çünkü "bu yaşlı halinde bir hayalci gibi davranmak saçma olurdu."

s. 500

Mart 1875 mektubu, Bakunin'in Premukhino'ya yazdığı son, bilinen mektubudur; sanki bir daha yazmayacakmış gibi bir önseziyle, onlardan, "mezara son yolculuğunu yapmadan önce, ağabeylerini son bir kez ziyaret etmelerini" istemektedir. Tatyana ölmüştü. Bakunin ve Alexandra,

"Premukhino'nun kadim dünyasının son Mohikanlarıydılar."

Eğer bir araya gelirsek birçok anı canlanacaktır - bir daha asla bir araya gelemeyecek miyiz? Hepinizi görmek istiyorum, hepinizi tüm sıcaklığımla, kardeşçe bir sevgiyle kucaklamak istiyorum - yeter ki gelin... - yalnız sizleri değil, tanımadığım yeğenlerimi de davet ediyorum - hanginiz gelerseniz gelin, sevinçle karşılanacaktır. Fakat çoğunuz gelmelisiniz. Paul, Alexis ve Nikola, sizler bana, düzenlenen ev ve bahçe için tavsiyelerde bulunabilirsiniz. Burayı küçük bir cennet krallığı yapmak istiyorum - toprak, iklim, her şey son derece elverişli. Burası meyva, sebze ve çiçek dolu ve biz baba evinin anılarını yeniden canlandıracağız.

Bakunin'in ölümünden sonra, evrakları arasında "Kardeşlerime Elveda Mektubu" başlıklı bir el yazması bulunmuştur. Bu mektup günümüze kalmamıştır.⁴⁹⁵

* * *

Bakunin'in yabancı topraklarda Premukhino'nun şanını yeniden hayata geçirme hülyası, diğer hayalleri gibi gerçeklerle bağlantısızdı. Villa Bresso hikâyesi, Baronata'nın kaderinin tam bir parodisidir. Kendisine, verimli ekim yapmayla, gübre kullanımıyla, kimyayla ilgili kitaplardan bir kütüphane oluşturdu ve çeşitli tohumlar ısmarladı. Dut ağaçlarını kışlık odun olarak kesti, onların yerine sıra sıra meyva ağaçları dikti, aralarına çeşitli cinsten tohumlar ekip çevrelerine, gübreye doldurduğu hendekler kazdı. Bu hazırlıklar

⁴⁹⁵ Kornilov, *Byloe* (1925) No. 3, ss. 51-7; Steklov, *M. A. Bakunin*, iv. 433; Bauler, *Byloe* (Temmuz 1907), s. 71.

onu gurur ve neşeye boğdu. Ağustos'ta, Bellerio'ya yazdığına göre, kendini, "cennetin açılan kapısının önündeymiş" gibi görüyordu.⁴⁹⁶

s. 501

Fakat sonbaharla birlikte daha kasvetli renkler hakim olmaya başladı ve Bakunin'in, cennete girmeden önce arafı geçmek gerektiğini hatırlamasına yol açtı. Ünlü miras hâlâ gelmemişti ve villa için ödenecek paranın son taksiti, Gambuzzi'nin bir Napolili bankerden borç alması sayesinde ödenebilmişti. Ekim 1875'te, Bakunin Premukhino'dan gelen haberle öğrendi ki, ancak sözü edilen miktarın üçte ikisini alabilecekti ve bu miktar da iki yıla yayılan taksitlerle ödenecekti. Toprağa o kadar çok ekim yapılmış ve öylesine fazla gübre kullanılmıştı ki, Villa Bresso'nun bahçesi tek bir ot bile bitmeyen kıraç bir çöle dönmüştü. Kasım'da beklenmedik bir şekilde kar da yağınca, Bakunin, "bütün koşulların kendisine karşı birleştiğini" düşünmeye başladı. Aralık'ta, Pederzoli'den alınan borç sayesinde sonunda taşınma gerçekleşti ve Villa Bresso, Villa Bakunin oldu. Fakat 1876'ya girilmesine on beş gün kala Bakunin, Bellerio'ya durumun umutsuz olduğunu yazdı. Evde tek kuruş kalmamıştı, sağdan soldan on beş ya da yirmi frank borç bulmuştu da Antonia yiyecek bir şeyler alabilmişti.⁴⁹⁷

⁴⁹⁶ Steklov, *M. A. Bakunin*, iv. 429, 433; Arnoud, *Nouvelle Revue* (Ağustos 1891), ss. 600-601.

⁴⁹⁷ Guillaume, *Internationale*, iii. 300, 313, 320; Steklov, *M. A. Bakunin*, ss. 429, 433-4.

Bakunin'in sağlığı hızla kötüye gidiyordu. Fiziksel çöküş, bilincini de zayıflatıyordu. Günlük hayatın önemsiz ıvır zıvırı yüzünden aklî bağlantılara her zamankinden daha az yer kalıyordu. Üç dört yıldır kronik hale gelmiş astım ve kalp yetmezliği ile on iki aydır ona büyük sıkıntı veren sağırlığa ek olarak şimdi yeni hastalık belirtileri ortaya çıkmaya başlamıştı. Zaman zaman ortaya çıkan hafıza kaybından muzdaripti. Bacakları su toplayıp şiştiğinden hareket etmekte zorluk çekiyordu. Hepsinden daha fazla sıkıntı verici olanı ise, geceleri idrarını tutamaması ve bazen gündüz vakti çocukların bu yüzden şok olmalarıydı. Önceden Bakunin'e ilaç hazırladığı için durumdan haberdar olan yerel bir İtalyan pratisyen doktor, bütün hastalıkları soğuk algınlığına yordu ve vücudun nazik bölgelerinin oğulması için kunduz yağı verdi, en nihayet mesanede ciddi bir iltihaplanma olduğu tespit edilmek zorunda kalındı. Bir Alman doktor çağırıldı. Fakat o da yalnızca prostat torbasının genişlediği teşhisinde bulundu ve herhangi bir rahatlama sağlayamadı. Hem yatamıyor, hem de oturamıyordu, ancak bir masanın üzerine iki büküm eğilerek uyuyabiliyordu - yalnızca bu pozisyon kısa bir süreliğine acı duymamasını sağlıyordu. İki İtalyan işçisi, ayakkabı tamircisi Santandrea ve Bologna isyanından bir sığınmacı olan Mazzotti, sabahları ve akşamları sırayla gelerek, giyinip soyunmasına yardımcı oluyorlardı. Bakunin bu fizikî işkenceye, malî karışıklıklara nasıl davranıyorsa, öyle davranıyordu; nazik davranmak, hoşgörülle küçümsemek, yapabildiği kadarıyla onları kabul etmek, fakat onlar kendisine bir an

mühlet verdiğinde derhal unutmak, hastalıklarının tıbbî adları üzerine hoş olmayan kelime oyunları, nükteler yapmak, okumak, eski ateşinin belirli aralıklarla parlamasıyla, eski mantıksızlığından da fazla bir mantıksızlıkla öğütlerde bulunmak. Pederzolli'nin sözleriyle, o, "bir andan bir ana, bir çocuğa, bir barbara, bir profesöre" dönüştürülüyordu.⁴⁹⁸

İçgüdüsel olarak sonunun yaklaştığını sezdikçe, dünyayla barıştı. Eylül 1875'te, ayrılıktan bir yıl sonra Ross, Lugano'ya geldi. Başlangıçta, epey bir uzaklıkla karşılaşsa da, sonradan dostça davranışlar gördü ve bütün bir haftayı şehirde geçirdi, gerçi Antonia'yla karşılaşmaktan kaçındığı için Bakunin'le yalnızca cafede buluşuyordu. O sırada bir iş olayı, Cafiero'yla barışmayı da getirdi. İtalya'da bir iş kurmak için Lokarno'dan ayrılan Cafiero, Bakunin'e, Baronata'nın bazı eşyalarını uygun koşullarla Villa Bresso'ya verme teklifinde bulundu. Bakunin, işlemleri tamamlamak için Baronata'ya gitti. İki hafta sonra Cafiero, karısıyla birlikte bir iadei ziyarette bulundu. Antonia ile karşılaşma tenezzülünde bile bulunmadılar ve "en iyi ilişkiler" yeniden kurulmuş oldu - tabii ki, Cafiero'nun İtalya'ya gidişiyle birlikte ebediyen kopuncaya kadar. Daha da eski düşmanlıklar eriyip gidiyordu. Bir gün birisi Neçayev'den söz etti. Bakunin ona karşı herhangi bir husumet hissettiğini reddetti, çünkü "o iyi niyetliydi." Artık geçmişin kişisel çetelesini tutmak için zaman kalmamıştı.⁴⁹⁹

⁴⁹⁸ Guillaume, *Internationale*, iii. 254, 287; Steklov, *M. A. Bakunin*, iv. 435-7; Bauler, *Byloe* (Temmuz 1907) 68-9.

⁴⁹⁹ Ross, *Golos Minuvshego* (Mayıs 1914), s. 211; Guillaume, *Internationale*, iii. 301-2; Steklov, *M. A. Bakunin*, s. 424.

1876 ilkbaharında, genç bir Rus kız öğrenci, Alexandra Weber, Lugano'ya geldi. Pederzolli'den İtalyanca dersi alan Alexandra, kısa süre sonra Pederzolli tarafından, ünlü hemşerisiyle tanıştırıldı. Birkaç gün içinde Alexandra Weber, Villa Bakunin'in sürekli ziyaretçisi oldu. Gençliğin çekiciliği ve kendi ülkesi Bakunin'i harekete geçirmeden edemezdi ve zaten Petersburg'dayken devrimci ateşi kapmış olan genç kız çabucak eski savaşçının büyüüne kapıldı. Bu uyumsuz ikili yakın arkadaş oldular. Arkadaşlık ve güven vericilik rolünü yerine getirmekte, Alexander Weber, Bakunin'in son yıllarına herhangi bir başkasından daha uygundu. Ve bize, Bakunin'in yaşamının son haftalarının en bilinmeyen ayrıntılarının kayıtlarını bırakmıştır.

Bakunin'in ev içi hayatı, farklı dünyalarda yaşayan ve hareket eden iki bölüme ayrılmıştı. Bir tarafta Bakunin ve pek seyrekleşmiş ziyaretçileri vardı, diğer tarafta ise, Antonia ve ailesi. Bakunin çocuklarla, özellikle iki kız çocuğuyla oynuyor, onlara çikolata veriyor ve bahçede ateş yakmaları için odun toplamalarına yardım ediyordu. Fakat Bakunin Antonia'ya hitap ettiğinde, o genellikle, tam bir kayıtsızlık içinde "bir heykel başı" gibi başını çevirip bakmıyordu bile. Bakunin bir oturma odasında yaşıyor, konuklarını orada kabul ediyordu. Kapı tarafında, uzun bir masa vardı. Masanın üzerinde devamlı çay

kaynayan bir semaver ve çay takımları, ayrıca sigara olarak sarılmak üzere bir miktar tütün bulunuyordu. Keza açık bir gazetenin üzerinde ıstampa duruyordu. Birkaç kırık oyuncak ve bir parça çikolata masanın üstündeki bu manzarayı tamamlıyordu. Diğerk iki masada ve döşemenin büyük kısmında, çeşitli ülke ve dillerden gazete yığınları, yazılı ve her çeşit kağıt, tepecikler oluşturmıştı. Bu yığının içine yarı yarıya gömülmüş ve dağılmış ilaç şişeleri göze çarpıyordu. Gazeteler öylesine yığılmıştı ki, yatağın boyunu bile aşmıştı - yn bir örtüyle kaplanmış demir karyola bu eski savaşıının muazzam cssesini zorlukla taşıyabiliyor, yerinden kıpırdadıka gıcırdayıp sallanıyordu. Alexandra Weber, Gambuzzi'ye ayrılan yatak odasında ise, yumuşak şilteli bir yatak, keten arşıflar ve ipek yatak örtüsü bulunduğunu kızgınlıkla kaydetmektedir.

s. 504

Bakunin, son taraftarları olan genç misafiri ve İtalyan işçileriyle hâlâ devrim üzerine konuşuyordu ve gözlerinde "yeşil, sert, şeytanî" bir ışık yanıyordu. Artık, geçmişten çok geleceğek ilişkin konuşuyordu. Anılarını yazma dşnesi peşini bırakmamıştı, ama artık onları yazacak gücü bulamıyordu kendinde. Alexandra'ya, bazı materyaller dikte ettireceğini, bunları iyi bir Fransızcayla yazması gerektiğini söylüyordu. Alexandra'nın stili bu amaca son derece uygundu. Bakunin ondan Fransız klasiklerinin en büyüğü olan Pascal'ı okumasını rica ediyordu. Başka zamanlar tam anlamıyla bir hoppalığak sapıyordu. Bir zamanlar Paul de Kock'ta ortaya çıkan zararsız bir şehvet, hayatının bu son

aşamasında yeniden kendini göstermişti. Malon ve Madam de Champseix Lugano'da yaşıyorlardı ve sürekli ziyaretçisiydiler. Malon'un meşum sadakatsizliklerini kendinden geçmiş, büyük bir dikkatle dinlemek kadar hiçbir şey ona zevk vermiyordu. Bakunin ona "kaçakçı", eşine de "gümrük memuru" adını takmıştı, "kaçakçı" kaçak maceralarından birine girdiğinde Bakunin keyifle kıkırdamaya başlıyordu. Kendi zevkleri ve ciddiyeti olan Alexander Weber, idolünün bu sapması karşısında duyduğu hayal kırıklığını saklayamıyordu.

Fakat ölüm yaklaştıkça, Bakunin, hepsinden çok çocukluğu ve bir zamanlar öylesine sevdiği Rusya üzerine konuşmayı seviyordu. Villanın bahçesindeki kurbağaları seviyordu. Çünkü Premukhino'nun çayırırlarında ve havuzlarında yaz akşamları nasıl bağırdıklarını hatırlıyor ve onların "şahane müzikal yaratıklar" olduğunu düşünüyordu. Böyle anlarda, "gözlerindeki sert, şeytanî parıltılar gidiyor ve yüzü üzüntüyle kasılıp, dudaklarının çevresi gölgeleniyordu." Alexandra Weber'den kendisine memleket hakkında bir şeyler anlatmasını istiyordu. Weber, ona, Rusya'nın, içinde büyüdüğü tarla ve çayırırlarının bilinen görüntülerini ve seslerini anlatıyordu. Hikâyesini bitirdiği zaman, Bakunin, bir çocuk gibi, aynı hikâyeyi yeniden anlatması için yalvarıyordu, o da Bakunin uyuyuncaya kadar onunla konuşuyor ya da okuyordu. Kendi halkından birisinin hayatının bu son saatlerinde yanında olması onun için büyük bir teselliydi. "Hiçbir İtalyan," diye haykırıyordu, "bana uygun bir şeyler okumasını bilemez." Bazen kız kardeşlerini düşünüyordu, fakat tutkuyla sevdiği Tatyana'yı ya da tutkuyla mücadele ettiği Varvara'yı, ölüm döşeginde gördüğü yumuşak huylu Lyubov'dan daha az

düşünüyordu. "Ah Mihail," demişti ona ölüm döşeğinde yatarken Lyubov, "ne kadar güzel ölmek! Ne kadar güzel insanın kendisini birisinin kollarına bırakması." Şimdi hatırlıyor ve onun bu sözlerini anlıyordu. O da aynı böyle hissediyordu. Onun da genç arkadaşından şiddetle arzu ettiği tek ve son şey buydu. Eğer Alexandra onun ölmekte olduğunu görürse, "dudaklarına bir sigara sıkıştırmayı unutmayacak, böylece ölmeden önce sigaradan bir duman çekebilecekti."⁵⁰⁰

s. 505

Fakat ebedî gezgin kendisini rahatça teslim etmeye izin vermiyor, bir başka ayaklanma meydana gelmedikçe ölmüyordu. Son kriz, Sofia Losowska'nın 1876 Mayıs'ının başında Rusya'dan Lugano'ya dönüşüyle başladı. Sofia, sonunda, mülkiyetin paylaşılması sonucunda, orman arazisinin Mihail'le erkek kardeşleri arasında paylaşıldığını anlayabilmişti. Avans olarak ilk 1000 ruble iki ay önce gönderilmişti ve Sofia da yanında 7000 ruble getirmişti - Mihail'in şu andaki ve muhtemel bütün serveti bundan ibaretti. Acı gerçeğin bu darbesi, on misli daha büyük olarak düşündüğü mirasın yol açtığı hayalleri bir anda dağıttı ve onu umutsuz, iflah olmaz bir müflis durumunda bıraktı. Eğer hâlâ hissetme yeteneği kaldıysa, Bakunin, aile meclisinde tepeden tırnağa aşağılanma içine gömülmüş olmalıdır. Villanın tahliye edilmesini önlemek için son bir çaba gösteren Bakunin, tüm borçlarının karşılığı olarak borç aldığı kişiye 10.000 ruble önermeye karar verdi, gerçi planı, gerçekten sahip olduğu 7.000 ruble ile, her zamanki

⁵⁰⁰ Bauler, Byloe (Temmuz 1907), ss. 66-87.

gibi muhtemelen belirsiz bir söz aldığı 10.000 ruble arasındaki farkı kaşla göz arasında ortadan kaldırmaktaydı ama. Öneri kesinlikle reddedildi. Kredi verenlerin en başında gelen kişi, Gambuzzi'nin arkadaşı olan Napolili bir bankerdi, muhtemeldir ki, Gambuzzi, Antonia ile çocukların, Bakunin'in de zorunlu olarak katılmasıyla, Napoli'de kendi yanına gelmeleri için bu fırsattan yararlanmaktan imtina etmemiştir. Böylece Napolili bankerin Lugano'daki villaya el koyması kalan tek alternatifti.⁵⁰¹

Bakunin, Napoli'ye taşınma kararına katılmaktan çok, boyun eğdi. Bunun yerine getirilmesi, İtalyan hükümetinin onu kabul etmesine bağlıydı. O sırada İçişleri Bakanı, Bakunin'i Napoli'den tanıyan, hatta onun gizli örgütlerine kenarından köşesinden bulaşmış Nicotera adlı biriydi. Antonia, kocasına, Nicotera'ya, İtalya'da ikamet izni için ricada bulunması ve hiçbir politik faaliyette bulunmayacağını bildirmesi için ısrar etti. Gençliğinin kahramanına tapınmada uzlaşma tanımayan ve Antonia'ya keskin bir şekilde düşman olan Alexandra Weber, Bakunin'in böyle bir mektup yazmasının "geçmişini inkâr" anlamına geleceğini düşünüyordu. Fakat artık Bakunin'in, Antonia'nın tekliflerine direnecek ne gücü, ne de isteği vardı. Alexandra'nın haberi olmadan mektup yazıldı ve Haziran'ın ikinci haftası, Antonia, Nicotera'ya dilekçeyi sunmak amacıyla İtalya'ya gitmek üzere Lugano'dan ayrıldı. Aileyi Napoli'ye taşımak için diğer gerekli işlemleri Gambuzzi'nin yardımıyla yerine getirdi.⁵⁰²

⁵⁰¹ Bauler, *Byloe* (Temmuz 1907), ss. 66-87.

⁵⁰² Bauler, *Byloe* (Temmuz 1907), s. 83; Steklov, *M. A. Bakunin*, iv. 435.

İsviçre'den ayrılmadan önce Bakunin, Bern'deki eski arkadaşlarını bir kere daha ziyaret etmek, artan rahatsızlıkları hakkında Adolf Vogt'a gözükmek istedi. 13 Haziran 1876 günü, vefalı ayakkabı tamircisi Santandrea ile birlikte Lugano'dan yola çıktı ve ertesi gün Bern'e vardı. Adolf Vogt, onu istasyonda karşılayıp hastaneye götürdü. Aynı akşam Reichelleri ziyaret etmek üzere - galiba son defa olmak üzere - hastaneden ayrıldı, orada Reichel piyanoda onun sevgili Beethoven'ini çalarken porselen sobanın karşısında eğilerek öylece dinledi. O günden itibaren Reichel ve karısı hastaneyi her gün ziyaret ettiler. Bol bol müzik üzerine konuştular. "Her şey geçip gidecek," diyordu Bakunin, "ve dünya da mahvolacak, ama Dokuzuncu Senfoni yaşayacak." Belki Dokuzuncu Senfoni, Bakunin'i, 1849'da Dresden'de onun icra edilmesini yöneten Wagner'e götürüyordu. Eski isyan arkadaşının bestelerinden duyduğu hoşnutsuzluğu ifade ediyordu. Schopenhauer'in eserlerini soruyordu. Bütün filozofların, bir kolektivitenin parçası olmalarına rağmen bir birey gibi davranarak yanlış yola gittiklerini söylüyordu. Anılarını yazmayacaktı, kim okuyacaktı ki onları? Uluslar devrimci içgüdülerini yitirmişlerdi ve kaybettikleri bu içgüdü öylesine korkunç bir şeydi ki, halklar itaatkâr, hareketsiz hale gelmişlerdi. Eğer iyileşirse, kolektif temeldeki etik üzerine bir tez yazacaktı.

Adolf Vogt, Bakunin'in başlıca rahatsızlıklarının yol açtığı fiziksel ve moral sıkıntıları yatıştırarak bir alet temin etmişti. Fakat hasara uğramış bu organizmayı hiçbir şey onaramazdı. Bilinci, zaman zaman bulansa da, genelde net ve uyanıktı. Fakat artık fizikî çöküşün hızla gelişmesini önleyecek hiçbir şey yoktu. 28 Haziran'da, vücudu normal fonksiyonlarını yerine getiremez hale geldi ve birkaç saniyelik kısa aralarla çıkabildiği derin bir komaya girdi. Zaman zaman birkaç kaşık *kasha* ya da Maria Reichel'in - yaşamının son saatlerinde yanındaki tek Rus oydu - hazırladığı lapa dışında hiçbir şey yiyemiyordu. 1 Temmuz 1876 Cumartesi sabahı, Reicheller hastaneye mutat ziyaretlerini yaptıklarında durumunun değiştiğine ilişkin bir işaret yoktu. Fakat bir saat sonra, kısa bir can çekişmenin ardından her şey sona erdi. Mihail Bakunin, öğlenleyin öldü. Maria Reichel, bir çelenkle geldiğinde, vücudun rengi değişmeye başlamıştı bile.⁵⁰³

s. 508

Cenaze, 3 Temmuz Pazartesi günü kaldırıldı. Sıcak bir yaz günüydü, bulutsuz gökyüzünün altındaki karlı zirveler buharlaşarak titreyiyor ve gül kokuları her yana yayılıyordu. Mezar kazıcılar cenaze kortejinin gelmesini beklerken, tabutun büyüklüğü ve ağırlığı, bu kavgacı isyancının son istirahatgâhı için aldıkları, mezarı her zamankinden daha derin kazma emri konusunda şakalar yapıyorlardı. Cenazeye otuz ya da kırk kişi katılmıştı. İsviçre'nin çeşitli bölümlerinden temsilciler gelmişti,

⁵⁰³ Guillaume, *Internationale*, iv. 32-5; Steklov, *M. A. Bakunin*, iv. 437-41.

fakat yabancı ülkelerdeki arkadaşlarına ve taraftarlarına haber vermek için zaman olmamıştı. Mezarın başında, ölünün anısına, cenazede hazır bulunan tek Rus olan Zhukovski, Guillaume, Schwitzguébel, Elisée Reclus ve son olarak Bernli bir işçi tarafından konuşmalar yapıldı. Guillaume konuşmasını yarıda kesti ve hıçkırıklara boğuldu, uzaklara dalıp gitmiş olan Maria Riechel gözyaşlarını tutamadı. Fakat seramoninin bütünü, katılanlara sıkıcı, yavan ve yetersiz gelmişti. Bu müthiş fırtınanın ve isyanın, çöküşe gittiği yıllarda sığındığı bu sakin ülkede, gösterişsiz bir şekilde burada böylece yatıyor olması, hiç de ona uygun bir son gibi görünmüyordu. Aynı gün, cenaze kaldırıldıktan sonra, polis, aceleyle ölüm kayıt tutanaklarını tamamlamaya girişti ve Adolf Vogt'tan, merhumun mesleğini ve geçimini nasıl sağladığını sordu. Zor bir soruydu bu. Cevap vermeye pek hazır olmayan Vogt, arkadaşının İtalya İsviçresi'nde bir villanın sahibi olduğu yolunda karmakarışık bir şeyler geveledi. Bu, polise mükemmel bir açıklama olarak görüldü. Böylece, resmî tutanaklara "*Michael Bakounine, rantiyer*" kaydı düşülmüş oldu.

Kocasının ölümünü telgrafla öğrenen Antonia, birkaç gün sonra Napoli'den Bern'e geldi. Bakunin'in arkadaşları onu soğuk bir şekilde karşıladılar. Maria Reichel, ona kibar davrandı. Bayan Vogt, ona, yalnızca Bern'i nasıl bulduğunu, buradaki ayları görüp görmediğini sordu.⁵⁰⁴

⁵⁰⁴ El, *Severnyi Vestnik* (Nisan 1898), ss. 181-2; Guillaume, *Internationale*, iv. 36-7; Steklov, M. A. *Bakunin*, iv. 441-4; Bauler, *Byloe* (Temmuz 1907), s. 87.

Kaynakça

El yazması kaynaklar

Dr. Max Nettlau'nun, Bakunin'in elyazmaları koleksiyonu (Bu koleksiyon, **Amsterdam Sosyal Tarih Uluslararası Enstitüsü**'nde bulunmaktadır. Bir kopyası da **British Museum**'dadır.)

Bakunin'in Herzen'le mektuplaşmalarının büyük kısmı, **Prag'daki Russky Zahrani Arşivi**'ndedir.

Bakunin'in 1849 yılındaki tutukluluğu sırasında yazdıkları ve notları **Dresden Devlet Arşivi**'ndedir.

Bakunin'in Königstein'de hapisken tuttuğu günlükler, **Prag Savaş Bakanlığı Arşivleri**'nde korunmaktadır.

Premukhino Aile Arşivi, Leningrad'taki **Rus Edebiyat Enstitüsü**'nde bulunmaktadır.

Basılı Kaynaklar

M. A. Bakunin, Sobranie Sochinenii i Pisem, Y. M. Steklov tarafından yayına hazırlanmıştır, 4 cilt, (Moskova, 1934-36)

Pisma M. A. Bakunina k. A. I. Gertsenu i N. P. Ogarevu, M. P. Dragomanov tarafından yayına hazırlanmıştır (Cenevre, 1896)

Michel Bakounine, Œuvres, I. Cilt Max Nettlau, II.-VI. James Guillaume tarafından yayına hazırlanmıştır (Paris, 1895-1913)

Materiali dlya biografi M. A. Bakunina, V. A. Polonsky tarafından yayına hazırlanmıştır (Moskova, I. Cilt 1923; II. Cilt 1933; III. Cilt 1928)

Jozef Pfitzner, *Bakunistudien* (Prag, 1932)

M. K. Lemke, *Ocherki Osvoboditelnogo Dvizheniya 60 kh Godov*, (Petersburg, 1908)

A. N. Kornilov, *Molodye Gody Mikhaila Bakunina* (Moskova, 1917)

A. N. Kornilov, *Gody Stranstviya Mikhaila Bakunina* (Leningrad, 1925)

A. I. Gertsen, Polnoe Sobranie Sochinenii i Pisem, M. K. Lemke tarafından yayına hazırlanmıştır, 21 cilt, (Petersburg, 1919-1925)

James Guillaume, *L'Internationale: documents et souvenirs*, (Paris, 1905-10)

R. Kantor, *V Pogone za Nechaevym*, (Petersburg, 1922)

Perepiska Stankevicha, A. Stankevich tarafından yayına hazırlanmıştır (Moskova, 1914)

Belinsky, Pisma, E. A. Lyatsky tarafından yayına hazırlanmıştır, 3 cilt (Petersburg, 1914)

Arnold Ruge's Briefwechsel und Tagebuchblätter aus den Jahren 1825-1880, P. Nerrlich tarafından yayına hazırlanmıştır, 2 cilt (Berlin, 1886)

Briefe an und von Georg Herwegh (Stuttgart, 1895)

Georg Herweghs Briefwechsel mit seiner Braut (Stuttgart, 1906)

K. Marx i F. Engels, Sochineniya, 28 cilt (Moskova, 1928-)

Ad Dizini

(Yayıncıya Not: Yalnızca kitapta önemli rol oynayan adlar alınmıştır. Sayfa numaraları, kitabın diziminden sonra bulunup adların karşısına konacaktır.)

Afanasiev

Agassiz

Aksakov, Konstantin

Alexander I.

Alexander II.

Alexis, Çar

Alfonso XII.

Andrieux

Andrzejkowicz

Arnim, Bettina

Arnold

Arnoud, Arthur

Bahmetiyev

Bakunin, Alexander (babası)

Bakunin, Alexander (erkek kardeşi)
(Yayıncıya not: Bulmanızda kolaylık olması ve babası ile kolayca ayırt etmeniz için sayfa numaralarını da buraya yazıyorum) 5, 47, 228, 236, 265, 292.

Bakunin, Alexandra (kız kardeşi)

Bakunin, Alexis (erkek kardeşi)

Bakunin, Antonia (karısı)

Bakunin, Ekaterina (kuzini)

Bakunin, İlya (erkek kardeşi)

Bakunin, Lyubov (kız kardeşi)

Bakunin, Michael Vasileviç (büyük babası)

Bakunin, Natalie (erkek kardeşi Paul'ün karısı)

Bakunin, Nikola (erkek kardeşi)

Bakunin, Paul (erkek kardeşi)

Bakunin, Tatyana (kız kardeşi)

Bakunin, Varvara (kız kardeşi)

Becker

Beethoven

Belinski, Vissarion

Bellerio, Carlo

Bellerio, Emilio

Beyer, Alexandra

Beyer, Natalie

Blanc, Gaspard

Blanc, Louis

Blanqui

Blum, Robert

Bonaparte, Prens Jerome

Botkin, Vasili

Britto

Byron

Cafiero, Carlo

Cafiero, Olympia

Caussidire

Cavaignac

Champseix, Madam de

Charles XV.

Cluseret

Cwierciakiewicz

Czartoryski, Adam

Danton

Danielson

Dashkov

Demontowicz

Descartes

D'Ester

Dolgorukov

Dostoyevski

Dupond

Dyakov

Eccarius (**bkz, s. 379-80, 382**)

Edward, Sutherland

Efremov

Elpidin

Engels

Fanelli

Fazy

Felix

Ferninand, Împarator

Feuerbach

Fichte

Flocon

Francis-Joseph, Împarator

Franz

Fric, Joseph

Friedrich, Wilhelm

Gambuzzi

Garibaldi

Goethe

Gogol

Golovin

Gorchakov

Guillaume, James

Guizot

Hegel

Heimberger

Heine

Heltman

Herwegh, Emma

Herwegh, Georg

Herzen, Alexander

Herzen, Alexander (kısa adı Şaşa'dır;
Herzen'in oğlu)

Herzen, Natalie (Herzen'in karısı)

Herzen, Natalie (Herzen'in kızı)

Herzen, Olga (Herzen'in kızı)

Hess

Heubner

Hitler, Adolf

Hoffman

Holstein

Hugo, Victor

Hvracanin

İvanov

Jellacic

Kant

Katkov

Keil

Kelsiev

Kiselev

Kock, Paul de

Koe

Korsakov

Kropotkin

Kryzanowski

Kwiatkowski, Ksaweri

Lafargue, Paul

Lamartine

Lankiewicz

Lapinski

Lassalle

Lavrov

Lelewel

Leroux

Levashov, Ekaterina

Levashov, Olga

Liebknecht, Wilhelm

Lissowska, Anna

Losowska, Sofia

Luguinin

Lyubavin

Malon, Benoit

Martyanov

Marx, Karl

Mazzini

Mechnikov

Mieroslawski

Mill, J. S.

Miloradov

Milowicz

Mroczkowski

Müller-Strübing

Muravyev, General Nikola

Muravyev, Nikola

Muravyev, Sergei

Muravyev, Varvara

Musolini, Benito

Nabruzzi

Nalbandyan

Napolyon I. (bkz. s. 5-6, 172, 188, 232, 255)

Napolyon III (bkz. s. 261-63, 309, 314, 410-11, 432)

Neçayev

Nikola I.

Nilov

Obolenski, Prens

Obolenski, Prenses Zoe

Oelsnitz

Ogarev, Lisa

Ogarev, Maria

Ogarev, Natalie

Ogarev, Nikola

Orlov

Otto, Franz

Ozerov

Paepe, Caesar de

Palacki

Palix

Panayev

Pederzolli

Pedrazzini

Perron

Pescantini

Pescantini, Johanna

Proudhon

Pugaçev

Puşkin

Quanten, Emil von

Ralli

Razin, Stenka

Reclus, Elie

Reclus, Èlisée

Reeve Miss

Reichel Adolf

Reichel, Maria

Reichel, Matilda

Rey, Aristide

Richard, Albert

Richter, Jean Paul

Röckel

Roman (Postkinov)

Ross, Armand

Rousseau

Ruge

Sabina

Sand, George

Sazonov

Schelling

Schiller

Schlegel

Schopenhauer

Serno-Solovyevič, Alexander

Serno-Solovyevič, Nikola

Sleptsov

Stankevič

Stirner

Straka, Adolf

Straka, Gustav

Strauss

Sutherland, Henry

Sutherland, Mary

Tchorzewski

Thiers

Todt

Tolstoy, Kont (Tver valisi)

Tolstoy, Grigori

Tolstoy, Jacob

Tolstoy, Leo

Traversi, Marquis de

Turgenyev

Urquhart, David

Utin

Viardot, Pauline

Victor Emmanuel I.

Vogt, Adolf

Vogt, Emil

Vogt, Gustav

Vogt, Karl

Vogt, Luisa

Voltaire

Voronov

Voyekov, Marie

Vyrubov

Wagner, Minna

Wagner, Richard

Weber, alexandra

Weitling

Werder

Yazikov

Zagorski

Zaitsev

Zhukovski, Ada

Zhukovski, Nikola

Edward Hallett Carr, 1892'de Londra'da doğdu ve Cambridge, Trinity Kolejinde okudu. 1936 yılına kadar İngiltere Dışişleri Bakanlığında tarih araştırmacısı olarak çalıştı. 1936 yılında Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevinden istifa edip Galler Koleji Üniversitesi'nde Uluslararası Politika profesörü oldu. 1955 yılından itibaren, Cambridge, Trinity Kolejinde akademi üyeliği yaptı. 3 Kasım 1982 yılında, Cambridge'de öldü. Eserleri arasında belli başlıları şunlardır:

Dostoyevsky (1931)

The Romantic Exiles (1933) (Türkçede, Ataol Yayıncılık tarafından, 1991 yılında, Şamil

Beştoy'un çevirisiyle, *Romantik Sürgünler* adıyla yayımlandı)

Karl Marx: A Study in Fanaticism (1934)

Michael Bakunin (1937) (çeviri Vintage, 1961 baskısından yapılmıştır)

The Twenty Years' Crisis, 1919-1939 (1939)

A History of Soviet Russia (1950'den itibaren altı cilt halinde yayımlanmıştır) (1917-1923 yıllarını kapsayan ilk üç cilt, Metis yayınları tarafından, Sovyet Rusya Tarihi – *Bolşevik Devrimi* adıyla yayımlanmıştır. İlk iki cilt Orhan Suda, üçüncü cilt ise Tuncay Birkan tarafından çevrilmiştir.)

Arka Kapak Yazısı

Büyük bir gelecek bekliyor beni. Önsezilerim beni yanıltmaz... Hâlâ çok kederliyim, ama bu keder geçecektir. Bu, Rusya'dan ayrılışımın verdiği son acı olacak. Artık bir kez daha güçlüyüm, hiçbir şeyden korkmuyorum, yolumda başım dik ilerlemeye hazırım. Ama dostlarım, biliyorsunuz ki, denizlerin ötesinde asla kopamayacağınız, sizin için aşkla dolu dostunuz var, sizden ayrılmış ve bu dünyada evsiz.

Mihail Bakunin'in, 4 Kasım 1842'de, Premukhino'daki kardeşlerine yazdığı mektup'tan

.....

Haydi, yıkıcı ve imha edici sonsuz ruha güvenelim, çünkü bu bilinmez ve sonsuz

ruh, tüm hayatın kaynağıdır. Yıkma güdüsü,
aynı zamanda yaratıcı bir güdüdür!

*Mihail Bakunin'in, Deutsche
Jahrbücher'de 1842 yılında yayımlanan
Almanya'da Reaksiyon adlı makalesinin
sonundaki ünlü cümleleri.*

.....

Eskisi gibi, aslan başlı ve yelesi
karmakarışık koca bir devdi. Ellisinde, hâlâ,
gezgin bir öğrenci gibiydi, Rue de
Bourgogne'deki evsiz Bohemlerden farksızdı,
yarını dert etmeyen, paraya boşveren, parası
olduğunda har vurup harman savuran,
olmadığında sağdan soldan, hiç ayırım
yapmadan borç alan... son kuruşunu bile
herhangi birisine vermeye hazır, kendine
yalnızca en gerekli şeyleri, sigara ve çay için
birazını ayıran bir insan. Bu tür bir hayat
tarzından hiçbir sıkıntısı yoktur; büyük bir
gezgin, büyük bir serseri olarak doğmuştur.
Herhangi birisi ona mülkiyet hakkı
konusunda ne düşündüğünü sorsa, vereceği
yanıt, Lalande'nin Napolyon'a Tanrı
konusunda verdiği yanıtın aynısı olacaktır:
"hayatımın hiçbir aşamasında ona inanmanın
gereğini hissetmedim."

Herzen'in Anıları'ndan

